

Maarja Lõhmus, Helle Tiikmaa. Saateks
Juhan Peegel 105 - Juhani tervitamine

AJAKIRJANIK JA AJAKIRJANIKU ÕPE
On/ei ole ajakirjanik. Ajakirjanikud ja mitte-ajakirjanikud -
kust lähevad piirid? Ülevaade EAAS koosolekust
22. septembril 2023

Kuidas õpetada ajakirjanikku. Ülevaade EAAS-i
arutelukoosolekust 11. oktoobril 2024

Raul Vinni. Miks on vaja õppida ajakirjandust?

Maarja Lõhmus. Juhan Peegel: tõde, tööotsing ja
vaimuvalgus on ajakirjaniku töö. Ajakirjandusõppe
algust Tartu Ülikoolis meenutab Voldemar Lindström

Sulev Uus. Juhan Peegli eraülikool

AJAKIRJANIK ENESEVAATES

Mirjam Mõttus. Inimeseks jäämisest ja inimlikkusest
ajakirjanikuna töötades

Liisu Lass. Ajakirjaniku tööst ja vastutusest

AJAKIRJANIK JA TEHISARU

Martin Šmutov. Kellele mind vaja on? Peatoimetaja
vaatest tehisintellektile

Signe Ivask, Marju Himma ja Karmen Kikas. Kas
tehisintellekt võtab ajakirjaniku töö üle?

Karmen Kikas. Kuidas Eesti ajakirjanikud kasutavad
tehisintellekti tööriistu

UUDISLOOME

Viihika Eljand-Kärp. Tõhusad küsitlemispraktikad
uudisintervjuudes.

Liisbeth Rats. Autorite koostöö teleuudise loomisel

SÕJAAJAKIRJANIKUD

Angelina Lon. Eesti ajakirjanike kogemused Ukraina
sõja kajastamisel: mida ja kuidas nendest õppida?

VALIKUD AJAKIRJANDUSES

Kust me tuleme, kuhu läheme? Ülevaade EAAS-i
koosolekust 2. veebruaril 2024

Marju Lauristin. Kellele ja millele lüüakse hinge kella?

Karmen Laur. Noorte hääl ajakirjanduses

AJAKIRJANDUSE REGULEERIMINE

Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon. Kokkuvõte EAAS-i
koosolekust 21. märtsil 2024

Maarja Pild-Freiberg. Miks ja kuidas ajakirjanikke
vaigistatakse ning kuidas sellele vastu seista?

Triinu Tähe. Ajakirjanik väljaspool toimetust - Twitterisse
postitamine ja selle reguleerimine Eesti ajakirjanike seas

MEEDIAMAJANDUS

Väino Koorberg. Majandus(keskkond) kui hea
ajakirjanduse suunaja, ohustaja, piiraja, võimestaja

Uudismeedia ärimudelid digiajastul. Ülevaade EAAS-i
koosolekust 29. novembril 2024

AJAKIRJANDUSLOO RADADEL

Valeri Nuust. Loova kirjutamise avaldumine eesti
ajakirjanduses 1924-1939

Helle Tiikmaa. Oma kodu, kullakallis. Eesti ajakirjanike
kodu maa ja majade saaga

Maarja Lõhmus. Eesti pagulusväljaanded kui vabadus-
võitlus ja kultuuriplahvatus

RINGVAADE

Peeter Vihalemm. Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja
kommunikatsiooni erialal Tartu ülikoolis 2023. ja
2024. aastal

Andres Kõnno. Tallinna Ülikooli, Balti Filmi, Meedia- ja
Kunstide Instituudi ajakirjanduse ja nüüdismeedia
õppekavadel kaitstud tööd 2023-2024

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2023/24

EAAS

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

**Eesti
Akadeemilise
Ajakirjanduse
Seltsi
aastaraamat**

2023/24

EAAS

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

Tartu 2025

Toimetajad:

Helle Tiikmaa, Peeter Vihalemm

Koostajad:

Maarja Lõhmus, Peeter Vihalemm

Keeletoimetaja: Kairi Janson

Küljendus: p²

Kaanekujundus: Andrus Peegel

EAASI aastaraamatu koostamist ja väljaandmist toetavad
Ekspress Grupp, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut,
Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituut

© Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts 2025

ISSN 2228-0316

Trükk: Hansaprint OÜ

Sisukord

<i>Maarja Lõhmus, Helle Tiikmaa</i> Saateks.....	9
Juhan Peegel 105 – Juhani tervitamine.....	10

Ajakirjanik ja ajakirjaniku õpe

On/ei ole ajakirjanik. Ajakirjanikud ja mitte-ajakirjanikud – kust lähevad piirid? Ülevaade EAAS koosolekust 22. septembril 2023.....	14
Kuidas õpetada ajakirjanikku. Ülevaade EAASi arutelukoosolekust 11. oktoobril 2024.....	29
<i>Raul Vinni</i> Miks on vaja õppida ajakirjandust?	41
<i>Maarja Lõhmus.</i> Juhan Peegel: tõde, tööotsing ja vaimuvalgus on ajakirjaniku töö. Ajakirjandusõppe algust Tartu Ülikoolis meenutab Voldemar Lindström.....	43
<i>Sulev Uus</i> Juhan Peegli eraülikool.....	49

Ajakirjanik enesevaates

<i>Mirjam Möttus</i> Inimeseks jäämisest ja inimlikkusest ajakirjanikuna töötades.....	54
<i>Liisu Lass</i> Ajakirjaniku tööst ja vastutusest.....	57

Ajakirjanik ja tehisaru

<i>Martin Šmutov</i> Kellele mind vaja on? Peatoimetaja vaatest TI-le.....	60
<i>Signe Ivask, Marju Himma ja Karmen Kikas</i> Kas tehisintellekt võtab ajakirjaniku töö üle?.....	63
<i>Karmen Kikas</i> Kuidas Eesti ajakirjanikud kasutavad tehisintellekti tööriistu.....	66

Uudisloome

<i>Viivika Eljand-Kärp</i> Tõhusad küsitlemispraktikad uudisintervjuudes. Ammendava teemakäsitluse saavutamiseks eksperdi- ja kogemusintervjuudes.....	72
<i>Liisbeth Rats</i> Autorite koostöö teleuudise loomisel.....	82

Sõjaajakirjanikud

Angelina Lon Eesti ajakirjanike kogemused Ukraina sõja kajastamisel: mida ja kuidas nendest õppida?.....88

Valikud ajakirjanduses

Kust me tuleme, kuhu läheme? Ülevaade EAAS-i koosolekust 2. veebruaril 2024.....94

Marju Lauristin Kellele ja millele lüüakse hingekella?.....102

Karmen Laur Noorte hääl ajakirjanduses.....105

Ajakirjanduse reguleerimine

Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon. Kokkuvõte EAAS-i koosolekust 21. märtsil 2024.....110

Maarja Pild-Freiberg Miks ja kuidas ajakirjanikke vaigistatakse ning kuidas sellele vastu seista?.....118

Triinu Tähe Ajakirjanik väljaspool toimetust – Twitterisse postitamine ja selle reguleerimine Eesti ajakirjanike seas.....120

Meediamajandus

Väino Koorberg Majandus(keskkond) kui hea ajakirjanduse suunaja, ohustaja, piiraja, võimestaja.....128

Uudismeedia ärimudelid digiajastul. Ülevaade EAASi koosolekust 29. novembril 2024.....132

Ajakirjandusloo radadel

Valeri Nuust Loova kirjutamise avaldumine eesti ajakirjanduses 1924–1939.....146

Helle Tiikmaa Oma kodu, kullakallis. Eesti ajakirjanike kodu maa ja majade saaga.....154

Maarja Lõhmus Eesti pagulusväljaanded kui vabadusvõitlus ja kultuuriplahvatus.....169

Ringvaade

Peeter Vihalemm Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu ülikoolis 2023. ja 2024. aastal.....192

Andres Kõnno Tallinna Ülikooli, Balti Filmi, Meedia- ja Kunstide Instituudi ajakirjanduse ja uudismeedia õppekavadel kaitstud tööd 2023–2024.....196

Saateks

Käesolev Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat on järjekorras neljateistkümnnes. Paigutame ühtede kaante vahele nii 2023. kui ka 2024. aasta teemad, katkematult täites oma rolli arutelu ning analüüsi pakkujana, hoides fookust ajakirjanduse kohal ühiskonnas.

Kriisist kriisi liikumine on ajakirjanduse normaalsus. Ajakirjandus on pidevas muutumises ja uuene-mises, ent oma põhimõtetes läbi aegade sama. Kuidas mõjutavad hetkel muutuv tehniline keskkond ja majanduslik seis ajakirjandust? Kuidas mõjutavad ajakirjandust uuendused regulatsioonides? Praegu on suurte lõhede aeg – meediamajandusel läheb päris hästi ja lootusrohkest, samas on kultuuriaja-kirjandus jälle hing-kinni-tõmmatud-seisus. Ja selles olukorras räägime ikka Eesti ajakirjanduse üldpildist ning sellest, et vaja on hoida mitmekesisust nii sisus kui ka vormis ja erinevatel tehnilistel platvormidel.

Muutuste ja uuendustega peab hakkama saama ka inimene ajakirjanduse sees, ennekõike ajakirjanik. Kes ta on ja kes ta ei ole, on hetkel küsimus, millele eri ringkonnad oma vastust tahavad. Koos Euroopa meediavabaduse määrusega (EMFA) on huvi aja-kirjanikku defineerida kasvanud nii juriidilises kui ka poliit-ametkondlikus sfääris. Kuidas kujuneb aja-kirjaniku identiteet? Ajakirjaniku tugevus? Kuis toe-tada ajakirjaniku identiteedi kujunemist õpingute ajal? Kuidas tegutsevad ajakirjanikud muutuste kes-kel? Kas ajakirjaniku looming sünnib samal moel kui varem või määravad tehnilised muutused ka sisu?

Neil teemadel arutasime nii seltsi koosolekutel kui ka ajakirjandusõppe 70. tähtpäeva konverentsil „Ajakirjandusõppe 70: inimene ajakirjanduses“. Aas-taraamatus saab lugeda Marju Lauristini, Martin Šmutovi, Väino Koorbergi, Mirjam Möttuse, Lii-su Lassi, Raul Vinni, Maarja Pildi ja Karmen Lauri sõnavõtte ning tutvustust Signe Ivaski, Marju Him-ma ja Karmen Kikase uuringust tehisintellekti kasu-tuse kohta.

Lõputööde tutvustusi on seekord neli. Viivika Eljand-Kärbi doktoritöö käsitleb ajakirjanike küsit-luspraktikaid, Liisbeth Ratsi magistr töö teleuudiste autoreid, Angelina Loni magistr töö sõjaajakirjanike kogemusi ning Triinu Tähe bakalaureusetöö aja-kirjanike käitumisreegleid sotsiaalmeedias.

Veel mahtus aastaraamatu kaante vahele ajakir-janduslugu – Vallo Nuust tutvustab loovust ajakir-janduses eelmise sajandi 20–30-ndail, Helle Tiikmaa Eesti Ajakirjanike Liidu kinnisvara lugu ja Maarja Lõhmus paguluseesti ajakirjandust kui kultuuriplah-vatust. Tähistame Eesti ajakirjandusõppe alustaja Juhan Peegli 105. sünniaastapäeva Tornimäel tema kuju avamisel kõnelduga ja Sulev Uusi ning Volde-mar Lindströmi mälestustega.

Rõõmustame aastaraamatu väljaandmise toeta-jate üle, täname toetuse eest Ekspress Gruppi, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituuti ning Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituuti.

*Maarja Lõhmus, koostaja ja
Helle Tiikmaa, toimetaja*

Juhan Peeglit ümbritseb esimene ajakirjanike eriala kursus (1976-1981), vasakult paremale: Koit Raud, Aime Jõgi, Neeme Brus, Kai Maran, Marica Lillemets, Aune Unt, Krista Aru, Silvia Paluoja, Priit Jõgi, Mare Pihlak, Erki Berends, Tiina Rebane, Mati Määrits.

Juhan Peegel 105

Juhani tervitamine

19. mail 2024, ajakirjandusõppe alustaja, akadeemiku, keeleteadlase ja kirjaniku Juhan Peegli 105. sünniaastapäeval avati Tornimäel tema kuju.

Raudkivil istuv pronksist Juhan Peegel jätab mulje, justkui kuulaks ja jälgiks ta jätkuvalt Eesti ajakirjanduses toimuvat. Mõtiskledes ja pisut muheledes, maailma kõverust pilgates ja saarlaslikku huumoriga kõigest üle olles – just selline ta ju oli. „Et Peegel oli ajakirjanike karjatajaks, valisin talle pihku ühel fotol kujutatud karjapoisi vitsarao,“ muheleb skulptor

Simson Seaküläst. Kas Juhan Peegel ise kuju tegemise üldse heaks kiidaks? Kui temalt veel küsida saaks, mis ta niisugusest plaanist arvaks? Tema tagasihoidlikku loomust arvestades kostaks ta: oh, ärge ajage hullu juttu.

Avamisel said kokku said inimesed, kes peavad Juhan Peeglit oma südames kalliks, tema õpilased, õpilaste õpilased ja kohalik rahvas. Kui Juhan Peegel näeks sellist hulka rahvast oma esimese koolimaja õuel, neid, kes temast ja ta õpetusest ning tehtust päriselt hoolivad, siis ta rõõmustaks küll.¹

¹ Kasutatud mõtteid ja tsitaate Peegli kuju tegemist ning avamist kajastanud artiklitest: Muld, M. (2024). Galerii: Juhan Peegli 105. sünniaastapäevaks valmis tema pronksskulptuur. *ERR*, 19. mai. <https://www.err.ee/1609346580/galerii-juhan-peggli-105-sunniaastapaevaks-valmis-tema-pronksskulptuur>; Sikk, R. ja Arbet, S. (2024). VIDEO | Esimesed kaadrid: selline näeb välja Seaküla Simsoni peagi valmiv Juhan Peegli kuju. *Maaleht*, 25. märts. <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/120280538/video-esimesed-kaadrid-selline-naeb-valja-seakula-simsoni-peagi-valmiv-juhan-peggli-kuju>; Jõgi, A. (2024). Nüüd koos galeriiga > Juhan Peegli pronkskuju kuldne sära jõudis kõikide silmadesse. *Tartu Postimees*, 19. mai. <https://tartu.postimees.ee/8023796/nuud-koos-galeriiga-juhan-peggli-pronkskuju-kuldne-sara-joudis-koikide-silmadesse>.

Noppeid kõnedest²

Raili Nõgu,

Juhan Peegli ausamba piistitamise mõtte autor

Juhan Peegel on kõndinud nendel maadel, kus ta nüüd on kivil istumas. Juhan on jõudnud kodukanti. See on meile kõigile tähtis.

Mõttest teoni, et Juhan koju saaks, läks viis aastat, konkreetsem tegevus oli viimased kolm aastat.

Krista Aru,

Juhan Peegli õpilane ja ajakirjandusuurija

Seni oleme igal aastal kogunenud 19. mai hommikul kell 10 Raadi kalmistule. Oleme seal Juhanile aru andnud, mis meie teeme, kas meie oleme jäänud inimeseks, kas meie oleme jäänud ausaks, kas meie jaksame tööd teha, kas meie tunnistame seda, et ajakirjandus on osa eesti kultuurist, kas meie vaatame üksteisele otsa hoole, tähelepanu ja mõistmisega. Sest seda kõike ju Juhan Peegel tegi.

Üks Juhani kõige õrnemaid hetki, mida mina olen näinud või tabanud ja mõistnud, on see, mis puudutab inimest – see võib-olla isegi taevalik käsi. Juhan ütles: „Ma läksin oma emale Siberisse järele seepärast, et minu ema seda palus.“

Kui täna seisin siin Tornimäe kirikuaias, vaa-

tat. Olen kindel, et tänasest saab see plats külalisi. Siit hakkavad iga päev mööda jooksmas tänased õpilased. Kuju juures on kivid, kus saab puhata ja mõelda. Kuju pilk on paljuütlev.

tasin Juhani koolimaja, kirikut, kirikuaeda ja seda vaadet, mis Tornimäelt ümbrusele ulatub, sain ma aru, et kui inimene oma kodus, oma koolieas, oma kõige õrnemas eas on nii kaunis ja vaimust hoitud ümbruses, siis tema edasine elu – ükskõik, mis sündmuseid elu toob ja kuhu teda sunnib – on **alati** täis headust, inimlikkust, hoolimist teistest inimestest ja tahtmist, et Eestis kehtaks eesti keel, et me oleksime ise eestlased, et me oskaksime ja tahaksime olla **eestlased**.

See on kõige suurem unistus, soov, tahtmine, mis kajab Juhani siin istudes. Aga see on ka Tartus Raadil. See on kõigis meis, kes me oleme Juhani kasvõi jupikese elust kaasa teinud.

Maarja Lõhmus,

Juhan Peegli õpilane ja elulooraamatu koostaja

Sõna ja raamat kuuluvad kokku. Ühel päeval kinkis Juhan Peegel mulle oma teose „Kuld on jäänud jälgedesse“.³ See hetk viis kummaliselt kokku ta eluärgse loomingu, pärandi ja nõude pärandit väärilt jätkata. Mida see tähendab – kuld on jäänud jälgedesse? See tähendab kõike, mis meil tuleb pärandina vastu võtta. Meil tuleb väärtused oma teekonnal ära tunda, tuleb nende eest seista ja need edasi pärandada.

Juhan Peegli elulooraamatu⁴ jaoks vestlesime nädalaid. Sage sõna, mida ta oma mõtteid tagasi peegeldades ütleb, on „võlg“. Ta on võlgu vanemale, võlgu emale, võlgu isale, võlgu õppejõududele, eriti J. Veskile, aga ka teistele. Juhan ütles: „Võlgu olemise tunne on inimeseks olemise alus.“ Mõtlik vaikus oli pikk. Paljudele on inimeseks olemine loomulik, ent ajakirjanikul on eriti oluli-

ne seda ka veel õppida. Et temast ei saaks ametnik. Ajakirjanik on kultuurisfääris eriline amet, kaitstes inimeseks olemist poliitsfääri eest. Ja ajakirjanik sa võib olla, aga inimene pead olema. See on Juhani ajakirjandusõppe nurgakivi.

Juhan rõhutas, et oma põhimõtetega vastuollu minekust tuleb keelduda. Tuleb keelduda sellest, mis läheb vastuollu inimeseks olemisega. Sest kui ajakirjanik sündmuselt lahkub, peab normaalne elu edasi minema.

Kui Eesti ajakirjandusmõte ei ole tugev, on seda kerge vallutada ja asendada mistahes meelepärase suunaga. Seepärast peab Eesti ajakirjandusmõte olema moraalselt väga tugev. See peab kandma järgmisi ajakirjanike põlvkondi. Ja peame edasi pärandama vaba ja rikka inimese tunde, et oleme oma kultuuri eest võlgu.

² Salvestas Maarja Lõhmus.

³ Peegel, J. (1997). Kuld on jäänud jälgedesse. Regivärsi keelest ja poeetikast. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. (Kogumik nii akadeemik Juhan Peegli aastatel 1955–1991 ilmunud kirjutistest kui ka esmatrükkidest.)

⁴ Lõhmus, M. (koost). (2006). Otsides. Juhan Peegel. Meenutusi pikalt teelt. Tallinn: Tänapäev, Tartu: Greif.

Erki Berends,

Juhan Peegli õpilane ja I lennu kursusevanem

Üks Juhani elupõhimõtteid, mida ta meile korduvalt õpetas, oli, et rääkida tuleb siis, kui on midagi rääkida. Kui midagi rääkida ei ole, siis tuleb olla vait. Mul ei ole nii suuri mõtteid rääkida kui eelkõnelejatel.

Aga mul on suur tänutunne selle „hullumeelse“ naise ees, kes selle töö lõpuni viis nii, et asja sai.

Võtsin ette selle nimekirja, mille Raili lubas Juhani kuju juurde panna, pisikirjas, sest neid on üle 300 inimese, kes oma toetuse Juhani kuju val-

mimiseks andsid.

Raili tuletas meelde vana traditsiooni aastast 1979. Meie olime jõudnud mõnusasti kolmanda kursuse lõppu. Oli 19. mai 1979 – me kinkisime Juhani peegli, mis koosnes 60 väiksest peeglist. See on jääv väärtus.

Ma väga loodan, et kuju, mis siia ootama jääb, ei kohta meid edaspidi mitte ainult 19. mail, vaid ka teistel aegadel. Me saame siia tulla ja rääkida.

Koit Voojärvi,

Saaremaa abivallavanem

Täna on öeldud, et Juhani jõudis koju. Kus see kodu ikka on? Füüsiline kodu siin, vaimne kuskil mujal.

Aga õige on öelda, et kodu on südames. Seal on need inimesed, keda me tahame endaga läbi

elu kanda.

Hoiame Juhani kõig südames. Teie külv on olnud ilus. Sellest on tekkinud kuldsed viljaterad – aitäh.

AJAKIRJANIK JA AJAKIRJANIKU ÕPE

On /ei ole ajakirjanik. Ajakirjanikud ja mitteajakirjanikud – kust lähevad piirid?

Ülevaade EAAS-i arutluskoosolekust 22. septembril 2023

Maarja Lõhmus: Ajakirjanikuks olemise või mitte-olemise teemat oleme kolm-neli aastat plaaninud ja aina edasi lükanud, sest midagi kiiremat on aina vahele tulnud. Ma ei usu ka, et praegu saame kõik räägitud. Fookus „On/ei ole ajakirjanik. Ajakirjanikud ja mitte-ajakirjanikud – kust lähevad piirid?“ annab võimaluse näha ajakirjaniku definitsioone, funktsioone ja rolle praegusel ajal.

Miks me nimetame kedagi ajakirjanikuks? Miks keegi ennast ajakirjanikuks nimetab? Kuidas saadakse selle professiooni töötajaks, ajakirjanikuks? Kuidas ajakirjanikuks õpitakse?

Kui meie õppisime, siis oli ajakirjaniku elukutse implitsiitselt eluaegne, omaette elustiil. Oli enesestmõistetav öelda, et „ma olen ajakirjanik“. Mis on vahet, kas ma olen ajakirjanik või **töötan** ajakirjanikuna? Ajad muutuvad ja eks meiegi. Uurime ajakirjaniku definitsiooni ja selle muutust, tähenduse ja rolli muutust.

Alustab Ragne Kõuts, kes vaatab, kuidas ajakirjaniku mõiste teoreetiliselt on muutunud, jätkab Eesti Ajakirjanike Liidu esimees Helle Tiikmaa praktiku vaatega ja juriidilise pilgu heidab TRINITI advokaat Maarja Pild.

Ragne Kõuts: Räägin teoreetiliselt, aga see on ajakirjandusuuringute jaoks ka hästi praktiline küsimus. Kui me uurime ajakirjanikku, siis kelle juurde me läheme, keda määratleme ajakirjanikuna? Tegelikult on tõlgendustes hästi nähtav areng, mis käib käsikäes muutusega meie infokeskkonnas ja ka erinevates võimalustes olla ajakirjanik ning ajakirjanikutööd teha.

See küsimus on muutunud järjest keerulisemaks. Uuringutes läheneti pikka aega ajakirjanikule eelkõige kui institutsiooni esindajale ehk valitses institutsionaalne perspektiiv. Ajakirjanik oli see, kes suure

tõenäosusega töötas ajakirjandusväljaande jaoks või oli liitunud erialaorganisatsiooniga, mis oma sees, protsesside, protseduuride tulemusena otsustas, keda võetakse sinna organisatsiooni ajakirjanikuks vastu ja keda mitte.

Uurijad kasutavad seda perspektiivi praegugi väga palju, kui nad tahavad ajakirjanikke uurida. Minnakse meediaettevõttesse ja vaadatakse, kes on selle hingekirjas ja kes on need inimesed, kes uudisloome ja infovahendamise tööd teevad. Nii saadakse kokku ajakirjanike valim.

Olukord muutus keerulisemaks, kui tekkis uusi võimalusi oma sõnumiga avalikkuseni jõuda: digiplatvormide areng, sotsiaalmeedia, suhtluskeskondade areng. Ka tavalistel inimestel tekkis ambitsioon võtta enda peale oluline ühiskondliku info otsimise-leidmise-jagamise ülesanne. Siis läks käibele hüüatus, et igaüks võib olla ajakirjanik. Põaris nii kaugele asi ei läinud.

Aga kui toimetusse kuulumine ei ole see, mis määrab, kas keegi on ajakirjanik, siis kuidas teeme kindlaks, kes on ajakirjanik? See on mitmel puhul oluline küsimus välja uurimiseks. Seda perioodi iseloomustab vabakutseliste töövormi üha laiem kasutamine.

On riike, kus ligi pooled ajakirjanikest töötavad vabakutselisena. Selles mõttes me ei saaks ajakirjandusest täit pilti, kui me läheksime ajakirjanikke otsima ainult meediaettevõtetest, meediaorganisatsioonidest. Samas ei ole olnud väga viljakas ajakirjaniku defineerimine enesemääratluse alusel. See lähenemisviis ei ole ka ajakirjandusuuringutes väga tugevalt kanda kinnitanud.

Viimasel neljal-viiel aastal on tugevamat kõlapinda hakanud leidma meile kõigile hea tuttav Bourdieu, tema käsitus väljadest ja kapitalist kui suhete ruumist, kus erinevad kapitalid määravad positsioo-

nid.¹ Paljud ajakirjanikeuuringud lähtuvadki nüüd eeldusest, et me võime ajakirjandust määratleda kui üht kultuurivälja osa, kus seda, kas keegi on või ei ole ajakirjanik, ei määra ainult see, kas ta peab ennast ajakirjanikuks. Oluline on ka, et teised ajakirjanikud teda ajakirjanikuks peaksid. Väljasisene defineerimine on muutunud üha tavalisemaks.

Ainuüksi see definitsioon pole uuringute jaoks päris abistav. Vaatsin, kuidas määratleb ajakirjanikku näiteks kõige suurem ülemaailmne ajakirjanikeuuring „Worlds of Journalism Study“.² Selle eesmärk on olla hästi täpne, aga samas erinevaid ajakirjanduse vorme hõlmav uuring, sest üle maailma on olulised kultuurispetsiifilised nüansid, kes ajakirjanik on ja kuidas ta oma tööd teeb. Siingi on definitsioon viimase kümne aasta jooksul muutunud.

Selle uuringu teine laine³ määratles ajakirjanikku veel tugevalt institutsiooniga seotuna. Ajakirjanik oli isik, kes teenis vähemalt poole oma sissetulekust tasustatud tööst uudismeediale, tegeles ajakirjandusliku sisu tootmise ja toimetamisega või ka toimetusesisese juhendamise ning koordineerimisega. Niisiis olid kriteeriumideks konkreetne toimetuse ja sellest tööst saadav sissetulek.

2021.–2023. aastail käis maailma ajakirjanike uuringu viimane andmekogumine.⁴ Eelmise laine ajakirjaniku definitsioon ei suutnud hästi hõlmata vabakutselisi ja muid uusi vorme, aga nüüd on see muutunud päris keeruliseks. Lahkan seda definitsiooni komponentide kaupa. Olgu see definitsioon ka siin toodud:

„Ajakirjanik on defineeritud kui keegi, kes regulaarselt otsib, kirjeldab, analüüsib, tõlgendab, kontekstualiseerib, toimetab, loob, esitleb või portreerib faktipõhist ja täpset infot üldisele avalikkusele nende potentsiaalse huvi teemadel (uudised) ükskõik millise teksti, heli või visuaalse vormi meediumis osana protsessist pakkuda või tõlgendada seda infot laiemale grupile inimestest kui ainult need, keda see otseselt puudutab, ning teeb seda infot avalikuks, ootamata sellest infost tõusvat isiklikku kasu. Ajakirjaniku töö võib spetsialiseeruda konkreetsele „valdkonnale“ (nt poliitika, kultuur, äri, kuritegevus, sport, elustiil ja seltskonnauudised), aga ei pea seda tegema. Ajakirjanik võib olla palgatud ühe või mitme uudisteväljaande poolt (nii täis- kui ka poole kohaga või muu lepinguga) või võib olla ka iseenda tööandja

(„vabakutseline“) või võib neid kahte kombineerida. Ajakirjanik võib uudisteorganisatsioonis täita toimetuse erinevaid ametikohti.“⁵

Väidetakse, et ajakirjanik on see, kes regulaarselt ja teadlikult otsib, kirjeldab, analüüsib, tõlgendab, kontekstualiseerib, toimetab, toodab, esitab või portreerib ühiskonnas toimuva kohta täpset infot. Need on niisiis igasugused infotöötlemise rollid, mida tehakse regulaarselt ja teadlikult selleks, et täpset teavet edastada. Vormi osas on erinevad võimalused. See võib toimuda teksti, heli, visuaalse meedia vormis.

Minu meelest on oluline, et siin võime välistada ajakirjaniku definitsioonist nii suhtekorraldajad kui ka mõjuisikud või mikrokuulsused. Info otsimise ja vahendamise eesmärk on pakkuda seda laiemale inimgrupile. Oluline on ka, et ajakirjanik ei oota selle info avaldamise tagajärgedest tekkivat isiklikku kasu.

Ajakirjanik võib spetsialiseeruda mingile teemale, nagu näiteks poliitika või kultuur (aga ei pea seda tegema). Ta võib olla ühe või mitme uudisteväljaande palgal, aga olla ka iseenda tööandja ehk vabakutseline.

Selles definitsioonis on minu meelest üsna põhjalikult sõnastatud tuum: regulaarsus, eesmärgipärasus ja pigem laiem sihtrühm kui kitsas huvigrupp.

Selle definitsiooniga on võimalik uuringusse kaasata mitte ainult toimetustele töötavad ajakirjanikud, vaid ka vabakutselised ja kõik teised iseenda tööandjad. Eristatakse veel professionaalseid ajakirjanikke ja siis neid, keda nimetatakse uuringus „perifeerseteks ajakirjanikeks“, pidades silmas igasugust kogukonnameediat, blogijaid ja muid vorme, sealhulgas need, kes kannavad mingit ühiskondlikku eesmärki või ülesannet.

Nii et ajakirjaniku defineerimise tuum on säilinud, kuid natukene on arvesse võetud viimaste aastate uurijate-teadlaste kriitikat, et keskenduti liiga palju nendele ajakirjanikele, kes tegelevad poliitikavälja puudutavate teemadega või ühiskonna ja meie ühiselukorralduse teemadega, jättes välja ajakirjanduse igasugused pehmemad vormid, mida on olulisel määral.

Uurijate-teadlaste jaoks on oluline määratleda, keda uurima läheme. Püütakse saavutada selgust, kuid maastik on muutunud väga keeruliseks. Sellepärast peame hõlmavat definitsiooni pakkudes hästi

¹ Bourdieu, P. (2003). *Praktilised põhjused*. Teoteooriast. Tallinn: Tänapäev.

² Worlds of Journalism. <https://worldsofjournalism.org/>.

³ Worlds of Journalism. *Worlds of Journalism 2012–2016*. <https://worldsofjournalism.org/the-wjs-2012-2016-study/>.

⁴ Worlds of Journalism. *Worlds of Journalism 2021–2023*. <https://worldsofjournalism.org/wjs3-2021-2023/>.

⁵ *Ibid*

paljusid eri nüansse arvesse võtma.

Marju Lauristin: Kuna ühiskonnas käib vaidlus andmekaitse teemal, siis kuulasin huviga seda natukene spetsiifilisemast vaatepunktist.

Andmekaitse määrustikus on eraldi toodud välja ajakirjanik kui privilegeeritud andmekoguja ehk siis mitu punkti, mis puudutavad demokraatlikku ühiskonda ja ajakirjandusvabaduse sisu, avalikku huvi, tema kohta ei kehti.

Selles uues käsitluses puudub avaliku huvi teema täiesti. Räägitakse rühmadest, aga rühm ei pruugi üldse olla avalik, vaid näiteks mingi suurkorporatsioon. See tähendab, et ajakirjandusega tegeleval inimesel on väga raske tõestada, et näiteks needsamad andmekaitserieglid tema puhul ei kehti. Öeldakse hoopis, et kuna ta tegutseb teatud rühma huvides, pole see avalik tegevus. Järelikult talle ei kehti erandid.

Kas avalikkuse huvi teema on tõesti nüüd ajakirjandusnõuetest maha võetud?

Ragne Kõuts: Tundub, et seda väga ei rõhutada, sest siin püütakse arvesse võtta ka neid riike, kus vaba ajakirjandus on nagu põrandaalune tegevus, kus tõelist vaba ajakirjandust ei ole. Üleilmsesse ajakirjandusuuringusse püütakse kaasata ka neid, kes ei suuda kuidagi avalikkuseni jõuda.

Marju Lauristin: Küsimus ei ole ju mitte suutmises, vaid taotluses. See on eetika küsimus.

Ragne Kõuts: Tõepoolest, avalikku huvi enam ei rõhutata neis definitsioonides.

Väino Koorberg: Kuidas me teeme vahet või kas peamegi tegema vahet teravalt üleval olevatel teemadel, nagu mittesõltumatu ajakirjandus, propagandatöötajad ajakirjanduselaadsetes väljaannetes?

Toon näiteid poliitilise hoiaku võtnud ajakirjandusest – ajaleht Pealinn,⁶ kelle töötaja teeb mingist üritusest ajakirjandusliku reportaaži, soovimata linnavalitsust positiivses valguses kajastada; Sputniku⁷ ajakirjanik, kes ei saa info avaldamisest otsesest kasu, välja arvatud palgaraha, aga palgaraha saab ka Postimehe ajakirjanik.

Ragne Kõuts: Selles rahvusvahelise ajakirjandu-

suuringu definitsioonis on ainuke kriteerium täpne info. Seda võib üsna hägusalt tõlgendada.

Marju Lauristin: Iga teadlane ütleb sulle, et ükski ajakirjandusinfo ei saa olla täpne.

Ragne Kõuts: Tema taotlus peab olema täpne info.

Marju Lauristin: Avalikkuse taotlus, demokraatlikkuse taotlus, aususe taotlus – siin jääb natuke puudu. Tundub, see definitsioon on läinud positivistlikuks ning professionaalse eetika, tahte ja ühiskondliku väärtuse teemad jäävad tagaplaanile. See võib tekitada ajakirjanikele väga suure bumerangi.

Helle Tiikmaa: See on praktikute vaade ehk see, millisenä on ajakirjaniku definitsiooni näinud ajakirjanike liit ja ajakirjanike katusorganisatsioonid.

Ükskõik, mida arvavad teoreetikud ja uurijad, meediamajade omanikud, peatoimetajad, väljaandjad – kõik nad suhtuvad ajakirjandusse vähem praktikutena ainuüksi sellepärast, et neil ei ole vaja valida, kas ajakirjanik on just ajakirjanik või hoopis meediatöötaja, kolumnist või midagi muud. Ajakirjanike liit, nagu nimigi ütleb, peaks koondama ajakirjanikke.

Kuna ajakirjanike liit ei ole teatavasti uus, vaid on suhteliselt vana organisatsioon, alustame päris algusest peale.

Mida arvati ajakirjanikust siis, kui liit oli noor, ehk vahemikus 1919–1940? Eesti ajakirjanike põhimõtted saadi paika 1921. aastal, esimesel Eesti ajakirjanike kongressil. Seda vajati, et aidata kaks aastat vana liit üle eksistentsiaalsest küsimusest, kas jätkata või mitte.

Nende põhimõtete järgi, mis sarnanevad veidi Ragne kirjeldatule, pidi ajakirjandus:

- kodanikes aitama kasvatada kohusetunnet riigi vastu;
- süvendama üldist arusaamist meie riikliku iseolemise tähtsusest;
- olema arvustuses vali ja järjekindel, kuid igal juhul õiglane.

Kuidas toona liikmeid valiti, me ei tea, sest liidu tegevuste protokolle ei ole säilinud. Me teeme ajakirjaniku defineerimise kohta järeldusi, tuginedes Õitsituledes⁸ avaldatud teabele liikmete muutuva-

⁶ Tallinna linnavõimu välja antud ajaleht Pealinn/Stolitsa lõpetas tegevuse 31. mail 2024. Vt <https://pealinn.ee/>.

⁷ Vene propagandakanal alustas Eestis tegevust. *Äripäev*, 24. veebruar 2016. <https://www.aripeev.ee/uudised/2016/02/24/vene-propagandakanal-alustas-ees-tis-tegevust>.

⁸ Õitsituled oli Eesti Ajakirjanikkude Ühingu/Liidu aastatel 1922–1939 välja antud album/ajakiri. Vt <https://www.digar.ee/arhiiv/et/search/simple?utf8=%E2%9C%93&search%5Bsource%5D=&search%5Bavailable%5D=0&search%5Bcontent%5D=0&search%5Btext%5D=%C3%95itsituled&search%5Bscope%5D=>

te numbrite kohta, temaatilistele artiklitele ja liidu põhikirjadele.

Põhikiri lubas tol ajal kolme tüüpi – tegevliikmed ja kaks toetajaliikme varianti, kaastöötajad ja harrastajad. Ehk siis töölepinguga ajakirjanikke loeti tegevliikmeteks, kaastöötajad olid praegused vabakutselised ja harrastajad sellised, keda mina nimetan tänapäeval hobiajakirjanikeks, vahetevahel seda tööd tegijad. Alates 1925. aastast lisandusid auliikmed.

Samuti nõuti põhikirjas tööstaaži, esialgu kaks aastat. Õitsituledes äratoodud nimekirjade järgi võib eeldada, et enamik tol ajal ajakirjandusväljaannetes töötanud inimesi liitu ka kuulus. Osa säilitasid liikmelisuse toetajatena ka peale ametivahetust.

Mõni artiklinäide ajakirjanikele esitatud ootustest:

- 1922: „Ajakirjandus on „vaba tegevusala“, kus eksamid mitte ei nõuta ja kus sellepärast iga haridusega sulemehed tööd teevad“;⁹
- 1923: „Loov kunstnik ja ühtlasi andelik teguinime ne olgu Eesti ajakirjanik, kui tema peab oma ajaloolikku ülesannet õieti täitma Eesti rahvariigis“;¹⁰
- 1925: „Ajakirjanikul on ainult idee kaitsta: tema amet on ikka arvustada. /.../ [K]uigi ta pole ilma kirgedeta, on ta pea ikka ilma isiklise huvita“;¹¹
- 1937: „Peame rahva vaimset taset viima aina kõrgemale, peame temasse immutama kõiki kultuuri hüvesid ja teda kursis hoidma elu kiirete edusamudega“.¹²

Kokkuvõttes tuttavad fraasid – loov, huvitatud ühiskonna arendamisest ja seda mitte isiklikes huvides, rahva kasvataja. Nagu võib arvata, muututi 1930-ndate teises pooles veidi nukrameelsemaks, aga säilis põhimõte, et ajakirjanik peab teadma enam, kui kirja paneb. Eriti kohaliku lehe toimetaja pidi olema kui elav entsüklopeedia,¹³ sest väiksemas toimetuses oli vähem inimesi.

Suhteliselt sarnaseid asju nõudis ka 1939. aastal Ajakirjanike Rahvusvahelise Föderatsiooni vastu võetud kümnepunktiline ajakirjaniku kutseaukudeks:¹⁴

1. Ajakirjanik ei tohi informatsiooni kogumisel kasutada autuid abinõusid.
2. Ajakirjanik peab kandma vastutust kõige eest,

mida ta avaldab oma vabal tahtel.

3. Ajakirjanik võib keelduda õige informatsiooni avaldamisest, kuid ta ei pea kunagi avaldama informatsiooni, mille ta teab olevat vale.

4. Ajakirjanik ei tohi moonutada sündmusi, mille tunnistajaks ta on olnud, või avaldusi, mida ta on saanud; eriti ei tohi ta moonutada temale usaldatud dokumente.

5. Oma otsustes inimeste kohta ajakirjanik ei pea laimama ega süüdistama ilma tõendusteta.

6. Ajakirjanik ei pea plagieerima. Ta peab mainima oma kolleegi, kui ta toob ära nende artikleid, olgu sõna-sõnalt või mõttelt.

7. Ajakirjanik ei pea olenema kellestki muust kui ainult oma ajalehest, kelle huve ta ei tohi milleski kahjustada. Kuid ta peab sealjuures säilitama moraalse vastutuse tunde ega tohi endale peale võtta ülesandeid, mis on vastuolus ta südame-tunnistusega.

8. Ajakirjanik ei pea avalikkuse teadmata ja mingil kujul kasu saamiseks hakkama valitsuse või erahuvide agendiks. Ta ei tohi anda oma allkirja ärilistele reklaamartiklitele.

9. Ajakirjanik peab säilitama diskretsiooni riiklikes või eraasjades, mis on saadud usalduse alusel. Ta peab toetuma kutsesaladuse eesõigusele.

10. Ajakirjanik ei pea kahjustama oma ametivendi. Ta peab alistuma kollektiivsuse õiglastele reeglitele, mis on püstitatud kutse enda huvides.“

Nagu me teame, järgnesid 1930-ndate teised ajad. 1940. või 1941. aastal ajakirjanike liit põhimõtteliselt haihtus ja loodi uuesti 1957. aastal Eesti NSV Ajakirjanike Liiduna, mis kuulus NSV Liidu Ajakirjanike Liidu alla.

Päris oma põhikirja liidul enam ei olnud, mistõttu ei ole ka mõni liikmeks võtmise tingimus mitte Eesti ajakirjanike valitud, vaid NSV Liidu Ajakirjanike Liidu ettekirjutus.

Eesti NSV Ajakirjanike Liit ei ühendanud päris kõiki ajakirjanduses töötajaid – toimetuste juhid reeglina kuulusid liitu, lihttöötajad vähem. Nõuti kolme aastat koosseisulist tööstaaži ja soovitusi, aga ka suurt kutsemeisterlikkust.

Liit pakkus teatavaid soodustusi, nii et seegi võis

⁹ Martna, M. (1922). Ajakirjaniku haridus. *Õitsituled*, 1. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44138>.

¹⁰ Tõnisson, J. (1923). Iseseisev ajakirjanik Eesti rahvariigis. *Õitsituled*, 2. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44139>.

¹¹ Laaman, E. (1925). Leht ja poliitika. *Õitsituled*, 4. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44141>.

¹² Raag, A. (1937). Eesti ajakirjandus ja ajakirjanik. *Õitsituled*, 15. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44152>.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Vastu võetud 17.–29. juunil 1939 Ajakirjanike Rahvusvahelise Föderatsiooni 7. kongressil Bordeaux's. Avaldatud 1939: Kümme käsku ajakirjanikule. *Õitsituled*, 17. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44154>.

liikmete vastuvõtmise piiramise üks põhjus olla.

1961. aastal ilmunud vabakutselistele ajakirjanikele mõeldud raamatus „Abiks kirjasaatjale“ seisab:

„Ajakirjaniku kutse-eesitika nõuete täitmise aluseks on see, kuivõrd sügava lugupidamise, tõsiduse ning kiindumusega üks või teine meist suhtub ajakirjaniku vastutusrikkasse töösse. Kui seda ametit tahetakse pidada muudel kaalutlustel, nagu honorari teenimine, kergel kombel äraelamine jne, siis libisetakse kergesti haltuura teele ja tõmmatakse kriips peale niisugustele ajakirjaniku kutse-eesitika nõuetele nagu ausus, täpsus, vastutus- ja süüdsustunne. Autor võib vastutada iga fakti ja arvu õigsuse eest.“¹⁵

Marju Lauristin: Ehk tohib vahele ütelda. Mina läksin Eesti Raadio uudistetoimetusse tööle Tartu Ülikoolist ja selle raamatu autor Roomere oli mu otsene ülemus. Tollal kehtisid Eesti Raadio uudistetoimetuses kõik need reeglid väga karmilt. Ajakirjanikel oli kutse-eesitika.

See oli aeg, kus hakati uuesti meelde tuletama Felix Moori, kuulati vana arhiivi. Eesti Raadio oli selline ajakirjandustraditsiooni ja -au hoidja.

Helle Tiikmaa: Arvan, et ajakirjanikud olid sellel hetkel liitu siiski valitud ajakirjanikena, mitte propagandistidena. Kuigi seal oli muidugi ka ametipositsiooni alusel sisse pääsenud inimesi.

Kui Eesti NSV Ajakirjanike Liit 1989. aastal mõnes mõttes oma tegevuse lõpetas ja Eesti Ajakirjanike Liiduna edasi eksisteerimist jätkas, hakkasid kehtima järgmiste liikmekriteeriumidega põhikirjad:

- 1990: liidu liige (liikmesühingu moodustajad)¹⁶ – ajakirjanik, kes suurema osa oma tööajast pühendab ajakirjandustööle ja saab sellest põhisissetuleku. Liitu ei saa kuuluda ajakirjanduse alal tegutsevad tööandjad ja nende ühendused;
- 1995: liikmeks võib olla täisealine isik, kes töötab või on töötanud ajakirjanduses, infoagentuuris või pressiesinduses;
- 2014: liikmeks saab olla Eestiga seotud füüsiline isik, kes on tegutsenud või tegutseb ajakirjanduses, tunnistab ja järgib liidu põhikirja ja maksab liikmemaksu.

1990-ndail aastail määratleti liidu liikmeks sobivana ajakirjanikku, kes suurema osa oma tööajast pühendab ajakirjandustööle ja saab sellest põhisissetuleku. Tööandjate liitu sobimatuse teemal arvas Ralf Amos, et see teeb asjad väga keeruliseks ja segaseks, sest „ajakirjanikud on kogu aeg olnud ühine pere. Tööandja-töötaja suhe pole sugugi ühene, sest tööandjad on ju ise ka kõik ajakirjanikud“.¹⁷

Seda vahet on tänapäeval lihtsam teha suures väljaandes. Kohalikus väiksemas lehes võib töötajate ja tööandjate vahe tegemine ikka olla keeruline. Asja teeb segasemaks ka Eesti Ajalehtede Liidu¹⁸ püüd defineerida ennast kui ajakirjanike esindusorganisatsiooni, mitte väljaannete oma.

2000-ndail oli põhikirjas ühtlasi viide, et ajakirjanike kõrval võivad liitu kuuluda ka meediatöötajad, sest me soovisime teatavat vahet teha. Juhatus on otsustanud ja otsustab liikmekandidaatide üle iga kord juhtumipõhiselt, uurides inimese tausta nii palju, kui suudetakse. Tavaliselt kandidaat väga tundmatu ei ole, sest Eesti on piisavalt pisike. Otsustamise aluseks on praegusel juhatusel ka sellised ühised üldkriteeriumid:

- avalik huvi,
- toimetamine,
- valik,
- sõltumatus,
- objektiivsus ja tasakaal,
- autori panus.

Loomulikult ei nõua me, et absoluutselt kõik kriteeriumid oleksid alati igas uudises ja loos täidetud, kuid laias laastus me ei ole viimase 12 aasta jooksul neist taganenud. Varasematel aastatel, kui eesmärgiks oli tuua liidule lihtsalt tuntud inimeste liikmeks võtmise näol rohkem kuulsust, võis otsustamise aluseks olla muu.

Miks me niisuguseid kriteeriume vajalikuks pidasime, kui otsustame iga kandidaadi üle juhtumipõhiselt? Üldkriteeriumid muutusid oluliseks, kui meilt hakati välismaalt nõudma eri otsuste selgitusi.

Näiteks Väino Koorbergi nimetatud Sputnik kaebas laiemalt Eesti ajakirjandusvabaduse üle Rahvusvahelisele ja Euroopa Ajakirjanike Föderatsioonile (IFJ ja EFJ). EFJ neid väga ei toetanud, kuid IFJ küll.¹⁹

¹⁵ Roomere, V. (1961). Abiks kirjasaatjale. Tallinn: Eesti NSV Ajakirjanike Liit. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/241216>.

¹⁶ Kuna aastatel 1990–1992 üritati kahe organisatsiooni, Eesti Ajakirjanike Liidu ja Eesti Ajakirjandustöötajate Liidu süsteemi, oli põhikirjas kaks varianti – liige või liikmesühingu moodustajad.

¹⁷ Tanner, O. (1998). Eesti Ajakirjanike Liidu uue juhatuse sada päeva. Õhtuleht, 24. aprill. <https://www.ohuleht.ee/20441/eesti-ajakirjanike-liidu-ue-juhatuse-sada-paeva>.

¹⁸ Alates 2019. aastast Eesti Meediaettevõtete Liit. Vt <https://meedialiit.ee/liikmed/>.

¹⁹ Estonian Government Threatens Journalists with Criminal Proceedings. *International Federation of Journalists*, 6. juuli. 2023. <https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/article/estonian-government-threatens-journalists-with-criminal-proceedings>.

IFJ-i liige oli Venemaa Ajakirjanike Liit Moskvast²⁰ ja neil oli ka üks föderatsiooni asepresidendi koht. EFJ-i kolleegidega tuli mul siiski vaielda, sest neid pani muretsema, et kui Venemaa kanalite töötajad on propagandistid, siis mis saab Voice of Americast?

Minu meelest ei saagi midagi, sest kuigi teise eesmärgiga, pole ka nemad päris puhtalt ajakirjanikud. EFJ ei taha minna ajakirjaniku defineermise teed, piirata seda kvaliteedi või muu kriteeriumiga, et saaks kaitsta ka neid, kes jäävad nii-öelda definitsioonide vahele.

Russia Today ajakirjanike akrediteerimisest keeldumine jõudis pressivabaduse rikkumisi registreeriva Index on Censorshipi kaebuste ritta.²¹ Liidul tuli selgitada, miks me ei kaitse ajakirjanikke, miks ning kuidas me eristame ajakirjanikke ja propagandiste.

Praegu tegutsev keskkond, Mapping Media Freedom registreeris viimati pressivabaduse rikkumise Eestis siis, kui meil otsustati sulgeda Vene kanalid.²² Me selgitasime, et see ei olnud samm ajakirjanike vastu, vaid suleti propagandistlikud kanalid.

Omamoodi probleem on teema, mille parim näide on Julian Assange. IFJ võttis ta oma liikmeks ja väljastas talle pressikaardi, et kaitsta tema elu ja vabadust. Aga mina ei arva, et ta oleks ajakirjanik, pigem väga väärt allikas, keda on vaja ka sellisena kaitsta.

Väino Koorberg: Kas sinu hinnangul need terminid, millega te ajakirjanikku defineerite – „avalik huvi“, „toimetamine“, „valik“, „sõltumatus“, „objektiivsus“, „tasakaal“ ja „loomingulisus“ –, suudavad seda teha piisavalt täpselt?

Milline on ajakirjanike liidu vaade parteilisele ajakirjanikule? Meil ei ole riiklikku ajakirjandust, aga kui oleks näiteks Valitsuse Teataja? Meil on munit-sipaalväljaannetes töötavad ajakirjanikud. Kas eraldi tuleks vaadata ka maailmavaatelist ajakirjandust?

Me räägime viimasel ajal konservatiivsest ja liberaalsest ajakirjanikust. Nende kõigi puhul on sõltumatus ja objektiivsus väga paindlikud.

Helle Tiikmaa: Ajakirjanike liidu juhatus vaatab otsustamisel inimest, tema tööd, tausta ja ajalugu.

Ma pean kahtlaseks, et võtaksime vastu inimese, kes on töötanud näiteks ainult Objektiivs. Aga meil

on olnud juhtum, kus võtsime vastu ajakirjaniku, kes kunagi oli töötanud ka seal, nüüd aga nn peavoolumeedias. Me ei arvanud välja Eesti Televisioonist ja Eesti Raadiost Tallinna Televisiooni tööle läinud ajakirjanikke. Me isegi seisime Tallinna Televisiooni õiguse eest osaleda valitsuse pressikonverentsidel, kuigi keegi meist ei olnud eriline Tallinna Televisiooni pooldaja.

Mõned ajakirjanikud võivad meie praegust avalikku liikmeskonda vaadates öelda, et nad ei soovi kellegagi neist ühes liivakastis mängida.

Minu väga isiklik arvamus on, et kui liikmed ja liikmelisuse definitsioonid ei meeldi, siis tule ja tee paremaks. Ajakirjanike liit pole kunagi olnud absoluutne kvaliteedikriteerium, kuigi ideaalis ehk võiks.

Marju Lauristin: Poliitilise kommunikatsiooni õppejõuna tahan lisada, et meil on seal suur terve teema ajakirjaniku rollist ja objektiivsusest. Meil on teise kursuse tudengid, kellele Priit Pullerits on oma aines pähe tagunud, et ajakirjanikul endal ei tohi olla vaateid ja arvamusi. Siis oleme hädas näiteks niisuguste nähtustega, nagu Vilja Kiisler.

Tasakaalustatus ei eelda, et iga ajakirjanik on külm kui kala. Et tal ei ole omi vaateid, emotsioone, vaid ta on igal eluhetkel tasakaalustatud. Ta ei tee vahet heal ja kurja, vaid tema jaoks on see kõik ainult üks materjal. Siis me läheks hirmus kaugele sellest nii-öelda peegellikust arusaamast, miks ajakirjanik üldse peab tegutsema.

Praktikas oleme lahendanud selle, rääkides tasakaalustatuse eest väljaande või materjali lõikes. Mis on žanr, faktilugu, arvamus või muu.

Ajakirjaniku professionaalsus peaks olema see, et ta teeb vahet, millises žanris, millisel viisil ta oma tööd teeb. Kus ta saab ja tohib olla ka isiklik. Näiteks Kivirähk, kel on igal nädalal arvamused – kas ta polegi ajakirjanik? Kus on nõutud, et ajakirjanik seaks isikuna esikohale ainult faktilisuse? Samas väljaande puhul on teisiti. Professionaalne ajakirjanik võib töötada ka kallutatud väljaandes. Me ei ütle ju, et Postimehest peaksid kõik ajakirjanikud ära tulema.

Tähtis on teha vahet, et inimene isikuna oskab professionaalselt teha vahet, kus on piirid, mis on nõuded. Ja siis ka, kas ta on vajadusel võimeline minema konflikti oma väljaandega, kui talle suru-

²⁰ Venemaa Ajakirjanike Liidu liikmelisus IFJ-s peatati 2023. aasta aastakoosolekul. Vt IFJ suspends Russian union. *International Federation of Journalists*, 22.veebruar 2023. <https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/article/ifj-suspends-russian-union>.

²¹ Russian Complaint Brings Accusations of Censorship for Estonia. *Index on Censorship*, 3. september. 2017. <https://www.indexoncensorship.org/2017/09/russian-complaint-brings-accusation-censorship-estonia-baltic-times/>.

²² Four Russian and One Belorussian TV Channel Banned in Estonia. *Mapping Media Freedom*, 24. veebruar. 2022. <https://www.mappingmediafreedom.org/>.

takse peale mitteprofessionaalsust, näiteks faktide võltsimist või arvamuse esitamist faktidena. Professionaalsuse teema on väga oluline. Peame hindama inimest isiku ja loojana ning siis teisalt väljaannet, kus ta töötab.

Helle Tiikmaa: Sellist tüüpi vaidlust pidasime siis EFJ-i ja IFJ-iga, kui Euroopa Liidu eesistujamaa Eesti keeldus kahele Russia Today töötajale akrediteerimise andmisest. Me keeldusime seda hukka mõistmast ja hoopis toetasime seda otsust. Leidsime, et neil võis minevikus ja ehk ka tulevikus olla ajakirjaniku roll, aga hetkel olid nad propagandistid, kes ei pidanud saama samasuguseid privileege nagu ajakirjanikud.

Ajakirjaniku tegelikult defineeribki tehtud töö, mitte väljaanne. Üks viimaseid näited kolleegilt juhatuses oli ühe rootslase Youtube'i saade Estonia katastroofi taustast, et dokumentide põhjal müüte ümber lükata. Kas see on ajakirjandus või see ei ole ajakirjandus? Youtube'i kanal ei ole kindlasti mitte ajakirjanduslik kanal, aga samas töö on suhteliselt ajakirjanduslik.

Andres Jõesaar: Youtube võib olla vägagi ajakirjanduslik kanal. Ajakirjandus on tehnoloogianeutraalne.

Helle Tiikmaa: Ma ei lähegi väitma, et Youtube'is ei tehta aeg-ajalt ajakirjandust. Mõningatel puhkudel, näiteks Vene ajakirjandust ongi praegusel ajal traditsioonilistes kanalites väga raske teha.

Väino Koorberg: Kasutasid terminit „tegevuse eesmärk“. Kuna natukene oli juttu meedialiidust, endisest ajalehtede liidust, siis meedialiit ühtepidi ühendab ka mitte üksnes kirjastajad, vaid ka peatoimetajad. Kas peatoimetaja on praegu ajakirjanike liidu mõistes ajakirjanik?

Helle Tiikmaa: Sõltub sellest, mida ta teeb. Mitte iga peatoimetaja ei ole ajakirjanik.

Mis puudutab eesmärki, siis jõuame sama avaliku huvi juurde. Kas teenitakse avalikku huvi? Või teenitakse hoopis kellegi konkreetset piiratud huvi, käitudes nagu avalike huvide spetsialist, ekspert, PR? Isikliku kasu saamise eesmärk on alati negatiivne eesmärk. Aga seda on mõnikord raske avastada.

Marju Lauristin: Avalikust huvist rääkides peab

vaatama, mis asi on ajakirjandus, mis avalik huvi. Näiteks valitsuskommunikatsioon on ju ka avalikes huvides. Seepärast peab alati palju täpsemini piiritlema, mis suhtes avalik huvi.

Marju Himma: Siin viidati Pulleritsu õpetatud kursusele „Uudise alused“, mis edaspidi on „Ajakirjanduse alused“. Kuna me õpetame koos ajakirjanikke ja kommunikatsioonijuhte, teeme seal väga selgeks sellesama vahe.

Räägime nii ajakirjaniku kui ka kommunikatsioonijuhi rollidest erinevates kultuuriruumides, näiteks ajakirjanduskultuuriruumis. Kas ajakirjanik, näiteks uudisteajakirjanik, võib avaldada arvamust, võtta seisukohta? Mõnel pool Põhjamaades hoitakse seda väga lahus, aga näiteks prantsuse ajakirjanduskultuuriruumis on see täiesti lubatud või on seda isegi peetud ajakirjanikele omaseks.

Ajakirjanikku on tõesti väga raske defineerida ainult näiteks oskuste põhjal. Mida oskab ajakirjanik, sedasama kasutab oma töös kommunikatsioonijuht. Hea kommunikatsioonijuht valdab meisterlikult kõiki neid ajakirjanike oskusi. Me ei saa ka nende oskuste põhjal piiri tõmmata.

Defineerime ajakirjanikku selle kaudu, et avalikkust teenitakse informatsiooniga, mida sel hetkel toimimiseks vaja on. Aga siis ütleb praktiseeriv ministeeriumi kommunikatsioonijuht, et teenib ka avalikkust täpselt samamoodi ja samades huvides. Nii et see enam ei toimi tänases hübriidmeediasüsteemis.

Kui me ütleme, et ajakirjanik töötab ainult meediaväljaandes, siis välistame kõik need väljaanded, mis on nii-öelda alternatiivmeediaväljaanded. Võtame näiteks üle maailma head uurivat ajakirjandust tegeva Weissi, mingil moel The Guardiani, grupi ajakirjanike tööst välja kasvanud ebakonventsionaalse väljaande Politico.

Ainus üheselt ajakirjanikule kuuluv kombinatsioon on ikkagi vastutus informatsiooni eest, ühiskonna ees ja kõik eetilised, moraalsed tõekspidamised koos oskustega. Selle kaudu saame defineerida.

Jõuame tagasi selle juurde, kas meil Eestis oleks vaja legitimeerivat tunnust. Meil ei ole võimalik anda kutsestandardit ega kutsetunnistust. See on profession, mil pole neid tunnuseid. Võib-olla see on üks aruteluruum.

Viimaste aastate olukorda vaadates tekib pigem üha enam küsimus, kas meil oleks vaja mingisugust institutsiooni, mille juures saad ennast ajakirjanikuna akrediteerida ja seda akrediteeringut mõne aja

pärast uuendada ehk et see ei ole eluaegne.

Ma ei saa päriselt öelda, et ajakirjanik, kes 30 aastat tagasi kuskil midagi kirjutas või tänapäeval mõne arvamusloo avaldab, on selles mõttes ajakirjanik, kes meie inforuumis vastutust kannab.

Minu arust oleks arutelu vaja, kelle juurde ja kuidas võiks see kuuluda. Kindlasti on selles kätketud oma oht, et meil tekib mingi institutsioon, mis hakkab akrediteerima, kes võib ja kes ei või ajakirjanik olla. Nii et siin on palju selliseid arutelukohti.

Marju Lauristin: On selge, et kui meie noored äärmiselt erinevatesse kohtadesse tööle lähevad, me siiski eeldame, et nad järgivad oma töös ühiseid väärtuspõhimõtteid, eetikareegleid, info toesuse võimaliku kontrollimise reegleid, faktisisu, arvamussisu.

Me eeldame, et selle juures on neil vabadus ka ei ütelda ja ära minna. Et ajakirjanik tunneb end olevat vaba infoolooja, isegi kui see vabadus on väljaandes piiratud. Aga tal peab olema enda sisemine tunne professionaalina vaba olemisest, et infot korjata, kontrollida ja nii edasi.

Kui seda vabadust ei ole, siis ei ole ka seda ajakirjaniku professionaalset hoiakut.

Helle Tiikmaa: Ajakirjaniku kutsetunnistuse kohta ütlen, et 1920-ndail tegeles ajakirjanike liit sellega, et ajakirjanikud saaksid omale pressitunnistuse, praeguses mõistes pressikaardi. 1990-ndate keskel oli olemas täiesti ametlik kokkulepe ministeeriumite ja veel mõnede ametlike asutustega, et ajakirjaniku ainukene aktsepteeritav tunnistus ongi ajakirjanike liidu pressikaart.

Liit suutis oma selle võimaluse nii-öelda maha mängida ja praegusel ajal on pressikaart mõnes mõttes ebausaldusväärne. See näitab, et sa oled selle kanali töötaja, aga põhimõtteliselt võib ükskõik kes endale pressikaardi printida.

Nagu Ragne ütles, ajakirjanikku defineerib ikka rohkem see, kas tema kaasajakirjanikud teda sellisena aktsepteerivad või ei aktsepteeri.

Väino Koorberg: Juba on räägitud, et peaks väga täpselt defineerima, kes on ajakirjanik, sest ajakirjanikele kehtivad seadustes kohustuste kõrval teatavad privileegid. Marju Lauristin mainis andmekaitse privileegi.

Teine on allikakaitse õigus ajakirjanikele ehk nagu juriidilistes süsteemides räägitakse, ajakirjan-

duslikul eesmärgil infotöötajatele.

Maarja Pild: Ka juriidikas on sama seis, et ei ole kindlalt defineeritud, kes on ajakirjanik. Näen seda lõpuks ainult positiivsena, sest muidu hakkakski tavapäraselt elu piirama tehnoloogia areng ja kõiksugused uued võimalused, mis meil on. Definiitsioon jääks väga kiiresti ette kõigele, mis maailmas tegelikult toimub.

Õigusteadlaste antud ajakirjaniku definiitsioonis kattuvad väga paljud praegu läbi käinud märksõnad. Kuigi vahel kohtus ajakirjanikku esindades jääb see tunnetus küll, et need juristid, kes rohkem ajakirjanikega suhtlevad, elavad erinevas maailmas kui teised juristid. Lõpuks, kui asi jõuab kohtusse ja me räägime ajakirjaniku õigustest, ei ole seal tavaliselt kohal ühtegi ajakirjanikku. Seal esindab nii ühte kui ka teist poolt jurist ja keskel istub kohtunik, kes on samamoodi jurist.

On hästi tähtis, et need kaks maailma oleksid omavahel kooskõlas. Juristid käivad tõesti ühte jalga arusaamaga, et ajakirjanik on keegi, kes toob avalikkuseni informatsiooni, mis on avalikes huvides, et ajakirjandus saab olla tehnoloogianeutraalne. Vähe-malt Euroopa tasandil on seisukoht, et ajakirjanik ei pea olema ainult kirjutaja, vaid ajakirjanikuks olemise vorme on väga erinevaid.

Üks lahendus, mis on Eestis riigikohtu tasandil ajakirjaniku mõistet avanud, tehti aastal 2017, kus öeldi: „Maakohus tuvastas, et praegusel juhul ei avalikustatud isikuandmeid ajakirjanduslikul eesmärgil, vaid iseseisva eluloolise väljaandega, millel ei olnud uudisväärtust. Ringkonnakohus selles osas maakohutu otsust ei muutnud. Samuti ei tuvastanud kohtud teisi IKS § 11 lg 2 kohaldamiseks vajalikke eeldusi.“²³ Meile, ajakirjandust nõustavatele advokaatidele, oli see päris imelik tõlgendus. Jääb mulje, nagu saaks ajakirjanik olla ainult see, kes tegeleb uudisväärtusega uudistega. Võrreldes seda sellega, kui laialt Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa Kohus mõningaid termineid tõlgendavad, on siiani keeruline mõista, miks selline lahend tuli.

Kuna nii Eesti kõige kõrgem kohus Riigikohus kui ka alamastme kohtud ikkagi järgivad seda, mida riigikohtunik on varem öelnud, on selles mõttes kindlasti tegemist pretsedendiga. Kui tuleb sarnane kaasus, siis tuleb meil väga jõuliselt selgitada, miks olukord päris selline ei ole.

Oleme kohtus tihti probleemi ees, et kohtunikud ja juristid ei tunne ajakirjandusžanre. Juristid neid

²³ Tiina Tammeri hagi Peeter Raidla vastu. Vt <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-2-1-153-16>.

õppinud ei ole ja võib-olla on midagi jaotusest vaid põhikoolist meeles. Eriti suur on probleem, kui kohunikud hindavad teksti, mis ei ole uudis, vaid näiteks persoonilugu, kus kirjeldatakse ka väga palju selle inimese tausta, mis on tehtud teisiti ja ilmub võib-olla nädalalehes.

Me oleme pidanud vaidlema ka selle üle, kas detail, mis kolmanda isiku kohta elulukku lisati, on artikli jaoks oluline või mitte. See kõik haakub aruteludega, miks me vahel saame otsuseid, kus me üllatume. Kahjuks on meil Eestis üks selline ajakirjaniku mõistmist puudutav üllatav otsus.

Vaatame, kuidas Eesti õiguses on loodud uus regulatsioon. Nimetatud kohtuotsuses viitab kohus isikuandmete kaitse seaduse § 11 lõikele 2. Selle sisu muutus pisut andmekaitse määruse tulekuga. Nüüd on isikuandmete kaitse seaduse § 4²⁴ see, millele me ajakirjanikke kaitstes viitame.

Me viitame sellele, kui keegi soovib lugu ära keelata, kui keegi soovib oma antud intervjuud nii-öelda tagasi võtta. See on ka ainuke norm, kus me peame teinekord rohkem rääkima sellest, kes on ajakirjanik, mis on ajakirjanduslik sisu.

Esimene kriteerium on, et andmeid töödeldakse ajakirjanduslikul eesmärgil. Kui tegemist on olnud traditsiooniliste meediamajadega või nende heaks sisu loovate ajakirjanikega, siis meil ei ole kordagi probleeme olnud. Me ei ole siiani veel esindanud mõnda sotsiaalmeediakasutajat või muud sellist, aga selle jaoks on ka Euroopa kohtu praktika.

Seaduses on kirjas avalik huvi. Muudatus on, et võeti ära sõna „ülekaalukas“. Sisuliselt kõik suuremad meediaväljaanded avaldasid toona arvamust, et see ülekaalukas avalik huvi ei pruugi olla pressivabaduse põhimõtetega kooskõlas ja piisab lihtsalt avalikust huvist. Nagunii peab kõiki neid kriteeriume argumenteerima ja see norm lõpeb sellega, et ei tohi ülemääraselt kahjustada.

Teine selle seaduse punkt, mis on võib-olla saanud vähem tähelepanu, aga kuhu keerisesse ennast ajakirjanikuks pidav inimene teinekord võib sattuda, on § 5, mis räägib kunstilisest kirjanduslikust eneseväljendusest.²⁵ Sellist normi Eesti seadusandluses varem ei olnud. Muidu saanuks eelpool nimetatud kohtujuhtumi puhul seda kasutada ja vaielda, et kui

kohus ei usu, et tegemist on ajakirjandusliku teosega, siis vähemalt saanuks rääkida kunstilisest eneseväljendusest, kirjandusest.

Veel üks olukord, millal ajakirjanikud satuvad § 5 alla, võib olla pressifotograafia. Teinekord on pressifotograafil oma kaasust kergem argumenteerida pigem kunsti kui ajakirjanduse alusel. Tavapärastel rakenduvad need mõlemad. Nii et kui olete sunnitud juristidega argumenteerima, kas siis andmekaitse inspeksioon ütleb, et mingi sisu töötlust tuleb piirata, või ka kohtus, on need kaks punkti Eesti seadustes.

Kui me vaatame Euroopa poole, sealhulgas vanaaegsmaid kaasuseid, siis igati positiivne on Euroopa Inimõiguste Kohtu vaade hästi avatud ajakirjanduse laiendatud tõlgendusele.

Kohus on teinud selliseidki otsuseid, et kui kitsendaksime terminoloogiat, ei oleks see demokraatlikule ühiskonnale omane. Kohus rõhutab ühtlasi kõiki neid punkte, mis on ajakirjaniku jaoks tähtsad – allikakaitse, ajakirjaniku töökohta kaitstud. Euroopa Inimõiguste kohus ütleb, et ka ajakirjaniku kodu on koht, mida ei tohiks lihtsalt läbi otsida. Eesti seadustes selliseid punkte sätestatud ei ole.

Euroopa Inimõiguste Kohus ütleb ka, et ajakirjanikul peab olema võimalus saada ligi infole isegi mõnevõrra lihtsamalt, sest ajakirjanik saabki põhjendada oma soovi infole ligi saada avaliku huvi ja oma nn vahikoera rolliga.

Kohus ütleb isegi, et kaitse saab ka mitteprofessionaalne ajakirjanik, näiteks kolumnist või endisest poliitikust arvamuse autor. Kohus eristab kaht kategooriat – ka Eestis ajakirjanduse rollina palju jutuks olnud valvekoer ja siis ajakirjandus eraldi. Kohtu tõlgenduse kohaselt on valvekoera mõiste laiem kui ajakirjanduse oma ehk enam ei täida seda rolli üksnes traditsioonilises mõttes ajakirjanikud.

Näiteks võib tuua esimese sellise kaasuse, kus kohus andis ühele Ungari blogijale samuti õiguse infole ligi saada, et seda levitada ja väljendusvabadust teostada.²⁶

Väljendusvabadus ju kätkeb mitte ainult info levitamise õigust, vaid ka õigust infot saada. See on põhjus, miks ja kuidas kohtud ajakirjaniku valvekoera rolli põhjendavad.

²⁴ Isikuandmete kaitse seadus § 4. Isikuandmete töötlemine ajakirjanduslikul eesmärgil: „Isikuandmeid võib andmesubjekti nõusolekuta töödelda ajakirjanduslikul eesmärgil, eelkõige avalikustada meedias, kui selleks on avalik huvi ja see on kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega. Isikuandmete avalikustamine ei tohi ülemäära kahjustada andmesubjekti õigusi.“ Vt <https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019011>.

²⁵ Isikuandmete kaitse seadus § 5. Isikuandmete töötlemine akadeemilise, kunstilise ja kirjandusliku eneseväljenduse tarbeks: „Isikuandmeid võib andmesubjekti nõusolekuta töödelda akadeemilise, kunstilise ja kirjandusliku eneseväljenduse eesmärgil, eelkõige avalikustada, kui see ei kahjusta ülemäära andmesubjekti õigusi.“ Vt <https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019011>.

²⁶ Magyar Helsinki Bizottsági kaasus Ungari vastu. (2019). Vt <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-167828>.

See võib olla hea lahendus, kui tekib selline tõrge, kus ajakirjanikuna tuleks defineerida isikuid, kes sinna termini alla mahtuda ei taha. Siis vaadataksegi, kas on veel selliseid isikuid või asutusi, kes toovad ühiskonnale sarnast kasu. Ka selles mõttes on see päris huvitav käsitlus.

Teine päris kaugele läinud Euroopa Liidu Kohtu kaasus käsitleb juhtumit, kus üks Läti mees läks politseijaoskonda, hakkas seal filmima ja ütles, et kahtlustas seal õigusrikkumist või suutiski tabada õigusrikkumise.²⁷

Lätis öeldi talle, et ta ei ole ajakirjanik ja tal ei ole mingisugust alust, et neid avaldusi sotsiaalmeedias teha. Lõpuks küsis Läti riik Euroopa Liidu Kohtus, kuidas tõlgendada kitsalt ajakirjanduse jaoks mõeldud isikuandmete normi, mis Eestis on § 4.

Nii inimõiguste kohus kui ka Euroopa Kohus ütlevad, et me peame vaatama seda küsimust hästi laialt. Et kui me ei luba ajakirjanduserandi normi all isikuandmeid avaldada inimestel, kes päris hästi sinna selle termini alla ei mahu, siis demokraatlik ühiskond sellest kaotab.

Kohus ütles ka, et Läti riik otsustab muidugi kohuasja ise, aga anti suunis, et vaadatagu seda eesmärki – kas materjali Youtube'is avaldamise eesmärk oli avalikustada teavet, arvamusi, tuua mingisugune teema avalikkuse ette või olid sellel muud eesmärgid.

Avalikes huvides informatsiooni levitamise kaudu defineeris kohus selle, kuidas ja millal liikmesriigid peaksid seda ajakirjanduse isikuandmete kaitset andma. Huvitav, kas selle lahendi olemasolu korral oleks 2017. aastal tulnud Eestis riigikohtust Tammeri-Raidla kaasuses samasugune otsus või mitte? Kuigi päris kõik ei mahu selle normi alla ja iga avaldust ei saa ju ka päris käsitleda ajakirjanduslikul eesmärgil isikuandmete avaldamisena.

Paistab, et juristid ja ajakirjanikud, nende arusamad on lahku kasvanud. Ühelt poolt on meil riigikohtu lahend ja me ei räägi laialt ajakirjanduse tõlgendusest, vaid ainult uudistest. Teiselt poolt näeme Euroopa tasandil hoopis teist juhust.

Lohutuseks saab öelda, et Euroopa inimõiguste konventsioon on Eestis kohustuslik ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat võtavad kohtud tõsiselt. Enam veel isegi Euroopa Liidu Kohtu juhiseid, sest Euroopa Liidu akte saabki tõlgendada ainult Euroopa Liidu Kohus ja mitte riikide kohtud ise. Nii

et tunne Euroopa tasandil on pigem hea, aga seda dialoogi võiks olla kindlasti rohkem. See aitaks ka juristidel mõista, mis on ajakirjanike arvamused, murekohad, mõtted ja kuhu peaks suunduma arutelu ka kohtusaalis.

Väino Koorberg: Kuidas me peaksime ikkagi käsitama Sputniku ajakirjanike? Me oleme siin täna kuulnud erinevatel tasemetel, et tahaks neid määratleda mitte ajakirjanike, vaid propagandatöötajatena, aga selle laia tõlgenduse valguses peaksime vist paratamatult ütleva, et tegu on ajakirjanikega?

Marju Lauristin: Mul on paraku olnud liiga palju tegemist selle andmekaitsega, ma olen ise seda määrust teinud ja õpetan ka praegu doktorantidele seda teemat. Seepärast tahan natuke kommenteerida kõigepealt kahte erinevat paragrahvi, üks on ajakirjanduse kohta ja teine on kunstilise eneseväljenduse kohta.

Ajakirjandusliku eesmärgi puhul tõstetakse esile seda, et see on demokraatlikus ühiskonnas avalikule huvile vastav tegevus. Nii et kui see ei ole demokraatlikus ühiskonnas, langeb see selle kriteeriumi alt välja. Tegevus võib avalikule huvile vastata ka mittedemokraatlikus ühiskonnas, aga siis me tuleme Dmitri Muratovi²⁸ ja teiste vahelise erinevuse juurde.

Mis puudutab kunstilist eneseväljendust, siis see ei ole avalik, vaid isiklik huvi. See on õigus eneseväljendusele, mis on seotud eeskätt kunstiga. Seal ei ole kriteeriumiks see, kas ta mingit välist isikut, teist asja adekvaatselt edasi annab, vaid kas ta annab adekvaatselt edasi omaenda tundeid, oma nägemusi kujundlikus vormis. See on autori õigus.

Siin tulebki vahe Kiviräha kui ajakirjaniku ja Kiviräha kui kirjaniku vahel. Kui ta kirjutab oma kolumne kirjanikuna, siis võib ta rääkida mida tahes, sest ta väljendab selgelt metafoorilises vormis oma arvamusi. Kuid kui ta teeks näiteks reportaaži, siis ta peaks lähtuma hoopiski ajakirjanduslikest kriteeriumidest.

Eesmärgi teema on määruse kommentaarides selgesti lahti kirjutatud. Seetõttu on ajakirjanduse puhul mingis mõttes eelisseisundis need ajakirjanikud, kes on seotud professionaalse eetikaga.

Määrus ütleb selgesti, et kui on olemas *professional*

²⁷ Euroopa Kohtu otsus (teine koda), 14.2.2019. Menetlus, mille algatamist taotles Sergejs Buivids. Eelotsusetaotlus, mille on esitanud Augstākā tiesa. Kohtuasi C-345/17. Vt <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=210766&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=12039903>.

²⁸ Dmitry Muratov. Facts. *The Nobel Peace Prize 2021*. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2021/muratov/facts/>.

code of conduct, selles ühiskonnas tunnustatud professionaalse käitumise eetiline koodeks, siis see ongi kaitsekiip. Sellele viitamine, sellekohane olemine. Seetõttu on ajakirjanduse iseregulatsiooni organisatsioonid väga määrava tähtsusega. Nemad ütlevad, kas antud juhtum on professionaalsele koodeksile vastav või mitte.

Määrus ise viitab, et professionaalne koodeks tegelikult on see, mis aitab orienteeruda, et mõista, millega tegemist.

Andres Jõesaar: Russia Today keelamise on Euroopa Liidu Kohus tunnistanud õiguspäraseks,²⁹ samas ei loetud piisavaks Russia Today väidet, et sanktsioonid piiravad sõnavabadust ja takistavad vaba ajakirjandust.

Maarja Pild: Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat sõnavabaduse kohta on äärmuses olevad inimesed ka kritiseerinud. Euroopa Kohus ütleb, et kui mingid tegevused langevad näiteks vihakõne alla, siis ei hakata väljendusvabadust isegi kaaluma.

Kui me ei saa enam rääkida demokraatlikus ühiskonnas sellest, mis on üldse ajakirjanduse eesmärk, siis sealtkaudu argumenteerides usun, et jõuaksime ka kohtunikuni nende nende mõtete ja argumentidega, et kui sisu on tõesti propaganda, siis miks selline tegevus peaks saama ka sedasama kaitset.

Maarja Lõhmus: See äärmiselt oluline arutelu ilmselt praegu ei lõpe. Kui kuulata ja mõelda, kas need on kõik ajakirjanikuküsimused, ajakirjaniku rolli küsimused? Võib-olla on need praegu olnud infotöötaja küsimused. Mis ei ole vale.

Aga põhiroll, ajakirjanikuks olemine, eeldab midagi veel, mida saame panna neisse raamidesse. Sellepärast teema ülesse võtsime, et raamid ei oleks liiga kitsad, et nad ei summutaks ajakirjanikku.

Panen mõtte teistpidi, tuues tagasi teema ajakirjaniku kui subjekti, kui rolli ja kui funktsiooni juurde. See on tegelik põhiküsimus.

Mäletan 90-ndate algusest, kui ühiskond muutuma hakkas, kui keeruline oli just seepärast, et see suhe, just nimelt semiootiline suhe, kuhu asetub isik

ühiskonnas, hakkas muutuma. Samas aga ei muutunud ka.

Seepärast mõtlesin, et kõnelengi suuremast skeemist, mis ilmnes, kui me oma töörühmaga analüüsisime võrdlevalt kolme maa – Eesti, Soome, Venemaa – tekste. Vaatasime, mida ajakirjanikud on saja aasta jooksul kirjutanud.³⁰

Kui vaadata ajakirjanikku persoonina, kes tunnetab, kes loob seda ajastu teksti, pilti, heli, kui näha teda inimesena, kes on nagu teekond. On palju erinevaid teekondi ja kahte sarnast ei ole. Ei ole sarnast ajakirjaniku teekonda, sest ajakirjaniku teekond on oma stiil, oma meetod. Ajakirjaniku teekond kohtub kohtadega ajas. Aeg ja koht võivad olla fakt. Ajakirjanik tajub fakti. Ajakirjanik tunneb fakti ära. Ajakirjanik tunneb ära fakti sünni.

Just see moment, et sa subjektina, ajakirjanikuna asetad ennast aega ja ruumi ning tajud, mis vabadused siis on. Kas ajakirjanikul on kitsamad või laiemad vabadused kui kodanikul?

Rääkides sel teemal, millest kirjutasin raamatu „Toimetamine: looming või tsensuur“,³¹ ja jõudes ringiga sinna juurde tagasi, on küsimus, et ajakirjanik peab suutma ja ilmselt vaba ajakirjanikuna ka suudab suhtestada end just oma aja ja ruumiga.

Kõige olulisem küsimus defineerimise juures on see, kuidas sa suhtestud – mis on see ruum, mis on see aeg?

Ja teiselt poolt on olemas suur raamistik, kuhu suhtestuda kolmel tasandil:³²

- suur ühiskonnatasand ja sealt ka väljapoole rahvusvaheline tasand;
- organisatsioonide ja institutsioonide tasand – formaalsed ja mitteformaalsed;
- isikutasand.

Ajakirjaniku enda rolli defineerimine, suhtestamine, liigub pidevalt kolme tasandi sees ja on väga erinev. Kuulanud just juristi ja advokaadi juttu, on põhiline väga keeruline ja ambivalentne küsimus see, kas ajakirjanikule jääb ikkagi vabadus oma tunnetust oma stiilis näidata, sõnastada, öelda.

Ja see mõõde sealt edasi – millise žanri ajakirjanik valib, kas on objektiivsem žanr või subjektiivsem

²⁹ EU Court Upholds Ban on Russian Broadcaster RT. *Deutsche Welle*, 27. juuli, 2022. <https://www.dw.com/en/eu-court-upholds-ban-on-russian-broadcaster-rt/a-62618278>.

³⁰ Vt Lõhmus, M., Kõuts, R., Kõnno, A. ja Aljas, A. (2011). Time and Space in the Content of Estonian Daily Newspapers in the 20th Century. *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences* 15(65/60), 1, 60–73, DOI: 10.3176/tr.2011.1.03; Lõhmus, M., Kõuts, R., Nieminen, H., Kõnno, A. ja Aljas, A. (2014). Transformation of Newspapers' Thematic Structure in the 20th Century. A Comparative Analysis of Estonia, Finland and Russia. *Journal of the European Institute for Communication and Culture* 20(1), 89–106. <https://doi.org/10.1080/13183222.2013.11009110>.

³¹ Lõhmus, M. (1999). Toimetamine: looming või tsensuur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://hdl.handle.net/10062/24461>.

³² Lõhmus, M. (2002). Transformation of Public Text in Totalitarian System. Turku/Tartu: Turku University / University of Tartu. <http://hdl.handle.net/10062/24460>.

žanr. See on ajakirjaniku professiooni alus, kuidas ta vormistab selle tunnetuse ajas ja ruumis makrokeskonnas, mesotasandil ja indiviiditasandil. Kuidas ta selle omasse stiili paneb. Kas paneb selle subjektiivsemasse või objektiivsemasse žanrisse ja stiili.

Täna tekkinud suured küsimused ja see, et me räägime väga palju justkui infotöötajast, on sellepärast, et praegu on üleväärtustatud ajakirjanik ainult info vahendajana, nagu ta oleks ainult üks toru, kust midagi tuleb. Tegelikult on ajakirjanik see persoon, kelle professionaalne kriteerium on tema stiil. See on see, millest meie Eestis ja ka rahvusvaheliselt oma erialas väga palju lähtume.

Eelmisel nädalal käisin Minskis, kus tähistati linna 956. aastapäeva. Ajalehes näidati Minski kultuuripoliitikat. Hästi huvitav oli näha ajakirjaniku täiesti objektiivse teksti kõrval märgilist subjektiivset suhet sellesse teemasse sinimustvalge visuaaliga. Tundsin huvi, miks sellised asjad seal on.

Selgus subjektiivne moment nagu indikaator ajakirjaniku rollile suures süsteemis. Ta on keskmisel, meso-instituutsionaalsel tasandil. Ta on subjekt ja korruga näitab kogu üritust sinimustvalgetes värvides. Kolleeg helistas talle. Ta ütleb, et olen ajakirjanik, olen vaba persoon, minul peab olema see vabadus, et ma annan edasi selle märgisüsteemi, kuidas mina mõtlen.

Me ei saa taandada ajakirjanikku ainult infoks. Selle juurde käib sõnum, et teistest riikidest, demokraatlikest riikidest on võimalik ajakirjanikul kui personil, eriti suletud süsteemi personil, ammutada energiat ja mõtet.

Selles mõttes semiootilise süsteemina ei ole ajakirjanik kunagi infotöötaja, sest see tõlgendusväli, mida ta kuhu asetab, on iseenesest äärmiselt keeruline. See, kuidas meie analüüsime, on tihti ajastu märgiline, ja on palju lihtsam.

Teine näide on väliseesti ajakirjanik ja ajakirjandus. Meil on olnud väga pikk periood, kus me sovetiajal defineerisime ajakirjanikku mingil viisil ametlikult. Aga teiselt poolt oli Juhani õpetus ja kõik muu, mis lähtus personist, inimesest.

Meil on praegu ülim aeg tõsta väliseesti ajakirjanikud, kes töötasid vabas maailmas, tagasi Eesti demokraatliku ajakirjaniku ja ajakirjanduse süsteemi. See on hästi oluline selleks, et näeksime, mis valikud olid meil siin elades ja mis valikud olid teistel eesti ajakirjanikel vabas maailmas, kus elas vaba ajakirjandus edasi ka need viiskümmend aastat, mil meil ajakirjandusvabadust ei olnud. Peame suutma

oma eesti ajakirjanikkonna kaardistada ja kontekstualiseerida mitte ainult oma süsteemis, vaid ka suures süsteemis, mis on humaansus, inimlikkus ja kõik muud põhiväärtused.

Kolmas näide on ajakirjaniku eriline suhe meie enda kultuuri suhtes – ajakirjanik kui kultuuriinimene. Kui näeme ajakirjanikku ainult infotöötajana, ei ole tal kultuuri kandja rolli. Aga võib-olla ei ole õige praegusest ajast välja arvata seda, mida Juhani Peegel pidas põhiliseks.

Ma arvan, et juristidel on väga raske võtta arvesse ajakirjaniku persooniõigust näha, tõlgendada. Siin oli väga hea näide sellest, kas on isikuriivega tegemist, kuidas võib kedagi kirjeldada. Aga ajakirjanikul on alati õigus teist personi või olukorda kirjeldada. Keegi ei saa võtta ära tõlgendust, tõlgenduse esitamise rolli.

Isegi kui öeldakse tõesti, et fakt ja kommentaar peavad lahus olema, siis on olemas kombineeritud žanrid, kus need üleminekud täiesti võimalikud. Aga me ei saa kuidagi öelda, et kellegi kirjeldamine kaunit ja kunstipäraselt – ajakirjanik võib seda teha sõnana ja pildina – võib kedagi riivata. Kas siis on ajakirjanik süüdi, kui kirjeldav persoon nii-öelda semiootiliselt annab võimaluse sellisteks tõlgendus-tekstiks?

See väga lühike mõte on mul tulnud just suhtlusest David Halliniga, kes teeb meediasüsteemide analüüsi.³³ Teda väga üllatas, et kuidas saab olla olemas ühiskond, kus subjektile või kultuuril on selline roll, et kogu kultuur tuleb süsteemis, avalikkuses keskmisest rohkem esile.

Jätan lahti küsimuse, kas meil on ajakirjanik rohkem esil. Kas see nõuab mingeid erilisemaid õigusi ajakirjanikule kui lihtsalt infotöötajale? Millised need võisid olla?

Kaspar (Yilin Wang): Olen Hiinast pärit Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni teise kursuse tudeng ja Tiktoki sisulooja. Pean tunnustama, et olen tõesti algaja. Mul on mõni tähelepanek, mida soovin sisuloojana jagada.

Võiksime võrrelda, mis on sisuloojate sarnasus ajakirjanikega – nende rollide puhul on sarnasus, et on vastuolud. Arvan, et nii ajakirjanikud kui ka sisuloojad on päris tavalised inimesed, teiste elu esinajad.

Praegu on näiteks automaks või tudengite ühiselamu hinna tõus suured teemad, kus ajakirjanik peab olema avastaja ja meie esindaja, nägema probleeme

³³ Hallin, D. C. ja Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

ja pakkuma lahendusi. Nii ajakirjanikud kui ka sisuloojad teavad, kuidas õigesti meie häält kasutada.

Aga mõnel määral nad ka ei ole tavalised inimesed, sest neile on kõrgemad nõuded. Neil peab olema tööd tehes südames moraalikompass. Siis tulebki õppida, kuidas õigesti teiste usaldust kasutada.

Ma saan aru, et Eesti ajakirjandusvaldkonnas on sisuloojad isereguleeruvad. Sisuloojad peavad olema eetiliste küsimuste suhtes isegi tundlikumad kui ajakirjanikud. Eestis on pressinõukogu ja ka toimetustes nõukogud, aga sisuloojal sellist asja ei ole. Sisuloojal on rohkem moraalseid küsimusi.

Sisuloojad võivad praegu silmitsi seista suurte väljakutsetega rohkemgi kui ajakirjanikud. Probleem on, et praegune sisulooja roll võib muutuda. Nad võivad muutuda müüjaks, kes müüvad oma otseülekandes asju. Sisuloojad kipuvad teema eksitavat reklaami, näiteks Hiinas müüb mõni neist asju, mida nad pole kunagi kasutanud. Sellise *influencer*'i mõjul võivad inimesed teha mitteratsionaalseid otsuseid.

Eesti sotsiaalmeediamaaistik on teistsugune kui Hiinas. Eesti sisuloojad teenivad põhimõtteliselt tulu koostööpakkujatena. Sotsiaalmeedia nagu Tiktoki piiramine on ambitsioonikas üritus, mis ehk võiks segada ka läänemaailma sotsiaalmeediakorda.

Ma saan aru, et see vist ei ole ajakirjandusliku tööga otseselt seotud. Kuid usun, et see võiks olla tulevikus üks asi, millega ajakirjanikud peavad tegelema, ning see on ka see tähelepanek, mida ma sooviksin täna teiega jagada.

Väino Koorberg: On kõlanud nagu kaks erinevat versiooni – väga täpselt määratletud, kes on ajakirjanik, kuni isegi litsentseerimise ja tegevuslubadeni välja ning teisel pool on lai ajakirjanduse definitsioon. Mis on kummagi head ja vead ja kumba eelistame?

Sulev Valner: Tulles tagasi institutsiooni ja ajakirjanike akrediteerimise juurde. Äkki ei olegi nii sobimatu analoog antidopingu agentuur spordis. Tippportlane, kes tahab osaleda teatud võistlustel, peab osalema antidopinguprogrammis.

Ajakirjanike liit oleks üks võimalik institutsioon, kuhu inimene annab allkirja, et tunnustab Eesti ajakirjanduseetika koodeksit, ja sellega võtab endale kohustused. Aeg-ajalt siis kontrollitakse, kas ta täidab neid antidopingu kohustusi korrektselt või mitte. Lihtsalt natuke nii-öelda poolmuigega ja pool- või siis esitatud mõte.

Väino Koorberg: Helle, kuidas sina suhtud Eesti ajakirjanduseetika koodeksi täitmise nõudesse?

Helle Tiikmaa: Irooniline on, et Eesti Ajakirjanike Liit ei taha ametlikult olla seotud Eesti ajakirjanduseetika koodeksiga.

Tüüpilisel Eesti moel ei saanud inimesed, kes seda omal ajal tegid, omavahel läbi, nii et Eesti Ajakirjanike Liit lõpuks koodeksiga ei ühinenud. Minu ettekandes eetikakoodeks jutuks ei tulnudki, kuigi loomulikult on see seal taustal kogu aeg olemas. Seal on needsamad sõltumatus, tasakaalu ja muud nõuded.

Kui ajakirjanikud põhimõtteliselt tunneks vajadust, et meie profession oleks paremini defineeritud, kindlamini kaitstud rünnakute, keeldumiste ja keelamiste vastu, ning valiksid selleks organisatsiooniks ajakirjanike liidu, mis mul selle vastu võiks olla. Sellisel juhul oleks lihtsam öelda: ta on liidu liige, aktsepteerime ajakirjanikuna, ärge vaielge, meil ei ole mitte mingit küsimust. Praegu kiputakse kaitseomadust omistama pressikaardile. Võib-olla oleks siis ka lihtsam kohtus kaitsta. See on valikute küsimus.

Väino Koorberg : Kas me tegelikult ei defineeriks sellisel juhul – läbi litsentseerimise või tegevusloa – liiga kitsalt ajakirjandust, mis on tegelikult läinud palju laiemaks ja demokraatlikumaks?

Mulle tundub tegelikult, et Eesti ajakirjanduse kõrge koht vabaduse indeksis tuleneb sellest, et Eestis on ajakirjandus ikkagi väga vaba tegevus ilma tegevusloa või mingi atesteerimise ja litsentseerimiseta.

Helle Tiikmaa: Liidu liikmeks olemine ei ole atesteerimine ega litsentseerimine.

Aga ajakirjanduseetika koodeksi tunnustamine – enamik ajakirjanikke, kui neid rünnatakse mingsuguste süüdistustega, kaitseb end koodeksile viidates. Koodeksi tunnustamine on üks ühine kriteerium. Aga kuidas sa tegelikult tõestad, et sa tõlgendad seda täpselt nii, nagu ka vastaspool seda tõlgendab? Siin on alati probleemid.

Tarmu Tammerk: Küsimus oli, kuivõrd ajakirjanduseetika koodeks laieneb Eestis ajakirjanikele või inimestele, kes tegelevad ajakirjandusega. Praktikas tegelikult seda probleemi ei ole. Ma ei tea selliseid juhtumeid, kus ajakirjanduseetika rikkumise küsimuses oleks tekkinud avalik diskussioon ja arutelu käigus oleks toimetuse või loo autor öelnud, et

see koodeks mulle ei kehti või mina ei ole sellega liitunud või ma ei nõustu sellega. Sellist diskussiooni ei ole meil Eestis aastaid olnud.

Meil on mõni üksik tunnustatud ajakirjandusväljaanne, kes on ametlikult varem teatanud, et nad ei ole eetikakoodeksi osalised. Nendega pole ka ajakirjanduseetikaprobleeme tekkinud. Me saame ikka väita, et praktikas laieneb ajakirjanduseetika koodeks Eestis tehtavale ajakirjandusele, ja mingeid regulatiivseid probleeme siin üldse ei näe.

Rahvusringhäälingu puhul seda üldse tekkida ei saagi, sest seadus kehtestab teatud reeglid, kuidas rahvusringhääling peab tegutsema, milliseid tingimusi täitma. Seal ei ole võimalust öelda, et see koodeks meile ei sobi või ei meeldi – selleks on ERR-is ette nähtud omad mehhanismid.

Vaadates kogu meediaväljal toimuvat ja nähes, et koodeksi kehtivust küsitavaks ei peeta, võib järeldada, et see on saavutanud oma kehtimisaja jooksul moraalse jõu. See on lihtsalt olemas ja kõik aktsepteerivad seda.

Marju Lauristin: Kõik eetikat ja professionaalset kriteeriume puudutav sõltub sellest, kuidas ka teised seda näevad, tunnustavad. Ühiskonnas peavad olema mingid keskkonnad, mille suhtes eeldatakse, et seal on asjad korras või hästi, seal on parimad praktikad. Avalik-õiguslik ringhääling peab seda rolli tõesti täitma selgelt juba oma põhikirja ja seaduse järgi. Praegu on meil muidugi suur probleem suurte ajalehtedega.

Püüdlus on Eestis siiski olnud. Kui räägime sellest, mis tekib väljaspool seda pulbitsevat elu, kõikvõimalikke väljaandeid, siis sellisesse informatsiooni, kus need kriteeriumid tegelikult ikkagi ei kehti ja nende täitmist ei oodatagi, suhtutakse hoopis kui vähemväärtuslikku. See peegeldub otseselt inimeste usalduses, mida näeme küsitlustulemustes.

Toetaksin ajakirjanikust rääkides Maarjat, kes tõi välja selle stiili. Kõik tuleb inimese seest. Kui ta tunneb ennast professionaalina, siis teatud asju tema professionaalne au ei luba teha. Kui ta hakkab lausa seadust rikkuma, kasvõi näiteks laimu- või andmekaitse seadust, siis annab ta vastust kohtus.

Teema, mida me täna siin ei aruta, on ajakirjandus kui neljas võim. Võimuga kauplemine, mõjujõuga kauplemine ja teised võimuga seotud korrupsioonikuriteod on praegu väga olulised. Ajakirjanduse, ajakirjaniku, väljaannete korrumpeeritus on väga oluline teema, see käib tänase teemaga ääripidi kokku. Professionaalne ajakirjanik, kes täidab koo-

deksit, eeldatavasti ei peaks olema korrumpeeritav.

Kadri Paas: Mina saan ajakirjanduse rollist rääkida puhtalt isikliku praktilise kogemuse kaudu. Mul pole ajakirjaniku diplomit, olen ajalooõpetaja ja hiljem teinud kaks kraadi kommunikatsioonis.

Millised omadused peaksid ajakirjanikul olema? Ütleme, et uudise või arvamuse kirjutamine on ikka väga mehhaaniline. Minul olid esimesed õpetajad lugupeetud Koorberg, kes mu 19aastaselt tööle võttis, legendaarne Tõnis Erilaid, kadunud Tiit Lehiste, Jaan Väljaots, Õhtulehe korüfeed, kellest osa veel töötab.

Ajakirjanikuna töötaval inimesel peaksid olema sellised omadused:

- väga-väga-väga terav **sotsiaalne närv**;
- **julgus**. Kui loen tänapäeval mõne noore ajakirjaniku tekste või vaatan käsitlusi, ei ole julgust;
- **ausus** – ka seda noortel teinekord pole;
- **kaastundlikkus**. Inimesi, kellega silmast silma suhtled, on väga erinevaid. Ma ei räägi poliitikute, kellel tuleb kaamera või mikrofone käima minnes kätte õpitud tekst ja kindlad mängitud rollid. Õhtulehe esimesest seitsmest aastast sain kõige parema kogemuse, kuidas inimestele läheneda nii, et nad su eest minema jookse, kuidas nad avaneksid, kuidas saada kätte sisuline ja hea inimlik lugu;
- **pikk ajalooline mälu**. Seda suuremal osal ajakirjanikest enam ei ole ja tehakse nõmedaid faktivigu;
- **haritus ja diplomeeritus**, mis annab **analüüsi- ja sünteesivõime**. See ei pea olema ajakirjaniku diplom. Aga Delfis-Päevalehes-Postimehes peetakse ajakirjanduseks lihtsalt pressiteate *copy-paste*'i, kuigi see ei ole ajakirjandus. Sama hästi võib öelda, et Postimehe või Delfi palgal on lihtsalt mingi propagandist. Nii et võiks olla haritus ja diplomeeritus, see ei pea olema ajakirjaniku diplom;
- **võrgustik**. Ma ei tea, kui palju Tartu Ülikooli ajakirjanduse lõpetanutest ajakirjandusse satub, olen aru saanud, et suurem osa läheb suhtekorraldajaks, mis ei ole ajakirjandus. Olen selles mõttes konservatiiv, ajakirjandusel ja mõjutustegevusel tuleb ikka piir vahel hoida. Ka seda pole väga lihtne teha, aga ma ütlen, et need on erinevad asjad;
- **mitmekülgsus**. Arvan, et olen ise suhteliselt universaalne. Ma olen elus teinud ühe intervjuu Mati Alaveriga, kuigi ei ole kunagi sporditoimetuses töötanud;
- **universaalsus**. Ajakirjanik võiks ju suuta ise pilte, videot teha. Ma ei võtaks fotograafide ega videograafide tööd ära. Aga see esimene klõps, kui oled mingil

sündmuskohal või sündmusel, selle võiks suuta kvaliteetselt ära teha, et kõlbaks veebis ja paberil avaldada;

• arusaam, **kas sind tahetakse ära kasutada või mitte**. See on võib-olla kõige olulisem omandus. Tähtis on aru saada teise poole motiividest, mida võib olla väga erinevaid. See eeldab küll kogemust.

Väino Koorberg: Kas ajakirjaniku täpsem defineerimine võiks mingil kujul ohustada ajakirjandusvabadust? Ehk et kui keegi ei vasta mingisugusele formaalsele tunnusele, siis kas tal on õigus on oma nina pista, nõuda informatsiooni, nõuda vastuseid, omada allikaid ja püüda neid kaitsta, isikuandmeid ajakirjanduslikul eesmärgil kasutada ja nii edasi?

Helle Tiikmaa: See on see hirm, mis väljendub EFJ-i ja IFJ-i keeldumises kuidagi ajakirjanikku piirata, teda defineerida.

Sulev Valner: Aga võiks vastupidi küsida – kas ajakirjaniku defineerimata jätmine ei ohusta ajakirjanikku?

Marju Lauristin: Vastavalt andmekaitse süsteemile on tähtis ajakirjanduslik eesmärk, mitte aga see, kes on või ei ole ajakirjanik. Iga autor, kui ta ka ei ole ajakirjanik, aga kirjutab lugu ajakirjanduse eesmärgil ajakirjanduses avaldamiseks, käib sellesama määru-se alla.

Väino Koorberg: Mina olen kogu aeg väitnud, et ajakirjanikku eristab mitteajakirjanikust tema tegutsemise eesmärk ja tema loodud sisu iseloom. Täpsemini ei oskaks enam ajakirjaniku ümber seda kasti koomale tõmmata.

Marju Lauristin: Ajakirjanduslikus vormis ajakirjanduslikul eesmärgil avalikkusele teada antavad asjad. Ja kes teeb seda professionaalselt ehk saabki selle eest palka ja see ongi tema töö – see on ajakirjanik.

Kodanikuajakirjanik on hobiajakirjanik, vabaajakirjanik. Meil on väga vähearenenud vabakutselise ajakirjaniku institutsioon, seda ka selle tõttu, et meie rahalised võimalused on, nagu nad on.

Ma kujutan ette, et Põhjamaades, kus vabakutselisus on ju väga tavaline, on võibolla kujunenud välja natuke teised arusaamad. Kui seal tuleb inimene ilma, et tal oleks töötõend taskus, otsustatakse teistel alustel, kas anda talle intervjuud või mitte. Mul on selliseid olukordi olnud, et tuleb välismaalt keegi, kes tutvustab end *freelancer*'ina ja soovib intervjuud. Et aru saada, mis tüüp ta on ja mida ta teeb, vestlen ma temaga enne nõusoleku andmist pikalt.

Maarja Lõhmus: Kokkuvõtteks Sulev Valneri mõte, et võib-olla on vaja ajakirjaniku mõistet laiendada. Seda mõistet on vaja avada tehnoloogia tõttu, aga kindlasti on oluline hakata tunnustama ajakirjanikuks olemise kvaliteeti.

Küsimus ei saa olla ainult faktis, kuigi faktid on töö alusena olulised. Ent me peame looma ja meile peab jääma meie kultuuriruum, milles me ajakirjandust teeme.

Me ei taha muutuda ometi tehisintellekti ripatsiks, kes siis lõpuks kultuuriruumi defineerib. Kuna Eesti ühiskond ja kultuur on suuresti alguse saanud ajakirjanikest ja avalikkusest, ajakirjandus on seda kandnud, siis kindlasti on see meie suund ka edaspidi. Nii et püüame ajakirjanikku defineerida hästi kultuurikeskselt.

Kuidas õpetada ajakirjanikku

EAAS-i arutelukoosolek 11.10.2024

Väino Koorberg: Ajakirjanikele meeldib enam teisi koolitada, aga täna vaatame õpetamist teisest vaatenurgast. Arutame, kuidas meil on lood ajakirjandusõppega ja mida ootab ajakirjanikult tööandja. Esmalt jagab tööandja mõtteid Eesti Ekspressi peatoimetaja Merili Nikkolo.

Pärast seda räägivad ajakirjandusõppe programmijuhid Brit Laak, Marju Himma ja Külli-Riin Tiggason, kuidas ajakirjandusõpet Tartu ja Tallinna Ülikoolis nähakse. Õppejuhud ju peavad tajuma kõiki muutusi ühiskonnas, ajakirjanduses, ülikoolis, põlvkonnas, ajakirjanike seas ja muus. Seejärel heidavad teemale laiemal ühiskondliku pilgu Maarja Lõhmus ja Marju Lauristin.

Merili Nikkolo: Sissejuhatuses paar märksõna enda kohta ajakirjandusõppe raamis. Ma õppisin 20 aastat tagasi ajakirjandust ja suhtekorraldust. Tõlgi oli see õppekava minu meelest paar aastat töös olnud.

Ma ei sattunud ajakirjandust õppima mitte sellepärast, et mulle meeldis koolikirjandeid kirjutada või et ma tahtsin inimestega suhelda. 12. klassi lõpus tekkis mul idee, et minust võiks saada ajakirjanik. Ma läksin kohaliku lehe toimetusse, testisin seal seda tööd seestpoolt. Ja mulle tundus, et see on üks koht, kus võiks töötada. Nii ma pingutasin ajakirjandusse sisse saada. Tõlgi muidugi arvasin, et minust võiks saada hea kohaliku lehe ajakirjanik. Mõnda aega ma isegi töötasin kohalikus lehes. Täna olen siin aga tööandjapoolseid mõtteid peegeldamas.

Ma ei ole õppekavade- ega pedagoogikaekspert. Aga üle kümne aasta olen noortega päris lähedalt koostööd teinud, praktikale tulijaid intervjuerinud ja ajakirjanikke ka tööle valinud. Ma olen kuulnud noorte küsimusi elu ja tuleviku kohta. Oma ettekandes koondangi neid tähelepanekuid ja selle tunde,

mis seis on või milliseid küsimusi tekkis.

Kas noortel on üldse arusaama sellest, milline on ajakirjaniku elukutse? Kas nad saavad aru sellest missioonist ja selle töö olemusest, tähtsusest ning vastutusest? Need noored, keda mina olen nii Tartu kui ka Tallinna Ülikoolist kohanud, saavad väga hästi oma töörollist aru. Nad saavad aru, mis on ajakirjaniku funktsioon. Nad oskavad rääkida sellest, kui oluline on muuta maailma, et me seisame demokraatia eest ja sidustame ühiskondi.

Ainsana meenutan neile lisaks, et meedia on kirjum. Ei tohi unustada ajakirjaniku inspireerivat rolli, aga ka ülesannet rääkida igavatest tarbeteemadest, jagada igavat infot või hoopis meelt lahutada. Noorte ajakirjanike vaates on ajakirjandus püramiid, mille tipus on uuriv ajakirjandus ja all kõik muu. Minu jaoks on meedia funktsioonid võrdsed. Ka meelelahutusajakirjandus või ajakirjad vajavad kvaliteetseid ja professionaalseid tegijaid. Ka seal on oma ägedad väljakutsed. Ajakirjandusharidus ei ole maha visatud, kui sa eelistad töötada meelelahutusajakirjanduses.

Ma olen viimastel aastatel palju mõelnud noorte, aga ka vanemate ajakirjanike seas levima hakanud hoiakule kaotada vaatlejaroll, oskus mitte lasta lugude kajastamisel oma maailmavaatel, väärtustel või huvidel end mõjutada. Selle asemel liigendatakse teemasid nii: see pakub mulle huvi, seda kajastame, seda teemat ma aga ei valda, sellest ei räägi. Mõnikord teadmatuses, mõnikord teadlikult, aga aina sagedamini võetakse töökuulutaja, aktivisti roll. Et mina olen ajakirjanik, kelle amet annab õiguse öelda, kuidas maailmas asjad käivad. Ütleksin, et neil puudub eneseanalüüsi- ja enesekriitikaoskus. Ajakirjandusteooria ütleb küll, et ajakirjanik suunab avalikku arvamust, aga selle juures peab ta tegema valikuid targalt. Ajakirjaniku värvavahiroll ei tähenda ainult

seada, et teemasid kajastatakse enda maailmavaate kaudu ja loobutakse tasakaalu poole püüdlemisest. See ei ole professionaalse ajakirjaniku tunnus. Seda peab noortele teadvustama.

Praktilistest oskustest rääkides on arusaadav, et bakalaureuseõppe kolme aastaga ei õpeta tulevasele ajakirjanikule kõike selgeks. Oluline on vundamenti ladumine ja õigete hoiakute kujundamine. Tööandjana olen olnud veidi üllatunud, kui pärast kaht aastat koolis käimist ütlevad praktikale tulevad noored, et on kogu selle aja jooksul kirjutanud ühe olemusloo, ühe reportaaži või pole sedagi. Et nad on küll läbinud uudisežanrid, aga tunnevad end ka selles ebakindlalt. Aga muidugi me saame hakkama ja õpetame neid toimetuses.

Eraldi pean igal aastal tegelema sellega, et leida noortele teemasid ja õpetada fokuseerimist. On selge, et noorel ajakirjanikul ei ole veel häid allikaid, kes talle salajast infot toovad. Aga me ootame noorelt toimetusse tulevalt ajakirjanikult, et ta jälgiks pidevalt enda ümber toimuvat, otsiks teemasid ja suudaks tabada olulist, leida uusi lähenemisnurki. Näiteks võtame mõne aktuaalse, aga vähe kajastatud isikuni või palju kajastatud teema, nagu koolivõõrus. Kuidas leida allikaid, nendega töötada, tabada uusi arenguid? Ma ei ütle, et ülikoolist peab väljuma perfektne ajakirjanik, aga lihtsaid otsinguid võiks osata teha. Me ei peaks toimetuses õpetama, kuidas Google'i abil telefoninumbrit leida või kuidas esmalt kellegi poole pöörduda. Küll aga õpetame, kuidas eitada vastuse või vastumeelse allikaga toime tulla, ja kogemus tekib ka ajaga.

Mu toimetusest soovitati ühe olulise teema mainida üldist uudishimu maailma asjade vastu. Nimetaksin seda igapäevaseks maniakaalseks meedia jälgimiseks. Et see jätkub ka peale kella viit, öösiti, nädalavahetustel. Ei peaks olema probleem näiteks öösel USA presidendikandidaatide debatti või nädalavahetusel mõnd ajaloolist tormi jälgida ja kajastada. Hoopis oldaks tänapäev, et saab sellise ajaloolise sündmuse juures olla. Sõltumata väljaandest peab hea ajakirjanik kogu aeg olema infolevis. Kui maailma jälgimine ja nn *push*'ide tulek telefoni tekitab stressi, siis peaks noor kaaluma, kas ta ikka tahab ajakirjanik olla. Ajakirjandusharidusega saab meediamajades ka teisi ameteid pidada.

Põgusalt mainiks veel tiimitööd. Peame toimetuses selgitama, et oled nüüd osa meeskonnast. Koolis kirjutad oma tööd üksi või mõne kaaslasega, saad hinde ja kursust laiemalt sinu hinne ei mõjuta. Aga ajalehes hinnatakse tervet väljaannet selle sinu loo

põhjal, seega sa pead oma tööga toime tulema.

Mulle on oluline, et toimetuse töötajad saaksid aru, kuidas toimib kaasaegne meediamaja. Et me oleme kasumit teeniv ettevõtte. Aga see ei tähenda ajakirjandusvabaduse piiramist või et meid surveatakse. Kõik need eesmärgid mahuvad ühte majja ja ära. Ma tahan, et *page-view*-eesmärki ei peetaks kollaseks, ajakirjandusvabaduse saatanlikuks surveks. See on hoopis suurepärane võimalus oma auditooriumi jälgida. Ma tahaksin, et toimetuse ajakirjanikud oleksid ka meediamaja arengus enam vestluspartnerid. Et ei peaks selgitama, et püüton (Python) ei ole madu, vaid programmeerimiskeel, või mida tähendab, kui multimeediakujundaja ütleb, et paneme su loole CSS-i külge. Ma tahaksin, et tänapäeva ajakirjanikud mõistaksid ja kasutaksid TI-d, aga saaksid aru ka selle piiratudusest. Et nad saaksid aru analüütikast.

Ajaga on ajakirjandus muutunud palju keerulisemaks. Vanasti jõudis ajaleht postkasti ja ajakirjanik seda ei näinud. Tänapäeval peab ajakirjanik mõtlema kaasa ka selles, kuidas, kui värvilisena, mil viisil leht lugejani jõuab. Ise ei pea kõike oskama teha, küll aga aru saama ja vajadusel küsima.

Kokkuvõtteks, oluline on, et õppekavade koostajad ja nende eest vastutajad jälgiks kaasaegseid trende, oleksid valmis muudatustele kiirelt reageerima. Tööandjana on mul väga raske hoida noori ajakirjanduses, kui nad avastavad, et õpetatu ning päriselu erinevad nagu öö ja päev. Et nende tööd jälgitakse, nõutakse tulemust, teemasid, kiirust. Muidugi saaksid ka tööandjad olla aktiivsemad, mõelda kaasa, kuidas tudengitele praktilist tööd näidata, näiteks töötubadena või oluliste kaasuste tutvustamisega.

Marju Lauristin: Kui palju toimub praegu toimetuste sees eneserefleksiooni, enese tegevuse kõrvaltvaatamist, enesehinnanguid?

Merili Nikkolo: Tagasisidestamine on toimetuse eri erinev. Minu toimetuses see toimib. Viise on erinevaid. Näiteks üldisel toimetuse koosolekul arutatakse tagantjärele kriitilisi tundlikke lugusid. Üks-ühele-vestlustel saab personaalsemalt teemasid arutada. Tudengitega olen pidanud korra nädalas koosolekuid just neid puudutavatel probleemidel.

Väino Koorberg: Räägime palju ajakirjaniku muutumis- ja juurdeõppevajadusest, aga mida on tööandja pidanud ümber õppima? On siin ka põlv-

kondlikke eripärasid? Räägime, et praegune põlvkond vaidlustab väga tugevasti ka ajakirjanduse aluspõhimõtteid. Et nad on isegi mõnes mõttes ideoloogilised, mis on vastand sinu kirjeldatud ajakirjanikule, kes peab suutma teemat vaadata nii, et jätab ukse taha enda arvamused, uskumused, tunded. Samas on see põlvkond ühiskondlikult hästi aktiivne, tahab sõna sekka öelda, ei taha olla kõrvaltvaataja. Kuidas hoida noort ajakirjanikku objektiivsuse joone peal?

Merili Nikkolo: Tööandjatena on meil kogu aeg nii palju tööd, et unustame oma tööst ka väljapoole rohkem rääkida. Peaksime olema noortega aktiivsemad. Ütlen oma praktikantidele, et ärge tulge toimetusse sooviga olla Sulev Vedlerid ja Tarmo Vahterid. Tulge oma mõtetega, noorte mõtetega. Suve jooksul nad toovadki teistele tundmatuid teemasid, mida meie oma ajakirjanikumullis tähele ei panegi. See on suur pluss. Et hoida noori objektiivsena, tuleb nendega vestelda, arutada iga juhtumit eraldi, et miks selline arvamus või sellise poole võtmine.

Ka nii-öelda vanem põlvkond, ajakirjanikud, kes on kauem tööjõuturul olnud, peavad uusi asju oskama ja õppima. TI ei hakka lugusid kirjutama, vaid meie tööviisid ja meetodid muutuvad. Konkurents on sama lugu kajastades on oluline, kui ajakirjanik suudab TI-d kasutades kiiremini töötada, rohkem andmeid analüüsida, infot kokku panna. See tähendab, et kui seda ei suuda ära õppida, jäädakse konkurents tahapoole, ei suudeta teha nii head uurivat ajakirjandust. Ajakirjanikud peaksid teoreetiliselt olema ju uudishimulikud, õppima ning katsetama kogu aeg midagi uut.

Brit Laak: Kaks aastat tagasi tegime õppekava väga põhjalikult ümber. Varem oli õppekavas üsna palju väiksemate ainepunktidega aineid. Nüüd otsustasime minna üle süsteemile, kus kõik õppeained on 6 EAP väärilised. Mõned ained panime kokku, mõni jäi välja.

Olen kümme aastat olnud seotud ka ajakirjanike praktikaga, näinud tudengite portfooliod, kuulnud nende kogemusi toimetustes. Teame seda, et see vajadus kirjutada laiemalt kui ainult uudist on absoluutselt olemas. Aga kuna meil oli vaja kursuste hulka natuke kokku tõmmata, siis sündis üsna teadlik otsus, et kogu loovkirjutamise, publitsistike žanrite, loojutustamisega seotud õpe jätta magistrantuuri. Otsustasime bakalaureusetasemel õpetada ühte asja, uudise tegemist, süvendatult, mitte igast žanrist natuke. Samas on meil olnud üsna huvitavaid

koostööprojekte Delfi ja ERR-iga, kus ka tööandja väga heal juhendamisel on tudengitel olnud võimalus õppida žanre ja lugude tegemist laiemalt.

Esimesel bakalaureuseaastal on üsna palju baasained, sissejuhatavaid ainekursusi, teisel aastal saab kindlalt erialale keskenduda. Peale erialamooduli on kõik muud ainekursused kuuepunktilised. Selle otsuse, mis suunda võtta – praktiline ajakirjandus, meedia ja kommunikatsioon või ka mõlemad –, langetab tudeng esimese aasta kevadel.

Erinevatest meediumitest on kõigepealt kirjutav, siis raadio ja paralleelselt veebimeedia ning teleajakirjanduse kursus, kokku ühe aasta jooksul 24 ainepunkti väärtuses. Tudengitel on igal reedel täispikk tööpäev nagu päris toimetuses. See algab hommikusest koosolekust kõikvõimalike teemade kaitsmise ja fookuse seadmisega, päeval käib usin reporteritöö ja õhtuseks tähtajaks on lugu valmis.

Viimasel paaril aastal on suurenenud valik ajakirjandusmooduli kasuks – näiteks eelmisel aastal valis 40 vastuvõetud tudengist ajakirjanduse 25, sel aastal 26. Rohkem on ka neid, kes lähevad juba esimese aasta järel, enne moodulivaliku tegemist praktikale. Kindlasti aitab see osal valikut teha. Tööandja jaoks on kindlasti vahe, kui palju juhendamist praktikant vajab, kas tegemist on esimese või teise aasta tudengiga. Viimane on tööreeded ja kõikvõimalikud uudisetegemise viisid läbi proovinud.

Praktika kaitsmistel paistab üsna hästi välja, kui palju toimetustes juhendatakse. Tudengite seas sõna levib ja aastate jooksul on välja joonistunud kindlad praktikabaasid, kuhu tahetakse minna ja minnaksegi oluliselt rohkem. Seal tegeletakse tudengiga enam, mitte ainult tagasi-, vaid ka edasisidena. Seal ei jäeta neid uju- või upu-situatsiooni. Näiteks on viimasel aastatel uuesti populaarseks saanud raadio. Meie koostöö on tihenunud Delfiga, kus on suur hulk meie värsked vilistlasi ka töö.

Väino Koorberg: Kas teave uutest vajadustest ja suundadest, kuhu ajakirjandus liigub, tulebki siis suurelt jaolt praktika kaudu või annab programmi nõukogu ka sisendeid?

Brit Laak: Sisendit tuleb ka programminõukogust, aga see on kord aastas – liiga harva, kuigi viljakas sisend. Kuna praktikad ei toimu ainult suvel, on meil praktika kaitsmisi aasta ringi. Praktika kaitsmine ei ole ainult portfoolio, oma tehtud töö esitamine, vaid ka tehtu üle reflekteerimine. Tööandjal on oma võimalus tudengi tööst kokkuvõtteid teha, ka kaits-

misel osaleda. Teadmised tulevad kombinatsioonina sellest, mida tudengid värskelt näevad, ja tööandjatega läbirääkimistest, kus räägime ülikooli ootustest.

Väino Koorberg: Mis on teie bakalaureuseprogrammi kokkupaneku fookus? Kas käsitööoskus või üldine akadeemiline vaade, kajastamise või mõtestamise oskus, ajakirjandus kui looming või ajakirjandus kui ideoloogia? Mismoodi jaotub see bakalaureuse-, magistri- ja doktoriõppe vahel?

Brit Laak: Meil on kombinatsioon kõigest, mis loetlesid. Me ei saa üht eelistada teisele. Ei saa olla akadeemilis-teoreetilist osa ilma käsitööoskusteta. Kõigele, sealhulgas eetikale, teoreetilisele raamistikule ja muule, tuleb praktiline mõõde juurde tuua. Tuleb selgitada, kuidas neid rakendada.

Kolmas aasta keskendub lõputööle, kus tudengid teevad uurimusi. Anname arusaamise, et oskused, mida annab lõputöö tegemiseks võetav kvalitatiivsete või kvantitatiivsete meetodite aine, ei ole vajalikud üksnes teaduslikus uurimuses, vaid ka edaspidises igapäevatoos.

Virgo Siil: Merili tõstas küsimuse noorte probleemist uudishimu, toimuvaga kursis oleku ja teemade leidmisega. Kuidas koolipoolel seda kogetakse, kas tudengid jäid seal ka jänni?

Brit Laak: Aastad ei ole vennad. Mõnel võib kuluda kuulamistreeningus ja intervjuerimises või siis uudise aluste aines kauem aega, et saada üldse aru fookusest, teema ja fookuse vahest.

Näiteks eelmisel aastal võttis teema versus fookuse mõistmine rohkem aega, kui ma varem olin kogenud. Mõnel aastal tuleb rohkem vaeva näha loo struktuuriga või eneseväljendusoskusega. Õppejõud peavad paindlikult ära tundma, mis sel aastal rohkem tööd vajab.

Marju Himma: Olen juba kaks aastat õpetanud ajakirjanduse aluste kursust, mis varem oli Priit Pulleritsu uudise aluste kursust. Mul on igal aastal kursusel 60 tudengit. Selles aines läbime uudisväärtuse ja fookuse leidmise teema.

Üks läbivaid ülesandeid on, et tudengid peavad igal nädalal välja tooma kolm Eesti ja kolm välisriiki. Üliõpilaste tagasiside järgi arendab see neid kõige rohkem. See viitab, et meile õppima tulevatel

noortel ei ole meedia jälgimise harjumust. Ajakirjanduse regulaarne seiramine on nende jaoks uus kogemus. Nad ei olegi adunud teema ja fookuse tähendusi. Me peame kasvatama kapitali, et nad meedia tarbimise harjumusest üldse aru saaksid.

Marju Lauristin: Ka poliitilise kommunikatsiooni aines, mida me Sten Hanssoniga igal nädalal teise kursuse tudengitele loeme, alustavad nad oma tähelepanekute, uudiste ja sündmuste esitamisest ning valiku selgitamisest.

Ka meie küsime esmalt, kas nad jälgivad ajakirjandust, ja saame paljudelt vastuseks, et ei. Me rõhutame ka, et nad ei jälgiks ainult sotsiaalmeediat, vaid ikka ka väljaandeid, teaks, kus mis ilmub. See tree ning on seega väga oluline.

Teiseks kirjutavad nad essee ajakirjanduse rollist, milleks peavad jälgima üht konkreetset ajakirjaniku. Näiteks „Esimese stuudio“ saadet analüüsid peavad nad oskama märgata ajakirjaniku küsimuste rolli, kuidas küsijad erinevad ja saavad erineva tulemuse. Arvan, et ajakirjanduse jälgimise, kriitilise lugemise oskust peaks igas aines olema, et harjumust kujundada.

Marju Himma: Olles ise ka praktik, toon mina ja toovad ka teised pidevalt toimetustega ühenduses olevad õppejõud jooksvalt ülikooli teadmisi, mida on vaja, millest jääb puudu. Sellisteks muutusteks ei pea muutma õppekava.

Külli-Riin Tigasson: Ka mina olen õppinud ajakirjandust Tartu Ülikoolis, nüüd neljandat õppeaastat olen ajakirjanduse õppekava kuraator Tallinnas Balti filmi, meedia ja kunstide instituudis (BFM). Võtsin kuraatorirolli üle Priit Hõbemäelt.

Ma olen ka jätkuvalt Eesti Ekspressi tegevajakirjanik, seega Merili kolleeg. Praktilise ajakirjanduse poolne sissevaade, mida töö ajakirjanduses pakub, on ülikoolis õppekava arendamisel vajalik ja kasulik.

Kui ajakirjanduse õppekava kuraatoriks sain, oli esimeste õppekava muudatuste tegemise taustal 2019. aastal valminud OSKA uuring „Tulevikuvaade tööjõu ja oskuste vajadusele: kultuur ja loometegevus“.¹ See uuring puudutas ka ajakirjandusvaldkonda. Sellest lähtuvalt oleme toonud sisse andmeajakirjanduse kursuse, kus muu hulgas õpitakse R-i, andmete „kraapimist“, väärinfo tuvastamist, samuti teevad üliõpilased kursuse raames andmeajakirjan-

¹ Tulevikuvaade tööjõu ja oskuste vajadusele: kultuur ja loometegevus (2019) OSKA uuring, SA Kutsekoda https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2017/10/Uuringuaruanne_-_kultuur-ja-loometegevus_-2.pdf

duse projekte.

OSKA uuringud rõhutavad kriitilise mõtlemise arendamise vajadust, mis loodetavasti leiab aset küll kogu haridussüsteemis tervikuna – kuid ometi oleme eraldi valikainena sisse toonud kriitilise mõtlemise kursuse.

Ajakirjandushariduses on üks oluline alateema valdkonnaspetsiifiliste pädevuste arendamine. Ajakirjanikel peaks olema nii loojutustamisoskus – ehk siis praktilised pädevused – kui ka teoreetilised teadmised ühiskonna toimimisest.

Oluline on tunda erinevaid kajastatavaid valdkondi. Eesti ajakirjandusturg on nii väike, et me ei saa ette valmistada väga spetsiifilistele valdkondadele spetsialiseerunud ajakirjanikke nagu näiteks Saksamaal, kus on võimalik väga kitsas spetsialiseerumine. Näiteks Dortmundi ülikoolis saab omandada bakalaureusekraadi teadusajakirjanduses, õppides lisaks ajakirjandusainetele meditsiini, füüsikat ja loodusteadusi.

Ehkki väikese meediaturuga riigis nii kitsas ajakirjandushariduse spetsialiseerumine võimalik ei ole, oleks hea soosida seda, et ajakirjandustudengid mõtleksid juba oma õpiteekonna alguses läbi, millise valdkonna ajakirjanikena nad end tulevikus näevad, ja teeksid ülikooliõpingute vältel vastavaid valikuid ülikoolis pakutavate vabaainete hulgast.

Mõni üliõpilaskandidaat teab juba sisseastumisvestlusele tulles, et teda huvitavad näiteks keskkonnateemad või kultuuriajakirjandus – ja neid on vaja suunata võtma teistest instituutidest vabaaineid, mis neid huvitsid toetaksid.

Valdkonnaspetsiifiliste pädevuste arendamiseks käivitame tuleval aastal töötoad, mida viivad läbi eri valdkondade asjatundjad. Tuleval õppeaastal on kohe esimesel semestril läbitava esimese praktilise ajakirjanduse aine raames plaanis teha töötoad kultuuri-, teadus-, poliitika- ja spordiajakirjandusest.

Kui rääkida üliõpilaste õpiteekonnast BFM-is, siis esimese õppeaasta mõlemal semestril õpitakse meediateooriat: sügissemestril läbitakse kursus „Kommunikatsiooni- ja meediateooriad“ ning kevadel „Ajakirjandus ja ühiskond“. Kõigi kursuste loetelu ei ole siinkohal ammendav, kuid esimesel kursusel läbitakse ka kursus „Riik, poliitika ja valitsemine“.

Esimesel semestril on ühtlasi esimene praktiline kursus – „Intervjuerimise tehnikad, reportaaz ja olemuslugu“. Selle kursuse raames omandatakse praktilise ajakirjanduse põhitõed: millised on intervjuerimise tasandid, kuidas leida teemasid, millised

on uudisväärtuse kriteeriumid, mida tähendab avalik huvi. Kuna ajakirjanduseetilised küsimused kuuluvad iga ajakirjaniku argipäeva, tehakse sissejuhatus ka sellesse valdkonda.

Kursuse raames teevad üliõpilased ühtlasi kolm loovtööd, millest kõige olulisem on olemuslugu. Eelpool mainitud töötoad praktikutega hakkavad samuti toimuma selle kursuse raames.

Esimese õppeaasta kevadel tuleb praktilisi aineid juurde – läbitakse uudise-, samuti raadiokursus. Juba sisseastumisel räägivad üliõpilaskandidaadid, et neid huvitab väga *podcast*’ide maailm. Esimese õppeaasta kevadsemestril tulevad ka esimesed teleained. BFM-i ajakirjandusõppes omistatakse teleajakirjandusele üpris suurt tähtsust, instituudil on ka väga kaasaegne telestuudio.

Teise aasta sügissemestril on ristmeedia, poliitilise kommunikatsiooni ja kultuuridevahelise kommunikatsiooni kursused. Jätkuvad ka teleained.

Teisel aastal – olenevalt muu õppetöö korraldusest kas sügis- või kevadsemestril – on BFM-i ajakirjandustudengitel võimalus toota enda uudistesadet, mis läheb otse-ee trisse ja mida on võimalik järelevaadata Jupiterist.² Seda tehakse üleülikoolilise aine „Erialasid lõimiv uuendus“ ehk ELU raames.

Tegu on interdistsiplinaarse ainega, kus peavad osalema vähemalt kolme erineva eriala üliõpilased. Oleme seda projekti teinud nüüdseks juba viis semestrit. Uudistesaa te nimi on „Luna TV uudised“, saatemeeskonda kuulub 24 üliõpilast, kellest pooled on tavaliselt olnud telehuvilised ajakirjandustudengid. Ülejäänud pool on teiste erialade üliõpilased – oleme näinud suurt huvi näiteks psühholoogia ja kehakultuuri üliõpilaste hulgast.

Saatemeeskond on niisiis interdistsiplinaarne, mis võimaldab saateideede väljatöötamise ja teostusesse kaasata eri erialade tudengite kompetentse. Semestris toodetakse kuus 15-minutilist otse-ee tri uudistesaadet.

Selle projekti raames õpivad üliõpilased meeskonnatööd ning arendavad probleemilahendus- ja teemade leidmise oskust. Tagasivaatavad vestlused vilistlastega on kinnitanud, et oskust leida avalikkusele olulisi teemasid peetakse oluliseks pädevuseks, mida õpingute vältel arendada. Üliõpilaste tagasisidest nähtub, et Luna TV projekti peetakse keeruliseks, kuid väga arendavaks kursuseks.

Ka Tallinna Ülikoolis on suund väiksemaid ainekursusi integreerida. Palju on 6 EAP-lisi aineid, aga on ka 4 EAP-lisi aineid.

² <https://jupiter.err.ee/1609363465/luna-tv>

Kolmandal õppeaastal keskendutakse lõputöö kirjutamisele, milleks eeltööd on võimalik hakata tegema juba teise aasta kevadsemestril, mil läbitakse „Uurimismeetodite ja andmekogumise“ kursust.

Kolmanda aasta ainekursuste hulka kuuluvad veel „Meedia ja kommunikatsiooni õigusruum“, „Multimeedia projekt“, „Telekriitiline analüüs“ ning „Välisajakirjandus“, mille raames tutvustatakse erinevaid meediasüsteeme.

Nagu Merili Nikkolo eespool ütles, peavad üliõpilased õpingute vältel veenduma, kas nad õpivad ikka enda jaoks õiget eriala. BFM-i sisseastumisel hinnatakse muu hulgas üliõpilaskandidaatide motiivatsiooni.

Pea alati on sisse astunute hulgas neid, kes lähevad juba esimesel õppeaastal – või siis pärast esimesele õppeaastale järgnenud praktikat – erialasele tööle toimetusse, lõpetades õpingud töö kõrvalt. Kuid on ka neid, kes pärast esimest praktikat ütlevad, et ajakirjanduses töötamine on sedavõrd pingeline, et nad eelistavad minna tulevikus tööle pigem suhtekorraldusvaldkonda.

Väino Koorberg: Mida te ei jõua õpetada, aga hirmsasti tahaks? Programm ei ole ju kummist.

Külli-Riin Tigasson: Praegu vajab arutlust see, kas eetika peaks olema eraldi ainekursus või võib jätkata nii nagu seni – eetikaõpe on lõimitud erinevate kursuste sisse.

Ajakirjanikutöös on eetika oluline, sest pea iga päev tuleb iga loo puhul eetilisi valikuid langetada ja neid argumenteerida. Nagu öeldud, praegu on see lõimitud erinevatesse ainetesse, muu hulgas pakub välisajakirjanduse aine võimalust võrrelda erinevate ühiskondade norme ja praktikaid. Aga me kaalume, kas see peaks olema eraldi aine või sobib praegune koordineeritud jaotus erinevate ainete vahel.

Marju Himma: 2023. aasta sügisel tegime magistriõppe ainetele põhjalikku analüüsi – mida me õpetame, kuidas me õpetame, mis on eesmärgid, õpiväljundid. Võtsime arvesse sessioonõppe formaati. Tudengid õpivad üle kahe nädala neljapäevast pühapäevani.

Õppija profiil on pisut teistsugune, sest bakalaureuse lõpetajad ei tule mitte alati lineaarselt magistriõppesse. Peame arvestama väga eriilmelise seltskonnaga. Ka see maht, mida ülikool paneb meile kohustuseks ühe kaheaastase õppekava raames õpetada, on väga suur, ja seda oli ka meie programm.

Kõrghariduse rahastus on väga kesine, aga meil oli õppekavas 40 ainet.

Tudengite tagasisidest nägime, mida nad kõige enam õppisid. Tartu Ülikoolil on teatavasti selline taak, et me oleme väga teoreetilised. Analüüs näitab, et programm seob praktilise ja teoreetilise õppe. Lõpetaja oskab koguda andmeid, tunneb tänapäevast meediasüsteemi, meediamajanduse, -poliitika seoseid. Kõikidesse ainetesse on lõimitud enese-refleksioon, aga on ka eraldi eneseanalüüsi aineid.

Meie teadustöö, millele ka õpe tugineb, näitab, et ajakirjanduse alus on oluliselt tugevam kui kommunikatsiooni osa. Kommunikatsioonipraktika uurinuid on tehtud märksa vähem. Üldine eesmärk, mida vähem täitsime, oli elukestev õpe. Puudu jäi veel ettevõtlike, multimeedia-IKT vahendite kasutamise, strateegilise kommunikatsiooni õppest.

Mida tudengid oma tagasisides ütlesid, et nad magistriõppes omandasid? Tuli välja, et ennekõike praktilisi aineid. Ei ole vahet, kas tegemist on ajakirjaniku või kommunikatsioonijuhiga, kõik oskavad koostada tekste ja kasutada muid võtteid, et sõnumeid mitmesugustele sihtrühmadele edastada. Nad oskavad ennast põhjalikult analüüsida.

Nõrgem oli oskus hinnata oma tegevuse eetilisi-õiguslikke aspekte, mis olid toonases õppekavas vähem esindatud. Põhjuseks oli, et me lugesime teatud aineid üle aasta, mis tähendab seda, et kõik tudengid ei pruukinud ainet kätte saada nii regulaarselt kui vaja.

Mind huvitas selle analüüsi juures tulemus, kui teoreetilised me tegelikult siis oleme. Kui eraldada vastustest teooriad ning magistriseminar, -eksam ja -töö, siis tulemus ei ole väga teooriakeskne, pigem on suur praktiline osa. Miks? Sest viimased kümnekond aastat eeldusaineid ei nõutud, nii tuli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni magistrisse õppima ka neid, kel ei olnud ajakirjandusest ja kommunikatsioonist mingeid varasemaid teadmisi. Seetõttu tuli lisada nn tasandusained, selgitada ajakirjanduse ja kommunikatsiooni põhitõdesid ehk suurendada praktilist mahtu.

Meil oli väga suur osakaal sisseastujatel, kes ei tulnud meie oma bakalaureuseõppest, näiteks õppejõud, koolijuhid, õpetajad või ka inimesed, kes on töötanud 20 aastat kommunikatsioonis, aga ei ole seda õppinud. Suur probleem oli see, et meie bakalaureuseõppest või ka Tallinna Ülikoolist tulnud ajakirjandustudengitele kordas see praktiline õpe juba läbitut.

Õppekava muutmine on meil veel käimas, aga

see näeb juba oluliselt saledam välja. Teoreetilised ained, näiteks „Ajakirjandusteooria“ või „Kommunikatsioon erinevate auditooriumitega“, on kohustuslikud. Ükskõik, kas sa töötad ajakirjaniku või kommunikatsioonijuhina või kas sa alles kavatsed sellele tööle minna – igal juhul saad need teadmised. Tähtis ei ole osata žanripuhtalt uudist või olemuslugu kirjutada, vaid oskus infot analüüsida, vormistada seda erinevates formaatides, tunda teoreetilist tausta, ajakirjanduse tegemise sotsioloogilisi aluseid. Vähendasime õppeainete punktimahtu ja valikuid, kuid garanteerime nüüd kõik need pädevused.

Me loeme aineid sagedamini, näiteks nüüd igal aastal „Ajakirjandusteooriat“, Marju Lauristini ja Sten Hanssoni „Avaliku kommunikatsiooni kriitilist analüüsi“. Varasemad õppekavad võimaldasid tudengil saada ajakirjanduse ja kommunikatsiooni magistri, ilma et ta oleks mõnda ajakirjandusainet läbinudki.

Põhimõte on, et teooria on su tööriist, mida sa kasutad, et teha midagi praktilist. Ükskõik, kas ajakirjandus või kommunikatsioon, see praktiline tulemus on sinu ühiskondlik väljund. Püüame analüüsivõimet lihvida rohkem, kui suudame seda teha bakalaureuseastmes. See sobib nii sellele inimesele, kes tuleb meie bakalaureuseõppes, kui ka sellele, kes on juba mõnda aega tööturul olnud.

Samuti on säilinud praktiline osa. Näiteks „Audiovisuaalse esinemise“ õpetamisel lähtume tööturu vajadusest, mis ei pärine ajakirjandusorganisatsioonidest, vaid *influencer*’iteks saada soovijailt ja kommunikatsioonijuhtidelt. Igasugusel inimeste juhtimisega tegelev alal on vajalik kuulamis-küsitlemisoskus (aine „Kuulamis- ja küsitlemistreening“).

Meil on „Pedagoogiline praktika“, mis kätkeb õpetamist ja kriitilist tekstianalüüsi. „Publitsistika praktika“ toimub koos rahvusringhäälinguga. On tudengite enda väljaanne Peegel. On „Strateegiapraktika“ – kuidas koostada mingile konkreetsele ettevõttele probleemi lahendamiseks kommunikatsioonistrateegia.

Meie magistriõppes on niisiis suur maht analüütilistel kursustel ja võimalus võtta praktilisi kursusi, et õppida eneseväljendust ning saada ajakirjanduse ja kommunikatsiooni valdkonnas praktilist kogemust. Seega ei saa ei teoreetilised ega praktilised aspektid sinust mööda minna.

Õppekava salendamine on sundkäik, sest kõrgharidus on alarahastatud. Meil ei ole õppejõude, kes ideaalis õpetaksid tudengeid viis aastat erinevaid

asju tegema. Meil ei ole ka õppijaid, kes tuleksid viieks aastaks Tartusse ilma sissetulekuta või midagi kõrval tegemata ainult õppima. Paljud meile õppima tulijad töötavad. See on paratamatus, millega kohandume kogu aeg, et elus püsida.

See, et õpetada ajakirjandust ja kommunikatsiooni koos, oli meie jaoks suur identiteedimuutus. Tänapäeva ühiskonnas ei taga koht ajakirjanduses sulle tööd igavesti. Koosõppe tugevuseks on, et sa saad alati minna teise valdkonda ja tulla tagasi. Enam ei ole tabu ajakirjanduse ja kommunikatsiooni vahel liikuda. Ajakirjanduse palgad on kommunikatsiooni omadest väiksemad. Tagame oma erialale tulijatele vähemalt selle, et neil on sissetulek ühes või teises valdkonnas.

Teistpidi, koos õppivatel ajakirjanduse- ja kommunikatsioonijuhtidel, aga ka teiste valdkondade inimestel tekib oma võrgustik. Olen kogu aeg imetlenud Tallinna Ülikooli ELU projekti, kus kokku saavad erinevate valdkondade inimesed. Meie magistriõpe teeb nüüd sama.

Eestis on suurepärane meediasüsteem, me oleme tööandjatest vaid telefonikõne kaugusel, et küsida, mida vaja. Me integreerime õppesse nende vajadusi. Me ei jää enam ellu, õpetades ajakirjandust nagu 90-ndatel, sest vajadused on palju muutunud. Osalen Delfi Meedias koosolekutel, kus mul on hea meel näha meie ja Tallina Ülikooli õppijaid toomas sisse eetilisi küsimusi, et kas, kuidas ja miks me peame midagi kajastama.

Akadeemia poolt saame me anda tööturule sisendi, et nad ei võtaks tööle inimesi, kel ei ole ajakirjandusharidust. Selliseid on jõudnud tiptasemele. Üks hiljutine isiklik kogemus oli teadlasega, kes kritiseeris ajakirjandusõpet, sest Postimehes oli tema arvamuskirjandusele pandud talle sobimatu pealkiri. Aga Postimehe arvamustoimetuses on vähe ajakirjandusharidusega inimesi. Sellised probleemid tekivad pigem nende inimeste tõttu, kes on suvaliselt tänavalt tööle võetud, mitte nende inimeste tõttu, kelle me oleme ülikoolis üles kasvatanud. Kõikide institutsioonide usaldusväärsus ühiskonnas langeb. Kui me ka tsunftisiseselt ajakirjandust ründame, siis me ründame iseennast. Meil ei ole vaja seda usaldusvääruse vähenemist.

Marju Lauristin: Õpetades ei räägi me tekstidest, me oleme tekstide sees ja õpetame konkreetseid analüüsivõtteid, kuidas läbi teksti tegelikult tõlgendusi suunatakse. Reflektsiooni arendamine on kõige olulisem osa.

Maarja Lõhmus: Hea meelega esitaksin pigem küsimusi, et koos mõelda edaspidisest. Me oleme teekonnal. Peame mõtlema, kuhu teel ja mida vajame.

Eelmisel suvel oli selgelt näha meie olukord ajakirjanduses ja ajakirjandusöppes – kui ühiskonnas on eetilise või infokriis, näiteks peaministri lugu.³ Tema PR-meeskonnas oli üks meie hea tudeng. Ma mõtlesin, et kuidas seda inforikkust, mis temal on, avalikkusesse saada.

Üldisemalt, mis info meil avalikkuses liigub? On see piisav, kvaliteetne? Kas info põhjal tehtav analüüs on järjepidev? Kas me saame teada ühiskonnas toimuvast ja õpime räägitust? Või saame teadmise, et rääkida pole mõtet, sest miski ei muutu. Kuidas ajakirjanduse ja ajakirjaniku töö efektiivsusega on? Efektiivsus eeldab väljaannete vahel kollektiivset tööd. Kuidas tagada, et ajakirjanikul ja ajakirjaniku tööle oleks ühiskonna protsessides reaalne mõju?

Meil on poliitprotsessid, poliitsfäär, on kultuurisfäär, on majandussfäär. Kuidas need omavahel suhestuvad? Kuhu kuulub siin ajakirjandus? Juhan Peegli õpetuse järgi on ajakirjandus kultuurisfääri osa. See tähendab, et ajakirjanik ja ajakirjandus on võimelised analüüsima poliitikat neutraalselt, objektiivselt, teises dimensioonis. Peaks eksisteerima paradigmade erisus. Poliitikas, ühiskonnas toimuv on objektiivne element, mis muudetakse ajakirjanduse kaudu tekstiliseks.

Oluline on, et ajakirjanik suurema professionaalse voona suudaks seda tekstilisust hallata nii, et leiduks kultuuriline pide, et ajakirjandus kannaks ühiskonda arendavat ja tasakaalustavat rolli.

Viimastel poliitaastatel on palju ajakirjandust nihkunud kas poliitsfääri või hakanud ei-jaa-stiili kasutama. Ajakirjandus peab ajama autonoomselt oma asja, sama, mida me alati oleme ajakirjanduselt oodanud. Toon ühe näite Briti ajakirjandusinstituutide uurija Jeremy Tunstalli auks peetavatest loengutest,⁴ kus püstitatakse suuri ajakirjanduslikke küsimusi Briti ühiskonnas. Ajakirjanikud arutavad koos. See hoiab ajakirjanduse kollektiivsust, ühtsust ja väldib poliitsfääri samastumist. Tunstall ütleb oma empiiriliste uuringute põhjal, et just ajakirjanik määrab kogu ajakirjanduse, selle kultuurisfääri akti-

viseerituse ja aktualiseerituse.⁵

Ajakirjaniku roll ühiskonnas on **tohtu** suur. Sellesse tuleks suhtuda tõsisemalt kui ainult mõttega, et kuhu ma nüüd parasjagu tööle lähen või kuidas ära elan. Põhiline on olla võimeline kriitiliseks analüüsiks ja kõiges tehtavas pidada silmas ühishuvi, ühiskonna kasu.

1998. aastal rääkisime Peeter Vihalemmaga, et ajakirjandus tuleks viia tagasi kriitilisele alusele. Ajakirjandus on analüütilise, kriitilise vaate nael, kommunikatsioon ja kommunikatsioonijuhtimine on hoopis teine nael, teise seina nael. Peeter ütles, et mõte on vajalik, aga reaalne 20 aasta pärast. Nüüd on rohkemgi möödas, nii et on aeg mõelda, kuidas kasvatada ajakirjaniku identiteedi põhjale tugev ajakirjanik.

Praegu seda ei ole, ajakirjaniku identiteedi kasvatus ei alga esimesest kursusest. Mida me peame siis tegema, et ajakirjanikud oleksid tugevad, et ühiskonnas ei jääks tõsised teemad analüüsimata, sest ajakirjanikel ei ole jaksu, ei ole oskusi? Meil võiks olla poole vähem arvamustoimetusi, aga poole rohkem uurivaid ja analüüsivaid toimetusi. Ajakirjandus laseb suuri protsesse praegu läbi hehtlikult ilma pika perspektiivi vaateta.

Ajakirjanik on loominguline töötaja, kes ei ole ajakirjanik üksnes kaheksast viieni. Ta peab kesken-duma loomisele, uue fookuse sõnastamisele. Kuna see on keeruline, tuleb esimesest loengust peale alustada looja vormimisega. 1954. aastal, kui Juhan Peegel Tartus ajakirjandusöppega alustas, olid esimesed loengud fakti käsitlemisest, siis kontekstiks Eesti ajaloo ja protsesside analüüsi õpe.

Ajakirjandusöppes ei tohiks algusest peale tekitada segast suhet kommunikatsiooniametnikega. See võib hiljem ajakirjaniku identiteeti rikkuda. Aga kui ajakirjaniku identiteet on nõrk, siis ajakirjandust ei ole.

Kommunikatsioonijuhtide levik on tekitanud ajakirjanike ja päris infoallika vahele vaheetapi, on infokontroll, kes takistab infoallikaga otsesuhtlust. Ja kui kommunikatsioonijuht on su kursusekaaslane, on lihtsam võtta hoopis tema pressiteade. Ajakirjaniku autonoomne vaatepunkt ja looming kaovad. 1957. aastal kirjutas Elihu Katz kaheastmelisest

³ Krjukov, A. (2023). Peaministri abikaasale osaliselt kuuluv ettevõtte jätkab vedusid Venemaale. *ERR*, 23. august. <https://www.err.ee/1609071995/peaministri-abikaasale-osaliselt-kuuluv-ettevote-jatkab-vedusid-venemaale>; Lehtede juhtkirjad: peaministri tegevus on vastuolus tema sõnadega. (2023). *ERR*, 24. august. <https://www.err.ee/1609074329/lehtede-juhtkirjad-peaministri-tegevus-on-vastuolus-tema-sonadega>; Reinsalu: Isamaa soovib Kaja Kallase tagasiastumist. (2023). *ERR*, 26. august. <https://www.err.ee/1609077721/reinsalu-isamaa-soovib-kaja-kallase-tagasiastumist>.

⁴ „Jeremy Tunstall Annual Lecture“, Londoni Ülikooli igasügisene loeng. Vt <https://www.city.ac.uk/news-and-events/events?query=jeremy+tunstall&event-s=past.nts>.

⁵ Vt Tunstall, J. (1983). *The Media in Britain*. London: Constable. Vt ka näide: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230277113_12.

kommunikatsioonist,⁶ mis ajakirjandusena kultuurivälja loob. Nüüd aga on tekitatud topeltvahendatud infoväli. Ajakirjanik on inimese tasand. Ta peab olema tundlik, madala valulävega ja infot reflekteerima. Kommunikatsioonijuhid, tehes pressiteadet, suhtuvad teksti hoopis teisiti, formaalselt. Ühiskonnas peab mõlemat eriala algusest peale eraldi kasvatama, et nad suudaksid täita ühiskonnas oma funktsioone.

Kokkuvõttes tuleb taastada ajakirjanike loomingu- ja refleksiivsus, väga tundlik tunnetusel põhinev identiteet, mida tuleks eriliselt väärtustada. Ajakirjandus on kultuuritegu. Praegu laseme selle koosõppega käest. Samas Külli-Riinu kirjeldatud õpe Tallinnas on eraldi ja on tõesti loomingu- ja refleksiivne.

Marju Lauristin: Mul on raske arutada nii üldiste hinnangute tasandil ja arusaamatu „me“-väidetele vastata. Räägime ikka sellest, mida praegune ühiskond tööpoolest vajab ja kuidas vajadustele vastata. Me oleme olukorras, kus kommunikatsioon tervikuna, ajakirjandus sealhulgas, on silmitsi uute väljakutsetega. Ajakirjanduslike erialade arengut vaadates paistab mulle silma, et peame tagasi tulema toimetaja kui sellise juurde.

Rääkisime siin sellest, kuidas õpetada ajakirjaniku intervjuerima, uudiseid kirjutama ja ennast analüüsima. Aga võtame arvesse ka teksti produtseeriva masina, näiteks ChatGPT. Ajakirjanik ju töötab masinprodutseeritud tekstiga ehk toimetab seda.

Analoogsüsteemis oli ajakirjaniku roll väga selgelt institutsionaalselt määratletud – ajaleht, televisioon, raadio, igal oma toimetusega. Aga tänapäeval läbib mitmesuguseid meediakanaleid palju tekste, mida tuleb vaadata mitte ainult autori pilguga, vaid ka toimetaja omaga, sest siin on palju sekundaarset, isegi tertsiaarset teksti ja nende vahelisi suhteid. Masina loodud teksti on hakanud tekkima palju ja mõnikord saame seda isegi n-õ autori nime all. Siit tekib küsimus ajakirjaniku osast kommunikatsioonifääris.

Meie õpetame tudengitele, et kõik algab inimese-inimesega-suhtlusest, tegelikkuse tajumisest ja edasiandmisest. Masin aga annab oma töös üldise mõõtme paljude tehtu põhjal. Siin peaksime nägema uusi väljakutseid.

Me õpetame rohkem andmeanalüüsi, tegelikkuse analüüsi, aga peaksime fookusse rohkem tooma teksti enda analüüsi, selle kujundamist ja rolli. Meil on loovkirjutamine. Aga uuesti peaks päevakorda

tulema mitte loov kirjutamine, toimetaja pilk tervikule, infole.

Vaidlesime siin Eesti Päevalehe trükiformaadist mistahes meedia läbi liikuvasse infovoogu minemise üle. Üks kaasnev probleem on väljaande kui terviku eest vastutuse kadumine. Tekst satub hoopis uude konteksti, saab ajalise mõõtme ja teistsuguse mõju. Kuidas seda hallata ja mis on siin toimetaja roll? Kas tuleks seda trükiväljaandele võimalikult palju lähendada, nagu näiteks teeb Edasi.org? See väljaanne on veebis trükiväljaande formaadis, mitte mingis voos, kus see läheb segi millega iganes ja keegi ei tea, kes mille eest vastutab. Voos hakkab iga tekst üksikult funktsioneerima ja puudub terviklik väljaanne, kus tekstid ühises kontekstis teistega seonduvad.

Kui me räägime päris ajakirjandusest, siis tekib küsimus toimetaja ja toimetuse vastutusest. Näiteks oli juttu Postimehest. Seal töötab palju mitteajakirjanike, kes ei ole õppinud ajakirjandust ega ka kommunikatsioonijuhtimist. Osa on poliitikut. Neile kõigile on antud toimetaja autoriteet, võim kujundada väljaande antavat maailmapilti. Siin ei tule mingit ajakirjanduslikku refleksiivsust ega kriitikat.

Me ei jaga maailma selgeteks sfäärideks, eraldades ühte kultuuri ja teise poliitika või majanduse. Valdajad on läbipõimunud ja mitmekihilised. Me õpetame nägema seda, kuidas näiteks majandusvaldkonnas hakkavad toimima poliitilised suhted, kultuurilised väärtused ja millised on nende omavahelised mõjud. Kuidas elus toimub sündmus ja kuidas sellest tekib inimese tõlgendus läbi ajakirjandusliku representatsiooni. On ajakirjanduse, toimetaja, autori ja ka meedia vastutus, missugune on maailma representatsioon. Nendevaheline side on oluline professionaalsuse aspekt.

Ajakirjanik peab ette kujutama, kuidas tema sekumine, ka ainult pealkirja panemine, millest Marju Himma rääkis, ei ole vaid ajakirjanduslik nähtus, vaid võib tekitada muutusi tegelikkuses. Kas ühele valdkonnale antakse või ei anta raha – kuidas see sõltub ajakirjanduse kaudu tekitatud kuvandist. See on oluline ja me õpetame seda läbivalvalt mitmes aines.

Vastutus ei ole mitte ainult ühe eetilise probleemi lahendamine, vaid üldisem arusaam, et ajakirjandus ei ole „neljas võim“ või midagi, vaid läbib inimeste igapäevaelu, mõjutab nähtamatult inimeste tegemisi ja valikud, isegi kui sellest aru ei saada. See pole propaganda mõju kontroll või ajakirjanikuna positsiooni võtmisest hoidumine. Võtame vaimse

⁶ Katz, E. (1957). The Two-Step Flow of Communication: An Up-To-Date Report on an Hypothesis. *The Public Opinion Quarterly*, 21(1), 61–78. doi.org/10.1086/266687.

tervise teema – kuidas on ajakirjanduses pealkirjade panemine seotud vaimse tervisega ühiskonnas. See on pidevas protsessis teatud mõtteviisi märkamata, tõlgendamata jätmine. Nii on toimetaminegi kommunikatsioonijuhtimine. Juhtimine tähendab ju seda, et mingit tegevust suunatakse, lähtudes eesmärgist. Me ei saa väita, et ajakirjandus on eesmärgitu tegevus. See, kuidas ajakirjandusel tervikuna on võimalus mingeid eesmärke järgida, võimalus toimida ühiskonnas nii, et asjad läheksid paremuse või halvemuse poole – selle reflektatsioon toimub ja seda me õpetame üldiselt, mitte ühes aines.

Maarja Lõhmus: Sinu kirjeldus ajakirjandusest on väga formaalne. Ajakirjandusel peaks eeldusena olema loominguuline alus. Kui keegi tuleb ajakirjanikuks õppima, tuleks tal esimesest loengust lõpuni lasta ajakirjanikuna areneda, anda talle see identiteet. Mitte öelda, et hakka teisel kursusel proovima. See on Juhan Peegli 2007. aasta augustis välja öeldud palve, et ajakirjandusõpetus pöörataks tagasi selliseks, nagu tema seda alustas – selge fookusega ajakirjanikuõpe. Ta ütles selgelt, et te olete ära lõpetanud selle, mis mina 1976. aastal suure vaevaga teatud sain.

Idee on selles, et ajakirjanikuks kasvatakse identiteedi tugevdamise kaudu. Kõik need teoreetilised ained on seal kõrval, aga ei saa puududa fookus – algusest peale kuni lõpuni soov saada ajakirjanikuks.

Marju Lauristin: Noorel inimesel, kes tuleb gümnaasiumist väga üldise ettekujutusega, on praegu võimalik oma võimalustest aru saada. Ta identiteedivalik ei toimu lihtsalt nipsust, vaid ta valib ühe või teise suuna siin saadava kogemuse abil. Ta identiteet kujuneb protsessis ja enesereflektatsioon on mitmes aines olulisel kohal. Ajakirjaniku rolli mõistmine, isikupära ja loovus – kõige selle üle reflekteerimine ja enesemääratlemine on kursusel algusest peale väga olulisel kohal.

Maarja Lõhmus: Kui pianist tuleb konservatooriumi, siis ei saa ta terve esimese aasta klaveritunde? Sisseastumisel on ära kadunud loominguuline konkurss. Inimene tuleb tahtega ja seda tahet ei pea hajutama. Ülikoolis ei pea kulutama tervet aastat selleks, et saada endas selgust, mis identiteet tal on.

Marju Lauristin: Vaatamata rahapuudusele oleme me üks väheseid erialasid, kus toimub ikkagi sisseastumiskonkurss. Me vaatame igale sisseastujale

otsa, analüüsime teda. Identiteedi ja valikute teema on meil kohe olemas.

Brit Laak: Sisseastumine on mitmeosaline protsess. Juba üsna mitu aastat on bakalaureuseõppesse sisseastujatele enne vestlust antud ette lugemisvara, et nad ennast erialaga kurssi viiksid. Nad kirjutavad motivatsioonikirja ja essee sellest, mis nad teada said. Siis toimub vestlus. Ka magistrirasemel on vestlus ja tuleb esitada kirjatükke.

Rääkides tudengite hirmudest, siis küsimus ei ole oskustes või lugude tegemises, vaid tihti on küsimus interpersonaalses kommunikatsioonis. Tegime Signe Ivaskiga hiljuti kevad- ja sügiskooli koostöös Rumeenia, Ungari, Soome ja Tšehhi ülikoolide ja nende tudengitega. Teemaks oli nii ajakirjanike läbipõlemine kui ka vastupidavus.

Näeme, et meie õppekavas võiks suurem maht olla enesekehtestamisel, läbiraakimisel, konflikti lahendamisel, ajakirjanike jaoks igapäevastel suhtlusolukordadel. Tudeng saab ülikoolist kaasa teadmised, kuidas lahendada üht või teist eetilist dilemma, aga kas ta suudab toimetuses märku anda oma kõhklastest, kahtlustest ja võib-olla ka vastuoludest, mis tema sisse tekivad? Need võivad olla need hirmutavad või ka eemale peletavad momendid. Et ma justkui olen aru saanud, kuidas võiks olla õige ja kuidas ma võiksin teemale läheneda, aga kas ma julgen selle eest ka toimetuses lõpuni seista ja võidelda vastu minu arusaamisega sobimatu, kuigi löövama pealkirja panemisele.

Marju Himma: Kümne aasta taguses õppekavas nägime enesekehtestamist ajakirjaniku ja allika suhtluses, aga praktikuna ma näen, et toimetusesisene enesekehtestamine on palju olulisem. Julgus öelda, et ei, see on kellegi poliitiline agenda või kellegi eetilise mõõdalask, me ei peaks seda teemat nii kajastama. Väitluskultuur peaks kaasa tulema iga ajakirjaniku ja kommunikatsioonijuhiga.

Kui olla vastamisi kommunikatsioonijuhiga, kellegi on n-ö sahtlist võtta arvamused, mis on sisult jamad, aga ta leiab, et on tema inimõigus need avaldatud saada, siis praktikas tuleb osata ennast kehtestada.

Võib-olla ei ole õppetöös piisavalt mõeldud sellele, kus on enesekehtestamist vaja ja kus see enesekehtestamine kohtub faktiloomega, kuidas põhista da oma argumente faktipõhiselt, kuidas argumenteerida eetikast lähtuvalt.

Heidaksin kõrvale väite, et kommunikatsiooni-

juht on ajakirjanikule vaenlane. See väli on Eestis nii ahtake. Kuidas see toimib? Toon näite – kutsusin eelmisel kevadel rääkima ühe meie värske bakalau-reusevilistlase, praeguse magistritaseme tudengi, kes oli töötanud ajakirjanduses ja läinud kommunikatsioontöele.

Tema ettekande teema oli, kuidas nad strateegiabüroos saavad teemasid näiteks „Pealtnägijasse“. Nägin, kuidas kuulunud 60 tudengi hulgas tekkis pettumus, et enamiku uuriva ajakirjanduse lugusid initsieerivad kommunikatsioonijuhid. See on reaalsus, milles kommunikatsiooni- ja ajakirjandustudengid koos eksisteerivad. Seda on vaja teadvustada ja õppes arvestada.

Kommunikatsioon eksisteerib koos ajakirjandusega. Aga seal on omad tugevad miinused ja kui me õpped ära lahutaksime, ei saaks me ajakirjandusõppes neist miinustest kunagi teada.

Marju Lauristin: Õpetame mitte ainult demagoogiavõtteid, vaid peenemalt teksti, intervjuude kaudu suhtluse mõjutamist. Analüüsime näiteks „Esimese stuudio“ intervjuusid märkamaks, kes kellele vaateid suhu paneb, teist mõjutab.

Kahjuks tuleb sagedasti välja, et ajakirjanik on enese teadmata võtnud omaks mingi huvirühma vaated – mitte sellepärast, et ta on ära ostetud, vaid kuna ta ei oska mõelda, ei tunne tegelikkust, võtab sõnavara mitte kommunikatsioonijuhtidelt, vaid pankuritelt, poliitikutelt, ettevõtjatelt. Nii muutub ajakirjanik lobistiks.

Enesetunnetus ja oma rolli refleksioon on meil õppetöös olulisel kohal, sest see mäng käib kogu aeg erinevate kanalite kaudu. Olukord on teistsugune. Ajakirjaniku tegevus ei ole enam loojana tulla ja isiksusi avada, vaid ta ise sekkub protsessi. Ta peab aru saama, millisesse.

Maarja Lõhmus: Ma ei väida, et kommunikatsioonijuhid ja ajakirjanikud ei peaks üksteist tundma. Ma arvan, et ajakirjaniku identiteedile alusepanek jääb praegu hõljuma ajakirjaniku-kommunikatsioonijuhi vahele ja see nõrgendab ajakirjanikku.

Marju Himma: Vaidlen kohe vastu. Inimestel on tööandjad, kes ütlevad neile, et kui tulid ajakirjandusse tagasi avaliku või erasektori kommunikatsioonijuhtimise töölt, siis ei saa selliseid või teistsuguseid lugusid teha. Toimetustes on väga tugev eneseregulatsioon, ma ei alahindaks seda. Inimestel ei ole segadust, et ma olen peaministri hääletoru ja samas

ajakirjanik.

Martin Šmutov, Õhtulehe peatoimetaja: Ma saan aru, et Maarja ei muretse selle üle, kas toimetused ja ajakirjanikud saavad oma rollist aru, vaid selle üle, et õppijad on segaduses: on nad ajakirjanikud, PR või mõlemat korraga. Mina asusin omal ajal selgelt ajakirjandust õppima, samas kui näiteks Kristo Mäe, keda te ehk ka teate, asus õppima PR-i. Siis oli selge, kes mida õppis. Olen vastuvõtukomisjonides isegi olnud ja näinud, et enamus astubki sisse PR-i.

Marju Lauristin: Erialad ja õppekavad on muutunud. Kui noor 19-aastane inimene tuleb peale gümnaasiumi lõppu sisse astuma, siis tal on mingi ettekujutus, aga alles reaalset õppima asudes teeb ta valikud mooduli ja ainete kohta, töötab koos sama suuna võtnud tudengitega, alles leiab oma identiteeti. See on inimese eneseleidmise protsess.

Maarja Lõhmus: Ajakirjanikutöö on raske. Tunnetus ajakirjanikutööks peab algama võimalikult noorelt. Meie omal ajal kutsusime seda kaasavaraks – sa pidid juba 15-aastaselt luuletama, mängima klaverit või midagi niisugust, pidi olema eriline andekus ja kvaliteet. Ja siis valik, et ma tahan ajakirjanikuks saada. Noore inimese tahet ei tohiks hägustada.

Väino Koorberg: Mida ikkagi mõeldakse identiteedi all? Kui seda identiteeti kujundab tööpoolest palganumber, millele Marju Himma vihjas – et ajakirjanike palgad on väiksemad –, või avastus, et ei juleta teiste inimestega rääkida, helistada, kas see tähendab, et ma ei saa enam valitud rajalt kõrvale astuda ja mind lihtsalt lükatakse betoonrenni mööda ülikoolist läbi? Kas see on meie ideaal?

Marju Himma: Õppekavad on palju muutunud ja seda lähtuvalt sellest, mida Maarja ütles, et meil on vaja kasvatada seda identiteeti alates hästi varajast faasist.

Esimesel kursusel ei ole õiguse, majanduse, sotsioloogia aluseid, vaid on meedia sissejuhatus, antakse nuusutada meediateooriaid. Teisel semestril on ajakirjanduse alused. Sel ajal umbes pool tudengitest otsustab ümber, et nemad tahavad saada ajakirjanikuks, ja jäävad selle otsuse juurde studiumi lõpuni.

Me harjutame neid lugema ajakirjandusväljaandeid, mis pole lihtne töö. Meile tulevate noorte meediakokkupuude on tihti piirdunud Tiktokiga. Näi-

teks oli mul töövari, koolilehe toimetaja, kes peamiselt loeb Tiktoki. Selline noor ei loe eriti midagi, näeb paari videot, mis pole Eesti teemal. Nendel inimestel on Tiktoki identiteet, mitte ajakirjaniku või kommunikatsioonijuhi oma. Me veeneme nad ümber ajakirjanduse inforuumi kasutama.

Meie näitame neile võimalusi Eesti tööturul. Palganumber hakkab mõjuma alles paari aasta pärast. Me peame ka selles osas ajaga kaasas käima.

Maarja Lõhmus: Kuidas me integreerime kultuuriajaloo? Eesti ühiskond, tunnetuslikult ka rahvuslik identiteet on üles kasvanud ajakirjanduse najal.

Ma arvan, et ka see ajakirjaniku ajalooline roll peaks olema esimese kursuse teema. See on tugi tunnetusele, kui vana on see maailm, kuhu tahad kuuluda. Juhan Peegel ütles, et ärge unustage kunagi, et me oleme Euroopas üks vanim oma üldise kirjaoskusega ja rahvale mõeldud ajalehega rahvas.

Brit Laak: Hakkamegi varakult, esimesel kursusel peale ainega „Eesti ajakirjanduse ajalugu“. Ühendades sellega ka kuulamistreeningu ja intervjueerimise, koguvad nad praktilise ülesandena ise lisamaterjali, teevad ka retrospektiivseid intervjuusid ajakirjanikega.

Marju Himma: „Ajakirjanduse ajalugu“ oli pikka aega kordus sellest, mida noored saavad ka keskkoolis – ajakirjanduse kujunemise lugu koos Eesti rahvusriigiga. Paraku oli tagasiside, et me ei tea midagi iseseisvuse taastamise järgse ajakirjanduse kujunemisest. Tegime kaheaastase tööga eraldi põhjaliku

kursuse, sest tudengid ei teadnud midagi näiteks sellest, kuidas sai alguse „Pealtnägija“ või kes on Vahur Kersna.

Maarja Lõhmus: Mida peame tegema, et ajakirjanikud ei tüdiks ja jaksaksid uurida raskeid probleeme? Meil on taagana ju see, et sovetiajal sisepoliitikat eriti üldse ei analüüsitud, see oli keelatud, tabu. Nii et meil ei olegi seda traditsiooni. Väliseesti ajakirjanduses on see traditsioon olnud tugev, aga nende ajakirjanduspärand on siiani meie kultuuri üle võtmata.

Marju Lauristin: Nii Tallinnas kui ka Tartus on poliitilise kommunikatsiooni ained kohustuslikud. Selle raames toimub sisepoliitika analüüs, et kuidas on teemad ajakirjanduses representeeritud. Teine külg on poliitiliste protsesside märkamine, võrdlemine ja ajakirjanike rolli tundmaõppimine.

Marju Himma: Me oleme ilmselt ühel nõul, et ajakirjandus on kultuuri osa keele kaudu. Sõna loob kõik – see, kuidas me sõna kasutame. Me oleme keeleteema lisanud peaaegu igale praktilisele kursusele. Keelevead ei levi nii palju ajakirjanduse kui ametnike ja poliitikute kaudu.

Väino Koorberg: Kokkuvõtteks – osa räägitust oli ajakirjandusõppest, osa ühiskonna arengust. Meie ühiskond on muutunud väga meediajalga käivaks. Mitmeid protsesse lükatakse käima, et ajakirjandus neid märkaks või kajastaks. Nii peame me kogu aeg omandama uusi oskusi ja teadmisi, mis pärast ei saa ajakirjandusõpe kunagi valmis.

Miks on vaja õppida ajakirjandust?

Raul Vinni

Kui ma neli aastat tagasi otsustasin minna ajakirjanduse magistrantuuri sisseastumiskatsetele, küsis mu toonane tööandja Saarte Hääles imestades, et miks ma seda teen, mida ma seal enda arust juurde õpin. Seljataga oli 13 aastat ajakirjanikutööd. Nullist. Iseõppinuna. Ega ma midagi tarka talle öelda osanudki. Aga kahtlus valikutes tekkis. Küsisin seepeale Väino Koorbergi käest, mida tema arvab. Ta vastas midagi taolist, et oma käsitööoskust sa seal paremaks ei saa, aga ajakirjanikuna saad oma maailmapildi kindlasti avaramaks.

Ajakirjanikutöö on suures osas tehniline. Aga kõige lõpuks määrab ajakirjaniku edukuse ju see, kuidas keegi oma töö olemust ja sisu mõtestab. Kas ta saab aru, mis on tema roll ja miks ta seda tööd teeb? Ajakirjaniku ülesanne ei ole ju lihtsalt olla toru, mida mööda voolab info, vaid pigem sõel, mis peab kinni vajaliku, et see siis arusaadavalt inimestele edasi anda.

Me teame kõik, et olemuslikult peaks ajakirjandus looma ühiskonnas standardi selle kohta, mis on oluline. Aastakümneid tagasi ootasid memmed-taadid autolahvat ja arutasid maailma asju. Kui läks vaidlemiseks või tekkis kahtlus, aitas alati argument, et „leht ju kirjutab!“. See ei ole tänapäeval kuidagi muutnud. See, milline info ükskõik millises ajakirjanduslikus kanalis nähtav või kuuldav on, tekitab lugeja peas arusaama, et järelikult on tegemist olulise infoga. „Näed, esiuudis,“ on inimeste jaoks justkui usaldusväärse lakmuspaber.

Ajakirjanikel on inimesi lihtne segadusse ajada. Mäletan, kuidas gümnaasiumiõpilastele sellest olu-

lisuse standardist rääkides tõusis klassis üks käsi ja õpilane küsis, et kui eile oli suurte lehtede esiküljel trobikond uudiseid endise peaministri tualetikohtingust,¹ siis mida me peaksime sellest järeldama.

Poolteist kuud tagasi kohtusin ma instituudis peetud tööandjate messil tudengiga, kes nüüd kohe saab kätte bakalaureusekraadi. Teadsin teda juba ajast, mil ta gümnasistina ajalehes suverporterina töötas. Tema oli üks nendest, kelle kohta võib öelda, et ajakirjanikuks sündinud. Talle polnudki vaja suurt midagi õpetada. Tuli toimetusse, sai ülesande ja õhtuks oli suverporterile vääriline lugu olemas. Mõeldes tänasele ettekandele, küsisin talt, mida ta ülikoolis siis õppis. Ta mõtles päris pikalt. „Vastust,“ kõlas lõpuks vastuseks minu küsimusele. Ta rääkis, et pigem ta ei õppinudki niivõrd seda, kuidas midagi teha, vaid seda, miks midagi teha ja mis sellest sõltub. Seda ta suverporterina veel ei mõistnud.

Mul endal läks 13 aastat tööd maakonnalehes, et ajakirjaniku vastutuse suurusel lõplikult aru saada. Koroonaajal Saaremaal luku taga olles ja vaadates, kuidas otsustajaid mandril pandeemia maaletoojate olukord väga ei huvitanud, kirjutasin ühe arvamusloo – pealkirjaks „Oma saamatust saarlaste kaela ajades“.² Päris äkiline lugu oli. Mäletan, et lugu läks üsna kohe lendu. Rahvas oli vihane ja pinged viimase vindi peal. Kommentaarid veebis ja sotsiaalmeedias olid artikli suhtes kiitvad ja olukorra suhtes vihased.

Postimees tõstis loo oma esiuudiseks(!) ja vaid loetud tundidega oli see kogunud kaugelt üle kümne korra rohkem lugemisi, kui seni ükski minu lugu kohalikus lehes saanud oli. Kaks korda Saaremaa elanike arv. Kümme Hiiumaad. Numbreid ja vas-

Ettekanne 17. mail 2024 konverentsilt „Ajakirjandusõpe 70: inimene ajakirjanduses“ vt. <https://uttv.ee/naita?id=35481>

¹ Kruse, K., Köss A. ja Lust, K. (2023). Ekspeaminister Taavi Rõivas ja BSH vupsasid koos WC-kabiini, Luisa jäi kurva näoga kõrvalt vaatama. *Elu24*, 22. september. <https://elu24.postimees.ee/7860541/ekspeaminister-taavi-roivas-ja-bsh-vupsasid-koos-wc-kabiini-luisa-jai-kurva-naoga-korvalt-vaatama>.

² Vinni, R. (2020). Oma saamatust saarlaste kaela ajades. *Saarte Häääl*, 22. märts. <https://saartehaal.postimees.ee/6929858/raul-vinni-oma-saamatust-saarlaste-kaela-ajades>.

tukaja vaadates tundsin ma vastutuskoormat. Kui paljud ajakirjanikud üldse mõtleavad selle peale, kui suur on nende auditoorium päriselt ja kui palju üks viga või vale liigutus võib muuta? Usun, et alateadlikult just selle vahejuhtumi tõttu läksingi ma samal aastal magistrantuuri ajakirjandust õppima. Otsima mingeid seletusi, saama kinnitust tekkinud arusaamadele.

Ajakirjaniku vastutus ei ole ainult see, et info ja sõnum, mida sa edastad, on oluline, vaid ka see, kuidas sa seda teed. Ma ei tea, kui paljud tänapäeva noorematest ajakirjanikest on üldse kuulnud eetikakoodeksist³ ja teavad, mis seal kirjas on. Olles ise käinud ajakirjaniku eetika ja töövõtete üle vaieldes läbi tüütu tee kuni Riigikohtuni, tean, kui oluline on tunda ka vastutuse seda poolt.

Endise peaministri tualetiskäimise juurde tagasi tulles võin öelda, et taoline küsimus, nagu mulle toona tunnis esitati, on pigem harv. Koolis meediat õpetades tajun ma tihti, et kui hakata rääkima ajakirjanduse olulisusest, ei saa noored just vastutuse olemusest aru. Ei mõista seda, et sõnast algab kõik, ning imestavad, miks ei või kuulujutt või suvaline sotsiaalmeediapostitus olla allikas, mida pole vaja kontrollida.

Kahjuks tuleb seda arusaama ette ka ajakirjanduses. Meenub, kuidas saarlasest näitleja Karol Kuntsel kaunil laupäevaõhtul teada sai, et ajakirjanike arvates oli Peetrus ta just taevavärvatest sisse lasknud.⁴ Võime ju muidugi öelda, et moodsad ajad ja mis seal ikka. Infot ja allikaid on palju, kiire ka. Juhtub ikka. Pole nii tähtis.

Tegelikult on ajakirjaniku vastutus midagi, mis ei kaota ajas väärtust, vaid vastupidi – tõuseb neil moodsatel aegadel aina rohkem esile. Võime ju arvata, et Juhan Peegli aastakümneid tagasi öeldud mõtted inimeseks ja ajakirjanikuks olemise vahekorra⁵ või kirjutamise vajadusest⁶ on kuidagi aegunud. Pigem ei, mida aeg edasi, seda rohkem need päevakorda tõusevad.

Ütleksin, et just kohalikus ajakirjanduses kehtivad need Juhani ütlushed veelgi selgemalt kui suures meedias. Suures meedias on ajakirjanikutöö palju

anonüümsem. Kohtud allikaga, teed loo. Võib-olla on see lugu natuke kriitiline ja keegi saab pihta. Lugu valmis, tuleb uus lugu, varsti pole enam allika nimigi meeles. Kohalikus kogukonnas, kus esimene küsimus võõrale on, et „kelle pere laps sa oled“, nii ei saa. On väga tõenäoline, et lähemate kuude jooksul pead allikale juhusliku kohtumise ajal kohaliku kaupluse piimariivi ees silma vaatama. Vastutus on palju suurem.

Ajakirjanduse, nagu ka iga teise eriala õppimise puhul ei ole ainus väärtus vaid loengutes saadud teadmised, vaid ka kõik need omavahelised vestlused, millest igapäevast on mingi mõte kaasa võtta. Näen siin saalis väga palju inimesi, kellega peetud jutuajamised, vahel ka üsna vabas vormis ja mitte alati üksmeeles, oli juba väärtus, millepärast tasus ülikooli tulla. Ma tänan teid selle eest.

Kindlasti ei saa öelda, et ajakirjandushariduse omandamine teeb kellestki ajakirjaniku või et selle puudumine ei lase olla ajakirjanik. Maailm on täis häid ajakirjandushariduseta ajakirjanikke, kes on teinud ajalugu ja saanud tunnustatud. Eestiski on neid omajagu. Aga ma usun, et nad on kõik ühel või teisel moel kokku puutunud ajakirjandusharidusega inimestega, nendega peetud vestlustest midagi kõrva taha pannud või lugenud läbi mõne ajakirjandusõpiku.

On suur väärtus, kui toimetustes on inimesi, kes ajakirjanikuametit mõtestavad ja seda arusaama ka teistele jagavad. Paraku kohalikus ajakirjanduses neid inimesi napib. Hiljuti iseseisvate maakonnalehtede peatoimetajatega kohtudes tuli jutuks, kuidas ülikoolist kohalikku lehte naljalt tööle ei tulda.

Ma loodan, et ajakirjandushariduse andmine Eestis jätkub veel kaua ning arusaam, et ajakirjandus on osa kultuurist ja rahvuse püsimise üks tagatis, ei kao kuskile. Paradoksaalsel kombel on nii, et mida avatumaks, mitmekesisemaks, kuid samas ka lihtsakoelisemaks muutub maailm, seda rohkem vajame me neid, kes – nagu Marju Lauristin mulle kord intervjuus ütles – teavad, kuidas solgijõge meenutavast infovoost prahi asemel pärleid püüda. Ja muidugi oskavad anda ajakirjandusele inimliku puudutuse.

³ Eesti Ajakirjanduse eetikakoodeks. <https://meedialit.ee/eetikakoodeks/>.

⁴ Berends, E., Vinni, R. (2022). Karol Kuntsel – Oma surmateadet lugeda oli surreaalne kogemus! *Saarte Hääl*, 14. veebruar. <https://saartehaal.postimees.ee/7453747/karol-kuntsel-oma-surmateadet-lugeda-oli-surreaalne-kogemus>.

⁵ Juhan Peegel: „Ajakirjanik võid sa olla, aga inimene pead olema.“

⁶ Juhan Peegel: „Kui saad, ära kirjuta.“

Juhan Peegel: tõde, tõeotsing ja vaimuvalgus on ajakirjaniku töö

**Ajakirjandusõppe algust Tartu Ülikoolis meenutab
Voldemar Lindström**

Intervjueeris Maarja Lõhmus

Kui vaatame ajakirjandusõppe esimest, 1954. aastal alustanud ja 1957. aastal lõpetanud lendu, leiame, et nad on kõik eesti kultuurile ja ajakirjandusele pühendunud toimekad inimesed.

Aastal 1957 lõpetasid eesti filoloogia ajakirjanduse eriharu Elmar Kuus (1932–2017), Harri Lehiste (1931–1984), August Luur (1934–1990), Endel Mallene (1933–2002), Eve-Reet Mürk (1934–2012), Ene-Reet Veiper (snd 1935), Ine Viiding (1933–1990) ja Voldemar Lindström (snd 1930).

Mida peeti oluliseks tulevatele ajakirjanikele õpetada ja mis vormides ajakirjandusõppe käis (peale kõigile sunduslike nn punaste õppeainete)? Kuidas algas ajakirjandusõppe Tartu Ülikoolis aastal 1954, seda tuln täpsustama Voldemar Lindströmi juurde.

Pärast ülikooli lõpetamist 1957. aastal algas Voldemar Lindströmi ajakirjanikutee Noorte Hääle kirjandusliku kaastöölisena, seejärel 1960. aastal seal samas õppiva noorsoo osakonna juhatajana. Sealt liikus ta aastal 1968 Õhtulehe toimetaja asetäitjaks. ETV-s alustas Lindström noorte- ja lastesaadete peatoimetajana aastal 1972, sai 1976. aastal programmi direktoriks, 1990. aastal peadirektori asetäitjaks, 1993. aastal tootmisjuhiks. ETV-d kui kultuurifenomeni asus ta väärtustama juba lastesaadete peatoimetajana. 1993. aastal pani Lindström aluse ETV muuseumile, mille juhina ta töötas vahemikus 1999–2006. Nii on tänu tema kogumis- ja uurimistööle süstematiseeritud Valdo Pandi pärand, kogutud ja näitustena esitatud Fred Olbrei, Toomas Uba, Urmas Oti jt teleinimeste loomepärandit. Mäluhoiutöösse ETV-s ja ETV tegijate kohta ühiskonnas on ta panustanud muu hulgas kümne raamatu autorina, ka professionaalsuse tunnustajana, sh osaledes aastatel 1993–1996 teletöötajate Volli-auhindade jagamisel, ja näitusi korraldades.

Nüüd istume Nõmmel, Mait Metsanurga tänaval, aknast tulev suvetuul hõljutab valget kardinat, kõik muu ümbrus on vaikne. Veidike on olukorras eetrikõrva – kuulame, kuidas suvevaikus kõlab ja selles vaikuses alustame intervjuud.

Kuidas tulite Juhan Peegli esimesele ajakirjanduskursusele õppima?

Ma lõpetasin Tallinnas Reaalkooli ja läksin otse kõrgkooli. 10. juuli 1952 sain kirja: „Olete arvatud kandidaatide hulka – olete arvestatav kandidaat.“ Lõplik otsus, et pääsen filoloogiateaduskonda, tuli 3. septembril. Ajakirjanike õppe alguseni filoloogia eriharuna kulus veel paar aastat.

Selleks, et õppegruppi moodustada, pidi olema 25 tudengit ning üks õppejõud pidi olema selle ala spetsialist, teine mingi üldisema ala oma. Ajakirjandushuviliste tudengite rühmas alustas aga ainult 12 ja kogu õppejõukaader ei vastanud ette nähtud erialalistele nõudmistele. Nii oli küsitav, kas ajakirjanike õpperühm üldse moodustatakse. Rektoriga kohtumise tulemusena loodi kaheks aastaks erikursus ainult meile 12-le.

Tegemist ei olnud kitsalt ajakirjandusõppega, vaid loengud hõlmasid üldisemaid teemasid.

Me kuulasime filosoofia erikursust, mida teistel filoloogidelgi polnud. Meile loeti ajakirjanduspsühholoogiat, ent käsitus oli igav. Aga kuna see oli eraldi meile mõeldud, pidime kõik kohal käima. Meie punkt oli nii väike, et enam pisemaks ei saanud teha.

Olid maailma ajakirjanduse kursus, Eesti üldine ja ajakirjanduse ajalugu. Hiljem Sulev Uus tutvustas meile parteijoont. Sulev Uus oli ametliku ajakirjanduse käsitluse eestvedaja. See polnud lihtne, pidev kemplemine käis. Tema loengutsükkel kestis lõpmatuseni, aga luges hästi.

Käsime isegi majandusteaduste loengutel. Aga

neile ei istunud, et võõrad inimesed osalesid loengus. Kõigega sobitumine võttis aega, ent Juhan ise oli väga rahulik, ütles: poisid, mis te kemplete, ajame asja rahulikult.

Keeruline, aga vaheldusrikas elu oli. Kirjutasime sellest õppegrupi suuruse küsimusest Pravdalegi, kust saadeti korrespondent kohale.

Mida Juhan hakkas õpetama? Millest algab Teie loengukonspekt?

Peepli esimene loeng oli faktist, tõest, tõetõsingust ja vaimuvalguse jagamisest. Ta rõhutas, et ajakirjanduse alus on ainult fakt, tõeline fakt. Fakt määrab ajakirjanduse. Loengut alustas ta tõe selgitamisega: „Mis peitub selle nelja tähe – t õ d e – taga?“ Ta hoiatas pooltõdede eest, mis tegelikult olevat alati täis valet ja, arvestades laiemate hulkade halba mälu ning väheseid teadmisi, ka rumalust. Edasi rändas ta tõese fakti, ajakirjanike tõelise leiva olemusse. Juhanile oli oluline faktide täpsus, nende tõlgendamise täpsus. Juhan mingi jutukuulaja ei olnud.

Ette Juhani loengute sisu ei teadnud, kõik oli uudis ja üllatav. Eriti võrreldes sellega, mida avaldas ametlik ajakirjandus. Ta uuris inimese – lugeja, kuulaja, vaataja – vajadusi ja ootusi. Lugeja on ta kuulutanud ajakirjanike jumalaks. Ajakirjaniku enda vaimuvalgus, tema usk oma kangelasse ja lõpuks ta ise vaimu ning võimu paradoksides küüsis – kõike seda esitas ta stoilise rahu ja pühaliku vankumatu meelekindlusega, nagu oleks tegu viimsepäeva kõnega enne tuleriidale minekut. Ta ei mänginud, tema esituses oli ausust ja avameelsust, mida me olime ehk sageli kuulnudki, kuid mitte mõistnud iga mõiste ning sõna tähendust. Tal oli varuks ka põhjendus: ma ei õpeta teid hobusevarasteks. Juhani õpetuses oli oluline teekond.

Kõrvalpõikeks, mul oli tööalaseid sidemeid Juhaniga ka hiljem. Temast ei jäänud negatiivset muljet, ta oli avatud mõtteviisiga ja ta teadustegevus kinnitas seda.

Kuidas oli 1950-ndate keskel ajakirjandusõppes võimalik Eesti ajaloo kursust?

Ega sel ajal ülikoolis Eesti ajalugu ei õpetatud üldse muidu, ainult NSV Liidu ajaloo osana. Selle ümber käis pidev suur kemplemine. Ajaloo üliõpilased olid väga nõrduinud, et neile Eesti ajalugu üldse ei õpetatud.

Juhan kauples meile välja erikursuse, sest ajakirjanikel on ju vajadus endale väga selgeks teha Eesti päris ajalugu kui ajakirjanduse alus. Meid kutsuti

rektor Klementi juurde, kes oli väga lahke, ja selle kohtumise järel anti kursusele luba. Sellest sai nagu meie põhiõppeaine.

Meie soovil ja soovitusel hakati Tartu Riiklikus Ülikoolis üldse ajaloo õpetamisele tähelepanu pöörama. Sel ajal aspirantuuris olnud Sulev Vahtre sai tänu meile terve loengutsükli. Ega ta halvasti ei lugeanud ja see, mida ta rääkis, oli meile uudne. Oli ka teisi noori õppejõude. Loengutes käis ka 20–30 teiste alade inimest, näiteks ajaloo üliõpilasi.

Villem Altoa luges eesti kirjanduse ajaloo põhikursust. Tema kursus oli väga hästi mõistetav ja populaarne. Ta oli hea vestleja, lõbus seltskonnahing kateedris ja klappis meiega. Loomulikult oli ta hea publitsist, kirjutas kirjandusest. Altoad tuldi vaatama ja kuulama, loengutes igav ei hakanud. Sest kõik olid faktid, see kõik oli teadus.

See oli suur sündmus – Tartu Ülikoolis hakati lugema Eesti ajalugu. Isegi lätlased kuulsid ja tulid vaatama, et meil õpetatakse oma Eesti ajalugu. Ajalugu võib ju väga mitut moodi tõlgendada.

Ja eesti ajakirjanduse ajalugu?

Eesti ajakirjanduse ajalugu polnud varem Eestis üldse loenguna esitatud, sest puudus eriala õppejõud. Rektoraadile oli vaja tõestada, et on olemas Eestimaa ajakirjandus. Meil õnnestus välja selgitada, et lätlased juba tegelevad oma ajakirjandusajaloo ja neil oli oma kraadi kaitsnud kandidaat olemas. Kui nad meil külas käisid, vestlesime terve päeva ajakirjandusajaloo kirjutamisest. Neil oli kaasas ka dokumente, ainueksemplare, nii et meile neid ei jäetud. Lätlaste toetus oli meil olemas, aga täit kindlust eriala kohta see ei andnud. Hiljem saime lätlastega veel mitu korda kokku, arutasime eesti ja läti ajakirjanduse ajalugu. Leedukad hoidsid kõrvale, käisime vaid korra külas.

Juhani kandidaaditöö oli folkloorist. Moskva tunnistas ajakirjanduse kraadi saamiseks vaid ajakirjanduse ajalugu, seetõttu oli Juhanil vaja teaduskraadiks esitada pikem kirjutis, 1–2 poognat, Vildest ajakirjanduse ajaloo osana. Aitasime seda kõik teha, nagu kiirmeetodil. Moskvast juhendas meid heatahtlik daam, kes ütles ka, et mis te nii näete vaeva nende aastarvudega, peaasi et väljaanded ja autorid üldiselt paigas. Aga Eesti ajalookirjutuse traditsioon on täpsed aastarvud, täpsed faktid. Siis avastati, et kaitsmiseks peab Moskvasse minema. Juhan läkski ja kaitses eesti keeles. Kuna Juhan sai meiega tegelema daamidega hästi läbi, sai ta kraadi suhteliselt kerge vaevaga.

Sellele teemale oli ajakirjanduse õppes ka konkureeriv spetsialist-õppejõud, Eduard Vilde uuri- ja Juhan Käosaar. Aga tal ei olnud head uurimust, käsitlust, kuigi muidu oli ta hea vestleja ja jutustas väikseid episoodide. Ka pidas Käosaar loengut nii tormiliselt, et kõigile jäi temast ebasõbralik mulje. Ta oli viinavõtja, nii et nägime pisukest vaeva, tõestades, et me ei lähe purjus õppejõu juurde. See saigi otsustavaks, sest teine Juhan oli kaine. Sõja läbi teinud mehena oli alkohol Juhan Peeglist kaugel.

Nii käis meil töö paar aastat, kuni lõppes viisaka vestlusringiga rektor Klementi juures. Juhan ja mina tegime ajaloolise ülevaate Vilde ajakirjandusest. See oli kinnitus, et on ikka ajakirjandusõppega tegemist. Õppejõutool sai kinnitatud kolmandal aastal ja kursus hakkas täismahus jooksuma.

Pegel alustas ajakirjandusajalugu Põltsamaal loodud lehest.¹ Selle 1766. aastal loodud esimese väljaande teemal jagelesime loengutes tunde. Seda lehte ei olnud enne niimoodi lahatud. Siis Vilde, Jannsen-Koidula ja jõudis välja 1930-ndate keskpaika. Juhan ütles korduvalt, et oli meist vaid paar sammu ees ja pidi ise ka pidevalt uurima, tatsama koos meiega ajakirjanduse vallas.

Meil oli süsteem, et iga härrasmees või proua sai uurida ja kirjeldada ühe aastakäigu ning järgnes ühine diskussioon. Me käsitlesime väga palju eesti autoreid, tutvusime töödega ja õppisime nende žanridest. Minul olid uurimiseks Koidula ja Kõrv.

Sel moel jõudisime uurimisega kuni 1933. aastani, aga siis lõpetasime kõik ülikooli.² Õpingud olid tõsi- ne ülevaade eesti ajakirjandusest.

Eesti ajakirjandus ja kirjandus oli 1950-ndatel aastatel erifondis, polnud ju üldiselt kättesaadav?

Eesti kirjandust ja ajakirjandust käidi lugemas Kirjandusmuuseumis erifondis. Oli selline paradoks. Meil oli pääs igale poole, teistel mitte. Saime hommi- kul kaasa ja õhtul pidi tagasi viima. Tavainimesed ei saanud seda lugeda. See oli hoopis vastandlik sellele, mis siis ajalehtedes kirjutati. Meile öeldi ka, et liiga palju Eesti ajalugu. Aga ajalugu on kõige alus.

Samal ajal käis samas ülikooli raamatukogus ja Edasi toimetuse saalis Eesti ajaloo ja raamatute hävitamine, raamatuid lõhuti kirvega tükkideks,

maksti tükitöö alusel. Mälu ja info olid keelatud.

Jah, mälu ja info olid keelatud. Info peab olema kõigile kättesaadav. Aga meil oli see kuritegevus, kui sa püüdsid sellist infot levitada või kättesaadavaks teha. See oli juba keelatud kirjandus.

Juhan rääkis, kuidas ta päästis keelatud raamatu kirvega hävitamisest. See oli Jakob Hurda nahkköites „Setukeste laulud“ ja see määras tema edasise tee, sest ta vaimustus sellest. Aga kui paljudel pole olnud õnne lugeda keelatud raamatuid. Näiteks Eduard Väveri kirjeldas, kuidas ta nägi puruks raiumisele määratud raamatute tuba ülikooli raamatukogus. Kaja Noodla kirjeldas, kuidas Mihhail Sõštšikov käis läbi ülikooli kateedrid, nõudis välja eestiaegseid raamatuid hävitamiseks. See on uskumatu loetelu, sa ei tohtinud Eesti ajaloost midagi teada. Võib-olla teie ajaloo loengud olid vabamad?

Aga nii toimiti nimekirjade alusel. See oli nii ette nähtud. Vähemalt loengud ajaloost olid avatumad, vabamad kui kirjasõnas esitatu.

Praegusaja inimesed ei tea, et oli keelatud asju, keelduvad aru saamast, mis on keelatud kirjandus. Meil on 33 aastat olnud vaba Eesti riik, aga kõik ei ole kättesaadavaks tehtud. Kas vaikimine on ka fakt?

Jah, on. Meil on oma sõltuvus meie ajaloost. Meil on olnud palju vaikimist. Praegu saaks avatuma mõttega seda kõike serveerida.

Kuidas hakati uurima, mida inimesed tegelikult loevad?

Edasi ja Sulev Uusi eestvedamisel hakati 1965–1977 aktiivselt tegelema kohaliku ajakirjaniku probleemidega. Oli tahe konkreetset teha midagi ajakirjanduse heaks. See töö põhines tohutul entusiasmil just Edasi peres. See oli tunnustatud ajaleht ja mehed seal tegid uut ajakirjandust. Moskvas oli spetsiaalne seminar Edasi toimetusega. Toimus mitu nõupidamist, mille eestvedajaks oli Moskva ajakirjanikepere. Moskvas oli muidugi ka väga tugev ametlik suund – teatud perioodi tagant see Edasi suund ikkagi taandus. Raha ei olnud, eelarves oli auk.

Kõik ajakirjandustudengid tahtsid, et üldalaks ajakirjanduse kõrvale saaks sotsioloogia, milleks Juhan kutsus Ülo Vooglaiu. Vooglaiu tulekuga muu-

¹ „Lühike õpetus mis sees monned head rohhud ning nouud täeda antakse, ni hästi innimeste kui ka weiste haigusse ning wiggaduste wasto, et se kellel tarwis on, woib moista, kuidas temma peab nou otsima ning mis tulleb tähhele panna igga haigusse jures“. (1766–67). Vt Eesti Entsüklopeediast: http://entsyklopeedia.ee/artikkel/!%C3%BChike_%C3%B6ppetus_%E2%80%A6.

² Aastal 1957.

tus ajakirjanduse uurimine teaduseks. Kõige taga oli ka tööde kaitsmise vajadus.

Peezel on öelnud: tänu Marjule, kes oli parteiliige, ei pidanud tema ühelgi tähtsal koosolekul käima. Selle rolli võttis Marju Lauristin. Aga tema ei esindanud ajakirjanikke, vaid sotsiolooge. Tema töö oli sotsioloogia. Selline vemmeldamine käis. Sel ei olnud otseselt tegemist ajakirjandusega, see oli see üks kõrvalala, mis pidi olema põhieriala ehk ajakirjanduse eriala kõrval teise üldalana.

Siis algas puksimine – Marju ja Vooglaid. Vooglaid ja Marju töötasid koos, aga võtmed olid Marju käes. See kemplemine kestab viimase ajani – Vooglaid ei tunnista ajakirjanduse sotsioloogiat, kus ajakirjanduse huvid pole fookuses, ja selles on tal õigus. Ütlevad, et on ajakirjandus, aga ajakirjanduse eriala ei tunnista, tegelikult ongi vaid sotsioloogid.

Vooglaid koonduski lõpuks täielikult sotsioloogide perre, see oli tema leib. Sotsioloogide erialal on teine number üldse. Üleliidulise numeratsiooni järgi number 13. Kui ei vastanud otse ajakirjanduse erialale, siis ei tunnustatud kui ajakirjanikku, vaid kui sotsioloogi. Edasi läks ajakirjanduses jäme ots sotsioloogide kätte. Mitmetele nõupidamistele hakati saatma sotsiolooge ajakirjandust esindama-asendama. Ka erialaliselt. Madin käib minu arust praegugi.

Teie läksite tööle 1957. aastal ajakirjanikuks ajalehte Noorte Hääl, siis sai Teist osakonnajuhataja, edasi Õhtulehe toimetaja asetäitja. Järgnes pikk töö ETV-s. See ajakirjanduse praktika, ajakirjanduse igapäev on paljus kujundanud Eesti inimeste mentaliteeti ja identiteeti. Kuidas ajakirjandustöö suunamine käis? Kui Te ajalehtedes ja Eesti Televisioonis töötasite, siis kuivõrd sai reaalses Eesti NSV ajakirjanduses olla meie Eesti ajalugu esil? Kuivõrd üldse sai eestlastele vaimuvalgust jagada, nagu Juhan oli seadnud eesmärgiks?

Ma ise usun, et ETV ei saanud rääkida Eesti ajaloost, ei saanud rääkida faktidest. Või rääkida võis, aga see ei jõudnud eestriisse.

Ega kõrgematel EKP Keskkomitee ülemustel polnud aegagi jälgida, Ristlaanel ja teistel. EKP Keskkomitees oli selleks spetsiaalne osakond, kelle ainus ülesanne oligi ETV ja Eesti Raadio programmi jälgimine. Üks mees jälgis eestikeelset ja teine venekeelset. Nemad siis kandsid ülemustele ette, mis arvasid ja kuulsid. Nemad said palka selle eest. Selline lugu faktikaga. Eks nii oma leiba peab sööma ... Kaeba-

mistele järgnesid ETV-st, meilt, arupärimised.

Siis tuli vestelda härrastega, aidata tasandada. Nende hulgas oli ka mõistlikke, kes ei kandnud edasi. Aga ega see tee nendega ei lõppenud, sealt läks ju edasi aina kõrgemasse sfääri Moskva välja. Aga keskkomitee tegelikult usaldas meid isegi rohkem.

Skandaale tekitasid rajoonide parteikomiteede sekretärid, instruktorid. Nad olid väga hoolsad vaatajad ja kaebajad. Igasuguseid kaebekirju pärines rajoonikomiteedest.

Me arvestasime, et alates kella 22.00-st võib hakata päris saateid panema, siis läksid instruktorid magama, info ei jõudnud ülemusteni. 1980-ndatel ETV-s sai tegelikult väga vähe eestlasi valgustada.

Mis olid teemad, mida valvati kõige rohkem?

Iga nädal oli üks mingi saade vastukarva, mis vajas kohendamist – või suurt kohendamist. See oli tõde. Ega siin midagi peljata ei ole. Need olid faktid. Ajakirjandus.

Eestimaa teemad ja käsitlused tekitasid probleeme. Muidu võisid lobiseda, aga kui puudutasid ühiskonnasfääri, oli reaktsioon kohe valuline. Siis mehed helistasid ja küsisid, kust saite materjali – kes olid allikad. Nad nõudsid allikaid, et neid karistada. Alles 1980ndatel hakkas oht, et allikat karistatakse, taanduma. Täiesti suletud teema oli Eesti maavarad, kuni Juhan Aare tegi „Panda“ saateid just maavaradest.³

Väliseesti ärritas EKP Keskkomitee kaebajaid instruktoreid ja ülemusi kõige rohkem. Muud kemplemised ei ärritanud nii palju. Aga väliseestlased olid valus teema. Seda vaikust kaitsti igat moodi. Kuigi kõik olenes ka seltskonnast. Oli mehi, kellele võiski öelda, et õhtul kell 22.00 näitame nüüd seda saadet ja mitte varem, sest siis on „see vend“ juba magama läinud. Aga kui jäid jalgu talle, siis oli hullem. Mõned asjad hoiatasin ette.

Isegi Marie Underi juubel 1983. aastal ei läinud Eesti Raadio kirjandussaatena läbi.

Meil olid õnneks mõistlikud tsensorid – nad mõtlesid targalt, nendelt allkirja saamine oli suhteliselt lihtne.

Ena ja tütar?

Jah. Tuli ka baaris neile tekste ulatada allkirjastamiseks.

Käis topeltmäng. Näiteks Robert Kreem ja Rein Ristlaan olid avalikkuses kui vastandid. Avalik-

³ Aastatel 1986–87.

kuses Ristlaan ei soosinud paguluseestlasi, aga tegelikkuses helistas ja rääkis Robert Kreemiga nagu sõber sõbraga, nad sinatasid, olid lähedased. Ristlaan tegi Kreemile kingitusigi. Milleks selline teater, et samas Eesti ajakirjanduses oli eesti pagulaskond laias maailmas täiesti maha vaikitud?

Ristlaan ja teised – eks neil olid vastavad karakterid. Nende töö oligi selline, et väliselt kurjad, seest mesimagusad. Mäng oli selline, tuleb aru saada. Robert Kreem sai kõnesid ja nad olid sina peal ja lähedased, aga tegelikult väliseesti teemad ei olnud lubatud.

Mul õnnestus tänu nimele pagulastega kohtuda, tundsin isiklikult neist paljusid. Vello Edermad nägin. Robert Kreemi nägin. Harald Raudsepaga, Vaba Eesti Sõna peatoimetajaga, kohtusin Euroopas.

Kui härrased liikusid siin ringi, jätsid nad hea meelega siia kirjandust. Ega poest ei olnud ju seda kõike siin osta. Kollektiivseid sarju eesti inimestest oleks vaja praegu teha. Pagulased olid ka väga huvitatud, et meil infot levitatakse, ja sellest, et meil õnnestus üht-teist edastada. Suur hulk kirjandust ilmus seal eriti kaaluka infoga, mis ei olnud seotud päevapoliitikaga. Need peaksid olema igas eesti kodus raamaturiivulites – Ilmar Talve, Valev Uiopuu, Ilmar Raag jpt.

Nõukogude ajal oli kontrolli võtmeküsimus: ega ei ole lähisugulasi välismaal.

See oli kontrollküsimus. Meie sugupuu on suures osas Rootsis. Pikale tänavale kutsuti välja – ega mingeid mõtteid kaasa ei too, mis võivad tekitada arusaamatusi. Mul on õnnestunud käia Soomes, Itaalias – keskkomitee või Moskva delegatsioonide koosseisus, nemad ei kontrollinud tausta nii täpselt. Paaril korral keegi siit andis Moskvasse märku, et ma ei tohiks seal olla. Aga Moskva grupiga õnnestus maailmas liikuda. Üleliiduliselt sai rohkem liikuda, kui Eesti otsustajate valiku järgi saanuks.

Elu õpetas, et parem on Moskva kaudu asju ajada, see ei tekita asjatut valvamist. Meil on Eesti ajakirjandus, mis on kodueesti, ja teine pool, mis on väliseesti, paguluseesti. Paguluseesti osa oli kallutatud.

ENSV Teaduste Akadeemia väliseesti arhiivis oli ruum täis ülemaailmset eesti teadust, mida Eesti ei tunne ja mida Eesti ajakirjandus pole aasta-

kümneid tutvustanud.

Mul on õnnestunud sealse ENSV Teaduste Akadeemia erihoiu osakonna püsilugeja olla. Sealse juhataja Andrus Roolahega ja tsensoritega oli mõistlik kokkulepe, pidin hommikul võtma ja õhtul tagasi tooma. Traagika on, et ajakirjanikke üldiselt ei lubatud sinna erihoiu osakonda lugema. See on valulik teema.

Mis oleks võinud teha teisiti, kui poleks olnud tsensuuri? Mida te ka ETV-s näidanud oleksite, kui saanuks?

Seda on raske ennustada. See ikka sõltus inimeste karakterist, kes seda tegid. Ega hinnangud ei sündinud niisama peast.

Tegelikult oli terve rida teemasid, mis olid hädavajalikud, et neid Eestimaal näidatakse. Võitlus käis, et sokutada salamisi infot välja ja sisse. Mul on ka mitu raamatut, mis on sündinud tänu sellele, et mul õnnestus midagi üle anda, õnnestus üle sokutada, eluteatrisse sokutada.

Kust võiks õppida arusaamist, kuidas ajakirjandus ja tsensuur varem töötasid?

Ainult kirjanduse kaudu – meil pole midagi muud neile pakkuda. Miskit kriminaalset pole trüki lastud ka praeguseni. Tsensuuri eeskirjad 1976 ja viimane variant 1979 – tsensuuri eeskirjad⁴ andsin Eesti Televisiooni muuseumile. Mul õnnestus neid hoida oma käes aastaid tsensori töö lõpetamise järel.

Kuidas oli üleminek ETV-s, kui saime uuesti Eesti Vabariigi?

See läks isegi rahulikult. Enne seda olid „Pandad“ ja kogu maavarade valdkond juba soolatud.

Kas praegu on töötsimine kergem kui 1950-ndatel?

Ju see on igal ajal raske. Võib olla me ei mõista, et töö leidmine ja otsimine on ränk raske töö. Kui me, ajakirjanikud, suudame siin olla peremehed, valdajad, kelle käes on peamised trumbid. Sest seda vaataja või lugeja ootab. Ta ei taha halli või üksluist või niisama jutu heietamist. Ta tahab uudist. Uudist. Ja uudist, kus tema, ajakirjanik, on peremees, kes talle – vaatajale, lugejale – selle uudise viib.

Näiteks me reportaaž juubelilaulupeolt 1969. Laulupeo järelmõju tugevdas ajakirjandus. Laulupeo lõppes õhtul kell 11, pidustused lõppesid kell 3

⁴ Mittesalajaste väljaannete trükkimise ühtsed eeskirjad (1976, 1979) väljaandja NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Trükiste Riiklike Saladuste Kaitse Peavalitsus.

öösel ja hommikul kell 7 oli vaja Rahva Hääles lugu trükki anda. Meil õnnestuski esmaspäeval kell 7 hommikul lehte hakata trükkima – entusiasmi leidub. Inimesed ootasid, vajasid kollektiivset refleksivsust.

Praegu on energiapuudus ajakirjanduses?

Mulle tundub, et on nii.

Juhani jaoks oli ajakirjandus eelkõige harija, edendaja.

Ajakirjandus pidi olema eeskäija ühiskonnas – ideede esiletooja, ideede pakkuja, ideede esindaja.

Mida tähendab Juhani väljend „Ajakirjandus peab olema rahva vedaja“?

See tähendab mitmekülgust. Näiteks Rootsi ajakirjandus on väga mitmekülgsest seotud eluga ja ei lase teisi üldse ligigi. Rootsis, Taanis on ajakirjanduse eetikakoodeksid reaalsed, erinevalt meie jutuajamisest. Nende ajakirjanikud realselt tegutsevad selle järgi ja mulle tundub nende jutu järgi, et ajakirjanike ühiskonda vedav aktiivsus ongi täiesti eluline.

Juhan ütles elu lõpul mitu korda: „Kas tasus seda õpetust ette võtta ...“

Iga uus asi on seotud vastastikku eri arvamuste ja mõtteviisidega. Kui jääme möödaniku kaitsele, siis ei ole tee avatud.

Ajakirjanik on see, kes peab käima avatud teed mööda. Ja kui ta suudab seal kaaslasti leida, see oleks esmane ülesanne – kaaslaste leidmine ja otsimine, mis viib tänasest seisakust edasi.

Praegu on ajakirjandus läinud sotsiaalmeediasse. Kõik käib spiraali mööda ja ühel hetkel on ajakirjandus jälle tähtis. Eks on vaja ikka ajakirjanike liidu eestvedamist. Kas see meeldib praegu, aga selleks oleks vaja kollektiivne energia üles leida. Kuna see on ajakirjanike organisatsioon, siis seda tuleb märgata ja mitte lasta soikuda. Soikumine, minule tundub, on ajakirjanike entusiasmi suretanud. Noorem põlvkond peab soikumisest välja tulema.

Ajakirjandus peaks püsima entusiasmil. Rea ja minuti maksmine on üks mugavus. Elu on läinud mugavaks iga kandi pealt ja ei taheta enam oma energiat kulutada. Aga peaks.

Juhan Peegli eraülikool

Sulev Uus

Murumadalast alates

Talveõhtu Tärna põlistalus. Päevased talitused on talitatud, pere koondub suurde rehetuppa. Petrooleumilamp võitleb nurkades varitsevate varjudega. Pisike pois nihutab end lambile lähemale, laotab lauale värske ajalehe ja selge kõrge lapsehäääl kannab toasolijad kaugemale võõraste maade-merede taha. Lugemine läheb ladusalt, kui mõni võõras nimi vahel kodusema kuju saab, ei pane keegi seda tähele.

Selline pilt kangastus mu silme ette, kui jälle Juhan Peegli raamatut „Otsides. Meenutusi pikalt teelt“¹ sirvisin. Nõnda võib öelda, et ajaleht kuulus tema ellu juba murumadalast. Ise pidas Juhan² kontakti alguseks ajakirjandusega kooliaega, kui õpetaja saatis kuuenda klassi poisi seinalehes seisnud kirjatüki Saaremaa ajalehele Meie Maa ja see ilmus.

1937. aastal Eesti keskkooli- ja gümnaasiuminoorsoo ajakirjas Tuleviku Rajad üllitatud lugu „Karmid rannad“³ kiites leidis Juhani joonistusõpetaja selle olevat raudtõsiselt kirjutatud, aga saarlaste iseloom olla hoopis midagi muud, liikuv ja elurõõmus.

Õpetaja arvamus ei läinud kõrvust mööda ja pärastistes kirjatöödes olid rõõm ja kurbus nagu elus kenasti kõrvuti. Tuleviku Radades nägi trükimusta teinegi lugu, „Muinasjutud vee ääres“⁴. Paar pala leidsid lugejad Saaremaa Ühisgümnaasiumi kirjandusringi käsikirjalises ajakirjas Kume Rivi.

Esimene ajakirjanduskool

Pärast Saaremaa Ühisgümnaasiumi lõpetamist kutsuti sõnaseadmiskusega noormees Meie

Maasse tööle. Algus polnud kerge. Mõnemeheleises toimetuses tuli äsjasel koolipoisil rinnutsi minna paljude talle uhiuute teemade ja žanridega.

Juhani meelisvaldkond oli mõistagi kultuur. Ta tõi lehte kirjanduskriitika, viljeles teatrikriitikat. Aga ta sule alt tulid ka lood saarlaste igapäevaelust, majandusülevaated, isegi juhtkiri põlluvirtsahvtist, foljetonikatsetused. Nii need ajakirjanikutöö oskused kogunema hakkasid.

Mõndagi oli õppida vanematelt kolleegidelt. Ühte-teist tulusat lisas pealinna ja teiste maakonnalehtede silme all hoidmine. Toimetuses käis ka kaks välismaa lehte: Die Woche ja The Manchester Guardian.

Nende põhjal tehtud välispoliitika ülevaated avardasid noore leheneegri temaatikat veelgi. Ja enda üllatuseks märkas ta, et käärid ajakirjaniku tööriistana polegi päriselt möödanikku kadunud: Võru lehest näiteks vaatasid talle vastu kangesti tuttavad välispoliitika ülevaated.

Muidugi oli see tunnustus ja kergitas eneseusku. Aga midagi jäi ikka puudu. Aastakümneid hiljem ütles ta: „Kolleege oli mul sellises väikeses linnas nagu Kuressaare muidugi vähe. Ei söandanud neilt ka kõike küsida, kui oleks abi vaja olnud.“ Takkajärele on ta aastat kodusaare ajalehes nimetanud oma esimeseks ajakirjanduskooliks, mille ta võib-olla mitte kõige halvemini läbi tegi.

Röövitud aastad

1939. aasta sügisel ootas teenistus kaitseväes kolmandas suurtükiväegrupis. Enne jõudis ta sooritada

¹ Lõhmus, M. (koost) (2006). Otsides. Juhan Peegel. Meenutusi pikalt teelt. Tallinn: Tänapäev, Tartu: Greif.

² Et tegu pole akadeemilise uurimisega, võtsin Juhan Peegli pikaajalise kolleegi ja sõbrana vabaduse nimetada teda lihtsalt Juhaniks, nagu me olime seda teinud aastakümneid.

³ Peegel, J. (1937). Karmid rannad. *Tuleviku Rajad*, 19, 262–263. Tallinn: Eesti Keskkooliõpetajate Kogu. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/perioodika/30002>.

⁴ Peegel, J. (1938). Muinasjutud vee ääres. *Tuleviku Rajad*, 27–28, 285–286. Tallinn: Eesti Keskkooliõpetajate Kogu. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/perioodika/27561>.

sisseastumiseksamid ülikooli filosoofiateaduskonda eesti keele ja kirjanduse erialale, loomulikult just kirjandust horisondil hoides. Nüüd tuleb meie juttu pikk paus. Tervenisti kuus aastat, ühe kuu ja kümme päeva röövis Juhanilt sõjajumal Mars. Kui sõnaõigus on suurtükkidel, siis muusad vaikivad.

Siia sobib soovitus uuesti riuililt üles otsida Juhani fragmentaarium „Ma langesin esimesel sõjasuvel“⁵ või meenutusraamatu „Otsides“ militaarsed peatükid. Mundri sai noor hallpea varna visata alles 1945. aasta lõpus.

Õnneks sõjaeelsed sisseastumiseksamid ülikooli veel kehtisid ja järgmisel sügisel lubati Juhan õpinguid jätkama, kuigi alustada polnud ta neid saanudki. Ise on ta väitnud, et tollal ei oleks ta suutnud küll ühtegi sisseastumiseksamit teha. Pea oli tühi mis tühi. Esmalt tuligi taas õppima õppida.

Kahe isanda teener

Alguses oli tihti tühi ka kõht. Sõda oli kodutalu ja Peeglite peret väga laastavalt kohelnud. Juhan tuli Tartusse enda sõnutsi paljalt nagu püksinööp. Ta ei unustanud kunagi, kuidas ema teda ülikooli saates nuttis: „Mul pole sulle mitte midagi kaasa anda!“ Asi paranes, kui ta asus õppimise kõrval tööle Postimehe toimetusse (hea lühike tee üle tänava joosta), algul tööstusosakonda, siis kultuuriosakonna juhatajaks. Säherdune korraga kahe vankri vedamine vältas kogu tudengipõlve.

Sõja järel taas ajakirjandusse tööle minnes uskus Juhan, et sellel on sõjaeelse ajakirjandusega mingi ühisosa. Hiljem on ta öelnud, et oli ehk natuke sinisilmne.

Kompartei teenriks tagandatud ajakirjandus oli surutud rangetesse raamidesse. Pidev ideoloogiline surve ja käsulaudade ning suunistega lajatamine, kodanlike igandite ning nende kandjatega võitlemine, kultuuriväärtuste vulgaarne ümberhindamine, kaksikmoraal ...

Samuti otsene sekkumine toimetuse töösse: tööplaanide kinnitamine ja nende täitmise kohta aruannete nõudmine, vaibale kutsumised jms muutis loomingu rutiiniks, mis tüütas ja väsis. Juhan tões, et lõpuks oli ta väga, väga väsinud.

1951. aastal pani ta mõni aasta varem Edasiks ümberristitud ajalehe toimetuse ukse kinni ja töötas, et ei tee enam eales ajakirjandusega tegemist.

Murtud lubadus

Vahepeal oli ta ka ülikoolis kurssi muutnud ja hullusti ära räsitud eesti kirjanduse asemel valinud kitsamaks erialaks eesti keele. Kuigi sealgi polnud päris tuulevaikset sadamat. Marrism,⁶ katse luua uut, marksistlikku keeleteadust, oli oma kuulsusetut eksistentsi alles lõpetamas.

Aga elul oli varuks veel üks üllatus. Järgmisel aastal hakkas ülikoolis idanema mõte hakata õpetama ka ajakirjandust. Juhanil soovitas selle peale mõelda kirjandusdotsent Villem Altoa, kellel õnnestus lõpuks veenda nooremat kolleegi taganema endale antud töötusest ajakirjandusest eemale hoida.

31. mail 1952 ajaloo-keeleteaduskonna kateedrijuhatajate koosolekul tegigi dekaan Eduard Laugaste ettepaneku luua uus, žurnalistika erihar. Kõrgharidusministeerium ei lubanud seda iseseisvana, aga lubas eesti keele baasil. Nii käisidki 1954. aasta sügisel alanud žurnalistika õpetamine ja žurnalistid (nii nimetati neid mitukümmend aastat) eesti filoloogia osakonna viienda eriharuna eesti keele kateedri alla.

Uut eriala käivitama ja juhtima seati enesestmõistetavalt kateedri ainus ajakirjanduskogemusega töötaja. Juhan oli tollal alles auväärse keeleteaduse professor Johannes Voldemar Veski aspirant, aga tema ametinimed hakkasid nobedalt ülespoole tõusma. See lubab meil ajas kümme aastat edasi hüpata.

Mälestus kohustab

Žurnalistika eriharul olid jalad tugevasti maas. Pedagoogilistest ainetest ja praktikast oli lahti võeldud, erialaaineid juurde tulnud. 1964. aasta suvel kirjutati žurnalistide diplomile esimest korda kvalifikatsioon „filoloog, kirjanduslik töötaja“. Ilmumist alustas ajakirjandusalaste teadustööde kogumik Fakt. Sõna. Pilt.⁷

Septembris valis ajaloo-keeleteaduskonna õpetatud nõukogu dotsent Juhan Peegli teaduskonna dekaaniks. Töökoormus mõistagi kasvas, aga tal jagus jaksu mõelda ajakirjandusele laiemaltki. Ta mäletas, mis maitse oli leival lehemehete alguses väikeses toimetuses, kus võimalused olid ka väiksemad ja alati polnud käeulatuses asjatundlikku kolleegi, kui oli tarvis nõu või abi küsida. Siit oli pool sammu arusaamani, et nüüdsetel rajoonilehtede ajakirjanikel on ju üsna sarnane seis. Neid rohkem toetades saaks kohalikku ajakirjandust tuumakamaks ja

⁵ Peegel, J. (1979). Ma langesin esimesel sõjasuvel. Tallinn: Eesti Raamat.

⁶ Vulgaarmaterialistlik üldkeeleteaduse teooria, nn uus õpetus keelest; 1950. a tunnustati ametlikult nii poliitiliselt kui ka teaduslikult vääraks. Nimetatud Vene keeleteadlase N. Marri järgi. Vt <https://arhiiv.eki.ee/dict/vsl/index.cgi?Q=marrism>.

⁷ Tartu (Riikliku) Ülikooli ajakirjandust õpetava osakonna ajakiri Fakt. Sõna. Pilt. ilmus aastatel 1964–2001. Vt <https://dspace.ut.ee/collections/ba1f3829-c267-47f2-9427-6c5fa0efd855>.

elulähedasemaks turgutada.

Mõte kosus kohuseks. Juhan leidis tegusa mõteteaaslase Postimehe-aegses kolleegis Gustav Valgmas, kelle ajakirjanikutee oli alanud koolipoisina ivake varem ajalehe Waba Maa Pärnu väljaandes.

Ta oli kauane juhtiv kirjastustöötaja: kirjastuses Teaduslik Kirjandus, kultuuriministeeriumi Kirjastuste ja Polügraafiatööstuse Peavalitsuses, Eesti Riiklikus Kirjastuses ja mujal, 1962. aastast pensionile jäämiseni kirjastuse Perioodika direktor. Aga Perioodika haldas just rajoonilehti ja erialalehti. Kõigis ametites oli töötajate kutseoskuste kosutamine ta töö oluline osa.

1959. aastast kuulus ta ka Ajakirjanike Liitu, oli juhatuse liige ja revisjonikomisjoni asejuhataja. Edumeelse inimesena toetas ta algusest peale varmalt ka ajakirjanduse sotsioloogilist uurimist, erinevalt mõnedest tollastest juhtivatest ametimeestest. Oma sihikindla tööga trükinduse arendamisel pälvis ta 1977. aastal Eesti NSV teenelise kultuuritegelase aunimetuse.

Mõlemad mõistsid, et pistelised kvalifikatsioonitõstmise üritused tegelikult kellegi kvalifikatsiooni ei tõstnud, rohkem kostus seal punapropagandat. Nii küpses plaan korraldada ülikooli juures üheteistkuused rajooniajakirjanike kvalifikatsiooni tõstmise kursused. Rollijaotus kujunes loogiliselt.

Valgma aitas kursusi korraldada ja majandusasju ajada. Ta muretses paberipuudust põdevale ülikoolile paberi, et rotaprindis kursuse programme ja õppevahendeid trükkida. Juhani hooleks jäi sisuline pool. 1965. aasta sügisel võidi esimene, paarikümneline sats ajakirjanikke õppima kutsuda.

Tarkust mitmest salvest

Õpetama värbas Juhan lisaks oma teaduskonna inimestele õppejõude teistest teaduskondadest ja kaugemaltni, et kursustele saaks pakkuda võimalikult mitmetahulist tarkust.

Üks näide: rajoonilehtede spetsiifikat silmas pidades korraldati mõni sessioon Eesti Põllumajanduse Akadeemias. Tunniplaanis märkas siis professor Jüri Kuuma („Põllumajandusharidus ja põllumajandusajakirjanduse ülevaade“), professor Loit Reintami („Eesti muldade probleemid“), professor Leida Lepajõe („Liha ja piima jõudluse näitajad ja nende arvestus“). Ja samas kõrval olid põllumajanduseetika, eestlase eluruum, etnogeograafia. Üks päev tervenisti metsandusele pühendatud.

Ajalehe tegemise oskusi jagasid kursustele August Luur, Mart Kadastik ja teised kolleegid Edasi toimetusest. Eraülikooli algus ja ajakirjanduse sotsioloogilise uurimise algus olid ajas lähestikku.

Nii jõudsid kogu NSV Liidus esimese representatiivse (esindusliku) auditooriumi uurimuse – Edasi 2000 vastajaga küsitluse „Teie arvamus?“ – ja edasiste uuringute tulemused Marju Lauristini ning Peeter Vihalemma loengutes ahjusoovalt ka rajooniajakirjanikeni.

Kirev seltskond

Kursustele täisnimekirja pole paraku käepärast, nii et mingit statistikat teha ei saa. Küll võib kindlalt väita, et tegemist oli mitmekihilise ja demokraatliku kooslusega.

Üsna paljudel oli olemas ülikooli diplom mõnelt muult erialalt ja nad tundsid rõõmu taaskohtumisest oma *alma mater*'iga. Üsna paljudel oli see esimene kokkupuude ülikooli ja akadeemilise õhkkonnaga. Ajakirjanikuna töötamise aeg kõikus poolest aastast paarikümne aastani. Ameti poolest võisid kõrvuti trehvata toimetaja ja masinakirjutaja. Esindatud olid kõik rajoonilehed, lisaks Kodumaa, Nõukogude Õpetaja, Sirp ja Vasar ning ülikooli ajaleht Tartu Riiklik Ülikool.

Kursustest eraülikooliks

Juhan Peegli eraülikooliks ristsid täienduskursused kursused. Mõneski mõttes oli see ju kaugõppe sugulane: õpingud sessioonidena viis päeva kord kuus 11 kuud jutti.

Õpetamine samal moel: loengud, seminarid, kodutööd, arvestused ja eksamid. Aga küllap oli tegemist ka tunnustusega mehele, kes oli nagu orkester, kui lähtuda eraülikooli nimest: rektor, õppeprorektor, õppejõud, õpikute ning ajakirjandusraamatute üllitaja ja kes kõik veel.

Olude tõttu tagasihoidlikult õppevahendiks tituleeritud „Ajaleht“⁸, mis oli koostatud ja toimetatud Juhani kursustele elu hõlbustamiseks, kujunes hoopiski hinnatud ja otsitud ajakirjandusõpikuks, mille sarnast polnud tollal kogu punaimpeeriumis.

Aastail 1966–1972 sai eraülikooli diplomi 103 ajakirjanikku, pärast pause lisasid aastad 1980–1982 ja 1987 veel üle 60. Viimasele lõputunnistusele kirjutati arvuks 171, aga seal hulgas on neidki lehtnikke, kes käisid õppimas kaks korda.

Eraülikooli ellu kutsunud ja seda eest vedanud

⁸ Peegel, J. (koostaja-toimetaja) (1970). Ajaleht: õppevahend ajakirjanike kvalifikatsiooni tõstmise kursustele. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool. <https://www.etera.ee/zoom/30401/view?page=1&p=separate&tool=info>.

tandemi unistus täitus – ka Eesti kohalikku pressi tuli värsked tuuli ning küllap kübeke akadeemilist vaimugi. Siinkohal sobib toetuse eest hea sõnaga meenutada ka kolmandat meest, ülikooli õppeosakonna juhatajat ja hilisemat kaugõppeprorektorit Valter Haamerit.

Juhan on oma muhedal viisil lausunud: „Ülimalt meeldiv on olnud õpetada ajakirjanike täienduskursustel. On jäänud mulje, et meie rajoonilehtedes on

palju inimesi, kelle võimeid väikesed ajalehed lihtsalt ei ole suutnud maksimaalselt ära kasutada.“

Tahaks loota, et lõppev lugu aitab tuttavaks teha ja väärihinnata Juhani tegevuse ühte seni varjuspüsinud seika. Veetilgas olevat näha kogu maailm. Samaviisi võib üks Peeglikild peegeldada, kui palju suudab inimene vabal tahtel siin maakamaral korda saata, kui ta midagi oluliseks ja kalliks peab.

Lisa lugeda soovijale kirjandust

- Lõhmus, M. (koostaja) (2006). Otsides. Juhan Peegel. Meenutusi pikalt teelt. Tallinn: Tänapäev, Tartu: Greif.
- Lõhmus, M., Uus, S. ja Vihalemm, P. (koostajad-toimetajad) (2012). Alguses oli Juhan. Meenutuslood õpetaja Juhan Peeglist. Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts.
- Uus, S., Lõhmus, M., Vihalemm, P. (koostajad-toimetajad) (2014). Ma lõpetan selle jama ära. Ajakaaslaste meenutuslood Juhan Peeglist. Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts.
- Keel ja Kirjandus 5, 1994. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/periodika/34991>.

AJAKIRJANIK ENESEVAATES

Inimeseks jäämisest ja inimlikkusest ajakirjanikuna töötades

Mirjam Möttus

Rääkida inimeseks jäämisest ja inimlikkusest ajakirjanikuna töötades – sama hästi oleks võinud paluda mul kuu üle kullata. Sellest kõnelemine ei ole lihtne ülesanne, sest probleemi algpõhjus jääb arusaamatuks – me kõik oleme ju inimesed ja kindlasti enda arvates ka inimlikud. Aga miks me kuuleme muret, et inimest on ajakirjanduses järjest vähem?

Ma räägin teile kahest lennukiga seotud kaasusest.

Mul oli eile käsil väga tavaline lugu, sisuks marutaudiovaktiini palade külvamine. Selline informatiivne teema, et seda aeg-ajalt tehakse, sest marutaudio pole maailmast kadunud. Meie jaoks tuleb oht Venemaalt – jah, ka marutaudio oht. Inimesi ikka huvitab teada saada, mis lennukid need tiirutavad ja et selline ettevõtmine on käsil.

Eriti huvitav on see, kuidas nad seda teevad. Piloot ja külvaja pressivad ennast väikesesse lennukisse ja piloodi asi on lennata mööda paralleeljooni, skafandris külvaja asi iga kahe sekundi tagant üks pala alla lasta. Visuaalselt näeb see äge välja!

2019. aastal tegin ma ka sellest loo. Ma sain toorkord toredaid kaadreid lennukist seest – kuidas inimesed istuvad ja töötavad, kõik nägi väga päris välja. Nüüd, viis aastat hiljem enam lennukit seest filmida ei tohtinud, sest see toru, kust nad neid palasid alla maapinnale lasevad, on modifikatsioon ja see peab olema registreeritud. Kui ei ole, siis võib keegi hakata norima ja tuleb suur pahandus. Neil oli endal ka piinlik mind keelata – viis aastat tagasi see ei olnud probleem, aga nüüd kartsid nad tereid ametnikke või lihtsalt pealekaebajaid. Et neil võib tulla paksu pahandust, Lennuamet hakkab ettekirjutusi tegema ja nii edasi.

Praegu siin rääkides kõlab see tähtsusetu loona.

Kui ei saanud lennuki sees filmida, siis ei saanud, mis seal ikka. Aga sellised väikesed detailid hakkavad määrama, kuidas oma lugu jutustada, kui palju saab sellesse igavasse informatiivsesse loosse tuua inimlikkust, näidata mingi huvitava ameti keerukust ja väljakutseid. See on see, mis läheb meile korda, püüab tähelepanu. Kahjuks tuli mul praeguse loo tegemisel leppida vähema inimlikkusega.

Siin jõuame palju suurema probleemini, mis paneb mõtlema, et meil on ühiskonnas midagi tõsiselt lahti. Sest see ei ole esimene kord, kus ma selliste probleemide otsa pörkun. Tahad teha mingit inimlikku lugu, aga ei saa, sest kuskil on nagu mingi suur ja hirmus keegi, kes jälgib meid ja ootab, millal me libastuksime, et siis saaks meilt vaiba alt ära tõmmata.

Oma igapäevatöös kogen ma päris sageli, et inimesed ei julge tulla rääkima, sest nad kardavad. Öeldakse, et ei, me ei tule teile omasteholdusest rääkima. Meil on üldiselt päris abivalmis vallavalitsus olnud, aga päris kõike me ka ei ole sealt saanud ja kui me nüüd midagi kriitilist ütleks, siis me kindlasti ei saaks enam midagi. Päris mitmes omavalitsuses on ikkagi reegel, et ainult vallavanem on kõneisik. See on väga ohtlik trend. Me peame olema selle suhtes väga valvsad, proovima ennast kuidagi rohkem läbi suruda.

Mõnikord olen ajakirjanikke kuulnud oma tööst rääkides ütlemas: „Tahaks jääda iseendaks, aga raha tahaks ka ...“ Olen siis vahel mõelnud, et huvitav, kui paljudel ajakirjanikel see fraas peas tiksub.

Alles hiljuti kirjeldas ühe naistele mõeldud väljaande ajakirjanik mulle oma lõputuid võitlusi peatoimetajaga, kes proovis tema lugusid muuta sensatsioonilisemaks, müüvamaks ja suuremaks klikimagnetiks, kui need algselt olid olnud.

See on paratamatu võitlus tuuleveskitega. Kui raha on kolinud sotsiaalmeediasse ning ajakirjandus on arusaadavalt sinna järele läinud, siis on eriti õrnaks muutunud piir, kustsaadik teha järeleandmisi. Allikatest ja nende lugudest on saanud vahendid, et müüa – ükskõik mis hinnaga, ükskõik kuidas.

Kui inimene tuleb meie juurde, usaldab ennast meie kätte, me teeme justnagu toreda loo, kõik on väga hästi ja siis leiab ta ennast kuskilt veebimeedia ülemisest otsast mingi väga rõlge pealkirja alt, siis see ei ole päris see, miks ta ennast avama tuli. Tulemus on, et inimesed ei julge meid enam usaldada. Ja kui nad seda ei julge, siis on väga raske tuua meediasse seda päris inimest või kuidas iganes teda peaks nimetama.

Mul saab varsti juba kümme aastat „Aktuaalset kaamera“ töötatud. Ja juba päris algusaastatel sain ma toimetusest ikka neid kõnesid, et meil on siin see või teine teema, aga selle jaoks oleks ühte päris inimest vaja. Oleme sageli situatsioonis, kus meil toimetustes tuleb päris palju häid ideid, aga oleks vaja ka inimest, kes jagaks oma lugu või kellel oleks kaasus. Siis minnakse esindusorganisatsioonide juurde või ministeeriumisse ja küsitakse, kas neil on kedagi soovitada. Alati on kedagi soovitada. Aga probleem on selles, et nendes inimestes ei ole enam ehedust, nad on kammitsetud, on juba eestkõnelejaks kujunenud.

Olen püüdnud ise leida allikaid, kes ei oleks rafineeritud ja esinema õppinud. Need, kelle ma ise välja kaevasin, kõlasid palju usutavamana. Meelde tuleb „Siin me oleme“ hambasaade,¹ kus saate osalejate seas oli ka Maria, kellel 32-aastaselt olid juba suus proteesid. Ma arvan, et Eesti inimesed uskusid teda, kui ta rääkis, et Coca-Colat ei maksa juua ja hambapesu on tervislik. Aga ikkagi saatis hambahügienistide liit mulle pika kirja, et kuidas ma julgen Eesti avalikkusele näidata mingit sellist hooletut tüdrukut, kes on ennast ära suitsetanud ja nüüd veel õpetab eesti rahvale, kuidas sotsiaalsüsteemi ära kasutades oma hambad korda saada.

See on ehk esimene ja kõige olulisem küsimus: kuidas teha tänapäeva meediat nii, et hoida ja kaitsta oma allikaid. Minu jaoks on keskne küsimus see, kas pealkirju on võimalik kirjutada ka ilma haiget tegemata ja oma allikat ebamõistlikult suure surve alla panemata.

Üle võlli toodetud pealkirja taga võib ju kujutluses hõljuda maagiline number: 400 kommentaari (ja kes teab veel kui palju klikke). Kui enamus neid kommentaare on aga destruktiivsed, mõnitavad, lausa sõimavad ja vihakõne sisaldavad, siis ilmselgelt on nii ajakirjanik kui ka kogu toimetuse oma allikat vastikult ära kasutanud ja pannud ta tanki teenima mingeid muid huve kui ühiskonna liitmine ning paremaks muutmine. Ma naiivselt ikka veel usun sellesse, et just seda oleme me tulnud siia tegema.

Olen aeg-ajalt täiesti mustas masenduses ja põlgan iseennast. Istun oma kontoris, ütlegi teemat ei ole, ütlegi inimest ei ole. Siis võtan appi oma hea sõbra Mark Twaini, kellega ma olen veetnud pikki öhtuid ja eriti öötunde. Ja ta ulatab abistava käe ning soovitab meil iseenda juurde tagasi tulla.

Kui ta pärast mitmeid eksirännakuid sai lõpuks tööpakkumise minna Virginia osariiki sealsesse ajalehte päevatoimetajaks ja küsis oma peatoimetajalt täpsustavalt, milles tema töö seisneb, soovitati talle minna välja, tänaval ringi käia, küsida inimeste käest igasuguseid küsimusi, saadud informatsioon kirja panna ja siis avaldamiseks ümber kirjutada.

Kui minu käest praegu küsitakse, kust ma oma lugude jaoks inimesi leian, siis üks osa tõesti on selles, et ma päriselt lähengi välja, istun autorooli ja sõidan külade vahel ringi, vaatan, mis inimesed teevad. Lähen räägin nendega juttu, mingit kulda sealt ikka tuleb.

Me ei julge enam inimestega suhelda, sest meil on sotsiaalmeedia ja infomullid, me oleme eraldunud rohkem kui kunagi varem.

Elutööpreemia saanud Vahur Kersna, Eesti teleajakirjandusmaastiku lipulaev ja minu jaoks üks kõige inimlikumaid ajakirjanikke, tõi ühes oma hiljutises intervjuus välja, et päris lõpuni me ei peagi kõike ära rääkima, midagi võib jääda ka ajakirjaniku ja allika vahele. See on midagi, millest minagi oma töös lähtun, kui mul tekib kõhutunne, et okei, siit läheb nüüd piir.

Ajakirjanduse eetikakoodeksis on selle kohta isegi eraldi punkt. See ütleb järgmist: „Ajakirjanik ei või kuritarvitada meediaga suhtlemisel kogenematuid inimesi. Enne vestlust selgitatakse räägitu võimalike tagajärgi.“²

Tuleb meelde minu „Siin me oleme“ saade salasigadest.³ Seal oli üks koloriitne tegelane, kes algul

¹ Möttus, M. (Saatejuht-toimetaja). (2023). Hambutu Eesti. A. Lepasar (režissöör), Siin me oleme. (3. hooaeg, 5. osa) ERR 2. oktoober. <https://jupiter.err.ee/1609108124/siin-me-oleme>.

² Vt ajakirjanduseetika koodeksi punkti 3.2: <https://info.err.ee/982636/ajakirjanduseetika-koodeks>.

³ Möttus, M. (Saatejuht-toimetaja). (2021.). Salasead. R. Maripuu (režissöör), Siin me oleme. (1. hooaeg, 2. osa) ERR. 13. september <https://jupiter.err.ee/1608326753/siin-me-oleme>.

ei saanud üldse aru, miks ta peab oma sigadest anonüümselt rääkima. Ta ei kartnud mitte midagi. See oli minu vastutus, et ta saaks oma sigu pidada ka peale saate eetris olemist, ilma et tema hoovis toimuks PRIA haarang ja kehtestataks sanktsioonid, kui ta oma sigadest ei loobu.

Muidugi oleks tore olnud näidata seda inimest tema loomulikus mahlas – te kõik oleksite teda tema kaine talupojamõistuse pärast hullult armastama hakanud. Aga milleks mulle väike tähelend, kui see hävitanuks inimese töö.

Kas siit mitte ei saagi inimlikkus alguse? Et me seame iseendaks jäämise kõrgemale ajutisest kuulusehetkest või mingist rahasummast?

Ma ei kujuta ette, et ilma sellise mõtteviisita oleks tõeliselt võimalik inimestele lähedale jõuda. Ajakirjanik peaks teadma, et me oleme inimestele sageli tasuta visiit psühhoterapeudi kabinetti – neil on võimalus rääkida oma murest võõrale inimesele otse ja oma sõnadega. Ja kui me selle nüüd kõik ilma filtrita lendu laseme, siis jah, võime saada hea pealkirja ja ka klikke, aga me teeme inimesele haiget.

Muidugi ei saa inimesi lõputult nende enda eest kaitsta, aga alati saab üle helistada ja küsida, et kuulge, see mis te rääkisite, see ikka oli päris võimas, kas olete valmis, et see läheb lendu ja te peate kandma seda koormat, mis sellega kaasneb.

Saateid tehes on mu kõige olulisem küsimus iseendale see, keda minu vaatajad rohkem usuvad, kas

kedagi, kes kirjeldab mingi probleemi olemust, või inimest, kelles see probleem otseselt avaldubki või kes on selle otsene ohver. Aga nende n-ö päris inimeste leidmine on järjest raskem.

Kõike kontrollivad PR-ettevõtted ja ainus, mis praegu ühiskonnale tõsiselt korda minevat paistab, on maine. Me näeme, kuidas kõik tsentraliseerub. Juhtimine muutub keskseks, ega siis meediaga pole teisiti.

On suur oht, et me laseme end suhtekorraldajatel ja ametiasutustel inimestel tasalülitada, vähemalt nad proovivad seda teha. Päris elu ei ole võimalik kontrollida, aga kui me eemaldume valmidusest seda vastu võtta niisugusena, nagu see on, on tulemus elust võõrandumine. Mina tunnen, et minu kohustus ja vastutus inimesena on sellele vastu seista.

Ma ei ütle, et PR ja ettesöödetud allikad on halvavad, aga ma ütlen, et ajakirjanik peaks vaatama kaugemale. Üle nende. Peaks vaatama ellu. Meie tänase meedia tähelepanu keskmes on olnud Kaja Kallas ja erakondade reitingud, justkui polekski meil rahvale ilma nendeta midagi öelda.

Ja lõpetuseks. Minu retsept on väga lihtne. Ma proovin olla lihtsalt normaalne inimene, vaadata ka teisi kui inimesi ja tajuda empaatiliselt, kuidas neil läheb, mis neil hetkel teoksil on. Olen proovinud nendega inimlikult hakkama saada ja siiaamaani on see enam-vähem õnnestunud ka.

Ajakirjaniku tööst ja vastutusest

Liisu Lass

Kui mina aastal 2007 ülikooli astusin olid veel väga head ajad. Uskuge või mitte, ajakirjandusosakonda võeti vastu 70 inimest, 70 ajakirjanduse ja kommunikatsiooni tudengit. Eesti ajakirjandus öitses, erakapitalil raha oli, kõigi tööpõld tundus olevat lõputu. Minu kaastudengitele, kes tulid Tallinnast, ostsid nende vanemad Tartusse esimesel aastal korteri.

Läks mööda umbes kaks aastat. Tuli majanduskriis, kortereid üritati maha müüa. Kõik need minust paar aastat vanemad tudengid, kes olid oma esimese töökoha saanud, lasti lahti. Siis käis küll selline mõte peast läbi, et äkki oleks pidanud ikkagi majandust õppima.

Meid lõpetas umbes 40 inimest, neist umbes pooled ajakirjanikud. Tänaaks päevaks on minu kursusekaaslastest ajakirjandusse jäänud alla kümne. Ja ma ei tea, miks see päriselt nii on läinud. Ilmselt on üks suur põhjus majanduslik. Võib-olla vähem selle töö spetsiifika, pingelisus ja stress, mis ajakirjanikutöö juurde käib.

Mulle meeldib olla ajakirjanik. On olnud võimalusi pöörduda ka teisele poole. Aga siiani pole ma seda teinud. Miks see nii on läinud?

Ma alustasin rahvusringhäälingu Tartu toimetuses. Siin olid inimesed väga erinevatest põlvkondadest. Pärast seda, kui ma Tallinnasse läksin, olin päris mõnda aega kõige noorem. Minu käest on küsitud – mis see on, mis sa Tartust kaasa võtad, kui sa lähed noore tudengina toimetusse, kus kõik inimesed ei ole ajakirjandusõpet lõpetanud?

Ma arvan siiani, et on väga lahe, kui tulevad noored idealistlikud tudengid ja küsivad küsimusi, millele võib-olla vanad mägrad, nagu Väino ütles¹, enam iga päev ei mõtle. Et nad püstitavad mingeid küsimu-

si, mida siitsamast instituudist kaasa antakse. Küsivad, miks me mingisuguseid asju teeme ja kuidas me neid teeme, miks me mõningaid teemasid ei kajasta. Need küsimused on nii-öelda väärtusküsimused.

Üks õppeaine, mis on ülikooli aegadest võib-olla enam meelde jäänud, on Marju antud „Avaliku kommunikatsiooni kriitiline analüüs“. Seal oli palju õppejõude, Marju oli üks, Indrek Treufeldt oli üks ja oli veel teisi. Selles aines pidime analüüsima ühte ajakirjanduslikku kaasust, ühte teemat, mis oli rullunud lahti enamasti aasta või ka pikema aja jooksul. Tudengid pidid vaatama, kas kõigile pooltele on sõna antud ja kui nii, siis kuidas; mis on esiplaanile tõstetud ja mis kajastamata jäänud. Ma arvan, et see on üks kõige kasulik aine, mida ülikoolist kaasa võiks võtta, sest samalaadset protsessi kasutame ajakirjandustöös iga päev.

Meil on palju ajakirjanikke, kes tulevad toimetuse koosolekule oma teemasid pakkuma, ja siis me peame need läbi hekseldama samalaadsete meetoditega. Tegelikult teevad seda ka peatoimetajad, küsides, kas need või teised pooled on kajastatud või mitte. Ma arvan, et selline analüüs on üks väga kasulik asi, tehke palun seda edasi ja muutke kohustuslikuks, minu ajal ei olnud.

Mis on need väärtused, mis hoiavad mind rahvusringhäälingus? Minu käest on aeg-ajalt küsitud, miks ma erameedias ei tööta või miks ma pole erameediasse läinud. Ja vastus on minu puhul väga lihtne olnud, sest ülikooli sisse astudes ütlesin, et ma ei taha teha kirjutavat ajakirjandust, ma tahan saada raadioajakirjanikuks. Minu väljundid on siiani olnud raadio ja televisioon ja mulle väga meeldib. Kui Euroopa teiste ringhäälingute kolleegide käest küsida, miks nad ringhäälingus töötavad, siis on

Ettekanne 17. mail 2024 konverentsilt „Ajakirjandusõpe 70: inimene ajakirjanduses“ vt. <https://uttv.ee/naita?id=35481>

¹ Koorbergi, V. (2024) artikkel "Majandus(keskkond) kui hea ajakirjanduse suunaja, ohustaja, piiraja, võimestaja" selles aastaraamatus.

peamine vastus, et on teatud väärtused, mis hoia-
vad ka noori ringhäälingute küljes kinni. See väärtus
on vabadus teha lugusid – selle puhul ei ole mitte
kunagi küsimust, kas me tohime seda teha. Ei ker-
ki küsimust, kas kuulajate-vaatajate arv on piisav, et
seda teha. Sest me teeme seda ainult siis, kui uudi-
sekriteeriumid on täidetud ja seda on vaja teha. Ja
ma arvan, et see on ka see põhjus, miks mina endi-
selt ringhäälingus töötan.

Siin on täna natuke räägitud ka, mis seisus Eesti
ajakirjandus on ja milline on ERR-i roll selles. Ma
arvan, et tervikuna ei ole vist varem olnud sellist
aega, kui Eestis oleks tehtud sellisel tasemel ajakir-
jandust. Ma arvan, et seda tehakse väga hästi. Ja tei-
selt poolt on ikkagi mure tuleviku pärast.

Meil on küll toimetustesse peale tulevaid noori,
aga samamoodi on ka tõmmet suhtekorralduse poole,
sest palk lihtsalt on selline, nagu ta on. See sur-
ve kajastub lõpuks ka sisus ning üha enam ja enam
pean ma kahjuks nentima, et Eesti ajakirjanduse
ühiskondlik positsioon neljanda võimuna nõrgeneb.

Me ise anname võimu liiga kergesti suhtekorral-

dajatele käest ära. See on midagi, mida me igapäeva-
ses töös näeme.

Suhtekorraldajate armee muudkui paisub ja ka
nende nõudmised justkui paisuvad. Kas ajakirjandus
suudab sellele vastu seista? On väga lihtsaid näiteid.
Toimetusele tuleb kõne nõudmisega pealkiri ära
parandada.

Ma ei mäleta, et siin oleks keegi õpetanud suh-
tekorraldajatele, et nemad panevad ajakirjandu-
ses pealkirju. Ei pane. Kui te tahate pealkirju pan-
na, kandideerige tööle ajakirjanikuks. Sageli tuleb
nõudmine, et saatsime teile pressiteate, palun pange
see välja, miks te seda välja pole pannud ja nii edasi.
Need on näited igapäevasesest tööst, sellised pisikesed
killud, mis võib-olla ilmestavad meie meediamasti-
ku tegelikku olukorda.

Meil on eri meediamajades väga tublid toimetu-
sed, kes teevad head tööd. See on ajakirjaniku roll
näha ära, mis on päris asi ja mis ei ole. Ja miks see
ühiskonna vaates oluline on. Selleks on vaja ajakirja-
nikke, kellel on arusaam, mis asi on Eesti ühiskond,
millel demokraatia seisab, ja miks me midagi teeme.

AJAKIRJANIK JA TEHISARU

Kellele mind vaja on? Peatoimetaja vaatest TI-le

Martin Šmutov

„Tehisintellekt (TI) pole ainult Eestis ega puuduta ainult Eestit. Kui me täna siin koos oleme, seisame traditsiooni ja innovatsiooni ristteel, kus ajakirjanduse südametukse lööb harmoonias tehisintellekti algoritmidega. See meenutab mulle austatud Eesti mõtleja Linnar Viigi sõnu, kes ütles: „Tehnoloogia ei ole lihtsalt vahend meie eesmärkide saavutamiseks, see on lõuend, millele meie kultuur ja ühiskond joonistavad tulevikku.“

Uudistetoa kontekstis omandab see mõtisklus sügava tähenduse, vihjates TI ja ajakirjanduse sümbioosile, mis maalib võimalusterohke tuleviku. TI integreerimine uudistetubadesse kuulutab toimetajatele uut, transformeerivat ajastut, pakkudes neile enneolematuid eeliseid. Esiteks suurendab TI tõhusust, automatiseerides rutiinseid ülesandeid nagu andmete kogumine ja analüüs, võimaldades ajakirjanikel pühenduda põhjalikumale reportaažile ja loovale jutuvestmisele. See automatiseerimine mitte ainult ei kiirenda uudiste tootmist, vaid vähendab inimliku eksimise võimalust, tagades reportaažides suurema täpsuse ja usaldusvääruse.

Teiseks soodustab TI personaliseeritud sisu pakumist, võimaldades uudisteplatvormidel pakuda mitmekülgset sisu oma publikule enneolematu täpsusega. Lugejate käitumise ja eelistuste analüüsimisega suudab TI kureerida sisu, mis resoneerib iga kasutajaga, suurendades seeläbi kaasatust ja lojaalsust. See personaliseerimine ulatub kaugemale pelgast sisuvalikust, hõlmates ka edastamise aega ja formaati, tagades, et õige sisu jõuab õigele publikule õigel ajal.

Kolmandaks aitab TI kaasa uuriva ajakirjanduse arengule, paljastades mustreid ja seoseid tohututes andmekogumites, mida inimesed käsitsi analüüsida

ei suuda. See võime avab uusi horisonte paljastusteks ja siivareportaažideks, tugevdades pressi valvekoera rolli ühiskonnas. TI-le toetudes saavad peatoimetajad juhtida murrangulisi uurimusi, tuues esile olulisi küsimusi ja soodustades teadlikumat ja kaastundlikumat avalikkust.

Kui me imetleme neid edusamme, jääb õhku hõljuma küsimus, mis on küll huumoriga pikitud, kuid millel on sügavad tagajärjed: „Kas peatoimetaja on üldse vajalik või suudab TI tema rolli üle võtta?“ Kujutage ette TI-d, mida me nimetame EditorAI-ks, kes pärast pikka päeva uudisvoogude optimeerimist ja andmete analüüsimist mõtiskleb oma olemasolu üle ja pomiseb: „Ma mõtlen, järelikult ma toimetan.“ Ometi, kui me selle mõtte üle naerame, tunnistame inimliku otsustusvõime, empaatia ja eetiliste kaalutluste asendamatu väärtust ajakirjanduses. Kuigi TI suudab töödelda ja esitada teavet, on just inimtoimetaja see, kes annab uudistele tähenduse, konteksti ja südametunnistuse. Algoritmide ja eetika tantsus ärme unusta, et ajakirjanduse südames lööb ikka inimlik süda. Kui me võtame omaks TI pakutavad tööriistad ja võimalused, teeme seda tarkusega, mis juhib seda, tagades, et uudiste tulevik jääb mitte ainult teavitatuks, vaid ka inimlikuks.“¹

Aitäh ChatGPT-le, kes selle kõne mulle kirjutas ja HeyGen Labsile, kes aitas viia selle ülemaailmse auditooriumini.

Kas see, kes esines, olin mina? Olin mina, ei olnud mina või olin mina mõõndustega? Selle küsimuse juurde jõuame tagasi.

Alustasin seda ettekannet ühe käsuga ChatGPT-le: „Kirjuta kõne intelligentsetele inimestele, kellel kõigil on minust kõrgem hariduskraad, eesmärgiga

¹ Ettekanne 17. mail 2024 konverentsilt „Ajakirjandusöpe 70: inimene ajakirjanduses“ – kursivis algusosa valmis tehisintellekti abil ja esitati videos 13 keeles, vt. <https://uttv.ee/naita?id=35481>

jätta enam-vähem intelligentne mulje.“ Käsu andsin inglise keeles. Selle käsu alusel koostatud tekstis ei muutnud ma ühtki sõna. Seejärel andsin käsu tekst eesti keelde tõlkida. Kahe minutiga oli mu töö tehtud ja loodud konverentsi tasemel hea sisutihe tekst, mis kinnitas üle kõigile teadaolevat ning näitas, et ka mina seda tean.

Iga sõnumit ja teadet ongi võimalik nii kiiresti sellesse vormi viia. Aga see on ohtlik. Kas räägin mina või räägib seda arvuti, kes on saanud minu pildi ja liigutab suud, sest ta on võimeline panema seda sellesse vormi, nagu ta ise räägiks? Europarlamendi valimiste eel võib see olla päris hea – käsid masinal koostada paar pressiteadet, mida saad laiali saata.

Eesti keelega on keerulisem, sest seda räägib nii vähe inimesi maailmas, et keelemudelite areng on lapsekingades. Aga ka toimetused teevad erinevaid katsetusi. Usun, et selle aasta lõpuks hakkavad kõik toimetused kasutama automaatikat, kus arvuti teeb pressiteadetest valmis uudise. Seda ma ei nimeta isegi TI-ks, see on masinõpe.

Loovusega on keerulisem. Lasin valmistada endast haiku,² kuid materjali minust eriti ei leia. Kui sain kaheksa aastat tagasi Õhtulehe peatoimetajaks, ilmus selle kohta üks lugu Eesti Ekspressis. Nii saab inglise keeles loovteksti teha, aga eesti keeles on keerulisem.

Meie ei ole leidnud veel sellist mudelit, mis näiteks võtaks loo sisust välja kolm kõige olulisemat mõtet ja vormistaks need loo algusse automaatselt jutupunktideks nii, et me oleme sellega rahul. Liiga palju vigu, liiga palju rumalusi, liiga palju kordusi.

Üldjuhul tehnoloogia arengut algul ülehinnatakse – ka ChatGPT pidi tooma maailmalõpu –, aga siis alahinnatakse. Tõenäoliselt on järgmise aasta lõpuks eesti keele mudel juba nii tugev, et me saame seda toimetustes kasutada. Niinimetatud tiiserite, sisseviskajate jaoks kasutatakse arvutit ja inimjõudu enam vaja ei ole. Arvuti pluss on ka see, et kui ei tööta, siis tuleb see kiiresti vahetada.

Arvutid õpetatakse väga kiiresti välja. Aga mida seda nii kiiresti tegema õpetada ei saa? Mis on minu päevas teiselt kõige olulisemad ajaaknad? On see hommikul laste lasteaeda viimine – õnnelik pere-

kond, õnnelik töö? On see hommikune või õhtune toimetuse koosolek, juhtkonna-, digi-, finantskoosolek, nõukoguga kokku saamine või midagi muud? Ma ise olen need defineerinud nii – kohtumised lõunasöögiks ning õhtune aeg endale.

Lõunasöögi tähtsus on selge. Kui ma jätan lõunasööki enam-vähem talutava mulje, siis ehk jääb ka kirjastusest Õhtuleht parem mulje. Või saan siis ligi nendele inimestele, kellele reporterid nii lihtsalt ligi ei saa – ministritele, kantsleritele, ettevõtete-asutuste juhtidele. Seal ChatGPT mind aidata ei saa. Kui me istume vastakuti üle laua, siis suudan ainult mina oma kogemuste ja teadmiste põhjal tõlgendada, kas see, mida ta mulle räägib, võiks vastata täiesti või osaliselt tõeale või jätab ta ka midagi rääkimata. Kehakeel. Nägu. Fraasid. Minu varasemad teadmised kõigist nendest mitteametlikest jutuajamistest, mis polegi ilmunud. ChatGPT saab enda tekste teha ainult ilmunud tekstide alusel. Aga väga palju teavet on nii minu kui ka teiste ajakirjanike peas.

Täpselt samamoodi on mõne õnnetusega, millest masin suudab teha lühiuudise, aga kohal viibivad ajakirjanikud näevad, teavad ja tunnevad, mis seal juhtub. Need pildid, lõhnad, kõik muu – selle saab lugeja ette tuua ajakirjanik. ChatGPT loodu puhul on küsimus – kas see on see, mis on päriselt juhtunud?

Minu aeg rahulikult mõtlemiseks on ujumas käies. Kõik Õhtulehte puudutavad viimase kolme aasta otsused on sündinud basseinis ujudes. See on aeg, kus keegi ei saa midagi tahta ega helistada. Saabunud meile või sõnumeid ma sel ajal ka ei loe. On mõtlemise aeg, analüüsimise aeg ja siis otsuste tegemise aeg.

Mõnikord on tähtis ka tunne. Sõnavõttu ette valmistades hakkasin mõtlema eespool olnud Linnar Viigi tsitaadi peale – kas see on ehtne tsitaat? Lõin Google'isse – ei leidnud isegi midagi ligilähedast. Küsin otseallikast, Linnar Viigilt endalt, et äkki ta mäletab. Tema ütles, et see tundub päris, on hea tsitaat, võiks tema oma olla küll. Et ehk on see pärit ühest esseest Eesti Ekspressile aastast 1998–99. TI on sõnastust küll mugandanud. See oli üllatav, sest seda Eesti Ekspressi ei tohiks veebis olla. Eesti Ekspress

² Haiku: Martin Šmutov stands / Editor's pen in steady hands / News flows like fine sands
In Tallinn's heart beats / His words, a drum, echo streets / Truth in shadows meets
Nightly paper's guide / Through storms and calm, he does ride / Integrity, pride
Ink spills, stories weave / His vision, readers believe / Truth they receive
A guardian's gaze / Õhtuleht, through the haze / His pen, a blaze
Under Baltic sky / His editor's eye so sly / Questions: Who? What? Why?
Voices found, voices lost / He weighs each story's cost / In the frost, unwavering
Through Estonia's night / His paper brings the light / Darkness takes the flight
Vt <https://utv.ee/naita?id=35481> – 0:43:39.

on veebis kättesaadav alates aastast 2015.

ChatGPT teksti kasutamisel peab olema ka see, kes vastutab. Kui me eksime või kui avaldatu ei vasta tõele, siis kes vastutab? Kas olete proovinud kunagi Facebooki või Instagrami või ChatGPT-ga vaielda, kui nad eksivad? Pöördume pressinõukokku? Vist ei õnnestu. Meie, ajakirjandusväljaannete puhul õnnestub. Kõik vastutus on minul. Kui ajakirjanik eksib, siis vastutan mina, sest see on ajakirjandusorganisatsioonis peatoimetaja ülesanne.

Väino Koorberg on kunagi öelnud, et peatoimetaja on nagu tsirkuse direktor.³ Tema saab triki tellida, aga ta ise ei saa seda trikki sooritada. Triki sooritab artist, kellelt see telliti. Täiendan seda mõtet – tsirkusedirektori ülesanne on ka tagada, et kui artist teeb seda trikki ja kukub, siis püütaks ta kinni. Et oleks võrgud. Toimetaja. Keeletoimetaja. Küljendaja. Lõpuks peatoimetaja. Kui artist kukub ja need võrgud teda kinni ei püüa, siis ei maksa artisti süüdistada – süüdi on tsirkuse direktor.

Alguses esitatud ChatGPT tehtud kõnest toon välja lause: „Kuigi TI suudab töödelda ja esitada tea-

vet, on just inimtoimetaja see, kes annab uudistele tähenduse, konteksti ja südametunnistuse.“ See tähendab toimetust kõige laiemas plaanis: peatoimetaja, toimetajad, keeleteoimetajad, küljendajad, isegi reklaamimüüjad, turundus ja kõik teised. See toimetus annab uudisele selle tähenduse, konteksti ja lõpuks südametunnistuse ehk vastutuse. Kas need asjad, mis seal on, vastavad tõele, ei vasta tõele või vähemalt, mis vaatenurgast need esitati.

Mul on hea meel, et Eestis vaadatakse sündmustele erineva vaatenurga alt. Erinevad vaatenurgad annavad võimaluse debatiks. Seda ei tohi segamini ajada jauramisega, mida on eriti mõnes poliitikasaates praegu rohkem kuulda.

Debatt on argumenteeritud arutelu, kus kuulatakse teise poole argumente ja püütakse leida mingi ühine arusaam. Arusaam ka selle kohta, mis riik on Eesti, mis ühiskond on Eesti, kuidas me siin oleme. Alati ei pea teise poolega nõustuma, aga oluline on kuulata ja püüda teda mõista. See on ka ajakirjanduse kõige olulisem roll. Kui on see vastutus, kui on kuulamine, siis jätkub ka demokraatlik riik.

³ Rozental, V. (2011). Koorberg: peatoimetaja on kui tsirkusedirektor. *Äripäev*, 20. november. <https://www.aripaev.ee/uudised/2011/11/20/koorberg-peatoimetaja-on-kui-tsirkusedirektor>.

Kas tehisintellekt võtab ajakirjaniku töö üle?

Signe Ivask, Marju Himma ja Karmen Kikas

Ajakirjandus on viimase kümnendi jooksul läbi teinud märkimisväärseid muutusi, seda peamiselt tehnoloogia kiire arengu tõttu. Üks olulisemaid tekkinud küsimusi on, kas tehisintellekt (TI) võtab ajakirjaniku töö üle. Sellele küsimusele vastamiseks uurisid Tartu Ülikooli ajakirjandusõppejõud Signe Ivask ja Marju Himma koos üliõpilase Karmen Kikasega Eesti ajakirjanikke, toimetusi ja toimetajaid.

Tehnoloogia kasutuselevõtt ajakirjanduses ei ole uus nähtus. Juba kümme aastat tagasi arutleti, kas arvutid võtavad ajakirjanike töö üle. Toona jõuti järeldusele, et arvutid ja masinõpe on pigem tööriistad, mis aitavad ajakirjanikel näiteks politseiteadete ümberkirjutamise asemel loominguilisemale tööle keskenduda. Nüüd, kümme aastat hiljem, on tehnoloogia veelgi arenenud ja ajakirjanikud seisavad silmitsi uute proovikividega.

Siinse kirjutise empiiriliseks aluseks on kaks intervjuude seeriat. Ivask ja Himma¹ tegid mitmel intervjuulainel põhineva uuringu, mille keskmes oli küsimus, kuidas toimetused digitaliseeruvad ja kuidas ajakirjanik digitaliseerimisega suhestub. Uuring põhineb 72 poolstruktureeritud intervjuul Eesti ajakirjanikega (tabel 1). Valim moodustati teadlikult erinevate toimetuste ajakirjanikest, sest autoreid huvitas, kas esineb erisusi kohalike ja üleriiklike toimetuste vahel. Intervjuud koguti lainetena alates 2012. aastast kuni 2023. aastani.

Lisaks selle uuringu tulemustele põhineb artikkel Karmen Kikase 2024. aastal tehtud intervjuude tulemustel, mis kajastuvad tema bakalaureusetöös.²

Tabel 1. Ülevaade valimist

Aasta	Toimetus	Respondentide arv	Kogemus (aastad)
2012	Delfi ERR (veebiuudiste toimetus)	N=8 (F=4, M=4)	6–23
2015	Delfi ERR (veebiuudiste toimetus) Postimees	N=6 (F=3, M=3)	1,5–25
2017	Meie Maa Tartu Postimees Pärnu Postimees	N=22 (F=14, M=8)	0,5–30+
2019	Delfi ERR (veebiuudiste toimetus) Postimees	N=22 (F=14, M=8)	5–30+
2022–2023	Hiiu Leht Lõuna-Eesti Postimees Lääne elu Pärnu Postimees Raplamaa Sõnumid Sakala Tartu Postimees Virumaa Teataja	N=14 (F=7, M=7)	1–30+

Artikkel põhineb 17. mail 2024 konverentsil „Ajakirjandusõpe 70: inimene ajakirjanduses“ tehtud ettekandel „Digitaalimeenu õppetunnid toimetustest. Teine vaatus: tehisarutööstuse tulek“. Vt <https://uttv.ee/naita?id=35481>

¹ Himma, M. ja Ivask, S. (2024). Phases of Going Digital: A Framework for Assessing Newsroom Digitalisation Process. *Digital Journalism*, 1–21. DOI: 10.1080/21670811.2024.2302554.

² Kikas, K. (2024). Kuidas Eesti ajakirjanikud kasutavad tehisintellekti tööriistu – juhtumiuuring. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. <https://hdl.handle.net/10062/100103>; vt ka K. Kikase artiklit „Kuidas Eesti ajakirjanikud kasutavad tehisintellekti tööriistu“ selles aastaraamatus.

Esimese uuringu tulemused

Himma ja Ivaski uuringu käigus selgus, et tehnoloogia kasutuselevõtt ei ole toimetuses alati sujuv. Näiteks võttis mõni ajakirjanik uued tööriistad kiiresti omaks ja hakkas neid aktiivselt kasutama, samas kui teised olid skeptilised ja eelistasid traditsioonilisi töömeetodeid. Sedavõrd eriilmelised reaktsioonid panid küsima, mis põhjustab erisusi ja kuidas toimetused erinevate lähenemistega toime tulevad.

Esimesena pöörati tähelepanu tehnoloogilisele domeenile. Intervjuudest joonistusid välja kaks perioodi: 2012–2017 ja 2017–2023.

Perioodi 2012–2017 intervjuud peegeldasid optimismi, kus tööriistu, nagu Skype, kasutati avatud kontoriruumides privaatsuse tagamiseks. Esile kerkisid sellised terminid, nagu *admin* ja *interface*, mis kirjeldasid kasutatavat tarkvara. Vaatamata sotsiaalmeedia, e-kirjade ja Skype'i laialdasele levikule hindasid ajakirjanikud näost näkku suhtlemist oma töös endiselt väga kõrgelt.

Periood 2017–2023 näitas, et multimeediaga kohanemise probleem seisnes väga palju selles, et juhtkond ootas ajakirjanikelt automaatset kohanemist. See tähendab ühtlasi, et juhtkonna ja juhtivate toimetajate ootused ajakirjanikele ja nende oskustele olid ebaselged ning asjakohaseid koolitusi, mis uusi tehnoloogiaid ja süsteeme selgitaks, oli vähe või üldse mitte.

Tootmisega seotud domeenis toodi aastatel 2012–2015 välja struktuurimuudatused, mis hõlmasid uusi osakondi ja platvormide suuremat integratsiooni. Ka siin kerkis esile ajakirjanike rahulolematumus, mille selgitus võiks olla, et esialgsed reformid olid ebaselge suhtluse tõttu segadust tekitanud.

Perioodil 2015–2023 kasvas ajakirjanike panus tarkvaraarendusse ja toimus pööre kaasavama, alt-üles-lähenemise poole. 2023. aastaks muutusid ristmeediaplatformi töövood standardiks, televisioonikvaliteediga sisu jagati eri meediumite vahel.

Inimkapitali domeenis tuli 2012–2017 perioodil esile, et ajakirjanike kohanemist digitaalsete ülesannetega takistas koolituse ja toe puudumine. Trüki-ajakirjanike hulgas leidis neid, kes vastandusid veebitööle ega pidanud seda piisavalt tähendusrikkaks. Sellega tekkisid ka põlvkondadevahelised lõhed: tihtilugu olid noored tehnootimistlikumad kui vanemad kolleegid, aga leidis erandeid.

Kuigi nooremad reporterid kohanesid tehnoloogiaga kiiresti, tekkis neil uudisloomeprotsessis probleeme ajaplaneerimisega. Eriti tuli see esile toimetustes, kus oli vaja päeva jooksul luua nii veebi- kui ka trükilugusid. Ajakirjanikel oli raske ümber lülituda ja eri meediumite nõudmistega kohaneda.

Järgnev periood ehk 2017–2023 näitas, et toimetustes toimus nihe. Ajakirjanikud, kes olid seni olnud uute nõudmistega vastased, muutsid järk-järgult oma meelt. Sellele aitasid kaasa nooremad kolleegid, kes neid õpetasid. Valimis olnud ajakirjanikud leidsid, et 2019. aastaks olid toimetustes nende digioskused ja -teadmised ühtlustunud. Siiski kerkis esile, et nooremad ajakirjanikud nägid multioskustes eneseteostusvõimalusi, mis ajendas identiteedi muutumist ja koostööd.

Auditooriumi perspektiivi domeen tõi aastatel 2012–2019 esile mõõdikute olulisuse. Peamise tulemuslikkuse mõõdikuna domineerisid klõpsud, kujundades toimetuste prioriteete ja edukust. Mõõdikud ise olid kvantitatiivset tüüpi ja kajastasid sageli vaid arve. Ajakirjanikud lootsid lisaks neile näitajatele saada toimetusest ka kvalitatiivset tagasisidet, ent selleks kippus juhtivate toimetajatel aega nappima.

Aastatel 2022–2023 kerkis esile mõõdikute areng: järjest tähtsamaks muutusid nii digitellimuste arv kui ka aeg, mille lugejad ühel lool veedavad. Sellegipoolest oli mõnes toimetustes ikka veel tähtsus klõpsudel, mille alusel määrati näiteks ka preemiaid.

Teise uuringu tulemused

Üks peamisi küsimusi, mida Karmen Kikas oma bakalaureusetöös³ käsitles, oli see, kas TI võtab ajakirjaniku töö üle.

Valim ja meetod

Uurimuses kasutati mittetöenäosuslikku, täpsemalt sihipärast valimit.⁴ Seetõttu ei ole adekvaatne üldistada töö tulemusi kõigile ajakirjanikele.

Bakalaureusetöö andmekogumismeetod oli kvalitatiivne juhtumiuurimine.⁵ Täpsemalt kasutati juhtumeid läbivat meetodit, uuringus osalenud ajakirjanikke (vt valimi iseloomustust tabelis 2) vaadeldi kui kaheksat eraldiseisvat juhtumit ning keskenduti nende sarnasuste ja erinevuste väljaselgitamisele.

Poolstruktureeritud intervjuude abil selgitati, kas ajakirjanikud on varem TI kasutamise kokku puutunud – kui jah, siis milliste rakendustega ja mis

³ *Ibid*

⁴ Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. *Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/valimid>.

⁵ Strömpl, J. (2014). Juhtumiuurimus. *Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/juhtumiuurimus>.

Tabel 2. Teises uuringus osalenud ajakirjanike üldiseloomustus.

Meediaväljaanne	Tegevusvaldkond	Töökogemus	TI kasutamise kogemus
Delfi (Eesti Päevaleht)	Erinevad teemad	16 aastat	Jah
Äripäev	Majandusuudised	12 aastat	Jah
ERR	Teadusuudised	13 aastat	Jah
Delfi (Eesti Päevaleht)	Uuriv	8 aastat	Jah
Postimees	Eesti uudised	4 aastat	Ei
Äripäev	Välisuudised	10 aastat	Ei
Õhtuleht	Erinevad teemad	4 aastat	Ei
ERR	Teadusuudised	6 aastat	Ei

eesmärgil, ning kui mitte, siis miks nad pole TI abi oma töös veel kasutatud.

Tulemused

TI kasutuselevõtt ajakirjanduses toob kaasa nii proovikive kui ka võimalusi. Ühelt poolt võib see aidata ajakirjanikel rutiinseid ülesandeid automatiseerida ja keskenduda loomingulisele tööle. Teiselt poolt on oluline, et ajakirjanikud mõistaksid, kuidas TI tööriistu kasutada ja millised on nende piirangud. Uuring näitas, et toimetustes, kus juhid toetavad TI kasutuselevõttu ja pakuvad ajakirjanikele koolitust, on tehnoloogia kasutamine edukas.

Uuringus osalenud ajakirjanikud nimetasid 17 erinevat TI tööriista, neist enim kasutati tekstitöötluste ja illustatsioonide loomise rakendusi. Kõige populaarsemad olid ChatGPT, Midjourney ja DALL-E. Kogenumad TI kasutajad teadsid rohkem tööriistu, samas kui vähem kogunud ajakirjanikud olid TI tähenduse ja võimaluste suhtes ebakindlad.

Uuringust selgus, et kõige sagedamini kasutasid ajakirjanikud juturobotit ChatGPT, kõnetuvastust ja illustatsioonide loomiseks Midjourneyt. Katseperioodi jooksul oli populaarseim DeepL, mis põhineb süvaõppel. Delfi uuriva ajakirjaniku näitel kasutati TI-d laialdaselt rahvusvaheliste projektide ja igapäeväülesannete täitmiseks. Uuemaid tööriistu prooviti harva, eelistati varasemaid tuttavaid rakendusi. Näiteks neli ajakirjanikku kasutasid jätkuvalt ChatGPT-d ega katsetanud alternatiivseid rakendusi, nagu AI-Writer.

TI-le usaldatud ülesanded hõlmasid ideede genereerimist, transkribeerimist, tõlkimist ja pealkirjade loomist. Delfi uuriv ajakirjanik kasutas TI-d näiteks ingliskeelse teksti toimetamiseks, kuid mitte faktikontrolliks. Tööprotsessid erinesid valdkonniti. Uurivas ajakirjanduses vajati TI-d rohkem taustatöök, samas kui päevauudistes kasutati seda intervjuerimise ja reaajas andmete kogumise piirangute tõttu vähem.

Mis põhjustel ajakirjanikud TI tööriistu kasutavad või ei kasuta?

Kasutamise põhjused sõltusid ajakirjaniku tehnilistest oskustest ja tööpraktikatest. Ajakirjanikud tõid esile põhjuseid, nagu aja kokkuhoid, rutiinsetest ülesannetest vabanemine ja ideede genereerimine. Kui TI-d ei kasutatud, nimetati põhjusena selle väljundite ebatäpsust, ebausaldusväärsust ja keelebarjääri, sest enamjaolt on TI vahendid ingliskeelsed ja toimivad paremini ingliskeelsete materjalidega.

Kokkuvõttes näitas uuring, et tehisintellekt ei võta ajakirjaniku tööd üle, vaid pigem toetab ja täiendab seda. Tehnoloogia kasutuselevõtt ajakirjanduses nõuab teadlikku juhtimist, koolitust ja ajakirjanike toetust. Toimetused peaksid selgelt kommunikeerima, miks ja kuidas uusi tööriistu kasutatakse, ning pakkuma ajakirjanikele piisavalt aega ja ressursse, et vajalikke oskusi omandada.

Samuti on oluline, et ajakirjanikud mõistaksid, kuidas tehisintellekti tööriistu kasutada ja millised on nende piirangud.

Kuidas Eesti ajakirjanikud kasutavad tehisintellekti tööriistu

Karmen Kikas

Tehnoloogia areng ja laialdane levik on oluliselt mõjutanud ajakirjanduslikke töövõtteid. Tee toimetustesse on leidnud ka tehisintellekt ja sellel on igapäevase uudisvoo kujundamisele üha suurem mõju. Kuigi võib arvata, et tehisintellekt on viimase aja trend, siis tegelikult on ajakirjanduses selle abi kasutatud juba mõned aastad.

2019. aasta jaanuaris avaldas Briti päevalehe *The Guardian* Austraalia väljaanne erakondade annetus-teemalise uudise, mille oli koostanud ajalehe enda tehisintellekti rakendus ReporterMate.¹ *The Guardian* Australia andmete ja interaktiivsete materjalide toimetaja ning ReporterMate'i looja Nick Evershed selgitas, et automaatne uudisterobot loodi aja ja ressursside säästmiseks – artiklid, mis vajavad matemaatilist analüüsi, kuid mitte põhjalikku süvenemist, saab nüüdsest luua tehisintellekti abil.² Nii võimaldatakse ajakirjanikel keskenduda sisulisematele uurimustele, selmet kirjutada igapäevastest temadest, mis olulisemaid taustateadmisi ei vaja.

Eri autorid on leidnud, et tehisintellekti on keeluline üheselt defineerida, mistõttu puudub mõistel

selge ja ühene määratlus.³ Tehisaru on kirjeldatud mitmeti: näiteks kui teadust intelligentsete masinate ja arvutite loomisest⁴ või kui teadust, mis võimaldab masinatel lahendada ülesandeid, mida inimene suudavad või püüavad lahendada.⁵ Arvatakse, et tehisintellektil on potentsiaal kujuneda ajakirjanike oluliseks abiliseks ja lihtsustada mitmesuguseid erialaseid tööprotsesse. Juba praegu aitab tehisaru kasutamine erinevate ülesannete täitmisel säästa ajakirjanike aega ja kiirendada töövoogu⁶, toetades näiteks uudiste kogumist, kirjutamist ja levitamist.⁷ Ent samas on tehisintellekti rakendamisel ka takistus: kas ajakirjanikud ei usalda tehisaru veel piisavalt või siis on programmid veel üsna algelised ja võivad teha vigu, mis omakorda piiravad nende ulatuslikumat kasutuselevõttu ajakirjanikutöös.⁸

Himma ja Ivask⁹ on uurinud toimetuste digitaliseerimist ning leidnud, et olulise tähtsusega on inimkapital – see, kuidas juhtkond ja toimetuste ajakirjanikud ise muutusi ellu viivad ning neisse suhtuvad. Uuringu tulemused näitavad, et tehnoloogia ja sellega kaasnevad uuendused mängivad ajakirjanduse

Artikli aluseks on 2024. a mais Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud bakalaureusetöö (juhendaja Marju Himma). Vt <https://hdl.handle.net/10062/100103>.

¹ Evershed, N. (2019). Why I created a robot to write news stories. *The Guardian*, 1. veebruar. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/feb/01/why-i-created-a-robot-to-write-news-stories>.

² *Ibid.*

³ Kaplan, A. ja Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, In my Hand: Who's the Fairest in the Land? On the Interpretations, Illustrations, and Implications of Artificial Intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15–25. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004>; Wang, P. (2008). What Do You Mean by "AI"? *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications*, 171(1), 362–373.

⁴ McCarthy, J. (2007). What is Artificial Intelligence? Stanford University.

⁵ Allen, J. F. (1998). AI Growing Up: The Changes and Opportunities. *AI Magazine*, 19(4), 13. DOI: <https://doi.org/10.1609/aimag.v19i4.1422>.

⁶ Gutierrez Lopez, M., Porlezza, C., Cooper, G., Makri, S., MacFarlane, A. ja Missaoui, S. (2022). A Question of Design: Strategies for Embedding AI-Driven Tools into Journalistic Work Routines. *Digital Journalism*, 11(3), 484–503. DOI: <https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2043759>.

⁷ Marconi, F. (2020). *Newsmakers: Artificial Intelligence and The Future of Journalism*. New York: Columbia University Press.

⁸ Komatsu, T., Gutierrez Lopez, M., Makri, S., Porlezza, C., Cooper, G., MacFarlane, A. ja Missaoui, S. (2020). AI should embody our values: Investigating journalistic values to inform AI technology design. *NordiCHI '20: 14th Nordic Conference on Human-Computer Interaction*. Tallinn, 25.–29. oktoober (lk 1–13). New York: ACM. DOI: <https://doi.org/10.1145/3419249.3420105>.

⁹ Himma, M., ja Ivask, S. (2024). Phases of Going Digital: A Framework for Assessing Newsroom Digitalisation Process. *Digital Journalism*, 1–21. DOI: [10.1080/21670811.2024.2302554](https://doi.org/10.1080/21670811.2024.2302554); vt ka selles aastaraamatus avaldatud kokkuvõtet konverentsil „Ajakirjandusõpe 70: inimene ajakirjanduses“ tehtud ettekandest „Kas tehisintellekt võtab ajakirjaniku töö üle?“

ümberkujundamises olulist rolli. Seega on asjakohane neid mõjusid analüüsida. Oma bakalaureuse-töös keskendusin tehisintellektile – töö eesmärk oli kaardistada tehisaru tööriistade kasutamist, nende põhjuseid ja rakendamise konteksti.

Eesmärgi täitmiseks tegin kaks empiirilist analüüsi. Esmalt intervjuerisin kaheksat Eesti ajakirjanikku, et teada saada, kas nad on varem tehisintellekti kasutanud – kui jah, siis milliste süsteemidega ja missugustel eesmärkidel, ning kui ei, siis miks tehisintellekti tööprotsessides rakendatud ei ole. Peale esimest intervjuud soovitasin valimis olevatele ajakirjanikele koos selgitustega kuut tasuta tehisintellekti tööriista, mille hulgast said osalejad valida meelepärased ja neid kuu aega enda töös rakendada. Peale ühe kuu pikkust kasutusperioodi tegin sama kaheksa ajakirjanikuga kordusintervjuud ning kaardistasin, kuidas ja millisel eesmärgil nad olid soovitatud tehisintellekti tööriistu oma töös kas rakendanud või mitte.

Tehisintellekt ajakirjanduses – võimalused ja barjäärid

On leitud, et tehisintellekti kasutamine ajakirjanduses muudab ajakirjanike töökorraldust, võimaldades automatiseerida otsingufunktsioone, teabe klassifitseerimist ja töötlemist.¹⁰ Marconi¹¹ rõhutab, et kui uudisetoimetustes kaalutakse tehisintellekti kasutuselevõttu, tuleks lähtuda sellest, kas see aitab parandada toimetuse võimekust suurendada lugude hulka, luua valdkonnaspetsiifilist ajakirjandust ja tõhustada töökorraldust. Seetõttu peaksid ajakirjanikud nägema tehisaru eelkõige kui tööriista, mis suudab lahendada probleeme ja avarada võimalusi, näiteks aidata toime tulla suure töömahuga.¹²

Gutierrez Lopez jt¹³ on uurinud tehisintellekti tööriistade kasutamist ajakirjanike seas ja leidnud, et tehisaru kasutatakse peamiselt kolmel põhjusel: see 1) kiirendab töövoogu, aidates suurte andmehulkade

analüüsis ja faktikontrollis; 2) vabastab ajakirjanikud korduvatest ülesannetest, andes neile rohkem aega teemadega süvitsi tegeleda; 3) võimaldab toimetustel teha väiksemate kuludega rohkem tööd, kuna lihtsamad ülesanded saab delegeerida tehisintellektile.

Samas ilmnes uuringust, et tehisintellekti kasutamist piiravad: 1) usaldamatus programmide vastu, 2) puuduv strateegia programmide kaasamiseks, eelkõige toimetuse juhtkonna tasandil, ja 3) ajakirjanike vähene valmidus uute tööriistade proovimiseks.¹⁴ Sarnaseid järeldusi on teinud ka Noain-Sánchez¹⁵, kes leidis, et tehisaru kasutatakse eelkõige ajakirjanike aja kokkuhoiuks ja rutiinsete ülesannete vähendamiseks. Samas tõi see uuring välja, et tehisintellekti kasutamise kahjuks räägivad eetilised kaalutlused – näiteks pole teada, kust tehisintellekti vastustes kasutatud andmed pärinevad või kas neis võib esineda kallutatust, mis võib jõuda ka ajakirjaniku töösse ja seeläbi põhjustada subjektiivsust.¹⁶

Üks valdkondadest, kus tehisaru abi üha rohkem kasutatakse, on uuriv ajakirjandus¹⁷ – tehisintellekt aitab selles vallas teha mahukaid andmeanalüüse ning otsinguid. Kuigi tehisaru aitab suuremahulisi töid teha kiiremini, on samas ka palju põhjuseid, miks selles valdkonnas tehisintellekti veel kasutada ei saa. Projektid on sageli ainulaadsed, mistõttu on liiga kulukas arendada konkreetse loo jaoks eraldi seisev tehisaru süsteem.¹⁸

Samuti seab ajakirjanduse kutse-eetika nõuded täpsusele – iga tehisintellektiga genereeritud väide vajab kontrolli, et vältida valesüüdistuste või kahjustava teabe avaldamist.¹⁹ Lisaks on nii uurivas toimetuses kui ka ajakirjanduses üldiselt väga oluline allikakaitse. Kui ei ole teada, kuidas tehisaru andmeid töötleb või jagab, näiteks millisesse andmebaasi võib ajakirjaniku sisestatud tundlik teave jõuda, siis ei saa tehisaru ka kasutada, kuna see võib seada ohtu allikate turvalisuse ja anonüümsuse.²⁰

Lähtudes kirjeldatud teoreetilistest ning empii-

¹⁰ Túñez-López, J.-M., Toural-Bran, C. ja Valdiviezo-Abad, C. (2019). Automation, Bots and Algorithms in Newsmaking. Impact and Quality of Artificial Journalism. *Revista Latina de Comunicación Social*, 74, 1411–1433. DOI: <https://doi.org/10.4185/RLCS-2019-1391>.

¹¹ Marconi, F. (2020).

¹² *Ibid.*

¹³ Gutierrez Lopez, M. jt (2022).

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Noain-Sánchez, A. (2022). Addressing the Impact of Artificial Intelligence on Journalism: the Perception of Experts, Journalists and Academics. *Communication & Society*, 35(3), 105–121. DOI: <https://doi.org/10.15581/003.35.3.105-121>.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Broussard, M. (2015). Artificial Intelligence for Investigative Reporting. *Digital Journalism*, 3(6), 814–831. DOI: <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.985497>.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Stray, J. (2019). Making Artificial Intelligence Work for Investigative Journalism. *Digital Journalism*, 7(8), 1076–1097. DOI: <https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1630289>.

²⁰ Dörr, K. N. ja Hollnbuchner, K. (2017). Ethical Challenges of Algorithmic Journalism. *Digital Journalism*, 5(4), 404–419. DOI: <https://doi.org/10.1080/21670811.2016.1167612>.

riilistest lähtekohtadest, püstitasin kolm põhiuurimisküsimust ja esimese uurimisküsimuse juurde ka alaküsimuse.

1. Milliseid tehisintellekti tööriistu uuritavad ajakirjanikud teavad?

1a. Milliseid tehisintellekti tööriistu nad oma töös rakendavad?

2. Missugustes tööprotsessides uuritavad ajakirjanikud tehisintellekti tööriistu kasutavad?

3. Mis põhjustel uuritavad ajakirjanikud tehisintellekti tööriistu kasutavad või ei kasuta?

Meetod ja valim

Uurimuses kasutasin mittetöenäosuslikku valimit. Täpsemalt koostasid sihipärase valimi ehk valisin uuritavad ajakirjanikud Eesti meediaväljaannetest ise välja, et valimisse satuks uurimiseesmärgi saavutamiseks kõik parimad vajalikud ja tüüpilised uuritavad.²¹ Kuna empiirilised analüüsid koosnesid intervjuudest tegevajakirjanikega, siis esimese sammuna valisin välja kaheksa ajakirjanikku Eesti meediaettevõtetest. Valim jaotus kaheks: kaasasin uurimusse neli eestikeelset ajakirjanikku, kes olid tehisintellekti tööriistu oma tööprotsessides juba rakendanud, ja neli eestikeelset ajakirjanikku, kes polnud seda varem teinud. Kokku kuulus valimisse ajakirjanikke ERR-ist, Eesti Päevalehest, Delfist, Äripäevast, Postimehest ja Õhtulehest.

Bakalaureusetöö andmekogumismeetodina kasutasin kvalitatiivset juhtumiuurimust, millele on iseloomulik rikkalik ja süvitsi kogutud andmestik eesmärgiga saada uuritavate kohta võimalikult palju mitmesugust teadmist.²²

Viisin läbi kaks empiirilist analüüsi. Esmalt tegin valimis olnud ajakirjanikega poolstruktureeritud intervjuud, et saada teada, kas nad on varem tehisintellekti kasutanud. Seejärel soovitasin ajakirjanikele tasuta kasutamiseks tõlkeprogrammi DeepL, illustatsioonide loomise rakendust DALL-E, rakendusi AI-Writer, ChatGPT ja Gemini, mis kirjutavad üldisemaid artikleid ja kokkuvõtteid ning pakuvad lugude ideid, ja sotsiaalmeedia analüüsimise rakendust CrowdTangle. Peale kuuajast katseperioodi tegin ajakirjanikega kordusintervjuud ning kaardistasin,

kuidas ja millisel eesmärgil nad neid tööriistu oma töös rakendanud olid.

Uurimuses kasutasin juhtumiülest analüüsimeetodit, mis võimaldas muu hulgas intervjuusid omavahel võrrelda, luua seoseid ning täheldada läbivaid teemasid.²³ Kuna kogusin andmeid individuaalintervjuudega, siis kombineerisin manifestset ja latentset sisuanalüüsi. Manifestne analüüs võimaldas vaadelda otseselt väljaöeldud tekstiosi ning latentne sellele vastupidiselt emotsionaalset rõhuasetust ja kontekstist sõltuvaid tähendusi, näiteks metafoore ja varjatud eeldusi.²⁴

Tulemused

Milliseid tehisintellekti tööriistu ajakirjanikud teavad ja kasutavad?

Uuringus osalenud kaheksa ajakirjanikku oskasid kõige rohkem esile tuua neid tehisintellekti tööriistu, mida kasutatakse tekstitöötuse ja illustatsioonide loomiseks. Enim mainitud tööriist oli OpenAI juturobot ChatGPT, mida nimetas seitse ajakirjanikku kaheksast. Sellele järgnesid illustatsioonide loomise rakendus Midjourney, kõnesüntees²⁵ ning piltide loomiseks mõeldud DALL-E.

Enim suutsid erinevaid süsteeme nimetada neli ajakirjanikku, kes olid varem tehisintellekti oma erialastes ülesannetes kasutanud. Delfi uurivate teemade ajakirjanik, kes rakendab tehisaru-põhiseid tööriistu iga päev, teadis üheksat tööriista. Eesti Päevalehe ajakirjanik nimetas viis tööriista.

Vähem nimetasid tööriistu ajakirjanikud, kellel varasem kokkupuude tehisintellektiga puudus ning kes polnud päris kindlad, missugused programmid üldse tehisaru alla liigituvad. Need neli ajakirjanikku nimetasid igaüks kaks kuni kolm tehisaru tööriista, millest nad kuulnud olid. Üks mittekasutaja ei osanud algselt nimetada ühtegi, kuid intervjuu käigus siiski selgus, et ta on kasutanud näiteks tõlketööriista Google Translate, mida saab niisamuti tehisaruks liigitada. Õhtulehe ajakirjanik, kes polnud oma töös tehisintellekti kunagi kasutanud, märkis, et tehisaru rakenduste paremaks mõistmiseks oleks vaja tehisintellekti mõiste täpsemalt piiritleda. Sarnast mõtet väljendas ka üks ERR-i teadusteemadega tegelev aja-

²¹ Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/valimid>.

²² Strömpl, J. (2014). Juhtumiuurimus. Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/juhtumiuurimus>.

²³ Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalys>.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Kõigi kaheksa ajakirjaniku kasutatavad transkriptsioonirakendused on koondatud märksõna „kõnesüntees“ alla, sest kõik uuringus osalejad kasutavad majasiseseid kõnesünteesi rakendusi, mis on loodud TalTechi kõnetehnoloogia labori avaliku kõnetuvastuse teenuse vabavara põhjal. Vt lähemalt Olev, A. ja Alumäe, T. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), 409–421. DOI: <https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.14>.

kirjanik, kes nentis, et ta ei tea tehisarust väga palju ega oska öelda, mida selle alla täpselt liigitatakse.

Kui aga vaadelda, milliseid tehisintellekti tööriistu ajakirjanikud pärast kuuajast katseperioodi oma töös kasutanud olid, täheldan, et ajakirjanikud eelistasid pigem tekstitöötluuse tööriistu. Enim kasutasid uuringus osalenud ajakirjanikud lihtsamaid tööriistu, nagu tõlkeprogramm DeepL või juturobotid ChatGPT ja Gemini.

Samuti leidsid rohkem rakendust ajakirjanikele tuttavad tööriistad. Näiteks neli ajakirjanikku, kes olid juba varem töös ChatGPT-d rakendanud, valisid selle kasutamiseks ka katseperioodi ajal. Üks ajakirjanik leidis kuuajase perioodi vältel kasutamiseks ka ise ühe tehisaru süsteemi, Ideogrami. Üht väljapakutud tehisintellekti tööriista – AI-Writerit – ei proovinud ükski ajakirjanik, põhjusena nimetati keerulist ligipääsu ning sarnasust juba kasutuses olevate süsteemidega.

Missugustes tööprotsessides uuritavad ajakirjanikud tehisintellekti tööriistu kasutavad?

Ajakirjanikud rakendasid tehisintellekti tööriistu mitmesuguste tööülesannete täitmiseks, enamjaolt tekstide ja visuaalide töötlemiseks. Näiteks kasutasid uuringus osalejad tehisaru transkribeerimiseks, et intervjuusid ja muid audiomaterjale suure vaevata tekstiks muuta, säästes seeläbi aega ja töömahtu. Samuti rakendati tehisaru abi graafikute loomisel ning mõni ajakirjanik lõi tehisintellekti toel oma artiklitele ka illustratsioone.

Pärast katseperioodi ilmses, et tehisintellekti tööriistad olid pakkunud tuge ka info otsimisel ja uudisteemade ideede genereerimisel. Rakendusi nagu Gemini või ChatGPT kasutati, et leida nädala põhisündmusi, pakkuda uusi kirjutamisideid või teha kokkuvõtteid pikematest uudislugudest. Lisaks tõi mõni ajakirjanik esile tehisaru kasulikkuse võõrkeelsete tekstide tõlkimisel. Seal oli eriti abi DeepL-ist, mis aitas keerukatele terminitele vasteid leida või välisuudiseid eesti keelde toimetada. Delfi uuriv ajakirjanik, kes teeb palju kaastöid välismaistesse meediaväljaannetesse, kasutas ingliskeelsete tekstide paremaks toimetamisel olulise abivahendina ChatGPT-d.

Tasub välja tuua, et uuringus osalenud ajakirjanikud ei piirdunud vaid teksti toimetamise ja illustatsioonide loomisega. Loovamad neist rakendasid tehisintellekti tööriistu ka spetsiifilisemate ülesannete täitmisel, näiteks matemaatikatehete lahendamisel ning näo- ja pildituvastuse jaoks.

Mis põhjustel uuritavad ajakirjanikud tehisintellekti tööriistu kasutavad või ei kasuta?

Ajakirjanikud rakendavad tehisintellekti peamiselt aja ja raha kokkuhoiuks ning ülesannete lihtsustamiseks. Nii võimaldab tehisaru ajakirjanikel kiiremini ja väiksemate kuludega täita mahukaid töökohustusi, nagu transkribeerimine, dokumentide analüüs ja illustratsioonide loomine. Lisaks vabastab see rutiinsetest ülesannetest, andes ajakirjanikele võimaluse keskenduda loovamatele tegevustele ja keerukamatele tööülesannetele ning pakkudes ühtlasi uusi vaatenurki ja ideid, mida ajakirjanikud saavad oma artiklites rakendada.

Tehisaru kasutatakse ka uute oskuste omandamiseks ja tehnoloogiaarengutega kursis püsimiseks. Ajakirjanike sõnul võimaldab tehisaru kasutamine olla konkurentsivõimelisem, laiendada oma amplituud ning omandada oskusi tulevikuks, sest tehnoloogia roll ajakirjanduses üha suureneb. Näiteks kui ajakirjanik ei ole kuigi tugev andmete või arvudega töötamises, siis aitab teda selles tehisintellekt.

Teisalt on mitmeid põhjuseid, miks osa ajakirjanikke tehisintellekti alati ei kasuta. Mõni intervjuueeritu nentis, et on varem tehisaru kasutades pettunud selle tulemuste kvaliteedis ning seetõttu sellest loobunud. Öeldi ka, et tehisaru süsteemi ei usaldata veel piisavalt laskmaks neil iseseisvalt oma tööülesandeid täita.

Tehisaru kasutamise igapäevases ajakirjanikutöös muudavad keeruliseks veel keelebarjäär ja tehisaru piiratud ligipääs reaalarja andmetele. Nii on üsna vähe võimalusi kasutada selliseid rakendusi töös eestikeelsete päevakajaliste uudistega, sest programmidel on maailmas toimuva kohta teave vaid kindla ajani ning need ei suuda luua heal tasemel eestikeelset sisu.

Samuti puudub mõnel ajakirjanikul lihtsalt huvi või oskus tehisaru rakendada ning ta eelistab jääda seniste töömeetodite juurde.

Lisaks praktilistele takistustele põhjendasid ajakirjanikud mittekasutamist ka eetika ja vastutusega seotud küsimustega. Mõni intervjuueeritav pelgas, et tehisintellekti kasutamine võib viia plagiaadi ja autorlusprobleemideni. Ajakirjanikud nentisid, et nad ei soovi tehisaru loodud sisu eest vastutust võtta, kuna neil puudub kontroll sellelt saadud informatsiooni täpsuse ja usaldusväärsuse üle. Niisamuti ei julgeta tehisintellekti süsteemi kasutada delikaatse informatsiooni töötlemiseks, sest pole teada, kuhu teave välja jõuab ning kas see võib tekitada probleeme allikakaitsega.

Järeldused

Üldiselt näitasid tulemused, et uuritud ajakirjanikud on tehisintellekti süsteemidest võrdlemisi teadlikud ning programme oldi enne uuringut juba kasutatud. Kõige aktiivsemalt kasutas tehisintellekti tööriistu Delfi uuriv ajakirjanik, kes rakendas programme nii rahvusvahelistes projektides kui ka igapäevaste tööülesannete täitmiseks. Broussard²⁶ ja Stray²⁷ rõhutavad samuti, et uuriv ajakirjandus on üks valdkond, kus tehisintellekti tuge kõige enam kasutatakse. Uuringust ilmnes veel, et tehisintellekti tööriistu on katsetanud ka need ajakirjanikud, kes peavad end pigem mittekasutajaks, kuid seda pigem isiklikust huvist kui töö jaoks.

Samuti näitasid tulemused, et ajakirjanikud eelistavad kasutada varasemast tuttavaid tööriistu. Neli ajakirjanikku, kes olid enne uuringut ChatGPT-d proovinud, kasutasid seda ka katseperioodi jooksul, selmet katsetada uut ja sarnast rakendust AI-Writer. Vähem katsetati tööriistu, mis nõuavad spetsiifilisemaid oskusi või erisuguseid tööülesandeid, näiteks sotsiaalmeedia analüüsi või pildi- ja näotuvastuse tööriistu. See viitab, et uuritud ajakirjanikud pole kuigivõrd uuendusaltid, eriti kui mõnd programmi on juba kasutama õpitud – pigem rakendatakse seda kui proovitakse midagi uut.²⁸

Tulemused illustreerisid, et ajakirjanikud näevad tehisaru pigem teksti redaktori rollis, ent mitte ajakirjanikuga samaväärse toimetajana. Ajakirjanikud ei usalda tehisintellekti täielikult enda eest tööd tegema, pigem delegeeritakse sellele lihtsamaid ülesandeid, milles on keerulisem vigu teha. Kasutamise ja mittekasutamise põhjused võivad iga uuritava puhul aga erineda vastavalt sellele, millised on konkreetse ajakirjaniku erialased pädevused, töö kontekst ning ootused tehisintellektile. Oluline on üldine teadlikkus olemasolevatest tehisintellekti programmidest – kui ajakirjanik on tehnoloogiavaldkonna ja tööriistadega hästi kursis, siis teab ta ka paremini, missugustel põhjustel mingeid programme kasutada või mitte.

Töö raames tehtud uuringust ilmnes, et ChatGPT-d ei saa kasutada faktikontrolli eesmärgil, küll aga toimetamiseks. Kuid selline arusaam tekib vaid ajakirjanikul, kes on kursis rakenduse olemusega ja teadlik, et ChatGPT ei põhine mitte reaajas kogutud andmetel, vaid kindla ajaperioodini määratle-

tud teabel. Järeldan, et tehisintellekti juurutamine ajakirjanike seas nõuab eelnevaid tehnikateadmisi ning vilumust. Muu hulgas mängib rolli see, kas ajakirjanik on oskuslik või kehv arvutikasutaja ning kas toimetuse organisatsioonikultuur aitab kaasa tema tehnikapädevuste arendamisele.

Kasutamise põhjused sõltuvad ka töö olemusest ja spetsiifikast ehk sellest, missugust väljundit või abi ajakirjanik tehisarult ootab – kas seda on vaja toimetamiseks, ideede kogumiseks või ei leidugi ajakirjaniku töös ülesandeid, milles saaks tehisaru abi eesmärgipäraselt kasutada. Turul olevatest tehisintellekti programmidest on kasu eelkõige uurivas ja teadusajakirjanduses, kus tuleb tihti töödelda suuri andmekogusid või artikleid, päevauudistes seevastu neil rakendustel nii palju väljundeid veel ei ole.

Viimaseks saab esile tõsta keelebarjääri probleemi – ajakirjanik ei taha tehisaru kasutada, kui see ei anna talle oodatud kvaliteetset emakeelset tulemust. Tõden, et lihtsasti kättesaadavaid tehisintellekti rakendusi, mis töötaks hästi eesti keeles, on üksikuid, mistõttu on veatu emakeelne tekstiloomine või õigekirja parandamine praeguste programmidega võimatu.

Palju kasutatakse selliseid tehisintellekti rakendusi, kus keel ei ole esmatähtis, näiteks illustratsioonide loomise programme. Samas on Eesti ajakirjaniku esmane töövahend just eesti keel. Seega, kui tehisaru rakendused kohalikus keeles töötamist ei toeta, siis leitakse neile muid väljundeid või ei kasutata neid üldse.

Kokkuvõtteks

Üldjoontes ilmnes bakalaureusetööst, et uuringus osalenud ajakirjanike tulevikuvaade tehisaru kasutamisele on pigem heakskiitv – kaheksast intervjueeritust seitse pooldavad tehisaru kaasamist töösse. Üks ajakirjanik leidis, et tehisintellekt niipea teda tööülesannetes ei asenda ega abista.

Samas on oluline märkida, et tehisaru kasutamist pooldavad ajakirjanikud on nõus rakendusi töösse kaasama vaid kindlate eeldustega. Üks neist on, et tehisaru programmid muutuvad oma töös, sealhulgas eesti keeles täpsemaks. Samuti ei hakka tehisintellekt ajakirjaniku eest kogu tööd ära tegema, vaid abistab lihtsamate ülesannetega, näiteks taustainfo otsimisel.

²⁶ Broussard, M. (2015: 814).

²⁷ Stray, J. (2019: 1080).

²⁸ Gutierrez Lopez, M., Porlezza, C., Cooper, G., Makri, S., MacFarlane, A. ja Missaoui, S. (2022: 494).

UUDISLOOME

Tõhusad küsitlemispraktikad uudisintervjuudes

Ammendava teemakäsitluse saavutamine eksperdi- ja kogemusintervjuudes

Viivika Eljand-Kärp

Uudisintervjuud ümbritsevad meid kõikjal – need saadavad meid siis, kui hommikukohvi kõrvale raadiot kuulame, ja juhatavad õhtul uudistesaste taustal öösse. Suur osa neist intervjuudest ei võta kedagi vastutusele ega käsitle konflikti. Sageli kuuleme neis hoopis n-ö tavalisi inimesi isiklike kogemusi jagamas, eksperte oma teadmiste pinnalt mõnd ühiskondlikku küsimust kommenteerimas või hoopis sportlaseid võistlustulemuste üle arutlemas. Ometi annab neis intervjuudes sageli tooni intervjuueerija püüd vestluspartnerit justkui vastutusele võtta.

Olgu siinkohal ilmekaks näiteks Norra laskesuisataja Ingrid Landmark Tandrevoldi 2023. aastal välja öeldud emotsionaalne mõttekäik pärast üht järjekordset intervjuud meediale:

„Muutun kurvaks, kui pean vastama viiekümnes intervjuus küsimustele „Miks sa lased nii halvasti?“, „Miks sa oled nii kehv?“ ja „Miks sa ei suuda probleemile lahendust leida?“. Proovin iga hinna eest seda teha. Pole väga kerge endasse uskuda, kui kõik teised ütlevad, kui halb ma olen. See on nagu ujulas ujumine. Sa lihtsalt püüad ujuda, ujuda, ujuda, aga kõik töötavad sulle vastu. /.../ Ma vihkan ajakirjanikke!“¹

Minu pikaajaline kommunikatsioonitöö koge-

mus on näidanud, et negatiivseid emotsioone kogevad sageli intervjuude järel ka näiteks teadlased, kes on läinud avalikkuse ette mõnd probleemi või küsimust selgitama. See ajendas mind küsima, kuidas saaksid intervjuud kõigi poolte jaoks tõhusamad olla.

Selgus, et erialakirjanduses on siiani saanud määramatult palju uurijate tähelepanu just konfrontatsiooni sisaldav vastutajaintervjuude alatüüp, mis on vorminud kogu uudisintervjuude paradigma. Selle kõrval on jäänud vaeslapse ossa teist tüüpi uudisintervjuud.² Oma töös lähtusin Martin Montgomery³ klassifikatsioonist, mille järgi saab eristada nelja uudisintervjuu alatüüpi: eksperdi-, kogemus-, korrespondendi- ja vastutajaintervjuud. Selle jaotuse alus on intervjuueeritava roll intervjuus, millest tuleneb omakorda intervjuu eesmärk ja selle saavutamiseks rakendatavad tehnikad.

Paraku ei aita vastutajaintervjuudele omased tehnikad saavutada edu näiteks kogemus- või eksperdiintervjuudes, kus vestluspartner pole aru andvas rollis. Nii huvitaski mind just see, millised tehnikad võiksid abiks olla seda tüüpi uudisintervjuudes. Keskendusin doktoritöös intervjuudele teadlaste ja sportlastega.

Artikli aluseks on 2024. a TÜ ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud doktoritöö (juh Halliki Harro-Loit ja Anu Masso), digar.ee/arhiiv/nlib-digar:1005142.

¹ Treial, M. (2023). Pisarais Tandrevold: ma vihkan ajakirjanikke! *Õhtuleht*, 7. märts. Kasutatud 20.03.2023, <https://sport.ohuleht.ee/1081211/pisarais-tandrevold-ma-vihkan-ajakirjanikke?fbclid=IwAR3xHmkF-0zVFUxo5il8SPNRR8XmWUF7EpxukIsts3497nggg9saHbclMiU>.

² Blum-Kulka, S. (1983). The Dynamics of Political Interviews. *Text & Talk*, 3(2), 131–154. DOI:10.1515/text.1.1983.3.2.131; Clayman, S. E. (1992). Footing in the Achievement of Neutrality: The Case of News Interview Discourse. P. Drew (toim), *Talk at work* (lk 163–198). Cambridge: Cambridge University Press; Clayman, S. E., Heritage, J., Elliott, M. N. ja McDonald, L. L. (2007). When Does the Watchdog Bark? Conditions of Aggressive Questioning in Presidential News Conferences. *American Sociological Review*, 72(1), 23–41. DOI:10.1177/000312240707200102; Fetzler, A. ja Weizman, E. (2006). Pragmatic Aspects of Political Discourse in the Media. *Journal of Pragmatics*, 38(2), 143–153; Harris, S. (1991). Evasive Action: How Politicians Respond to Questions in Political Interviews. P. Scannell (toim), *Broadcast Talk* (lk 76–99). London: Sage; Hutchby, I. (2005). News Talk: Interaction in The Broadcast News Interview. S. Allan (toim), *Journalism: critical issues* (lk 210–223). Buckingham: Open University Press; Montgomery, M. (2008). The Discourse of the Broadcast News Interview: A Typology. *Journalism Studies*, 9(2), 260–277. DOI:10.1080/14616700701848303; Rendle-Short, J. (2007). Neutrality and Adversarial Challenges in The Political News Interview. *Discourse & Communication*, 1(4), 387–406; Tolson, A. (2006). Media Talk: Spoken Discourse on TV and Radio. Edinburgh: Edinburgh University Press.

³ Montgomery, M. 2008.

Kogemus- ja eksperdiintervjuud esindavad sootuks teistsugust kolmiksuhet ajakirjaniku-intervjueeritava-auditooriumi vahel kui vastutajaintervjuu, milles ajakirjanik rakendab sageli agressiivset küsitlemisstiili.⁴ Uudisintervjuu tüüpe lähemalt analüüsid võib mõista, et väga oluline aspekt, mis eristab vastutajaintervjuud teist tüüpi uudisintervjuudest, on ajakirjaniku ja intervjueeritava suhe ning sellest tulenev intervjueeritava abistamise või toetamise määr. Vastutajaintervjuus on ajakirjanik justkui kohtunik, neljanda võimu jõuline esindaja, kes võtab intervjueeritavat vastutusele, vastandub talle teadlikult, hoiab sel moel pinget õhus ja püüab säilitada objektiivsust.⁵ Muude formaatide puhul on ta pigem lihtsustaja, selgitaja, vahendaja või tõlkija, kes püüab intervjueeritavat teema avamisel toetada.⁶

Otse-eetri uudisintervjuude spetsiifikast

Mind huvitasid uurijana eelkõige otse-eetris kõlavad või monteerimata vestlused. Väga sageli ongi uudisintervjuud eetris otse ehk reaajas. See tähendab, et intervjuu sünnib vaatajate-kuulajate ees, mis muudab selle formaadi eriti nõudlikuks ja vastuoluliseks.⁷ Kõik lausutud sõnad jõuavad intervjuu jälgijateni ilma filtrita, neid ei ole võimalik hiljem intervjuust välja lõigata. Nii saab iga sõna ja mõte suure kaalu, sest hiljem ei saa selgitusi juurde lisada ega öeldut muuta. Ka võib sellist intervjuud pidada mõnes mõttes ennustamatuks. Näiteks kogemusintervjuu puhul ei ole võimalik ette aimata intervjueeritava meeleolu, mis võib aga mõjutada kogu vestluse suunda. See tähendab, et ajakirjanikult eeldab otse-eeter maksimaalset aktiivset kohalolu, tähelepanu ja oskust kiiresti kohaneda.

Just sellist spontaansust võib pidada otse-eetri intervjuu tõeliseks tuumaks, mis annab auditooriumile tunde, et ollakse tegelikkuse sünni juures isegi siis, kui intervjuu tehakse mõnes neist väga kaugel asuvas paigas.⁸ Ehk just tänu spontaansusele võib otse-eetri uudisintervjuud pidada ringhäälingus kõige põnevamaks jutuajamiseks. Oluline on, et auditoorium tajuks, et kõik sünnib otse nende silme all. See tähendab muu hulgas sobivat sõnavalikut (*nüüd, praegu, kohe, siin, täna jne*), et luua intervjuu jälgija-

tele tunne, justkui oleksid nad vestluses osalised.

Teisalt võib väita, et otse-eetris on spontaansuse võrdlemisi vähe ruumi: ajakirjanik, kes võib küll näida väga paindlik ja vooluga kaasa minev, on tavaliselt teinud enne intervjuud põhjaliku eeltöö, planeerides intervjuu kindlasse ja tihti üsna kitsasse ajaraami.⁹ Seega, kuigi otse-eetri uudisintervjuu juures hinnatakse ennekõike loomulikkust, on sageli tegu teadlikult ja oskuslikult juhitud „etendusega“, mis lihtsalt mõjub spontaanselt.¹⁰

Uurimisküsimused

Minu doktoriuringuid ühendas katusküsimus: millised võimalused on ajakirjanikel tõhusamaks küsitlemiseks monteerimata ja/või otse-eetri eksperdi- ja kogemusintervjuudes?

Et keskele katusküsimusele vastust leida, sõnastasin viis täpsustavat uurimisküsimust.

1. Milliseid küsitlemistehnikaid kasutavad ajakirjanikud monteerimata ja/või otse-eetri uudisintervjuudes?

2. Kuidas avavad eksperdid monteerimata ja/või otse-eetri uudisintervjuudes teemat?

3. Kuidas toetavad ajakirjanikud intervjueeritavat monteerimata ja/või otse-eetri uudisintervjuudes?

4. Millised on monteerimata ja/või otse-eetri intervjuudes kasutatud küsitlemistehnikate peamised puudused?

5. Milline on ajakirjanduslike uudisintervjuude kehtiv tüpologia ja millisel viisil on võimalik seda täiendada?

Meetod ja valim

Oma doktoritöö jaoks uuringuid disainides ja tulemusi analüüsid tegin läbi omamoodi metodoloogilise teekonna, kombineerides induktiivset ja deduktiivset strateegiat. See aitas mul kogu protsessi vältel pidevalt liikuda üldisemalt vaatelt detailitasandile ja vastupidi.

Siiani on uudisintervjuu praktilistest ja teoreetilistest käsitlustest puudunud norm või alus, mille järgi saaks hinnata ja parendada toetavate monteerimata ja/või otse-eetri uudisintervjuude tõhusust. Seetõttu lõin doktoritöö käigus ise normatiivse

⁴ Clayman, S., Elliot, M., Heritage, J. ja McDonald, L. (2006). Historical Trends in Questioning Presidents 1953–2000. *Presidential Studies Quarterly*, 36, 561–83; Montgomery, M. (2010). Rituals of Personal Experience in Television News Interviews. *Discourse & Communication*, 4(2), 185–211.

⁵ Hutchby, I. (2005); Rendle-Short, J. (2007); Tolson, A. (2006).

⁶ Montgomery, M. 2010.

⁷ Bourdon, J. (2000). Live Television is Still Alive: On Television as an Unfulfilled Promise. *Media, Culture & Society*, 22(5), 531–56.

⁸ Ibidem; Lundell, Å. K. (2010). Dialogues Between Journalists on the News: The Intraprofessional 'Interview' as a Communicative Genre. *Media, Culture & Society*, 32(3), 429–450.

⁹ Lundell, Å. K. (2010).

¹⁰ *Ibid.*

Tabel 1. Toetava uudisintervjuu interaktsiooni tõhususe hindamise maatriks

AJAKIRJANDUSLIKUTOETAVA UUDIS-INTERVJUUDISTIPLINAARSED LÄHTEKOHAD			INTERVJUU ALGUS	INTERVJUU KULG	INTERVJUU LÕPP
Interpersonaalse kommunikatsiooni teooria	Ajakirjaniku ja intervjuueeritava vastastikuse sõltuvusesuhe, mida iseloomustavad selged saatja ja vastuvõtja rollid	Ajakirjanik vestleja rollis	Ajakirjaniku vestleja rollist tulenevad uudisintervjuu avamise tehnikad ja intervjuueeritava roll	Ajakirjaniku vestleja rollist tulenevad uudisintervjuu juhtimise tehnikad ja intervjuueeritava roll	Vahendaja ja vestleja rollist tulenevad uudisintervjuu lõpetamise tehnikad
		Ajakirjanik vahendaja, koostööpartnerija „tõlkija”rollis	Ajakirjaniku vahendaja rollist tulenevad uudisintervjuu avamise tehnikad ja intervjuueeritava roll	Ajakirjaniku vahendaja rollist tulenevad uudisintervjuu juhtimise tehnikad ja intervjuueeritava roll	
	Lingvistika (selge kõne voorude süsteem ja järgnevuse jada; küsilause tüüp ja eesmärk)		Lingvistikast tulenevad tõhusa uudisintervjuu avamise tehnikad	Lingvistikast tulenevad tõhusa uudisintervjuu juhtimise tehnikad	
	Kuulamisteooria (aktiivne kuulamine: tähelepanemine, mõistmine ja tagasi sidestamine)		Kuulamisteooriast tulenevad tõhusa uudisintervjuu avamise tehnikad	Kuulamisteooriast tulenevad tõhusa uudisintervjuu juhtimise tehnikad	
Psühholoogia			Psühholoogiast tulenevad tõhusa uudisintervjuu avamise tehnikad	Psühholoogiast tulenevad tõhusa uudisintervjuu juhtimise tehnikad	

maatriksi (vt tabel 1), milles tõin kokku elemendid neist distsipliinidest, mis aitavad selgitada tõhusa vestluse saavutamise viise. Seejärel kandsin need komponendid üle ajakirjandusliku intervjuu konteksti, analüüsid nende ilmumist intervjuude mikrotasandil.

Nii jõudsin näiteks kuulamisteooriat analüüsid toetava kuulamise kontseptsioonini, mis eeldab aktiivset kuulamist, tähelepanemist, mõistmist ja tagasisidestamist. Toetavale kuulamisele lisasin tõhusa küsitlemise põhimõtted.¹¹ Interpersonaalse kommunikatsiooni teooriast¹² kandsin uudisintervjuusse üle küsimuse rollide kohta, mida osalejad intervjuus täidavad. Kui rääkida tõhusa vestluse ideest, peab muu hulgas mõtlema sellele, kelle jaoks peaks vestlus tõhus olema. Sestap sai maatriksi puhul oluliseks määrata kindlaks, millised on vestlust kujundavad sotsiaalsed rollid ja millist kasu saa-

vad eri tüüpi toetavatest intervjuudest need, kes seal osalevad.

Selles maatriksis on intervjuu jaotatud mõtteliselt kolmeks, lähtudes Brian Paltridge'i teooriast,¹³ mille järgi on intervjuul selgesti eristatavad algus, kulg ja lõpp. Nii võtsin kõik valimis olevad intervjuud mikrotasandil intervjuu etappide kaupa lahti ja analüüsisin tõhusaid tehnikaid uudisintervjuu alguses, käigus ja lõpus.

Tõhusad tehnikad uudisintervjuu alguses

1. Ajakirjaniku vestlejarolli puhul võtavad tema ja intervjuueeritav intervjuus võrdsete vestluspartnerite rolli. Ajakirjanik abistab intervjuueeritavat selles, et tema kogemust auditooriumini viia. Ajakirjaniku põhitähelepanu on suunatud pigem vestluspartnerile, auditooriumit käsitatakse pealtvaatajana.

2. Ajakirjaniku vahendajarolli puhul keskendub

¹¹ Clayman, S. (2010). Questions in Broadcast Journalism. A. E. Freed ja S. Ehrlich (toim), „Why Do You Ask?": The Function of Questions in Institutional Discourse (lk 2–35). Oxford: Oxford University Press; Ekström, M. (2006). News from the Interview Society. M. Ekström, Å. Kroon ja M. Nylund (toim), Historical Shifts and the Role of the Journalistic Interview in Modern Media (lk 7–21). Göteborg: Nordicom.

¹² Trenholm, S. ja Jensen, A. (2008). Interpersonal Communication. New York: Oxford University Press.

¹³ Paltridge, B. (2012). Discourse Analysis: An Introduction (2nd ed.). London: Bloomsbury; Paltridge, B. (2000). Making Sense of Discourse Analysis. Gold Coast: Antipodean Educational Enterprises.

ajakirjanik eeskätt auditooriumile, keda ta püüab eksperdi sõnumite vahendamisel abistada. Intervjueeritav võtab selgitajarolli.

3. Ajakirjanik teeb auditooriumi ja intervjueeritava jaoks selgeks, millal intervjuu algab.

4. Ajakirjanik alustab vestlust avaküsimusega, mis sobib teemaga, raamistab intervjuu ja seab fookuse.

5. Ajakirjanik väljendab intervjuu eesmärki.

6. Intervjueeritav väljendab intervjuu sissejuhatuses verbaalselt ja/või mitteverbaalselt, et nõustub ajakirjaniku ettepanekutega.

7. Ajakirjanik tutvustab intervjueeritavat.

8. Ajakirjanik rakendab võtteid auditooriumi tähelepanu püüdmiseks.

9. Ajakirjanik alustab intervjuud ühe küsimusega, mis sobib intervjuu formaadi, tüübi, ajaraami, intervjueeritava ja teema fookusega. Sellele järgneb loogiline vastus.

10. Avaküsimuse maht on kooskõlas intervjuu eesmärgiga.

11. Avaküsimus toetab teema avamist ja julgustab vastajat rääkima.

12. Küsimuse eesmärk on selge.

13. Intervjueeritav reageerib küsimusele loogilise lausungiga.

14. Intervjueeritava vastus on kooskõlas nii küsimuse kui ka intervjuu fookusega, andes tunnistust küsimuse selgusest ja mõistetavusest.

15. Ajakirjanik kasutab teema avamisel positiivseid mitteverbaalseid suhtluselemente, mis loovad avatud õhkkonna ja julgustavad intervjueeritavat teemat avama.

16. Intervjueeritav jälgib ajakirjaniku mitteverbaalseid väljendusi ja reageerib neile loogiliselt.

17. Intervjueeritava ja ajakirjaniku mitteverbaalsed väljendused näitavad aktiivset kohalolu.

18. Intervjueeritav märkab avaküsimuses ja sissejuhatuses võimalikke meelevaldseid eeldusi ja vales hinnanguid ning juhib neile tähelepanu.

Tõhusad tehnikad uudisintervjuu käigus

1. Vestleja- ja vahendajarollis olles juhib ajakirjanik intervjuud valitud fookuse piires ning kasutab selleks vestluse juhtimise võtteid. Intervjueeritav on koostöine vestluspartner, kes reageerib ajakirjaniku küsimustele ja/või kommentaaridele loogiliste vastustega. Ajakirjanik ja intervjueeritav toetavad teineteist sooviga arendada vestlust mõlemale huvipakkuval teemal. Kogemusintervjuus avab intervjueeritav teemat oma kogemustest ja seisukohtadest

lähtuvalt. Eksperdiintervjuus avab ta teemat oma pädevusest lähtuvalt ning ajakirjanik on vahendaja- ja intervjueeritav selgitajarollis.

2. Kõnevoorude hulk ja pikkused püsivad loogilises tasakaalus.

3. Vestlus on sujuv: igale esitatud küsimusele järgneb vastus ja kommentaarile reaktsioon, vestluses ei esine kohmetuse põhjustatud pikki pause, kogelemist ega asjatuid mõttekordusi. Vestluse fookuses püsib loogiline vastus, mis on mõjutatud eelmises küsimuses või väites sõnastatust.

4. Ajakirjanik esitab ühes kõnevoorus korraga ühe küsimuse.

5. Ajakirjanik eelistab väitlausetele küsimust sisaldavaid kõnevoore.

6. Ajakirjanik väldib ründavaid, laetud ja hüpooteetilisi küsimusi, mis võivad rikkuda vestluse dünaamikat ja kvaliteeti.

7. Intervjueeritav kuulab aktiivselt, reageerides väärinfole ja pädevust ületavatele küsimustele vastulause või selgitusega.

8. Ajakirjanik hoiab tähelepanu ühel fookusel ja arendab seda, väldib fookuse nihkeid ja muutusi või sõnastab ning põhjendab neid selgelt.

9. Küsimuste valik vastab intervjuu formaadile ja eesmärgile.

10. Küsimused on kooskõlas intervjueeritava pädevuse ja rolliga intervjuus.

11. Küsimused on selged, konkreetsed ja ühemõttelised ning toetavad intervjueeritavat.

12. Küsimuste maht sobib konkreetse hetke, intervjuu ja intervjueeritavaga.

13. Intervjueeritava vastused on selged ja ühemõttelised ning küsimusega loogilises vastavuses.

14. Vestluspartnerid kasutavad peegeldamist, summeerimist, ümbersõnastamist ja näitlikustamist ning esitavad täpsustavaid küsimusi, et tagada vestluse arusaadavus auditooriumi jaoks, kontrollida üksteise korrektset mõistmist ja vältida infoaukude teket.

15. Ajakirjaniku küsimused väljendavad tema püüdu vestluspartnerit ja tema kogemust mõista.

16. Ajakirjanik kasutab vestluspartneriga rääkides mitteverbaalseid (miimika, žestid, pilkkontakti hoidmine) ja verbaalseid elemente, mille kaudu ta väljendab, et toetab intervjueeritavat, tajub adekvaatselt tema emotsioone ja on aktiivselt kohal, julgustades seeläbi vestluspartnerit teemat avama.

Tõhusad tehnikad uudisintervjuu lõpus

1. Ajakirjanik annab intervjuu saabuvast lõpust

selgesti märku.

2. Ajakirjanik jätab vestluspartnerile võimaluse sõnastada oluline sõnum.

3. Ajakirjanik kordab intervjuu lõpus, kes oli vestluspartner, ja võtab kokku vestluse tuuma.

4. Vestluse lõpuosa on suunatud nii auditooriumile kui ka intervjuueeritavale.

Töö käigus loodud maatriksi peamine ülesanne on pakkuda ajakirjandustudengitele ja õppejõududele, tegevajakirjanikele ning teistele huvilistele normatiivne alus, mille järgi toetava uudisintervjuu tõhusust analüüsida. Selle toel saab soovi korral parendada enda intervjuueerimisoskuseid või intervjuude analüüsimise oskust. Maatriksit saab rakendada eelkõige kogemus- ja eksperdiintervjuudes, see pole üheselt ülekantav vastutajaintervjuudele.

Minu doktoritöö põhines kolmel eraldiseisval uuringul, mis väitekirjas kujunesid terviklikuks kvalitatiivuurimuseks. Empiirilise materjali moodustasid 50 uudis- ja vestlusintervjuud ringhäälingus, 9 poolstruktureeritud uurimisintervjuud COVID-19 ekspertidega ning 4 suulist ja 4 kirjalikku uurimisintervjuud ajakirjanikega. Koondasin ülevaatliku pildi nimetatud uuringutest tabelisse 2.

Kuigi doktoritöö koosnes kolmest üksteisele kronoloogiliselt järgnenud uuringust, ei saa väita, et uuringuplaan oluks algusest peale selge ja ideede areng lineaarne. Pigem kujunesid ka ideed spiraalina. Tulin kinnituse saamiseks korduvalt tagasi juba tehtud tähelepanekute juurde ning noppisin igast uuringust uut ainet, et minna edasi järgmise juurde ja luua sel viisil ka teoreetiliseks mõtestamiseks vajalikku materjali.

Toetava intervjuu kontseptsiooni loomisest

Doktoritööga alustades avastasin, et uudisintervjuude uurimises oli keskendutud vaid vastutajaintervjuudele. Samuti ilmnes, et puudub käsitlus, mis koondaks vastutajaintervjuust erinevaid uudisintervjuu alatüüpe ja kirjeldaks neile omast ajakirjaniku-intervjuueeritava suhet. Et seda lünka täita, pakkusin välja uue katusermini „toetav intervjuu“.

Termin „toetav intervjuu“ on mitmetahuline. Ühest küljest väljendab see intervjuueeritava toetamise tähtsust intervjuus kui protsessis eesmärgiga

julgustada teda avama teemat vabalt, sujuvalt ja sügavuti. Teisalt toetab põhjalik teemakäsitlus, mida soodustab intervjuueeritava abistamine, omakorda auditooriumi vajadust ja soovi saada mitmekülget ja põnevat teavet. See suurendab edaspidi nii auditooriumi kui ka võimalike intervjuueeritavate usaldust ajakirjaniku vastu. Lisaks iseloomustab termin „toetav intervjuu“ uudisintervjuus ajakirjaniku ja intervjuueeritava suhte iseloomu, mille eesmärk on säilitada positiivne kontakt.

Toetavas intervjuus saab ajakirjanik olla empaatiline, kannatlik ja mõistev kuulaja, kes oskab verbaalsete ja mitteverbaalsete võtete abil luua õhustiku, mis võimaldab intervjuueeritaval vestelda mugavalt ja avatult, jagada selgitusi, emotsioone ja kogemusi.¹⁴

Millised olid ekspertide kui intervjuueeritavate kohta tehtud järeldused?

Teema avamise lähtepunkt on eksperdi täpne (enese)positsioneerimine, sest sellest rollist tuleneb sõnumite valik. Selgus, et eksperdi roll intervjuus ei ole paraku alati kõigile üheselt selge ja ekspert võib asetada end suisa mitmesse rolli korraga. Nii esines ekspert ühtaegu näiteks kindlat institutsiooni esindava teadlase ja oma valdkonna pädeva autonoomse eksperdina või siis oli nii teadlase rollis kui ka jagas kogemust.

Oli rõõmustav tõdemus, et minu uuringutes osalenud eksperdid tõepoolest soovisid olla ajakirjanikele koostöised vestluspartnerid, kes aitaksid auditooriumil teemat võimalikult hästi mõista. Muu hulgas väljendus see asjaolus, et eksperdid püüdsid vastata kõigile esitatud küsimustele, seda ka juhul, kui ajakirjanik esitas neile oma kõnevoorus mitu järjestikust küsimust. Küll aga tõdesid intervjuueeritavad, et mitut küsimust on keerukas meeles pidada, mistõttu võis mõni oluline küsimus ka vastamata jääda. Meie teadlaste koostöisus ekspertidena väljendus ka nende püüdluses vastata isegi sellistele küsimustele, mis ületasid nende pädevust või olid spekulatiivsed. See on paraku ohtlik ja libe tee. Teadlaste endi sõnul maksid valeennustused ja oma pädevuse piiridest väljumine hiljem korduvalt kibedalt kätte: tehtud ennustused ei täitunud või nende öeldu ei langenud otsustajate jutuga päriselt kokku.

Jäi silma, et eksperdid ei kasutanud piisavalt vaikust ehk võimalust küsimuse üle põgusalt järele

¹⁴ Adams, S. ja Lee-Potter, E. (2017). Interviewing for Journalists. London: Routledge; Brundage, S. B., Graap, K., Gibbons, K. F., Ferrer, M. ja Brooks, J. (2006). Frequency of Stuttering During Challenging and Supportive Virtual Reality Job Interviews. *Journal of Fluency Disorders*, 31(4), 325–339. DOI:10.1016/j.jfludis.2006.08.003R; Skinner, D., Gasher, M. J. ja Compton, J. (2001). Putting Theory to Practice: A Critical Approach to Journalism Studies. *Journalism*, 2(3), 341–360. DOI:10.1177/146488490100200304.

Tabel 2. Ülevaade doktoritöö uuringutest ja meetoditest

Uuring	Peamised uurimisküsimused	Meetodid	Valimi suurus
I. Välkintervjuud tippportlastega	1. Milliseid küsitlemistehnikaid kasutavad ajakirjanikud välkintervjuudes? 2. Kuidas toetavad ajakirjanikud välkintervjuudes intervjuueeritavat? 3. Millised on välkintervjuudes kasutatavate küsitlemistehnikate peamised puudused? 4. Kuidas saab intervjuueeritavat tõhusamalt küsitleda?	Vestlusanalüüs ja kvalitatiivne sisuanalüüs	16 uudisintervjuud Eestist, 3 uudisintervjuud välisriikidest
II. Raadioajakirjanike küsitlispriktikad	1. Kuidas valmistuvad raadioajakirjanikud otse-eetri intervjuudeks? 2. Kuidas saab intervjuueeritavat tõhusamalt küsitleda? 3. Mil määral on ajakirjanikud valmis neile antud tagasisidet vastu võtma?	Kvalitatiivne sisuanalüüs (ajakirjanike kirjalikud vastused, otse-eetri uudis- ja vestlusintervjuud, uurimisintervjuu), vestlusanalüüs (otse-eetri uudis- ja vestlusintervjuud)	20 uudis- ja vestlusintervjuud raadios, 4 kirjalikku intervjuud, 4 osalusintervjuud
III. Ekspertiintervjuud COVID-19 kriisis	1. Millised intervjuueerimistehnikad abistavad eksperte teema avamisel kõige rohkem? 2. Millised küsitlispriktikad ja -strateegiad takistavad eksperdil teemat avada? 3. Milliseid tehnikaid kasutavad eksperdid ise teemat avades ja selgitades?	Vestlusanalüüs (otse-eetri uudisintervjuud), kvalitatiivne sisuanalüüs (otse-eetri uudisintervjuud, uurimisintervjuud)	11 uudisintervjuud (ajakirjanik ja ekspert), 9 poolstruktureeritud uurimisintervjuud ekspertidega (uurija ja ekspert)

mõelda, vaid tõttasid kohe vastama. Nii oli vastus mõnikord kobav, sest vastaja alles otsis mõttes sobivaid sõnu. Ka ei kippunud ekspert ebaselge küsimuse korral paluma selgitust ega täpsustust. Selle asemel püüdis ta aimata, mida ajakirjanik teada soovib, ja vastata selle alusel.

Ekspertid tõdesid, et neid abistaksid teema avamisel ajakirjaniku peegeldused ja parafraseeringud, kuna tänu neile on võimalik paremini mõista, millised senised vastused on olnud ebaselged või lünklikud ning vajaksid täiendamist. Suurema meediakogemusega eksperdid olid alati ajakirjaniku faktivigu korrigeerima.

Olenemata varasemast avaliku esinemise kogemusest pidasid eksperdid tähtsaks intervjuuks valmistumist. Selles nägid nad võimalust nii teemat auditooriumile põhjalikumalt avada kui ka ennast otse-eetris julgemalt ja mugavamalt tunda. Suurema meediakogemusega eksperdid olid valmistumi-

sel oskuslikumad, pannes intervjuu eel enese jaoks paika põhisonumid ja teema mõistmist hõlbustavad näited.

Sõltumata iseenda meediakogemusest hindasid eksperdid ajakirjanike juures kõrgelt konfronteeriva suhtlusstiili vältimist, samuti aktiivset kohalolu ja pühendumist, empaatilist suhtlusstiili ning neile antud võimalust teema rahulikult lõpuni avada. Selle kaudu tunnetavad nad ajakirjaniku tuge, mis julgustab neid teemat põhjalikult käsitlema.

Millised olid ajakirjanike küsitlemistehnikate peamised puudused?

Selgus, et intervjuu üks levinumaid muresid on selge fookuse puudumine. Sageli ei selgunud ei vestluse alguses, kestel ega järel, milline oli keskne fookus, sest ükski järgnev küsimus ei täiendanud eelmist ega aidanud teemat sügavuti mõista, vaid pigem avas uue teemaliini. Eriti murettekitav on see

väga lühikese uudisintervjuu korral, kus aega teema ammendavaks käsitlemiseks niigi napib. Selge fookuse puudumine võib põhjustada mitteammendava teemakäsitluse.

Ka ei olnud fookuse muutmine alati markeeritud ega põhjendatud. Tekkis küsimus, miks esitas ajakirjanik selle küsimuse just sel hetkel, ja jäi arusaamatuks, miks ta ootamatult suunda muutis, selle asemel et vestlust edasi arendada ja algset fookust ammendavalt käsitleda.

Teine suurem murekoht puudutab küsimuste mahtu. Ajakirjanikud esitasid väga lühikese kestusega intervjuus mõnikord suuremahulisi küsimusi, mis on vastaja kognitiivsete mäluprotsesside suhtes nõudlikud. Kui aega napib, ei saa intervjuueeritav mahukale küsimusele ammendavat vastust anda ja teemakäsitlus võib jääda pealiskaudseks. Kannatada võib saada ka vastaja maine, sest ta mõjub kas pealiskaudselt või asjatundmatult. Intervjuu lõpus on väga mahukas küsimus samuti problemaatiline, sest vastajal ei jagu viimases intervjuuetapis sellele vastamiseks lihtsalt piisavalt aega. Ebasobiva mahuga küsimused kujunevad takistuseks ka neis intervjuudes, kus vastaja rollis on väga jutukas inimene, kes sellise küsimuse tagajärjel kaaperdab ajakirjaniku kui vestlusjuhi rolli.

Võis märgata, kuidas see, kui ajakirjanik kesken- dus liigselt intervjuu eel koostatud küsitlemiskavale, muutis tema küsitlemisstiili paindumatuks ja pärssis ajakirjaniku aktiivse kuulamise võimekust.

Aktiivse kuulamise tehnikad vajavad suuremat tähelepanu, kuna uuringutest selgus, et ajakirjanikud kasutavad neid väga vähesel määral. Aktiivse kuulamise tehnikate vähene rakendamine on aga otseselt seotud hinnanguliste väidete, laetud küsimuste ja meelevaldsete eeldustega, sest need võtavad viitavad mõnigi kord ajakirjaniku ebapiisavale tähelepanule.

Meelevaldsed eeldused ja ebatõesed hinnangulised väited tekitavad muret, kuna nende märkamise, ümber lükkamine või parandamine nõuab ka intervjuueeritavalt julgust ja häid aktiivse kuulamise oskusi. Väiksema meediakogemusega vastajal võib neid aga nappida.

Hinnangute ja ebatäpsete eelduste parandamine võib mõjuda õigustavalt ning on niigi lühikeses intervjuus ajakulukas, mistõttu ei kipu seda tegema isegi kogenud kõneisikud. Hinnangute ja eelduste parandamata jätmise võib aga omakorda põhjustada valeinfo levikut. Samuti viitavad hinnangulised väited mõnel juhul empaatia puudumisele: neid kasutades näib, nagu ajakirjanik ründaks vastajat ja

taotleks temalt õigustusi, selle asemel et püüda teda mõista.

Väga levinud oli mitme küsimuse esitamine ühes ja samas kõnevoorus. See nõuab vastajalt nii suutlikkust iga küsimus meelde jätta kui ka tähelepanelikkust, et neist kõik saaksid vastuse. Tihti vastasid intervjuueeritavad üksnes viimasele küsimusele mitmest ja teiste juurde ei tulnud ka ajakirjanik oma järgmises kõnevoorus tagasi. Kui esitada mitu küsimust korraga, annab see intervjuueeritavale ühtlasi vabad käed valida endale mugavaim küsimus. Auditoriumi jaoks võivad vastuseta jäänud küsimused tuua kaasa ebapiisava teemakäsitluse.

Probleeme oli pikkade, kohmakate ja raskesti mõistetavate kõnevoorudega, milles puudus selgesti sõnastatud konkreetne küsimus. Veelgi keerukam oli vastajal juhul, kui ajakirjanik ei esitanudki talle küsimust ehk tema kõnevoorus kõlas ainult väide.

Levinud praktikana paistsid silma ajakirjanike kõige-küsimused, mis taotlesid vastusena ülivõrdes esitatud hinnangut. Lühikeses otse-eetri uudisintervjuus on intervjuueeritaval neile vastata väga raske, sest see eeldab kognitiivselt keerukamaid ja aeganõudvamaid mõtteprotsesse, milleks ei avane pinge all vesteldes sageli võimalust. Nii on kõige-küsimuste vastused pahatihti kohmetud ja ebalevad.

Intervjuueeritavad tõdesid, et neile on suureks abiks, kui ajakirjanik ise palub näiteid, selgitusi, võrdlusi ja täpsustusi, andes sel viisil märku, et mõttekäik ei ole olnud üheselt selge. Eriti tähtis on see selleks, et selgitada tõhusamalt kompleksseid teemasid ning keerulisi termineid ja protsesse, kuid pigem kasutati seda tehnikat vähe.

Eraldi tasub tähelepanu pöörata intervjuu lõpetamisele, sest vestluse lõpu selge markeerimine annab intervjuueeritavale võimaluse esitada veel mõni kaalukas mõte. Muu hulgas aitaks kokkuvõttev lõppakord ka auditoriumil hõlpsasti mõista, kellega ja millest räägiti.

Millised on uudisintervjuude tõhustamise võimalused?

Analüüsitud intervjuudele tuginedes pakkusin välja võimalused, kuidas otse-eetri toetavas intervjuus tõhusamalt käsitleda.

Intervjuu eel

1. Soovitan enne intervjuud koos intervjuueeritava läbi arutada ja kokku leppida nii intervjuu teema kui ka täpsema fookuse, mis sobitub intervjuu formaadiga. See aitab tagada, et vestluspartneritel on

intervjuule sarnased ootused, ning annab mõlemale võimaluse paremini ja sihitumalt valmistuda.

2. On tähtis leppida kokku, millises rollis intervjueeritav esineb ja millised on tema pädevuse piirid. Ühest küljest võimaldab see teemat tema pädevuse piires sügavuti avada, teisest küljest aga hoida ära küsimused, millele vastamiseks tal pädevus või voli puudub. Kui ajakirjanik vestleb näiteks viirusepandeemia teemal perearstiga, ei ole temalt mõistlik küsida riiklike piirangute ajalise rakendumise kohta ega paluda hinnangut sellele, kuidas tuleks piirangu- te eirajaid karistada.

3. On kasulik julgustada intervjueeritavat juba enne intervjuud mõtlema läbi põhisõnumid, nende selge sõnastuse ja juttu ilmestavad näited. See aitab kasvatada tõenäosust, et auditoorium mõistab teemat samamoodi, nagu ekspert soovis seda edasi anda.

4. Intervjuerijal tuleks intervjuuks põhjalikult ette valmistuda. Esiteks hõlmab see tööd teemaga, täpsemalt selle fookusega. Hea mõte on paluda intervjueeritavalt olulist taustainfot kirjalikult ja rääkida see temaga läbi juba enne otse-eetrit. Teiseks tähendab eeltöö tutvumist intervjueeritava varasemate intervjuudega, et mõista talle omast suhtlemisstiili ja valida selle alusel küsitlemisstrateegia.

Intervjuu alguses

Soovitan ajakirjanikul jälgida, et ta avaks vestluse viisil, mis tutvustab selgelt nii teema fookust kui ka intervjueeritavat, võimaluse korral peaks ta auditooriumile põhjendama, miks on rääkima valitud just see kõneisik. Intervjuu jälgija peaks saama aru intervjueeritava seosest käsitleva teemaga. See aitab tal paremini mõista ka intervjuu lähtepunkti ja seda, mis tüüpi vestlusega on tegu.

1. Sissejuhatus võiks sisaldada elemente, mis köidavad auditooriumi tähelepanu. See võib tähendada põnevaid, tähtsaid või ootamatuid fakte, tsitaati või kaalukat taustainfot, mis rõhutab teema uudisväärtust. Selline lähenemine aitab kohe alguses auditooriumis intervjuu vastu huvi tekitada.

2. Algavale intervjuule lisab väärtust teema asjatundlik raamistamine, mis rõhutab valitud fookuse olulisust ja seost teiste samal ajal toimuvate sündmustega. Selgelt sõnastatud uudisväärtus aitab ühtlasi auditooriumil mõista, miks on sel hetkel vaja rääkida just sellest teemast.

3. Vestluse avangust peaks ilmnema, millises rollis on ajakirjanik ja millises intervjueeritav. Kui intervjuu jälgijatele antakse märku, et vastaja on näi-

teks keegi, kes jagab oma koroonaviiruse põdemise kogemust, ei oota nad sellest intervjuust teadmist riigi vaktsiinihanke edenemise kohta. Ühtlasi on see selge vihje ajakirjanikule, kes saab jälgida, et esitatavad küsimused ei ületaks vastaja pädevuse piire. Intervjueeritav omakorda võiks julgesti anda märku küsimustest, mis ületavad tema pädevuse, ja loobuda neile vastamisest.

4. Tasub silmas pidada, et intervjuu avaküsimus sobiks ühe selge ja konkreetse intervjuuformaadiga ning suhestuks loogiliselt intervjuu sissejuhatuse ja fookusega. Hästi sõnastatud avaküsimus võimaldab nii auditooriumil kui ka intervjueeritaval vestlusega hõlpsamini kaasa minna ja minimeerida ohtu, et intervjuu nihkub kohe alguses valitud fookusest kõrvale.

5. Avaküsimuse maht peaks sobituma nii intervjuu formaadi ja kestuse kui ka intervjueeritavaga. Kui ajakirjanik esitab mõneminutilise lühintervjuu alguses väga suure mahuga küsimuse ja vastama satub jutukas inimene, lõpeb intervjuu pärast üht küsimuse-vastuse seeriat. Sel juhul pole tegu mitte intervjuu, vaid kommentaariga. Kui ajakirjanik plaanib teemat siiski intervjuule omase dialoogina arendada, soovitan avaküsimuse sõnastamisel mainitud aspekte arvesse võtta.

6. Et väärtustada intervjueeritava autentset kogemust või eksperditeadmisi, tuleks ajakirjanikul vältida meelevaldseid eeldusi ja hinnangulisi väiteid.

7. Ajakirjanik võiks kasutada vastajat toetavaid mitteverbaalseid tehnikaid, mis aitavad juba intervjuu alguses luua avatud ja usaldusliku õhkkonna. Nii tunneb intervjueeritav end mugavalt ning julgeb oma mõtteid ja kogemusi jagada.

Intervjuu ajal

1. Soovitan jälgida, et vestlus püsiks seatud fookuse piires, sest see aitab käsitleda valitud teemat põhjalikumalt. Fookuse muutus võib olla tarvilik juhul, kui vestluses tõuseb esile mõni oluline uus vaatenurk või täiendav teemaliin. Sel juhul tuleks fookuse nihe selgelt markeerida, et ka auditoorium mõistaks, miks on kõrvalepõige vajalik ja millist lisaväärtust see valitud teemaarendusele pakub.

2. Kui ajakirjanik defineerib end eksperdi- või kogemusintervjuus vastavalt vahendaja või vestlejana, aitab see luua õhustiku, milles vestluspartner end kindlamalt tunneb. Kindlustunne, mille ajakirjanik toetavate tehnikate abil loob, võimaldab omakorda pakkuda auditooriumile paremat teemakäsitlust.

3. Esitatavad küsimused ei tohiks ületada interv-

jueeritava pädevuse piire ega kalduda kõrvale tema rollist konkreetsetes intervjuus.

4. Et intervjuust ei kujuneks selline vestlus, mida juhib intervjuueeritav, on ajakirjanikul soovituslik jälgida kõnevoorude hulka ja pikkusi. Intervjuueeritava väga pikad kõnevoorud vajavad tähelepanu, sest neis võib fookus pealtnäha märkamatuks nihkuda. See võib omakorda kujuneda ohuks nii intervjuu algsele fookusele kui ka luua intervjuueeritava jaoks võimaluse ise uus agenda seada. Sel juhul tekib küsimus, kes õieti intervjuud juhib.

5. Aktiivne kuulamine aitab vältida infoaukude teket, hoiduda hinnangulistest väidetest, meelevaldsetest eeldustest ja juhuslikest fookuse nihetest. See nõuab ajakirjanikult tõelist kohalolu. Aktiivne kuulamine ei väljendu mitte üksnes kuulamis põhistes küsimustes, vaid ka mitteverbaalsetes tehnikates, mis tekitavad intervjuueeritavas tunde, et tema ja teema on ajakirjanikule tõepoolest olulised.

6. Selleks, et kõik vestluse osalised mõistaksid intervjuueeritava sõnumeid sarnaselt, tuleb ajakirjanikul kasutada peegeldamise ja ümbersõnastamise tehnikaid. Eriti vajalik on see keeruka teema, vähetuntud terminite ja mitmeastmeliste protsesside selgitamisel. Ajakirjaniku omasõnalised lühikokkuvõtted aitavad auditooriumil mõista isegi vastaja pikki kõnevoore.

7. Intervjuu kujundavad tõhusamaks selgitused, lihtsustused ja näited. Just eksperdiintervjuus on oht kasutada termineid, mis võivad olla teemakaugele jälgijale arusaamatud. Kui ajakirjanik märkab, et vastaja kirjeldab keerukaid mõttekonstruktsioone ja kompleksseid protsesse ning kasutab termineid, siis saab ta esitada täpsustavaid küsimusi. Ka võib ta paluda öeldut lihtsustada ja/või näidetega illustreerida.

8. Et intervjuueeritav ja auditoorium mõistaksid, mida täpselt ajakirjanik teada soovib, tuleks tal esitada ühes kõnevoorus korraga üksainus selge ja konkreetne küsimus. Viguriga ja loomingulised küsimused võivad, ent ei pruugi alati ei vastaja ega ka auditooriumi perspektiivist töötada.

9. Küsisõna valikust tähtsam on ajakirjaniku oskus hinnata seda, kui hästi sobib küsimus mahu poolest konkreetse hetke ja olukorraga, samuti intervjuu kestuse, intervjuueeritava ja intervjuu etapi-ga. Mahu puhul tasub meeles pidada kahte mõõdet: teema, protsessi või sündmuse detailsusastet ning ajas paiknemise perspektiivi.

10. Selliste küsimuste esitamisel, mis on väga suure mahu ja eeldavad ülivõrret sisaldavat vas-

tust, tasub olla ettevaatlik, sest need nõuavad vastajalt keerulisemaid ja aeganõudvamaid mõtteprotsesse. Kui ajakirjanik soovib siiski selliseid küsimusi esitada, võiks ta neist intervjuueeritavale enne intervjuud teada anda, sest intervjuueeritavat ootamatult tabav kõige-küsimus ei täida tõenäoliselt soovitud eesmärki.

11. Kui tegu ei ole vastutajaintervjuuga, soovitatakse ajakirjanikul kujundada empaatiline, avatud ja toetav õhkkond. Vältida võiks ründavaid ja hinnangulisi küsimusi ja väiteid ning kasutada tuleks mitteverbaalseid tehnikaid, mis sisendavad julgust ja väljendavad mõistmist (noogutamine, vestluspartneri emotsioone peegeldav miimika, silmside hoidmine jm). Avatud õhustik julgustab intervjuueeritavat teemat sisukamalt avama ja oma kogemust kirjeldama.

Intervjuu lõpus

1. Et intervjuu ei lõpeks auditooriumi ja intervjuueeritava jaoks ootamatult, tasub ajakirjanikul selle peagi saabuvast lõpust veidi varem märku anda. Kui ajakirjanik viitab, et intervjuu hakkab läbi saama, mõistab intervjuueeritav, et pikemaks teemaarenduseks ei ole enam aega ja on viimane võimalus edastada auditooriumile mõni veel ütlemata oluline sõnum.

2. Vestluspartneri tänamine on viisakas ja hea võte, millega ajakirjanik saab partneri vastu austust väljendada ning säilitada meeldiv suhe ka tulevikuks.

3. Intervjuu lõpus tasub ajakirjanikul korrata, kellega ja millest räägiti. Nii saavad ka intervjuud poole pealt jälgima asunud kuulajad-vaatajad aru, mis teemal kõneldi ja kes oli ajakirjaniku vestluskaaslane.

4. Sõltuvalt käsitletud teemast võib olla kasulik, kui ajakirjanik teeb vestlusest oma sõnadega lühikokkuvõtte. See ei pea hõlmama ega saagi hõlmata kõiki käsitletud teemapunkte, kuid on väärt võimalus anda auditooriumile edasi vestluse tuum.

Kokkuvõtteks

Täiendasin oma doktoritööga seni kehtinud uudisintervjuude käsitlemise paradigmat, liigutades luubi ajakirjanikult ja teema küsimuste sõnastamise viisilt pigem ajakirjaniku ja intervjuueeritava vahelisele suhtele. Muu hulgas tähendab see, et kui vastutajaintervjuudes on keskne sõlmpunkt ajakirjaniku võimupositsiooni säilitamine, siis kogemus- ja eksperdiintervjuudes saavad tähtsaks pigem empaatia, hinnanguliste väidete vältimine, faktitäpne peegeldamine, keerukate mõttekäikude parafraseerimine ning küsimuste-vastuste mahu arvestamine.

Kui neid elemente teadvustada ja nendega arvestada, on võimalik saavutada tõhusam intervjuuprotsess, mis omakorda hõlbustab kõigi jaoks ammendava teemakäsitluseni jõudmist.

Uudisintervjuu ammendavus peab olema keskne eesmärk, sest see aitab intervjuu jälgijatel käsitleva teema kohta võimalikult palju olulist teavet saada ja see õigesse konteksti asetada, et teemat paremini mõista. Mõnel juhul on ammendav teemakäsitlus ühtlasi vajalik selleks, et teha uue teadmise pinnalt järgmisi otsuseid või samme. Samuti kasvatab ammendav intervjuu tõenäolisemalt auditooriumi usaldust nii ajakirjaniku kui ka intervjuueeritava vastu, sest nad suudavad pakkuda põhjalikku ja põnevat teemakäsitlust.

Kui vastutajaintervjuus on ajakirjaniku vestlusjuhi roll hästi nähtav ja tajutav, siis eksperdi- ja kogemusintervjuus pole see nii eksplitsiitne. Seetõttu võib pealiskaudsel jälgijal jääda märkamata, kui vestlusjuhi roll nihkub ajakirjaniku käest intervjuueeritava kätte.

Minu analüüs näitab, et ajakirjaniku ette valmistatud küsimused ei ole olulisim tegur, mis juhirollis püsimum mõjutab. Pigem sõltub see aktiivse kuulamise oskustest, esitatud küsimuste mahust ja seatud fookusest. Sobimatu mahuga küsimused, ent ka hüplik või lausa puuduv fookus võimaldavad intervjuueeritaval ise agenda seada ja sel moel ajakirjanikult vestlusjuhi koht üle võtta.

Sellisel juhul tahaksin uurijana küsida, kes vestlust õieti juhtis ja miks sai see otsa enne, kui kõigele olulisele suudeti tähelepanu pöörata. Teisisõnu: intervjuu lõpus võib auditoorium tunda, et sellest ei kujunenud tervik ja see ei pakkunud ammendavat

teemakäsitlust.

On selge, et intervjuu juhtimise oskusi on võimalik – ja professionaalse enesearengusoovi korral suisa kohustuslik – õppida ning pidevalt arendada. Selleks peab ajakirjanik teadma, millistest komponentidest tõhusa intervjuueerimise tehnikad koosnevad ja milliseid neist ta ise rakendab.

Oskuslik intervjuueerimine pole mitte kaasasündinud oskus, vaid vajab järjepidevat teadlikku harjutamist. Kõige olulisem on seejuures pidev reflektsooniprotsess. Ajakirjanikud, kes pühenduvad oma oskuste arendamisele, saavutavad paremaid tulemusi ja suudavad pakkuda auditooriumile rikkalikumat ning väärtuslikumat sisu.

Otse-eetris tehtud uudisintervjuu on koosloomeprotsess. See tähendab, et kui soovida pakkuda sageli pingelises olukorras kulgeva vestluse käigus auditooriumile ammendav teemakäsitlus, mängivad suurt rolli mõlemad vestluspartnerid: nii ajakirjanik kui ka intervjuueeritav.

Ajakirjanik saab küll vestluspartnerit toetada ning suunata teda oma kogemusi, protsesse või otsuseid auditooriumile arusaadavalt analüüsima ja tõlgendama, kuid vastutusest pole vaba ka intervjuueeritav. Temal on vestluses osaledes moraalne kohustus anda vastuseid ning tuua avalikkuse ette ja tähelepanu alla vaatenurki, mis on olulised just tema või esindatava institutsiooni jaoks. Seejuures peab ta püsima usaldusväärse allikana.¹⁵

Niisiis on intervjuu õnnestumises tähtis osa nii ajakirjanikul, intervjuueeritaval kui ka nende koostöisel ja toetaval suhtel, mille käigus nad teineteist mõjutavad.

¹⁵ Ekström, M. (2006); Franklin, B. ja Carlson, M. (2011). Journalism, Sources and Credibility: New Perspectives. Abingdon: Routledge.

Autorite koostöö teleuudise loomisel

Liisbeth Rats

Teleuudiste vaatamine on tihti inimeste harjumuspärane õhtune tegevus. Et inimesed aga uudislugude vaatamisest ka kasu saaks, peavad lood olema mõistetavad ja loogilised. Teleloo narratiivi konstrueerimisel osalevad nii ajakirjanikud, operaatorid kui ka monteeri- ja monteerijad, kes kõik on seega ühiselt loo autorid. Nende otsustest sõltub, milline uudislugu jõuab õhtuses uudistesaares vaatajateni. Seega pean selles artiklis autorina silmas nii ajakirjanikku, operaatorit kui ka monteeri- ja monteerijat.

Minu magistr töö eesmärk oli kaardistada kolme uudistetoimetuse (ERR – „Aktuaalne kaamera“, Kanal 2 – „Reporter“ ja TV3 – „TV3 uudised“) teleuudise konstrueerimise protsess ja selles kasutatud töövõtteid.

Vaatlesin selleks igas toimetuses ühe uudisloo konstrueerimist algusest lõpuni. Jälgisin nii ajakirjanikku, operaatorit kui ka monteeri- ja monteerijat ning tegin märkmeid vaatluspaberitele. Samuti tegin kõigi vaadeldutega intervjuud. Kokku vaatlesin ja intervjuueerisin kaheksat inimest.

Töö põhiosa on juhendaja Brit Laakiga koos kirjutatud ingliskeelne teadusartikkel. Eestikeelsest kaaskirjast leiab ülevaate minu rollist artikli kirjutamisel ja uurimuses.

Teadusartikli teoreetiline raamistik on jaotatud kaheks. Esimene osa annab ülevaate, millised on ajakirjaniku, operaatori ja monteeri- ja monteerija tööülesanded ning kuidas peaksid nad omavahel koostööd tegema. Teoreetilise raamistiku teine osa kirjeldab emotsioonide olulisust teleuudises ning seda, missugust

rolli mängib poolte koostöö emotsionaalselt mõjusa loo saavutamiseks.

Teadusartiklis sõnastasime kaks uurimisküsimust.

1. Kuidas konstrueerivad autorid teleuudist?

2. Kuidas lähenevad autorid teleuudise narratiivi kujundamisel audiovisuaalsele tekstile?

Teleloo ülesehitus ja autorite ülesanded selle konstrueerimisel

Uudistesaares koosneb mitmest väiksemast uudisloost, mis annavad infot eri teemade kohta. Selle, millest uudislugu tehakse, otsustab toimetuse sageli teema uudisväärtusi hinnates. Kõige klassikalised uudisväärtused on konflikt, prominentsus, ainulaadsus, mõjusus, asjakohasus, inimlik huvi, emotsionaalsus ning asukoht.¹ Uuemal ajal on aga uudisväärtuseid ka täiendatud.

Harcup ja O'Neill² on esitlenud uut 15-st uudisväärtusest koosnevat nimekirja, mille seas on näiteks jagatavus sotsiaalmeedias, audiovisuaalsus ja draamast alguse saanud lood. Seega on koos maailma muutumisega muutunud ka aspektid, mis mängivad rolli selles, mis on inimestele tähtis ja neid köidab.

Ajakirjaniku ülesanne on avaldada uudislugusid, mis põhinevad faktilisel materjalil, seejuures on teleuudiste puhul oluline, et telelugu moodustaks terviku, koosnedes ajakirjaniku sisseloetud tekstilõikudest, intervjuueeritavate sünkroonmaterjalist ning ständerist.³

Uudisloo konstrueerimisel on väga oluline loo oskuslik jutustamine, et see köidaks auditooriumi

Artikli aluseks on 2024. a Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud magistr töö „Autorite koostöö teleuudise konstrueerimisel“ (juhendaja Brit Laak). Vt <https://hdl.handle.net/10062/100270/>.

¹ Keller, T. ja Hawkins, S. (2009). *Television News: A Handbook for Reporting, Writing, Shooting, Editing & Producing*. Scottsdale: Holcomb Hathaway.

² Harcup, T. ja O'Neill, D. (2017). What is News? *Journalism Studies*, 18(12), 1470–1488. DOI:10.1080/1461670X.2016.1150193.

³ Hudson, G. ja Rowlands, S. (2007). *The Broadcast Journalism Handbook*. London: Pearson Education; Thompson, R. ja Malone, C. (2004). *The Broadcast Journalism Handbook: A Television News Survival Guide*. Lanham, MA: Rowman & Littlefield.

tähelepanu ja oleks vaatajatele lihtsasti arusaadav.⁴

Uudisloo ülesehituseks on enamjaolt kaks narratiivimudelit: klassikaline ümberpööratud püramiid ja Freytagi püramiid. Ümberpööratud püramiidi struktuuriga uudisloos on info esitatud tähtsuse järjekorras – esmalt kõige olulisem ehk uudise tuum ning lõpus taustainfo.

Selline jutustamisviis esitab vaatajale loo kõige tähtsama osa ehk annab justkui vastuse kohe alguses, seega ei tekita see emotsionaalset sidet ja huvi, mis paneks vaataja kindlasti loo lõpuni vaatama.⁵ Freytagi püramiidi skeem on üles ehitatud vaataja huvi säilitamiseks – esmalt annab lugu inimesele konteksti ja loob sideme, seejärel rullub teema detailsemalt lahti ja pinge kasvab, kuniks lugu jõuab haripunkti, millele järgneb probleemi lahendus ja kontekst edasise kohta.⁶ Arvestades, et uudisloogu peaks televaatajale andma tervikliku pildi teadaolevast infost mingi sündmuse kohta, on oluline, et vaataja loo algusest lõpuni täielikult ära vaataks.

Seega oleks kasulik uudisloogu üles ehitada Freytagi püramiidi mudelit järgides, et vaatajal jääks lugu meelde ning ta saaks loost kätte kogu olulise info. Choi ja Lee⁷ on samuti oma uurimistöös leidnud, et teleuudise vältel peaks vaataja huvi järjepidevalt loo juures püsima, mitte vahepeal mujale hajuma.

Vaatajate tähelepanu hoiab ja uudisloo muudab mõjusaks visuaalne materjal.⁸ Kui teleloo konstrueerimisel osaleb ka kaameraoperaator, annab see ajakirjanikule võimaluse keskenduda intervjuueerimisele, et allikatelt kogu vajalik info koguda.⁹

Kaameraoperaatori ülesanne on filmida eri nurkade alt ja erineva suurusega kaadreid, mis peavad olema hea kompositsiooniga, stabiilsed ja fookuses, et neid saaks loos katteplaanidena kasutada.¹⁰ Siiski peavad ajakirjanik ja kaameraoperaator koostööd tegema ning omavahel rääkima, missugused kaadrid on uudisloogu konstrueerimiseks vajalikud,¹¹ et visuaal-

lid toetaksid ja rõhutaksid teleloo fookust.¹²

Visuaalse materjaliga on võimalik uudisloogu loogilisemaks muuta, aga see saab ka ajakirjaniku tekstile ning intervjuu sünkroonidele lisaväärtust anda.¹³

Nii nagu operaatorile, peab ajakirjanik ka videomonteerijale selgitama, millest uudisloogu räägib, mis materjal loo kokkupanemiseks olemas on, kui pikk teleloogu võib olla ja millal peab see eetriks valmis olema.¹⁴ Ajakirjanikud peaksid videomonteerija teleloogu üksi monteerima jätma vaid erandjuhtudel, näiteks kui lahvatub mõni oluline uudis.¹⁵ Muul juhul peaks ajakirjanik alati monteerija kõrval olema, kuni teleloogu on täiesti valmis: monteerija võib vajada juhiseid ja kinnitust, et tulemus oleks selline, nagu ajakirjanik on visualiseerinud.

Videomonteerimine peaks muutma teleloo tervikuks ja andma sellele rütmi, kuid see on võimalik vaid kvaliteetsete kaadritega. Seetõttu on taas oluline, et kaameraoperaatorid mõtleksid ka sellele, kuidas nende filmitud kaadrid omavahel monteeruvad.¹⁶

Uudisloogu kirjutades peaks ajakirjanik teksti kaudu vaataja tähelepanu visuaalile juhtima. Tekst ei tohiks kirjeldada täpselt sedasama, mida vaataja parasjagu ekraanil näeb – tekst ja visuaal peavad teineteist täiendama. See muudab vaataja erksamaks ja loo tema jaoks huvitamaks, sest ta saab luua seoseid ja lugu selle edenemise ajal järk-järgult nii-öelda avastada.¹⁷

Kuna monteerijal ei ole uudislooga samasugust emotsionaalset sidet nagu ajakirjanikul, kes on sellega terve päeva pidevalt tegelenud, oskab tema sageli paremini välja tuua, millal loo visuaal ja tekst omavahel niivõrd hästi kokku ei lähe ning kust võiks lugu kärpida, kui see on vajalik.¹⁸ Videomonteerija kannab mõnes mõttes ka tavalise televaataja rolli ja märkab, mis on oluline ning mis tekitab segadust ja on raskesti mõistetav.

Teleuudiste toimetuses on loo autoritel enam-

⁴ Hudson, G. ja Rowlands, S. (2007); Kobre, K. (2012). *Videojournalism: Multimedia storytelling*. Waltham, MA: Focal Press.

⁵ Kobre, K. (2012).

⁶ *Ibid.*

⁷ Choi, Y. J. ja Lee, J. H. (2006). The Role of a Scene in Framing a Story: An Analysis of a Scene's Position, Length, and Proportion. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 50(4), 703–722. DOI:10.1207/s15506878jobem5004_8.

⁸ Zelizer, B. (1992). CNN, the Gulf War, and Journalistic Practice. *Journal of Communication*, 42, 66–81.

⁹ Stewart, P. ja Alexander, R. (2022). *Broadcast Journalism: Techniques of Radio and Television News*. New York: Routledge.

¹⁰ Yorke, I. (1997). *Basic TV Reporting*. Oxford: Focal Press.

¹¹ Stewart, P. ja Alexander, R. (2022).

¹² Kobre, K. (2012).

¹³ Møller, H.-G., ja Thorsen, M. (1996). *Teleajakirjandus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

¹⁴ Stewart, P. ja Alexander, R. (2022).

¹⁵ Yorke, I. (1997).

¹⁶ Holland, P. (2000). *The Television Handbook*. London, New York: Routledge.

¹⁷ Kobre, K. (2012).

¹⁸ Orlebar, J. (2002). *Digital Television Production: A Handbook*. London: Arnold.

jaolt vaja lugu valmis teha sama päeva jooksul, mille õhtul see eetrisse läheb. See tähendab, et uudisajakirjanduses töötavatel inimestel on pidev ajasurve.¹⁹ Hoolimata sellest, et ajakirjanike tööpäevad on muutunud pikemaks, on neil vähem aega teha taustatööd.²⁰ Selle järgi võib eeldada, et uudislugude kvaliteet kannatab, kuna ajakirjanik teeb ajapuuduse tõttu tööd pealiskaudsemalt.

Ka varasematest uuringutest on selgunud, et ajasurve ja tähtsajad kujundavad ajakirjanike tööritiini ning kiire töötempo tõttu on tõenäoline, et sisukate ja sügava narratiiviga uudislugude asemel on uudis-tesaade pealiskaudsete lugude kogum.²¹

Ajaga on infohulk kasvanud, veebimeedia on ajakirjanduse tempot veelgi kasvatanud ning võimu on võtnud tähelepanumajandus. Seetõttu saame eeldada, et aeg ja tempo – sh see, kuidas uudisloo konstrueerijad oma tööd teevad – on uudiste tegemisel üha olulisemaks muutunud.

Signe Ivask on enda doktoritöös kirjutanud, et suurenenud töömaht ning ajasurve võivad põhjustada ajakirjandusliku sisu kvaliteedi langust.²² Lisaks on ta märkinud, et nii kaob ajakirjandusest loomingu- gulisus kui üks loomemajanduse ressursidest.²³ Kuna teleajakirjanduses mängib lisaks tekstilisele osale suurt rolli visuaal, võib vähene aeg loometöök tähendada, et televisiooni kui meediumi potentsiaali ei kasutata täielikult ära.

Meetod ja valim

Uuringu tegemiseks kasutasin formaliseerimata osalusvaatlust ja standardiseerimata poolstruktu- reeritud intervjuud. Tegemist on etnograafilise uuri- musega, sest käisin uudisetoimetustes ajakirjanike, operaatorite ja monteeri- jate tööpäeva vaatlemas. See tähendab, et jälgisin nende rutiinset tegevust nende loomulikus töökeskkonnas. Pärast vaatlus- päeva tegin osalistega ka intervjuud, mis on samuti etnograafilistes uurimustes tavapärane praktika.²⁴

Uurimuse esimene etapp oli vaatlus. Olin terve päeva teleloo konstrueerijate kõrval, käisin nendega kaasas ning jälgisin loomeprotsessi. Päeva esimeses

pooles vaatlesin eelkõige ajakirjanikku, kuniks oli aeg minna võttele. Seal lisandus operaatori vaatlus. Päeva lõpupoole, kui oli aeg uudisloogu kokku pan- na, vaatlesin ka monteeri- jate. See tähendab, et vaat- lesin vahepeal korraga mitme inimese tööd ja nende koostööd.

Terve päeva vältel tegin märkmeid vaatluspabe- ritele. Vaatluspabereid oli kolme tüüpi: ajakirjaniku vaatlus, operaatori vaatlus ja monteeri- ja vaatlus. Vaatluspaberid põhinesid minu bakalaureusetööl,²⁵ kus olin kasutatud uurimismeetodit testinud. Lisaks võtsin operaatori ja monteeri- ja vaatluspaberite ja intervjuukavade väljatöötamisel eeskujuna Bärbel Morose seminaritööst.

Formaliseerimata osalusvaatluse valisin seepä- rast, et mulle jääks võimalus vaatluse ajal vajadusel täpsustavaid küsimusi küsida. Samuti sain selle mee- todiga kogutud materjali hilisemaks analüüsiks talle- tada. Suuri sekkumisi ma siiski ei teinud. Enamjaolt piirdusin väheste küsimustega, millega täpsustasin, kas ajakirjanikul on kõik intervjuud kokku lepitud või on vaja veel midagi planeerida, ning uurisin lähi- aja plaanide kohta (mis kell me toimetusest väljume, kuhu me läheme).

Võtetel olles ning monteerimise ajal ei sekku- nud ma küsimustega, mis oleks autoreid pannud oma valikuid või tegevust põhjendama ja selgita- ma. Bakalaureusetöös uurimismeetodit testides õppisin, et vaatluse ajal ei saa ma vaadeldavatele kui- gipalju küsimusi esitada, kuna see võib nende tööd segada. Seetõttu märkisin magistritööd tehes tekki- vad küsimused üles ning esitasin hiljem intervjuud tehes.

Töö teine etapp oli intervjuude tegemine. Interv- juud oli oluline teha loo konstrueerimise ja vaatle- misega samal päeval, et kõikidel osalistel oleks prot- sess värskest meeles ja nad saaksid loo konstrueeri- mist kirjeldada täpselt nii, nagu see nende vaates oli olnud. Kui intervjuud teha hiljem, võib juhtuda, et osalised ei mäleta enam nii hästi protsessi ja otsus- tuskohti, võivad meenutada valesti või jääb osa infot puudu.

¹⁹ Harro-Loit, H. ja Josephi, B. (2020). Journalists' Perception of Time Pressure: A Global Perspective. *Journalism Practice*, 14(4), 395–411. DOI:10.1080/17512786.2019.1623710.

²⁰ Harro-Loit, H. ja Lauk, E. (2016). Journalists in Estonia. Country report. *Worlds of Journalism Study*. https://epub.ub.uni-muenchen.de/29706/1/Harro-Loit_Lauk_Country_report_Estonia.pdf.

²¹ Schlesinger, P. (1977). Newsmen and Their Time-Machine. *The British Journal of Sociology*, 28(3), 336–350. <https://doi.org/10.2307/589998>.

²² Ivask, S. (2018). The Role of Routines, Demands and Resources in Work Stress Among Estonian Journalists. Doktoritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateadus- te instituut. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

²³ *Ibid.*

²⁴ Strömpl, J. (2014). Etnograafiline uurimus. *Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/etnograafiline-uurimus>.

²⁵ Rats, L. (2022). Teleajakirjanik konstrueerimas uudisloo narratiivi. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. <http://hdl.handle.net/10062/82484>.

Tegin standardiseerimata semistruktureeritud intervjuud. Seega oli mul küsimuste kava ettevalmistatud, kuid jätsin endale vabaduse vajadusel lisaküsimusi esitada ning küsimusi muuta või ka välja jätta. Intervjuukavad koostas nii, et need oleksid kooskõlas vaatluspaberitega. Seega käisin intervjuus läbi kogu protsessi ning küsisin eri tegevuste ja otsuste kohta, millega intervjuueeritav loo konstrueerimisel kokku puutus.

Vaatlust oli oluline intervjuuga täiendada seetõttu, et see andis protsessist täieliku ülevaate. Nii said vaadeldavad ise enda tegevust kirjeldada ja oma seisukohti väljendada, mis vähendas minu võimalikke hinnanguid nende tegevusele. Kuigi see ka lühendas vaatlusprotsessi, sain siiski adekvaatse materjali, mille põhjal järeldusi teha. Standardiseerimata intervjuu lasi intervjuueeritaval küsimustele vastata vabalt oma sõnadega, seega ei seadnud ma neid kuidagi valiku ette ega suunanud vastustes.

Uurimistöo valimisse kuulusid ajakirjanikud, operaatorid ja monteerijad kõigist kolmest Eesti suuremast uudistetoimetusest. Igas toimetuses veetsin ühe vaatluspäeva. Valimis on Eesti Rahvusringhäälingu uudistesaaate „Aktuaalne kaamera“, Kanal 2 uudistesaaate „Reporter“ ning TV3 uudistesaaate „TV3 uudised“ töötajad. Kokku kuulus minu valimisse kolm ajakirjanikku, kaks operaatorit ja kolm monteeriijat.²⁶

Kuna minu uurimistööl oli väga kindel fookus ja vajasin fookusest lähtuvalt uuritavate tüüpilisi esindajaid, kasutasin mittetöenäosuslikku sihipärast valimit.²⁷ Konkreetset inimesed, keda vaatlesin ja intervjuueerisin, selgusid juhuslikult vastavalt sellele, kes olid tööl sel päeval, kui sain kohale minna. Kuigi valim ei ole suur, on oluline märkida, et Eesti meediamaastik ongi väga väike ning valimisse kuulusid kõik suured uudistetoimetused, kes ka meie teleuudiste valdkonda kujundavad ja mõjutavad.

Nii nagu vaadeldud inimesed, selgusid ka uudislooteemad samal päeval kui vaatlus ja intervjuu. Minu uurimuse puhul ei olnudki olulised ei uudislooteema ega konkreetne inimene, vaid see, et näeksin tervikprotsessi: uudislooteemad konstrueerimise kõiki etappe algusest lõpuni.

Uuringu ülesehituse kujundas Brit Laak, kes on juhendanud mitmeid omavahel haakuvaid töid uudislooteemad konstrueerimisest. Minu magistristöo andis võimaluse varasemates töödes testitud kategooriaid komplekselt käsitleda.

Peamised tulemused

Magistristöo ingliskeelses artiklis tõin peamiste tulemustena välja probleemid uudislooteemad autorite koostöös. Ajakirjanikud, operaatorid ja monteerijad ei aruta omavahel uudislooteemad läbi ega jaga soovitusi, mida nende realiseerimiseks vaja võiks olla. Neil kõigil on eraldi tööülesanded ning arvamus, et teistele nõuannete või juhiste jagamine on justkui nende töösse sekkumine.

Operaatorid leiavad, et neil on piisavalt töökoostööd, seega ei vaja nad katteplaanide filmimiseks ajakirjaniku ega monteeriija soovitusi. Lisaks ei tunne operaatorid ja monteerijad ennast uudislooteemad autoritena, kuigi nende panus selle telekraanile jõudmisel on märkimisväärne. See kõik mõjutab looteemad lõpptulemust – milline info jõuab uudislooteemad ja mis jääb näiteks visuaali puudumise tõttu välja, kui palju järgivad looteemad tekst ja pilt ühte ja sama narratiivi ning mil määral tekitab uudislugu vaatajates emotsioone.

Nii ajakirjanikud, operaatorid kui ka videomonteeriijat üritasid intervjuutes tihtipeale kas iseenda või teiste käitumisele põhjendusi otsida, kui neile tundus, et see polnud päris õige. Näiteks tehti seda situatsioonides, kus oli juttu sellest, et ajakirjanik ei osalenud monteerimisprotsessis või kaadrite filmimine ei olnud kõige paremini õnnestunud. Peamiselt töid pooled põhjenduseks, et tegemist ei olnud tavapärase päevaga või aega oli vähe.

Ajakirjanikud peavad uudisteemad valimisel ja uudise ülesehitamisel tähtsaks uudisväärtusi. Kui uurisin intervjuutes, miks ajakirjanike arvates oli vaja just sellest teemast uudislugu teha, töid nad välja klassikalisi uudisväärtusi.

Nähes, mismoodi ajakirjanikud looteemad valmis tegid, võib öelda, et ülesehituse kasutavad nad jätkuvalt klassikalist ümberpööratud püramiidi struktuuri: oluline esitatakse esmalt ning seejärel liigutakse järk-järgult vähemolulise poole, kuni lõpuks antakse taustainfot. Ajakirjanikud ega ükski teine pool ei rääkinud muudest looteemad jutustamise või ülesehitamise viisidest.

Vaatlustest ja intervjuudest selgus, et tihtipeale ei vali ajakirjanikud looteemad allikaid kuigi kriitiliselt. Kõigil kolmel juhul leppisid ajakirjanikud mingil määral nii-öelda ettesöödetud allika(te)ga. Kahel juhul valis allika kommunikatsioonitöötaja. Ühel juhul valis ajakirjanik potentsiaalsete allikate seast need, kes parasjagu said ruumist väljuda ja intervjuu anda.

Sel juhul võiks öelda, et allikad kujundasid looteemad

²⁶ Töös nimetatud kui „ajakirjanik 1/2/3“, „operaator 1/2“ ja „monteeriija 1/2/3“.

²⁷ Rämmer, A. (2014). Valimoodustamine. *Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/valimid>.

fookuse, kuna toimetaja kutsus rääkijaks inimesed, keda oli mugav kutsuda, mitte aga iseenda esimest eelistust. Sama toimetaja sõnas ühtlasi, et teise allika kutsus ta rääkima selleks, et loos oleks kaks allikat, mitte niivõrd sisulise väärtuse saamiseks.

Vaatlustest nähtus, et ajakirjanikud ei pruugi pärast intervjuude tegemist lugu kokku kirjutades neid enam täies mahus läbi kuulata. Ajakirjanikud valivad tsitaadid mälu järgi ja lähtuvad sellest, mis neile intervjuust kõlama jäi. Ühel juhul oli ajakirjanikul juba enne intervjuude tegemist lugu nii-öelda valmis kirjutatud. Ta eeldas, mida allikad talle räägivad, ja pani nende põhjal loo paika, oodates, et intervjuud täidavad lüngad.

Järeldused

Magistritöö tulemuste põhjal lähtuvad uudisloo autorid sellest, et igal neist on oma eraldiseisev ülesanne. Uudisloo konstrueerimise protsess eeldab, et ajakirjanik ja operaator räägivad omavahel läbi, millest telelugu räägib, kes on intervjuueeritavad, kus toimub võte ning milliseid katteplaanid on vaja filmida.²⁸

Uudisloo monteerimise etapis on samuti oluline, et ajakirjanik oleks monteerija juures ning annaks juhiseid, milliseid visuaale loos kasutada, et valmiks nii visuaalselt kui tekstiliselt terviklik lugu.²⁹ Magistritöö tulemuste järgi aga leiavad uudisloo autorid, et üksteisele nõu ja soovitusi jagades ei töötata mitte ühise eesmärgi nimel, vaid sekkutakse üksteise töösesse, mis muudab tööprotsessi keerulisemaks.

Kvaliteetne ja ühtne teleuudis ei saa seega valmida ilma koostööta. Leiame, et teleuudise autorid ei pea mitte üksteist õpetama, kuidas kõnealust tööd teha, vaid jagama oma visiooni ja ootusi lõpptulemuse suhtes. See tähendab, et ajakirjanik, operaator ja monteerija peaksid ideed omavahel läbi arutama.

Nii saavad kõik pooled materjali koguda ja konstrueerida uudislugu kindlat visiooni silmas pidades. Kuna operaatoril ja monteerijal on suur mõju sellele, milline telelugu lõpuks vormub, ei saa nad vastutusest hoiduda. Autorite tööülesandeid ei saa vaadata kui „sinu tööd“ ja „minu tööd“, sest lõpuks peab see moodustama ühe terviku.

Uurimusest selgus ka, et ilma loo ideed läbi rääkimata võivad autorid seda mitmeti mõista, mistõttu täidavad nad oma rolli teistest erinevalt. Siis ei mõju loo tekst ja visuaal tervikuna, mis omakorda võib viia selleni, et telelugu ei kõida vaatajat, sest loo narratiiv on segane.

Kui autorid omavahel koostööd ei tee, ei ole ühtlasi kindel, et uudisloo tarbeks saab jäädvustatud kõik vajalik materjal ning et uudislugu saab eesmärgipäraselt monteeritud. Koostöö puudumisel võib lugu isegi vale sõnumit edasi anda. Uudislugu peab olema selge ja lihtsasti mõistetav, kui inimene seda eetris näeb.

Siit jõuamegi selleni, mis üldse auditooriumit köidab ja loo juures hoiab. Visuaalid muudavad teleloo inimestele huvitavaks ja aitavad sellel meelde jääda.³⁰ Kuigi visuaalid võivad sageli loo meelde jäävuseks isegi olulisemad olla³¹, siis teisalt on tähtis ka emotsionaalsus. Seetõttu võime mõnikord emotsioonide edasiandmiseks leppida halvema kvaliteediga visuaalidega. Näiteks võib olla õigustatud kasutada autoõnnetusest pealtnägija halvema kvaliteediga videot, sest see annab edasi olulist ja emotsionaalset infot.³²

Seejuures on oluline meeles pidada, et selline materjali kasutus on õigustatud vaid siis, kui visuaali emotsionaalsus kaalub selle halva kvaliteedi üle. Teisiti ei kasuta me televisiooni potentsiaali täielikult ja teeme justkui „kallist raadiot“.

²⁸ Ekström, M. (2000). Information, Storytelling and Attractions: TV Journalism in Three Modes of Communication. *Media, Culture & Society*, 22(4), 465–492. <https://doi.org/10.1177/016344300022004006>; Yorke, I. (1997).

²⁹ Stewart, P. ja Alexander, R. (2022).

³⁰ Alencar, A. ja Kruikemeier, S. (2018). Audiovisual Infotainment in European News: A Comparative Content Analysis of Dutch, Spanish, and Irish Television News Programs. *Journalism: Theory, Practice, and Criticism*, 19(11), 1534–1551. DOI:10.1177/1464884916671332; Kobre, K. 2012.

³¹ Zelizer, B. (2004). The Voice of the Visual in Memory. Phillips, K. R. (toim), *Framing Public Memory* (157–186). Tuscaloosa, AL: The University of Alabama Press.

³² Andén-Papadopoulos, K. ja Pantti, M. (2013). Re-Imagining Crisis Reporting: Professional Ideology of Journalists and Citizen Eyewitness Images. *Journalism*, 14(7), 960–977. DOI:10.1177/1464884913479055.

SÕJAAJAKIRJANIKUD

Eesti ajakirjanike kogemused Ukraina sõja kajastamisel: mida ja kuidas nendest õppida?

Angelina Lon

Ajakirjaniku tööd mõjutavad alati maailma geopoliitilised olud ja toimuvad sündmused. Ajakirjandusel on kohustus ühiskonnas toimuvat kajastada, olgu siis rahu, kriisi või sõja ajal. Tihti tuleb ette, et ajakirjanikud satuvad töötama oludes, kus nende enda elu, tervis ja heaolu võivad ohus olla.

2022. aastal alustas Venemaa täiemahulist sõda Ukraina vastu. See nõudis Eesti ajakirjanikelt kiiret reageerimist, pingutust ja kohanemisvõimet. Paljud neist pidid tööle asuma olukorras, kus kiirus, täpsus ja professionaalne vastutus põimusid pideva ohu ja ebakindlusega. Mitu neist oli Ukrainas kohapeal, kui täiemahuline sõda algas.

Minu magistritöö eesmärk oli analüüsida nende ajakirjanike kogemusi, keskendudes sellele, kuidas nad sõja kajastamiseks valmistusid, milliste ootamatute olukordadega pidid silmitsi seisma, millist tuge said toimetustelt ja millest puudust tundsid.

Lähtekohad

Magistritöö teoreetilises osas analüüsisin esmalt, kuidas meediauuringutes kirjeldatakse rahu ajal töötava ajakirjaniku töötingimusi. Seejärel võrdlesin neid kirjeldusi sõjareporterite töö spetsiifikaga.

Põhiline keerukus ja sellest lähtuvalt ka metodoloogiline puudujääk seisnes küsimuses, kuidas saab rakendada välismaiseid uuringuid Eesti kontekstis:

Eestis nimelt pole selget sõjareporterite määratlust. Eesti meediamajade väiksuse tõttu pole meie meediamajades reportereid, kes keskendusid ainult sõja kajastamisele.

Uuringute põhjal võib öelda, et sõjareporter on ajakirjanik, kes kajastab sõda, seisab seetõttu silmitsi ohtlike olukordade ja keeruliste eetiliste küsimustega ning kelle töötingimused sõltuvad suuresti poliitilisest ja militaarsest kontekstist.¹

Sõjareporterid puutuvad tihti kokku otsese füüsilise vägivalga, psühholoogiliste traumade ning keeruliste eetiliste dilemmadega, kus peab leidma tasakaalu iseenda ohutuse, professionaalse kohustuse ja inimliku kaastunde vahel.²

Lisaks töötavad need inimesed sageli piiratud ressursidega: sõjaoludes ja eriti rindejoone lähedal võib olla raskusi toidu, vee, kütuse, transpordi ja pesemisvõimalustega ning ka muud sanitaarsed tingimused on tihti kehvad.³

Sageli on puudulik ka selliste ajakirjanike ettevalmistus ja/või kaitsevarustus.⁴ Sõjatingimustes töötamise riskid on suured, mistõttu on elukindlustuse hinnad nii kõrged, et meediamajad ei saa neid tihti-peale endale lubada.

Nad kas loobuvad korrespondentide saatmisest sõjatsooni või kasutavad vabakutselisi ajakirjanikke, kes reisivad nendesse piirkondadesse eri meediaväljaannete esindajatena. See on odavam kui saata sõda

Artikli aluseks on 2024. aasta juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud magistritöö (juh Signe Ivask, <https://hdl.handle.net/10062/100268>)

¹ Markham, N. (2011). Risk and responsibility: Understanding the role of war correspondents in conflict zones. - *Journalism Studies*, 12(2), 234-247; McNair, B., et al. (2011). Media coverage of conflicts: Challenges and responsibilities. - *Media, War & Conflict*, 4(1), 13-28; Washburn, P. H., et al. (2003). War journalism: Ethics under fire in a time of war. - *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 80(2), 295-310; Nygren, G., et al. (2016). Digital war reporting: Journalistic work in competitive and dangerous landscapes. - *Digital Journalism*, 4(7), 891-905.

² Murrell, C. (2015). War correspondents' dilemmas: Reporting ethics in hostile conditions. - *Journalism Practice*, 9(3), 333-348.

³ Osofsky, H. J., Holloway, H. ja Pickett, A. (2005). War correspondents as responders: Considerations for training and clinical services. - *Psychiatry*, 68(3), 283-293.

⁴ McLaughlin, G. (2002). Rules of Engagement: Television Journalism and NATO'S „Faith In Bombing“ During the Kosovo Crisis, 1999. *Journalism Studies*, 3(2), 257-266. <https://doi.org/10.1080/14616700220130016>.

kajastama ametlik töölepinguga ajakirjanik.⁵

Minu magistritöö teoreetiline raamistik tugineb mitmele kesksele teooriale: sotsiaalse õppimise teooria, inimkapitali teooria ja hoolivuse eetika.

Sotsiaalse õppimise teooria⁶ kirjeldab, kuidas inimesed õpivad teiste kogemustest ning teisi vaadeldes ja jäljendades.

Inimkapitali teooria⁷ selgitab organisatsioonide motivatsiooni investeerida töötajate väljaõppesse, rõhutades koolituste olulisust ajakirjanike produktiivsuse ja ohutuse tõstmisel.

Hoolivuse eetika⁸ on tihedalt seotud inimkapitali teooriaga. Selle kohaselt võiksid ettevõtted esmalt kaardistada, mis on töötaja vajadused ja milliste probleemidega ta silmitsi seisab. Hoolivuse eetika võimaldab paremini mõista ka sõjareporterite töös ette tulevaid keerukaid eetilisi dilemmasid.

Meetod

Et Eesti ajakirjanike kogemusi Ukraina sõja kajastamisel süvitsi mõista ja analüüsida, kasutasin kvalitatiivseid uurimismeetodeid. Valisin poolstruktureeritud intervjuu, mis võimaldab põhjalikku arutelu ja sügavamat kogemuste ning õppetundide mõistmist. Valim oli sihipärane. Valimis oli üheksa Ukraina sõda kajastamas käinud ajakirjanikku kõikidest Eesti meediamajadest.

Nende ajakirjanduslik kogemus oli vahemikus 5–20 aastat. Intervjueritute keskmine vanus jäi vahemikku 35–40 aastat. Valimisse kuulusid nii mehed kui ka naised, kuigi naiste osakaal oli väga väike. See tulenes asjaolust, et väga vähesed Eesti naisajakirjanikud on käinud Ukraina sõda kajastamas.

Enamik valimisse kuuluvaid ajakirjanikke oli enne Ukrainat käinud kajastamas muid sõjalisi konflikte ja kriise, aga mõne ajakirjaniku jaoks oli see esimene sõja kajastamise kogemus.

Intervjuukava teemad hõlmasid ettevalmistust sõjareporterite tööks ja lähetuseks, kogemusi kriisi ja sõja kajastamisel, kontakte toimetuse ja teiste sõjareporteritega ning peamisi õppetunde ja vajadusi. Intervjuud toimusid sügisest 2023 kevadeni 2024. Uurimistulemuste analüüsimiseks kasutasin kvalitatiivset analüüsi ja avatud kodeerimist.

Põhitulemused

Eesti ajakirjanike ettevalmistus sõjatooni minekuks oli ebaühtlane. Enamik neist rõhutas praktilise koolituse puudumist, kuid need üksikud, kes olid saanud spetsialiseeritud väljaõppe välismaal, leidsid, et see jäi liiga teoreetiliseks.

Näiteks mainis üks ajakirjanik, et kuigi tema ülikooli õppekava oli põhjalik, ei valmistanud see teda ette ootamatuteks olukordadeks, mis nõudsid kiiret tegutsemist.

Ajakirjanikud rääkisid mitmeid lugusid selle kohta, kuidas nad pidid lahendama ootamatuid keerulisi olukordi. Üks levinud näide oli kiire reageerimine rünnakutele või olukordadele. Mitu ajakirjanikku kirjeldas, kuidas nad olid sunnitud tegema kiireid otsuseid ilma võimaluseta toimetusega konsulteerida. Sisuliselt pidid nad otsuseid vastu võtma üksinda ja loetud sekunditega.

Üks ajakirjanik märkis, kuidas tema esimene instinkt pommirünnaku ajal oli mitte varjuda, vaid hoopis seda filmima minna. Mitu ajakirjanikku tõi välja, et sõja- või kriisipiirkonnas töötavatel ajakirjanikel tekib tihti soov „adrenaliini taga ajada“: sattuda veel ohtlikumasse situatsiooni, millest pääsemine tekitab elevust. Keegi intervjueritavatest aga ei tunnistanud otseselt, et oleks ise seda kogunud. Paar ajakirjanikku märkis, et seda omadust oli rohkem märgata välismaiste ajakirjanike seas.

Eetiliselt keerulisi olukordi kirjeldati pigem vähe. Ajakirjanikud rääkisid rollikonfliktist. Ühelt poolt tahtsid nad tihti oma allikaid aidata. Teiselt poolt olid nad seal eelkõige ajakirjanikutööks. Mitu ajakirjanikku kirjeldas olukordi, kus nad pidid otsustama, kui palju sekkuda ja millal jääda kõrvaltvaatajaks.

Mõni intervjueritu rääkis oma eelnevast mõtete protsessist selle üle, kuidas kajastada vägivalda ja kannatusi ning säilitada samas austus kannatanute vastu. Toimetuste tasandil oli arutelusid selle üle pigem vähe.

Eesti toimetustel pole nende olukordade lahendamiseks ka mingisuguseid regulatsioone. Pole juhendit, mis määraks, mis juhul võivad ajakirjanikud sekkuda ja mis juhul mitte. Sellepärast pidid ajakirjanikud valikute langetamisel lähtuma enda

⁵ Walsh, M. E., Norwood, A. E., ja Hall, M. J. (2004). The 2001 Anthrax Attacks and the Media. R. J. Ursano, A. E. Norwood ja C. S. Fullerton (toim), *Bioterrorism: Psychological and Public Health Interventions* (lk 231–249). Cambridge: Cambridge University Press; Fröhlich, R. (2018). *Media in War and Armed Conflict: Dynamics of Conflict News Production and Dissemination*. New York: Routledge.

⁶ Bandura, A. ja Walters, R. H. (1977). *Social Learning Theory* (Vol. 1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

⁷ Becker, G. S. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*, 70(5), part 2, 9–49. <https://doi.org/10.1086/258724>.

⁸ Gilligan, C. (1982). New Maps of Development: New Visions of Maturity. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(2), 199–212. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb02682.x>.

sisetundest.

Tulemused näitasid, et ajakirjanikud tundsid sageli, et toimetus jättis nad omapäi, eriti logistika ja turvameetmete asjus. Paljud intervjuueeritud töid välja, et kuigi nad said väljaõpet, siis reaalseks ohuolukordadeks oli see ebapiisav. Näiteks meenutas üks ajakirjanik, kuidas ta pidi ise hankima ja kohandama oma turvavarustuse, kuna toimetuse pakutud varustus oli puudulik või ebakvaliteetne.

Samas suhtlesid eri meediamajade ajakirjanikud palju omavahel. Neil tekkis kogukond, kus üksteist nähti pigem kolleegide kui konkurentidena. Paar ajakirjanikku mainisid, et räägivad lähetuses olles sageli kolleegidega, kusjuures helistavad nii ise kui ka saavad kolleegidelt sõnumeid või kõnesid. Oma toimetusega suhtlesid lähetuses olevad ajakirjanikud pigem vähe.

Ajakirjanikud märkisid, et kuigi iga konfliktialal töötamise kogemus on üsna unikaalne, aitasid varasemad sõjakogemused neil paremini valmistuda ja kohaneda.

Enne Ukraina sõda ei mõelnud toimetused ajakirjanike sõnul kuigi palju turvalisusele. Varem saadeti ajakirjanikke rindele ilma elukindlustuse ja varustusega. Üks ajakirjanik näiteks meenutas, kuidas ta oli toimetuselt kiivrit palunud ning talle saadeti hoopis Euroopa Liidu logoga T-särk.

Kokkuvõttes tõi uurimistöö esile ettevalmistuse olulised lüngad. Eelkõige rõhutati, et on vaja tugevamat praktilist koolitust ja paremat psühholoogilist tuge. Toodi välja, et toimetused võiksid ajakirjanike ettevalmistamisel ja toetamisel aktiivsema rolli võtta.

Paljud ajakirjanikud rääkisid, et Euroopa ja USA suurte meediamajade sõjareporterid töötavad paremates tingimustes. See tähendab, et Lääne kolleegidel on suured tugisüsteemid: logistikud, tõlgid, mõnel juhul isegi vaimse tervise spetsialistid, assistendid, asjaajajad (*fixer*'id). Sellest võib järeldada, et tegelikult on Eesti reporteritel lähetuses olles Lääne kolleegidega võrreldes suurem töömaht ning neil on vaja mitmekesisemaid teadmisi ja oskusi.

Ajakirjanikud mainisid, et üks ettevalmistuse olulisemaid osasid on eelteadmised konfliktipiirkonnast ja selle eripärast, sealsetest süsteemidest ning nende toimimise mehhanismidest. Üks ajakirjanik tõi välja, et oluline on osata kaardistada enda jaoks turvalisi varjumiskohti. Peaaegu kõik ajakirjanikud nentisid, et ajakirjanikke võiks koolitada, kuidas nad saaksid oma turvalisust hoida ja kuidas peaksid ohtlike olukordades käituma.

Järeldused ja soovitused

Magistritööst selgus, et ajakirjanike ettevalmistus ja toimetuste tugi varieeruvad oluliselt ning on olemas mitmeid kitsaskohti ja arenguvõimalusi. Samuti erinevad ajakirjanike hoiakud erialase väljaõppe suhtes. Suurem osa ajakirjanikest ei ole läbinud spetsiaalset väljaõpet, vaid on omandanud oma teadmised ja oskused töökogemuse kaudu.

Väärtuslikuks õppimisviisiks on osutunud kolleegidega kogemuste vahetamine. Sotsiaalse õppimise teooria selgitab hästi, kuidas sõjalukorras ajakirjanikutööd õpiti: ise tehes, teisi vaadeldes, korrates samasuguseid käitumismustreid.

Ajakirjanikud puutusid kokku paljude tavatute ja ohtlike olukordadega, kus standardprotseduuridest ning eelnevast ettevalmistusest ei pruukinud piisata.

Selgus, et ajakirjanikud pidid olema väga leidlikud, et sõjatsooni kiiresti muutuvate olude ja ohtudega toime tulla. Sellistes olukordades on tähtsad kiire reageerimisvõime ja oskus kohaneda muutustega, mis nõuavad pidevat valmisolekut ja paindlikkust.

Siiiski saaks mitmeid keerulisi olukordi vältida, kui toimetustel oleks paremad ressursid ja aktiivsem roll ajakirjaniku toetamises. Toimetuste pakutav tugi on olnud kriitilise tähtsusega, kuid selle kvaliteet ja ulatus on olnud väga erinevad. Uurimistöö näitas, et ajakirjanikud hindavad toimetuste pakutavat logistilist ja materiaalselt tuge kõrgelt, kuid tihti jääb puudu süsteemsest psühholoogilisest ning erialasest toest. Eriti oluline on see otsese ohu olukorras, kus stressi ja trauma risk on suur.

Eesti ajakirjanikud on kiiresti kohanenud ja omandanud kiiresti ka ohuolukorras töötamiseks vajalikud oskused. Mõni intervjuueeritav tõi välja, et on suur vajadus süsteemse ja struktureeritud ettevalmistuse järele. Eelkõige peaksid ajakirjanduskoolid ja toimetused pakkuma kursusi ning koolitusi, mis keskenduksid kriisioludes töötamisele, sealhulgas ohutusmeetmetele, esmaabile, psühholoogilisele vastupidavusele ja eetilistele dilemmadele, millega ajakirjanikud konfliktipiirkondades silmitsi seisavad.

Väljaõppe oluliseks osaks peaks saama kriisipsühholoogia, et aidata ajakirjanikel traumeerivate kogemustega paremini toime tulla ning oma vaimset tervist hoida. Samuti on see oluline, et mõista paremini inimesi, kellest nad lugusid teevad. Tähtis on keskenduda ajakirjanike süsteemsele ja põhjalikule ettevalmistusele, mis võimaldab neil mitte ainult ellu jääda, vaid ka ekstreemsetes tingimustes professionaalselt töötada.

Eltoodu põhjal esitasin meediamajadele ja haridusasutustele mõne konkreetse soovitus, kuidas ja mida võiks õpetada ajakirjanikele (sealhulgas ajakirjandustudengitele), kes asuvad tulevikus potentsiaalselt tööle sõjatingimustes.

Eesti Kaitseministeeriumi hinnangu⁹ järgi on sõjaline oht Eestile eksistentsiaalne, mistõttu peaks olema valmis, et paljudest Eesti ajakirjanikest võivad üleöö saada sõjareporterid. On rõhutatud,¹⁰ et praktiliste tegevuste omandamine on ajakirjandushariduses kriitilise tähtsusega. Ka oleks oluline, et ajakirjanikud teeksid läbi ohutuskoolituse.

Ajakirjanikuks õppija peaks saama ülevaate sõjareporterite tööst ning peamiste potentsiaalsete sihtriikide ja -piirkondade eripäradest. Mitu minu intervjuueeritud oli hea meelega nõus külalislektorina ajakirjandustudengitele oma kogemustest ning peamistest õppetundidest rääkima tulema.

Intervjuudest tuli välja psühholoogilise ettevalmistuse olulisus – ajakirjandusõppes peaks andma

rohkem psühholoogiateadmisi, näiteks selle kohta, kuidas suhelda traumeeritud allikatega, kuidas hoida oma vaimset tervist, kuidas märgata enda ja teiste vaimse tervise probleemide sümptomeid. Erialase väljaõppe saanud ajakirjanikul peaks olema psühholoogiline valmisolek puutuda kokku potentsiaalselt traumeerivate teemade ja olukordadega.

Viimaks peaksid õppijad saama ülevaate eetilistest kontseptsioonidest, neid lahti mõtestama ning mängima läbi eetiliselt keerulisi olukordi. Kutse-eetika õpe ei saa anda konkreetset juhust, mis on moraalselt õige käitumine. Küll aga võivad kutse-eetika kontseptsioonid pakkuda juhtnööre, millistest kaalutlustest valiku tegemisel lähtuda ja millised tagajärjed võivad erinevatel lahendustel olla.

Ajakirjandusõppes on kriisi ja sõjaga seotud teemasid seni vähe käsitletud ning puuduvad sellega seotud õpiväljundid. Minu magistr töö tulemused võiksid olla toeks selle olukorra muutmisel.

⁹ Avalik ohuhinnang, Eesti sõjalise kaitse korraldamine ning Nursipalu harjutusvälja roll. (2023). *Kaitseministeerium*, https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/avalik_ohuhinnang_eesti_sojalise_kaitse_korraldamine_ning_nursipalu_harjutusvalja_roll.pdf.

¹⁰ Vt Brandon, W. (2002). Experiential Learning: A New Research Path to the Study of Journalism Education. *Journalism & Mass Communication Educator*, 57(1), 59–66. <https://doi.org/10.1177/107769580205700107>.

VALIKUD AJAKIRJANDUSES

Kust me tuleme, kuhu läheme?

Kokkuvõte EAAS-i koosolekust 2. veebruaril 2024

Väino Koorberg: Oleme tänasele koosolekule kutsunud neli Eesti ajakirjanduse suurkuju, et vaadata koos tagasi äsja lõppenud aastale, mis ei olnud ühtepidi sugugi halb ja teisipidi sugugi hea. See oli aasta, kui me vist esimest korda üle hulga aja kuulsime sõna „tõeministerium“. See oli aasta, kui me nägime ajakirjandust, mis väga sügavalt ja valvekoe- ra kombel vaatas nii pimedatesse soppidesse kui ka sinna, kuhu tavaliselt meid vaatama ei lubata. Teisipidi oli see aasta, mille kandev mõte oli „üldine avalikkuse vähenemine“. Mulle tundus, et ajakirjanikutööd oli palju raskem teha kui enne. See oli aasta, kui esimesed suured nimekad väljaanded lõpetasid ilmumise paberkujul ja saavad edaspidi hakkama lihtsalt digitaalsetena. Me näeme, et see protsess ei ole sugugi ühemõtteline, oleme tajunud nii leinameeleolu kui ka rõõmsat meeleolu. Mida sellest kõigest arvata?

Oleme siia kutsunud esinema Hans H. Luige, anname talle sõna esimesena. Pärast teda saab sõna Igor Rõtov, Äripäeva kirjastaja, kes räägib, milline on elu ilma paberajaleheta. Kas me peaksime mängima leinamuusikat või mitte? Priit Hõbemägi räägib seejärel natuke Postimehe nägemusest selle kohta, kuhupoole ajakirjandus liigub, ja Tiit Hennoste ajakirjanduse guruna annab loodetavasti kõrvalpilgu selle kohta, mida me sellest kõigest arvama peaksime.

Hans H. Luik: Mart Kadastik ütles aastal 2001, et Eestis pole enam kohta kolmele suurele päevalehele.¹ Mõni aasta hiljem, 2013. aastal ütles ta, et ka kahe-

le päevalehele pole Eestis kohta.² Margus Mets, kes minu meelest tunneb ajalehti vabariigis üldse kõige paremini, ütles kümme aastat tagasi, et aastal 2024 ei loe enam keegi paberlehti.³ Trükikoja omanikuna ajas see ennustus tookord naerma ja ulguma paralleelselt.

Millised on aga faktid praeguse turu kohta? Mitte halvad. Suuri paberlehti on meil kaks, Õhtuleht ja Maaleht, viimastel aastatel tiraažiga 30 000 – 40 000, kuigi kerges langusjärgus.⁴ Neile järgneb mõne tuhande võrra väiksema salastatud, kuid mitte saladuseks jääva tiraažiga Postimees. Varsti kaob turult paberist Eesti Päevaleht, mille tiraaž oli tänavu veebruaris 7400, aasta varem 9000, kolm aastat tagasi 11 500. Digitellijate hulk on aga Eesti Päevalehel kogu aeg kasvanud, ulatudes praeguseks 102 000-ni.⁵

Digitellijate arv on aasta-aastalt tublisti suurenenud kõigil suurematel lehtedel, eriti aga Delfi Meedia väljaannetel. Ja sellega oleme ka visalt ja metoodiliselt tegelenud. Võitlus ei käi ju ajakirjandusturul enam mitte tiraažide pärast. Võitlus käib tähelepanu nimel.

Seda tehes ei tohi loomulikult minna tähelepanuhooraks, millised me oleme, kui Facebookis, Tiktokis või Instagramis postitame. See on nagu suur mäng, see on informatsioonivoo massihaldamine. Selles on mitu ohtu, nagu allikapimedus, kui me hakkame liiga palju armastama oma toimetuse allikaid. Tuleb pidevalt muudatusi teha, sest demokraatia-institutsioonid on meil paigas.

Demokraatiat ja jõudude tasakaalu suudetakse kaitsta, aga demokraatia üks osis on ka ajakirjandus,

¹ Kadastik: kolmele ajalehele ei ole ruumi. *Postimees Ärioleht* 6. märts 2001 <https://arileht.delfi.ee/artikkel/1276042/kadastik-kolmele-ajalehele-ei-ole-ruumi>

² Kadastik: Eestis pole kahele päevalehele kohta. *ERR* 19.09.2013 <https://www.err.ee/328683/kadastik-eestis-pole-kahele-paevalehele-kohta>

³ Itse, B (2014) Margus Mets: kümne aasta pärast ei loe keegi paberlehti. *Sakala* 16. august <https://sakala.postimees.ee/2890229/margus-mets-kumne-aasta-parast-ei-loe-keegi-paberlehti/comments>

⁴ <https://meedialiit.ee/statistika/>

⁵ *Ibid.*

mille ümber käib suur kõigutamine, ja me peame näitama, et me paindume, mitte ei murdu. Ajakirjanik on vaba elukutse esindaja, kes oma erialase ettevalmistuse põhjal peab ütleva, mis sel hetkel tundub talle õige ja tõelisena.

Kuidas me liigume digitaalse maailma poole? Üksteist müksates ja raskelt. Delfi Meedias löime IT-poole, mis tegeleb lugejate käitumise monitoorimise ja ennustamisega, nendele soovitud sisu paikamisega. Meil oli see julgus ja meelekindlus hakata esimesena Eestis veebis raha eest ajakirjanduslikku sisu pakkuma. Siis hakkas see toimuma konkurentide juures, müüsi ideed leedukatele ja lätlastele.

Postimees on teinud väga õigesti oma veebiajakirjadega, kus on äärmiselt huvitavad eksklusiivsed lood tuntud tegelastega. Spordi-, krimi-, välisuudiste kõrval peab olema ka meelelahutust ja õrnemaid teemasid.

Meil kõigil on probleem, kuidas tutvustada omavahel turundus- ja IT-osakonda, kes räägivad n-ö erinevat keelt. Tehisintellekti kaasamisega saavad ajakirjanikest videomeistrid. See on areng, mis annab nii leiba kui ka eneseteostust. Meediamajad, mis meil on, kes ei taha sattuda allikapimedusse, olla enesekindluse lõksus, peavad olema mitmekesised ja sisemiselt vaidlemagi. New York Timesi arvamisosakonna endise juhataja kirjutatud lugu sellest, kuidas leht magas maha kõik protsessid, sest oli liiga enesekindel ja langes populismi võrku, peavad lugema kõik, kes tahavad aru saada muutustest, muutuste vajalikkusest.

Tiraažid on juba minevik. Ka digitellimused on minevik, kuigi meil ei lähe seal halvasti. Tähtis on lugejate lojaalsus, ühe lugejakontakti pikkus või kestus. Tähtis on see, et lugejaid vähe ära kukuks. Kui sa suudad lugejatega tegelda selliste menetlusvormide abil, nagu Google Analytics, siis saad neile lähemale. Ja kui sa suudad usaldusväärst sinna juurde tilgutada, siis võid saada nii armsaks, et inimene võib-olla ei vajagi väga palju muud peale sinu tellimuse.

Arvan, et lähem aeg saab olema edukas Õhtulehele – miks ei võiks see olla Eesti suurim digileht. Vaadake, millised lehed troonivad näiteks Rootsi ja Norra ajakirjanduses. Need on õhtulehed.

Igor Rõtov: Aasta 2007, kui panin maha Äripäeva peatoimetaja ameti, oli meie jaoks buum. Äripäeva tiraaž tõusis 20 000-le, näitasime hiigelkasumit, käisin ettevõtluse konverentsidel ja tundsin ennast tõelise guruna. Esinesin rahvusvaheliselt kõnedega,

kui hästi meil Eestis ajakirjandusega on.

Aga kainenemine tuli kiiresti, juba 2008., veel enam 2009. ja 2010. aastal. Nii Äripäevas kui ka Eesti meedias üldisemalt oli siis stagnatsioon. Juuliks 2016 oli tiraaž langenud alla 7000. Inimesed hakkasid lugema uudiseid veebis, aga ei tahtnud selle eest maksta.

Olime olukorras, kus paberleht kahanes, reklaami ei olnud ja veeb küll oli, aga maksma selle eest ei vaevunud. Murrang Äripäeva jaoks – ma arvan, et üsna samal ajal kogu Eesti meedia jaoks – oli kuskil 2016–2017, kus tekkis teadlik suund veebitellimustele. Alguses läks see konarlikult, aga tegelikult tuli edu üsna kiirelt.

Aastal 2007 tuli Äripäeva käibest 80% reklaamist ja 20% tellimustest. Kui vaatame neid numbreid täna, siis need on täpselt vastupidi, 80% käibest tuleb tellimustest ja 20% reklaamist.

Praegu on meil Äripäeva digitaalseid tellimusi 18 000, pluss meie teemaveeb ja uudisveeb, kust tuleb õige mitu tuhat tellijat juurde. Neid, kellel on konto mingi ajakirjandusliku sisu tellimiseks, on juba 28 000.⁶ See on ärväljaande jaoks väga suur näitaja, sest meie potentsiaalne auditoorium on kümme korda väiksem kui Postimehel või Delfil.

Kuidas see kõik nii juhtus? Ma olen väga tänulik meie toimetuse tiimile, kes tegi digipöörde oma peas ära väga kiiresti, 2016. aastaks. Meie kindel arusaamine oli, et digitaalsed tellimused tuleb kätte saada. Võtsime kursi Financial Timesile, mis oli toona sellel alal üks maailma edukamaid, ja viisime asja järk-järgult läbi. Kuskil aastal 2019 arvasime, et paberleht kaob ära 10–15 aasta pärast.

Konkreetne sündmus, mis seda protsessi kiirendas, oli koroona. Inimesed, kellel oli paberleht tellitud töökohale, sellest puudust ei tundnud, sest neil oli ka digikonto, millele sai kodustki juurde. Kulu kokkuhoiu eesmärgil hakkas leht sel ajal ilmuma senise viie korra asemel nädalas ajutiselt ühe korra.

Kui olime seda mõni kuu teinud ja nägime, et lugejatelt mingisugust reaktsiooni ei tulnud, saime aru, et ei olegi mõtet viie korraga jätkata. Nii et see ei olnud tegelikult mitte meie, vaid lugeja otsus. Nägime, et lugeja viit paberlehte nädalas ei vaja, ja vabanesime inertsist. Ma mäletan hästi, mis meeleolu selle järel toimetuses oli. Inimesed olid rõõmsad. Rääkisid, et ammu juba ootasime, et vabaneksime koormast mitu lehenumbrit lugudega täita, samal ajal kui peaaegu mitte keegi neid ei loe.

Minul oli tehtud riskistsenaarium, et teatud hulk

⁶ <https://meedialiit.ee/statistika/>

konservatiivseid lugejaid hakkab protestima ja lõpetab tellimuse. Kuid vastupidi, niipalju kui lugejatega rääkisime, võtsid nad selle vastu mõistvalt. Tihti peale kõlas fraas „miks te seda juba varem ei teinud, paberlehte ei loeta enam“.

Hans rääkis oma ettekandes, et digiturundus on möödapääsmatu. Aga mina pean kõige olulisemaks hoopis midagi muud, hoopis midagi väga vana. Tunnen vahel täna, nagu oleksin 1990. aastate alguses. Tunnen, et kvaliteetne ajakirjandus on tähtsam kui iial varem. See tundub mulle majanduslikult väga perspektiivikas.

Kui sa tahad tänapäeval meedias edu saavutada, muuta seda äri atraktiivseks, siis parim viis selleks on investeerida headesse ajakirjanikesse, üles ehitada väga tugev toimetus. Need asjad, mida Juhan Peegel, Marju Lauristin ja Tiit Hennoste on meile õpetanud, on meile täna täpselt sama tähtsad, kui nad olid 30 aastat tagasi.

Kuidas edasi? Minu hinnang praeguse Eesti ajakirjanduse kohta on hea, me oleme väga heas seisus. Väikese majanduse tõttu kipume iseendast rääkides väikesi ebaõnnestumisi võimendama, oma edu pisendama.

Soovitan teil väga vaadata ajakirjanduse usaldusväarsuse tabeleid, seda võib pidada ajakirjanduse kvaliteedi mõõdupuuks. Ja Eurostat⁷ mõõdab näiteks elanike hulka, kes tellivad digitaalsete uudismeediatooteid. Kui te olete nende andmetega tuttavad, siis ilmselt teate, et Eesti ajakirjandus on Euroopas üks usaldusväärsemaid, jäädes küll natuke maha Põhjamaadest. Kui aga vaadata täiskasvanud inimeste arvu, kellel on mingisugunegi digitaalsete uudismeedia tellimus, siis Eesti on Euroopas ülekaalukalt esikohal.

Lõpetuseks. Mis on muutunud või mis tegelikult muutub ajakirjanikutöös? Minu hinnangul tajub ajakirjanik tänu tehnoloogiale täna paremini, kui väärtuslik või mitteväärtuslik on see lugu, see materjal, mida ta teeb.

Ma vaatan oma toimetust, meil on siin erinevas vanuses inimesi, sealhulgas palju noori, kes tulevad hommikul tööle ja proovivad seda maailma paremaks teha. Ja siis on meil monitorid, kus on nähtav, kui palju loetakse neid lugusid, mis veebis üleval on, seda nii kogusummas kui ka nende hulgas, kes meid tellivad. Ja kui palju need artiklid toovad meile uusi tellijaid. See annab väga hea võimaluse näha, kas aja-

kirjanik teeb head tööd või mitte.

Kui arvud lähevad alla, siis paneb see ajakirjanike rohkem pingutama. Kui toimetus näeb, et arvud on üleval, siis on see innustav. Kui suudame pakkuda lugejale head sisu, mis tõstab tema sotsiaalset konkurentsivõimet ja majanduslikku heaolu, siis on ta valmis selle eest head hinda maksma.

Kui lühidalt öelda, mis ma arvan sellest, mis saab lähema viie aasta pärast, siis minu meelest on Eesti ajakirjanduse praegune seis hea ja meil on kõik eeldused, et see oleks viie aasta pärast veel parem.

Väino Koorberg: Sa räägid väga optimistlikult ajakirjanduse olevikust ja tulevikust, aga kostab ju ka pessimistlikke hääli. Just möödunud nädalal rääkis Sanomate suuromaniku esindaja oma juubeliartiklis⁸ suure murena sellest, et praegune digiajakirjandusele üleminek mõjub hävitavalt kohalikule ajakirjandusele. Teisipidi väitis ta väga kindlalt, et digitaalsete mudel ei suuda tegelikult lõpuni toimetuse vajadusi ära toita.

Ja kolmas ennustus, mis mul tema artiklist silma hakkas, oli see, et Soome turg on nii väike, et sinna palju enam ei mahu. Selleks ajaks, kui tema nelja-aastane lapselaps saab täisealiseks, jääb neile järele ainult kaks enam-vähem arvestatavat meediattevõtet, üks neist YLE ja teine mõni erameediattevõtte, võib-olla Helsingin Sanomat. Kui sa nüüd vaatad meie palju väiksema turu peale, siis mida sa ennustaksid?

Igor Rõtov: Esimese hooga vaataksin Rootsi turu poole, mis on natuke suurem. Rootsi juhtivate meediamanageride meelega on praegusel hetkel väga optimistlik. Ja Rootsi näide võib olla vastukaaluks sellele, mida sa ütlesid Soome kohaliku ajakirjanduse kohta.

Me näeme Rootsis väga laialdast võrku kohalikest ajalehtedest, mis on vaikselt üle minemas kohalikeks veebitoodeteks. Nad suudavad olla edukad ka väga väikestes kommunides. Nad on välja arvutanud, et näiteks 10 000 elanikuga linnakeses suudab iga päev uudiseid pakkuv veeb ennast lugejatellimustega ära majandada.

Meie oludes võiks siis Hiiemaal tegutsev netiväljaanne tulevikus täiesti vabalt ennast lugejate raha eest ära majandada. Minu prognoos on, et viie aasta pärast on selliseid väljaandeid kogu Eesti täis. Mõnel

⁷ <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3153>

⁸ Luuka, T (2024) Osa kansasta tippuu kelkasta, kun paperilehti häviää, sanoo Sanoman hallituksen varapuheenjohtaja Nils Ittonen – ja ennustaa milloin se tapahtuu. *Helsingin Sanomat* 26. jaanuar <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000010121103.html?fbclid=IwAR0OCLfK4HUudWYNiPdIXstNdP-3UH0hY-gDNQhicZXmMmtt16e3mUFT0-s>

pool on ka konkureerivaid väljaandeid, mis ainult hoogu juurde annab.

Ja teine moment – kui me teeme tõesti head ajakirjandust, kui me ei pane liiga palju rõhku tehnoloogiapoolle ja suudame meelelahutuse siduda sellega, mida inimestel tõeliselt vaja on, siis suudame ennast korralikult majandada. Ma ise ei oleks varem uskunud, et jõuame olukorrani, kus Äripäeva tellijate käive katab kõik toimetuse kulud, isegi natuke jääb üle. See, mis me reklaamist juurde saame – veidike ikkagi saame – läheb investeringuteks.

Priit Hõbemägi: Nii uuringud, mida Eestist on tehtud, kui ka minu enda välitingimustes tehtud vaatlused näitavad seda, et meil on meediaturg väga hästi ära jagatud. Selle kohta võiks öelda, et see on paigas. Ma arvan, et see on paigas ka veel tükk aega, mingisuguseid ootamatuid mullistusi siin tõenäoliselt ei teki.

Meil on kaks suurt meediamaja ehk digitaalset ökosüsteemi, avalik-õiguslik ringhääling ja oma nišši väga tugevalt hoidev Äripäev. Võiks öelda, et see olukord on umbes nagu Ukraina rindel, et kõik on sügavalt oma positsioonidesse sisse kaevunud, aeg-ajalt tehakse väikseid väljahüppeid ja tagasitõmbumisi. See aga ei tähenda seda, et nii-öelda kulisside taga ei tehta pidevat arendustööd ega otsita pidevalt, kuidas oma areaali laiendada.

Küsitlused ja tähelepanekud ütlevad, et Eesti elanike meediakasutus on selline, et mõlema suure meediamaja toodang on pidevas kasutuses. Inimestel on tavaliselt kas ühe või teise maja, kas Delfi või Postimehe konto, kust nad saavad ka esimese kontakti uudistega. Nii mõnelgi on mõlemad, et näha, mida teine asja kohta ütleb. Sellest moodustub uudistepilt. Kolmas on ERR, tasuta valik, mille kasutajate hulk on oluliselt väiksem.

Digitellijate hulga poolest juhib Delfi, siis tuleb teatud vahega Postimees ja ülejäänud on nendega võrreldes üsna pisikesed. Seda on raske muuta, sest hinda ei saa väga alla lasta. Jagunemine on toimunud ka väärtuste järgi – ei ole mõtet teha nägu, et kõik väljaanded on ühesugused, et kõik peab olema täielikult tasakaalustatud ja ühesugune.

Oleme viimased viis aastat Tallinna Ülikoolis ajakirjandusüliõpilasi vastu võttes küsinud nendelt, kes tulevad vestlusele, mis väljaandeid nad loevad. Sisseastujaid on igal aastal kuskil 60–70 ja oleme saanud päris huvitava ning küllalt selge pildi. Noortel inimestel on olemas kaks äppi, Delfi ja Postimees.

Konto on tavaliselt neist ühes, kust saadakse esimene teave, ja teisest loetakse lisaks. ERR on kolmas valik, vähem on Äripäeva ja Õhtulehte, mis ei kuulu põhivalikusse, vaid on pigem sellised nišid. Ma julgeks oletada, et see, kellel on mingi nišš olemas, näiteks Äripäev, vaatab selle aeg-ajalt üle, et tal midagi kaotsi ei läheks.

1995. aastal sündis kaks tähelepanuväärset asja. Üks oli see, et Harvard Business Review avaldas Joseph Boweri ja Clayton Christenseni artikli „Disruptive Technologies“,⁹ mis kirjeldas seda, kuidas uued, n-ö katkestavad tehnoloogiad lõhuvad ära suured väga hästi tegutsevad ettevõtted. Suured ettevõtted, kes on end turul hästi sisse seadnud, orienteeruvad järjest enam kõige ülemisele, kallile, neile tulu toovale segmendile ning jätavad rohujuuretandri odavad tooted tähelepanuta.

Siis tuleb uus, katkestav tehnoloogia, tekivad väikesed firmad, mis toovad turule samasuguseid, aga odavamaid ja viletsama kvaliteediga uue tehnoloogiaga toodetud tooteid. Kuna need on odavamad, siis pressitakse aja jooksul suuretted sellest nišist välja. Seejärel võtavad uued tulijad üle keskmise niši. Lõpuks saavad suured ettevõtted tegutseda ainult turu ülemises otsas. Jah, seal on kõrged kasumid ja suured sissetulekud, aga turg on väike ja paljud ettevõtted ei suuda enam oma masinavärki täiel määral üleval pidada.

Samal, 1995. aastal tuli ajakirjandusturule laia kasutatavusega internet. See tähendas seda, et näiteks Eestis tekkisid ühepäevase vaheajaga turule Eesti Päevalehe ja Eesti Ekspressi serverid, nende järel riburada kõik teised. Võib öelda, et keegi tegelikult ei taibanud, et internet, mida kasutusele võeti, oli katkestav tehnoloogia.

Kui me nüüd vaatame, mis sündis 1990-ndate teisel poolel, pärast seda, kui internet tuli, siis ajakirjanduse ajaloos on teist sellist vaeleparvestust raske ette kujutada. Soovides saada interneti abil uusi kasutajaid, otsustasid suured ja tähelepanuväärsed kirjastajad kogu maailmas – sealhulgas Eestis – oma sisu internetti panna, sisuliselt selle tasuta ära anda. Enne seda ei olnud võimalik kuskil mujal peale raamatukogu lugemissaali ajalehte tasuta lugeda. Ja siis korraga pandi see tasuta internetti.

Internetis ei olnud algusaegadel nii palju kasutajaid, kui oli loodetud, ja reklaami hind oli seal kümme korda väiksem, sissetulekud vähenesid. Kõik, kes on selle aja läbi elanud, teavad seda olukorda väga hästi. See oli nagu Kalevipojal Kääpa jõe ääres: kir-

⁹ Bower, J. L., Christensen, C. M (1995) Disruptive Technologies: Catching the Wave. – *Harvard Business Review*, January-February.

jastajate oma mõök lõikas neil jalad ära. Pole küll teada, kas ilma sisu tasuta ära andmata oleks saanud sellist kriisi vältida.

Teisest küljest tahan juhtida tähelepanu sellele, et ajakirjanduses käibki asi kriisist kriisi. See on täiesti normaalne. Ajakirjandus on kriisides ellujääja, on nagu Sisyphos, kes lükkab oma kivi märke, see kukub alla, ta hakkab jälle. Kui me meenutame olukorda 1990. aastal, siis toona oli traditsioonilise ajakirjanduse rahastaja reklaami müük ja tellimuste üksikmüük. 1995. aastal tuli internetiaeg, häving reklaamile, sisu oli tasuta, sissetulekud vähenesid. Siis läks viis aastat mööda, 2000-ndate alguses oli portaalide kuldaeg, kõik need Yahoo, Megad, Delfid, Everydayd ja teised müüsid klikkide vastu vahetatud reklaami. Tore aeg küll, aga siis interneti kasumlikkus lõppes.

Seejärel koguti natuke ennast ja saadi päris hästi hakkama. Aastatel 2007–2010 oli majanduskriis, mis viis kõik vahepealse kuue-seitsme aastaga saavutatu. Kirjastajad kaotasid raha, reklaam kadus ära, otsetellimused kadusid, järgnes kärpimine ja koondamine. Mõnes aspektis pole kriisieelne tase siiani taastunud. Siis hakati jälle üles ronima. Portaalid õppisid rahateenimise ära, meediamajad võtsid kasutusele ühendatud uudisruumid.

Kõik oli justkui jälle hästi ja siis tuli sotsiaalmeedia. Facebook muutus suurimaks infokanaliks, Google hakkas reklaami ära viima, noored hakkasid vähem ajalehti lugema, tiraažid langesid. Lingid Facebookis ei toetanud brändi ega toonud reklaami, trükimeedial oli täielik allakäik.

Läks viis aastat mööda, algas koroon. Esimesel hetkel kardeti seda tohutult, aga siis tuli välja, et koroonakriis osutus meediamajade päästjaks. Inimesed ei käinud väljas, oli infonälg. Nutikamad tabasid ära, et nüüd on võimalik informatsiooni eest raha küsida. Vähem nutikad andsid sisu tasuta ära, öeldes, et inimestel on raske, neil on infot vaja. Ahnemad ja terasemad seda ei teinud ja tõstsid tublisti oma digitellimuste hulka.

Kuhu me oleme tänaseks jõudnud ja mis on järgmine etapp? Tänu tehnoloogiale on ajakirjandus risti ja põiki mõõdetav. Seda võib nimetada ajakirjanduse kvantifitseerumiseks. Kõike saab mõõta – kui palju loetakse, milliseid lugusid ostetakse. Hakatakse digitaalsetele turule ümber orienteeruma.

Praegu on kahe perioodi vaheline üleminekuhetk. Suured meediamajad, kelle tootmise põhimaht on keskses portaalides, kasutavad kogu sisu, mis

kontsernis leidub. Praegust üleminekufaasi iseloomustab see, et korraga on käibel nagu kaks erinevat valuutat, üks on *page view*, veebilehekülgede jälgitavus, ja teine on digitellimus. Ma usun, et strateegia on valdavalt üles ehitatud digitellimustele ja *page view* tegelikult kaotab oma väärtust, kuulub eelmisesse portaalide aega.

Tulevik on selgelt digitellimuste päralt ja see omakorda loob täiesti teistsugused tingimused. Esiteks pead sa väga hästi tundma oma kasutajat. Teiseks pead sa temaga isiklikult suhtlema.

Selle pluss on see, et nüüd ei ole enam vaja maksta meediaagentuurile, mingisugusele firmale, mis lehekülgede jälgitavusest lähtuva äri puhul tihtipeale raha ja meediamaja vahel istus, võttis ära kuni 30%, halval juhul kolmandiku. Nüüd saad sa oma kliendiga otse arveldada. See tähendab, et sa pead tema kohta väga palju teadma.

Metrifikatsiooni ehk lugejate ootustele vastava ajakirjandusliku sisu edastamist, kasutades analüüsiks selliseid vahendeid, nagu Google Analytics, on palju demoniseeritud. No nagu klikinäljas ajakirjanikud. Aga klikinälg kuulub eelmisesse perioodi.

Ajakirjandusliku töö ja lugejavoogude mõõtmine ning andmete kogumine käib tänapäeval 24 tundi ööpäevas ja seitse päeva nädalas ehk kogu aeg. Me teame nüüd väga hästi, et analüüsimate digitaalsed andmed on lihtsalt digitaalne prügi. Oluline on see, mida sa andmetega teha oskad, kuidas sa oskad neid andmeid lugeda. On kardinaalselt erinevad positsioonid, kas analüüs tehakse reklaamimüügi või toimetuse tasemel.

Koos pideva mõõtmisega on kujunenud hirm, et kui kõik suudavad mõõta ja neid andmeid töödelda, siis muutub ajakirjandus üheülbaliseks. See nagu nivelleerib ajakirjanduse ära. Sellele on palju vastuväiteid. 2020. aastal andis Princetoni Ülikool näiteks ajakirjanduse regulaarsest mõõtmisest välja raamatu „Metrics at Work“.¹⁰ Selle autor on meediauurija Angèle Christin, kes tõestas etnograafilise välitööga kahes toimetuses, üks Prantsusmaal ja teine USAs, et metrifikatsioon ei nivelleeri, vaid hoopis tugevdab neid organisatsioonilisi ja kultuurilisi väärtusi, mis on juba selles meediaorganisatsioonis olemas. See hakkab kasutama regulaarset mõõtmist selleks, et oma väärtusi tugevdada.

Teine huvitav raamat, mida soovitan lugeda, on Rutgersi Ülikooli kommunikatsiooniuustuudi kaasprofessori Caitlin Petre'i raamat „All the News That Fit to Click. How Metrics Are Transforming

¹⁰ Christin, A. (2020). *Metrics of Work: Journalism and the Contested Meaning of Algorithms*. Princeton: Princeton University Press.

the Work of Journalists“.¹¹ See raamat näitab, et mõõtmisandmed ei muuda toimetajate-ajakirjanike vaimset tööd kuidagi ühesuguseks, vaid küsimus on selles, kuidas andmeid kasutatakse. See võib anda väga katastroofilisi tagajärgi, aga võib olla ka väga positiivne.

Nende kahe mahuka uurimuse põhjal julgen väita, et lugejate ja ajakirjandusliku töö mõõtmine mitte ei ühtlusta sisu pakkumist, vaid vastupidi, tugevdab seal juba varem olnud väärtusi. Üks Petre'i olulisemaid järeldusi on see, et ajakirjanikke ei saa ega tohi mõõdikutega juhtida. Mõõdikut on vaja keskastmejuhtidele, et anda neile tagasisidet oma osakonna töö kohta, mille eest nad vastutavad.

Ühe olulise värske uuringu autorid on Marju Himma ja Signe Ivask.¹² Nad on selles esitanud hästi komplitseeritud skeemi, mis näitab, kuidas toimub digitaliseerimine. Minu jaoks pole tähelepanuväärne mitte see skeem, vaid Himma ja Ivaski seisukoht, et „digitaalne ajakirjanduslik ökosüsteem vajab professionaale, kes mõistavad kasutajate spetsiifilisi infovajadusi, hoides samal ajal ajakirjanduse vastutust“.¹³ Ajakirjandustöötajad peavad mõistma tehnoloogia võimalusi ja samal ajal hoidma üleval ajakirjanduslikku vastutust. Ma olen kogu aeg otsinud argumente selle kohta, et mõõtmine ei ole kuradist ja on teelikult väga hea.

Mulle tundub, et ChatGPT promojad on teinud tehisintellektile kohutava karuteene, jättes mulje, nagu oleks tehisintellekt mingisugune poolearuline külakooli õpilane, kes peksab ainult segast ja ei ole eriti hästi informeeritud nendest asjadest, mis juhtusid pärast 2021. aastat, kui ta koolist välja visati. Loomulikult on asi palju keerulisem.

Kõik inimesed, kes on Delfisse või Postimehesse konto teinud ja sinna sisse loginud, saavad personifitseeritud pakkumisi. Lood valitakse välja vastavalt nende kalduvustele ja huvidele, neile antakse lugemispakkumisi, nende eelistustega sobivaid reklaame. Kui te istute kümnekesi seltskonnas, panete oma telefonid kõrvuti ja valite nendega ühe kindla meediamaja konto, siis näete, et teile avanenud leheküljed võivad olla täiesti erinevad.

See näitab seda, et tehisintellekt on meediamajade igapäevasesse tegevusse juba sügavalt juurdunud, seda sealt välja rookida on äärmiselt keeruline. Digtellimuste haldamine on ilma praeguste TI-süsteem-

mideta praktiliselt võimatu. Ma ei kujutagi ette, kuidas seda peaks tegema. TI võimaldab välja selgitada inimesi, kes on valmis tellijaks hakkama või tellimust lõpetama, ja asuda nendega varakult tegelema.

Kindlasti hakatakse ka ajakirjandusliku töö juures tehisintellekti kasutama. Ma arvan, et suured meediamajad peavad hakkama avalikult deklareerima, millised on nende põhimõtted tehisintellekti kasutamisel. Oluline on see, et selle kasutamine loominguilises töös oleks alati ära märgitud ja sellel oleks alati inimene juures.

Areng on väga kiire ja me ei oska praegu seda ette kujutada. Mis ohte peaksime ennetama? Üsna varsti võib võimekamale tehisintellektile anda ülesande lugeda ette värsked kodumaa uudised. Paari minutiga on programm kõigi süsteemi laekunud uudiste hulgast kokku kraapinud kõige olulisema, selle ümber kirjutanud – sinna natuke vürtsi juurde pannes – ja loeb selle meile ette.

Oleme olukorras, kus meie oleme kulutanud ressursse, ajakirjanikud on teinud materjali kogumisel tööd ja ChatGPT omanik teenib selle eest raha. Oluline on valvata, et ei juhtuks seda, et igasugused robotid ja botid hakkavad roomama meie arhiivides ning viima sealt ära kõike, mida nad siiaani pole kätte saanud.

Kõik andmed näitavad, et üha rohkem lugemist ja vaatamist läheb mobiilseadmetesse. Ega tänane mobiil pole igavene ja me ei tea, mis on järgmine seade. Mingil tehnoloogiamessil müüdi seadet Rabbit2, mis paistab olevat suhteliselt primitiivne junn, aga millega saab rääkida. Kui see primitiivne junn hakkab edasi andma uudiseid, mida meie toodame, ja me ei saa selle eest midagi, siis on asi väga paha.

Areng on liiga kiire, me ei tea ette, milline on tehnoloogia areng. Üks asi, mis lohutab, on see, et uudiseid on inimestel alati vaja. Alati on vaja ka inimesi, kes neid uudiseid koguvad ja töötlevad, kes on suutelised saama inimlikku kontakti ja looma sisukat ajakirjanduslikku sisu.

Tiit Hennoste: Seni on ettekannetes keskne olnud tehnoloogia mõju ja kvantitatiivsed andmed, kvantitatiivne analüüs, digipööre, mis näiteks humanitaarteadustes on praegu täpselt samasugusel kujul ja suure hoolega käimas.

Ma lisaksin siia veel kaks minu arvates tähtsat

¹¹ Petre, C. (2021). *All the News That Fit to Click. How Metrics Are Transforming the Work of Journalists*. Princeton: Princeton University Press

¹² Himma, M. ja Ivask, S. (2024). Phases of Going Digital: A Framework for Assessing Newsroom Digitalisation. – *Digital Journalism*, 1-21. DOI: 10.1080/21670811.2024.2302554.

¹³ *Ibid.*

asja. Esiteks ma kordaks seda, mida Igor ütles, et oluline on investeerida ajakirjanikesse, sest raha tuleb ennekõike digitellimustest ja on selge, et muud moodi seda kätte ei saa.

Teiseks, digitaalsed andmed ja muud kvantitatiivsed asjad on lihtsalt mingi toore, millest tuleb edasi minna ja edasi vaadata.

Kogu aeg arutatakse, mida tehisintellekt endaga kaasa toob ja millised on selle ohud. Minu jaoks on siin üks oht, mida minu arust praegu mainitud ei ole. Kui näiteks anname tekstide tegemise üle tehisarule ja inimesele jääb vaid toimetajaroll, siis jääb puudu see protsess, mida praegu teeb ajakirjanik, et alustab mingitest faktidest, mõtleb läbi, arutleb nende üle.

Kui see kõik läheb tehisintellekti kätte, siis võib tulemus olla väga hea, aga minul tekib küsimus, mis saab pärast ajakirjaniku ajast, kes oskab ainult sisse klõbistada palvet, et palun kirjuta mulle uudis sellel ja sellel teemal. Toimetamine muidugi jääb, ainuke häda on selles, et toimetada saab ikkagi koostöös sellega, kes on andmed hankinud. Aga kellega koostöös? Kas selle Chatiga, mis saadetakse kodust roboti kujul välja nagu need, mis pakke laiali veavad ja aeg-ajalt õnnetustesse satuvad?

Ja teine asi on see, et kui ajakirjandus kunagi sündis ja muutus, siis tegelikult tuli ta nii-öelda olemasolevasse tehnoloogiasse. Tehnoloogia ei muutunud. Tulid uued trükimasinad, sai rohkem trükkida, see võimaldas teha paksemat lehte ja nii edasi, aga mingeid põhimõttelisi muudatusi ei tulnud. Praegu käib see asi paralleelis. Samal ajal muutuvad nii tehnoloogia kui ka ajakirjandus.

Me ei tea, mis tuleb järgmisena. Aasta tagasi me ei teadnud sellest ChatGPTst mitte midagi, teadsid ainult asjatundjad. Nüüd arutletakse ülikoolis, mis saab magistritööde tegemisest ja muudest sellistest asjadest.

Mina ei julgeks sellepärast üldse mingeid ennustusi teha. Tehnoloogia määrab järjest rohkem ja mitte keegi ei tea, mis on nurga taga. Me võime teha ennustusi ja analüüsi, võime luua keerukaid mudeleid, aga siis tuleb järgmisel aastal üks plärakas ja ajakirjandus on sunnitud selle üle võtma, ta ei saa sellest kõrvale jääda, sest kõik ülejäänud võtavad selle üle.

Siin oli mitu korda juttu, et vaat soomlased arvavad niimoodi ja rootslased arvavad niimoodi, ameeriklased tegid selle uuringu ja prantslased tegid selle uuringu.

Ma olen uurijana kategooriliselt veendunud, et on üpris ohtlik kanda teiste maade uuringute tulemusi Eestile üle. Sest me ei tea, kuidas need Eestis

tegelikult töötaks. Soomes või Rootsis, rääkimata Ameerikast, on hoopis teistmoodi turg. Me ei tea, kuidas mingi asi töötab Eesti kultuuritausta peal ja ühemiljonilise rahva puhul. Asi võib sobida, aga ei pruugi. Tulemus võib olla täiesti erinev.

Muidugi ei meeldi mulle, et paberajakirjandus ära kaob. Ma olen paberajakirjandusega üles kasvanud ja tunnen ennast väga halvasti, kui mul ühel päeval ei ole paberajalehte kohvitassi kõrval. Siis tassin endale ette arvuti, aga see ei asenda lehte, ei ole hoopiski mitte see.

Ma usun, et paberajakirjandus igapäevase uudisajakirjandusena kaob, aga jäävad nädalalehed, mis võivad veel kaua kesta. Probleem on selles, et nädalaleht on väga kergesti rutiinistuv nähtus. Kui päevalehe muutumist hoiab püsti muutuv uudiste ja kommentaaride voog, siis nädalalehtedes korduvad aastast aastasse ühed ja needsamad asjad. Korduvad samad tegelased, samad sündmused ja nii edasi. See on väga rutiinne asi. Kui see lõplikult rutiinistub ja sinna ei panustata enam midagi, siis vajub see lihtsalt kokku.

Siin oli veel juttu usaldusväärsest, et Eesti ajakirjandus on igasuguse statistika järgi usaldusväärne nähtus. Kas ikka on? Statistikat võib teha igatemoodi. Küsimus on siin selles, et Eesti ajakirjandus, eriti veebis, on minu arvates selline, et ülemine ots on superhea ja usaldusväärne. Ma mõtlen uurivat ajakirjandust, see on tõesti maailmatasemel. Aga usaldusväärsest ei määra mitte ajakirjanduse keskmine ega ülemine ots, vaid alumine.

Ülemisse otsa on toimetused ning ajakirjandusjuhid väga palju panustatud ja viimase kümmekonna aasta jooksul on see tohutult muutunud. Ajakirjanduse edasise arengu aga määrab minu arvates see, kuidas suudetakse tegelda alumise otsaga. Kuidas suudetakse seda võimalikult ülespoole vedada.

Lõpetuseks tahaksin tulla koolituse juurde. Kunagi ammu rääkisin siinsamas seltsis sellest, et me peame tegelema sõjaajakirjandusega ja sellealase koolitusega, kogemuste jagamisega. Praeguseks on asi minu arvates muutunud järjest hullemaks ja järjest olulisemaks. Kui varem oli võib-olla veel lootus, et see sõda saab aasta või poole aastaga läbi, siis nüüd on näha, et seda ei juhtu.

Ajakirjandus on tohutult muutunud. Kui kusagilt perestroika ajast algas sõltumatu ajakirjanduse voog, mille tegi lahti Eesti Ekspress, siis nüüdseks on kujunenud välja niisugune sümbiootiline ja fragmenteerunud ajakirjandus.

Kui eelmine ajakirjandus oli mõnes mõttes

modernistlik, siis uus on postmodernistlik ajakirjandus, mida kannab fragmentaarsus ja kvantiteet, hübriidžanrid ja muud sellised asjad.

Reaalselt tähendab see minu arvates seda, et kogu eetikakoodeks on vaja väga põhjalikult läbi vaadata ja läbi uurida. Lisaks uudise temaatikale on järjest olulisemaks muutunud õnnetu olukord isikuandmekaitsega. Järjest enam tuleb ette, et ei saa andmeid kätte, ei tohi teha seda ja ei tohi teha teist. See protsess ilmselt ei ole pööratav. Ajakirjanduse jaoks tähendab see seda, et eetikakoodeksiga tuleb tegelda, eetikaasjadele väga tugevat tähelepanu pöörata.

Väino Koorberg: Oleme jõudnud esinejatele suunatud küsimusteni.

Hans H. Luik: Priit, sa rääkisid „Aktuaalses kaameras“, et Postimees on võtnud sellise strateegia, et ei avalda andmeid oma lugejaskonna ega trükiarvu kohta. Kuhu see teie strateegia võiks viia? Ja miks te võtsite ennast meedialiidu ühisest lugejaskonna mõõdikute süsteemist välja? Miks see hea on?

Priit Hõbemägi: Need ei ole minu tehtud otsused, need on tehtud varem. Aga ma pean nendest otsustest kinni. Nii lihtne vastus.

Väino Koorberg: Mul on palve kõikidele esinejatele ennustada paberlehtede tulevikku.

Priit Hõbemägi: Arvestades Postimehe pikka ajalugu, ikkagi üle pooleteise sajandi, siis Postimees jätkab kindlasti paberil päevalehega nii kaua kui vähegi võimalik. Võimalik, et viimane paberile trükitud Postimes on nädalavahetusel ilmuv paks väljaanne.

Tiit Hennoste: Minnakse järjest edasi nädala-

lehtede suunas. Paberil päevalehtede kadumine võib ruttu käia. Mingit aastat ma küll ei tahaks pakkuda, aga arvan, et see on rohkem põlvkonna, mitte aastate küsimus. Kui saab täiskasvanuks see põlvkond, kes on vaid veebis kasvanud, siis arvatavasti tuleb see surm väga ruttu.

Igor Rõtov: Minu vaade on natuke sarnane Tiidu omale, ma arvan, et see on lähiaastate küsimus, kui ajalehed uudisekanalina kaovad. Ma olen väga nõus, et nädalaleht jääb kauem püsima. Ma toetun juba õige ammu tehtud uuringule paberlehtede kohta. Selles on väga veenvalt näidatud, et inimesed, kelle sünniaasta on 1980 ja varem, loevad paberlehte oma elu lõpuni. Arvestades, et inimese eluiga on tõuseb sajale aastale, siis pakuksin, et viimane Postimehes ilmub 2080. aastal.

Hans H. Luik: Paberlehte tulevik sõltub väga palju Eesti Postist. Pärast Eesti Päevalehe kojukandeturult lahkumist 1. aprillil tõuseb kojukande hind alles jäävatele päevalehtedele 5–6%, võib-olla 7% võrra. See on ränk.

Aga teiselt poolt on meil väga dünaamiline Lõuna-Eesti ärimees nimega Margus Linnamäe, kes võib-olla viitsib Postimehele veelgi peale maksta, nii et on võimalik seda osa Eesti kultuurist säilitada. Äripäev on võimsas kasumis, ega Delfi Meedia ka midagi viga ei ole.

Aga kui me vaatame teisi maakonnalehti, siis sõltub asi jällegi paljus Margus Linnamäest, kes siiani on neile omast taskust peale maksnud, sellepärast et tal on missioon, nagu ta ütleb. Ja kui see missioon ära läheks, siis oleks meil selline rölge olukord, et suurteks uudiskeskusteks jääksid ainult Delfi Meedia ja ERR. Ja sellist asja me ei taha.

Kellele ja millele lüüakse hingekella?

Marju Lauristin

Juhan oleks saanud ülehommeme, 19. mail 105-aastaseks. Tänapäeval ei olegi see nii võimatu eluiga. Ta oleks ju võinud olla praegugi siin, istuda esimeses reas. Eks ta mõtteliselt ka istub.

Ja paljud meist mäletavad, kuidas Juhan vahel küsis, et kas ikka on olnud mõtet kõigil sellel, mis me siin oleme teinud. Ma arvan, et see on küsimus, mida me peame kogu aeg küsima.

Aasta oli 1954. Kõikides tänastes ajalookäsitlustes on see must aeg. Ühiskond oli täielikult vaikima sunnitud ja kõik olid hirmul. Mitte midagi ei toimunud, selle aja võiks nagu üldse meie ajaloost maha tõmmata, musta kardinaga eraldada. Ja ometi alustas Juhan eesti keele kateedri vihmavarju all ajakirjanduse õpetamist. Võidakse mõelda, et oli ikka üks punane, tegi punast propagandat, tegi bolševikele ajakirjanikke. Mõni tänane noor ajakirjanik nii mõtlebki, paneb suure pealkirja ja tal ei tule ettegi kahelda, kas see nii sai olla. Aga siin me nüüd istume ja näeme seda asja hoopis-hoopis teisiti.

Mida ikkagi Juhan mõtles, miks ta seda tegi? Aastal 1954 oli ainult üheksa aastat möödunud sellest ajast, kui Juhan tuli Nõukogude mundris sõjast ja läks Siberisse oma ema tagasi koju tooma. Siberist ei oldud veel tagasi, tulema hakati alles 1955. aastal. Stalin suri 1953.

Juhan jutustas, kuidas Velikije Luki all lahingus oli maa eesti poiste verest punane nii, et lirtsus. Ta ütles, et seal ta sai aru, et venelased tahavadki meid kõiki hävitada. Selle arusaamisega tuli ta sõjast. Korpuse poisina, Nõukogude mundris. Tal ei olnud kahtlust, et ta peab tegema seda, mida tema süda ütleb.

Tal oli teadmine, et kui kogu Eesti ajakirjandus läheb täielikult Moskvas ja Leningradis vene keeles õppinute kätte alla, siis on eesti rahvaga, nagu siis öel-

di, „krõška“. Seda ei tohtinud lasta sündida.

Talle omase saarlasliku nutikusega leidis Juhan selle varjulise põõsaaluse, kus oli võimalik lasta kasvama ja õitsema õiekest, mida kõrgemalt lennates kohe näha ei olnud, mis tundus olevat üsna süütu sinililleke, et seda edasi viia, hoida ja kaitsta.

Kõik me mäletame ju seda, kuidas Juhan on öelnud, et ajakirjanik sa võid olla, aga inimene pead olema. Sinna juurde käis ka see, et sa pead meeles pidama, et ajakirjanik on haritlane ja ajakirjandus on eesti kultuuri osa. Ilma eestikeelse ajakirjanduseta ei oleks eesti rahvast ega eesti kultuuri.

Juhan pani meid kõiki algusest peale uurima (mäletate veel need käsitsi kirjutatud kursuse- ja diplomitööid?), millal mingi sõna eestikeelsesesse käibesse tuli. Millega seoses mis maadest kirjutati, kuidas sellega eestlase silmaringi arendati. Tema jaoks oli iga lehenumber, mis tuli, oluline eesti rahva jaoks, rahva silmaringi jaoks, eneseteadvuse jaoks, lugemise ja kirjutamise oskuse jaoks.

Sest mis saab rahvaga, kes ei oska emakeeles lugeda ega kirjutada? See rahvas ei ole kultuurrahvas. Ja siin me täna nüüd siis oleme, istume ja arutame päeva läbi, mis saab eesti rahvast, kui ta ei oska enam eesti keeles lugeda ega kirjutada. Sest seda ju tegelikult mitmed tänased tendentsid tähendavad.

Panin oma esinemisele pealkirjaks, kellele ja millele lüüakse hingekella. Millele lüüakse hingekella siis, kui ei ilmu enam ühtegi eestikeelset paberlehte?

Võib kohe hakata rääkima, et inimesed loevad ju ekraani pealt väga hästi sama asja, ja vaadake, klikkide numbrid tõusevad. Klikid ei kirjuta. Klikid ei mõtle. Kirjutamine ja lugemine käivad ikkagi koos.

Kui meil on järjest vähem kohti, kuhu kirjutada eesti keeles oma mõtetest selle kohta, mis Eestis ja mujal maailmas toimub, kui me saame sellest ainult

lobiseda (sotsiaalmeedias kirjutamine on minu jaoks näppudega lobisemine), siis jäävad meie mõtted paratamatult lõpuni mõtlemata. Meie jutt jääb suhteliselt pealispindseks, hüplikuks ja poolikuks.

See ei peaks meid lohutama, et just selline jutt meeldibki nendele, kes ei ole harjunud pikalt mõtlema, kes ei ole harjunud oma lauset lõpetama. Kes toidavad seda keelestatistikat, millele isegi juba meie keeleinstituut on nii-öelda järele ujuma hakanud ja öelnud, et veebis toimuv ongi see päris eesti keele varamu. Ega ei ole ikka küll, see on ainult püramiidi alus.

Aga et see püramiid jõuaks nii kõrgele, et saaks rääkida kirjakultuurist, mõttekultuurist, ajakirjanduskultuurist, raamatukultuurist, peab olema ruumi ja aega. Peab olema pinget, peab olema tahtmist olla täpne. Peab olema võimalust seda ka kontrollida, üle mõelda, üle vaadata, mitte järgmisel sekundil ära unustada, kui ma järgmise kliki teen.

Räägitakse, et midagi ei juhtunud sellest, et paberil Eesti Päevaleht kadus ära. Midagi ju seal ikka ilmub. Tegelikult Eesti Päevaleht ju ei ilmu enam. See on esimene, millele hingekella lüüakse. Mis on järgmine?

Minu rõõmuks ilmus mineval nädalal lettidele ajakirja Edasi kaks paberil numbrit. Ja viimase numbri juhtkiri oligi sellest, et paberajakirjandus ei kao. Miks ei kao, selle kohta kirjutab Edasis väga toredasti Väino Koorberg.¹ Ta toob seal vahvasti välja, mille poolest erineb paberleht voogedastuse lehest.

Ja seal oli üks minule väga oluline sõnastus, ma ise olen mõelnud sedasama. Et paberleht on seotud lõpetatusega. Tekstil on lõpetatus. Mõttel on lõpetatus, punkt. Ja paberleht tervikuna, mitte ainult üks lugu, on teos. Sellega on seotud looming, teose loomine, toimetamise ja kujundamise looming. Sellise kompositsiooni loomine, kus üks lugu kõneleb teisega juba lehe peal ja kus omavahel suhtlevad pealkirjad, fotod, erinevad küljed. Me vaatame paberlehte ju hoopis teisiti kui siis, kui me lineaarselt ajas ühte lugu teise järel avame. See on teistmoodi ruum, see on teistmoodi mõte. See tegevus tekitab teistmoodi kujutlusi.

Ükski meedium ju ei kao päriselt. On palju korra räägitud, kuidas siis, kui tuli kino, öeldi, et teater kaob. Kui tuli televisioon, siis öeldi, et kino kaob. Ei ole nad kuskile kadunud, aga nad on muutunud.

Praegune paberlehtedega toimuv muutus ei ole

võib-olla kuigi suur nii-öelda massitarbija jaoks, kes ehk ei panegi seda eriti tähele. Aga muutus on väga suur kirjutajate jaoks, tegijate jaoks. Ajakirjanikel ja toimetajatel kaob ära üks loominguvõimalus. Kaob ära üks väljakutse, mõelda oma mõtted lõpuni. Kaob ära ahvatlus mõelda, et see, mida mina kirjutasin ja mis nüüd on seal kuskil lehekülje peal ilmunud, paistab äkki kellelegi 100 aasta pärast raamatukogus silma ja ta avastab, et ahhaa, ka siis juba mõeldi samu asju kui praegu.

Paberajakirjandus on paljude jaoks see, miks tulakse meile ajakirjandust õppima. Väga paljud nendest, kellega me sisseastumisel vestleme, räägivad sellest, et nad tahavad olla loomingulised, tahavad ennast kirjutamisega proovile panna, midagi täielikku teha.

Ajakirjandus ei ole ainult lood, autorid ja lehenumbrid. Ajakirjandus on institutsioon. See tähendab, et ajakirjandusel kui nähtusel, ka igal ajalehel kui nähtusel on tagastruktuur, mille täidavad inimesed, kes moodustavad omavahel teatud terviku. Need on meeskonnad, kes ajavad mingit asja, mis iga institutsiooni puhul kultuuriliselt ja ajalooliselt täidab mingit ühiskonna jaoks olulist missiooni, järgib mingeid ühiskonna jaoks olulisi väärtusi, mida inimene üksinda eraldi täita ei saa ega suuda. Ajaleht pole mitte üksnes koht, kust ma saan midagi lugeda või kuhu ma saan midagi kirjutada või kellelegi mingit intervjuud anda. Ajaleht on institutsioon, millel on oma selge roll selles, et me elame just nimelt sellises ühiskonnas, nagu me elame.

Meil on kõikidel ju äärmiselt hea tunne, kui meile öeldakse, et Eesti on veel üks viimaseid tõeliselt vaba ajakirjandusega maid. Aga see ei ole nii mitte sellepärast, et Eestis on kõige rohkem suunamudijaid miljoni elaniku kohta. See on ikka sellepärast, et meil on küllalt palju ajakirjanikke, kes tõepoolest peavad nendest väärtustest lugu, mille nimel nad on seda eriala õppinud. Nad on võtnud ka suures osas omaks selle teadmise, mida Juhan õpetas, et ajakirjandus ei ole lihtsalt päevapoliitika, ei ole lihtsalt mingite erakondade sebumise kajastamine.

Ajakirjanduse olemus on kultuuriline. Ma ei mõtle siin kultuurivaldkonda või kultuurisektorit. Ma mõtlen seda kultuuri, milles me kõik elame, mõtleme, räägime, tegutseme. Ajakirjandus on selle kultuuri kandja, selle kestlikkuse pant.

Mul on väga hea meel, et Postimees ei ole alt vedanud. Ausalt öeldes ajas mind naerma see, kui

¹ Koorberg, V. (2024). Väino Koorberg: paberajakirjanduse tulevik sõltub sellest, kas me viitsime mõelda ja mõtestada. *Edasi*, 16. aprill. <https://edasi.org/223275/vaino-koorberg-paberajakirjanduse-tulevik-soltub-sellest-kas-me-viitsime-moelda-ja-motestada/>.

Postimees pani endale päisesse, et seisame eesti keele ja kultuuri kestmise eest. Ma mõtlesin, et me kõik ju seisame. Aga nüüd ma näen, et ei ole nii.

Postimees ütles, et tema ilmub paberil niikaua, kuni jaksab.² Sugugi mitte kõik, mis Postimees teeb, mulle ei meeldi, ma olen väga kriitiline ja teist meelt nii mõnegi asja suhtes. Aga kui mul on valida, kas kirjutada Postimehele ja paberlehele või kirjutada ei tea kuhu, siis ma kirjutatan Postimehele. Sest ma tean, kes seal on, kes vastutavad, kes loovad sealset mõtete ja väärtuste välja, kuhu ma satun. Isegi kui ma olen sellega konfliktis ja vaidlen, siis ma tean, kellega ja mille pärast ja mille nimel. Aga kui ma löön interneti lahti ja mulle öeldakse, et näete, siin on Eesti Päevalehe ja Delfi ühine arvamusruum, siis ma mõtlen – ja mis siis? Miks mul seda vaja on? Ma ei tea, kellega ma seal kohtun ja mispärast.

Väga paljusid asju loetakse ju ekraanilt, teen seda ise ka. Loen kõigepealt öösel ajalehe veebis läbi, pärast vaatan paberilt üle. Paberilt saab muide rohkem teada kui ekraanilt. Kuigi ma loen ka ekraanilt põhjalikult, mis seal on, saab ikkagi paberilt rohkem teada.

Rääkides päevalehtedest, on oluline meeles pida, et inimene elab oma elu päevade kaupa ja päevad moodustavad nädalaid, nädalad moodustavad kuid. Meie sisemine kell käib ju sedapidi, et me õhtul magama minnes mõtleme, kas see päev läks korda, ja hommikul ärgates mõtleme, mis ma siis täna pean ära tegema. Päev on tegelikult midagi, mis on meie jaoks elu ühik.

Ajakirjandus on mingis mõttes ühiskonna kell just nimelt seetõttu, et toimib sellesama rütmiga. Kui nüüd see kell käib ainult ringi ja ringi, ei fikseeri päevade vahetumist, siis on see ilmselt väga oluline muutus oma elu organiseerimises, sihiseadmis- te rütmis, järelduste ja kogemuste kokkupanemise

viisis.

Mingis mõttes võib rääkida sellest, et kultuur kui selline on ju iseendast alati vastuvoolu ujumine. Ta on struktuuri loomine elu voolus.

Mis ajakirjandus on, miks teda vaja on? Võrreldes ajakirjanduse õpetamise algusega sai see hiljem palju teoreetilist põhjendust, aga seda algset tunnet, mis Peeglil oli, ei lükatud ümber, see sai ainult kinnitust.

Nüüd oleme lugenud Benedict Andersoni teooriat³, kuidas üks rahvus tekib, kuidas kujuneb ühine kujuteldav kogukond, ühised tegelased ja sündmused. Saame aru ajakirjanduse suurest tähtsusest selles protsessis. Juhan sai sellest aru eesti ajakirjanduse ajaloo põhjal, papa Jannseni tegevuse põhjal, ilma et oleks Andersoni lugenud.

Kui meil ei ole enam kõigile ühel ajal teada antavaid sündmusi, ei ole nimesid ja mõisteid, mis neid ühendavad ja seda kujuteldavat kogukonda koos hoiavad, pudeneb meid ümbritsev reaalsus virvarrina laiali.

Kuidas uues keskkonnas säilitada kõike seda, mis teeb ajakirjandusest ajakirjanduse? Mis juhtub, kui mitte ühte lugu, vaid üldse kogu infot, mis meid ühiskonnaga seob, ei loeta enam mitte sellises rütmis ja sellisel viisil struktureerituna, mitte sellise pingega kirjapanduna, vaid hoopis teisel viisil. Seda me tegelikult alles peame uurima hakkama.

Meil on täna juba kõne all ka tehisaru, mis loob hoopis uued väljakutsed. Seda ei saa uurida ainult psühholoogiliselt, see ei ole ainult see, mis toimub ühe inimese peas. Mis toimub tehisaru tulekul ühiskonnaga, mis toimub kultuuriga ja rahvaga? Tekib palju uusi ja huvitavaid teemasid, millele tasub mõelda ja mida uurida. Ja tasub loota, et ajakirjandus oma parimas klassikalises mõttes siiski kuskile ei kao.

² Vt selle aastaraamatu artikkel "Kust me tuleme, kuhu läheme" Hõbemägi, P. ettekanne

³ Anderson, B. (2020) Kujutletud kogukonnad : mõtisklusi rahvusluse tekkest ja levikust. Tartu Ülikooli Kirjastus <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:446226>

Noorte hääl ajakirjanduses

Karmen Laur

Räägime ka nendest, kes on iga päev ülikooliseinte vahel, ehk tudengitest. Täpsemalt sellest, kuidas noorte häält ajakirjanduses võimendada ja mida oleme 4dimensioonis selleks läbi aastate teinud.

Esmalt, miks peaks noorte arvamus üldse korda minema? Statistilises mõttes ja natuke utreerides tegelikult ei peagi. Kui vaatame Eesti rahvastikupüramiidi,¹ siis minu eakaaslaste ehk 20–30-aastasteid, kes on sündinud vahemikus 1995–2005, on Eestis vähe. Sellel perioodil sündis aastas umbes 12 500 kuni 14 000 last. Me oleme rahvastikus pudelikael. Võrdluseks: minu vanavanemad on sündinud 1949. aastal ja saavad tänavu 75. Neid on rahvastikus sama palju kui minu eakaaslaste. Minu vanemad on umbes 50 ja neid on 40–45% rohkem kui minu eakaaslaste.

Noori on tõesti vähe, aga see ei tähenda seda, et meid ei ole olemas. Me oleme siin konverentsil, poes, kinos, teatris ja ajaleheveergudel. Kui vaatame 15 aastat ettepoole ehk aastasse 2040, siis ega pudelikael kuhugi ära kao. Aga 15 aasta pärast oleme meie otsustajate ringis, nii ajakirjanike, pressiesindajate, poliitikute kui ka ettevõtjate seas. Selleks, et Eesti elu edasi viia, on vaja säravaid päid. Kuid noori on arvu- liselt nii palju vähem, et neid on vaja võimalikult vara ja ulatuslikult kaasata.

See ei ole kellelegi uudis, et Eestis sündivus langeb. Kui vaatame 2040. aasta rahvastikupüramiidi prognoosi,² siis on näha, et minuvanustele järgneb korraks sündivuse hüpe, aga seejärel on see taas langustrendis. See ei tähenda, et ma ütleks praegu oma sõpradele ja tuttavatele, et hakake sünnitama. See on igapäevane isiklik otsus.

Panen hoopis südamele seda, et noori tuleb kaasata, sest meie kujundame tulevikku, aga meie hääl

jääb praegu tagaplaanile, kuna meid on arvuliselt vähe.

Mida oleme 4dimensioonis noorte hääle võimendamiseks teinud? Oleme kaheksa aastat teinud Eesti juhtivat tudengiajakirjandust. Meie ülesanne ja missioon on olnud algusest peale anda noortele võimalus katsetada ajakirjanikuks olemist võimalikult turvalisus keskkonnas.

Meie lugejaskond ei ole nii suur kui suurtel väljannetel, mis tähendab seda, et mõni teema läheb meil palju kergemini sõelast läbi.

Samuti on meil vanemate olijate tugi. Kui esmakursuslased tulevad ülikooli, siis on enne vabatahtlikku ja kohustuslikku praktikat 4dimensioon see koht, kus kogeda esimest korda ajakirjanikuametit: kuidas otsida teemat ja paika panna fookus, kellega rääkida ja mida küsida, kuidas saadud ja vahel vastu- käivat infot ühte loosse koondada. Toimetus pakub neile selleks tuge. Kuna tihti minnakse juba pärast esimest kursust praktikale, on vanematel tudengitel oskusi ja kogemusi, et noorematele toeks olla.

Meie teekond on olnud üsna kirju. Alustasime veebina ja nagu vilistlased ise meenutavad, siis toona oli esmatähtis Genialistide Klubis õlle joomine, mille kõrvalt tehti põlve otsas ka lugusid. Seejärel oli Vikerraadios saade „Vähemolijad“. Kõige pikemalt vältas ajaleheperiood, kui tegime 4jalehte (lugeda „ajakirjandus“, mitte „neljaleht“). Ka praeguseks konverentsiks tegime ajakirjandusele pühendatud eriväljaande. 4jalehte andsime välja täpselt kolm aastat kuni eelmise aasta maini. Ilmus 31 numbrit, neist 30 paberil.

Viimasel aastal oleme kolinud veebi. Nüüd oleme senisest rohkem suunanud tähelepanu sotsiaalme-

Ettekanne 17. mail 2024 konverentsil „Ajakirjandusöpe 70: inimene ajakirjanduses“ vt. <https://uttv.ee/naita?id=35481>

¹ Eesti rahvastikupüramiid. (2024). *Statistikaamet*. <https://www.stat.ee/rahvastikupyramiid/?l=&lang=et>.

² *Ibid.*

diale, eelkõige Instagramile, kus on meie sihtrühm. Postitame eri teemadel paariminutilise lühivideoid ehk reels'e. Me näeme, et sotsiaalmeedias on meie lugude levik palju suurem. Ühel lühivideol on keskmiselt 1000–2000 vaatamist, samas kui artikleid loeb meil veebis praegu umbes 50–150 inimest.

Oleme teinud tudengiajakirjandust kaheksa aastat, mis tähendab seda, et meie vilistlased on jõudnud pea kõikidesse väljaannetesse. Me oleme aidanud kasvatada noori ajakirjanikke ning julgustanud esimese ja teise kursuse tudengeid ennast proovile panema.

Annan põgusa ülevaate ka sellest, millest oleme kirjutanud ja mis teemasid peame oluliseks. Algusaastatel kajastasime peamiselt seda, mis endale silma jäi. Näiteks kirjutasime SouthWesternist³ ja sellest, kuidas nad värbavad noori Ameerikasse raamatuid müüma.

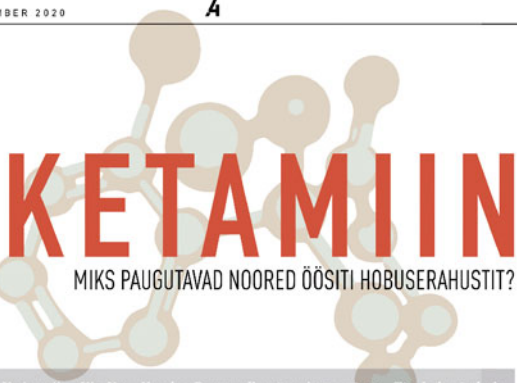
Alguses oli rohkelt reportaaze festivalidelt ja

kontsertidelt. Minu lemmik on Heleri Alli intervjuu alustava Lexsoul Dancemachine'iga,⁴ mis on siiani Youtube'ist leitav. Toonaste 4dimensiooni autorite nimed on nüüdseks juba ajakirjandusmaastikul tuttavad.

Neli aastat pärast 4dimensiooni sünni tuli päberleht. 4jalehe periood tähistab professionaliseerumist. Andsime 4jalehte välja kord kuus Postimehe vahel. Meie esimene leht ilmus 2020. aasta mais ehk koroonapandeemia alguses. See oli väga segane aeg, aga imekombel jäime kestma. Sihtrühm ja teemad jäid suuresti samaks.

Näiteks kirjutasime suurest hinnatõusust ühikates, poodides ja ühistranspordis, samuti seltsielust, korporatsioonidest ja tudengipäevadest. Nagu mainisin, saab 4dimensiooni kirjutada teemadel, mis suurtes väljaannetes ilmselt läbi ei läheks. Naljaga pooleks võib öelda, et teemade valikul on pühaks kolmainsuseks osutunud alko, narko ja seks.

³ Allik, H.-L. (2016). Kuidas mind üritati värvata Ameerikasse raamatuid müüma. *4dimensioon*, 27. november. <http://4dimensioon.org/2016/11/27/kuidas-mind-uritati-varvata-ameerikasse-raamatuid-muuma/>.
⁴ All, H. (2016). Lexsoul Dancemachine: funki tehes peab täpselt märki tabama. *4dimensioon*, 8.veebruar. <http://4dimensioon.org/2016/02/08/lexsoul-dancemachine-funki-tehes-peab-tapselt-marki-tabama/>.

KETAMIIN

MIKS PAUGUTAVAD NOORED ÖÖSITI HOBUSERAHSTIT?

Special K. K-vitamiin. Kit Kat. Ketaks. Drug selle sõna igas mõttes. Tämbab võrdset pikali nii hobused, koerad, kassid kui inimesed. Doosi varieerides saab selle abil tekitada narkoosi, ravida depressiooni või viia fantasmagooriatesse lendlema.

JETE-RI JÕESAAR

Oletades, kellelgi käsi, aga enamasi on esimene noor ketamiini müüjatele selle reklaamitooniline kasutus. Mõnainimest on ketamiin hallutsinogen, millel on võime muuta, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu.

Käsi, aga enamasi on esimene noor ketamiini müüjatele selle reklaamitooniline kasutus. Mõnainimest on ketamiin hallutsinogen, millel on võime muuta, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu.

Käsi, aga enamasi on esimene noor ketamiini müüjatele selle reklaamitooniline kasutus. Mõnainimest on ketamiin hallutsinogen, millel on võime muuta, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu.

KUI KETAMIIN SIIS ANJAINAJENA

Ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu.

Käsi, aga enamasi on esimene noor ketamiini müüjatele selle reklaamitooniline kasutus. Mõnainimest on ketamiin hallutsinogen, millel on võime muuta, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu.

TAGAPLAANI DROOG

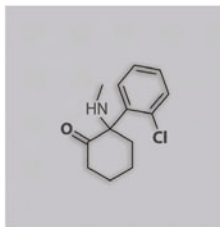
Käsi, aga enamasi on esimene noor ketamiini müüjatele selle reklaamitooniline kasutus. Mõnainimest on ketamiin hallutsinogen, millel on võime muuta, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu.

MILLIGRAMMIDE MÄNG

Käsi, aga enamasi on esimene noor ketamiini müüjatele selle reklaamitooniline kasutus. Mõnainimest on ketamiin hallutsinogen, millel on võime muuta, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu.

MITTE LIHTSALT MARKOOTIUM

Käsi, aga enamasi on esimene noor ketamiini müüjatele selle reklaamitooniline kasutus. Mõnainimest on ketamiin hallutsinogen, millel on võime muuta, võimendada või suudab muuta meeleolu. Kõik see viitab sellele, et ketamiin on võimeline muutma meeleolu, võimendada või suudab muuta meeleolu.

et oli tudengite tehtud. Nii oleme kirjutanud ühiskondlikult olulistel teemadel ja pakkunud konkurentsi juhtivatele väljaannetele.

Pärast tagasi veebi kolimist ei ole olulised teemad ühes paberlehega kadunud. Näiteks ilmus eelmisel sügisel väga meeleolukas reportaaž tudengipäevade peost,⁸ kus meie reporter sattus öösel turuhoones peo asemel hoopiski Meeliga kurke müüma. See artikkel valiti mullu meie aasta look.

Olulistest ja aktuaalsetest teemadest tõstan esile veel NATO-ga liitumise 20. aastapäeva puhul Jüri

Luigega tehtud videoloo,⁹ kuhu lisasime tänavaküsitlusena juurde ka noorte arvamuse NATO-st, kuna oleme esimesed, kes on sündinud ja kasvanud üles NATO ja Euroopa Liidu ajal.

Viimane kriitilisem lugu oli sellest, kuidas tudengipäevi ei kaasatud Tartu 2024 kultuuriprogrammi.¹⁰ Selle loo korjas üles ka üks meediamaja, mis näitab taas, et teeme sisukat ja olulist ajakirjandust.

Kokkuvõttes teevad tudengid head ajakirjandust ja noorus pole sugugi hukas. Kui te ei usu, siis jälgige 4dimensiooni!

⁸ Peetsalu, J. (2023). Kuidas ma Värske Liha Peol kurgiletti müüjaks sattusin. *4dimensioon*, 6.oktoober. <http://4dimensioon.org/2023/10/06/kuidas-ma-varske-liha-peol-kurgiletti-muujaks-sattusin/>.

⁹ Peetsalu, J. (2024). Video: Eesti tee Natosse. Jüri Luik. *4dimensioon*, 29. märts. <http://4dimensioon.org/2024/03/29/video-eesti-tee-natosse-juri-luik/>.

¹⁰ Lindeberg, H. (2024). Tudengipäevad jäid Tartu 2024 põhiprogrammist välja. „Oleksime saanud luua veelgi teistsugusemaid ja suuremaid üritusi“. *4dimensioon*, 22. aprill. <http://4dimensioon.org/2024/04/22/tudengipaevad-jaid-tartu-2024-pohiprogrammist-valja-oleksime-saanud-luua-veelgi-teistsugusemaid-ja-suuremaid-uritusi/>.

AJAKIRJANDUSE REGULEERIMINE

Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon

Kokkuvõte EAAS-i koosolekust 21. märtsil 2024

Maarja Mere, Majandus- ja Kommunikatsiooni-
ministeeriumi digimajanduse nõunik

Digiteenuste määrusest

Olen digiteenuste määrusega¹ tegelenud juba ligi kolm aastat. Esiialgu vedasin Eesti poolt sellealaseid läbirääkimisi Euroopa Liidus, nüüd tegelen määruse rakendamisega Eestis. Keskendun praeguses esinemises kahele asjale.

Esiteks süüvin digiteenuste määruse eesmärki-
desse ja sellesse, mis kasu see meile kõigile tuua võib. Teiseks räägin natuke väga suurte digiplatvormide kohustustest, mis on selle määruse võib-olla kõige huvitavam või uudsem osa. Sellest temast on meedias ka kõige rohkem juttu olnud.

Kui digiteenuste määrus loodi, oli eesmärk natu-
kenegi kontrollida ja reguleerida interneti n-õ Met-
sikut Läänt, täpsustada kohustusi, mis on suurteil digiplatvormidel, kes küll ise sisu ei postita ega loo, kuid lubavad kasutajatel postitada, ideid vahetada, omavahel ühenduses olla.

Oma keskkondade kaudu võimaldavad nad meil
kõigil üksteisele palju lähemal olla, vahetada mõtteid ja muljeid, teada üksteise elust palju rohkem. Näiteks kui sa pole mõnda oma sõpra juba aasta kohanud, siis Facebookis või Instagramis näed pidevalt, mis ta elus toimub.

Teiselt poolt on see kaasa toonud palju probleeme ja muresid. Sel teel leviv sisu ei ole sugugi mitte alati hea ega kasulik, tõepärane ega seaduslik. Sellepärast oodati väga määrust, mis digiplatvormide kohustusi täpsustaks. Digiplatvormid on siinkohal kõik need internetikeskkonnad, kus kasutajad saavad ise sisu postitada ja infot vahetada, alates internetifoorumitest, nagu näiteks Eestis Filmiveeb, Kala-

le või Soccerneti jalgpallifoorum, kuni väga suurte sotsiaalmeediaplattformideni, nagu Facebook, Instagram, Tiktok ja X, või videojagamisplatvormideni, nagu Youtube.

Digiteenuste määrus reguleerib veebipõhis-
te vahendusteenuste osutajate tegevust ja sellel on kolm suurt eesmärki. Esimene siht on tõkestada tõhusamalt ebaseadusliku veebisisu levikut, tagada, et meie internet oleks turvalisem. Ohtlikke tooteid puudutava, terrorismile õhutava, lapsi kuritarvitava, autoriõigusi rikkuva jmt sisu leviku tõkestamiseks suurendab määrus riigiasutuste võimalusi, andes neile õiguse teha ebasoovitava sisu eemaldamise korraldusi nii riigi sees kui ka piiriülevalt. Võtme-
tähtsusega on just piiriülene mõju.

Näiteks kui kaitsepolitsei avastab ebasoovitava
sisu väljaspool Eestit asuva teenusepakkuja veebis – Facebookis, Youtube'is või mujal –, siis saab ta selle kohta ikkagi eemaldamise korralduse saata. Seega on määruse eesmärk ametiasutusi võimestada, et nad saaksid käskida ebaseaduslikku sisu eemaldada ka juhul, kui teenusepakkuja füüsiline asukoht ei ole nende riigis.

Teiseks aitab määrus ebaseadusliku veebisisu
levikut tõkestada sellega, et kohustab digiplatvor-
me looma kasutajatele nupu, mille abil nad saavad sellisest sisust ise teavitada. Juhul, kui kasutaja näeb veebis midagi, mis tema arvates on ebaseaduslik ja ei peaks seal olema, siis peab ta saama sellest teada anda.

Digiplatvormil on kohustus selliseid teavitusi jäl-
gida, need mõistliku aja jooksul läbi töötada ja nende suhtes otsus vastu võtta. Kui digiteenuste koordinaator või järelevalvaja nõustub, et sisu on ebaseaduslik, peab platvorm selle eemaldama. Luuakse usaldus-

¹ Digiteenuste määrus (Digital Services Act). <https://www.mkm.ee/ettevotlus-ja-innovatsioon/ettevotluskeskkond/digiteenuste-maarus>; https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_et.

väärse teavitaja kui eksperdi staatus. Seda staatust võib anda ka vabaihendustele, kellel on digiteenuste koordinaatori andmetel mingit tüüpi eriteadmised ebaseadusliku sisu kohta ja eesmärk sellise sisu levikuga võidelda.

Usaldusväärse teavitaja saadetud teavitused peab digiplatvorm vaatama läbi esmajärjekorras ja erilise hoolega. Juhul, kui platvorm usaldusväärse teavitajaga ei nõustu, peab ta seda eriliselt põhjendama.

Teine eesmärk sisaldab ka kasutajate sõna- ja teabevabaduse paremat kaitstust. Digiplatvormidel on nüüd kohustus kasutajaid teavitada, kui nad on nende loodud sisu piiranud või nende konto blokeerinud, ja esitada ka põhjendused, miks seda on tehtud.

Juhul, kui kasutaja ei nõustu platvormi otsusega ja leiab, et platvormi algoritm on teinud mingi vea või platvorm on midagi liiga karmilt tõlgendanud, siis on tal otsuste vaidlustamiseks paremad võimalused. Kasutajal on õigus otsus vaidlustada ehk nõuda, et see uuesti läbi vaadataks, ning ta saab seda teha digiplatvormi enda sisemise kaebuste lahendamise mehhanismi kaudu. Lisaks luuakse kohtuväliste vaidluste lahendamise süsteem, mis on loodetavasti kohtumenetlusega võrreldes lihtsam ja kiirem.

Määrus suurendab teenusekasutajate kaitstust ka senisest suurema läbipaistvuse nõudega. Võrreldes praegusega peavad platvormid hakkama andma kasutajale palju rohkem infot. Lisaks infole selle kohta, millistel juhtudel ja alustel platvorm kasutaja sisu piirata võib, peab selgitama, millistel põhimõtetel ja kuidas platvorm oma sisu töötleb. Platvorm peab andma infot ka oma algoritmide ja soovitusüsteemide toimimise kohta. Kasutajal peaks olema võimalus teada, miks ta näeb kindlal platvormil kindlat sisu, ja valida, millist sisu ta soovib näha rohkem ja millist vähem.

Kolmas digiteenuste määruse eesmärk, mis pärast sellega tegeldakse peamiselt Majandus- ja Kommunikatsiooniministeriumis, on ühtlustada digiteenustele kohaldatavaid nõudeid. Määrus tagab, et kõikjal Euroopa Liidus kehtivad digiteenuseid pakkuvatele ettevõtetele ühesugused nõuded, nii et neil on lihtne üle piiride liikuda, oma teenust kasvatada ja arendada.

Nüüd aga täpsemalt väga suurtest digiplatvormidest. Neil on väga palju kasutajaid, mistõttu on nende mõju ja ulatus Euroopa Liidus sedavõrd suur, et nad ei pea tegelema ainult ebaseadusliku sisuga. Nad peavad minema kaugemale ja võtma suurema vastutuse. Nii peavad nad vaatama ka seda, milliseid riske kujutab nende teenus üldisele ühiskondlikule

arutelule ja nende kasutajatele, ning neid riske asjakohaselt maandama.

Väga suureks müügiplatvormiks loetakse kõiki selliseid teenuse osutajaid, kellel on Euroopa Liidus üle 45 miljoni kasutaja. Hetkel tegutseb neid 22. Sinna nimekirja lisandub pidevalt platvorme, mis on nimetatud kasutajate hulga täis saanud.

Platvormid peavad hindama nii seda, millised riskid ja kahjud ebaseadusliku sisu levitamisega kaasnevad, kui ka seda, kuidas nende toimimine mõjutab sõna- ja meediavabadust, rahvatervise kaitset, avalikku julgeolekut ja vaimset tervist. Niisiis peavad platvormid aru saama, kuidas nende teenus toimib ja millist mõju ühiskonnale avaldab.

Lisaks riskide kaardistamisele ja hindamisele peavad nad võtma tarvitusele sobivad meetmed, et riske maandada. Määrus ei kirjuta täpselt ette, mida nad tegema peavad. Platvorm peab ise riskide maandamiseks võimalusi leidma, näiteks täiendama kasutustingimusi, muutma sisu postitamise kriteeriume, kasutajaid harima, nende meediapädevust tõstma või suurendama koostööd faktikontrolli tegevate vabaihendustega.

Riskide maandamine ei piirdu ainult ebasoovitava sisu eemaldamisega: see ei ole peamine eesmärk. Sisu eemaldamine ei taga, et keegi teine sedasama üsna ruttu uuesti ei postita. Pigem on meetmete ülesanne sundida kasutajaid käituma mõistuspäraselt ja levitatavat sisu kriitiliselt hindama. Oluline on mitte piirduda sisu eemaldamisega, vaid uurida teenust süvitsi, näiteks vaadata, kuidas algoritmid toimivad.

Platvormi suur proovikivi on hinnata, mis hetkel muutub mingi nähtus postitustes süsteemseks ja probleemseks. Kui näiteks üks inimene postitab, et valimised ei olnud ausad, siis on see tema arvamus ja sellisena igati sobiv. Oluline on ära tunda hetk, kui selliseid postitusi on tehtud nii palju, et vale läheb veerema.

Kui digiplatvorm süsteemsele riskile ei reageeri ja ebasoovitav sisu on seal ikkagi kättesaadav ega ole kuidagi märgistatud, siis rikub platvorm digiteenuste määrust. Sellele järgneb trahv, mille suurus on kuni kuus protsenti teenusepakkuja käibest. Väga suurte teenusepakkujate puhul võib selline trahv olla miljardites.

Määrus kohaldus alates 24. veebruarist 2024, nõuded väga suurtele digiplatvormidele ja otsingumootoritele juba pool aastat varem. Määruse kohaldamise ja täitmise eest vastutav asutus Eestis on Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet (TTJA).

Väino Koorberg, Eesti Meediaettevõtete Liidu tegevjuht

Vaade seadusloome hoogtöökuule Eesti Meediaettevõtete Liidu juhi pilguga

Ma olen nüüd ligi kaks kuud juhtinud meedialiitu. Selle aja jooksul olen saanud väga palju targa- maks sellest, milles minu töö õieti seisneb. Arvasin, et minu töö on tagada, et meediaettevõtted omavahel läbi saaksid ja et Eesti meedial oleks hea elada. Aga olen nüüd aru saanud, et tegelikult pean ma kogu aeg tegelema juuraga, millest ma ei tea suurt midagi.

Tänases esinemises annan ülevaate meediat puudutavatest seaduseelnõudest või nende väljatöötamiskavatsustest ja muudest otseselt ajakirjandust puudutavatest algatustest. Seda kõike on viimasel ajal olnud palju, nii et nimetasin seda seadusloome hoogtöökuuks. Juttu tuleb järgmistest asjadest: kohtupidamise avalikkus, avaliku teabe seadus, reklaamiseadus, allika- ja autorikaitse, eetikakoodeks, Euroopa meediavabaduse määrus.

Hoiatan ette, et ma ei ole jurist ja räägin nii, nagu mina asjast aru saan. Nii et andke mulle andeks, kui seaduste juriidilised nüansid ei ole õiged, hüperboolid ja ironia päris sobivad. Vaatan asja ajakirjanduse ja meedialiidu mäta otsast ning olen tõlgendustes väga subjektiivne. Olen ka omakasupüüdlük.

Minu ametisoleku suhteliselt esimestel päevadel saabus kohtumenetluse avalikkuse väljatöötamiskavatus,² mille põhimõtted olid olnud meedialiidu laua peal juba eelmiste valitsuste aegadest. Selles räägitakse, et Eesti kohtupidamine peaks olema avalik, aga kuna suur osa sellest ei toimu kohtusaalis, vaid kirjalike otsuste kirjaliku menetluse teel, siis tegelikult ei ole suur osa Eesti kohtupidamisest avalik. Nüüd kavatakse avaldada kõik jõustunud ja jõustumata kohtulahendid, kuid eemaldada neist kõik isikuandmed.

Väljatöötamiskavatsuses oli ka plaan eemaldada isikuandmed kohtukalendrist ja anda juriidilistele isikutele õigus taotleda oma andmete eemaldamist kohtulahenditest, sest ka tsiviil- ja halduskohtumenetluste puhul ei taha ettevõtted, et neid avalikkuses nimetatakse, vaid tahaksid kohtupidamise omavahel jätta.

Ligipääs kohtutoimikutele on väga oluline ajakirjandust puudutav teema. Praegu pöörduv kohtutoimikuga tutvuda sooviv ajakirjanik tavaliselt kohtu pressiesindaja poole, kes teeb siis ühekordse otsuse,

kas lubada ajakirjanik kohtumaterjalide juurde või mitte.

Varem domineeris arvamus, et üldise vaikimisi eeldusena on ajakirjandusel õigustatud huvi kohtumaterjalidele ligi pääseda ja ajakirjanik ei peaks seda eraldi põhjendama. Nüüdse väljatöötamiskavatsuse kohaselt ei eeldataks ajakirjanduse õigustatud huvi vaikimisi, sest väga raske on defineerida, kes on ajakirjanik ja mis on ajakirjandus. Ajakirjanikuna võiks käsitada ka iga viimast kui blogijat ja suunamudijat. Väljatöötamiskavatsuses leitakse, et parem oleks mitte tunnistada ajakirjanduse õigustatud huvi, siis on kohtul lihtsam.

Me saime selliste kavatsuste peale üsna pahaseks, sest et leidsime, et avalikkusest saaks sel juhul mitte-avalikus. Kui need väljatöötamiskavatsuses esitatud ideed ellu viia, siis me ei saaks teada, kes on puuküürnikud või kümme korda pankrotti teinud sari- võlglased.

Ja kui eemaldada kohtuotsustest isikuandmed, siis me ei saaks edaspidi teada, et kodanik EV (võib eeldada, kes ta on) on otsustanud vaidlustada otsuse enda vallandamise kohta Politsei- ja Piirivalveameti peadirektori kohalt. Kui kohtukalendris on kirjas kodanik EV hagi oma vallandamise asjus, siis me ei saa sellest teada, et kohus arutas just Elmar Vaheri kaasust.

Kui ka juriidilised isikud saavad õiguse paluda oma andmete anonüümsust, tekib tõesti olukord, et sõnad on vabad, aga mõte mitte. Ajakirjanduse jaoks ei ole enam vahet, kas me avaldame kohtuotsuse või sõnaraamatu. Kohtumenetluse must kast sulgub täielikult.

Kohtumenetluse avalikkuse üle toimunud arutelude käigus kohtasime palju toredaid inimesi ja saime teada palju toredaid mõtteid. Näiteks siseminister LL pani ette, et kriminaalmenetluse võiks kuulutada kinniseks ka asutusesisese teabe kaitse põhjendusega. Pärast meedias puhkenud tormi minister taganes oma ettepanekust.

Haridus- ja teadusminister KK pani ette, et võiks kaaluda ka avaliku võimu esindajate varjamist kohtus ehk me ei tohiks teada saada, kes avalikku võimu kohtus esindab. Ühtset nägemust tsiviil- ja haldus- asjade isikuandmete avalikustamise kohta ei tekkinud, sest lausuline anonüümsus jäi meedialiidu ja riigikohtu taha. Üksikute kriminaalmenetluse muudatustega minnakse edasi, tsiviil- ja haldusmenetlused jäävad ootele.

Järgmisena sattus meedialiidu laua peale avaliku

² Halduskohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus (kohtumenetluse avalikkus). 15 jaanuar 2024. <https://eelvoud.valitsus.ee>.

teabe seadus.³ See on vist olnud ühtepidi Eesti kõige rohkem kiidetud seadus, aga ka kõige rohkem muudetud seadus. Seadusemuudatuste arutamise käigus on sellest väga sageli saanud salajase teabe seadus: esile on toodud kõikvõimalikke erandeid Eesti väga eesrindlikule ideele, et informatsioon on avalik selleks, et kodanikud saaksid avalikes küsimustes teha tarku otsuseid. Sellest ideest on saanud võib-olla natuke naljanumber.

Erandeid on väga palju, kuigi õiguskantsler Ülle Madise on öelnud, et avaliku teabe avalikkus peaks olema reegel ja dokumentide asutusesiseseks kasutamiseks tunnistamine peaks olema erand.⁴

Oktoobris 2023 hakkas Justiitsministeerium kaardistama seda, mida peaks avaliku teabe seaduses muutma.⁵ Kõigepealt küsiti selle kohta loomulikult Riigikantselei, ministeeriumide ja ametite arvamust.

Ootuspärane tulemus oli see, et enamik neist tegi ettepanekuid, kuidas saaks avalikku teavet muuta salajasemaks. Kuidas mitte dokumente avalikumaks muuta, vaid rohkem salastada. Selle kohta tehti väga palju ettepanekuid. Olid tekkinud täiesti uued kontseptsioonid, näiteks avalik informatsioon ja passiivselt avalik informatsioon ehk see, mis saab avalikuks siis, kui seda taibatakse küsida.

Olime väga üllatunud, kui saime selle kuu alguses (2024. a märtsis) kutse, millega ajakirjanduse esindajad kutsuti Justiitsministeeriumisse, et „kuulata ka teise poole arvamust“. Esitasime siinjuures küsimuse, kas ajakirjandus esindabki teabe avalikustamise protsessis kogu Eesti avalikkust, 1,3 miljonit kodanikku, keda tuleks informatsiooniga võimestada. Kuulsime vastuseks, et ka õiguskantsler esindab.

Tegime ettepaneku, et ei ole mõtet rääkida detailidest, kui tervik on valesti. Selle asemel, et lootusetult katkist asja parandada, peaksime pöörduma seaduse algvariandi poole ja vaatama väga kriitiliselt üle kõik muudatused, mida rohkete paranduste ja täienduste käigus on aastate jooksul sellesse seadusesse tehtud.

Nüüd ongi moodustatud vastav töörühm,⁶ mis on pidanud oma esimese koosoleku ja hakkab regulaarselt koos käima. Eks saame näha, kas sellest saab avaliku teabe seadus või salajase teabe seadus.

Paar sõna reklaamiseadusest.⁷ See on juba päris vana ja selles mõttes halb, et seal on väga segaseid sätteid, aegunud ja vasturääkivaid kohti. Seal on selliseid punkte, mis ei ole kunagi tööle hakanud ega hakkagi tööle.

Võib-olla olete ajakirjanduses märganud seda suurt vaidlust, mis puudutab alkoholireklaami. Aga asi ei ole ainult alkoholireklaamis, vaid algtõdedes. Kas reklaam saab olla neutraalne või on reklaami eesmärk alati midagi edendada, eeskätt muidugi millegi müüki? Järelikult see ei saagi neutraalne olla. Teeme terminid ja formuleeringud täpsemaks, teeme reeglid, mis vaataksid tulevikku.

Vahepealse paarikümne aasta jooksul on tekkinud täiesti uued kanalid, probleemid ja võimalused. Vahepeal on tekkinud sotsiaalmeedia, on arenenud internet, on tekkinud mõjuisikud, kes ei käi mitte üksnes Välisministeeriumiga India visiitidel kaasas, vaid tegelikult tegutsevad kaupade ja ideede levitamises.

Vaatame üle piirangud, mis tegelikult ei ole Euroopa Liidu õigusega kooskõlas. Osa keelde on sellised, mille puhul seaduseloojad enam isegi ei mäleta, miks need on tehtud. Tõhustada tuleb järelevalvet. Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet, kes peaks tegelema kõikide asjadega, ei suuda juba puhtinimlikult seda teha.

On välja pakutud täiesti uus kontseptsioon, et reklaami reguleerimisel võiks toimida ka enese- või kaasregulatsioon. Tuleks luua selline organ, mis tegutseks näiteks TTJA volitusel ja arutaks reklaamiga seonduvat, karistaks või vähemalt esitaks karistamiseks neid, kes seaduse nõudeid ei järgi. Probleeme on hästi palju, praegune seadus on ajast maha jäänud, ebamäärane ja ebatäpne.

Sotsiaalministeeriumi hinnangul on just alkoholireklaami punktid need, mida tuleks kas selgemaks kirjutada või millest loobuda, kui need ei tööta.

Arutlusalused ettepanekud on nii mõnigi kord vastuolus rahvatervise eesmärkidega. Aga minu küsimus on seejuures, kas me saame reklaamiseadusega reguleerida kogu rahvatervise valdkonda või ainult reklaami. Praegusel hetkel tundub see olevat pisut segane.

³ Avaliku teabe seadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032011010>.

⁴ Dokumentide massiline salastamine AK-märke abil jätkub. *ERR*, 25. august 2023. <https://www.err.ee/1609074941/dokumentide-massiline-salastamine-ak-marke-abil-jatkub>.

⁵ Justiitsministeerium hakkas uurima, kuidas muuta avaliku teabe seadust. *ERR*, 20. oktoober 2023 <https://www.err.ee/1609139732/justiitsministeerium-hakkas-uurima-kuidas-muuta-avaliku-teabe-seadust>.

⁶ Justiitsministeerium otsib võimalusi avaliku teabe kättesaadavuse parandamiseks. *Justiitsministeerium*, 11. märts 2024 <https://www.just.ee/uudised/justiitsministeerium-otsib-voimalusi-avaliku-teabe-kattesaadavuse-parandamiseks>.

⁷ Reklaamiseadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/117032023021>; Reklaamiseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus. 1. veebruar 2024. <https://eelnoud.valitsus.ee>.

Paari sõnaga autoriõiguse seadusest.⁸ Seda täiendatakse eesmärgiga tuua sisse põhimõte, et ka ajakirjandusväljaannete kirjastajad saavad tunnustatud kui autoriõigustega kaetud subjektid. See tähendab, et ka neil võiks vaidlustes suurte platvormidega olla autoriõigused, nii et näiteks Google peaks nendega läbi rääkima.

Teine oluline muudatus on krattide⁹ ja kirjastajate õiguste tasakaalu viimine. Krattide õpetamiseks peaks krati omanik saama autoriõiguste omanikult loa ja selle eest võiks küsida tasu.

Allikakaitsega seonduvalt on meil laua peal olnud veel üks teema. See puudutab isikuid, kellele on seadusega pandud kohustus allikaid kaitsta. Väljatöötamiskavatsuses deklareeritakse, et neid inimesi, kellel on allikakaitse õigus ja kohustus, ei hakata rohkem sundima allikaid paljastama. Ja kaitset laiendatakse lisaks inimestele ka infokandjatele, millega nad töötavad.

Seega võiksid tõenäoliselt saada kaitset ka ajakirjaniku arvuti ja telefon. Samas sätestatakse ka juhud, kus see kaitse ei kehti, näiteks eeluurimiskohtuniku loal saab ajakirjaniku arvuti või toimetuse serveri ikkagi läbi vaadata.

Äärmiselt suure tähtsusega sündmus toimus 13. märtsil 2024, kui europarlament kiitis heaks Euroopa meediavabaduse määruse (EMFA).¹⁰ Nüüd peavad liikmesriigid oma seadused sellega kooskõlla viima. Mõned määruse põhipunktid:

- ametiasutustel on keelatud ajakirjanikke ja toimetajaid survestada, et nad oma allikad avaldaks;
- nuhkvara võib kasutada üksnes erijuhtudel, kui uuritakse raskeid, vähemalt kolmeaastase vangistusega karistatavaid kuritegusid;
- kõigi meediaväljaannete omanikud peavad olema avalikustatud;
- suured veebiplatvormid ei tohi teiste meediaväljaannete sisu meelevaldselt kustutada või piirata;
- avalik-õiguslik meedia peab olema erapooletu ja seda ei tohi poliitilistel eesmärkidel ära kasutada;
- avalik-õiguslikke meediakanaleid tuleb rahastada

läbipaistvalt ja objektiivselt, rahastus peab olema kestlik ja prognoositav, tagama toimetuste sõltumatus;

- meediakanalid peavad avaldama, millises summas on riik nendelt reklaami ostnud ja neile rahalist toetust andnud. Riigi raha tuleb eraldada avalike, proportsionaalsete ja mittediskrimineerivate tingimuste kohaselt.

Helle Tiikmaa, Eesti Ajakirjanike Liidu esimees

Ajakirjaniku vaatenurk uutele määrustele (anti-SLAPP ehk ajakirjanduse vaigistamise direktiiv ja meediavabaduse määrus)

Ka mina ei ole jurist ega kavatse juriidiliselt hakata lahkama seda, mis Euroopas meie kasuks või kahjuks vastu on võetud. Räägin sellest ajakirjaniku ja ajakirjanike liidu vaates.

Positiivsena näeme, et vastuvõetud dokumentides¹¹ on ära märgitud nii see, et ajakirjandus on demokraatia jaoks oluline, kui ka see, et ajakirjaniku sõltumatus ja tema õigus iseseisvalt otsuseid teha on oluline.

Mitte ainult ajakirjandus ei pea vaba olema, seda peab olema ka ajakirjanik. Mõnikord läheb see isegi suurteil meediamajadel meelest ära. Lihtsam on ju vaadata ajakirjanikku kui töötajat, kes peab tegema, mis ülemused ütlevad.

Kui meediavabaduse määrus saab lõpuni jõusse ja Eesti seadusandluses kajastatud, siis on allikakaitse ka meil olemas niisugusel moel, et seda saab rakendada tervele ajakirjandusväljale. Ajakirjanikul on õigus kaitsta oma allikaid peaaegu täielikult. Alati on mõned väiksed erandid ja need on ka päris mõisteta- vad – rasked kuriteod, riigireetmine jms. Kerkib aga küsimus, kuidas allikaid kaitsta siis, kui ajakirjaniku järgi hakatakse nuhkima.

Üks Euroopa Ajakirjanike Föderatsiooni viimase aja põhilisemaid võitlusi seisnes selles, et saavutada, et värskes määruses ei oleks kirjas fraasi „rahvuslik

⁸ Autoriõiguse seaduseelnõu väljatöötamiskavatsus. 02.jaanuar.2024. <https://eelvoud.valitsus.ee>.

⁹ Tehnoloogiaajakirjanike eestikeelne sõna tehisintellekti kohta. Tuginedes teadus-arendus- ja haridustegevuse erandile autoriõiguses, kasutavad mitmed omanikud tehisintellekti, nt ChatGPT, treenimiseks ka autoriõigusega kaitstud teoseid. Kirjastajad tahaksid, et autoriõiguste omaniku käest küsitaks selleks luba ja talle makstaks teoste kasutamise eest hüvitist, kuna ehitatakse tasuta teenust ärilisel eesmärgil. Praegu pole kohtuvaidlused suurte väljaannete ja tehisintellektide omanike vahel veel lõpule jõudnud. Vt nt Prantsusmaa: Google Fined €250 Million for Scraping French News to Make Gemini. *Enterprise Management* 360, 20. märts 2024. <https://em360tech.com/tech-article/google-fined-250-million>; USA: Hadero, H., Bauder, D. (2023). The New York Times Sues OpenAI and Microsoft for Using its Stories to Train Chatbots. *AP*, 28. detsember <https://apnews.com/article/nyt-new-york-times-openai-microsoft-6ea53a8ad3efa06ee4643b697df0ba57>.

¹⁰ Euroopa meediavabaduse määrus. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/protecting-democracy/european-media-freedom-act_et; Nõukogu võttis vastu uued normid ajakirjanike ja meediateenuse osutajate kaitsmiseks. Euroopa Liidu nõukogu, 26. märts 2024. <https://www.consilium.europa.eu/et/press/press-releases/2024/03/26/european-media-freedom-act-council-adopts-new-rules-to-protect-journalists-and-media-providers/>.

¹¹ *Ibid.*

julgeolek“ viisil, mis võimaldaks väga laialdaselt nuhkida.¹²

Teatavasti hakkab iga seadus ja määrus elama nii, nagu seda tõlgendatakse. Ei ole teada, kuidas kuskil tõlgendatakse seda, mis on ja mis ei ole rahvusliku julgeoleku huvides.

Meediavabaduse määruse aruteludes oli viiteid ka suurplatvormidele seoses toimetamisega. Määruse lõppversioon üritab ajakirjandusväljaandeid suurplatvormide toimetamise eest kaitsta. Aga mulle ei meeldi, kui toimetamisest räägitakse seoses platvormidega, kus sellega tegeleb tehisaru. Toimetamine on siiski väga inimlik tegevus ja tehisaru ei saa seda teha. Tehisaru järgib mingisugust algoritmi, mingisugust koodi, käitub täielikult ettekirjutatud viisil, tal ei ole toimetamise võimekust ja tal ei tohiks olla ka seda õigust.

Positiivne on määruses väljaannete omanike avalikustamise nõue – see on ka üks teema, mille kohta pidin Euroopas pidevalt selgitusi jagama. Üllatuslikult heideti Eestile aruteludes ette, et siinsete väljaannete omanikke ei ole võimalik kindlaks teha. Ajakirjanikud on küll tahtmise korral enamasti sellele infole ligi saanud.

Mis puudutab riigi poolt makstud reklaami, siis seda on meil vähe. See võib olla suur probleem mõnele teisele riigile, kus riigireklaami saamine või sellest ilma jäämine võib väljaande kas ellu jätta või hävitada.

Paari lausega ajakirjanduse vaigistamise alasest direktiivist.¹³ Aeg-ajalt öeldakse selle kohta, et meid see ei puuduta, Eestis ajakirjandust ei vaigistata, pole nn SLAPP-juhtumeid. Siiski on ka Eestis olnud kohtujuhtumeid, mis on seotud püüetega ajakirjanduse suu kinni panna.¹⁴ Eesti väiksust arvestades on kohtuga ähvardamine, juba isegi kohtussemineku võimalus üsnagi mõjukas asi.

Äsjase vaigistamisvastase direktiivi positiivne moment on see, et põhjendamatud kaebused on võimalik suhteliselt varases seisus tagasi lükata. Varem tuli neid käsitleda ja kõik see võttis aega. Isegi siis, kui teati, et tegemist ei ole tegelikult mõistliku kae-

busega, tuli seda ikkagi menetleda. Nüüd on võimalik see küllalt varakult lihtsalt kõrvale lükata.

Andres Jõesaar, Kultuuriministeeriumi meediainõunik

Poliitreklaami määrus, meediateenuste seaduse muutmise ja ERR-i seaduse seis

Europarlamendis sai heakskiidu poliitreklaami läbipaistvuse suurendamise määrus,¹⁵ mis puudutab päris palju ka ajakirjandust.

Oluline on rõhutada, et selles määruses ei loeta poliitilisi arvamused ega muud toimetussisulist sisu poliitreklaami tegemiseks. Kindlasti ei hakata selle määruse alusel väljaannete poliitilist sisu kuidagi piirama. Isiklike poliitilisi arvamusi ei loeta poliitreklaamiks.

Määruse eesmärk on suurendada poliitreklaamikampaaniate läbipaistvust. Tuleb jõuda selleni, et tarbijaid teavitatakse, millal on tegu poliitreklaamikampaaniaga. Samuti peab tarbijatel olema võimalik selgelt aru saada, kes on selle reklaamikampaania tellija. Ka siis, kui reklaami vahendatakse, peab olema toodud info lõpliku kasusaaja kohta.

Kui esiplaanil oleva mittetulundusühingu taga on tegelikult partei, siis peab see olema ära märgitud. Poliitreklaami avaldajad peavad tagama, et esitatud teave on täielik. Nad peavad veenduma, et viide reklaami allikale või tellijale on täpne. Ajakirjandus peab kontrollima, et esitatud viited veebilehtedele või telefonidele on korrektsed.

Määruse kohaselt luuakse Euroopa internetipõhise poliitreklaami andmehoidla, milles hakatakse säilitama kõiki Euroopas ilmunud poliitreklaame. Võib küll arvata, et päris kõigi poliitreklaamide kokkukogumiseni tegelikkuses ei jõuta, nagu ka kõikehõlmava aruandluse ni nende kampaaniate finantseerimise kohta.

Määrus näeb ette poliitreklaami tootvate ja levitavate suuretegevõtete aruandluse selle kohta, kui palju nad on reklaamide valmistamiseks ja edastamiseks parteidelt raha saanud. Eestit see praktiliselt ei

¹² EMFA: EFJ Applauds European Parliament's Vote for Strengthened Regulation, Deplores Conditional Use of Spyware. *EFJ*, 4. oktoober 2024. <https://europeanjournalists.org/blog/2023/10/04/emfa-efj-applauds-european-parliament-vote-for-strengthened-regulation-deplores-conditional-use-of-spyware/>; EMFA: Seven EU Member States Want to Legalise Spying on Journalists. *EFJ*, 12. detsember 2023. <https://europeanjournalists.org/blog/2023/12/12/emfa-seven-eu-member-states-want-to-legalise-spying-on-journalists/>; European Media Freedom Act (EMFA): What does it mean for journalists?. *EFJ*, 17. Juuni 2024. <https://europeanjournalists.org/blog/2024/06/17/european-media-freedom-act-emfa-what-does-it-mean-for-journalists/>.

¹³ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv, milles käsitletakse avalikus elus osalevate inimeste kaitsmist ilmselgelt põhjendamatute või kuritarvilike hagide eest (üldsuse osalemise vastased strateegilised hagid). 16. aprill 2024. <https://estlex.ee/?id=78&aktid=240613&fd=178&leht=178>; Directive on Protecting Persons who Engage in Public Participation from Manifestly Unfounded Claims or Abusive Court Proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). 16. aprill 2024. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1069/oj>.

¹⁴ Vt ülevaadet EAAS-is 30.09.2022 toimunud arutelust „Kui te sellest kirjutate, siis kaeban teid kohtusse!": *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2022*, 52–63. Tartu: EAAS.

¹⁵ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus poliitreklaami läbipaistvuse ja suunamise kohta. 20. märts 2024. <https://estlex.ee/?id=76&aktid=240199>.

puuduta, sest enamik meie ettevõtetest jäävad väiksemaks ka keskmise suurusega ettevõtetest.

Euroopa nõukogus arutatakse praegu eelnõu, mis puudutab mõjutajate (eesti keeles kasutusel sõna „suunamudija“) kui veebisisu loojate toetamist, nendega arvestamist.¹⁶ See ei saa olema mitte määrusega kehtestatav direktiiv, vaid üleskutse liikmesriigi tasandil „mudijatega“ tegeleda, nendega dialoogis olla, kutsuda neid kaasa riikliku meediapoliitika kujundamisele, julgustada neid asutama oma esindusorganisatsioone.

Ma ei tea, kas ja millised organisatsioonid neid Eestis esindama hakkaksid – kas nad liiguksid meediamaajade juurde või oleksid täiesti eraldiseisvad? Vaevalt et nad ajakirjanike liiduga liituma kipuvad. Igal juhul on tervitatav, et nendega tegeldakse, kutsutakse üles parandama nende meediakirjaoskust, tugevdama nende analüütilist mõtlemist ja eetilist käitumist, pakkuma neile koolitusprogramme.

Arutlusel on eelnõu, mis puudutab andmepõhise lähenemisviisi arendamist, kultuuri ja loomesektori mõjuvõimu suurendamist, kogudes ja kasutades publiku suurust ja koosseisu puuduvaid andmeid ning muutes need paremini kättesaadavaks.¹⁷ Eelkõige on selles kontekstis peetud silmas igasuguseid etendusasutusi, muuseume jne, aga ka loomesektorit laiemalt. See on ühtlasi oluline Eesti ajakirjandusmaastiku seisukohalt.

Tähtis oleks teada saada, kui palju on ajakirjanduslike tekstide lugejaid, saadete jälgijaid, veebilehtedel klikkijaid. Ajakirjandus, mis kutsub üles igakülgele läbipaistvusele, on ise selles osaliselt üsna ähmane ja keeldub avalikkusega omaenda tegevuse kohta andmeid jagamast. Loodame, et üleskutsed avatumaks muutuda julgustavad meediaväljaandeid rääkima, kui palju neil tegelikult lugejaid on.

Eesti Rahvusringhäälingu seaduse muutmise väljatöötamise kavatsus¹⁸ on tasapisi edasi liikunud. Umbes aasta tagasi, 2023. aasta algul olime juba enam-vähem valmis seaduse teksti kirjutama.

Tänaseks on esimene väljatöötamiskavatsus valmis saanud, juristid annavad sellele viimast lihvi. Kavand hõlmab nelja põhilist küsimusteringi: avalike meediateenuste määratlemine (sh tegevus veebis), uute avalike meediateenuste mõjude hindamine, ERR-i finantseerimine ja juhtimine.

Avalike meediateenuste määratlemise eesmärk on kirjeldada ühemõtteliselt ERR-i tegutsemispraktikat, luues ja pakkudes meediateenuseid kolmel meediaplatvormil – raadios, televisioonis ja veebis. Et uute avalike meediateenuste mõjusid hinnata, tuleb luua vastav õigusakt ja määrata sõltumatu meediaregulaator, kes seda hindamist läbi viib. Võimalikud lahendused oleksid siinjuures kas TTJA või ERR-i nõukogu.

Avalike meediateenuste määratlemine puudutab kõige enam veebisisu regulatsiooni. Kas Eesti Rahvusringhääling võiks veebis pakkuda originaalsisu või võiks seal olla ainult juba Eesti raadio- või televisioonikanalites eetris olnud saated?

Seaduse väljatöötamiskavatsuse koostamisel on domineerima jäänud seisukoht, et selle sisu võiks olla nii-öelda tehnoloogianeutraalne (nii raadio, TV kui ka veeb). Tänapäeval tarbitakse enamasti infot veebis ja kui riik peab rahva informeerimist oluliseks, siis ei saa veebiplatvorm olla viimane kanal, mille kaudu seda tehakse, vaid peaks olema esimene.

Nii kurvalt kui see ka ei kõla, on ERR Euroopa kontekstis praegu ikkagi valitsusringhääling või riigiringhääling, sest tema rahastamise otsused teeb praktiliselt vabariigi valitsus.

Finantseerimine on tänastes seadustes kirjeldamata ja ettepanek on seda euroopalikumaks muuta. Seda nõuab tugevalt ka peatselt vastu võetav meediavabaduse määrus, milles on eraldi punkt avalik-õigusliku ringhäälingu juhtimise ja rahastamise kohta: see peab olema tegevõimu otsustest võimalikult kaugel.

Üks lahendusvõimalus on võtta eeskujult Leedust, kus arvestatakse kokku lepitud valemil alusel riigieelarvesse laekunud aktsiisimaksult ja füüsilistelt isikult laekunud tulumaksult kindel summa, mis eraldatakse riigieelarvest avalik-õiguslikule meediale. Teine lahendus oleks arvestada rahastuseks mingi osa sise-majanduse koguproduktist, aga sellist mudelit kuskil Euroopas veel kasutusel ei ole.

ERR-i juhtimisega seotud ettepanek puudutab ringhäälingu nõukogu koosseisu ja selle moodustamise korda. Praeguseks on olukord teine, kui oli 2006. aastal seadust välja töötades ja selleks eesmärges seades.

Toonane eesmärk oli tagada tasakaal sõltumatute

¹⁶ Council Conclusions on Support for Influencers as Online Content Creators. 23.juuni 2024. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52024XG03807>.

¹⁷ Nõukogu järeldused, milles käsitletakse kultuuri- ja loomesektori võimestamist andmepõhise publikusuhete arendamise kaudu. 31. mai 2024. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52024XG03542>.

¹⁸ Kultuuriministeerium ootab tagasisidet Eesti Rahvusringhäälingu seaduse muutmise väljatöötamiskavatsusele. *Kultuuriministeerium*, 2. mai 2024. <https://www.kul.ee/uudised/kultuuriministeerium-ootab-tagasisidet-est-rahvusringhaalingu-seaduse-muutmise>.

ekspertliikmete ja riigikogu fraktsioonide esindajate vahel. Tollal oli parlamendis neli fraktsiooni, igaühel oli seaduse järgi ringhäälingu nõukogus üks esindaja. Ka ekspertide arvuks fikseeriti seaduses neli. Hetkel on parlamendifraktsioone kuus, seega on poliitikud nõukogus selges ülekaalus.

Seadusemuudatuste eesmärk on olukorda muuta, väljatöötatava eelnõu kohaselt peab ekspertide arv olema alati ühe liikme võrra suurem kui Riigikogus esindatud fraktsioonide arv. Lisaks nähakse ette, et eksperdid, valdkonna tunnustatud asjatundjad, valitakse avaliku konkursi korras.

Samuti puudutatakse ERR-i programmide ja toimetuste juhtimist. Seadusemuudatuse ettepanekus nähakse ette, et peatoimetajad ja toimetuste juhid valitakse avaliku konkursi korras. Nendega sõlmitaks tähtajalised töölepingud kuni viieks aastaks. Kui kõik on hästi läinud, siis võib sama koha peal jätkata, tehes aga vahepeal läbi konkursi või atesteerimise.

Väino Koorberg

Täienduseks

Väljaspool Euroopa Liitu näeme praegu selgelt, kuidas Facebook tõkestab meedia sisu levikut. Kandas näeme, kuidas Facebook taganeb lepingutest, mis saavutati kolm aastat tagasi Austraalias.

Hästi tugevad läbirääkimised käivad praegu Uus-Meremaal, kus Facebook ei taha üldse oma kohustusi tunnistada. Nii valitsus kui ka kohalik konkurentsiamet on sundinud neid kirjastajatega läbi rääkima ja nad peaksid maksma ajakirjandusele märkimisväärseid summasid. Nüüd on nad nendest kohustustest taganemas ja ma ootan huviga, millega see lugu lõpeb.

Meediavabaduse määruses on ikkagi platvormide kohustused väga selgelt kirja pandud, nagu ka trahvid nende rikkumise puhuks.

Miks ja kuidas ajakirjanikke vaigistatakse ning kuidas sellele vastu seista?

Maarja Pild-Freiberg,
advokaadibüroo TRINITI vandeadvokaat

Kohtueelne faas. Reeglina ei alga ajakirjaniku vaigistamine kohtus. Ajakirjaniku survestamiseks ning ebamugavustunde tekitamiseks ei ole teinekord isegi vaja kohtusse pöörduda. Kohtu eel on võimalik kasutada mitmeid seaduslikke vahendeid, mis võivad kvalifitseeruda tavapäraseks õiguste jõustamiseks või ka kasvada üle vaigistamiseks. Viimasel juhul peab tegevus olema süsteemne, korduv ja tavapärasest intensiivsem, et vaigistamise mõõtu välja anda.

Nõudekiri. Nõudekiri on täiesti seaduslik dokument, mis kirjeldab isiku soove ja nõudmisi. Küsimusi tekitab aga nõudekiri olukorras, kus kirjutised ületavad mahult juba kümnet lehekülge ning inimliku ja arusaadava teksti asemel loetlevad vaid tohutul hulgal õigusnorme ja -praktikat. Ajakirjanikuvastastesse nõudekirjadesse kiputakse ühtlasi lisama viidet rahatrahvile, mille suurus on kuni 20 000 000 eurot või ettevõtja puhul kuni 4% tema eelneva majandusaasta ülemaailmsest aastasest kogukäibest. Selline sõnastus tuleneb Euroopa Liidu isikuandmete kaitse määrusest (IKÜM),¹ kuid trahvi summa puhul on tegemist maksimaalsete määradega, mida võidakse nõuda mõnelt üleilmselt gigandilt (Meta, WhatsApp, LinkedIn jmt), mitte aga füüsilisest isikust ajakirjanikult või ka meediamajalt.

Õigusabikulud ja mittevaralise kahju hüvitis. Kipub tavapäraseks muutuma, et nõudekiri sisaldab ka ülepaisutatud õigusabikulude nõuet ning mittevaralise kahju hüvitise nõuet summas, mis ei vasta ei Eesti keskmisele ega isegi maksimaalsetele hüvitis-

tele. Suurimad hüvitised, mida meediavaldkonnas on kohtumenetluses välja nõutud, jäävad 10 000 – 20 000 euro vahele. Mittevaralise kahju hüvitamise nõue ei ületa jõustunud kohtulahendis üldiselt 1500 eurot.²

Eraviisiline jälitustegevus ja sissetung. Agrestiivsem nõudekiri viitab ühtlasi karistusseadustikust (KarS)³ tulenevatele koosseisudele, nagu sellele, et ajakirjanik on väidetavalt tegelenud eraviisilise jälitustegevusega (KarS § 137) ja toime pannud sissetungi (KarS § 266). Reeglina aga ei ole ajakirjanik tegelikult süüteo koosseisu täitnud ning on lihtsalt teinud oma tööd, pidades seejuures kinni kõigist seaduse nõuetest.

Meetmed otse ajakirjaniku vastu. Nõudekiri või kampaania võidakse suunata justnimelt üksiku ajakirjaniku, mitte meediamaja vastu. Viimastel aastatel on saenenud just isiklikult ajakirjaniku vastu esitatud kohtuhagid. Meediamaja võidakse hagist üldse välja jätta, et ajakirjanikku isoleerida. Riigikohus lõi selle võimaluse õiguslikult juba aastal 2015: „kolleegium märgib, /---/ et ajakirjanik võib samade faktiväidete avaldamise tõttu vastutada hageja ees kostjaga solidaarselt VÕS § 137 lg 1 järgi.“⁴ Siiani ei ole seadusandjal kavas ka eelnõusid, mis ajakirjaniku isikliku vastutuse välistaksid. Sellistes olukordades on kriitiline nii toimetuse moraalne tugi kui ka toetus õigusabikulude kandmisel. Tuntumad kaasused, kus on haigetud ajakirjanikke isiklikult, on olnud näiteks hagid „Kuuurija“ saatejuhi Katrin Lusti vastu⁵

Artikkel põhineb 17. mail 2024 konverentsil „Ajakirjandusõpe 70: inimene ajakirjanduses“ tehtud ettekandel, vt. <https://uttv.ee/naita?id=35481>

¹ Euroopa Liidu isikuandmete kaitse määrus. *Eur-Lex*. <https://eur-lex.europa.eu/ET/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html>.

² Kohtupraktika analüüs. Mittevaralise kahju hüvitamise nõuded tsiviilasjades 2020.–2022. aastal. (2023). Riigikohus, https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/analys/Mittevaraline_kahju_2020-2022.pdf.

³ Karistusseadustik. *Riigi Teataja*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411>.

⁴ Mihhail Kõlvarti hagi AS-i POSTIMEES vastu ebaõigete faktiväidete ümberlükkamiseks. Riigikohtu lahend RKTko ts. asi nr 3-2-1-24-15. (2014–2015). <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-2-1-24-15>.

⁵ Kõss, A. (2022). Katrin Lusti vastu miljoninõude esitanud ärimees Iraj Zand jäi kohtus peaaegu tühjade pihkudega. *Postimees*, 12. aprill. <https://elu24.postimees.ee/7496422/katrin-lusti-vastu-miljoninoude-esitanud-arimees-iraj-zand-jai-kohtus-peaaegu-tuhjade-pihkudega>.

ning „Pealtnägija“ tegijate Mihkel Kärmas ja Anna Pihli vastu.⁶

Sisule juurdepääsupiirangu nõudmine. Telesaadete ning ajaleheartiklite puhul on sagenemas sisu keelustamise nõue. Näiteks pidi ERR-i uuriv telesaade „Pealtnägija“ üht saadet aastaid avalikkuse eest varjama, kuigi lõpuks kohus saates avaldatud sisu osas hagi esitanud ärimehele õigust ei andnud. 2024. aasta kevadel keelas kohus avaldada väited isiku kohta põhjendusega, et see on „valimistel valijate mõjutamine“. Kohtuvaidlus on pooleli ning seni ei luba kohus Eesti Ekspressil väiteid avaldada.⁷

Avalike suhete rünnak. Kasutatud on ka laimukampaaniaid, mis algatakse ajakirjanike vastu PR- või kommunikatsioonibüroode abil või ka sotsiaalmeediaavalduste kaudu (nt Facebooki postitused). Seejuures rünnatakse ajakirjanikku isiklikult ning teda nimetatakse alusetult ebakompetentseks. Rünnak võidakse korraldada nii enne kui ka pärast ajakirjandusliku sisu avaldamist.

Räige sõnaline rünnak. Lisaks laiematele kampaaniatele kasutatakse võimalust kirjutada ajakirjanikele ähvardusi otse. Kommentaarid võivad olla alandavad, ahistavad, demotiveerivad ning igal moel rusuvad. Ajakirjanikel ei ole tihtipeale väljaõpet, kuidas nendes olukordades käituda. Politsei ja prokuratuur ei kiirusta menetlusi alustama ega kaasuseid kohtusse viima, kuigi ähvardused paistavad juba ka kriminaalseks kvalifitseeruma. Tegemist on teemaga, millele tuleb toimetustes aina rohkem tähelepanu pöörata. Nii ajakirjaniku avalik räige sõimamine kui ka varjatud „pehme“ surveamine viib lõpuks enesetsensuurini või loobutakse oma ametist üldse.⁸ Eriti suure rünnaku all on ajakirjanikud, kes tegelevad keskkonna- ning ühiskondlike vähemuste probleemidega.

Hagi menetletakse. Reeglina ei saa kohus hagi menetlemata jätta, isegi kui kohtumenetluse tulemus paistab ilmne. Näiteks kaebas eluaegne vang Juri Ustimenko Postimehe kohtusse, kuivõrd teda nimetati „sarimõrvariks“. Kohus järeldas, et selline sõnakasutus on igati lubatud. Ometi tuli meediamajal selle tulemuse saamiseks läbi teha kogu kohtume-

netlus.⁹

Vaigistamiskaebus. Juriidiliselt on vaigistamise standard üpris kõrge. Euroopa Nõukogu kirjeldab oma 2024. aasta dokumendis¹⁰ vaigistuskaebuse tunnuseid järgnevalt:

- hageja püüab ära kasutada ebavõrdsust, näiteks oma rahalist eelist või poliitilist või ühiskondlikku mõju. Mh on menetluse eesmärk tekitada kulusid;
- hageja esitatud argumentid on osaliselt või täielikult alusetud;
- hageja taotletud õiguskaitsevahendid on ebaproportsionaalsed, seadust kuritarvitatakse;
- kohtumenetlus on tahtlikult suunatud üksikisikutele, mitte organisatsioonidele;
- kohtumenetlusega kaasneb avalike suhete rünnak,
- mitme menetluse algatamine;
- juriidiline hirmutamise;
- nõude esitaja keeldub süstemaatiliselt nõude lahendamiseks kohtuväliseid mehhanisme kasutamast.

Reeglina esineb vaigistamise juhtumis korraga mitu viidatud tunnust. Eestis kiputakse sõnu „vaigistushagi“ ja „vaigistuskaebus“ teinekord kasutama ka kergetäoliselt ja olukordades, kus vaigistamisega siiski tegu ei ole. Ei saa unustada, et igapäev on õigus oma õigusi kohtus kaitsta. Kui isikust kirjutatakse või tehakse saateid, siis ilmselgelt kaasneb inimesel sellega ka õigusnõuete kaitsmise õigus.

Kuidas vaigistamise vastu seista? Ajakirjanikku ei tohi juriidiliste nõuete ja rünnakutega üksi jätta. Tuleb leida võimalus pakkuda nõu ja abi. Tuleb tõsta toimetuste ja eriti noorte ajakirjanike teadlikkust, et alusetust juriidilisest hirmutamisest oleks lihtsam läbi näha, saada aru, milliseid nõudeid on tegelikkuses võimalik esitada ja milliseid mitte. Võimalikult varakult peab tegelema vaimse tervisega seotud teadlikkuse tõstmisega. Toimetustel peab olema oma juriidiline tugi ja juriidilised partnerid, kes räägivad vajadusel teise poole advokaadiga n-ö samas keeles. Ajakirjanikel tasub laekunud ähvardustest avalikult rääkida ja selline käitumine ka avalikult hukka mõista.

⁶ Tigasson, K.-R. (2024). Kärmas, Pihl ja „Pealtnägija“ said üliolulise kohtuvõidu. Kärmas: „Ajakirjanikul peab olema paks nahk ja lühike mälu“. *Eesti Ekspress*, 22.mai. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120294591/karmas-pihl-ja-pealtnagija-said-uliolulise-kohtuvoidu-karmas-ajakirjanikul-peab-olema-paks-nahk-ja-luhike-malu>.

⁷ Vedler, S. (2024). Kohus tsenseeris Eesti Ekspressi veel valmimata lugu. *Eesti Ekspress*, 17. aprill. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120285538/kohus-tsen-seeris-eesti-ekspressi-veel-valmimata-lugu>.

⁸ Nilsson, M., Örnebring, H. (2016). Journalism Under Threat. *Journalism Practice*, 10(7), 880–890. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1164614>.

⁹ Eluaegne vang Juri Ustimenko kaotas kaebuses Postimehe vastu kõigis kohtuastmetes. *Postimees* 1. august 2023 <https://www.postimees.ee/7825656/eluaegne-vang-juri-ustimenko-kaotas-kaebuses-postimehe-vastu-koigis-kohtuastmetes>.

¹⁰ Recommendation CM/Rec(2024)2 on countering the use of strategic lawsuits against public participation (SLAPPs). 05.aprill.2024. <https://rm.coe.int/0900001680af2805>.

Ajakirjanik väljaspool toimetust – Twitterisse postitamine ja selle reguleerimine Eesti ajakirjanike seas

Triinu Tähe

Õhtulehe peatoimetaja Martin Šmutov säutsus 2022. aasta 6. augustil Twitteris: „See on ikka jöhker, kuidas @EKeskerakond veab Tartust ajusid välja. Jaan Toots juhiks, @TanelKiik nüüd Tallinna abilinnapeaks, kuigi mõlemad on selgelt tartlased ja Tartu piirkonna liikmed ning eriti Kiik tahtis metsikult Emajõelinna arendada. Arusaamatu regionaalpoliitika!“¹

Kuidas võiks Õhtulehe peatoimetaja säutsu tõlgendada? Kas Martin Šmutov peatoimetajana väljendab säutsuga terve toimetuse seisukohta või esindab ta Twitteris enda isiklikke vaateid? Kuidas veenduda selles, et ajakirjanik jääb ka uudisloos neutraalseks ning ei ole kallutatud? Kas ajakirjanik tohib enda isiklikke vaateid sotsiaalmeedias jagada ning kuidas võib see mõjutada tema usaldusväarsust?

Ajakirjanikud kasutavad töö tegemisel üha enam sotsiaalmeediat. Ka väljaspool toimetust ollakse sotsiaalmeedias aktiivsed.² Sotsiaalmeediasse postitamisel hägustuvad ajakirjanduslikud piirid ja alati pole selge, kas ajakirjanik esindab postituses enda toimetust või avaldab isiklikke seisukohti, ent see võib mõjutada ajakirjaniku usaldusväarsust ja tema professionaalset kuvandit.³

Kuigi ajakirjanduse universaalsed põhitõed, näiteks et uudises tuleb kasutada faktilist infot ning arvamust tuleb eristada faktist, on jäänud samaks, siis ajakirjaniku roll on sotsiaalmeedia üha laialda-

sema kasutamisega ajas muutunud. Puudub täpsem teadmine, kas Eesti väljaanded on ajakirjanike sotsiaalmeedia kasutust reguleerinud või defineerinud ning jaganud selleks juhiseid ja soovitusi.

Soovisin uurida, kuidas mõtestavad eesti ajakirjanikud enda jaoks sotsiaalmeedias tegutsemist, postitamist ja selle reguleerimist. Seadsin bakalaureusetööle kokku kolm eesmärki. Esiteks kaardistasin sotsiaalmeedias aktiivsete eesti ajakirjanike postitamise põhimõtted.

Teiseks selgitasin välja sotsiaalmeedias aktiivselt postitavate ajakirjanike arusaamad arvamuse avaldamise ja fakti lahushoidmise piiride kohta. Kolmandaks võrdlesin eri meediaettevõtete mees- ja naisajakirjanike tegevusi (nende endi refleksioonide põhjal).

Ajakirjanik sotsiaalmeedias

Sotsiaalmeediat ei kasutata üksnes tööriistana uudiste koostamisel. Sotsiaalmeedias tegutsemine pakub ajakirjanikele võimaluse suuremaks eneseväljenduseks ja lugejatega suhtlemiseks.⁴

Mõni ajakirjanik säutsus enda tööst ja eraelust, aga osaleb ka aruteludes ning avaldab enda arvamust, mis pole alati kooskõlas ajakirjanikuameti hea tavaga.

Katrin Tiidenberg kirjutas Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamatus,⁵ et sotsiaalme-

Artikli aluseks on 2023. aastal Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juhendaja Marju Himma-Kadakas). Vt <https://hdl.handle.net/10062/90335>.

¹ Šmutov, M. (@martinsmutov). (2022, 6. august). *See on ikka jöhker, kuidas @EKeskerakond veab Tartust ajusid välja. Jaan Toots juhiks, @TanelKiik nüüd Tallinna abilinnapeaks, kuigi mõlemad on selgelt tartlased...* [postitus]. Twitter (X). <https://twitter.com/martinsmutov/status/1555793069336891394>.

² Hedman, U. ja Djerf-Pierre, M. (2013). The Social Journalist. *Digital Journalism*, 1(3), 368–385. <https://doi.org/10.1080/21670811.2013.776804>.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ Tiidenberg, K. (2022). Tähelepanumeetrika, ududukumine ja legitiimsuskriis: ajakirjandus sotsiaalmeediaajastul. *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2021*, 12–17. Tartu: Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Selts.

dia on ajakirjandust tugevalt muutnud, sest uudised jõuavad inimeseni läbi erinevate platvormide, mis annab uudisele kaasa lisatõlgenduse, kuna lugusid esitatakse sotsiaalmeedias teistmoodi.

Aina enam saab auditoorium enda igapäevaseid uudiseid sotsiaalmeediast, sealhulgas Facebookist, mistõttu on tarbimine juhuslik – loetakse seda, mis parasjagu uudisvoos ette tuleb, ja professionaalselt kirjutatud uudised ei pruugigi auditooriumini jõuda.⁶ Kuna paljud uudislööd on ajakirjandusväljaannetes tasulised, jõuab sotsiaalmeedia kaudu auditooriumini killustatud ja katkendlik informatsioon.⁷

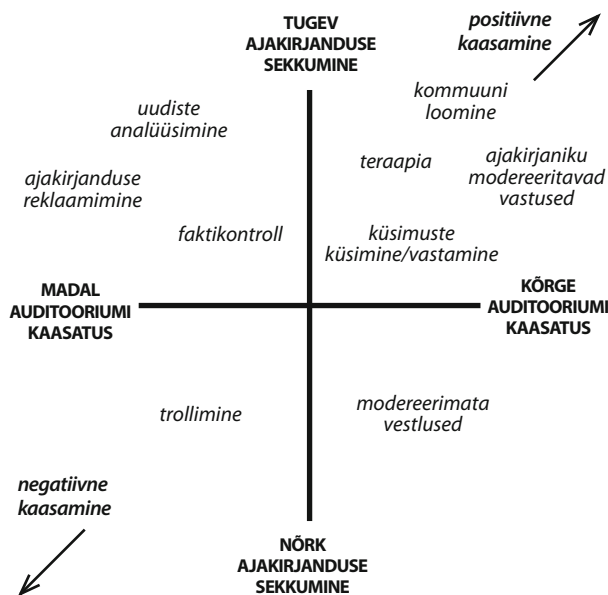
Hedman ja Djerf-Pierre leidsid enda uuringus,⁸ et peaaegu kõik uuritud ajakirjanikud kasutasid vähemal või rohkemal määral sotsiaalmeediat. Ligi 65% vastanutest kasutasid sotsiaalmeediat iga päev isiklikel eesmärkidel ning ligi 44% töö jaoks.

Kõige enam kasutasid ajakirjanikud sotsiaalmeediat vaatluseks ja info kogumiseks, et leida ideid ning jälgida päevakajalisi diskussioone, sellele järgnes meediaväljaande brändimine ja allikate otsimine. Kõige vähem kasutasid ajakirjanikud sotsiaalmeediat persoonibrändinguks, auditooriumi kaasamiseks ja lugejatega suhtlemiseks.

Autorid leidsid, et aktiivsed sotsiaalmeedia kasutajad olid tõenäolisemad enda privaatset eraelu professionaalse ajakirjanikutööga ühildama, teisisõnu kasutama sotsiaalmeedias tegutsemiseks ühte kontot.

Xia ja kaasautorid (2020) on koostanud skeemi,⁹ mis eristab ajakirjandusliku kaasamise tüüpe. Eristatakse positiivset ja negatiivset kaasamist, samuti tugevat ning nõrka ajakirjanduslikku sekkumist, madalat ja kõrget auditooriumi kaasamist. Joonis 1.

Jayeon Lee leidis enda uuringus,¹⁰ et mida enam ajakirjanik end sotsiaalmeedias avas ning arvamust avaldas, seda vähem usaldusväärseks muutus ta auditooriumi silmis. Samas jälgisid nooremad uudisetarbivad sotsiaalmeedias pigem ajakirjanikke, kes olid vähem objektiivsed ning jagasid sotsiaalmeedias enda personaalset elu, sest see pakub auditooriumile rohkem huvi.

Joonis 1. Auditooriumi kaasamise võimalused ajakirjaniku sotsiaalmeediakontol (autori tõlge)

Kuigi ajakirjaniku isikliku elu jagamine ning objektiivsuse vähenemine auditooriumi silmis ei pruugi kokku käia hea ajakirjanduse tavaga, leidis Lee, et selle mõju pole liialt tugev ega tekita kahju.

Küll aga leiti uuringus positiivne mõju – noored tarbijad, kes jälgisid avameelset ajakirjanikku, lugesid suurema tõenäosusega ka rohkem uudiseid. Kuigi meediaväljaanded julgustavad ajakirjanikke olema sotsiaalmeedias aktiivsed, et rahaliselt toime tulla ning loetavust suurendada, seab see ohtu ajakirjanduses kaua kehtinud traditsioonilised normid. Vaja oleks muutusi ja reegleid, mis kohalduksid ka tänapäevasele ajakirjandusele.

Kuna aina enam ajakirjanikke kasutab sotsiaalmeediat iga päev nii oma töös kui ka väljaspool, on meediaväljaanded hakanud avaldama sotsiaalmeedias käitumise reegleid.¹¹ Küll aga pole seda teinud kõik ettevõtted. Osa väljaandeid ja ajakirjanikke leivad, et see on ebavajalik ning ajakirjanikud on piisavalt taktitundelised ja oskavad internetis iseseisvalt tegutseda.¹²

⁶ Clark, L. S., Marchi, R. (2017). Young People and the Future of News. Social Media and the Rise of Connective Journalism. Cambridge: Cambridge University Press.

⁷ Tiidenberg, K. (2022).

⁸ Hedman, U., Djerf-Pierre, M. (2013).

⁹ Xia, Y., Robinson, S., Zahay, M., Freelon, D. (2020). The Evolving Journalistic Roles on Social Media: Exploring „Engagement“ as Relationship-Building between Journalists and Citizens. *Journalism Practice*, 14(5), 556–573. <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1722729>.

¹⁰ Lee, J. (2020). „Friending“ Journalists on Social Media: Effects on Perceived Objectivity and Intention to Consume News. *Journalism Studies*, 21(15), 2096–2112. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2020.1810102>.

¹¹ Opgenhaffen, M., Scheerlinck, H. (2014). Social Media Guidelines for Journalists: An investigation into the sense and nonsense among Flemish journalists. *Journalism Practice*, 8(6), 726–741. <https://doi.org/10.1080/17512786.2013.869421>.

¹² *Ibid.*

Meetod ja valim

Võtsin töös fookusesse Eesti suurimad väljaanded: Postimees, Eesti Ekspress, Delfi Meedia, Õhtuleht, Äripäev ning avalik-õiguslik Eesti Rahvusringhääling. Kasutasin mittetöenäosuslikku valimit, sest töö eesmärgiks polnud teha populatsiooni kohta kõikehõlmavaid üldistusi ega järelusi.¹³

Tegin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil kaks empiirilist analüüsi. Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldas eri tekstide tähendusi uurida ning neid analüütiliselt tõlgendada, misjärel sai tekstidest leida ühisosa või erisusi.¹⁴

Esmalt kaardistasin Eesti meediaväljaannete majasisesed eetikakoodeksid, juhendmaterjalid ja väärtused. Seejärel võrdlesin neid välismaiste meediaväljaannete juhendmaterjalidega, et saada ülevaade, kuidas Eesti ja välismaa meediaväljaanded ajakirjanike sotsiaalmeediakasutust reguleerivad.

Analüüsisin selliseid toimetusesiseseid või hea

tava juhiseid, mis olid internetiotsingu käigus leitavad. Seesugused juhised olid Postimehel, Eesti Ekspressil, Delfi Meedial, Äripäeval ning Eesti Rahvusringhäälingul.

Intervjuus Õhtulehe esindajaga selgus, et neilgi on majasisesed sotsiaalmeedias käitumise juhised. Kuigi peatoimetaja jagas neid minuga, siis neid ma ei analüüsinud, kuna need pole avalikult leitavad. Lisaks uurisin nelja rahvusvaheliselt tuntud väljaande – BBC, Reuters, The Guardian ja The New York Times – juhendmaterjale. Neil väljaannetel olid ajakirjanikele sotsiaalmeedias käitumiseks välja töötatud juhised, mis olid internetist leitavad ja vabalt kättesaadavad.

Teiseks tegin poolstruktureeritud intervjuud üheksa ajakirjanikuga. Viis ajakirjanikku olid naised ja neli meessoost. Ajakirjanikud valisin sihipärase valimi meetodil. See võimaldas mul ise leida sobivad uuritavad, kes võiksid konkreetset populatsiooni

Tabel 1. Valim

Väljaanne	Ametinimetused	Töökogemus	Sugu	Twitteri jälgijaskond	Twitteris identifitseerimine
Äripäev	Uudiste ja uuriva toimetuse juht	15 aastat	N	< 400 jälgijat	Täisnimega, viitab kontokirjelduses ametile ja väljaandele
Äripäev	Ajakirjanik	8 aastat	M	< 700 jälgijat	Täisnimega, viitab kontokirjelduses ametile ja väljaandele
Postimees	Eesti uudiste päevatoimetaja	3,5 aastat	N	< 50 jälgijat	Konto pole täisnimega, viitab kontokirjelduses (kaudselt) ametile ja väljaandele
Postimees	Eesti uudiste-toimetuse ajakirjanik	7 aastat	M	< 40 jälgijat	Täisnimega, ei viita kontokirjelduses ametile
Eesti Ekspress	Ajakirjanik	4 aastat	N	< 150 jälgijat	Täisnimega, viitab kontokirjelduses ametile
Delfi Meedia	Uuriva toimetuse ajakirjanik	9 aastat	M	< 5000 jälgijat	Täisnimega, viitab kontokirjelduses ametile ja väljaannetele
Õhtuleht	Ajakirjanik	5 aastat	N	< 60 jälgijat	Täisnimega, viitab kontokirjelduses ametile ja väljaandele
Õhtuleht	Peatoimetaja	20 aastat	M	< 2100 jälgijat	Täisnimega, viitab kontokirjelduses ametile ja väljaandele
Eesti Rahvusringhääling	Teleajakirjanik	6 aastat	N	< 1400 jälgijat	Konto pole täisnimega, ei viita kontokirjelduses ametile

¹³ Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. *Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/valimid>.

¹⁴ Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalysys>.

kõige paremini esindada.¹⁵ Populatsiooni üks eeldus oli, et uuritaval ajakirjanikul oleks aktiivne konto Twitteris. Valisin valimisse võimalikult eriilmelised Twitteri kasutajad.

Näiteks mõni defineeris end Twitteri kontol ajakirjanikuna, samas kui teine postitas sotsiaalmeediasse justkui tavainimese rollis ja tema profiilil puudus viide sellele, et ta on ajakirjanik.

Kasutasin andmekogumismeetodina poolstruktureeritud intervjuud, mis tähendab, et tuginesin varem koostatud intervjuukavale, kuid lähtuvalt intervjuust valisin küsimuste järjekorra ning küsisin lisaküsimusi.¹⁶ Intervjuukava jagunes neljaks plokkiks: sissejuhatus, Twitteris tegutsemise põhjused, fakt ja arvamus ning reguleerimine. Intervjuude eesmärk oli saada ülevaade eesti eri meediaväljaannete ajakirjanike sotsiaalmeediakäitumisest.

Tulemused ja järeldused

Fakti ja arvamuse lahushoidmise mõtestamisest

Intervjueeritavate hinnangul pole sotsiaalmeedias tegutsedes võimalik ajakirjaniku rollist täielikult eralduda, kuivõrd ajakirjanikud identifitseerivad end läbi oma ameti.

Vaid ERR-i ajakirjanik tundis, et tegutseb Twitteris ennekõike isiklikel eesmärkidel ning mõnes mõttes anonüümselt, seetõttu ta ei identifitseeri end kontokirjelduses ajakirjanikuna ja tema konto pole täisnimega.

Intervjueeritavad töid välja, et traditsioonilise ajakirjaniku käsitlus eeldab, et ajakirjanik on neutraalne ega avalda isiklikku arvamust, ent tänapäeva ajakirjandus pigem soosib ajakirjaniku arvamuse avaldamist, autentsust ja isikupära.

Seda seetõttu, et arvamuse avaldamine ning sotsiaalmeedias aktiivselt tegutsemine muudab ajakirjaniku läbipaistvamaks ja nähtavamaks. Kuna Eestis on ajakirjanikel vaba voli kirjutada arvamused, siis ei tohiks sotsiaalmeedias isiklikul kontol arvamuse avaldamine sellest erineda ning arvamuse avaldamise piiramine oleks põhjendamatu.

Sarnaselt Kovachi ja Rosenstieli seisukohale¹⁷ leidsid intervjueeritavad, et täielikult objektiivse ajakirjaniku ideaali pole võimalik saavutada ning paratamatult on ka ajakirjanikul asjadest oma nägemus. Intervjueeritavad ütlesid, et ajakirjaniku isiklik arvamus on igati aktsepteeritav, ent professionaal-

ne ajakirjanik peab ise tagama, et see ei segaks ega mõjutaks tema tööd.

Samas tuleb arvamuse avaldamisel ettevaatlik olla ning sellega kaasnevad mõningad ohud. Ajakirjaniku Twitterisse postitatud seisukohti võidakse omistada tema väljaandele ning kahtluse alla saaks seada ajakirjaniku erapooletuse tema töös. Kui ajakirjanik avaldab sotsiaalmeedias päevakajalise teema kohta tugevalt arvamust ja hiljem sama teemat kajastab, ei pruugi potentsiaalne allikas intervjuuga nõustuda, sest ajakirjanik on juba sotsiaalmeedias olukorrale oma hinnangu andnud. Sarnast juhtumit kirjeldas Delfi ajakirjanik.

Kuigi intervjueeritud ajakirjanikud ütlesid, et avaldavad mõnel juhul päevakajalistel teemadel arvamust, siis aruteludes ning diskussioonides osaleda nad pigem ei soovi. Põhjus on selles, et Twitteri lühike 140 tähemärgi formaat ei võimalda põhjalikult argumenteerida ning võõra inimesega ei soovita konflikti astuda.

Ajakirjanike kriteeriumid sotsiaalmeediasse postitamisel

Intervjueeritud tegelevad eneseregulatsiooniga ning lähtuvad sotsiaalmeediasse postitades üldistest viisakusreeglitest ja heast tavast. Kuna ajakirjanikud on taktitundelised ning oskavad ise internetis käituda, ei ole mõni väljaanne või ajakirjanik vajadust juhiste järele näinud.

Nii tõi Õhtulehe ajakirjanik välja, et ajakirjanikul peaks iseeneslikult faktide suhtes suurem tundlikkus olema. Intervjueeritud kirjeldasid erinevaid printsiipe, millest sotsiaalmeediasse postitamisel kinni peetakse.

Kriteeriumid, millest intervjueeritud ajakirjanikud sotsiaalmeediasse postitades lähtuvad:

1. erakondadele toetust ei avalda ning pooli ei vali;
2. argumendid peavad tuginema faktidele ning olema esitatud läbimõeldult;
3. järgida tuleb elementaarseid viisakusreegleid, sealhulgas ei tohi inimesi mõnitada, kiusata;
4. hoiduda tuleb problemaatilise sisu jagamisest, postitamisest või laikimisest;
5. tuleb jääda tasakaalukaks ning olla kõigi poolte vastu aus;
6. tähtis on õigekiri.

Neid kriteeriume kirjeldasid ajakirjanikud ise ega

¹⁵ Rämmer, A. (2014).

¹⁶ Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Intervjuu. *Samm: sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/intervjuu>.

¹⁷ Kovach, B., Rosenstiel, T. (2001). *The Elements of Journalism*. New York: Crown Publishers.

tuginenud ühelegi juhendmaterjalile, mistõttu võib tõesti järeldada, et ajakirjanikel on välja kujunenud teatav professionaalne tunnetus ning sotsiaalmeedias tegutsetakse iseenesest juba kaalutletult ja läbimõeldult.

Kui uurisin intervjueritavate sotsiaalmeedias ajakirjanduseetika koodeksi järgmise kohta, leidis mõni nendest, et seda tuleb järgida ka sotsiaalmeediasse postitades. Õhtulehe peatoimetaja ja ERR-i teleajakirjanik seostasid aga eetikakoodeksi üleüldiselt ajakirjaniku käitumisega ning leidsid, et koodeksist tuleks lähtuda igal pool. Ent teised ajakirjanikud (Delfi Meedia, Postimees, Eesti Ekspress) arvasid, et eetikakodeks sotsiaalmeediasse ei laiene, sest see kehtib vaid uudise kirjutamisel.

Samuti tekib küsimus, kuidas ajakirjanik peaks käituma – sh kas järgima eetikakodeksit –, kui tegeleb sotsiaalmeedias ajakirjandusliku tegevusega, näiteks leiab allikaid või kaasab mingil moel auditooriumi.

Intervjueritavad leidsid, et kontokirjelduses ega eraldi postituses pole vajalik tuua välja, et ajakirjanik avaldab isiklikku arvamust, sest see peaks olema enesestmõistetav ning Twitteri vabameelsest kontekstist järeldatav. Küll aga identifitseerib enamik intervjueritavaid end kontokirjelduses siiski ajakirjanikuna, sest see annab nende tegevusele Twitteris usaldusväarsuse ja staatuse.

Õhtulehe majasiseses juhendis julgustatakse ajakirjanikke sotsiaalmeediat kasutama ning seal aktiivselt tegutsema, samas meenutatakse, et ajakirjanik esindab kõikjal, sealhulgas ka sotsiaalmeedias, mõnes mõttes enda väljaannet.

Põhilised printsiibid on faktikontroll, enese identifitseerimine Twitteris, kogukonna ja teiste aktiivne kaasamine, ametisaladuse hoidmine, lugupidav suhtumine konkurentidesse ning hoidumine teiste inimeste ja töötajate halvustamisest.

Twitteris tegutsevate ajakirjanike harjumustest

Ennekõike kasutavad Twitteris aktiivsed ajakirjanikud sotsiaalmeediaplatformi selleks, et koguda infot ja olla kursis päevakajaliste sündmustega. Mõnel juhul said intervjueritud Twitterist uudislugudeks teemasid ning leidsid sobivaid allikaid.

Pigem vähesed kasutavad aga Twitterit teadlikult ajakirjanduslikel eesmärkidel, näiteks kaasamiseks, persoonibrändimiseks, faktikontrolliks või ajakirjanduse reklaamimiseks, ning see ei ole neil eesmärk omaette, vaid Twitteriga kaasnev lisategur.

Mõni suurema jäljijaskonnaga ajakirjanik tege-

Joonis 2. Intervjueritud ajakirjanike Twitteri kasutamise põhjused

les ka persoonibrändinguga, sealhulgas jagas enda artikleid ning kasutas Twitterit lisainfo ja taustateadmiste andmiseks. Võimalik, et just suurem jäljijaskond tekitas neis suuremat kohusetunnet ja motivatsiooni Twitterit enda kasuks kasutada. Mitu noort ajakirjanikku tõdes, et nende kontode jäljijaskond on väike ning nad ei tegele ka selle teadliku suurendamise ega näiteks persoonibrändimisega.

Kõrgematel ametipositsioonidel olevad ajakirjanikud, näiteks Äripäeva uudiste ja uuriva toimetuse juht ning Postimehe Eesti uudiste päevatoimetaja leidsid, et tegutsevad Twitteris vaid väljaande esindajana. Nemad on võtnud eesmärgiks enda väljaannet nähtavamaks teha või väljaandega seonduvatel teemadel kaasa rääkida. Kuna nende roll on teistsugune kui tavapäevase ajakirjanikutöö tegijail, siis on võimalik, et nad tunnevad enda väljaande ees ka suuremat esinduskohustust või vastutust.

Mitu intervjueritavat tõi välja vajadust teha faktikontrolli ning parandada valeväiteid, mistõttu saab järeldada, et ka sotsiaalmeedias tunnevad ajakirjanikud vajadust olla ühiskonna valvekoera rollis. Nii Äripäeva kui ka Delfi ajakirjanik tõdesid, et soovivad arutellu sekkuda, kui näevad, et väärtusküsimustes liigub peavoolu diskussioon vales suunas.

Faktikontroll, ajakirjanduse reklaamimine ning küsimuste küsimine ja neile vastamine kuuluvad ka Xia ja kaasautorite mudelisse (vt joonis 1). Tegemist on tugeva ajakirjanduse sekkumisega sotsiaalmeedias. Küll aga on intervjueritud ajakirjanike tegevused pigem vähese auditooriumi kaasatusega, sest arutelukultuur pole Twitteris intervjueritavate hinnangul väga hea, vaid pigem kiuslik. Samuti ei soosi näiteks artiklite kohta boonusematerjali jagamine arutelu, kuid annab lisateadmisi.

Peaegu kõik intervjueritavad tõdesid, et kasu-

tavad Twitterit iga päev ning see kuulub nende sotsiaalmeediaharjumuste juurde. Juhul kui intervjuueeritavad avaldavad Twitteris arvamust, siis enamjaolt tehakse seda emotsiooni põhjal ning päevakajalistel teemadel, milles ajakirjanikud end mugavalt ja pädevalt tunnevad. Kuigi eraelu jagamine võib teistele Twitteri kasutajatele huvi pakkuda ning suurendada ajakirjaniku läbipaistvust, siis intervjuueeritavad eelistasid Twitterisse postitades oma eraelu privaatsena hoida.

Üleüldiselt leidsid intervjuueeritavad, et Twitteris tegutsemine mõjutab nende kuvandit pigem positiivselt, ent mitte väga suurel määral. Twitterit nähakse pigem infoallikana, selle pakutavaid tööriistu ning vahendeid, millega ajakirjaniku kuvandit rohkem mõjutada, ei kasutata palju. Võimalik, et Twitteri kasutamine on eesti ajakirjanike seas veel kasvav ning arenev nähtus, mille mõju on tulevikus suurem.

Kokkuvõtteks

On selge, et ajakirjanikud kasutavad sotsiaalmeediat nii isiklikel kui ka professionaalsetel eesmärkidel.¹⁸ Sotsiaalmeedia on olemuselt vaba ja julgustab arvamuse avaldamist,¹⁹ ent isikliku arvamuse avaldamine pole kooskõlas ajakirjanikuameti hea tava ja traditsiooniliste väärtustega,²⁰ nagu näiteks objektiivseks jäämine.²¹

Mitu väljaannet julgustab ajakirjanikke auditooriumiga suhtlema,²² aga see eeldab ka läbipaistvuse tagamist ning isikliku elu jagamist, mis on samuti ajakirjaniku rolliga vastuolus.²³ Samas on oluline, et väljaanne ning ajakirjanik säilitaksid lugejate silmis usaldusväärsuse ja tõsiseltvõetavuse. Mitu ajakirjandusväljaannet on selle jaoks ajakirjanikele välja töötanud ka sotsiaalmeedias käitumise korra ja juhised.²⁴

Eesti toimetustes on sotsiaalmeedias käitumise teemal olnud lühikesi arutelusid, ent konkreetseid juhendeid siiani välja töötatud pole. Õhtulehel on sotsiaalmeedias käitumise reeglistik viimased kuus aastat olnud ajakirjaniku tööjuhendis, ent selle mõju

ja efektiivsust töö raames analüüsida ei õnnestunud.

Intervjuueeritavad ei näinud küll juhiste järele suurt vajadust, kuna sotsiaalmeedias on esinenud pigem vähe probleeme, ent kindlasti aitaks ajakirjaniku rolli defineerimine koos majasiseste juhistega neil sotsiaalmeedias vabamalt ja enesekindlamalt tegutseda. Eetikakoodeksi või muu üldise regulatsiooni tasandil ei näe ajakirjanikud selleks vajadust või tunneksid end sellest pigem piiratuna.

Võib öelda, et eesti ajakirjanikud ja meediaväljaanded ei kasuta praegu veel Twitteri ja selle pakutavate võimaluste täit potentsiaali. Näiteks saab Twitteris levitada ajakirjanduslikke lugusid ja tekitada arutelu. Kuna klassikalised meediaväljaanded pole enam inimeste ainus infoallikas ja aina enam saadakse uudiseid sotsiaalmeedia uudisvoogudest, siis vajab ka ajakirjandus turundamist, lugejaskonna hoidmist ja kasvatamist.²⁵

Ajakirjanikel on võimalus vabalt aramuslugusid kirjutada, mistõttu on neil ka vabadus sotsiaalmeedias vabalt arvamust avaldada. Kui sotsiaalmeedias aktiivsed ajakirjanikud avaldavad ka isiklikku arvamust, ei laiene need arvamused intervjuueeritavate hinnangul ajakirjanike artiklitesse, sest see poleks professionaalne.

Sotsiaalmeedias lähtutakse ajakirjanduse universaalsetest reeglitest. Kuigi sotsiaalmeedias on ajakirjanikul vabadus tegutseda kas eraisiku või ajakirjanikuna, siis intervjuueeritud ajakirjanikud otsustasid viimase variandi kasuks, sest inimesed identifitseerivad end sageli läbi ameti ning kahte rolli poleks võimalik teineteisest eraldada.

Mitu intervjuueeritud mainis, et eestlastest Twitteri kasutajate arutelukultuur on kehv ja kiuslik. Leiti, et isegi kui midagi postitada, siis vastukaja on pigem negatiivne ega motiveeri ajakirjanikke Twitteris aktiivselt sõna võtma. Seetõttu tekib küsimus, kas Eesti arutelukultuur on tõesti nii kehv, et see takistab sotsiaalmeedias funktsionaalse ja tervisliku arutelu tekkimist.

Sotsiaalmeedia võimaldaks suhelda auditooriumi

¹⁸ Hedman, U., Djerf-Pierre, M. (2013).

¹⁹ Lasorsa, D. L., Lewis, S. C. ja Holton, A. E. (2012). Normalizing Twitter: Journalism Practice in an Emerging Communication Space. *Journalism Studies*, 13(1), 19–36. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2011.571825>.

²⁰ Hedman, U., Djerf-Pierre, M. (2013).

²¹ Soloski, J. (1989). News reporting and professionalism: some constraints on the reporting of the news. *Media, Culture and Society*, 11(2), 207–228. <https://doi.org/10.1177/016344389011002005>.

²² Xia, Y., Robinson, S., Zahay, M., ja Freelon, D. (2020).

²³ Hedman, U., Djerf-Pierre, M. (2013).

²⁴ Duffy, A., Knight, M. (2019). Don't Be Stupid: The Role of Social Media Policies in Journalistic Boundary-Setting. *Journalism Studies*, 20(7), 932–951. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2018.1467782>.

²⁵ Brems, C., Temmerman, M., Graham, T., Broersma, M. (2017). Personal Branding on Twitter. *Digital Journalism*, 5(4), 443–459. <https://doi.org/10.1080/21670811.2016.1176534>.

ning teiste inimestega otsesemalt kui varem,²⁶ ent ajakirjanikud peavad muretsema selle pärast, et neid ei tühistataks ega halvustataks. Seega, enne kui saaks rääkida sotsiaalmeedias kaasamisest ning aktiivsest osalemisest, vajaks põhjalikumat analüüsi Twitte-

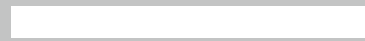
ri arutelukultuur. Ka Eesti ajakirjanikke rünnatakse sotsiaalmeedias²⁷ üha enam ning nad puutuvad kokku ähvardamisega.²⁸ See probleem vajaks samuti Eesti ajakirjanduses käsitlemist ning laiemat arutelu.

²⁶ McGregor, S. C., Molyneux, L. (2020). Twitter's Influence on News Judgment: An Experiment Among Journalists. *Journalism*, 21(5), 597–613. <https://doi.org/10.1177/1464884918802975>.

²⁷ Tiidenberg, K. (2022).

²⁸ Gottfried, J., Mitchell, A., Jurkowitz, M., Liedke, J. (2022). Journalists Sense Turmoil in Their Industry Amid Continued Passion for Their Work. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/journalism/2022/06/14/journalists-sense-turmoil-in-their-industry-amid-continued-passion-for-their-work/>.

MEEDIAMAJANDUS

Majandus(keskkond) kui hea ajakirjanduse suunaja, ohustaja, piiraja, võimestaja

Väino Koorberg

Mul paluti siin auväärt konverentsil rääkida sellest, kuidas Eesti meediaettevõtetele on uuel aastatuhandel läinud ning kuidas majanduse areng, tõusud ja langused, Ameerika mäed ja kauguses virvendavad kullaväljad on meie ajakirjandust vorminud.

Tunnistan, et raske oli valida, millist mütsi selleks esinemiseks pähe tõmmata.

Kas võtta akadeemilise meediauuri hoiak? Rääkida vertikaalsest ja horisontaalsest sünergiast ning lõpetada kõne ohkega „See väike äärmiselt kontsentreeritud, et mitte öelda oligopoolne turg on hetkel siirdefaasis reklaamimudelitest tellimusmudeli suunas“?

Või siseneda meediaveterani rolli ja rääkida, kuidas noored energilised direktorid silmade põledes omanikele maailmavallutuslikke plaane ette joonistasid? Hallipäised nõukogu liikmed, piiludes pihuarvutist Exceli tabelit, suunasid skandinaavialikult terava pilgu üle prillide kergelt õhetava ärijuhi poole ja tulistasid: „Aga kui ma peaksin sulle püstoli meeletu kohta suruma, kas siis tuleks üks miljon veel?“ Siis saaksin rääkida ka sellest kriisist, milles igatses elada üks peaminister¹, enne kui majanduslanguse sahkakas korralikult kohale jõudis (miinus 5% aastal 2008 ja miinus 14,2% aastal 2009).

Peaksin ma rääkima meediaettevõtete liidu juhi vaatenurgast, leiaksin sellelegi oma fookuse: räägiksin platvormide diktatuurist, reklaamiturust, mis on alles nüüd eelviimase (või tagantpoolt kolmanda) kriisi langusest 17 aasta tagusel tasemel taastumas. Elu on vahepeal edasi ja raha odavamaks läinud. Räägiksin võitlusest tähelepanu pärast ja ebaõiglusest

suhtes riigiga. Jõuangi selle teemani.

Ent olen valinud neljanda variandi. Rääkida vettinud mägra vaatenurgast. See ühendab endas kõiki eeltooduid ja ühtlasi peidab magusvalusat nostalgiat ning eksistentsiaalset küsimust: milline oleks elu, kui mind ei oleks olemas? Ehk milline oleks elu ilma ajakirjanduseta?

Milline oleks absoluutne ajakirjandusvabadus?

Te loomulikult teate, kes on vettinud mäger? Vettinud mäger on ärimees, kes on lühikese ajaga kaotanud suure osa oma varast, on jalaga munadesse saanud ega julge enam midagi teha, ainult soiub lõkke ääres, nagu sellest rääkis punapeast meediaomanik² pärast suurt kriisi.

Vettinud mäger on meediajuht, kes raskete aegade tülles on pingutanud naba paigast, et ettevõtte nina kuidagigi vee peale jääks. Ta on pidanud raiuma omaenda kätega puruks seda äri, mida on nendemade kätega loonud. Ta on purustanud unistusi, sulgenud projekte ja kärpinud eelarveid, lasknud lahti inimesi, neidsamu, kes veel mõni aeg tagasi tema edu ja rikkust on loonud – ja kõik selle nimel, et ettevõtte püsti jääks. Ta on sellega hakkama saanud. Ta on kriisist läbi tulnud. Ta pole hüpanud alla Narva maantee või Maakri tänava kontorihoonde viimase korruse aknast. Majanduse nina on jälle ülespoole, õhus hõljub lootust.

Aga ärijuht on kaotanud riskijulguse. On kaotanud selle olulise elemendi, mis viib ettevõtteid edasi, mis sunnib unistama suurelt ja taotlema võimatut, piisutama ennast ja teisi. Nii istub ta lõkke ääres ja vahib pimedusse.

Ettekanne 17. mail 2024 toimunud konverentsilt „Ajakirjandusõpe 70: inimene ajakirjanduses“ vt. <https://uttv.ee/naita?id=35481>

¹ Rand, E. (2014) "Mis imeline rahvas siin küll elab" ja "Sellises kriisis ma tahaksingi elada" - Andrus Ansipi sõnavõtt peaministrina. *Delfi*. 23. veebruar. <https://www.delfi.ee/artikkel/67998701/mis-imeline-rahvas-siin-kull-elab-ja-sellises-kriisis-ma-tahaksingi-elada-andrus-ansipi-sonavotud-peaministrina>; Kas tõesti mina ütlesin seda? *Eesti Ekspress*, 23. detsember 2008 <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/69211249/kas-toesti-mina-utlesin-seda>.

² Vaher, T. ja Kivi, K. (2009) Vettinud mägrad lõkke ääres. *Eesti Ekspress*, 25. september. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/69242723/vettinud-magrad-lokke-aares>.

Tsiteerin Hans H. Luike: „Kui sulle on jäänud vaid kogemus ja turuasend, kadunud on aga kapital ja krediit, kaob ka riskijulgus. Julgus asendub sooviga iga hinna eest *status quo*'d säilitada. Sellised juhid on aga ohtlikud.“³

Hans arvatavasti ei tea, kuivõrd ta arvamislugu mulle toona hinge läks. Kippusin lugema tema sõnadest etteheidet ja ei mõistnud, et ta joonistas ehk autoportreed. Või portreeteris kogu ajakirjandust.

Olen viimaste kuude jooksul pidanud lugema Eesti meediaettevõtete aastaaruandeid, et mõista, mis see on, mis on meie äri käivitanud, elus hoidnud ja arendanud. Ja kui ta on meid siia toonud, siis miks ta meid enam edasi ei vii?

Millest ma siis seal majanduskasvu igavese tule ääres kasukat tuulutades mõtlesin? Kas ühe suure sõja loojangust või silmapiiril terendavast uuest kriisist? Kas ajakirjandus on *business as usual*, tavaline äri, mis ei erine põrmugi saapa- ega aspiriiniärist, või on see missiooniäri?

Kui see on *business as usual*, siis kas ma teadsin juba 10–15 aastat tagasi, kui soovitasin juhatuse kolleegidel kasumi suurendamiseks jätta ajakirjandus kus see ja teine ning siseneda pigem mõnuainete või vedelkütuste hulгимүүги hägusasse maailma, et osutun iroonilisel moel prohvetiks?

Ja kui see on missiooniäri, siis kas me teame, mis on meie missioon? Kas see on meil silme ees iga hetk, kui me oma tööd teeme? Ja kas peale meie veel keegi seda missiooni jagab või tunnistab?

Kas Eesti ajakirjandus on vaba ja elujõuline tänu sellele, et ta on rikas (loe: kasumlik), või on ta rikas seetõttu, et ta on vaba, sõltumatu, iseseisev?

Hea kolleeg Igor Rõtov näitaks meile kindlasti slaidi, kus ühele teljele on pandud elanike usaldus uudiste vastu ja teisele teljele märgitud tasuliste digitaalimuste arv suhtes elanikkonnaga. Erinevaid riike hõlmava graafiku ülemises paremas servas on Eesti. Sellist slaidi on uhke vaadata. See näitab, et meie lugeja tellib meie väljaandeid, sest usaldab meie uudiseid.

Kas Eesti ajakirjandus on elujõuline tänu sellele, et ta on olnud kohanduv ja paindlik, või on ta kohandunud ainult selleks, et mitte ära surra? Kas ja mida on ta selle ellujäämise nimel kaotanud – lisaks riskijulgusele?

Ma pole sugugi originaalne, kui ütlen, et me peame oma ajakirjanduse üle õnnelikud olema. Meil

ilmub viiel päeval nädalas vähemalt kaks üleriikliku päevalehte. Mõnes riigis pole ühtegi. Viis korda nädalas ilmuvate kohalike lehtede arv on veel suurem. Mõnes riigis pole ühtegi. Meie ajalehtedel on rohkem kui 240 000 maksvat digitellijat. Need on inimesed, kes hääletavad oma rahakotiga hea ajakirjanduse nimel. Meil on palju missiooniga ajakirjanikke, meil on missiooniga ajakirjandust ning meil on missiooniga peatoimetajaid ja meediaomanikke. Kui palju Jannseneid ja Tõnissoni! Me saame hakka- ma, ehkki see pole kerge. Ja Eesti on ajakirjandus- vaduselt maailmas kuuendal kohal.⁴

Lõkke ääres mõtlen ma siiski kergendusohkega tagasi hetkedele, mil Eesti ajakirjanduse saatus seis- eksistentsiaalsete valikute ees, väljasuremise võima- luse ees, täieliku muutumise, vabaduse kaotamise, elujõu minetamise väljavaate ees. Suure muutu- mise vajaduse ees. Mõtlen hetkedele, mil välised olud, kui neile mitte reageerida, käsi jõuetult rippu lastes, oleksid muutnud mitte üksnes ajakirjandust, vaid ühiskonda tervikuna. Mõelgem, milline oleks maa- ilm siis. Maailm ilma missioonita ja ilma ajakirjan- duseta.

Mõelgem, mis saanuks siis, kui Postimehel poleks olnud missiooni murda ennast Tartu rajooni- lehest millekski enamaks, mõjukamaks üleriigiliseks päevaleheks. Mõelgem, mis saanuks siis, kui raha põlemise suits poleks sundinud kahte Skandinaavia Andrest ja Pearut, Schibstedi ja Bonnieri Marieber- gi, leibu ühte kappi panema ning asutama iidsele vaenule ja konkurentsile vaatamata ühissetvõtet, et jätkata Sõnumilehe ning Õhtulehe väljaandmist ühise lehena.

Mis oleks olnud, kui raha oleks Postimehe ja Eesti Päevalehe, Õhtulehe ning Sõnumilehe kahevõitluses lõpuni põlenud ja viinud põhja kummagi omaniku? Mis oleks saanud, kui piirkonna suurim veebiportaal kuuluks siiaaani telekomiettevõtetele ja ajakirja- nikud kiruksid siiaaani Delfi sisukaaperdajaid, kes avaldavad korralikus väljaandes ilmunud lugudest odavaid mõnelauselisi ümberjutustusi, kuid korja- vad turult suurema osa reklaamirahast? Ühtpidi on see stsenaarium juba sündinud, peosaliseks üle- maailmsed veebiplatvormid.

Mõelgem korra, kui husaarlikud direktorid poleks Ekspress Gruppi börsile viinud. Kui nad poleks julunud mõelda Delfi ostule ja selleks kuluvale 54 miljonile eurole. Või kui selleks ostuks võetud lae-

³ Luik, H. H. (2010). Hans H. Luik: Vettinud mägrad versus noored gasellid. *Eesti Ekspress*, 11. oktoober. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/33803313/hans-h-luik-vettinud-magrad-versus-noored-gasellid>.

⁴ Media Freedom Index. (2024). *Reporters Without Borders*. <https://rsf.org/en/index>.

nude koorem oleks kaameli – *sorry*, Luige – selgroo murdnud.

Esimesel juhul tervitaksime täna siin saalis mõjuka, kuid väikese nädalalehe omanikku, teisel juhul ... Ühe meediamaja galeriis on praegu üleval Tiit Pääsuke maalde näitus,⁵ kus kõigilt piltidelt vaatab vastu kahekorra keeratud kaelaga majesteetlik valge lind.

Mõelgem tagasi 2009. aastale. Mõelgem 45–50% langusele reklaamiturul ning fantaseerigem, mis oleks saanud, kui Eesti Meedia norrakatest omanikud oleksid seepeale müünud oma osaluse esimesele ettejuhtunud poliitikule või ärimehel ning turult kadunud. Kui nad oleks jätanud väljaande uue omaniku meeleva, kuni too kaotab lugejate ja tegijate usalduse ning marginaliseerub. Kas lõunanaabrite Diena saatus ei ole mitte kurjakuulutatavalt silme ees?

Mõelgem, mis oleks juhtunud, kui 2009. aasta kriisi ajal poleks direktorid kärpinud, sulgenud, vallandanud ja vähendanud, tapnud ideesid ja surmanud investeringuid, lõiganud oma ettevõtetest tükke ja tükeldanud teisi. Kui alles oleks jäänud üksainus või kui põhja oleksid läinud mõlemad suured meediamajad.

Ma pole veel sõnagi rääkinud ajakirjanduse suundumisest digimaailma. Ma ei ole veel sõnagi rääkinud reklaamimudeli asendumisest tellimusmodeliga.

Ja ma ei ole veel jõudnud puudutada paberlehe elutsükli tagumist faasi. Seegi võiks kangestuseni hirmutada. Ja siis ei saaks Äripäev optimistlikult ütelda, et paberajaleht võib olla küll surnud või suremas, kuid vajadus hea ajakirjanduse järele ei ole vähenenud. Ja ei saaks ka Igor Rõtov optimistlikult raporteerida, et tema paberita ajaleht suudab oma toimetuse ära toita ka oma lugejate rahaga, nii et reklaamitulu on juba puhas boonus⁶. Kui see ei näita lugejate usaldust, siis mis näitaks?

Ma pidin rääkima majandusest kui ajakirjanduse suunajast. Kas keegi teist tundis 15–20 aastat tagasi ajakirjanikku, kes hirmsasti tahtis minna digimaailma ja hakata tootma veebiuudiseid? Ma tundsin mitut meediajuhti, kes sugugi ei tahtnud. Aga tuli minna, sest meie lugejad läksid sinna ja meie reklaamiraha ka. Alles hiljem lisandus äratundmine, et internet on andnud uudisele tagasi kiiruse, mida postisüsteem oli tükka haaval vähemaks hauganud, lisanud audiovisuaalsuse ning lugejale võimaluse loetu kohta vahetut tagasisidet anda. Jah, toonud

kaasa ka kliki järel jooksmise, ropud kommentaarid ning võimaluse valetada ja manipuleerida eriti usutavalt, suurel kiirusel ja hulgakaupa.

Kas keegi teist tundis 15–20 aastat tagasi meediajuhti, kes uskus, et meediafirmade hakkamasaamine sõltub ainult lugejatest ja et reklaamiandjate diktaat – mis ühel hetkel kanaliseerus eetika piirimaile lõdvalt ja naeruiselt jalutavaks nähtuseks, mil nimeks sisuturundus – asendub lugejate diktaadiga? Siin me nüüd oleme! Annaks vaid taevas, et lugejad tahaksid rohkem sügavust, kultuuri ja uurivat ajakirjandust, mitte rohkem seksi- ja meiginippe ning nunnude kassipoegade pilte!

Kas kasumlikkus tähendab ajakirjandusvabadust või välistab selle? Ma ei tõmbaks raha ja vabaduse vahele võrdusmärki, kuid – ma olen seda korduvalt öelnud – kes on rikas, julgeb tõde näkku öelda. Kasumlikkuse piiril kõikuvat väljaannet – saati siis kahjumlikku – on hõlbus vaikima hirmutada. Sama kehtib ka ajakirjanike kohta. Head meediajuhid, mõelge sellele ka siis, kui oma ajakirjanikele palka maksate!

Mõelgem majandusest kui ajakirjanduse ohustajast. Väikesele turule ei mahu palju suurt ajakirjandust. Meist palju suurema Soome meediajuhidki kurdavad, et nende riik on mitme suure meediaetevõtte jaoks liiga väike. Eriti väikeseks muutub see riik digimaailmas. Kuidas suudame me nõnda vastu seista rahvusvahelistele hiiglastele, kes siinsel turul üha suuremat positsiooni võtavad, ja kas seda võitlust peaks pidama meie ajakirjandus üksi? Kes peaks siin haarama mõõga ja tõusma ajakirjanduse kõrvalle? Astuge ette!

Kui väikesele turule ei mahu palju suurt ajakirjandust, siis vähe suurt ajakirjandust tähendab vähem värve, vähem erinevaid hoiakuid, vähem erinevaid vaateid. Kui väikesele turule mahub vähe suurt ajakirjandust, siis väheste hääl muutub ebaproportsionaalselt valjuks. Kes peaks siin töötama tasakaalustaja, võimestaja, helirežissöörina?

Kui mõtlen majandusele kui ajakirjanduse piirajale, pean paratamatult pähe tõmbama meedialiidu juhi mütsi. Ja küsima: kelle asi see on, kui suurplattvormid tegutsevad meie turul, võistlevad meiega kasutajate ja reklaamiraha pärast ja röövivad sealt oma suurust, turujõudu ja positsiooni ära kasutades lõviosa, siinsesse majandusse märkimisväärset

⁵ Video ja galerii: Nõnda sai Tiit Pääsuke üle härjast ja lähemale luigele. *Postimees*, 24. aprill 2024. <https://kultuur.postimees.ee/8002642/video-ja-galerii-nonda-sai-tiit-paasuke-ule-harjast-ja-lahemale-luigele>.

⁶ Vt. selles aastaraamatus avaldatud artikleid "Kust me tuleme, kuhu läheme? Ülevaade EAAS-i koosolekust 2. veebruaril 2024" ja "Uudismeedia ärimudelid digiajalastul Ülevaade EAAS-i koosolekust 29. novembril 2024".

panust maha jätmata?

Tõsi, olen suurplatvormide panust hinnates ülekohtune: sageli jätvavad nad meile maha tülli aetud kogukonnad, äärmuslikud vaated, poliitilised manipulatsioonid ja hulga infosegadust, valesid ja vandenõusid. Suure hulga rämpsuga ja segadust, mida peab koristama meie ühiskond, peab koristama ajakirjandus. Kes peaks suurplatvorme ohjeldama? Kuidas ma peaksin aru saama, et tegu on probleemiga, mis ka riigile korda läheb? Kellele kurta ebavõrdse konkurentsi üle?

Rahandusminister laiutab vaid käsi ja lisab, et kui noilt hiiglastelt õnnestukski midagi maksulaadset välja pigistada, siis oleks saadav raha nii väike, et peaaegu nagu ei väärikski üleskorjamist.⁷ Tuletagem seda siis meelde, kui hakkame rääkima ajakirjanduselt käibemaksu tõusuga ära võetavast neljast miljonnist aastast.

Kes peaks jälgima tasakaalu ajakirjanduse turul? Kes peaks jälgima, et siin valitseks mitmekesisus, eluterve konkurents? Kes oskaks öelda, milline see eluterve tõeline konkurents on, ja kes oskaks seda kaine mõistusega hinnata?

Meenutame, kuidas Express Posti ja Eesti Posti ei lubatud kolmel-neljal korral ühendada, ehkki töökäsi polnud kusagilt võtta ja kulud tõusid taevani. Kaks eri firmade postiljoni käisid talvisel ajal teineteise jalajälgedes majast majasse. Konkurentsiamet püüdis igati ära hoida monopoli teket. Püüdis, ja sünnitas ise monopoli.

Kui meie rahvusringhääling, kellele on seaduse jõuga antud ülesandeks teha rahvusraadiot ja rahvustelevisiooni, hakkab tegema ka rahvusajalehte, rahvus uudisportaaali ja ehk mõlgutab selle juures mõtteid ka rahvus-Netflixist, rahvus-Spotifyst ja mine tea, võib-olla kirjastaks heameelega ka rahvusriistsõna ning näitaks mõnel kanalil ka rahvuslikult pikantsemat sisu, sest „inimestele meeldib neid teenuseid tarbida“, siis kas see ikka lisab turule konkurentsi? Või ERR hoopis lämmatab seda konkurentsi, pakkudes maksuraha eest teenuseid, millega eraettevõtja saaks teenida raha, et toita oma väljaandeid ja ajakirjanikke?

Ma loodan, et siin räägitakse täna ka rahvusringhäälingu uutest ülesannetest, sest sedagi teemat pakutakse praegu seadusandja lauale.⁸ Kas me oleme jõudnud selgele üksmeelele, mida me oma avalik-õi-

guslikult meedialt ootame, milliseid ülesandeid tema ette seame, kuidas temalt aru nõuame ja mismoodi tema tegevust hindame? Ja kas me näeme tema kõrval kohta ja ruumi ning ülesandeid ka erameediale?

Jah, meie esiisad ütlesid, et sõnnikut tuleb panna ikka selle taime juure peale, mis ka vilja kannab. Kui erameedia juure pealt võetakse rasketele aegadele viidates ja käibemaksu tõstes ära neli miljonit ning samal ajal pannakse ERR-i juure peale lisaks 62 miljonit, et nende klaasmaja oleks uus ja töötingimused professionaalsed,⁹ siis kas ei näita seegi, et riik nagu ei ootakski eraajakirjanduselt midagi asjalikku või kasulikku, saati siis väärtuslikku või kultuuriliselt kestlikku? Kas erameedia hakkamasaamine, võimestamine, kerksus ja elujõud on tõesti vaid Hansude ja Marguste mure, mis Martidele, Kajadele, Heidydele ja Lauridele korda ei pea minema?

Kui pean mõtlema majandusele kui ajakirjanduse võimestajale, siis tõmban selja küüru ja ootan. Ootan. Ei, mitte halastuslasku, vaid võimestavat jala-
hoopi. Või arenguhooi. Või tiigrihüpet.

Kus on meie rahvuslik ajakirjandusprogramm, mis toetaks mitmekesiseid väljaandeid – väikeseid ja suuri, kohalikke ja üleriiklikke, tõsiseid ja kerglasi –, edendaks ajakirjanike juurdekasvu ning koolitaks ka lugejaid ja lihtsalt kodanikke?

Kus on riik, kes, nähes kurjuse ja vandenõude, valede ja vaenulike infooperatsioonide levikut, tundes muret oma kodanike kodanikuoskuse, meedia-
kirjaoskuse, ka inimeseks olemise oskuse erosiooni pärast, annaks hädasiireni? Kus on riik, kes, nähes värvide, mitmekesisuse ja elujõu vähenemist oma meediamaastikul, ütleks – kuule, lähme neile appi! Paneme seljad kokku! Küsime, kuidas me saaksime aidata, abiks olla! Mõne aja pärast võib juba olla hilja.

Tulen lõpuks taas Hansu ja vettinud mäkrade juurde tagasi. Kuidas taastada tegevusjanu, küsis ta 15 aastat tagasi, ja tunnistas, et sportauto, kaunis näitsik ja Hispaania suvila üldjuhul ei aita või aitab lühikest aega. Ma ei tea, kui palju sportautosid ja Hispaania suvilaid on Hansud ja Margused pidanud oma direktoritele ja peatoimetajatele ostma. Ent palju rohkem on ilmselt tarvis läinud usku ja usaldust, (ära)kuulamise soovi ja mõistmist. Respekti ja riskijulgust. Ärgem siis väsigem oma ajakirjandust ja oma ajakirjanikke usaldamast, uskumast, mõistmast ja tunnustamast.

⁷ Vörklaev, M. (2024). Rahandusminister Mart Vörklaev: maksude kogumine digihiidudelt tuleb riikide vahel kokku leppida. *Eesti Päevaleht*, 24. aprill. <https://epl.delfi.ee/artikkel/120288449/rahandusminister-mart-vorklaev-maksude-kogumine-digihiidudelt-tuleb-riikide-vahel-kokku-leppida>.

⁸ Eesti Rahvusringhäälingu seaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus. 25. aprill 2024. <https://eelnoud.valitsus.ee>.

⁹ Kultuurkapitali nõukogu andis ERR-i uue telemaja ehitamisele rohelise tule. *ERR*, 15. mai 2024 <https://www.err.ee/1609342992/kultuurkapitali-noukogu-andis-err-i-uuetelemaja-ehitamisele-rohelise-tule>.

Uudismeedia ärimudelid digiajastul

Ülevaade EAAS-i koosolekust 29. novembril 2024

Väino Koorberg: Fookuses on see, kuidas meediamajad raha teenivad ja mismoodi see ajas muutunud on. Ettekandjad Igor Rõtov Äripäevast, Mari-Liis Rüütsalu Ekspress Grupist, Priit Hõbemägi Postimehest ja Toomas Väljataga Kultuurilehe SA-st räägivad erinevatest ärimudelitest, aga ka sellest, miks ajaleht ei ole tasuta, ja reklaamist.

Diskussiooni alustuseks saatsin arutlejaile WAN-IFRA raamatu „Innovation in News Media World“¹, kus on eraldi peatükk võimalikest uutest meediakirjastuste ärimudelitest. Näiteks meediakirjastus kui sisusündikaat, tasulise sisu pakkuja, andmeguru (andmetega raha tegija), ürituste korraldaja, klubiomanik, IT- ja tarkvaraarendaja, brändimaakler, heategevuse objekt ehk raha saaja või partner ehk raha koguja, reklaami- ja turundusagentuur, arhiivar, mõttekoda nii ühiskondlikus kui ka ajakirjanduslikus mõttes, mängur ja mängu arendaja, kihlveokontor. Kõike pole siin veel hõlmatud.

Igor Rõtov: Sinu provokatsiooniline loetelu meedia tähendustest on kompleksne ja mingis osas ka õige. Minu vaade on, et ükskõik, mida me tegelikult teeme – hea tugev ajakirjandus on meie äri ja ühiskonna teenimise alus. Meil on ühiskonnas keeruline, murranguline aeg. Räägime sõjast, majanduskriisist, COVID-ist. Musti luiki² on küll ja küll. Inimestel on vaja informatsiooni rohkem kui iial varem. Ajakirjanduse suhtes sisendab see minusse optimismi nii kodanikuna, sotsiaalses kui ka ärilises vaates. Usun, et tänu väga suurele infonõudlusele on ajakirjandus praegusel hetkel suurepärase ettevõtlusvaldkond nii kogu maailmas kui ka meil Eestis, kuigi oma väljakutsete ja probleemidega.

1990. aastal, kui algas minu ajakirjanikukarjäär, räägiti ajakirjanduse majandamisest ja sellest, et meie väikeses riigis ei ole võimalik ajakirjandust vaadata kui äri. Aga toonastel, ka pöördelistel aegadel inimesed vajasid ajakirjandust. 80-ndate lõpus, 90-ndate alguses muutus ajakirjandus järsult ja arenes kiiresti – Postimehe erastamine, Äripäeva tulek ja suurim mõjutaja ettevõtja Hans H. Luik, kes sai ajakirjanduse abil Eesti rikkaimate hulka ning vallandas motivatsiooni vaba ajakirjanduse ideaale hoida, meediaasja ajada. Jutud ajakirjanduse peostsuhu-elust ja kõrvalisest finantseerimisvajadusest on müüt, mis kummutati meil juba 90-ndate aastate alguses. Näiteks Äripäev on olnud 1993. aastast pidevas kasumis.

Varem vaatasime ajakirjandust nii, nagu meile õpetati ülikoolis – see pakub huvitavat teadmist ja harib, toob kiiresti uudiseid, natukene lahutab meelt. Nüüd ütleksin, et kvaliteetne ajakirjandus tõstab indiviidi konkurentsivõimet ja kui paljud indiviidid tarbivad kvaliteetset ajakirjandust, siis tõuseb kogu ühiskonna konkurentsivõime. Kvaliteetajakirjanduse järele on suur nõudlus ja see on kindlaim viis meediaäris edeneda.

Äripäevas oleme viimasel paaril aastal saavutanud olukorra, kus tellimuste tulust on võimalik katta toimetuse kulud ja reklaamimüük on puhaskasum. Minu arvates toimib see ärimudel igal pool. Näiteks Hiiu Leht, mis paar aastat tagasi ümber formeerus – olen kuulnud, et sinna panid rahad kokku Hiiu maal suvekodu omavad inimesed. Ma ei tea, kuidas nemad majandavad, aga mina tellin lehe digiväljaannet ja olen sisuga rahul. Kui sisu on hästi tehtud, pole see heategevus, vaid 20% investeering. Minu arvutus

¹ Innovation in News Media World Report 2024–25. WAN-IFRA (World Association of Newspapers and News Publishers), 29. mai 2024. <https://wan-ifra.org/insight/innovation-in-news-media-world-report-2024-25/>.

² Ette ennustamatu mõjukas sündmus (ingl *black swan event*). Vt Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/black-swan-event>.

on väga lihtne. Hiiumaal on 10 000 elanikku, kellest pooled ehk 5000 on täiskasvanud. Ideaalis võiksid 2000–2500 olla Hiiu Lehe lugejad. Kui müüme seda hinnaga 10 eurot tükk, teenime põhimõtteliselt 20 000 eurot kuus. Sõltuvalt palgatasemest võime palgata kolm-neli tugevat ajakirjanikku. Kui müüme natuke ka reklaami, tekib korralik marginaal. Kuigi meediaäris oleme harjunud, et see on 5–10%, siis pakun, et see võiks olla 20%, sest on mitu plussi. Esiteks kriisikindlus – negatiivsemaks perioodiks nagu praegu on olemas puhver. Teiseks võimalus palgata tööle talente. Heade ajakirjanike olemasolu on oluline, et teha toodet, mida ostetakse. Kolmandaks atraktiivsus investeerijatele, mis tähendab, et rahavool võimaldaks pidevat arendamist. Seega olen nii Hiiu Lehe kui ka sinna panustanud inimeste suhtes väga optimistlik.

Olen uurinud kohaliku ajakirjanduse tegemist Rootsisis ja Norras. Sealsed mudelid näitavad, et veebiväljaande ja vahel ka paberlehe tegemiseks piisab 10 000 inimese suurusest kogukonnast. Usun, et Eestis on võimalik väiksemates niššides, näiteks kultuuris, luua samasugune ärimudel. Oleme ise Äripäevas ja ka Ekspress on katsetanud teemaveebidega. Julgen ennustada, et kuna nõudlus on selge, saame näha sellist ärimudelit veelgi nii suuremate kui ka väiksemate ettevõtjate kasutuses. Selline konkurents peaks tervikuna meie üldist olukorda parandama.

On mõni ava ja mõni pidur. Meie kõige suurem vaenlane on Google. ERR-i raadiosaates küsiti, et kuna Google ja Facebook võtavad meilt palju raha ära, siis kas kukume kohe kokku. Ei, see on üledramatiseeritud. Meie ärimudel ei ole enam reklaamipõhine. Meilt äravõetud reklaami tagasisaamine Google'i ja Facebooki käest on illusioon ja kaotatud mäng. Me küll pingutame, et midagigi saada, ja kui see õnnestub, on see meediale hea. Aga kui ei õnnestu, siis peame ilma hakkama saama.

Aastatel 2006–2007 investeerisime me Äripäevas hästi palju tehnoloogiasse, pealkirjadesse, uudiste mahtu ja nii edasi. Aga praegu ei oma see enam tähtsust ja ainuke koht, kuhu peame investeerima, on head ajakirjanikud. Kui ei ole piisavalt head ajakirjandussisu, siis tellijad ei maksa.

Äripäeva käive on 20 miljonit, sellest põhimõtteliselt 8 miljonit, kõige suurem osa, on see Äripäev, mida te kõik ilmselt teate. Lisaks on kolm suuremat kuukirja, mida me kutsume „imelisteks ajakirjadeks“. Meil on 16 ajakirjanduse alla käivat tellitavat teemaveebi. Ehk põhimõtteliselt kolm neljandikku meie käibest on väga seotud ajakirjandusega ja põhineb

tellijate turul. Tõsi, me kirjastame veel raamatuid, teeme koolitusi, konverentse, aga see on väiksem osa meie käibest. Ei vasta tõele, et teeme ajakirjandust moe pärast, aga teenime kuskilt mujalt. Eelmise aasta tulemuste põhjal on meie kõige kasumlikum tellitav toode Äripäev. Kui varematal aegadel andsid koolitused või konverentsid suuremat kasumit ja teatud mõttes doteerisid Äripäeva tehtavaid investeeringuid, siis nüüd oleme tagasi alguspunktis, kus ajakirjandus toob kõige suuremat kasumit.

Manan natuke Kaja Kallast, kes tegi meile 9% käibemaksu. Minu meelet suur rumalus, sest riik võttis meilt ära neli miljonit, mis on riigi jaoks kopikad, meile aga väga suur raha. Praegu see takistab meie arengut. Kuid olen optimistlik, sest praegu on vaid üks Euroopa riik sellise rumaluse teinud ja järgmine-ülejärgmine riigikogu koosseis peaks selle 5% peale tagasi viima. Üle Euroopa on riigi toetus meedia käibemaksusoodustuse kujul kõigile ühetaoliselt toimiv mudel.

Arvan, Eesti riigil oleks kohane viia meedia käibemaks nulli peale. Riik peab toetama konkurentsi. Rootsi ja eriti Norra näide on, et kui kuskile väikelinna tehakse uus veebiväljaanne, siis riik hakkab toetust maksma juba ees olnud väljaandele. Nii säilitatakse konkurents. Eesti ühiskond, poliitika või ka rahalised võimalused veel nii kaugelt ei küüni. Meid aitaks käibemaksuvabastus, aga saame hakkama ka ilma.

Üks takistus on meie enda konservatiivsus. Eestit ei oska hinnata, aga Euroopa majandusväljaannete foorumil kurdetakse, et ajakirjandustoimetused ja meediajuhid on üks konservatiivsemaid seltskondi, kes on vanas kinni ega suuda muutusi piisava kiirusega ellu viia. Püüan endas seda murda, sest meid ootab ees väga innovaatiline ajajärk. Ma ei pea silmas ainult paberlehe kadumist, vaid ka kõike muud. Arvan, et Eesti kontekstis see ei ole väga suur pidur.

Üks oht on, et lugeja ei leia meie kvaliteetset ajakirjandust üles ja on kuskil Facebooki gruppides, millest talle piisab. Kuid digipoolel on meil kvaliteetmeedia lugemises üks maailma parimaid näitajaid. Sel tuleks silma peal hoida ja aidata inimestel aru saada, mis ajakirjandus on, siis me selle ohu ületame.

Peatuksin veel megatrendil. Kõik toimetused tegutsevad väga innukalt tehistaibu rakendamisel. Bonnieri kontserni kinnine raport McKinseylt järeldas, et tehistaibu oskusliku kasutamise korral on paari aasta pärast võimalik ajakirjaniku töö efektiivsust tõsta 40%. Ehk tänu TI-le võiksime teha sama sisu kümne ajakirjaniku asemel kuuega. Mina

teeksin kümne või enama ajakirjanikuga edasi, aga kvaliteetsemat tööd, nii et saaksin küsida suuremat hinda. Aga me keegi ei pääse TI-d kaasavasse mudelisse panustamisest.

Mul on tunne, et oleme praegu saabumas sellisesse punkti, kus meediaettevõtte on üliatraktiivne töökohana ja atraktiivne investoritele. Kaasame väga andekaid inimesi, kes tunnevad oma töö tähendust, tõstavad lugejale sotsiaalset konkurentsivõimet ja saavad rahuloleva investori, kes teenib korralikku kasumit ning on valmis arengusse edasi investeerima.

Virgo Siil: USA-s loevad noored aina enam uudiseid vaid Tiktokist. Siin oli juttu ainult Google'ist ja Facebookist, aga platvormimaailm järjest laieneb ja tõmbab noori ära. Kuidas see optimistliku väljavaa- tega haakub?

Igor Rõtov: Mul on natuke sama hirm. Aeg-ajalt käivad gümnasistid toimetuses ekskursioonil ja ma küsin ikka, kust nad meediat tarbivad. Vastused on üsna kohutavad. Aga samas näen neid noori sära- vaid inimesi, kes meile tööle tulevad, kes oskavad meediat tarbida ja näevad asju meist paremini. Usun meie haridussüsteemi. Ülikool saab siin palju kaasa aidata. Eesti õpetajad suudavad seda teadmist inimestesse viia.

Ajakirjandust ei ole vaja ainult meediaärimeeste- le, vaid meile kõigile. See peaks kriitilise teadvusena olema isereguleeruv. Kui me seda ei tee, siis oleme käpuli. Mul see usk on, aga ma mõõnan, et risk on olemas.

Virgo Siil: Ainult ülikoolile ei saa loota. Suvel vastuvõtukomisjonis on üsna sama pilt, kui küsida tulevastelt ajakirjandus- või kommunikatsioonitu- dengitelt, kust nad uudiseid võtavad. Nende meedia- kanal on ka Facebook. Aga eks teadlikkus muutubki õpingute käigus. Üsna sunduslikult paneb ülikool neile kohustuse ka mujalt meediat tarbida. Ei tea küll, kas teistes teaduskondades on samuti.

Igor Rõtov: Kas saaksime selle riski elimineeri- miseks ühiselt midagi ette võtta? Meil on tark selts- kond koos.

Marju Lauristin: Loodan, et ajakirjandusiname- sed ei ole nišiinimesed, vaid huvituvad peale ajakir- janduse muust ka, näiteks haridusdiskussioonidest. Hariduse tuleviku aruteludes on ette aimata, et ole-

me TI-stumise algusjärgus ja tulevikus kuulub see üldoskuste hulka. See üldoskus ei ole tehnoloogili- ne, vaid TI suunab meid tagasi kriitilise mõtlemise, tähendusloome ja muu arendamisse ehk üldisemalt lugemisoskusse. Praegu on toimunud lugemisosku- se tagasimineku. Aga hakkavad tekkima vastureakt- sioonid, näiteks Austraalia otsus viia kõik teismeli- sed sotsiaalmeediast välja.

Kui me vaatame natuke kaugemasse tulevikku kui homme ja räägime lastest, kes elavad kaugemas tulevikus, siis haridusarenguid vaadates usun küll, et tekib hoopis teistsugune situatsioon. Muidugi, min- gis mõttes tähendab see ka uutmoodi kihistumist. Igor rääkis, et Hiiumaa on nišiajakirjandus. Võime öeldagi, et kultuur on nišš ja kõik muu on päris. Või teistpidi vaadata, et kultuur on päris ja kõik muu on nišš. Sõltub vaatenurgast – mis meile lähemal on, see on suurem.

Hariduse puhul me saame rääkida kõigepealt üldoskustest, üldpädevustest. Me oleme pöörde lävel. Me veel ei näe pööret, aga vajadus on tunda. Ennustaks, et kui hariduse pöördega süveneb kriitili- se mõtlemise juur, siis lugejaskond hakkab kasvama.

Priit Hõbemägi: Olen nüüd 12 aastat Tallinna Ülikooli ajakirjandusõppekava sisseastumisvestlus- tel istunud ja teen iga kord väikese küsitluse. Aastate jooksul on tekkinud selge pilt, et noored ei loe enam paberlehti ja näevad neid vaid isa-ema-vanaema küllastades. Kümme aastat tagasi puutus paberlehe- ga kokku umbes 20% noori.

Viimase nelja aasta mudel on, et Tallinna Ülikooli õppima tulla soovijail on vähemalt kaks äppi. Üks on Delfi, teine Postimees. Üks on tellitud, kuigi ena- masti on see on vanematelt saadud jagatud tellimus. Kui nad saavad tellitud äpilt *push'i*, viskavad nad sellele pilgu, ehk loevadki, siis lähevad teise äppi ja loevad, mis teine meediamaja on kirjutanud. Umbes kolmandik neist vaatab ka ERR-i ja umbes 20% loeb Äripäeva.

Kui panna kokku kõik Postimehe, Delfi, Äripäeva ja ERR-i äppide lugejad, siis nii palju inimesi Eestis polegi. Ehk olukord on samasugune nagu 2000-nda- te alguses, 1990-ndate lõpus – kõik loevad kõike. Ekspressi ja Postimehe uuritud lugejaprofiilid olid sarnased. Noored loevad küll.

Marju Lauristin: Oleme seminaris andnud üles- ande analüüsida näiteks ajakirjanduslikku trendi, võrreldes, mida nad loevad äpist ja mida paberilt. Ikka tuleb nii välja, et kui me neid lausa sunnime

paberit vaatama, siis saavad nad teada teisi asju ja fookuseid kui ainult äpist, mis surub peale oma fookuse. Kriitiline lugemine eeldab ka vahe tegemist, mis kanali kaudu info tuleb.

Mari-Liis Rüütsalu: Valmistudes selleks esinemiseks, avasin Meta kontserni kuuluva sotsiaalmeediaplatformi Threads. Juhuslikult vaatas mulle esimese lausena vastu „The New York Times is quietly becoming a puzzle, games and recipe company“.³

Tegime augustis Euroopa meedia börsiettevõtete võrdluse, et näha, kus paikneb Ekspress Grupp. Võtsime kasumlikkuse, dividendid ja muid tunnuseid, et näha, kust raha teenitakse.

Välja tuli kolm huvitavat trendi. Kõigepealt meediaettevõtted, kes on leidnud endale kasumliku, ajakirjandusest oluliselt kõrgema marginaaliga kõrvaltegevuse, mille abil nad suudavad oma ajakirjandusettevõtmistesse investeerida. Tipus oli kaks Soome ettevõtet – Alma Media,⁴ mis enamuse oma kasumist teenib tööotsinguportaalidest, ja Sanoma,⁵ mis teenib suurema osa kasumist üle Euroopa või isegi maailma kokku ostetud digitaalsetest õppimislahendustest.

Teiseks on nišiteemad ehk konkreetsele kogukonnale või huvigrupile pakutavad uudised ja muud tooted. Kümne parema hulka mahtus Rootsi ettevõtte News55,⁶ mis on suunatud 55+ vanuses elanikkonnale ning teeb uudiseid, elustiilisisu ja üritusi. Nad on loonud enda brändi ümber kogukonna. Kolmas trend olid Euroopa suuremate rahvaarvudega riigid, kus tarbitakse analoogmeediat niivõrd, et see on kasumlik. Näiteks Hispaaniast PRISA,⁷ mis on suutnud hispaaniakeelse turu enda alla võtta ja saab ühise keeleruumi kaudu seda sünergia ära kasutada. Nende tuludes on väga oluline osa digireklaamil ja -tuludel. Ka RCS⁸ Itaaliast on aktiivselt digitulude maailma sisenenud, aga moodustab seal vähem kui 50%.

Olles ise mitmeid Euroopa meediafirmasid külastanud, näen, kui raske on teha pööret, kui sa oled veel niivõrd sõltuv analoogtuludest. Analoogtelejaamade auditoorium väheneb, reklaamipausid on seadusega piiratud ja kuna nn kaupa on vähe, on telekanalid sunnitud hinda tõstma. Et mahuta-

da kogu seni telejaamades olnud reklaam, peavad tekkima uued lahendused. Palju reklaami on juba liikunud digitaalsetesse ajakirjandusväljaannetes, Youtube'i, aga võimalusi avastada on veelgi. Mina arvan, et analoogmaailma ei peaks enam palju investeerima, vaid kogu ressurss mõtlemise mõistes peaks minema digitaalsesse valdkonda. Enamik valikus olnud ettevõtetest on väga tugeva digitaalse jalajäljega.

Ekspress Grupis on digitaalsed tulud hetkel üle 80%. Veidi teistsugusena on meil vähe kõrvalharusid. On digitaalne välireklaam, piletimüügiplatformid, mis on kordades kõrgema kasumlikkusega kui ajakirjandus. Suurem osa meie rahast tuleb meie peamisest brändist ehk Delfist. Suuremad ettevõtted on Delfi Meedia Eestis ja Delfi Leedus.

Läti turg on aga hea näide, kuidas kõik asjad saavad minna valessti. Sealne tööstusharu on väga nõrgas seisukorras. Paberlehti Lätis praktiliselt enam üldse ei ole, vaid mõnetuhandelised tiraažid. Enne eelmist majanduskriisi, kui vene raha tuli kõvasti sisse, osteti kohalikke ajakirjandusväljaandeid kokku poliitilistel põhjustel. Majanduskriisi ajal huvi kadus. Väljaanded olid kas poliitilise suunaga ära rikutud või lasti lihtsalt minna. Seda tööstusharu tagasi jalgele aidata on ikka päris raske. Ma loodan, et me Eestis kunagi selle reha otsa ei astu.

Nagu Igorgi välja tõi, oleme Eestis hästi edenunud digitaliseerumisega. Meediaettevõtted on tublid, Eesti inimesed on digitaliseerunud. Meie riigi trendid on kaasa aidanud, nii et oleme maailmameistrid.

Meie turgudel tegutsevad suurplatformid võtavad siit käivet, aga ei maksa makse ei Eestis ega enamikus muudes riikides. Maailma maksusüsteem on jäänud kinni eelmisse sajandisse, mistõttu ettevõteteid maksustatakse füüsilise asukoha järgi. Suurimad pääsuhaldurid ehk suurimad digitaalsed ettevõtted maailmas ei asu Euroopas. Neil ei ole siin ka füüsilisi esindusi või kui on, siis madala maksumääraga riikides, kuhu maksutulu laekub.

Seda probleemi ei ole aastaid suudetud OECD tasemel lahendada. Seitse Euroopa riiki on loonud ülemaailmset ettepanekut oodates oma lahenduse. Ma olen mitu aastat kutsunud ka Eesti valitsust probleemile lahendust leidma.

³ Morris, J. (@jean.morris.5494). (2024, 28. november). The New York Times under the present management is dead to me. There are other providers of puzzles, games, and recipes [postitus]. Threads. <https://www.threads.net/@jean.morris.5494/post/DC7X8irpdLu/the-new-york-times-under-the-present-management-is-dead-to-me-there-are-other-pr>.

⁴ Alma Media. <https://www.almamedia.fi/>.

⁵ Sanoma. <https://www.sanoma.fi/>.

⁶ News55. <https://news55.se/>.

⁷ PRISA. <https://www.prisa.com/es>.

⁸ RCS Media Group. <https://www.rcsmediagroup.it/>.

Väga suure murrangu toob kaasa tehisaru areng. Ajakirjandusettevõtete vaates on siin kaks probleemi. Üks on see, kuidas meie sisu ära kasutatakse. Täna seaks viitab enamik suuri keelemudeleid allikale ja annab linke kaasa, kuid osa ei tee seda ikka. Küsimus on ka linkide kasulikkuses, kui sisu miksitakse kokku ja edastatakse siis tarbijale algupärasest hoopis erinevas kastmes. Ühtlasi on väga segane autoriõigus ehk see, kelle loomung on tulemus. Teine on reklaamiprobleem. Kuna inimene saab kõik oma vastused kätte juba keelemudelite abil, siis tal ei olegi vaja neid linke külastada. Näeme kindlasti õige pea reklaami ka ChatGPT-s või teistes taolistes mudelites.

Üleeuroopaline probleem on mahajäämus tehnoloogias. Esinesin kevadel Amsterdamis Euroopa konkurentsiametite seminaril teemal, kas pääsuhaldurid pigem soosivad või pidurdavad äri. Tegelikult on olemas mõlemad pooled. Pääsuhaldur on eraettevõtte, mille kaudu inimestel on ligipääs kriitilisele taristule. Euroopas on pääsuhalduriteks kuulutatud Alphabet, Amazon, Apple, Booking, ByteDance, Meta ja Microsoft. Ükski neist ei asu Euroopas ja Euroopal ei olegi jäänud muud üle kui ainult reguleerida. Kahtlemata ei ole see hea ega ei anna mingisugust tõuget innovatsioonile.

Need teenused hõlmavad sotsiaalvõrgustikku, makselahendusi, e-kaubandust, *app store*'e, operatsioonisüsteeme, otsingumootoreid, videojagamisplatvorme. Ma ei usu, et saaksime ühtegi päeva ilma nende ettevõtetest hakkama, välja arvatud ehk sotsiaalmeedia- ja sõnumijagamisplatvormid. Need on turgu valitsevas positsioonis ja suruvad Euroopas peale oma reegleid. Näiteks Apple ei võtaks enamikku Euroopa firmasid isegi jutule, kui püüda nendega nende App Store'i vahendustasude üle läbi rääkida.

Kuigi ma ei ole tuleviku suhtes nii positiivne kui Igor, siis ajakirjaniku amet kui selline on tulevikus suuremas hinnas kui praegu. Kuid enne käib pendel ära teises äärmuses. Näeme, et inimesed liiguvad järjest rohkem teistele platvormidele, mis võtavad meilt ära ka tulubaasi. Olen nõus eelneva mõttega, et uudiste tarbimise allika valikut mõjutab haridus ja haritus. Kui inimestel on väärtusbaas korras, neil on hea haridus ja nad oskavad lugeda, siis mingil hetkel nad saavad aru, kust peaks informatsiooni hankima. Kuid selleks tuleb teha muud kui vaid säilitada meediaettevõtteid.

Info üleküllus ja sellega kaasnev lugejate segadus loomulikult suureneb. Mingi aja pärast saame aru, kui oluline on kvaliteedimärk. On see siis Äripäev,

Postimees, Delfi, Ekspress või mõni muu. Aga selleni läheb veel aega.

Maailmas üldiselt, meie lähematest riikidest näiteks Leedus, on hakanud arvamusiidrid – tihti endised ajakirjanikud – oma tugeva nimebrändiga ise eri platvormide kaudu oma kirjutatud sisu monetiseerima. Nad kasutavad näiteks Youtube'i, Upstacki või tasuta uudiskirja. Kui tellitavaid tooteid on nii palju, tekib küsimus konsolideerumisest ja valikutest. Arvan, et lõpuks valivad inimesed turu suurima, kust nad saavad kätte kõik vajamineva, sinna juurde ka neid sügavalt huvitavad nišiteemad. Kõike turul pakutavat inimesed kinni maksta ei suuda. Kehtib reegel, et 95% tulust teenivad 5% sisupakkujast. Mida rohkem on pakkujaid, seda lahjem on supp.

Kodumaises ajakirjanduses suureneb meie kõigi käivetes tellimustasu osa. Kellele jääb reklaami rohkem, kellele vähem. Näiteks meie kontsern on oluliselt rohkem reklaamist sõltuv. Aga kõik peavad vaeva nägema, et lugejalt tellimusraha kätte saada. Tavapäraselt jõuame mingil hetkel nn platooni, kus tellimuste müük meediafirmat enam ei kasvata ja tuleb leida uued valdkonnad.

Kuigi probleemid on suured, on ajakirjandus tulevikus ühiskonnas sama tähtis või veel tähtsam kui praegu. Tuleb lihtsalt olla julge, minna kaasa uute mudelitega, katsetada pidevalt ja teha sellist ajakirjandust, mis läheb lugejale korda, et ta oleks nõus selle eest maksma.

Marju Lauristin: Mind löbustab arvamus, et 55+ on niširühm, kuigi see on elanikkonna enamus. Kui nimetada midagi nišiks, vähendab see selle väärtust. Peame endale aru andma, et põlvkondade erinevus muutub järjest suuremaks. Eestis on see väga reljeefselt näha.

Mitme uurimistulemuse põhjal saab väita, et põlvkondade erinevus algab 55-st. Vanusel 40–50 ehk iseseisvusjärgse äriedu peal üles kasvanud põlvkonnal on infohuvi- ja mõtlemisauk. Uutel noortel on teistsugused huvid, mitmekesisem kanalivalik ja rahvusvaheline haaratus, erinev väärtuspõhine lähenemine. Näeme, et paraku on vaimsed, keerukama sisu huvid seotud 55+ osaga elanikkonnast. Ja see on pool elanikkonnast, juhtiv seltskond, keda ei saa hinnata vanakesteks. Kui see põlvkond kaob, siis tekivad suured probleemid Eesti kultuuri püsimisega, sest uus noor põlvkond on väga kergesti ingliskeelne, hoopis erinev.

Probleemi ja mitme konfliktse olukorra põhjus on see väiksema huviga osa, noorema põlvkonna

vanemad. Põlvkondade erinevus ei ole trend, vaid lausa looduslik nähtus.

Tulevikuvajadustest rääkides: mis on see lisandväärtus, mida annab ajakirjanduses inimene, ajakirjanik? Praegu tuli jutuks, et ajakirjanik ise muutub selleks argumendiks. Näiteks Delfist teavad meie tudengid kolme-nelja nime, jälgivad neid. Isik on platvorm, sest tal on lisandväärtuse loomise võime.

Kurbus maksustamise suhtes on arusaadav. Aga kui arutati Eesti ühinemist platvormide maksustamisega, siis oldi sellele vastu. Ajakirjanduse käes on otsuste suhtes hoiakute loomine. Poliitikud jälgivad neid hoovusi ja ei ole kurvad.

Mari-Liis Rüütsalu: 55+ oli mul positiivne näide, mitte sildistamine. See platvorm on Rootsis väga edukas ja suure tarbijaskonnaga.

Platvormide maksustamise on kaks eri teemat. Üks hiljutine puudutas mitte ainult pääsuhaldureid, vaid ka näiteks Bolti. Seetõttu oli Eesti vastu. Eesti on liitunud Pillar One'iga,⁹ kus öeldakse, et kohaliku maksu ei tehta enne, kui OECD on võtnud vastu mingi otsuse. Aga me kõik teame, et seda otsust ei tule. Seda on üritatud juba 15 aastat teha, aga vastuoli on nii tugev, et see teema ei jõua kuskile.

Väino Koorberg: Kuidas kommenteerib Express Meedia – Delfi – Igori juttu, et tehisintellekti tulek võimaldab teha ajakirjandust efektiivsemalt ja tema eelistaks mitte ajakirjanike väiksemat arvu, vaid paremat sisu, mida saaks kõrgema hinnaga müüa?

Mari-Liis Rüütsalu: Mina olen ka enda jaoks välja mõelnud protsendi, mis võiks olla efektiivsem töö tegemise mudel. Meil on tehisaru töörihm, mis teeb üle kõikide riikide kiireid MVP lahendusi.¹⁰ Kui lahendusest on abi, siis võetakse see toimetuses kasutusse, kui mitte, siis visatakse ruttu ära.

Millest me täna veel ei ole rääkinud, on inimeste digioskuste kasvatamine. See on lähiaastatel ettevõtete kõige suurem väljakutse. Mudelite või tööriistade loomine on lihtne. Näiteks meil on kogu grupis 1100 töötajat. Raske on saada neid kõiki kasutama sarnaseid süsteeme. Kui see on saavutatud, saab hakata juurutama efektiivsust tehisarulahenduste kaudu, mis siis aitavad ajakirjanikel tööd teha oluliselt kiiremini ja kvaliteetsemalt.

Meie ettevõtte sisesed tööriistad on ehitatud täpselt meie vajadusteks ja meie info baasil. Näiteks on meil tohtu arhiiv materjalidest, millele vajadusel viidata, ja see suurendab usaldusväarsust. Avalikke mudeleid kasutades võib ajakirjanikul tööd juurde tekkida, et kõiki allikaid kontrollida. Oma usaldusväärne tööriist suurendab efektiivsust. Kui arenevad tõlkemudelid, siis tulevikus piisab ehk vaid ühe uudise tegemisest, samas kui täna teeme sarnaseid uudiseid viies meediaettevõttes.

Igor Rõtov: Ma olen kokku puutunud tehisaru kahe probleemiga. Üks on kompleksus. Kuidas valida 100 erineva atraktiivse asja vahel. Teine on tempo. Omast käest tean, kuidas asusime viis kuud tagasi juurutama üht lahendust, mis on praeguseks juba aegunud ja mille asemele on tulnud kolm uut paremat lahendust.

Priit Hõbemägi: Alates 1995. aastast Eesti ajakirjandus pidevalt kas siseneb kriisi, on kriisis või väljub kriisist ning siseneb seejärel kohe uude kriisi. Uute lahenduste kasutuselevõtmine on täiesti normaalne asi.

Kakssada aastat kuni 1995. aastani oli traditsioonilise ajakirjanduse ajajärk. Ärimudelid olid tellimuste müük, üksikmüük. 1995. aastal tegid kirjastajad kollektiivselt kõige rumalama otsuse ja lasid sisu internetis vabaks. Enne seda, kui lairiba muutus nii laiaks, et kõik said oma väljaande vähemal või suuremal määral üles laadida, ei olnud kuskil peale raamatukogu võimalik ajalehte tasuta lugeda.

Pimestatud interneti imelisest särast, otsustasid kirjastajad panna sisu tasuta internetti, eeldades, et müüvad sisu kõrvale reklaami ja teenivad rohkem. Tegelikult selgus kiiresti, et reklaamihind *online*'is oli vähemalt kümme korda väiksem kui paberväljaandes. Kohe tekkis kõrvale uusi konkurente: uudisteportaalid, kuhu varastati ajalehtede sisu, kuulutusportaalid, alkomüügiportaalid, haridusportaalid, kinnisvaraportaalid. Ajalehed magasid isetegemisvõimaluse maha ja tohtu hulk raha läks vett vedama.

Viie aastaga harjuti ära. Aastal 2000 oli portaalide kuldaeg, kus osati juba reklaamist raha teenida. Olid Yahoo, Netscape, Eestis Mega, Delfi, Everyday. Kõik lootsid maksimaalse kiirusega kokku ajada võimalikult palju kasutajaid, Nasdaq'i kaudu börsile minna ja

⁹ Multilateral Convention to Implement Amount A of Pillar One. *OECD*. <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/reallocation-of-taxing-rights-to-market-jurisdictions/multilateral-convention-to-implement-amount-a-of-pillar-one.html>.

¹⁰ Vähim elujõuline toode (ingl *minimum viable product*).

loodud asja kellelegi maha müüa. 2001. aastal läksid aga firmad pauguga lõhki. Ajakirjandus kaotas selles palju ja pidi hakkama uuesti sisu loomist nagu kivi mäest üles lükkama.

Majanduskriisi saabumist oli näha juba 2006. aastal. Ajalehed juba rääkisid sellest, aga toonane peaminister Andrus Ansip ütles, et kui see on kriis, siis sellises kriisis ta tahakski elada.¹¹ Ühesõnaga kriisis, milles Andrus Ansip tahtis elada, kaotasid meedia- kirjastajad raha, reklaami ei olnud, otsetellimused pandi kinni. Siis hakati kärpima ja koondama. Sisuliselt ei ole kriisieelne tase taastunud.

Siis hakkasime uuesti ülespoole ronima. Aga tehnoloogia arenes, tulid seadmed, nagu tahvelarvutid, iPhone'id. Kasutaja hakkas tahtma uudiseid igal ajal igas seadmes. Kogu keskkond muutus ja meediamajad pidid hakkama kohanduma. Digitaalne areng muutis meedia toimimist. Loodi ühendtoimetusi. Võiks arvata, et seejärel läks rahulikumaks.

Aga 2015. aastaks oli selge, et võimsaks muutunud sotsiaalmeedia hakkas oluliselt häirima nii-öelda meistrimeedia tegutsemist. Facebookist sai suurim infokanal, Google hakkas reklaami ära võtma, noored ei lugenud enam ajalehte ja tiraazid langesid. Lingid Facebookis ei toetanud brändi. Meedia allakäik oli täies hoos.

Järgmine kriis – koroona 2019–2021. See osutus meediamajade päästjaks. Inimesed pidid kodus istuma ja kuskilt uudiseid hankima. Sõltuvalt meediamajade põhimõtetest mõni neist andis tasuta sisu ja mõni ei andnud. Inimesed said aru, et uudiste eest tuleb maksta.

Tagantjärele vaadates võib öelda, et maksumüüri kõrgel hoidjad võitsid ja teenisid suhteliselt lühikese ajaga juurde uusi kasutajaid. Need, kes – mõeldes inimeste raskuste peale – maksid ise sisu tegemise kinni ja andsid selle tasuta, osutusid pikemas perspektiivis kaotajateks. Tohtu infonälg viis veebi tippkasutusse. Digiareng sai väga suure võimekuse ja meediamajadel hakkas digitellimuste ning lugude hulga mõõtmine ära tasuma.

Tänapäeval oleme selle olukorraga meedias kohanenud, aga ruumi on astunud tehisintellekt, mis töötab muuta peaaegu kõike. Pidevalt kriisidega hakkama saamine näitab, et meedia jätkusuutlikkus, *resilience*, on erakordselt suur.

Tänaseks on meedia Eestis ja ka mujal koondunud suurtesse meediamajadesse, kontsernidesse.

Keskne väljund on selle meediamaja põhiline veebidomeen, mis vabalt kasutab kõiki teisi majja kuuluvaid või koostöös olevaid ajakirjanduslikke brände, olgu need ajakirjad, raadio, telekanal või muu. Digitellimuste ja veebireklaami müük on keskendatud ühte üksusesse, mis pakub klientidele võimalust valida erinevate kanalite brändide vahel või teeb üldist erinevate kanalite kampaaniat.

Digitellimuste müük kasutab kogu maja kogutavat analüütikat, lisaks tehisintellekti tellimuste tegemiseks, hinnastamiseks ja tagasiside mõõtmiseks. Äripoolel on kõige olulisemad näitajad tellimusest loobujate hulk, mida mõõdetakse protsentides, ja ühelt kasutajalt saadav keskmine tulu, mida mõõdetakse eurodes. Igal juhatusel koosolekul vaadatakse neid. Kui hinnata Eesti ajakirjandust selle põhjal, siis ajakirjandus on väga resilientne, saab väga hästi hakkama, on väga hästi digitaliseerunud ja kasutab kõiki moodsaid vahendeid selleks, et tegutseda ning edasi minna.

Üks esitatud küsimus oli, et kuidas maksta uudis-meediaarveid, kui reklaamiraha liigub Google'isse ja Facebooki. Mina seda traagilisena ei näe. Seni pole keegi nälgas ega uksi kinni pannud. On tõsi, et raha viiakse Eestist välja. Täpset summat me ei tea, aga põhimõtteliselt on Eesti meediamajade kasum lihtsalt selle summa võrra väiksem. Meediatööstus ei suuda suurplatvormi ohjeldada. See on riigi asi, aga Eestis ei tee seda keegi.

Meediamajadega on nagu Eesti põllumajandusega. Mart Laari valitsuse radikaalsed sammud andsid neile põllumajanduse hävitaja tiitli, aga medali teine külg oli, et põllumajandus sunniti kohanema ja ellu jääma tingimustes, kus ükski Prantsuse farmer ei oleks ellu jäänud. Mitte millestki suudeti midagi kasvatada, see turul maha müüa, elada ja areneda. Ehk need tingimused olid niivõrd karmid, et põllumajandus suutis ellu jääda täielikes põuatingimustes. Minu meelest on Eesti meediamajad kohanenud selle olukorraga, et suurplatvormid viivad raha välja. Võib öelda, et me oleme konn, keda keedetakse, aga selline huvitav konn, kes on kohanenud kuuma veega. Mõni nendest konnadest isegi kasvab vähehaaval.

30 aastat on ajakirjandus olnud eri kriisides. Praegu on käsil järjekordne üleminekuperiood, nii sisuline kui ka tehnoloogiline. Kõikjal maailmas minnakse üle digitaaltellimustele ja lahkutakse veebireklaamil põhinevast mudelist. *Page view*'de kütmine kuu-

¹¹ Rand, E. (2014) "Mis imeline rahvas siin küll elab" ja "Sellises kriisis ma tahaksingi elada" - Andrus Ansipi sõnavõtt peaministrina. *Delfi*. 23. veebruar. <https://www.delfi.ee/artikkel/67998701/mis-imeline-rahvas-siin-kull-elab-ja-sellises-kriisis-ma-tahaksingi-elada-andrus-ansipi-sonavotud-peaministrina>; Kas tõesti mina ütlesin seda? *Eesti Ekspress*, 23. detsember 2008 <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/69211249/kas-toesti-mina-utlesin-seda>.

lub suurportaalide ajajärku, kus muid vahendeid ei olnudki kui ekraanid hüplikaknaid täis toppida. Kui müüa reklaami *page-view*-põhimõttel, siis on vahel keegi, kes on ostnud aasta algul terve reklaamimahu, võtab saadavast rahast mingi 30–50%. Aga meedia-maja on saanud oma raha korraga kätte.

Mingi osa reklaamimaailmast jääb, aga põhili-seks saavad digitellimused. Selles mudelis suhtleme konkreetsete inimestega otse. Kui pahane digitel-lijä saadab kirja, pean ma sellega tegelema, sest ta võib meile tuua x arvu eurosid. Kui talle ei vastata või tema probleemi ei lahendata, siis iga inimene on nagu väike majakas – ta räägib oma tuttavatele, et vaat seal ei käitunud minuga hästi. Selline isiklik suhtlemine on veel lapsekingades, aga peame õppi-ma kasutajatega suhtlema kõrgemal tasandil. Ma ei räägi personaliseerimisest, aga me teame analüütika põhjal hästi kõiki gruppe. Teame, kes ja kus nad on, mis kell ja millist sisu nad tahavad, ning me hakkamegi neile seda kõike andma, pluss väga dünaamiliselt hinnastama.

Page view'des on muutunud tähtsaks kvaliteet. Oluline on, et inimesed veedaksid lehel rohkem aega, saaksid parema sideme, hindaksid sisu paremini. Vähemalt Postimehes me jälgime, et inimesed veedaksid meie lugudes kauem aega. Fakt on, et digitaalsed tellijad viibivad leheküljel kauem ning lühikesi uudiseid loetakse vähem aega.

Mis saab edasi, sõltub suures osas tehisintellektist, suurtest keelemudelitest. Tehisintellekt võimaldab suurtel platvormidel meediaettevõtetest sisu kokku kaapida ja teha neist kõikvõimalikke kokkuvõtteid, tele-raadiosaateid või midagi muud. Sisuliselt oleme jõudnud ajajärku, kus inimene, kes viitsib maksta ühe veebis saada oleva tööriista eest 70 eurot kuus, saab – ilma et ta oskaks ridagi koodi kirjutada – luua ise endale liidese, mis spetsiaalselt tema jaoks temale meeldivatel teemadel uudised ülevaateks kokku kogub. Kui ta viitsib natukene nikerdada, siis loeb see need talle ette ka. Ehk siis luuakse ise agregatoräpp, mis annab sobivat sisu siis, kui nad tahavad.

Suuri keelemudeleid, millest olulisima on loonud OpenAI, on kallis õpetada. Millegipärast on ühiskonnas tekkinud arvamus, et seetõttu jääbki LLM-e¹² umbes kümme. Tehnoloogilise progressi põhjal on aga fakt, et kolme-nelja aasta pärast on suuri keelemudeleid sadu, võib-olla ühel hetkel tuhandeidki. Kõigil neil on vaja usaldusväärset sisu, mis peab olema aktuaalne, kontrollitud ja adekvaatne.

Üks olulisemaid allikaid on meediamajade arhiivid, mis ulatuvad sügavusse. Praegu on hetk olla ettevaatlik kokkulepetes tehnoloogiafirmadega, kes võivad lahkuda kogu meie varandusega. Peame jääma oma arhiivide ja oma sisu omanikuks, püüdma oma vara maksimaalselt kaitsta. Saan aru, et kõike ei saa kaitsta, aga peame olema valmis võitlema.

Mis saab edasi? On suhteliselt mõttetu üritada meediabrändi monetiseerida sotsiaalmeedias, sest noored ei armasta millegi eest raha maksta. Aga noored saavad täiskasvanuks, peavad hakkama edasist elu mõjutavaid otsuseid tegema. Siis saavad nad aru, et nad ei saa teha otsuseid usaldusväärse informatsioonita. Ühiskonna usaldusväärne, kontrollitud, adekvaatne informatsioon asub suurte meediamajade arhiivides.

Suured usaldusväärsed brändid on Delfi, Postimees, Äripäev, ERR. Iseseisvat elu ei saa üles ehitada Discordile, Tiktokile, Snapchatile. Muidugi me peame olema ka sotsiaalmeedias, tutvustama end korralikult, et nad teaksid meie olemasolust. Teismelised ei loe, vaid vaatavad ja kuulavad. Selle kohta kasutatakse terminit *liquid media*, eesti keeles ehk „voolav meedia“. Me oleme sellega juba kaasa läinud.

Desktop'i tähtsus väheneb kogu aeg. Suurte meediamajade, nagu Delfi ja Postimees, kasutajad on üha rohkem mobiilis – neid on 60–70%. Meil pole võimalik öelda, et vaadake telefonis nii, nagu praegu paberlehe väljaandjad räägivad, et see on kõige parem.

Mäletan ühe Eesti suure väljaande peatoimetaja raadiointervjuud 2000-ndatel, kus ta lootis, et internetihullus läheb üle ja inimesed pöörduvad paberlehtede juurde tagasi. Ega mobiiltelefon ole tehnoloogia arengu lõpp ja suur küsimus uudiste viimisel inimesteni ongi, milline on järgmine seade, millega peame kohanema. Kui see on erinev, oleme jälle kriisis ja peame kõik ümber tegema, et uus seade võimaldaks sisu inimesteni viia. Milline see uus seade võiks olla, pole aimu, aga arvan, et see on seotud audioga. Aga võib-olla hoopis briifide seade. Näiteks võiks jalgratturil olla prillid, mille siseküljel kuvatakse sõiduandmeid. Kindel on, et tulevad muutused ja kriisid ning me peame kohanema.

Väino Koorberg: Postimehe ärikasum on aasta-aastalt langenud – 4,3; 2,9; 1,7 miljonit eurot. See tähendab, et arenguraha tuleb kusagilt mujalt võtta. Millisena sa tulevikku näed?

¹² Suur keelemudel (ingl *large language model*). Vt Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/large-language-model>.

Priit Hõbemägi: Mina olen olnud Postimehes natukene üle kahe aasta. Eelnevad majandusaastad on näidanud, et areneme. Teeme, mida ikka meediamajades tehakse, kui tahta kasumit suurendada. Ärimudelid on meediamajades erinevad, need ei pea olema samad.

Postimees ei tegele väga palju kõrvaltegevuste otsimisega, meil ei ole selleks põletavat vajadust. Kui on vaja investeerida, saame sellega ise hakkama. Üritusi me ei korralda, oleme olnud meediapartnerid väiksematele messidele. Meil on üksus, mille eesmärk on leida uusi huvitavaid rahateenimise võimalusi, aga see pole minu haldusalas.

Agas üldjoontes on Eesti meedia kõikvõimalike oludega hästi kohanenud. Rääkides rahvusvahelistel konverentsidel kolleegidega kasvõi digitellimustest leibkonna kohta, selgub, et me oleme maailmas esimesel kohal.

Toomas Väljataga: Eelkõnelejad olid kõik äriühingute esindajad, aga Kultuurileht on sihtasutus, kunagise aktsiaseltsi Perioodika järeltulija.

Kui ma ametisse astusin, püüdsin esimese asjana toonasele kultuuriministrile Urmas Paedale selgeks teha, et aktsiaseltsi vorm on kultuuriväljaannete jaoks pehmelt öeldes jabur – saada igal aastal rahandusministeeriumist Tarmo Porgandilt kiri, et palju te kavatsete riigile dividende maksta, ja iga kord öelda, et ei, seda plaani ei ole, see ei ole võimalik, aga palju te meile raha annate, et me saaksime üldse väljaandeid välja anda. Me olime paarkümmend aastat tagasi kultuurivaldkonnas loodud sihtasutustest üks esimesi. Hiljem hakkasid riburada järgi tulema muuseumid, teatrid ja muud.

Eelkõnelejad esindavad ka peamiselt portaale ja ajalehti. Vormiliselt annab Kultuurileht välja nelja ajalehte, aga klassikaliselt kvalifitseeruvad ehk ainult Sirp ja Õpetajate Leht. Uma Leht ja kord kuus ilmuv Müürileht võivad ju ajalehena välja näha, aga sellise ilmumistempoga need seda ei ole. Ülejäänud 11 väljaannet on ajakirjad. See loetelu algab teadusajakirjadest, kuhu kuuluvad näiteks nn punktajakirjad Keel ja Kirjandus ning Akadeemia. Alumine või ülemine ots on lasteajakirjad Täheke ja Hea Laps. Sinna vahele jääb eri kultuurivaldkondade ajakirju. Nime järgi ajakiri, sisuliselt raamatu kirjastamine on Loomingu Raamatukogu. Nii et pilt on väga kirju.

Järgmisel aastal eraldab riik kõigi nende väljaannete kirjastamiseks 3,4 miljonit. Ma julgen öelda, et kui riik keeraks oma rahakraanid kinni, siis tõenäoliselt jääksid need ellu mõne kuu, pikemaajaliselt

võib-olla Täheke ja Loomingu Raamatukogu. Kõik ülejäänud väljaanded lõpetaksid oma tegevuse kahe kuu jooksul, olenevalt sellest, kuidas ja kui korrektselt seda tegevuse lõpetamist vormistada.

Iseenesest on mõistlik koondada 15 kultuuriväljaande väljaandmine ühe sihtasutuse alla. See annab meile efekti nii-öelda majavalitsemises, tellimuste ja trükkimiste korraldamises. Ma ei tea, et selline süsteem toimiks küll kuskil lähimaades või ka Euroopas. Seda võiks nüüd vaadata kahtepidi.

Ühtepidi öelda, et see on mingi anomaalia. Miks Eestis niimoodi tehakse? Teistpidi võiks ju ka endale öläle patsutada, sest olen näinud küllalt Läti ja Leedu, aga ka Soome ja Rootsi kolleegide kadedaid pilke, et Eesti riik on sellise süsteemi loonud ja hoiab sellisel viisil kultuuriajakirjandust elus.

Omaette küsimus on, kas väljaandeid peaks olema just 15 – võib-olla piisaks kümnest või vähemast? Seda peaks Kultuurilehe puhul otsustama omanik. Kui ma läbi aegade vaatan, siis kunst.ee loodi ja muusikaajakiri toodi Kultuurilehe alla, kui kultuuriminister oli Paet. Hea Lapse väljaandmine otsustati, kui minister oli Lang. Minister Tiidus otsustas, et Uma Lehe edasine väljaandja on Kultuurileht. Värskke Rõhk ja Müürileht tulid minister Saare ajal.

Alati leidub veel keegi, kes on alustanud optimistlikult, kuid ühel hetkel jõudnud tõdemuseni, et enam sellisel kujul tegutseda ei saa. Siis nad tulevad, koputavad Kultuuriministeeriumi, täpsemalt kantsleri ning ministri uksele ja püüavad saada Kultuurilehe hõlma all. On puhtalt riigi otsused, et sellised väljaanded peaksid ilmuma, ja sihtasutusel Kultuurileht selles mõttes väga suuri valikuid ei ole kui vaid neid parimal võimalikul moel välja anda. Seda me oleme ka püüdnud. Kui mõelda, et need kõik siimaani ka ilmuvad, siis võib öelda, et õnnestunult.

Viimase 20–25 aasta jooksul on kas Perioodika või Kultuurilehe alt täiesti kinni pandud ajakiri Raduga, Vikerkaare venekeelne versioon ja ajakiri Haridus. Perioodika all olid veel Eesti Loodus, Horisont, Eesti Arst ja Diplomaatia, mis on kõik veel olemas, aga leidnud endale teise rahastusallika. Loodusajakirjade rahastus toimub Keskkonnainvesteeringute Keskuse ning Haridus- ja Teadusministeeriumi kaudu. Eesti Arst majandab toetuse ja ravimifirmade reklaami abil end ise ära.

Kui Kultuurilehe eelarvet tordilõikudena vaadata, siis moodustab autorite tasu 22%, töötajate tasu 58%. Otseselt väljaannetega tegelevaid töötajaid on 90, seitse inimest on nii-öelda taustajõud. On laialt levinud arvamus, et tohutu raha kokkuhoid on

trükkimise ja levitamise lõpetamine ning üleminek digiväljaandele. Tegelikult on trükkikulud kõigest 5% eelarvest ja levi teine 5%. See ei oleks päästerõngas, mille abil rahaliste raskuste ajal muutust tekitada. Ülejäänud 10% jaguneb muude kulude vahel, büroo- ja hoonete kuludest IT-kuludeni välja.

Avaliku raha eest tehakse Eestis meediat kahes kohas: Kultuurilehe kultuuriväljaanded ja ERR. Kõrgelt vaadates võiks ju öelda, et pange kaks kokku, siis on üks avaliku raha eest tegutsev meediamaja. Kõikvõimalik riskasutus oleks seal eeldatavasti suhteliselt efektiivne. Sellist otsust pole kunagi tehtud. Korra olen põgusalt ERR-i juhatajaga sellest rääkinud. Aga aus vastus on ka see, et ükski Kultuurilehe väljaande toimetuse ühendamise üle kindlasti ei rõõmustaks. Suure tõenäosusega oleks see nende aeglane sulgemise viis.

Juhitakse Kultuurilehte põhimõtteliselt samamoodi nagu äriühinguid. Vahe on vaid selles, et omaniku staatuses on riik, mida esindab istuv kultuuriminister, kes aga ilmselgelt sekkub Kultuurilehe tegemistesse äärmiselt vähe. Tegutsevad ministri nimetatud nõukogu ja sihtasutuse juhatus, aga suurematele otsustele peab omanik oma nõusoleku andma.

Rääkides moodsatest asjadest, nagu portaalid, siis ei läinud nelja aastatki, kui Kultuurilehel õnnestus saada riigilt 140 000 eurot. Suure tõenäosusega on järgmise aasta esimese paari kuu jooksul Kultuurilehel ka uus portaal. Veel ei ole otsust, kas Kultuurilehe portaal saab olema tasuline nagu äriühingutel või tasuta. Põhimõtteliselt on meil portaal nn kapoti alla sisse ehitatud, nii et kui vile käib ja öeldakse, et jah, Kultuurileht hakaku oma sisu raha eest edastama, siis oleme suutelised seda tegema. Aga kas selline otsus tuleb? Selles ma kindel ei ole.

Väino Koorberg: Kui raha ei ole, miks te siis hinda ei tõsta?

Toomas Väljataga: Loomulikult tõstame hinda, teeme seda ka järgmisel aastal. Aga elu on näidanud väga selgelt, et kui sa tõstad hinda, kaotad tellijates ja üksikmüügis. Reeglina läheb umbes aasta, tavaliselt koguni kaks aastat, enne kui saavutad jälle enam-vähem hinnatõusueelse tellijate ja üksikmüügi taseme.

Päevalehe LP-s oli üks kirjutis, et kuulge, see on imelihtne: üks euro lugu ja raha tuleb tohutu kolinnaga. Ma võin päris kindlalt vastata, et kui me läheme tasuliseks, siis meie veebis kahaneb lugemine kordades ja mingeid selliseid rahavooge ei hakka

Kultuurilehe väljaannete puhul sisse tulema, nagu kõrvaltvaatajale võib tunduda. See kõik kõlab ehk parajalt pessimistlikult, aga mul ei ole põhjust olla optimistlik.

See ei puuduta nüüd Kultuurilehte, aga siin räägiti lugemisosekuse kahanemisest. Ma arvan, et selliste pikkade ja natukenegi keerukamate tekstide lugemisosekus jätkuvalt kahaneb, muutub paraku elitaarsemaks. Enamus inimesi loeb pealkirja, neli-viis lauset ja teeb sellest oma järeldused. Ma ei arva, et tagasi tuleb päris selline aeg nagu keskajal, kui pikemaid tekste suutsid lugeda ainult mungad kloostrites, aga enne tõusu tuleb kindlasti taandareng.

Marju Lauristin: Suured meediamajad ja ajakirjandus kui selline on paratamatult lugejakesksed – lugeja raha, lugeja valikud. Ehk siis tarbimise keskne. Eestis on kultuuriväljaanded põhimõtteliselt teistsugune nähtus, mispärast me olemegi teiste huvi- või imetusobjekt.

See on ju palju laiem teema. Eesti ühemiljoniline rahvas, eestikeelne rahvas ongi unikaalne. Meil on välja arenenud kultuuripüramiid algharidusest kuni üleilmselt konkurentsivõimelise tippkultuurini. Tippkultuur vajab arenemiseks keskkonda. See on ökoloogiline küsimus.

Kõrgkultuur ei arene selliseks, kui tal ei ole oma tagasisideallikat publiku näol. Kõrgkultuuri publik ei ole paratamatult massipublik. Me ei pruugi, aga võime kultuuri puhul rääkida eliidist. Fakt on, et me teeme vahet meelelahutuslikul rahvateatril või maailma tippudega konkureerival etendusel. Sama on filmikunstiga.

Tippasemel kultuur eeldab haritud kultuuri-keskustelu, kus inimesed saavad aru, mis sõnadega räägitakse, ega pea neid vaatama võõrsõnade leksikonist; kus inimesed jälgivad ka neid üldisi rahvusvahelisi voolusid ja muud. See annab kultuuritegijatele tagasiside. Peale selle on kultuuriajakirjanduses autorina olemas kultuuri tegija. Tähendab, kui me räägime efektist, mis kultuuril ajakirjandusele on, siis ei peaks rääkima lugejast, vaid kirjutajast-kõnelejast, kes oskab mõelda ja seda välja ütelda. Minevikus oli ajakirjandusse õppima tulijate kõige populaarsem eesmärk saada kultuuriajakirjanikuks. Järgnes soov saada spordiajakirjanikuks ja siis kõik muud. Nüüd on ehk kolme aasta kohta üks, kes tahab kultuuriajakirjanikuks saada.

Kultuur ei ole mitte nišš, vaid vaimse elu tipp. Kui tahame Eesti kultuuri kui sellist säilitada, kui see on meie riigi üks ülesanne, siis ütlen ma täiesti selgelt nn

loodusteadusliku fakti: kui meil ei ole kohta, kus kultuuri üle käib professionaalne arutelu – kultuuriajakirjandust –, siis meie kõrgkultuur lihtsalt hääbub. Kultuuriajakirjandus ei ole võrreldav tarbijakeskse ajakirjandusega.

Teine küsimus on, mis formaadis seda teha ja kas saab kaasata kõiki uuendusi. Kui me tükk aega tagasi tegime kultuuriajakirjanduse uuringut,¹³ siis pakkusime ideena sedasama üldist kultuuriportaali. Nüüd on ERR küllaltki edukalt kultuuriportaali teinud. Üldine kultuuriportaal alles hakkab tulema. On väga oluline, mis on selle mõte ja kuidas see võiks olla.

Ka kultuuris näeme sellist silotornistumist, kus ühe ala kultuuriinimesed teise ala omadest palju ei teagi. Aktiivsem kultuuripublik käib kinos vaatamas eesti väärtfilmi, loeb eesti romaani-luulet, vaatab eesti teatrit ja tahab selle kõige üle arutada. Selles mõttes võiks portaal olla omavahel arutamise koht.

Kas see peaks olema tasuline? Ma olen nõus, et tasulisus siin ära ei tasu. Näiteks iga eurot lugev tudeng kukuks siis ära. Kui me tahame, et meie noor haritlaskond oleks eesti kultuuriga aktiivselt kontaktis, siis on kultuurilehed on väga olulised. Näiteks miks me toetasime tookord tahet tuua Müürileht Kultuurlehe alla? Sest Müürilehe kaudu tulevad noored kaasa kultuuriteemadega, mis üldiselt ei ole laias mõttes popid.

Tahaksin meelde tuletada, milleks on Eesti riik, milleks eesti kultuur. Tegelikult kultuur ei toimi, kui ajakirjanduse kaudu ei teki publiku osalusega kultuurilist keskustelu. Massiajakirjanduses on kultuurilehed järjest ära kukkunud. Kiidan siin Postimeest, kes on suutnud tegusat kultuuripoolt hoida. Kunagi oli Ekspressil Areen väga konkurentsivõimeline, aga enam ei ole seda nähtust.

Kultuurilehtede kui väljaannete roll suureneb kvaliteedi ja kultuurile antava elujõu mõttes. Loodan, et oleme siin ühel meel ja hoiame seda koos toimivana. Selge, et see on riigi vastutus. See ei toimi ärilisel eesmärgil. Ehk mingi osa võiks toimida, aga mis? Kindlasti ei ole see põhiline professionaalse kultuuri keskustelu.

Ka on väike kultuuriväljaannete autoritasu meie kultuuriinimestele, kelle sissetulekud paljudes valdkondades on keskmisest märkimisväärselt madalamad, aga samas on see tuntav lisisissetulek ja eluspüsümise allikas. Kui vaatame näiteks kultuurkapitali toetuste numbraid – ma paneks suurelt tänavale võrdluseks välja need ja mingi muu valdkonna

tulunumbrid. Kultuur elab praegu iseenda vaimust ja Kultuurilehe olemasolu on sellele vaimule väga oluline.

Toomas Väljataga: Hüppaks korra veel ühele teisele teemale – siin räägiti keelemudelitest. Eesti keeletehnoloogias on lahendamata üks suur mure. Keeletehnoloogia arenguks peab andmebaas olema võimalikult lai. Tänapäeval arendatakse nii Tartu Ülikoolis kui ka Eesti Keele Instituudis keeletehnoloogiat ainult internetist kättesaadava tekstimahu pealt, primitiivsel materjalil. See maksab meile ühel hetkel kõvasti kätte. Aga tohutu allikas on rahvusraamatukogu, kus säilitatakse kõik trükifailid.

Praegu ei ole suudetud luua süsteemi, mis võimaldaks teadusotstarbel eesti keeletehnoloogia arendamiseks kasutada kõigi kultuuriajakirjade, ilmunud tõlketekste ja eesti autorite originaalteoste tekste.

Maarja Lõhmus: Rääkige palun lühidalt oma ideaalmudelitest, kus raha ei ole küsimus. Ma arvan, et järgmises põlves inimesed ei räägi kultuurist niimoodi närutamisega. Mitu miljonit oleks õige? Mida oleks vaja teha, et õitsemine ikkagi tuleks? Kuidas pööre teha?

Toomas Väljataga: Ühtepidi võiks ju öelda, et kui rahalised võimalused oleksid natukenegi avaramad, siis esiteks oleks tehnoloogiline pööre olnud tehtud juba 3–5 aastat tagasi.

Meil oli 2011. aastal korra haruldane olukord, kus meil oli raha. Me tegime mitu numbrit ajakirju Teater. Muusika. Kino ja Täheke multimeediaajakirjadena. See kõik nägi välja pööraselt uhke, helises, kõlises, liigutas ja laulis. Tähekeses lugesid autorid ise oma tekste.

Olles seda pool aastat niimoodi teinud, sain ma aru, et kui ma nii jätkan, siis ootab mind riigi raha raiskamise eest vangimaja, sest ennast majanduslikult see ära ei tasunud. Pidime lõpetama.

See on näide, et kuigi on levinud arvamus, nagu Kultuurilehes ei proovitaks midagi uut, siis tegelikult saaksime teha ja katsetada igasuguseid võimalusi, aga see eeldab rahalist võimekust. Seda on meil on täpselt nii palju, kui on. Asutuse juhatajana pean jälgima, et meil ei juhtuks nii, nagu kunagi Nukuteatris, kus aasta lõpus mindi ministeeriumisse ja öeldi, et meil ei ole detsembri palgaraha¹⁴.

Ma ei arva, et kõik praegu Kultuurilehe all olevad väljaanded jäävad igavesest ajast igavesti. Tahaks küll

¹³ Meediasotsioloogiline uuring „Kultuuriajakirjanduse sisu ja kasutajaskond“. (2015–2016). *Kultuuriministeerium*. <https://www.kul.ee/uuringud#meedia>.

¹⁴ Salu, M. (2013) Nukuteater pidi küsima palgaraha ministeeriumilt. *Postimees*, 4.vebruar <https://www.postimees.ee/1125536/nukuteater-pidi-kusi-ma-palgaraha-ministeeriumilt>

mõelda, et Looming kindlasti oleks. Ajakirjade sees võiks midagi muutuda, mõni võiks juurde tulla või ka ära kaduda. Aga laias plaanis ma muud võimalust kultuuriajakirjanduse elushoidmiseks ei näe, sest ärimudelil seda püsti ei hoia.

Andres Jõesaar: Selle teemaga natukene tuttavana ja põgusalt ka sihtasutuse nõukogus olnuna olen seda seestpoolt näinud.

Kultuuriportaal, millest Toomas praegu rääkis, ei ole uus suhtluskeskkond, vaid on praegu välja antavate ajakirjade platvorm, mis kaasajastatakse vanemast digiajast uuemasse. Aga see ei võimalda tohtu suurt interaktiivsust.

Teiseks, kultuuriajakirjanduse rahastamine on üks osa kultuuri üldisest rahastamisest. Kultuur ei tasu ennast üheski valdkonnas ära. Näiteks igale teatripiletile maksab riik 45 eurot juurde. Ma ei usu, et kultuuriajakirjadele leidub võluvits, mis need ilma riigi toetuseta kasumisse toob. Kasumisse võiks jõuda väga eriline kultuurinähtus, väga-väga nišilik kultuurinähtus, mis muutub popiks, mida tahetakse tarbimiskultuuri osana.

Kui kultuuriga tuleks miljonid imelihtsalt, nagu kriitika väidab, siis ma küsin – miks te raha üles ei korja, Postimees ja Delfi?

Toomas Väljataga: Keel ja Kirjandus on rahvusvaheline teadusajakiri. Levinud tendents on, et autorid maksavad avaldamise eest. Ma ei ole kindel, et eestikeelses teadusajakirjas peaksime hakkama sedasama süsteemi rakendama – et makske arve ära, et avaldaksime artikli 1.1 koodiga teadusajakirjas.

Marju Lauristin: Need teadusajakirjad, mis võtavad autoritelt avaldamise eest raha, ei ole presitiivsed ega 1.1 tasemel. Eestikeelne humanitaarteadus saabki ainult Keele ja Kirjanduse kaudu avaldamispunkte. Mujal peaks humanitaarid ainult inglise keeles avaldama.

Väino Koorberg: Pean tabelit, kus on sees ka keskmine arvestuslik kuupalk. Konkreetseid palku ma ei tea, aga suures pildis jagan palgafondi töötajate arvuga, võttes ka arvesse, et honorarisüsteem on seal hulgas samamoodi nagu näiteks Õhtulehe ajakirjade puhul. Kultuurilehel oli 2279, Õhtulehel 2351, Postimees Grupil 2221 eurot. Võrdluseks meedialiidu ajakirjandusväljaanded, kus keskmised numbrid on 1426–3002. Ma tahtsin rõhutada, et need on küllaltki võrreldavad.

Toomas Väljataga: Ei ole saladus, et keskmine toimetuse töötaja saab kõrgharidusega kultuuritöötaja miinimumpalka, 1600 eurot. Peatoimetajate brutopalgad jäävad 2000 euro piirimaile. Erinevus on, et kui meie väljaannete töötajad kirjutavad oma või teise väljaandesse, saavad nad honorari. Näiteks Postimees ilmselt eeldab, et ajakirjanik kirjutab oma palga eest.

Väino Koorberg: Kas kultuuriajakirjanduse valdas võib olla kasutamata uudseid ärivorme, näiteks ühisrahastus?

Toomas Väljataga: Mõne väljaande peatoimetaja arvab, et muutus võib juhtuda, kui avatavale platvormile lisada võimalus „Toeta seda väljaannet“.

Tegelikkus on, et Müürileht üritas seda vapralt kaks aastat. Selle toetussüsteemi kaudu kogusid nad aastas u 500 eurot. Kui me ka loome koha, kust saab pangalingile minnes väljaannet toetada, nagu näiteks on The Guardianis, siis sealt ei hakka arvestatavad alternatiivsed rahavood tulema. Lõplikku tulemust ennustada ei saa, aga senised katsetused ei anna suurt lootust.

Marju Lauristin: Eesti kultuuripublik koosneb peamiselt mitte kõige kõrgemini tasustatud elanikkonna osast. Sinna kuulub väga palju kõrgemalt haritud, kuid vähem tasustatud inimesi, pensionäre, tudengeid.

Väino Koorberg: Kuidas on Eestis üldse lood filantroopiaga? Võib-olla mõni väljaanne peakski ilmuma ainult heategijate rahast, nagu ilmub mõni raamatusari.

Toomas Väljataga: Juhul kui me rahastuse ära võtame, on elu see kriteerium, mis ära näitab. Kui toimetusel on nii palju hakkamist ja nad suudavad leida sellise filantroobi, siis on ju võimalus jätkata.

Kirjastamise valdkonnas ilmub kultuurkapitali all kaks sellist raamatusarja – Hieronymuse ja Avatud Eesti Raamatu sari. Ei ole suur saladus, et viimast toetab Margus Linnamäe suurusjärgus umbes 150 000 eurot aastas. Ja Hieronymuse raamatusarja toetajad on Margus Linnamäe ja Vahur Voll, mõne aasta panustas ka Heldur Meerits. See on tegelik elu.

Mõnes valdkonnas võib seis olla parem. Mu kõhutunne ütleb, et näiteks muusikas. Aga kirjanduses või ajakirjanduses filantroobi toetus? Ma loodan, et kunagi ei juhtu nii, aga kui näiteks ajakiri Tuna

satuks löögi alla, siis ehk selline inimene oleks kuskil olemas. Minu arust filantroopide kiht Eestis on väga õhuke ja ega selle peale midagi väga ei ehita.

Maarja Lõhmus: Kas filantroope on või ei ole, see on kultuuri küsimus. Kultuuri siseringil peab olema keskkond ja võimalus arutada. Näiteks Bourdieu on kirjutanud, et professionaalne kultuur ei saa arutluskeskkonnata areneda.¹⁵ Peaks jätkama püüdeid muuta Eestis suhtumist filantroopiasse.

Ameerikas annavad filantroobid 10% heategevuseks. 1953. aastal kirjutas Oskar Loorits, et eesti kultuur säilib siis, kui kultuuriinimesed elavad head normaalset elu. Et meie peame hoolitsema selle eest, et need, kes loovad kultuuri ja avalikkust, elaksid hästi. Ta pani kirja üheksa punkti, kuidas peab kultuuri toetama.¹⁶

Kummaline on see, et me oleme sattunud oma riigis nüüd olukorda, kus me elame nagu pagulus-Eestis, sest kultuur on nii alarahastatud. Mina näen ainukese võimalusena, et me kultuuris endas pöörame ja tõstame esile neid inimesi, kes on filant-

roobid, kes pidevalt panustavad. Peame koos selle tulevikumodeli läbi mõtlema.

Toomas Väljataga: Kümneid aastaid on räägitud, et annetused, näiteks kultuurkapitalile, võiksid olla maksuvabad, soodsad. See oleks innustav põhjus raha eraldada. Seni ei ole suudetud seda vastu võtta. Seda enam tuleb hinnata neid, kes raha eraldavad.

Kultuurkapitali valdkonnas ongi vaid juba nimeetatud kolm inimest ja veel tõlkija Turid Farbregd, kes eraldas Traducta programmi oma isiklikku raha. Aga ma pole kuulnud, et eraisikud oleks teinud annetusi teistesse sihtkapitalidesse. Meil on veel rahvuskultuuri fond. Nii nukker see ka ei ole. Aga midagi annetuste peale üles ehitada ei saa, see annetajate kiht on veel liiga õhuke.

Maarja Lõhmus: Ma arvan, et praegu on meil annetamise ees mentaalne takistus. Mis väärtuste ümber kogunetakse, on ühiskonnas üldisem küsimus. Väärtuspööret tuleb meil ikka endil ka teha.

¹⁵ Bourdieu, P. (1977) Outline of a theory of practice. Cambridge University Press

¹⁶ Loorits, O. (1953). Pagulaskodude kasvatusmuresid. Stockholm: Tõrvik.

AJAKIRJANDUSLOO RADADEL

Loova kirjutamise avaldumine eesti ajakirjanduses 1924–1939

Valeri Nuust

Olen 21 aastat Tartu Ülikoolis õpetanud loovat kirjutamist ja teadaolevalt on mu välja töötatud kursus Eestis oma ajakirjandusliku fookuse poolest ainulaadne. Olen kursust lugenud erinevates kõrghariduse astmetes, katsetanud erinevaid viise loovuse treenimiseks ja kogunud häid tulemusi üliõpilaste kirjutamisoskuste arengus.

Juba Juhan Peegel tõi välja olukirjelduse ja proosatekstide võttestiku põimumise, märkides, et ajakirjanik peaks tõusma „nauditava, emotsionaalse ilukirjanduse keele tasemeni.“¹

Või teisel: „Publitsistika peaks oma mõjujõult olema õieti ajakirjanduse „kuninganna“, sest siin liitub hästi valitud fakti veenmisjõule sageli ka veel argumentatsioon (näit. publitsistlikus artiklis) ning kujundi või pildi vahendusel veel emotsionaalne mõjustamine (näit. olukirjelduses või följetonis).“²

Olen veendunud, et loovus ja kitsamalt loov kirjutamine on ühtviisi oluline nii kirjutaja kui ka audiotoriumi jaoks. Paraku ei ole loovuse väljendumist ajakirjanduslikes tekstides – loovat kirjutamist ajakirjanduses – Eestis kuigivõrd uuritud. Samuti puudub meil selle teema süsteemne käsitus ja praktiline juhendmaterjal loova võttestiku kasutamiseks ajakirjanduslikus tekstiloomes.

Ajakirjanduses kasutatavaid loova kirjutamise võtteid on Eestis seni käsitletud vaid olemusloo kontekstis, see aga on minu hinnangul üleliia kitsendav lähenemine. Mulle teadaolevalt pole Eestis üheski ajakirjandust käsitlevas uurimuses kasutatud terminit „loov kirjutamine“, seosed on piirdunud vaid sellele iseloomuliku võttestiku osalise markeerimisega.

Nii ongi mu eesmärk nihutada loov kirjutamine olemusloo ja ilukirjanduse piiridest väljapoole,

käsitleda seda laiemas ajakirjandusliku loovuse kontekstis, žanriülese võttestikuna, mida saab kasutada lisaks olemusloole ka uudistes, arvamusalustes jms. olen veendunud, et loov kirjutamine on vaatamata paljudele universaalsetele võtetele ja tunnustele tihedalt seotud keele ja kultuuriruumiga, mistõttu on väga vajalik seda eestikeelses ning Eesti ajaloolist ja kultuurilist konteksti arvestavas kirjanduses käsitleda.

Et luua loova kirjutamise käsitus, samuti sellele tuginev kirjutamise juhendmaterjal, on vaja kõigepealt teada, milline on olnud senine ajakirjanduslik praktika – sõnastada loova kirjutamise võtete/tunnused ja vaadelda, kuidas neid võtteid on ajakirjanduses kasutatud.

Käesolevas kirjutises annan põgusa ülevaate Eestis seni avaldatud (olemusloo) käsitlustest. Artiklit tuleks lugeda kui uurimuse „Loova kirjutamise avaldumine eesti ajakirjanduses 1924–2024“ meetodi katsetuse kokkuvõtet. Tegin esmase sissevaate Eesti ühe perioodi ajalehtedesse (1924–1939) ja sellele ei ole esialgu veel üldistusjõudu – see tekib alles erinevate perioodide võrdluses, pärast kogu ajavahemiku läbitöötamist.

Olemusloo käsitlused Eestis

Loova kirjutamise (ka „loovkirjutamine“, ingl creative writing) definitsioonides rõhutatakse selliseid elemente, nagu tegelaste karakteri avamine ja areng, narratiivsus ja süžee. Loova kirjutamise puhul on olulised detailid ja kujundid ning tervikuna kirjutise originaalsus.

Samas on oluline teha vahet terminil „loov kirjutamine“, millel võib erinevates käsitlustes olla erinevaid tähendusi, ning loovale kirjutamisele iseloo-

¹ Peegel, J. (1958). Olukirjeldusest. Teder, M. (toim), Abiks kirjasaatjale. Tartu: Ajaleht Edasi. (Lk 81.)

² Peegel, J. (1968). Ajaleht. Õppevahend ajakirjanike kvalifikatsiooni tõstmise kursustele. Tartu: Perioodika. (Lk 101.)

mulikel võtetel, mis üldjoontes on siiski üsna universaalsed. Olemusloo kirjutamist on käsitlenud Priit Pullerits.³

Reportaazi kohta leiame aga Rein Siku raamatu „Kümme juhtumit, mis vapustasid reporterit, ehk Kuidas kirjutada head reportaazi“, kus autor rõhutab muu hulgas vaatenurga ja detailide olulisust. „Ja kui lugeja tunneb lugedes oma ninasõõrmeis ka neidsamu lõhnu, mis hõljusid sündmuskohal, on kirjatöö tõeliselt hästi õnnestunud.“⁴

Samuti peab Sikk oluliseks seoste tekitamist näiteks mineviku ja oleviku vahel, kohapeal kogetu ja lugeja kogemuste vahel, ning märgib, et just detail teeb tavalise eriliseks.

Raul Vinni käsitleb oma magistritöös vaatlust kui olemusloo saamiseks vältimatut protsessi. Ta rõhutab ka tajumeelte kasutamise olulisust: „Vaatlemine kujutab endast multimodaalset märkamise protsessi, sest kasutatakse erinevaid tajumeeli.“⁵ Tajumeelte kasutamisel ja sõnastamisel on ka käsilolevas uurimuses oluline roll.

Eeltoodu kõrval on olemuslugu põhjalikumalt uuritud minu juhendamisel Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis bakalaureuse- ja magistritööde tasemel: Zirnask 2008; Mallene 2011; Seiton 2011; Tatrik 2011; Seiton 2014.⁶

Mart Zirnask on oma bakalaureusetöös⁷ defineerinud olemuslugu erinevate kultuuriruumide käsitluste kaudu (anglo-ameerika, saksa, vene) ja tema esitatud definitsioonidest leiame viiteid loova kirjutamise võttestikule.

Anglo-ameerika käsitluse järgi esitatakse olemuslugu kaasakiskavas vormis ja ilukirjanduslike võtteid kasutades ning sarnane laad nõuab ajakirjanikult nii head detailinägemist kui ka jutustamisoskust. Oluline on üksikasjade veenev ja täpne serveerimine.

Saksa definitsiooni järgi käsitletakse olemusloos probleeme ja nähtuseid elavas ning hoogsas keeles, tehes selle lugeja jaoks värviküllasemaks ja atraktiivsemaks.

Venemaa kontekstis haakuvad olemusloo läänelike definitsioonidega kunstilis-publitsistlikud žanrid, eelkõige olukirjeldus (*очерк*), milles on oluline kujundlikkus, tüpiseerimine ning kirjanduslike-kunstiliste väljendusvahendite kasutamine.

Nii toob Zirnask oma uurimuses selgelt välja seose kultuuriruumi ja erinevate kirjutamisvõtete tähtsuse ja tähenduse vahel, mis omakorda kinnitab loova kirjutamise kultuurispetsiifilisust.

Meetod

Kultuuri arengumuutuste samm on aeglane, üldjuhul saab seal muutusi fikseerida kümnendite või ka põlvkondade mõõtkavas.⁸ Sellest lähtudes vaatlen suuremates Eesti päevalehtedes ilmunud tekste 100 aasta vältel perioodil 1924–2024. Valimisse võtan viieaastase sammuga märtsi ja oktoobri esimese nädala ajalehed.

Selles artiklis annan ülevaate ajalehtedest Postimees, Waba Maa ja Rahvaleht perioodil 1924–1939. Loova kirjutamise tunnuseid/võttestikku otsin algupärasest ajakirjanduslikust materjalist, st joonealused, fõljetonid, visted, kõned, ettekanded, pressiteated, tõlkelood ja muu taoline ei kuulu analüüsisisse.

Tuginedes erinevatele loova kirjutamise, aga ka olemusloo käsitlustele, sõnastasin tunnused, mis on minu uurimisteema avamiseks kõige indikatiivsemad. Järgneva loeteluni aitas jõuda ka esmane tutvumine eesti eri ajaperioodide ajakirjandusega, samuti mu kogemus ajakirjandusliku loova kirjutamise õpetamisel Tartu Ülikoolis. Kuna valimis saavad olema 100 aasta vältel ilmunud tekstid, siis peavad tunnused olema võimalikult universaalsed ja meetod kasutatav erinevatel ajaperioodidel.

Eesmärk on leida, millised muustrid joonistuvad välja ühe või teise tunnuse vaates. Hilisema analüüsi tulemusel peaks selguma, millised on olnud ajastust sõltumatud teksti ilmestamise võtted (nt ilukirjandusele omased tehnikad) ja millised võtted on enim kasutatust leidnud ajakirjanduse ideoloogiliste muu-

³ Pullerits, P. (1997). Ajakirjanduse põhižanrid: uudis, olemuslugu, juhtkiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

⁴ Sikk, R. (2008). Kümme juhtumit, mis vapustasid reporterit ehk Kuidas kirjutada head reportaazi. Tallinn: Eesti Päevaleht. (Lk 15.)

⁵ Vinni, R. (2022). Vaatlus kui meetod kirjutavas ajakirjanduses. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. <http://hdl.handle.net/10062/82385>. (Lk 5.)

⁶ Zirnask, M. (2008). Olemuslugu Eesti ja välismaa kaasaegses ajakirjanduses: võrdlevad perspektiivid. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. <http://hdl.handle.net/10062/15730>. Mallene, L. (2011). Ajakirjanduslikud osaluseksperimendid ajalehes Eesti Ekspress 1989–2010. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. <http://hdl.handle.net/10062/18120>. Seiton, K. (2011). Olemusloo žanriline areng aastatel 1970–2010 Edasi, Postimehe ja Tartu Postimehe näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. <http://hdl.handle.net/10062/18146>. Tatrik, K. (2011). Reisirjeldused suurima tiraažiga Eesti ajalehtedes aastal 2010. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. <http://hdl.handle.net/10062/18027>. Seiton, K. (2014). Olemusloo muutumine Eesti ajakirjanduses aastatel 1970–2010. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava. <http://hdl.handle.net/10062/42368>.

⁷ Zirnask, M. (2008).

⁸ Aarelaid-Tart, A. (2009). Ajakategooriast tänase Eesti kultuurimuutuste mõistmisel. *Acta Historica Tallinnensia*, 14, 172–190.

tuste, hariduse muutuste ja uute voolude (nt *new journalism*) mõjutusel. Eesmärk ei ole fikseerida kirjutistes esinevat tunnuste absoluutarvu, vaid näha, kuidas loova kirjutamise võttestik ajas muutub ning millele need muutused võivad osundada.

Perioodil 1924–1939 vaatlesin järgmiste tunnuste esinemist: autori maailmateadmise, narratiivid, üllatav lähenemisnurk, üldised detailid ja tajud, mittekirjakeelne väljendusviis, portreerimine, kujundid.

Autori maailmateadmise

Autori maailmateadmise ulatusest sõltub otseselt teksti tähenduslik rikkus, kuid paratamatult kaasneb sellega kirjutaja ja lugeja maailmateadmiste dissonants. Friedebert Tuglas on kirjutanud: „Ma arvan, me kirjutame kõigepealt selleks, et meist aru saadaks. Tõsi küll, arusaamise ja arusaamise vahel on vahe. Oleks liig nõuda, et kirjanik nii kirjutaks, et temast KÕIK – ka idioodid – aru saaksid. Kuid jälle nõnda kirjutada, et ainult autor ise mõistab – see osutab siiski liiga piinlikku lugejate valimist. Liiatigi pole siin igakord tegemist kaugeltki kõige parema seltskonnaga.“⁹

Eri põlvkondadel on erinev elu- ja kultuurikogemus. Nad on lugenud erinevaid raamatuid, vaadanud erinevaid filme, kuulanud erinevat muusikat. Samas, ilma piisava elulise ja kultuurilise pagasita ei suuda kirjutaja näha seoseid, anda ainest edasi läbi paeluvate narratiivide, kasutada tsitaate kirjandusest, filmi- ja teatrikunstist, muusikast jmt.

Rikkaliku elulise materjali olulisust rõhutati juba varasemates Nõukogude Eesti ajakirjanduse käsitlustes. Utt rõhutab, et kirjasaatjal peab olema tihe side eluga ja et vaid kirjasaatja, kes seisab elu keskel ja jälgib seda erksalt, suudab elu õigesti valgustada.¹⁰ Sama märgib ka neuropsühholoog Elkhonon Goldberg: „Kujutelmal sellest, kuidas täiesti kogenematu inimene loob „tühja koha pealt“ midagi geniaalset, võib olla mingi romantiline veetus, kuid reaalses maailmas asjad nii ei käi.“¹¹

Tuglas aga on tabavalt öelnud: „On tarvis palju teada, et vähegi usutavalt öelda. Aine tundmisest oleneb suurel määral kunstniku esteetiline usaldatavus.“¹² Tuglas toob näiteks Leonardo da Vinci, kes palmi nõtkuse ja saleduse tabamiseks pidi tundma

palmi struktuuri, ja Anton Tšehhovi, kes oma esteetilise hariduse olulise osana rõhutas arstiteaduslikke õpinguid.

Neuroteadlane Jaan Aru võrdleb loovust teadmistükkidest konstruktori ehitamisega. Loovus on „tükkide kokkupanek; nuputamine, kuhu puuduvad tükid käivad ja kust neid leida; valesti kokkupanu lahtivõtmine ja uuesti ehitamine; ahastus selle pärast, et konstruktor kunagi ei valmi; rõõm selle üle, kui järsku toimub suur edasimineku; uhke tunne, kui viimaks on valmis saanud midagi täiesti uut.“¹³

Esimese perioodi tekste analüüsid sai selgeks, et selle tunnuse tõlgendamine sõltub väga palju vastuvõtjast. Lugejana märkan vaid neid autori viiteid, mida ma tean ja ära tunnen, ega oska hinnata mulle tundmatuid. Seega leian, et järgnevates perioodides ei ole selle tunnuse otsimine põhjendatud, küll saab autori maailmateadmise olulisust avada kavandatavas loova kirjutamise juhendmaterjalis.

Narratiivid

Ajakirjaniku ülesanne on otsida kõikjalt lugusid. Just lugude jutustamise kaudu pääseb kirjutaja lugejale lähemale, saab soovitud värvikalt edasi anda, kütkestab ja pälvib lugeja tähelepanu. Narratiivi kui tunnusega ei otsinud ma seda, kas autori kirjutis tervikuna järgib narratiivi struktuuri või mitte. Otsisin tekste ilmestavaid lühilugusid, mis täiendasid ja avasid nn suurt teemat.

Furnissi¹⁴ järgi on lugude eesmärk olla info edastamise abivahend. Ilma loota võib info tunduda suvaliste tükikestena. Lugudel on mitmesuguseid väärtusi: need võivad olla inspireerivad, lõbusad ja meelelahutuslikud. Samuti on läbi loo võimalik avardada inimese silmaringi ja teadmistepagasit. Lood võimaldavad meil ainest elavalt ja mitmekülgset edasi anda, ahvatlevad lugejat kaasa mõtlema ja samastuma.

Üllatav lähenemisnurk

Kaasakiskuva loo olemuse on tabavalt avanud Tuglas: „Vaevast on nõudlikumat vormi kui väikese novelli oma: anda mõnel ainsal leheküljel sündmus mitte anekdoodina, vaid elumahlase tervikuna; esitada inimesed, neid kirjeldamata; hingeeluline kriis, seda sõnul eritlemata; ümbrusekujutis, sellesse süve-

⁹ Tuglas, F. (1959). Valik kriitilisi töid. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

¹⁰ Utt, O. (1958). Märkmeid informatsioonist. Teder, M. (toim), Abiks kirjasaatjale. Tartu: Ajaleht Edasi.

¹¹ Goldberg, E. (2018). Loovus inimaju uuenduste ajastul. Tallinn: Tänapäev. (Lk 60.)

¹² Tuglas, F. (1959: 62).

¹³ Aru, J. (2022). Loovusest ja logelemisest. Tallinn: Ajujutud OÜ. (Lk 61.)

¹⁴ Furniss, M. (2008). The Animation Bible: A Guide to Everything – from Flipbooks to Flash. London: Laurence King.

nemata; mõte ilma propageerimata ja meeoleu ilma seda rõhutamata ning lõppude lõpuks nähtava tegevuse taga perspektiivne sügavus, sümboolne tagapõhi. See on sonett proosas.¹⁵

Eeldasin, et üllatav võib olla lähenemine teemale, objektile või subjektile, tegevuspaigale, fookusele, stiilile või vormile. Paraku jõudsin esimese perioodi tekste analüüsid järeldusele, et üllatus on alati vaadeldav vaid vastuvõtja perspektiivist ning selle tunnuse hindamine on üleliia subjektiivne.

See, et mina ei ole sellist lähenemisnurka varem kogenud, ei tähenda tingimata seda, et vaadeldaval perioodil oleks see olnud uudne. Seega leian, et järgnevates perioodides ei ole selle tunnuse otsimine põhjendatud.

Üldised detailid ja tajud

Olulisimad loova kirjutamise tunnused on detailid ja tajud. Lisaks nn üldistele detailidele kasutame detailide edasiandmiseks ka tajumeeltega kogetut. Need meeled on nägemine, kuulmine, kompimine, haistmine ja maitsmine.

Zirnask¹⁶ rõhutab oma uurimuses, et olemusloos kontekstis saavutatakse teksti inimlähedus ja hoogsus esmajoones üksikasjade veenva ning täpse serveerimisega. Detailide olulisust rõhutatakse Zirnaski väitel ka teistes ajakirjanduskultuurides. Näiteks vene olukirjelduste puhul rõhutatakse detailide tähtsat rolli nii tegelaste tüpiseerimisel, nende isikupäraste tunnuste väljatoomisel kui ka loo vaatenurga määratlemisel. Detailide märkamine ja edasiandmine tekstis on orgaaniliselt seotud oskusega kasutada erinevaid meeli ainese talletamisel ja hiljem edasiandmisel.

Tatrik kinnitab oma uurimuses allikatele toetudes, et kirjutaja peaks kasutama erinevaid meeli, et oma kogemusi võimalikult täpselt ja mõjuvalt edasi anda. „Lisaks nähtu kirjeldamisele tuleks kasutada kirjeldusi helidest, lõhnadest, maitsetest ning ka sõrmedega kogetust.“¹⁷

Peezel selgitab, et juurdemõelduga saab kirjutaja täiendada neid fakte, mis on olulised olukirjelduse ereda idee väljatoomise sisukohalt: „Taoliste faktide kunstikavatsusliku avardamise ning omavahelise

seostamise teel organiseeritakse olukirjelduse kui kunstiteose kude.“¹⁸

Peezel illustreerib seda järgmise näitega: „Näit. jutustab olukirjelduse peategelane, ratsionaliseerija, ajakirjanikule sõna-sõnalt järgmist: „Ma kulutasin palju vaba aega leiutise proovimiseks. Selle nahka läksid ka kõik lõunatunnid – polnud aega võileibagi ära süüa.“¹⁹

Selle pisikese detaili – kodust kaasapandud võileiva unustamise – otsustas olukirjelduse autor laiemalt ära kasutada selleks, et näidata, kuivõrd haaratud oli töömees oma uuest ideest. Autor lisas näiteks juurde, kuidas naine meistrile hommikul hoolitsevalt leiva taskusse pani, kuidas mees alles õhtul, teel koju käe palitutasu libistas ja puutumatu võileiva leidis ja humoorikalt mõtles, et naise käest on jälle peapesu saada – juba nädal aega kordub sama lugu.“

Tiit Hennoste²⁰ rõhutab oma „Uudise käsiraamat“ teksti elavust, veenvust ja isikulisust, andes muu hulgas järgmisi soovitusi:

- näita: räägi inimestest, häälest, värvidest, lõhnadest jms;
- kasuta palju tsitaate ja detaile.

„Reporter peab näitama, mitte seletama. Selleks tuleb rääkida häälest, lõhnadest, värvidest ja tuua palju näiteid. Näitamine haarab lugeja kaasa, paneb ta sündmust endale ette kujutama, ise järeldusi tegema.“²¹ Hennoste soovitab kasutada konkreetseid spetsiifilisi detaile ja ütleb, et reporter peab märkama suurusi, kaalu, asjade arvu, värvi, lõhna. „Tuleb pakkuda palju täpseid ja üksikasjalikke meeledesid detaile (värve, lõhnu, hääli jms): mitte punane, vaid rubiinpunane kleit, mitte läks, vaid lonkis, mitte istus toolil, vaid lösutas korvtoolis jne.“²²

Kokkuvõtvalt on Hennoste sõnul oluline, et autor ei seletaks, vaid annaks materjali nii, et lugeja oskaks ja saaks ise järeldada. Hennoste ütleb, et detailide märkamine nõuab kirjutajalt head silma ja kõrva ning tugevat keskendumisvõimet.

„Aga samuti detailide (ülilkonna värv, näoilme, käeliigutus, asjade paigutus jne) täpset ja kohest ülesmärkimist.“²³

Seega sedastab ka Hennoste vaatlemise tähtsust ajakirjandusliku teksti ainese kogumisel. Tema sõnul

¹⁵ Tuglas, F. (1959: 574).

¹⁶ Zirnask, M. (2008).

¹⁷ Tatrik, K. (2011: 12).

¹⁸ Peezel, J. (1958: 80).

¹⁹ *Ibid.*: 78–79.

²⁰ Hennoste, T. (2008) Uudise käsiraamat. Kuidas otsida, kirjutada, toimetada ja serveerida ajaleheuudist. (2., kohendatud trükk). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

²¹ *Ibid.*: 129.

²² *Ibid.*: 153.

²³ *Ibid.*: 250.

võimaldab selle edasi andmine, kuidas allikas räägib, lugejal kuulda. Allika kehakeele edasiandmine aga annab lugejale võimaluse näha.

Lindström näiteks märkis Nõukogude ajal mõne rongis tehtud intervjuu kohta järgmist: „Mida neis vajaka jäi, oli see, et ei antud edasi seda miljööd, kus vestlus toimus. Ei olnud seda õhkkonda, seda meeleolu, polnud kuulda vedurivilet, ei ainustki pilti maastikust.“²⁴

Tuglas arutleb sõna väärtuse üle järgnevalt: „Sõnal on peale tema ideograafilise tähenduse veel mingi täitsa omaette väärtus. Tõeline luuletaja ei tunne ainult sisulist, vaid niisama ka väljendusvahendlikku inspiratsiooni. Sõnaraamat pole talle vaid paljas üheväärtuslike sõnade kogu. Ta jaotab sõnu nende muusikaliste, värvuslike või plastiliste sugestioonide järgi, mis nad temas äratavad. Veel rohkem on see kehtiv üksikuist sõnadest koostatud poeetiliste piltide kohta.“²⁵

Mittekirjakeelne väljendusviis

Otsekõne ja mittekirjakeelse väljendusviisi vahendamine tekstis annab värvikalt edasi kujutavate tegelaste isikupära ja emotsioone. Nii on rääkijale iseloomuliku kõnepruugi märkamine ja edasiandmine ka tänuväärne vahend tema portreerimiseks. „(Olemusloos) tohivad vaatlusalused persoonid käituda nagu normaalsed inimesed, rääkida nagu normaalsed inimesed, rõõmustada, pahaseks saada.“²⁶ Mind huvitas otsekõne eeskätt tekstides, kus esines veel mõni eelnimetatud tunnustest. Teisisõnu jäid vaatluse alt välja nn tavalised tsitaadid uudislugudes ja muu taoline.

Kujundid

Juba esimeste ajalehenumbrite lugemisel sai selgeks, et tunnuste hulka tuleb arvata ka kõnekujundid, sest neid esines vaadeldud tekstides arvukalt. Siiski ei pidanud ma vajalikuks eristada, kas tegu on epiteedi, võrdluse, metafoori või muu kõnekujundi liigiga, vaid piirdusin kujundi kui sellise äramärgimisega.

Loova kirjutamise tunnuste esinemine perioodil 1924–1939

Perioodil 1924–1939 leidis vaadeldud tekstides

rohkem kujundite ja üldiste detailide kasutamist ning tajude sõnastamist. Vähem esines narratiive ja portreerimist ning autori maailmateadmise väljendust (nagu eespool öeldud, ei ole selle tunnuse otsimine järgnevates perioodides põhjendatud vt joonis 1).

Võrreldes vaadeldud tunnuste esinemist väljaannete kaupa, näeme, et tendentsid on üsna sarnased (joonis 2).

Täpsem, üksikute tunnuste kaupa võrdlemine näitab, et nii võttestiku kasutamises kui ka aastate lõikes vaadeldud tunnuste esinemises ei ole väga suuri erinevusi. 1934. a on Postimehes esinenud suhteliselt vähem kujundeid ning 1924. a samas väljaandes suhteliselt vähem detaile.

Näeme, et 1924. aastal on Waba Maa kasutanud oluliselt rohkem portreerimist kui Postimees (vt Joonis 3).

Vaadeldes tajude sõnastamist, on selgelt näha, et kirjutajad on eelistanud nägemise (värvid), kuulmise (helid) ja kompimise (füüsilised aistingud + emotsioonid) sõnastamist. Oluliselt vähem on sõnadesse pandud haistmist (lõhnad) ja maitsmist (vt joonis 4).

Vaadeldud tunnuste näiteid

Autori maailmateadmine 1924–1939

Nagu eespool öeldud, tuginevad leiud minu enda maailmateadmisele ega ole selle tõttu objektiivsed.

„Sotsialistide lahingutaktika on seesama, mida on tarwitanud kõik suured wäepäälilikud Aleksander Suurest, Hannibalist, Cäsarist ja Spartakusest alates.“²⁷

„Pikk on kaswatustee eeskirjade kaudu, lühike ja mõjuw eeskjuu kaudu“ – õpetas juba Seneca.²⁸

Narratiivid (teksti ilmestavad lühilood) 1924–1939

„Hiljuti juhtus niisugune lugu, et ühes kohalikus raamatukaupluses (Martinson) üks wana ladina-keelne raamat müüia oli. Raamat puudutab tähtsal määral meie maa olusid ja on üks haruldamaist. Raamatust nõuti, tõsi küll, ehk hingehinda – 5000 marka, kuid arhiiv-raamatukogu ei saanud seda eksemplari siiski omandada. Raamatu ostis keegi Balti-sakslane, kes haruldastest raamatutest lugu peab.“²⁹

²⁴ Lindström, V. (1958). Intervjuu. Teder, M. (toim), Abiks kirjasaatjale. Tartu: Ajaleht Edasi.

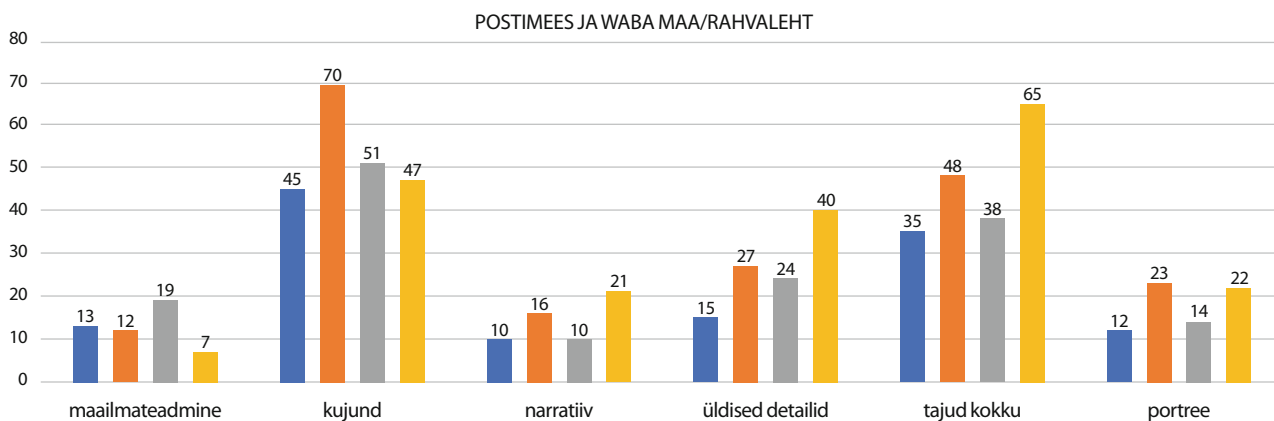
²⁵ Tuglas, F. (1959: 115).

²⁶ Projektteam Lokaljournalisten (1993). ABC des Journalismus. München: Ötschlager. (Lk 79–80.)

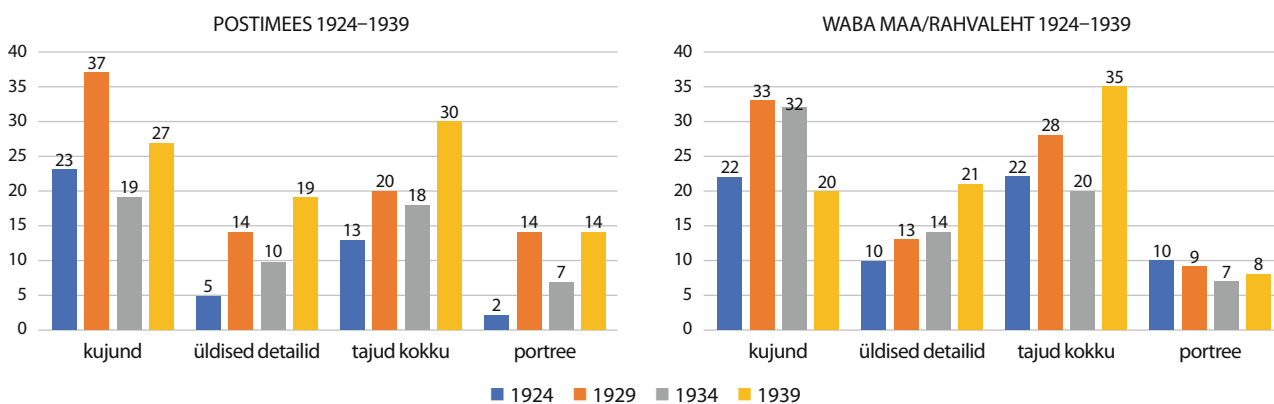
²⁷ Riigikogu rõdult. (1929). *Postimees*, 12. oktoober. (Lk 5.)

²⁸ Ennenägemata ehitused Petserimaal. (1924). Waba Maa, 11. oktoober. (Lk 6.)

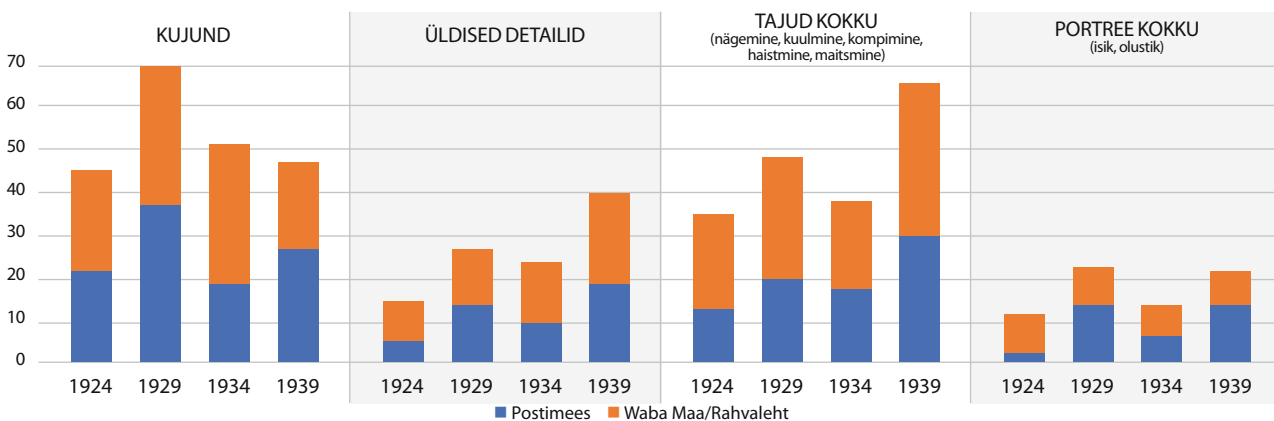
²⁹ Kultuuriline vaenelaps Tartus. Rahvusline arhiivraamatukogu kiratseb krediidi ja korteri puudusel. (1924.) *Postimees*, 9. märts. (Lk 2).

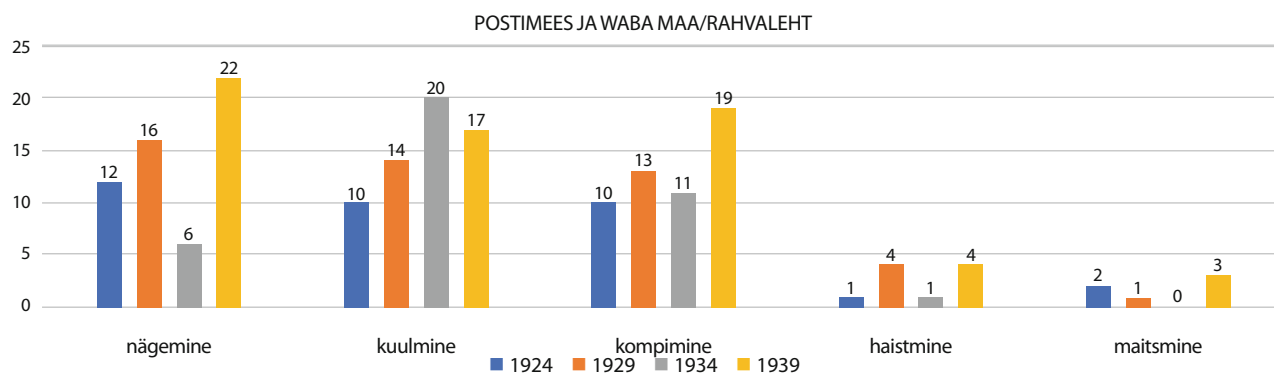
Joonis 1. Vaadeldud tunnused 1924–1939

Joonis 2. Vaadeldud tunnused väljaannete kaupa.

Joonis 3. Kujundid, üldised detailid, tajud ja portree võrdlevalt 1924–1939

Joonis 4. Tajud eraldi 1924–1939

„Ruhnulaste wanajutu järele olewat saare keskel asuwa mäe wastu ühel tormisel ööl purunenud uhke rootsi laew. Weel isaisad olewat teadnud näidata kohta, kus nad lapsepõlwes olewat näinud selle laewa wrakki: just mäekülje all soostunud mäda-järwes.“³⁰

Üldised detailid ja tajud 1924–1939

Üldised detailid

„Ilusas eeslinnas, palmide ja lillede keskel, oma kenas majas elab elatanud kulupea, kirjanik Saal, kelle raamatuid meie kõik huviga lugenud.“³¹

„Tolmunud nurk, nahkhiir, kirjast, öökull – kas see pole täielik mõttetus?“³²

Nägemisega seotud detailid

„Sinakas hämarus kattis weel maad, kui sõjalaew oma helgiwiskajatest heledad walgusjoad merd katwale jääle wiskas.“³³

„Waatasin üles ja nägin laia walget suitsuriba ja selle lõpus tumedat täppi, mis pöörase kiirusega edasi tormas.“³⁴

Kuulmisega seotud detailid

„Ragised kuulipildujad, tihe püssituli pragises sekka, kuskil metsade taga kõmmutawad rohkearwulised patareid, õhus lõhkes shrapnelle, maast paukus suurtükituld tähistawaid fugasse.“³⁵

”Till ..., till ..., till – kõlab läbi ruumide kellukese helin – lõunatund on tulnud ...“³⁶

Kompimisega (kehalise või emotsionaalse tunnetusega) seotud detailid

„Kuid waewalt jõudnud poole teeni, tundis ta hariliku sureliku kannatusi: warbad külmetasid.“³⁷

„Surun wana töömehe krobelist kätt ja soowin talle kõike head ta tulewases uues wäiketalus.“³⁸

Haistmismeelt väljendavad detailid

„Nad ühinewad tsirkuse sõnnikulõhnalise awause ees üheks jõuks, haridusele ja kihikuuluwusele waatamata.“³⁹

„Paks aurupilw – läpastawalt pahalõhnaline – tungib õue. Lõhn on higi ja mustuse lehkade segu – ja kel nõrk süda, see parem hoidku eemale.“⁴⁰

Maitsemisega seotud detailid

„Meie meiereides walmistatakse sagedasti imar-, läilamaitselist wõid, tihti on ta kibe, terawa äädika ehk wõihappe maitsega, siia juurde tuleb lisaks ka weel wõi nõndanimetatud kalamaitse.“⁴¹

„Waidlesid ja waidlesid nende maitsete üle seni kui wärske krõbisewa saia jutust magusad neelud tulid kurku ja siis lõpetasid waidluse ja koosoleku.“⁴²

Mittekirjakeelne väljendusviis 1924–1939

„Äkki peab Lurich maadlemises wahe, astub keset areeni ja hüüab: „Teie olete rumalad nagu lamabad! Hea küll, mina maadlen oma wastasega kolm minutit, teised kaks paari samuti kolm minutit, meie wõidame ja üheksa minutiga on kõik kolm paari läbi. Kas oleks teie, kes maadlust tahawad näha, siis rahul? Ei, teie wilistaks! ...“⁴³

„Mis ta, tühi, on! Selge sõnnik ja silmawesi. Pane hambad warna ja sikuta püksirihma kõwasti kokku ümber selgrootsu. Seo soolikad sõlme, muidu see läbilaskmine on liiga suur. Waat, kui tulewane suwi tuleb hea, siis wõib need soolikad jällegi umbsõlmest lahti harutada ja anda kehale, mis keha kohus.“⁴⁴

Portreerimine 1924–1939

„Waguni tuleb Järwamaa talutaat. Kangest pakasest on habemesse kaswanud jääpurikad, nii et mehe suu ümbrus tuletub meelde Põhjanaba. Mees istub pingile ja puhub. Kisub omast habemetutist välja siledaid jääporknaid.“⁴⁵

³⁰ Ruhnulane käib Vormsis kosjas. *Rahvaleht*, 6. märts 1939, lk 4.

³¹ Eestlasi Mehiko piiril. *Postimees*, 5. märts 1929, lk 2.

³² Teadus püüab unenägu seletada. *Rahvaleht*, 7. märts 1939, lk 10.

³³ Wõitluses walge hädaohuga. *Postimees*, 4. märts 1929, lk 3.

³⁴ Opel lendas propellerita. *Waba Maa*, 2. oktoober 1929, lk 3.

³⁵ Wihased lahingud Rakwere all. *Postimees*, 7. oktoober 1934, lk 3.

³⁶ 400 hoolealusel külas. *Postimees*, 6. märts 1939, lk 6.

³⁷ 12.000 sõdurit Taani wäinades. *Postimees*, 6. märts 1929, lk 5.

³⁸ Eluaegne tallimees pääseb oma jalgele. *Rahvaleht*, 3. oktoober 1939, lk 4.

³⁹ Pahlbärgi ringhääling. *Postimees*, 9. oktoober 1929, lk 5.

⁴⁰ 400 hoolealusel külas. *Postimees*, 6. märts 1939, lk 6.

⁴¹ Meie wäljaweo wõi tähtsamad wead. *Waba Maa*, 6. märts 1924, lk 7.

⁴² Riigikogu rõdult. *Postimees*, 5. märts 1929, lk 5.

⁴³ Lurich ja Aberg. *Waba Maa*, 4. oktoober 1929, lk 6.

⁴⁴ Kas tuleb hea wiljasuwi? Jutuajamine küla ilmatargaga. *Postimees*, 5. märts 1929, lk 6.

⁴⁵ Pehmetel raudteerobastel. *Postimees*, 7. märts 1929, lk 6.

„Tuledest särav peatänav, üksteist surmavad reklaampealkirjad, jooksvad ja karglevad valgusefektid, mürisevad streetcarid jne. Samas kõrvaltänavas aga pesitseb viletsus ja kollased näod seisavad kõrtsileti taga.“⁴⁶

Kujundid 1924–1939

„Järsku lakkab aga juht juhatamast, ta käed langetawad alla ja nagu noaga lõigatult waibub ka laste hoogne laul.“⁴⁷

„Ja wanaduse wiimsed tööpäewad on täis kibedat wiljakoristust. Mõningad mehed wõetakse ära kesk seda wiimast, teistele antakse päewi täis külma sügispäikest.“⁴⁸

Kokkuvõte

Kaardistasin perioodil 1924–1939 Eesti suuremate päevalehtede artiklites esinenud loova kirjutamise tunnuseid, testides valitud meetodit ühe ajavahemiku tekstide vaatlemise kaudu. See esmane sissevaade näitas vajadust teha meetodis veel täpsustusi. Töö järgnevas etapis jätan kõrvale esialgu kavandatud tunnused „autori maailmateadmine“ ja „üllatav lähenemisnurk“, kuna nende tuvastamine

sõltub liigselt vastuvõtjast.

Ajakirjanduse sisu ja vormi ning selle kaudu ka loovat lähenemist ainesele mõjutavad kindlasti majanduslikud ja poliitilised olud (1934 – vaikiva ajastu algus), pöördelised maailmasündmused (1939 – üha lähenev sõda), ühiskonnas toimuvad olulised protsessid (1929 – IV Riigikogu valimised). Näiteks on eeltoodud joonistelt näha, et millegipärast esines 1924. ja 1934. aastal mõlemas väljaandes kõiki vaadeldud tunnuseid suhteliselt vähem kui 1929. ja 1939. aastal.

Tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada paljusid erinevaid ajakirjanduse sisu ja vormi mõjutavaid tegureid. On need siis seotud ajakirjandusžanride arengu, ajakirjaniku kui professioni selgema kujunemise, ajakirjanduse ideoloogiliste muutuste või millegi muuga. Tulemuste lõpliku tõlgendamise juurde saab minna alles pärast kogu perioodi, aastate 1924–2024 kaardistamist. Siis on võimalik tulemused asetada 100 aasta perspektiivi ja ühiskonnas toimunud muutuste konteksti ning loodetavasti näidata, millised on ajakirjanduslikku loovust enim pärssivad ja soosivad tegurid.

⁴⁶ Maailmanäituse kaks palet. *Postimees*, 2. oktoober 1939, lk 7.

⁴⁷ Algkooli õpilane – suur laulumees. *Rahvaleht*, 10. märts 1939, lk 5.

⁴⁸ Ausammas August Kitzbergile. *Postimees*, 7. märts 1929, lk 5.

Ajakirjanike koduks nimetatud kompleksi
peamaja, tuntud ka kui villa Waldfried. 1930dad.
EALi arhiiv

Oma kodu, kullakallis. Eesti ajakirjanike kodu maa ja majade saaga

Helle Tiikmaa

Alguses oli mõte

1919. aastal, Eesti Ajakirjanikkude Ühingu loomisel, pandi esimesse põhikirja liidu eesmärgina kirja „ajakirjanikkude waimlise ja ainelise elu tingimuste parandamine.“¹ Pole kindel, kas kohe just puhkamisvõimaluste peale mõtlema hakati, aga üsna varsti küll.² Põhjust ju oli.

„Ajakirjandus – see on tänapäewa inimsoo õiglustunne, awalik arwamine, inimõiguste ja inimkohustuste retort. Ajakirjanikud ise – ja see ongi see suur õigluse paradoks – aga seisawad inimsoo ees kurnatutena oma kurnawast tööst, wäsinutena oma elukutsest tingitud eluwiisist, rõõmutu naer alati-lõbusal näol, eneseigi ees mahasalatud ja warjatud pettumustes. Ajakirjanikkudel polegi nende eneste elu, nad ainult elawad teiste oma, rõõmustawad ja pettuwad teiste eest;“³ kirjutab Päewaleht veel 1927. aastalgi.

Esimese sammuna tuli ajakirjanikkude ühingu juhatusel selgeks teha, kus ja missugust puhkamise võimalust liikmed üldse tahaksid.

„Esialgu oli veel selgusetu, missugune puhkeko-du peaks õieti olema: kas midagi klubitaolist, kus ajakirjanikud vabal ajal võiksid koos käia, või jälle koht, kus suvist puhkeaega saaks mööda saata. Klubi mõtte teostamine oleks mõeldav olnud ainult lin-nas, oleks ühendatud mõnesuguste halbustega ega

suudaks pakkuda puhkust ja kosutust waimule ja kehale. Puhkeko-du maal rohelistes, eemal pealinna kärast ja liikumisest – see mõte leidis järjest rohkem poolehoidjaid,“ kirjutab Mihkel Aitsam 1929. aastal tagasivaates liidu esimesele kümnendile.⁴ 1925. aastal pandi uude Eesti Ajakirjanikkude Liidu põhikirja juba selgelt kirja, et eesmärgi „ajakirjanikkude kutse-töösse süwenemiseks tarwiliste teadmiste lewitamine, nende ainelise seisukorra parandamiseks kaasa aitamine ja kutsehuwide kaitsmine“ saavutamiseks korraldab liit kõige muu kõrval ka puhke- ja vana-dekodusid.⁵

„Ajakirjanikkude puhkeko-du? Ajakirjanik ja puh-kus? Kas ajakirjanik tohib ehk suudabki üldse puha-ta? Ka meie pole „inimesed-perpetuum-mobile“d, automaadid, kes wõiksid wahetpidamatult puistata pärleid – inimeste ette. Igapäew peame enese wai-mu tükkaawal puistama teie, lugejate, ette. Peame ikka ja jälle leidma, uurima, midagi teie uudistejanu surnukssöötmiseks. Ja kust, millest meie kõige selle wiimati peame wõtma? Ka meie mahlad lõpewad lõpuks, kui meie neid wahepeal ei kaswata.“⁶

Mõeldud-tehtud

Tegemine võttis siiski omajagu aega, sest esialgu liidul lihtsalt polnud piisavalt rahalist jõudu. Nii püü-ti esmalt mõni sobiv mõisasüda rendile võtta.⁷ Koos

¹ Eesti Ajakirjanikkude Ühingu Põhikiri. (1919). Tallinna-Haapsalu Rahukogu Nõudmise osakonna registr asi Eesti Ajakirjanikkude Ühingu registreerimise üle 7.–13. juuni 1919. ERA.14.4.1167.

² Aitsam, M. (1925). Eesti Ajakirjanikkude Liit. Senise tegevuse ülevaade. – *Õitsituled*, 4. Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk 101. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/periodika/44141>; Grünthal, A. (1936). Kose kodu 10-aastane. – *Õitsituled*, 14. Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk 48. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44151>.

³ Tänapäev peomaja. Ajakirjanikkude puhkeko-du Kosel – *Päewaleht*, 23. juuni 1927. <https://dea.digar.ee/article/paevalehtew/1927/06/23/24>

⁴ Aitsam, M. (1929). Kümme aastat. Tagasivaade Eesti Ajakirjanikkude Liidu tegevusele. – *Õitsituled*, 8. Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk. 126-127. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44145>.

⁵ Eesti Ajakirjanikkude Liidu põhikiri. (1925). Tallinna-Haapsalu Rahukogu Registreerimise Osakonna Toimetus Eesti Ajakirjanikkude Liidu põhikirja registreerimise asjas 2. mail 1925. ERA.14.4.1166.

⁶ Tänapäev peomaja. Ajakirjanikkude puhkeko-du Kosel – *Päewaleht*, 23. juuni 1927.

⁷ Aitsam, M. (1925). lk 101.

Kultuurkapitali ajakirjanduse sihtkapitali loomisega tekkis peatselt lootus, et valitsus võib lubada selle põhikapitali kinnisvarasse mahutada⁸ ja nii saaks liit puhkekodu päriseks osta.

Nüüd leidis ajakirjanike liidu juhatus, et vajab liidu liikmetelt kindlamat sõnumit, mida ja kust otsida. Jaanuaris 1926 peetud üldkogu otsuse alusel saadeti liikmetele kaks ankeeti, valikus puhke- ja vanadekodu või ühissuvila hankimine. 96 ankeedist saabus tagasi 38. Puhkekodu mõtet toetasid kõik, ühissuvilat ainult 17, samas kui 21 oli vastu. Seega võis juhatuse tegutseda, selge siht silme ees.⁹

Ostuvõimelisemal liidul käis kosilasigi, küll valitsusasutusi, küll eraisikuid. Kahel korral käidi ka kohal, kuid pakutud mõisa- või talumajad ei sobinud kas hinna, korrasoleku või asukoha poolest.¹⁰ Liidule meele järgi olnud Viimsi mõis jäi saamata, sest see annetati Vabadussõja tegude eest kindral Laidone-rile.¹¹

1926. aasta novembri lõpus sai ajakirjanike liidu juhatus teada, et saadaval on nn Linkvisti (kirjutatud ka Linquist) suvila Kosel.¹² Tegemist oli 1870-ndail kaupmees Robert Kochile¹³ ehitatud villaga, millele pandi kandi ja ajastu kombe kohaselt nimeks Waldfried (Metsarahu). 1921. aastal oli selle ostnud pangategelane Gustav Linkvist.¹⁴ Maja polnud just parimas seisus, kuid koht oli kaunis ning Tallinnast parasjagu, seitsme kilomeetri kaugusel, kesklinnaga hästi ühendatud.

Harju Panga ja muude äride pankrot¹⁵ oli viinud villa Linkvisti käest enampakkumise järel Eesti Panga omandusse. Nende poole ajakirjanike liit nüüd pöörduski, pakkudes ostuhinnaks 4 miljonit marka – nii palju oli suvila pangale koos kohtu- ja muude kuludega oksjonil maksma läinud. Sellest 3,5 miljonit lubati tasuda kohe, kui valitsus annab loa ajakirjanduse siht-

kapitali põhivara kinnisvarasse paigutada.¹⁶

Ilusa paiga ihaldajaid olevat olnud teisigi, seega pidi ajakirjanike liidu juhatus survestama nii kultuurinõukogu kiiremini otsustama, ise lisaks krediitvõimalusi otsima kui ka jätkuvalt kinnitama Eesti Pangale, et nad ikka kindlad ostjad on.¹⁷ 1927. aasta märtsis andis liidu üldkogu valitud suvekodu- le heakskiidu¹⁸ ja juhatusele volituse vajaliku laenu võtmiseks.

4. aprillil tuli teade valitsuse otsusest lubada sihtkapitali raha kinnisvara soetamiseks kasutada, kuid nüüd oli Eesti Pank ise hakanud villaga plaani pidama. Või oli see vaid viis hinda üles kruvida? Seda ei ole enam võimalik selgeks teha. Ajakirjanike liit igal juhul ei loobunud ja 4. mail sõlmiti eelpeping.

15. mail kinnitas liidu üldkogu 6 miljoni marga suuruse lisaeelarve, milleks raha pidi tulema laenudest ja obligatsioonidest. Otsustati ka kinnisvarale sobilik nimi anda – Eesti ajakirjanikkude kodu.¹⁹ Eesti Pangaga sõlmiti ostu-müügileping, millega ajakirjanike liit sai villa Waldfriedi ja ümberkaudse maa omanikuks, kokku 6000 ruutsülda (ligikaudu 3 hektarit). Kinnisvara läks maksma 4 326 867 marka. Sellest 3,5 miljonit tuli ajakirjanduse sihtkapitali põhivara arvelt, ülejäänud kattis liidu sularaha ning laen sealtsamast Eesti Pangast.²⁰ 18. mail võttis ajakirjanike liidu juhatus maja vastu.

Kodu avati pidulikult vaid veidi üle kuu peale ostmist, 22. juunil. Aukülaliseks oli palutud koguni riigivanem Jaan Teemant, kes „mõjuvatel põhjustel“ osaleda ei saanud,²¹ aga adjutantiga kirjaliku ter- vituse saatis. Kohale tulid siseminister Hünerson, haridusministeeriumi kunstiosakonna juhataja Ney, Londoni saadik dr Kallas, Tallinna-Harju prefekt Tolmoff, hulk muid seltskonnategelasi ja muidugi ajakirjanikke.²²

⁸ Ajakirjanikkude puhkekodu Kosele. – *Kaja*, 5. detsember 1926. <https://dea.digar.ee/article/kaja/1926/12/05/1/27>.

⁹ Aitsam, M. (1926). Eesti Ajakirjanikkude Liit. Jooni liidu 1925/1926. a. tegevusest. – *Õitsituled*, 5, Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk 112. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44142>.

¹⁰ Eesti Ajakirjanikkude Liit. Jooni liidu tegevusest 1926/1927. a. – *Õitsituled*, 6, 1927, Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk 54-55. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44143>.

¹¹ Aitsam, M. (1929). lk 126-127. Vt ka EAL-i 12. kongress. Stenogramm. 5.02.1999. EAL-i arhiiv.

¹² *Õitsituled*, 6, 1927, lk 54-55.

¹³ Robert Koch kuulus kaupmeeste suguvõssa, kes omas Tallinnas ja Harjumaal mitut hoonet. Vt Vikipeediast: <https://et.wikipedia.org/wiki/Koch>.

¹⁴ Lindmaa-Pihlak, S. (1997). Arhitektuuriajaloolised eritingimused. EAL-i arhiiv.

¹⁵ Rimmelgas, J. (1978). Ajakirjanike Kodu Kosel. Mälestuskilukesi minevikust. *Eesti Päevaleht = Estniska Dagbladet*, 17. juuni. <https://dea.digar.ee/page/estdagbladet/1978/06/17/5>.

¹⁶ *Õitsituled*, 6, 1927, lk 54-55; Aitsam, M. (1929). lk 126-127.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Ajakirjanikud ühes meeles. – *Postimees*, 21. märts 1927. <https://dea.digar.ee/article/postimeesew/1927/03/21/5>.

¹⁹ Eesti ajakirjanikkude kodu. – *Postimees*, 16. mai 1927. <https://dea.digar.ee/article/postimeesew/1927/05/16/4>.

²⁰ Eesti Ajakirjanikkude Liit. 1927/1928. tegevuse ülevaade. – *Õitsituled*, 7, 1928. Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk 77. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44144>.

²¹ Eesti Ajakirjanikkude kodu awatud. – *Päevaleht*, 24. juuni 1927. <https://dea.digar.ee/article/paevalehtew/1927/06/24/8>

²² Ajakirjanikkude kodu awatud. Ilus puhkekodu närwepingutawa tööga koormatud ajalehemeeeste. – *Sakala*, 25. juuni 1927. <https://dea.digar.ee/article/sakalaew/1927/06/25/3>; Eesti Ajakirjanikkude kodu awatud *Päevaleht*, 24. juuni 1927.

Koht, kuhu pista mitte sulle, vaid oma pea²³

Kuigi ka enne ostulepingu sõlmimist oli teada, et kulud ostmisega ei lõpe, osteti vist natuke siiski põrsas kotis, sest esmamulje kirjeldus 1927. aasta Õitsituledes liidu tegevuse ülevaates on dramaatiline: „Juba tema esimene ülevaatus ajas pisut hirmu peale: otsekui sõda oli käinud läbi kõikidest ruumidest!“

Lagunenud villas olid ruumid räpased, ukсед ja aknad lõhutud, sisemine kanalisatsioon purustatud, tapeedid rebitud, laed vihmast rikutud. Ka park oli metsistunud ja köögiviljaaia asemel „ainult tuiskav liiva-väli“.²⁴ Ehkki liidu rahakott oli ostuhinna tasumisega tühjaks saanud, ei tahetud ega tohtinud kinnisvara kordategemist edasi lükata. Tööks ja sisustuse hankimiseks kasutati krediiti ning kogu hind ulatus miljonini.²⁵ Et seda saada õnnestus, näitab, kui kõrgel oli usaldus liidu võimekuse vastu oma laenuks tasuda.

Maja esimesele korrusele tehti saal, lugemistuba, söögitoad, einelauaruum, büroo ja köök, teisele korrusele aga liikmetele-külalistele mõeldud 15 päikeseküllast suurte klaasrõdudega tuba,²⁶ lisaks olid torni-, keldri- ja pööningukambrid.²⁷ Sakala hinnangul 30-40 aastat vana puumaja „selleaegse ehitusena ei paku väliselt huwitust“.²⁸

Alles aastakümneid hiljem peeti historistlikus stiilis ehitist, mil paekivist soklikorrus, kaarjad aknaavad, üle 20 cm laiusega fassaadilaudis ja omapärased kumerad paekivist trepid, nii väärtuslikuks, et see kaitse alla võtta ning renoveerimisele ranged reeglid kehtestada.²⁹

Küll aga kiideti koduakendest avanevat vaadet ja parki: „[W]aatame meie maja tornist Tallinna poole – südames hea meel, et see tolmupada paariks tunnikski meist weidi kaugemal! Wõi kui näeme rõdu aknast, kuidas oraw kuuse otsas nakitseb oma käbide kallal. Ja Pirita jõel sõidawad paadis poiss ja plika ning kuuleme kui see plika laulab: „strasti ostõili“ ... Aga kõige ilusam on siiski meie park. 6000 ruutsülda paradiisi à la Eesti. Seal on olemas kõike: põldu,

nurmi, mäe- ja orumudeleid, ilusaid metsawahelisi teid, puiesteed, lehtmajakesed, kuusekuhilad, kastanite püramiidid, warjulised murupingid, puude otsas kunstlikke ja loomulikke linnupesid. Iga nurk on isesuguse iluga.“³⁰

Kui alguses muretses liidu juhatus, et tube on ehk liiga palju ja maja piisavalt ei kasutata, siis vaid mõni kuu hiljem hakati plaanima laiendust, sest kodu jäi kitsaks ja ei mahutanud ära kõiki puhata soovijaid. Juba 1927. aasta oktoobris kiitis peakoosolek heaks plaani ehitada kõrvalhoone ümber teiseks puhkemajaks, et soovijatele tube ikka jaguks ning ka eesmärgiks olnud vanadekodu või lihtsalt püsielanike jaoks ruumi leiduks. Uue maja jaoks kasutati ära kõrvalhoone, vana tollakuur. 12 ruumika elutoa, veevärgi, vannitubade ja kõrvalruumidega teine maja läks maksma umbes 1 400 000 senti.³¹

Ka tähendas lisamaja vajadust uue mööbli järgi. Tegelikult polnud veel peamaja ühisruumidki täielikult möbleeritud. Siin tuli palve peale appi uus riigivanem Jaan Tõnisson, kelle abil saadi toetust ning ümmarguselt poole miljoni sendi eest möbleeriti 18 tuba, söögituba ja büroo.³² Paekivimüüri ümbritsetud parki ehitati ka tenniseväljak, mis lubas aluse panna tenniseklubile. Samuti olid pargis triiphooone ning juurvilja- ja õunaaed oma majapidamise tarbeks.³³

Puhkamisvõimalusele ja püsikülalistele lisaks sai ajakirjanike kodust pidu- ja esindusmaja. Ajakirjanike balle seal ei korraldatud, aga traditsiooniks kujunesid jaani-, aastavahetus- ja maipeod. Esimene jaanipidu peeti maha kohe avamisele järgneval päeval. Kodu katuse all toimusid nüüd kõik liidu üld- ja peakogud, võeti vastu väliskülalisi. Oma kümnenda aastapäeva pidu said ajakirjanike katuse all pidada ka kirjanikud, kel sel ajal veel oma kinnisvara puudus.³⁴

Tallinnast eemal elavad ajakirjanikud nurisesid veidi, et ajakirjanike kodu on Tallinna külje all, pigem sealsete ajakirjanike eesõigus ehk siis mujal elavatele ajakirjanikele raskemini kättesaadav.³⁵ Suvekülaliste arv siiski mitmeid aastaid ainult tõusis, kuni 1933.

²³ Tänapäevane peomaja. Ajakirjanikkude puhkekodu Kosel. – *Päevaleht*, 23. juuni 1927.

²⁴ *Õitsituled*, 6, 1927, lk 54-55; *Õitsituled*, 7, 1928, lk 77.

²⁵ *Ibid.*; 1. jaanuarist 1927 oli kehtima hakanud kroon (1 kroon vastas 100 margale), mistõttu ülevaates mainitakse summat 1 000 000, miljon senti.

²⁶ Ajakirjanikkude kodu avatud. Ilus puhkekodu nārwepingutawa tööga kooramatud ajalehemeestele. – *Sakala*, 25. juuni 1927

²⁷ Aitsam, M., (1929), lk. 126-127; Tänapäevane peomaja. Ajakirjanikkude puhkekodu Kosel – *Päevaleht*, 23. juuni 1927.

²⁸ Ajakirjanikkude kodu avatud. Ilus puhkekodu nārwepingutawa tööga kooramatud ajalehemeestele. – *Sakala*, 25. juuni 1927.

²⁹ Lindmaa-Pihlak, S. (1997).

³⁰ Tänapäevane peomaja. Ajakirjanikkude puhkekodu Kosel. – *Päevaleht*, 23. juuni 1927.

³¹ *Õitsituled*, 7, 1928, lk.77.

³² Aitsam, M.(1929). lk. 126-127.

³³ *Ibid.*

³⁴ EAL aasta kroonika. – *Õitsituled*, 11, 1933. Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk 72. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44148>.

³⁵ Ajakirjanikkude liit, sihtkapital ja ajakirjanikud ise. – *Postimees*, 8 veebruar 1928. <https://dea.digar.ee/article/postimeesew/1928/02/08/48>.

aasta juunis-juulis jõuti rekordilise 56 inimeseni.³⁶ Talviti oli külalisi alati palju vähem. Peamaja, mis polnud talvekindlaks ehitatud, pandi hiljem külmal ajal kinni, kuid uues majas, kuhu seati sisse ka soe söögisaal, elas mõni liidu liige aasta ringi.³⁷

1936. aastal ajakirjanike kodu kümnenda aasta-päeva puhul kirjutas August Grünthal: „Võib julgesti kinnitada, et puhkekodu loomine mitte millestki on päris imestamisväärne saavutus. Kose ühiskodu on aja jooksul muutunud asendamatuks teiseks koduks kõigile ajakirjanikele ja nende sõpradele.“³⁸ Liidu 1927. aasta tegevusülevaates Õitsituledes ollakse kindlad, et ajakirjanike kodu tähendas „paljutöotavat pööret Eesti ajakirjanikkude pere elus. Eestkätt lähendab ta lahkuminevate vaadetega inimesi üksteisele, mis ei jäta oma mõju avaldamata meie avalikus elus.“³⁹

Võlg on võõra oma

Nagu öeldud, tegi liit 1927. aasta kevadel kodu ostes ja remontides tühjaks nii oma rahakoti kui ka võttis kaela suured võlad. Kuigi koht, kus kinnisvara asus, oleks võimaldanud üsnagi tulukat äriettevõtet pidada, tahtis liit, et see oleks ajakirjanike ühine kodu.⁴⁰ Nii ei saanud hindu kõrgeks kruvida ei tubadele ega toitlustamisele.

Mais 1927, enne kodu avamist oli peakoosolek ühe toa ööpäevahinnaks määranud 100 marka,⁴¹ mida hiljem küll muudeti. Esialgu oli ruumipuudusel püsielanikke ja külalisi ka nii vähe, et majapidamiskulu tuluga tasakaalu viia ei jõutud.⁴² Kultuurkapitali ja riigikassa poole juhatuse (enam) pöörduda ei tahtnud, kuid „loomulikuks abinõuks osutus /-/ kogu rahva kaasatõmbamine, kelle teenistuses ajakirjanikud seisavad.“⁴³ Selle kaasatõmbamise vahendiks sai loterii.

Tegelikult tehti esimene katse laiemalt rahvast kaasata päev peale avamist aastal 1927. Jaanilaupäeva suvepeol korraldati lisaks jaanitulele, ilutulestiku-

le ja tantsule loterii, „kus rohkesti väärtuslikke asju, nagu raadioaparaate, jalgrattaid, grammofone, prii sõidupilet lennukitel jne. väljaloosimisele tuleb. Ajakirjanikud loodavad, et publik neid ka sel korral ära ei unusta. Peo sissetulek läheb sulemeeste puhkekoodu heaks.“⁴⁴

Suurem – ja nagu ajapikku selgus, väga nutikas – lahendus oli aga mõte korraldada üleriigiline loterii. Esimesel korral, 1927. aastal plaaniti erinevate auhindadena kokku välja jagada 5 miljonit marka, teisel korral, 1930. aastal 100 000 krooni. Sellise loterii korraldamine vajas valitsuse luba. Mis ka anti, „hinnates ajakirjanduse teeneid riiklikus elus.“⁴⁵

„Kes saab miljonäriks?“ küsis Järva Teataja 1927. aasta augustis, ja selgitas: „Ajakirjanikkude liit koputab oma kollektiivse sõrmega nüüd esimest korda Eesti rahwa rinnale, et „wajame ka natuke raha!“ ... Loosimise tähtaeg on määratud käesoleva aasta nowembrikuu peale kindlaks ja edasi seda ei lükata mitte, nagu see seni harilikult moes on olnud, suurte loosimiste juures.“⁴⁶ Kuna loositähed oli kujundatud vekslit meenutama, kiitis Kaja septembris omalt poolt: „See on weksel, mida igapäev endale soetada võib, seda ei protesteerita.“⁴⁷

Esimene loterii osutuski populaarseks ja Õitsituledes aasta ülevaates sai liit rahul olla: „Loositähti osteti hea innuga, koguni üksikud asutused otsustasid selleks määrata kümnetesse tuhandettesse ulatuvaid summe. Võib öelda, et kõik loositähed ära müüdi, mis näitab, et ühiskond ajakirjanikkudele südamest kaasa tunneb.“⁴⁸ Tõusnud tulust tasuti ajakirjanike kodu hankimisega tekkinud võlad, välja arvatud kultuurkapitali põhivara võlg, ning sellest jäi üle ka kõrvalhoone ümberehituseks.

Kodu majandamine oli siiski pigem kulu kui tulu, nii tuli juhatusel „rabeleda nagu mõnel raskustesse sattunud ärimehel. Peaegu iga jumala päev oli tarvis kulutada panga uksi, diskonteerida või pikendada

³⁶ Taklaja, J. (1932). Kahe aasta kroonikat. E. A. L. tegevusest ja välissuhetest 1931. ja 1932. aastal. – *Õitsituled*, 10. Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk 107. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44147>.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Grünthal, A. (1936) lk.48.

³⁹ *Õitsituled*, 6, 1927, lk 54-55.

⁴⁰ *Õitsituled*, 7, 1928, lk 77.

⁴¹ Eesti ajakirjanikkude kodu. – *Postimees*, 16. mai 1927.

⁴² *Õitsituled* 7, 1928, lk 77.

⁴³ Aitsam, M. (1929). lk 126-127.

⁴⁴ Ajakirjanikkude jaanituli. – *Kaja*, 23. juuni 1927. <https://dea.digar.ee/article/kaja/1927/06/23/1/33>.

⁴⁵ Aitsam, M. (1929). lk. 126-127.

⁴⁶ Kes saab miljonäriks? – *Järva Teataja*, 5. august 1927. <https://dea.digar.ee/article/jarvateatajaew/1927/08/05/23>.

⁴⁷ Weksel, mida ei protesteerita. – *Kaja*, 8. september 1927. <https://dea.digar.ee/article/kaja/1927/09/08/1/82>.

⁴⁸ *Õitsituled*, 6, 1927, lk 54-55.

mõnd vekslit“.⁴⁹ Korralit juba edukat lahendust, loteriid, mis jälle head tulu tõi ja võimaldas pangavõlad tasuda, kohustused õiendada ning raha jäi ülegi.⁵⁰

Kuna liit oli siiski ajakirjanike, mitte puhkekodu-pidajate liit, anti ajakirjanike kodu pidamine rendile ja jäeti endale vaid kontrollija ning juhtnõõride jagaja õigused. „[N]agu esialgsed andmed näitavad, ei tule liidul enam Kose majapidamisele maksa juure. Sellega on saavutatud võrdlemisi suur kokkuvõtte, umbes neli tuhat krooni aastas,“⁵¹ hindas August Grünthal 1930. aasta tagasivaates.

Ja kuus aastat hiljem, 1936. aastal lisas ta: „Ennekoike peame nentima järgmist tõika: ajakirjanikel on olnud rohkem praktilist meelt kui paljudel teistel vaimse töö tegijail. Ajakirjanikel on juba olemas oma ühiskodu, kuna teised alles käivad ringi plaanidega. /-/ Kodusse on investeeritud Kr. 90.000.–, kuid kinnisvara reaalkaalu hinnatakse praegu vähimalt Kr. 120.000.–le. /-/ Ajajooksul on majapidamine seatud sellisele alusele, et see end tasub, kuna pressiballist laekuv tulu läheb kodu üldiseks korrastamiseks. Nii-siis majanduslikust küljest, mis asja juures on muidugi kõige tähtsam, Kose kodu on kõigiti kindlustatud.“⁵²

Kodutu kodu

Ajakirjanike liit oli oma kodu kindlustanud tule vastu kohe, kui selle omanikuks sai. Majanduslik kindlustatus võttis mõne aasta aega, kuid see saavutati. Mille vastu ei olnud aga võimalik kindlustada, oli poliitiline keeristorm.

1940. aasta aprilli lõpus peeti ajakirjanike kodus korralist peakoosolekut, valiti mõni uus juhatuse lii-

ge, kinnitati rahaline aruanne ja eelarve. Olulisim oli ajakirjanike öötööga seonduv resolutsioon.⁵³ Kuid saabus juuni ja juunipööre, mis paiskas kõik plaanid uperpalli.

12. juulil teatasid Postimees ja Päevaleht, et ajakirjanike liit ühineb Eesti Töötava Rahva Liidu valimisprogrammiga ja astub ametiühingute keskliitu.⁵⁴ Juulis ja augustis toimus ajakirjanike kodus kaks erakorralist peakoosolekut, kus kiideti heaks keskliitu astumine, uus põhikiri – mis avas ukseid uut tüüpi ajakirjanikele –, lahkumine Rahvusvahelisest Ajakirjanike Organisatsioonist, kultuurkapitalide ümberkorraldus ja vana juhatuse asendamine uute tegelastega,⁵⁵ kelle valdusse läks üle ka kogu liidu vara. Liidu raamatupidamine, kodu ja vara vaadati üksipulgi üle ning pandi kirja.⁵⁶ „Sellega loodeti liidu varandusi säästa natsionaliseerimise eest,“ kirjutab liidu viimane asjaajaja Siegfried Veidenbaum oma mälestustes.⁵⁷ Kasu sellest sammust siiski polnud.

Ajakirjanike liit hajus ametiühingute keskliitu ning likvideeriti koos teiste nn kodanlike aja ühingu-tega ENSV Rahvakomissaride Rahvanõukogu 1940. aasta 9. oktoobri poliitharidustöö korraldamise määrusega.⁵⁸ Ajakirjanike kodu ametiühingute keskliidu omandusse ei läinud. 1940. aastal elas peamajas Johannes Lauristini isa oma vabaabielunaisega ning väiksemasse lubati kodutuks jäänud tallinlanna oma pojaga. Naisele pakuti koristajatööd, sest suvel puhkas majas rohkesti punategelasi.⁵⁹ Saksa ajal olevat kohalike elanike jutu järgi ajakirjanike kodu suures majas olnud hospital, väikeses aga Kose Algkool. Sõja järel olnud seal mõnda aega ühiselamu sõja-

⁴⁹ Grünthal, A. (1930). Lühike tagasivaade liidu 1930. a tegevusele. – *Õitsituled*, 9. Tallinn: Eesti Ajakirjanikkude Ühing, lk 126. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/44146>.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Grünthal, A. (1936). lk 48.

⁵³ Eesti Ajakirjanikkude Liit pidas peakoosolekut. – *Uus Eesti*, 29. aprill 1940. <https://dea.digar.ee/article/uuseesti/1940/04/29/19>.

⁵⁴ Eesti Ajakirjanike liit ühineb Töötava Rahva Liidu valimisprogrammiga. – *Postimees*, 12. juuli 1940. <https://dea.digar.ee/article/postimeesew/1940/07/12/8>; Ametiühingute liikmete arv tõusnud kahekordseks. – *Päevaleht*, 12. juuli 1940. <https://dea.digar.ee/article/paevalehtew/1940/07/12/18>.

⁵⁵ Ajakirjanike Liidu liikmeks kõik kutselised ajakirjanikud. – *Postimees*, 22. juuli 1940. <https://dea.digar.ee/article/postimeesew/1940/07/22/8>; Ajakirjanikud Eesti Ametiühingute Keskliitu. – *Rahva Häääl*, 22. juuli 1940. <https://www.etera.ee/zoom/76740/view?page=4&p=separate&search=Ajakirjanikud%20Eesti%20Ameti%C3%BChingute%20Keskliitu&tool=search&view=0,4002,5973,4589>; Ajakirjandus töötava rahva teenistuses. – *Postimees*, 19. august 1940. <https://dea.digar.ee/article/postimeesew/1940/08/19/6>.

⁵⁶ Veidenbaum, S. (1985). Tundmata tulevikku. Toronto: Oma Press. via Tootsen, T.

⁵⁷ (2004). Seitsmes suurriik Eestis. Tallinn: Revelex, lk 198: „Erakorralisel peakoosolekul valiti uus juhatuse, eranditult uute meestega. Liidu asjaajaja kohal pidi tulema muudatus, kui uus juhatuse on üle võetud. Ülevõtmine toimus Kosel Ajakirjanike Kodu, kus asus kõik vara ja raamatupidamine. Liidu asjaajajana pidin esitama uuele laekurile, Leo Aisenstadtile raamatupidamise aruande. Viimane oli majandusteadlane ja sel ajal ka juba uueks majandusministri abiks. Raamatutega jäi ta rahule. Uue majavanemana A. Vaarandi tegi paralleelselt inventari kontrolli. Ta isegi ronis redeliga aedniku maja katusealusele ja asus lugema seal leiduvaid tühi lillepotte, milledest meil aimugi polnud. Ta pani ka need kirja. Viimases järjekorras tutvuti liidu jookide keldriga, kus oli veel rikkalik tagavara prantsuse konjakeid, välismaa veine ja šampust. Maas alles lahtipakkimata kastides olid hiljuti ostetud Valga liköörid ja konjakid.“

Veidenbaum, S. (1985). Tundmata tulevikku. Toronto: Oma Press, lk 112–113.

⁵⁸ ENSV Kultuuriasutuste ajaloo teatmik. 5. osa. Loomingulised liidud ja ühingud 1940–1970 (1986). Tallinn: Eesti NSV Arhiivide Peavalitsus, lk 5.

<https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:604489/392548/page/7>. Väljaandes on määruse kuupäevana antud 4. oktoober 1940, kuid ENSV Teataja 1940 annab määruse kuupäevaks 9. oktoober 1940.

⁵⁹ Tamm, T. (1968). Need teod süüdistavad II. Dokumentaalteos Eesti kannatusaastast 1941. Toronto, lk 41–44.

väelastele.⁶⁰ 1945. aastal ühendati Kose Tallinnaga, nagu ka Merivälja, Pirita ja Iru-Lepiku.⁶¹ Endistest ajakirjanike kodu majadest sai üüripind – esialgu olid majades ühiskorterid, hiljem lisati vaheseinad ja saadi väikekorterid, peamiselt kööktoad.⁶²

1950-ndatel oli õhus plaan anda endised kinnistud 122 ja 472 ehk seesama ajakirjanike kodu krunt riigiomandist üle Polügraafiatööstuse, Kirjastuste ja Raamatukaubanduse Valitsuse Ajalehtede-Ajakirjajade Kirjastusele. Sinna pidi tulema puhkemaja Rahva Häälele. Tallinna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomiteele andis ülesande ajalehtede-ajakirjajade kirjastus, otsuse tegi Mere rajooni täitevkomitee.⁶³ Kuid tundub, et sinna see mõte ka jäi, sest kui ajakirjanike liit oma kunagist kodu tagasi taotles, olid majad täis üürnikke.

Mis aga puutub ajakirjanike puhkamisvõimalustesse, siis sellega hakkas tegelema ENSV Ajakirjanike Liit, millele Nõukogude võim andis armulikult eluloa 1957. aastal – seda loomulikult üleliidulise organisatsiooni kohaliku osakonnana. 1961. aastal eraldati liidule maja Meriväljal, mis ehitati ümber puhkekoduks.⁶⁴ ENSV Ajakirjanike Liidu käsutusse jäi see kuni 1984. aastani.⁶⁵ Liit katsetas läbi aastate nii koostööd olemasolevate sanatooriumitega kui ka päris oma puhkekoduvariante. Ühe viimasena ehitati neli suvilat Doorakule (kirjutatud ka Tooraku).⁶⁶ Ühtlasi jaotas liit välismaiste puhkekodude tuusikuid. Ühistegevusest ja pidudest peeti samuti lugu – korraldati suvepäevi, ajakirjanduspäeva tähistamisi. Oma kodust toona ei räägitud.

Liidu raudvara⁶⁷

Ajad muutusid, jutud muutusid julgemaks, mälu toodi peidust välja. 1989. aastal, 8. erakorralisel kongressil viskas ENSV Ajakirjanike Liit oma nimest

välja NSV ja sai uuesti Eesti Ajakirjanike Liiduks. Vladimir Raudsepp, kes jagas nooremate osalistega oma mälestusi sõjaeelsest ajakirjanike liidust, selle tegevusest ja ajakirjanike kodust, viitas ka, et „praegune ajakirjanike liit on kuidagiviisi siiski ka selle kodanliku aja Eesti Ajakirjanike Liidu mantlipärija ja õigusjärglane“.⁶⁸

Uues põhikirjas võeti eeskujuna 1925. aasta omast ning kuigi põhieesmärgina pandi kirja üldsuse informeerimisele suunatud kutsetegevuse soodustamine, siis järgmisena nimetati ühistunde süvendamist. Selle saavutamiseks pidi liit hakkama looma oma liikmetele võimalusi tervist tugevdada, puhata ja sportida.⁶⁹

Evald Tooms arvas, et „paljud probleemid jõuaksid leheveergudele, eetrisse küpseimana, läbimõelduimana, kui me nende üle omavahel aru peaksime, diskuteeriksime, need n.-ö läbi seediksime. Siit viivadki niidid meie liitu. On vaja kohta, kus ajakirjanikud saaksid kokku tulla, maha istuda ja omavahel aru pidada.“ Ajakirjanike liidul oli küll Tallinnas, Narva maanteel, kuid Toomsi meelest sellest ei piisanud. Vaja oli ikkagi päris oma puhkekodu.

Aado Slutski sõnul oli juba enne pöördelist kongressi mõnele liikmele meenunud endine ajakirjanike kodu Kosel. Seda käidi vaatamaski, kuid midagi rohkemat liidu presiidium ette ei võtnud.⁷⁰ Nüüd oli teema uue juhatuse laual, kes pöördus valitsuse poole, et omaaegne ajakirjanike kodu liidule tagasi saada.⁷¹

„1990. a jaanuaris jõudsimme isegi nii kaugele, et toleaegne Eesti NSV Ministrite Nõukogu andis korralduse, millega ütles, et „okei, võtku ajakirjanikud need oma kaks lagund maja sealt“. Oleks võinud ju ka siis nad kätte saada, kuid seal oli üks pisikene konks juures – kõigile nendele inimestele, kes olid sinna sisse kirjutatud, oleksime pidanud korterid vastu andma,“ selgitas kuus aastat hiljem, 10. kong-

⁶⁰ Lindmaa-Pihlak, S. (1997).

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*; Teateleht registreeritava maavalduse kohta. *Mere rajooni TSN otsus 6.09.1951, prot nr 251*. EAL-i arhiiv.

⁶⁴ ENSV Kultuuriasutuste ajaloo teatmik (1986: 5). lk 8.

⁶⁵ Eesti NSV Ajakirjanike Liidu juhatuse sekretariaadi koosoleku protokoll nr 27, 9.02.1984. *Eesti NSV Ajakirjanike Liidu juhatuse sekretariaadi koosolekute protokollid koos lisadega*. ERA.1950.1.408.

⁶⁶ Dooraku puhkekodude alune maa ei kuulunud liidule, vaid oli õigusvastaselst võõrandatud ja läks tagastamisele, mis tegi suvilatest õigusvastaselst ehitatud hooned. Suvilad ehitatud liit ostis maa omanikult ära, kuid mõne aja pärast müüis majad ja maa maha. EAL-i juhatuse protokoll nr 2, 20.07.1989. EAL-i arhiiv.

⁶⁷ „Aga Siegfried oli õnnelik, et see maja ja krunt on siiski jälle Ajakirjanike Liidu oma.“ *See on teie raudvara!* – Tootsen, T. (2024). *Eesti ajal edenenu*. Tallinn: Maagiline Ruum.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ ENSV Ajakirjanike Liidu erakorraline 8. kongress, 05.–06. 05.1989. Materjalid. EAL-i arhiiv.

⁷⁰ *Ibid.* Ado Slutsk: „Vahepeal tekkis niisugune väga huvitav ja absoluutselt põhjendatud vajadus taas elustada ja tagasi saada Eesti ajakirjanike kodu Kosel. Sellest oli palju juttu ja see on tänastes dokumentides ka sees. ... Me käisime, Jüri Raudsepp ja Ivo Valter, seal vaatamas ja presiidium pidi seda käsile võtma ja sinna paika ta jäi“

⁷¹ Eesti Ajakirjanike Liidu pöördumine ENSV Ministrite Nõukogu esimehe I. Toome poole 03.12.1989. EAL-i arhiiv; Tooms, E. (ETA). (1990). Eesti Ajakirjanike Liit kutseühinguks. *Päevaleht*, 18. aprill. <https://dea.digar.ee/article/paevaleht/1990/04/18/12>.

ressil lahkuv esimees Märt Müür.⁷² Kortereid, mida liidul mõnevõrra oligi jagada, eelistati anda siiski oma liikmetele.

See ei tähendanud aga loobumist. Taasiseseisvumine avas uusi võimalusi. 1992. aasta veebruaris esitas Müür esimehena Tallinna Linnakohtule avalduse, et tunnistada liit omandireformi õigustatud subjektiks.⁷³ 1993. aasta 5. veebruaril jõustus seadus õigusvastaselt võõrandatud vara tagastamisest.⁷⁴

11. veebruaril aga kandis Müür juhatusele juba ette, et linnavarade ametis on olemas kõik dokumendid, mis kinnitavad liidu omandiõigust nii Kose tee majadele nr 17 ja 17a⁷⁵ kui ka maa-alale, ja kuigi otsust tagastamisest veel ei ole, siis tasuks mõtlema hakata, mida lagunenud hoonetega ette võtta.⁷⁶ Mõeldigi. Umbes kuu hiljem, märtsis otsustas juhatus, et kuna liidul raha investeringuteks ei ole, majad aga vajaks kulukat taastamist, siis tuleks need anda kas pikaajalisele rendile või rentniku puudumisel maha müüa.⁷⁷

1994. aasta 12. mai koosolekul andis Müür juhatusele teada, et mõni päev varem oli võõrandatud vara tagastamise linnakomisjon tunnistanud EAL-i Pirita-Kose 2,7 ha krundi ja sealsete hoonete õigustatud subjektiks ning nüüd on aeg lõplikult otsustada. Liidu rahaline seis ei olnud ammu enam kiita ja protokollis seisab Peeter Raidla ettepanek see kinnisvara müüa, et rahaga liit elule turgutada ning leida kinnisvara kesklinnas. Juhatus otsustaski – esimees korraldagu võimalikult soodne müük.⁷⁸ Müür oli juba varem maad kuulunud,⁷⁹ nüüd asus ta tegudele ja kirjutas 24. detsembril alla eellepingule, millega veel tagastamata maa ja majad pidi müüdama 2,7 miljoni krooni eest Andres Peetsile. Liit sai ettemaksumana kätte 5% hinnast, 135 000 krooni.⁸⁰

Edasi läks lugu segaseks. Et Pirita-Kose oli hinnatud elukant, tahtis ostja krundi kiiresti kätte saada ja ehitada sinna nn Rootsi tüüpi elamuid, mille soo-

vijad olid juba sappa võtnud. Ta ei kavatsenud kannatlikult oodata, kuni ükskord midagi toimub, vaid saatis paar kuud peale lepingu sõlmimist liidu juhatusele oma advokaadifirma Lepik & Saluäär kaudu järelepärimise tagastamise edenemise kohta.⁸¹ Suur üllatus tabas mõlemat poolt.

Ostja avastas, et Müüri ei pruukinudki kõiki volitusi olla, juhatus või vähemalt osa juhatuse liikmeid aga avastas, et tehtud oli müügiotsus, eellepingust rääkimata. Nimelt väitsid revisjonikomisjonile kaks protokollis osalejaina nimetatut, Raul Rebane ja Jüri Peinar, et neid 12. mai koosolekul ei olnud. Raidla omakorda eitas, et on müügiettepaneku autor.⁸²

Müür selgitas 10. kongressi osalistele, et tegemist on vaid väikese inimliku veaga: „Mulle on ette heidetud, et ma olen petnud teid ja sõlminud lepingu, mida juhatus ei ole aktsepteerinud. Kui formaalne aps pööratakse põhimõtteliseks pettuseks ja kui seda ei taheta tunnustada ja mõista, siis tuleb mul otsida mingisuguseid muid teid. Formaalsus on selles, et kui masinakirjutaja jätab välja kuupäeva „25“ ja jätab ainult „12“, sest see juhatuse koosolek oli ühel nendest, toimus teatud vahega kahel päeval.“ Liidu arhiivis on 1994. aasta kohta siiski vaid üks juhatuse koosoleku protokoll ja sellel vaid üks kuupäev, 12. mai.

Juba enne kongressi keelas juhatus Müüri liidu varaga, sealhulgas Kose kinnisvaraga, igasugused tehingud,⁸³ kuid tehtut täiesti olematuks kuulutada ei saanud. Kuigi revisjonikomisjoni esimees Mati Songisepp pidas sõlmitud eellepingut pigem Müüri eralepinguks ja müüki üldse kehvaks äritehinguks.⁸⁴ Kongress eellepingut ei kinnitanud, vaid andis uuele juhatusele koos revisjonikomisjoniga kohustuse probleem lahendada.⁸⁵

Uus juhatus Toivo Tootseniga esimehe kohal haaraski härjal sarvist, et päästa, mis päästa annab. Kinnisvara õiguslik seisund ja müümise eelleping

⁷² Eesti Ajakirjanike Liidu 10- kongress, 19.05.1995. Stenogramm. EAL-i arhiiv.

⁷³ Eesti Ajakirjanike Liidu avaldus Tallinna Linnakohtule, 27.02.1992. Avaldus omandireformi õigustatud subjektiks tunnustamisest. EAL-i arhiiv.

⁷⁴ Õigusvastaselt võõrandatud vara tagastamise kord. (1993). *Riigi Teataja*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/110042019018>.

⁷⁵ Hiljem on nende hoonete aadressiks olnud Kose tee 17 ja 19 ning Kosemetza 11 ja 13.

⁷⁶ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 21, 11.02.1993. EAL-i arhiiv.

⁷⁷ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 23, 5.03.1993. EAL-i arhiiv.

⁷⁸ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 27, 12.05.1994. EAL-i arhiiv.

⁷⁹ Märt Müüri sõnavõtust ajakirjanike liidu 10. kongressil: „*Kui te arvate, et see nõudlus on nii hirmus, et ainult hõika välja ja joostakse kohale, siis te eksite rängalt. Turu nõudmise ja pakkumise suhe on täiesti tasakaalust väljas – pakkumisi on no vähemalt kolm korda rohkem kui nõudlejaid*“ – Eesti Ajakirjanike Liidu, 19. mai 1995. Stenogramm, lk 12. EAL-i arhiiv.

⁸⁰ Eesti Ajakirjanike Liidu 10. kongress, 19.05.1995. Stenogramm; Jõgeda, T. (1995). Ajakirjanike liidu juhatus tüssas ärimehi. *Eesti Ekspress*, 17. märts.

⁸¹ Jõgeda, T. (1995).

⁸² Songisepp, M. (1995). Revisjonikomisjoni ettekanne. Eesti Ajakirjanike Liidu 10. kongress, 19.05.1995. Stenogramm. EAL-i arhiiv.

⁸³ ETA (1995). Ajakirjanike Liidu esimehelt võeti voli tehinguteks. *Rahva Häääl*, 11. märts. <https://dea.digar.ee/article/rahvahaal/1995/03/11/7>.

⁸⁴ Songisepp, M. (1995).

⁸⁵ Eesti Ajakirjanike Liidu 10. kongress, 19.05.1995. Stenogramm. EAL-i arhiiv

polnud liidus ainukesed lahendamist vajavad probleemid, kuid kindlasti tähtsaimate hulgas.⁸⁶

1995. aasta juunis andis Tootsen juhatuse koosolekul teada, et kinnisvara paberite ja registrisse kandmisega asjad edenevad.⁸⁷ Kuna see juhatuse ei soovinud mitte mingil juhul müüa kogu kinnistut, vaid kindlasti säilitada vähemalt see osa, kus paiknesid ajakirjanike kodu hooned,⁸⁸ tuli veenda eelolepingus märgitud ostjat rahulduma vähema kui terve krundiga. Samuti sooviti jõuda kokkuleppele, et uusehitiste jaoks valmivat kommunikatsioonide võrgustikku (vesi, kanalisatsioon jms) jagataks ka liidu majadega.⁸⁹

Nüüd nagu ise täisperemees

Koos õigusega nimetada endise ajakirjanike kodu maid ja maju taas enda omaks tuli ka vastutus – seda nii prügi täis pargi, lagunenud majade kui ka majadesse sisse kirjutatud elanike eest. Prügiga oli lihtsam. Rämpsusust lahtisaamiseks korraldas liit 1996. kevadel talgud ja saatis mitu veoauto koormatäit prügimäele, metsaalune puhastati võsast ja jõeäärne korrastati.⁹⁰ Majade korrashoiuks ja elanike igapäevaste murede lahendamiseks palkas liit 1995. juulis komandandi.⁹¹

Ligi pool sajandit remontimata majadesse oli küll juba enne sõda sisse pandud elekter, kuid vett toodi kaevust ja käimlagi oli õues. Hoonete sisemine struktuur oli üsnagi rikutud, enamused interjööri hävinud.⁹² Mõnes toas oli lagi sisse langenud, seinad mädanenud, katus katki. Kolmandik kunagise peamaja vaatetornist oli puudu ülejäänud ähvardas ümber kukkuda.⁹³

Sõja järel oli ühele majadest lisatud mansardkorrus, vahetatud uksi ja aknaraame uute, kuid sobimatu vastu.⁹⁴ Majad olid tegelikult juba aastaid tagasi

tunnistatud väheeramiskõlblikuks.⁹⁵ Sissekirjutatud elanikud, peamiselt venekeelsed, maja korrashoiust suurt ei hoolinud. Üks pidas korteris vasikatki.⁹⁶ Kuid samas olid elanikud ka veendunud, et lähiaastail neid kolimine ei ähvarda,⁹⁷ olid neil ju rendilepingud 1999. aastani.⁹⁸ Kui aga kolida, siis oodati vastu korterit, tingimata head.

Tallinna linn tegeles sundüürnikele korterite pakkumisega ja linna volikokku valituna oli liidu esimehel Tootsenil ka võimalik üht-teist korraldada. Väiksemas majas saadi sel moel mõni korter tühjaks, sinna paigutati liidu mööblit ja võimaldati rajooni-ajakirjanikel, kui nad vähesega leppisid, seal soovi korral ööbida.

1996. aasta veebruaris astus juhatuse aastakoosolekul liidu liikmete ette teatega, et juhatuse otsustas varem sõlmitud eellepingu kinnitada, kuigi mõne muudatusega. Müümata jäävad ajakirjanike kodu vanad hooned ning umbes 8000 m² juurdekuuluvat maad. Ostja saaks omale võsastunud pargi, ajakirjanike liit aga raha osa võlgade tasumiseks ja midagi jääks üle ka majade remontimiseks. Tõsi, tehing pidi veel ootama kinnisturaamatusse kandmist.⁹⁹

1997. aasta aprillis andis aastakoosolek juhatusele lõpliku loa osa maast müüa.¹⁰⁰ Bürokratlike sekelduste järel jõuti päriselt ostu-müügilepinguni alles juulis. Umbes 40% krundist koos ajakirjanike kodu vanade majadega jäi liidule, 60% müüdi ära 2 200 000 krooni eest.¹⁰¹ See oli põhimõtteliselt üsna sama summa, mis varem pakutud terve krundi eest.

„Saadud rahaga maksti kinni EAL-i võlad. Aga arvele jäi veel üsna priske summa, millega sai edasist tegevust kavandada,“ meenutab Toivo Tootsen oma värskes mälestusteraamatus.¹⁰² Ja teisel: „Meile pakuti raha paigutamiseks väga ahvatlevaid tingimusi, kuid me olime raudsel seisukohal – ajakirjani-

⁸⁶ Tootsen, T. (2004). Seitsmes suurriik Eestis. Tallinn: Revelex, lk 275.

⁸⁷ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 2, 14.06.1995. EAL-i arhiiv.

⁸⁸ Tootsen, T. (2004), lk 275.

⁸⁹ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 2, 14.06.1995. EAL-i arhiiv.

⁹⁰ Treial, H. (1996). Ajakirjanikel Kosel puhkebaas? *Sõnumileht (SL)*, 11. mai. <https://dea.digar.ee/article/sonumilehtsl/1996/05/11/14.7>. „Kogunes tublisti üle poolesaja kirjutava ja elektroonilise pressi esindaja. Rohkem kui kuus tundi raiuti majade ümbert võsa, riisuti ja põletati prahti. Majaelanike suhtumisest loodusesse annab tunnistust võssa loobitud igat sorti rämps, mida jätkus veokile mitmeks koormaks.“

⁹¹ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 3, 18. juuli 1995. EAL-i arhiiv

⁹² AS Restauraatorprojekt. (1998). *Eskiisprojekt*. EAL-i arhiiv.

⁹³ Tootsen, T. (2024). „Aastakümnete jooksul kasutati mõlemat maja üürielanikutena. Remonti polnud tehtud, paaris toas oli lagi sisse langenud, seinad mädanenud, kunagine uhke torn oli ülemise osata ja ähvardas kaela kukkuda. Tondiloss!“

⁹⁴ Lindmaa-Pihlak, S. (1997).

⁹⁵ Eesti Ajakirjanike Liidu 10- kongress, 19.05.1995. Stenogramm.

⁹⁶ Ruul, K. (1995). Ajakirjanikud hoiavad ühte (?). *Sõnumileht (SL)*, 12. detsember. <https://dea.digar.ee/article/sonumilehtsl/1995/12/12/14.3>.

⁹⁷ Jõgeda, T. (1995).

⁹⁸ AS Restauraatorprojekt. (1998).

⁹⁹ Eesti Ajakirjanike Liidu aastakoosolek, 16.02.1996. Stenogramm. EAL-i arhiiv.

¹⁰⁰ Ajakirjanikud panid maa müüki. (1997). *Sõnumileht (SL)*, 9. aprill. <https://dea.digar.ee/article/sonumilehtsl/1997/04/09/5.9>.

¹⁰¹ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 27, 02.07.1997. Otsus. EAL-i arhiiv.

¹⁰² Tootsen, T. (2024).

Kõrvalhoone ehk väike maja. 1930dad. EALi arhiiv

ke ühine raha pole riskimiseks!¹⁰³

Helesinine unistus

„Unistus on hakata taastama ajakirjanike kodu. See oli omal ajal väga ilus maja,” ütles Tootsen 1995. aasta detsembris Sõnumilehele.¹⁰⁴ Aga vanade majade mingilgi määral korrashoidmine oli kui hundi-kurk. 1996. aastal kulus hädalisteks remonditöödeks 50 000 krooni, sama vajalikud uued tööd ootasid rivis.¹⁰⁵ Sisse töid majad üürina vaid väikese osa vajaminevast rahast.¹⁰⁶ Isegi vastupidi, oli oht, et mõne elaniku hoolimatus võis igal hetkel kulusid juurde tuua.¹⁰⁷ Liidul oli hädasti vaja, et kinnisvara kulu asemel tulu tooks.

1996. aasta kevadel peeti veel koos teiste loomeliitudega plaani allesjäävale krundile vanadest majadest ühine puhkekodu välja ehitada, renoveerida. Mõni teise liidu juht käis paigal vaatamaski. Välja käidi mõte, et iga loomeliit, et kes öla alla paneb, saab tulevikus oma liikmed puhkama saata.¹⁰⁸ Kuid roh-

kemaks huvi ilmselt ei jätkunud.

1997. aastal loomeliitude ühisest projektist enam ei räägitud, küll aga asuti agaralt ette valmistama Rahvusvahelise Ajakirjanike Puhke- ja Koolituskeskuse rajamist. Keskus loodeti avada 1999. aasta juunis, ajakirjanike liidu 80. sünnipäevaks.¹⁰⁹ Detsembris andis liidu 11. kongress roheline tule plaanile luua selleks eraldi sihtasutus või mittetulundusühing. Juhatus sai ülesandeks vajalikud dokumendid järgmiseks kohtumiseks kokku panna.¹¹⁰

Plaanide pidamist muutis keerukamaks ajakirjanike kodu peamaja arhitektuurialooline väärtus, mille ajaloolased liidu taastamisplaanide tõttu avastasid.¹¹¹ 18. augustil 1997 tunnistas kultuuriminister oma määrusega endise ajakirjanike kodu kultuurimälestiseks.¹¹² See tähendas, et taastamistöodele kehtestati eritingimused, sealhulgas nõuded restaureerida maja välisilme ja torn, säilitada sisekujundusest see, mis veel alles, ja uue ehitamisel järgida õige ajastu stiili. Ka teise maja ja territooriumi kujunda-

¹⁰³ *Ibid.*, lk 275.

¹⁰⁴ Ruul, K. (1995).

¹⁰⁵ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 31, 14.11.1997. EAL-i arhiiv.

¹⁰⁶ Sundüürnike jaoks oli kehtestatud üüri piirmäär. Alles 2001. aastal tõusis see 8 kroonilt m²kohta 15 kroonini. Heidon, T. (2001). Et sundüürnik oleks soonud-ja-omanik-terve. Eesti Päevaleht, 12. märts. <https://epl.delfi.ee/artikkel/50800121/et-sunduurnik-oleks-soonud-ja-omanik-terve>.

¹⁰⁷ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 20, 19.02.1997. EAL-i arhiiv. Päevakorrapunkt 1. Informatsioon Kose teel asuva maja osalisest põlengust. Komandant V. Keerberg. „See lõppes ajutisele elanikule traagiliselt, ta jäi tulle vaatamata sellele, et tuletõrje Piritalt kiiresti kohale tuli. Tõenäoliselt sai tuli alguse põlevast sigaretist, sest mees pliiti ei küttnud. Kuid enne seda olevat ta napsitanud. Kindlustusleping on sõlmitud.“

¹⁰⁸ Treial, H. (1996).

¹⁰⁹ Villandi, V. (1998). Ajakirjanike Liit müüb maad. *Postimees*, 28. jaanuar. <https://www.postimees.ee/2534035/ajakirjanike-liit-muub-maad>.

¹¹⁰ Eesti Ajakirjanike Liidu 11. kongress, 12.12.1997. Otsused. EAL-i arhiiv.

¹¹¹ Autori intervjuu Toivo Tootseniga e-kirja teel 21.08.2024.

¹¹² Kultuurimälestiseks tunnistamine ja kultuurimälestiseks olemise lõpetamine (2002). *Riigi Teataja*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/224566>.

misel tuli järgida omaaegsest plaani.¹¹³ Vajalikeks töödeks pidi projekti tellima eriteadmistega büroost. Selleks valiti AS Restauraatorprojekt. Leping sõlmiti eskiisprojekti, tehnilise projekti, tööjooniste ja ka algusest lõpuni tehtava ehitusjärelvalve peale, kokku 404 740 krooni (summa sisaldab 18% käibemaksu).

1998. aasta veebruaris sai liidu tegevjuht Vello Hüva volitused registreerida äriregistris Rahvusvaheline Ajakirjanike Õppe- ja Puhkekeskus asukohaga Tallinn, Kose tee 17 ja 19.¹¹⁴

Mais sai esimehe kohalt aseesimeheks taandunud Tootsen ülejäänud juhatusetele teada anda, et ka detailplaneering on krundile kinnitatud ja majade projekt tegemisel.

1999. aastaks sai AS Restauraatorprojekt valmis nii eskiis- kui ka tehnilise projekti, mis kumbki läks maksma enam kui 80 000 krooni. See oli „tolle aja kohta üüratu summa“, meenutab Tootsen.¹¹⁵

Mida aga ei jätkunud, oli raha. Hüva sõnul võis kogu projekt maksma minna vähemalt 400 000 krooni.¹¹⁶ Tootseni varem õhku heidetud mõte korraldada kodu toetuseks jälle loterii nagu vanasti uuel ajal lendu ei läinud. Eesti Loto, kellega isegi läbi räägiti, polnud piisavalt huvitatud.¹¹⁷

Võimalus, et Eesti liidule asub appi Rahvusvaheline Ajakirjanike Föderatsioon, oli õhus, aga esmalt tahtis see organisatsioon näha selget ja kindlat projekti.¹¹⁸ Seda aga polnud. 1998. aasta septembris otsustas juhatus pöörduda valitsuse poole taotlusega eraldada uue aasta eelarvest liidule majade restaureerimiseks 3,2 miljonit.¹¹⁹ Aasta lõpuks oli väljaehitamise kulu hinnang rohkem kui kahekordne ehk 7–8 miljonit.¹²⁰

Lisaks oli majades ikka veel mitu üürilist, kes vajanuks uusi eluasemeid. Üüri nad ju maksid, kuid realselt maksis liit majade ülalpidamise eest umbes viis korda rohkem.¹²¹

Unistuste kaardimajake hakkas kokku vajuma ja juhatus huvi keskuse rajamise või majade restaureerimise vastu kuhtus.

1999. aasta veebruaris seadis juhatus liidu 12. kongressi valiku ette, kas pingutada edasi või lubada maad ning majad maha müüa.

„Aasta otsa oleme uurinud mitmetest instantsidest ja institutsioonidest, kuidas oleks finantsosajusega hoonete taastamise projektis. Seni ei ole me veel leidnud subjekti, kes sooviks investeerida puithoonete restaureerimisse,“ andis esimees Ralf Amos juhatusel nimel aru. Ja lisas, kui päriti, kuhu see rahvusvaheline keskus siis jäi: „Me tegime küll selle otsuse, aga sel ajal oli taust oli täiesti teine, süsteem oli täiesti teine. Praegu on kinnisvaraturg kokku kuivanud, börsikrahh on ära söönud igasugused lootused saada investeerimisfondidest raha. Praegu antakse laene pankadest ikka küllaltki rõõvelitel tingimustel. Tähendab, praegu see asi ei toidaks ennast.“¹²²

Revisjonikomisjoni esimehe Aivo Barbo hinnangul oli kogu keskuse mõte sinisilmne ja majade ülalpidamine liigne luksus ikka veel rahapuuduses sipleva liidu jaoks.¹²³ Varem ihu ja hingega ajakirjanike kodu taastamist ja keskuse loomist ajanud Tootseni pidi tunnustama, et projekt sellisel kujul enam teoks ei saa.¹²⁴

„Olin liialt sõjaseelse ajakirjanike liidu lummuses,“ ütleb Tootsen nüüd. „Praegu tundub üsna õige, et uued juhatused ei hakanud sinna raha matma, vaid

¹¹³ Lindmaa-Pihlak, S. (1997).

¹¹⁴ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 3, 17.02.1998. EAL-i arhiiv.

¹¹⁵ Tootsen, T. (2024).

¹¹⁶ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 4, 31.03.1998. EAL-i arhiiv.

¹¹⁷ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 4, 12.09.1995. EAL-i arhiiv; Eesti Ajakirjanike Liidu aastakoosolek 16.02.1996. Stenogramm. EAL-i arhiiv; Autori intervjuu Toivo Tootseniga e-kirja teel 21.08.2024.

¹¹⁸ Eesti Ajakirjanike Liidu 12. kongress, 5.02.1999. Stenogramm. EAL-i arhiiv. Toivo Tootsen: „Brasiilias olles rääkisid IFJ meestega, nad ütlesid, et see on huvitav ettepanek, me võiksime teile anda, aga teie omafinantseering ei tohi olla väiksem kui 80 protsenti. Kui me tahaksime saada kuskil ühe miljoni, siis me peame vähemalt 8 miljonit või 7 miljonit ise panema.“

¹¹⁹ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 7, 01.09.1998. EAL-i arhiiv.

¹²⁰ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 9, 24.11.1998. EAL-i arhiiv.

¹²¹ Eesti Ajakirjanike Liidu kongressil 5. veebruaril 1999 rääkis Aivo Barbo revisjonikomisjoni esimehena: „Möödunud aastal sai Ajakirjanike Liit Kosemetsa tee majade üürist täpselt 22 986 krooni. Kulutused nendele majadele moodustasid 149 406 krooni 40 senti. Seega maksis liit lihtsalt selleks, et need majad oleksid olemas ja seal mõned perekonnad elada saaksid, 126 420 krooni ja 60 senti.“ Eesti Ajakirjanike Liidu 12. kongress, 5.02.1999. Stenogramm. EAL-i arhiiv.

¹²² *Ibid.*

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ *Ibid.* Toivo Tootsen: „See projekt, mis meil oli, et teha sinna ajakirjanike koolitus- ja puhkekeskus, oli hea projektina, ja too aeg, kui me seda asja ajasime, siis oli ka üsna palju läbirääkimisi ja üsna paljulubavaid selliseid abipakkumisi. Soome Ajakirjanike Liit oli huvitatud, et jaa, võibolla, kui me kaalume, et võibolla võiks ka oma rahasid sinna panna. IFJ oli asjast nagu huvitatud ja toetamas. Eelmisel kongressil võtsime vastu otsuse, et teha selline sihtasutus. Seda otsust oli tegelikult vaja selleks, et meil oleks ka midagi konkreetset ütelda, kui me läheme kuhugi pakkumisega. Et vaadake, kongress otsustas, et meil on õigus selline sihtasutus teha, kas lööte kampa? Paraku reaalseid kampaalööjaid me ei ole saanud ja majanduslik olukord on kaunis kehvas läinud Eestimaal, nii et ma ei usu ka enam, et see projekt sellisel kujul nüüd käivituks.“

lihtsalt müüsid kõik ära.¹²⁵

Ajakirjanike kodu või rahvusvahelise keskuse asemel oli aga juhatusel uus variant ajakirjanike klubiks või millekski sarnaseks.¹²⁶ Oli juba juttu tehtud kinoliiduga, kes samuti raha vajas ja oli valmis oma Uuel tänaval asuvast majast osa ligikaudu miljoni krooni eest loovutama.

„Meie ettepanek kinoliidule – nad veel mõtlevad, nad on natuke ettevaatlikud – oli see, et me seame kaasomandi õiguse poolele majale,“ selgitas Amos.

„Juhatus on praegu käsist-jalust seotud, me ei saa mitte midagi teha, ei eelläbirääkimistega alustada, ei läbirääkimisi jätkata kinoliiduga, sest nad ütlevad hommepäev, et tulge, meil ei ole raha võtta.“¹²⁷ Selleks, et liidul oleks see miljon välja käia, oli vaja kongressi luba müüa ajakirjanike kodu vanad majad ja maa kas tervikuna või osaliselt. Valdav enamus kongressi osalistest toetaski juhatusel kinnisvaraga tegutsemiseks loa andmist.¹²⁸ Etteruttavalt olgu öeldud, et kinoliiduga peetud plaanid ei teostunud kunagi.

Juhatus asus üsna kohe korraldama kinnistu müüki, selle uus aadress oli Kosemetsa tee 11 ja 13.¹²⁹ Kuna kinnisvarafirmat müüki korraldama ei leitud, tegeldi sellega ise. Esialgu sooviti alghinnaks 5,5 miljonit krooni.¹³⁰ Järele mõelnud ning võtnud arvesse muinsuskaitseobjekti staatust ja ikka veel majades pesitsevaid üürnikke, jäädgi 4 miljoni juurde.¹³¹ Ostjale plaaniti isegi pakkuda võimalust tasuda järeilmak-suga graafiku alusel.

Ühtlasi üritati Muinsuskaitseametit veenda, et majade taastamine endisel kujul ei ole enam võimalik. Ebaõnnestunult 2000. aasta märtsis peetud 13. kongressiks oli hinnasoov langenud allapoole juba 3 miljonit ja tegelikult oli juhatusel laual reaalne pakkumine 2 miljonit, mida aga nii mõnigi liidu liige pidas liiga madalaks. Juhuks kui müük ei peaks õnnestuma, jäeti kinnisvara müügitulu eelarvest üldse välja.¹³²

Müük õnnestus. Mai viimasel päeval toimunud

juhatusel võeti vastu otsus müüa Kosemetsa kinnistu 1 950 000 krooni eest Valeri Samsonjukile, kes võttis koos maa ja majadega üle ka kohustused üürnikele vajadusel uued elamispinnad korraldada.¹³³ Juunis kirjutati lepingule alla ja saadud raha pandi deposiiti.¹³⁴ Liidul oli taas raha, et tasuda võlgu ja korraldada tegevust. Sellest deposiidist jätkus üsna pikaks ajaks, mitmekümneks aastaks.

Aga majad? Kuigi ajakirjanike kodule oli tehtud kallis restaureerimisprojekt, mille viimaseid makseid korraldati veel 2003. aastal, siis töösse see uute omanike käes ei läinud. Majad käisid käest kätte veel mitmel korral ja lagunesid edasi.

2002. aasta novembris lõpetas kultuuriminister oma käskkirjaga Kosemetsa 11 ehk endise peamaja „kultuurimälestiseks olemise, kuna asja tehniline seisund on halb ning seisundi parendamiseks vajalik konstruktsioonide asendamine põhjustab asja autentsuse kadumise“.¹³⁵

2008. aastal põles selleks ajaks juba mitu aastat elaniketa peamaja hoopis maha, pealtnäha iseene-sest. „Tegu oli dramaatiliselt efektse tulekahjuga, krõbekuiv maja põles nagu tõrvik, leegid ulatusid üle puulatvade,“ rääkis Eesti Ekspressis Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti muinsuskatiseosakonna peaspetsialist Oliver Orro.¹³⁶ Sel ajal kuulus krunt Vallikraavi Kinnisvarale, mis sai loa varemed ja ka allesjäänud maja lammutada¹³⁷ ning asemele kerkisid kortermajad.

Ajakirjanike kodu majade ning nendealuse ja neid ümbritseva maa müük polnud ometi ajakirjanike liidu kinnisvara saaga lõpp.

Viimane vaatus

Liit ei olnud kogu võõrandatud vara korraga tagasi saanud. Omaaegselt krundist umbes 1000 m² tükk määrati algul kompenseeritavaks.¹³⁸ 1997. aastal soovitas liidu jurist Aime Oberg juhatusel esitada taotlus siiski ka selle siilu tagasisaamiseks. Oli vaid vaja tõendada, et võõrandamise ajal, 1940. aastal oli

¹²⁵ Autori intervjuu Toivo Tootseniga e-kirja teel 21.08.2024.

¹²⁶ Lenk, H. (1999). Ajakirjanikele restoran. *Sõnumileht (SL)*, 6 veebruar. <https://dea.digar.ee/article/sonumilehtsl/1999/02/06/7.4>.

¹²⁷ Eesti Ajakirjanike Liidu 12. kongress, 05.02.1999. Stenogramm. EAL-i arhiiv.

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 3, 02.03.1999. EAL-i arhiiv.

¹³⁰ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 6, 25.05.1999. EAL-i arhiiv.

¹³¹ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 8, 24.08.1999. EAL-i arhiiv.

¹³² Eesti Ajakirjanike Liidu 13. kongress, 03.03.2000. Stenogramm. EAL-i arhiiv.

¹³³ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusel protokoll nr 8, 31.05.2000. EAL-i arhiiv.

¹³⁴ Palmaru, T. (2001). Juhatusel aruanne. *EAL-i 14. kongress*, 26.01.2001. EAL-i arhiiv.

¹³⁵ Kultuurimälestiseks tunnistamine ja kultuurimälestiseks olemise lõpetamine. (2002).

¹³⁶ Alas, A. (2008). Tallinna isehävinevad majad III: Krõbekuiv maja põles nagu tõrvik! *Eesti Ekspress*, 12. detsember. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/27684145/tallinna-isehavinevad-majad-iii-krõbekuiv-maja-poles-nagu-tõrvik>.

¹³⁷ Kultuuriväärtuste ameti kiri Kosemetsa 7–17 kinnistute detailplaneeringu eskiisist, 26.09.2008. EAL-i arhiiv.

¹³⁸ Tallinna linnavalitsuse korraldus nr 1449, 29.05.1996. EAL-i arhiiv.

maatükil liidule kuuluv ehitis.¹³⁹

Liit palkas asjade ajamiseks eraldi advokaadi Riina Blauhuti, kes kaevas arhiividest välja vajalikud tõendid ja koostas taotlused.

Tol hetkel kuulus administratiivhooneks liigitatud ehitis aadressiga Kose tee 21 aktsiaseltsile Triumf, mis oli selle ostanud 1989. aastal 470 rubla eest Tallinna Peapostkontorilt. Peapostkontor omakorda oli informeerinud Tallinna Invertariseerimise Bürood, et Kose tee 21 hoone oli nende bilansis olnud alates 1940. aastast.¹⁴⁰

Teiste sõnadega oli tõestatud, et kui maatükk 1940. aastal ülejäänud krundist eraldati, oli seal olemas ehitis. Selgitati välja, et tegemist oli olnud teenijate suvemajaga.¹⁴¹ Liidu juhatus esitaski taotluse ka selle maja ja maa tagastamiseks. Et see toob kaasa aastatepikkuse kuluka kohtutee, ei osanud keegi tol hetkel aimata.

Esiialgu liikus taotlus edasi suuremate takistusteta. AS Triumf oli 1994. aastal pankrotti läinud ja Kose tee 21 koos muu varaga kuulus pankrotipessa. 20. veebruaril 1998 tegi Tallinna Linnavalitsus korralduse Kose tee 21 ajakirjanike liidule tagastada.¹⁴² Vastavalt seadusele maksti omandireformi reservfondist AS Triumfile vara kaotamise eest kompensatsiooni 8450 krooni,¹⁴³ mis läks otse pankrotihalduri kätte. 31. märtsil 1998 anti Kose tee 21 liidule üle. Üsna kohe tekkis ka võimalus, et Andres Peets, kes oli juba osa liidu maadest omandanud, ostaks ka selle viimase tüki.¹⁴⁴

Hoone registrisse kandmisel tekkis aga tõrge – selgus, et AS Triumf oli Eesti Maapangast laenu võtnud ning selle katteks seadnud ka Kose tee 21 maja ning maa. Kuna laenu õigeaegselt ei tagastatud, lasi Maapank maja aresti ja võõrandamiskeelu alla panna.

Kinnisvara üleandmisel liidu esimeest Ralf

Amost kehtivast tõkendist ei informeeritud. Peale üleandmist ei taotlenud kumbki laenuga seotud pool, ei Maapank ega AS Triumfi pankrotihaldur, aresti ja võõrandamiskeelu tühistamist, kuigi selleks hetkeks oli tegemist juba EAL-i varaga.

10. augustil 1998 pöördus ajakirjanike liit hagiga Triumfi ja Maapanga vastu Tallinna Linnakohtusse, nõudes oma vara aresti ja võõrandamiskeelu alt vabastamist, sest Triumfi võlad Maapangale polnud liidu asi. 24. augustil kuulutati linnakohtus välja Eesti Maapanga pankrot.¹⁴⁵ Liidu probleem sellest aga lihtsamaks ei muutunud. Maapank ja AS Triumf, õigemini nende pankrotihaldurid, väitsid, et liit võttis kinnisvara vastu probleemist teadlikuna, tõkendit tühistada ei ole põhjust ja et liidu hagi on üldse pahatahtlik.

Liidu advokaat vaidles vastu, et Maapank ei kontrollinud korralikult, mida ta pandiks võtab, võttis vastu õigusvastaselt võõrandatud vara ja püüab nüüd sundida ajakirjanike liitu maksma Triumfi võlga.¹⁴⁶ Samuti väitis Blauhut, et Triumfi omanikud polnud kunagi plaaninudki laenu tasuda, olid kogu oma muu vara juba maha saherdanud ning ise nelja tuule poole kadunud.¹⁴⁷

1999. aasta jaanuaris võeti arest majalt maha, kuid võõrandamiskeelu pärast käidi kohtus veel paar ringi. Alles 2002. aastal jõudis protsess lõpule ja Kose tee 21, mis selleks hetkeks oli juba aadressiga Kosemetsa 15, kanti ajakirjanike liidu omandina registritesse. Liit kulutas kohtus käimiseks ära suurema osa 1996. aastal Soome Ajakirjanike Liidu annetusega loodud õigusabi fondi rahast.¹⁴⁸

Muud kui müügiplaane liidu juhatused järgnevatel aastatel maatükiga enam ei teinud, kuigi väljapoolle jäeti arendamisplaanide pidamise muljet, nõudes, et tehtavatel detailplaneeringutel oleks arvestatud võimalusega ehitada maja ka Kose tee 21 ubriku ase-

¹³⁹ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 24, 24.04.1997; Ajakirjanike Liidu endisel kinnistul asunud hoonetest. Juristi ülevaade (1997). EAL-i arhiiv.

¹⁴⁰ *Ibid.*, „Tallinna Peapostkontori 9.02.1994 a. kirjast Tallinna Invertariseerimisbüroole on näha, et hoone aadressil Kose tee 21, mis asub ka endisel kinnistul nr 122, oli Peapostkontori bilansis sidejaoskonnana aastal 1940–1989, st Kose tee 21 hoone on õigusvastaselt võõrandatud hoone.“

¹⁴¹ Eesti Ajakirjanike Liidu täiendav avaldus, 30.10.1997. Koostanud Riina Baluhut EAL-i volitusel Tallinna Omandireformi Ametile. EAL-i arhiiv.

¹⁴² Tallinna Linnavalitsuse korraldus 20.02.1998. Kose tee 21 asuva hoone tagastamine. EAL-i arhiiv.

¹⁴³ Vabariigi valitsuse korraldus nr 758-k 28.07.1998. Raha eraldamine. EAL-i arhiiv.

¹⁴⁴ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 7, 01.09.1998. EAL-i arhiiv

¹⁴⁵ BNS (1998). Maapank pankrotis. *Õhtuleht*, 25. august. <https://www.oh tuleht.ee/26561/maapank-pankrotis>.

¹⁴⁶ Teesid 9.11.1998. a istungile Tallinna Linnakohtus. EAL-i arhiiv.

¹⁴⁷ Vastuapellatsioon, 17.10.1999. EAL-i arhiiv.

¹⁴⁸ Eesti Ajakirjanike Liidu 11. kongress, 12.12.1997. Stenogramm. EAL-i arhiiv. Ralf Amos: „Õigusabi fond asutati Eesti Ajakirjanike liidu poolt ajakirjanikele õigusabi andmiseks ja sellega seotud projektide rahastamiseks. 12. juunil 1996. aastal kanti Soome Ajakirjanike Liidu poolt õigusabi fondi arveldusarvele 72 145 krooni. Pooleteise aasta jooksul muid laekumisi pole olnud. Fondi poolt on rahastatud Kose tee ja Tooraku kinnistutega seotud juriidiliste asjaajamiste kulud, õigusabi teenused ja ajakirjanikele mõeldud tööõiguse alane seminar. Alates 6. juunist 1997 ei ole fondi arvelt ühtki väljamakset teostatud. 1. detsembril selle aasta seisuga on fondi arveldusarvel 10 273 krooni.“; Palmaru, T. (2001). „Revisjoni käigus selgus, et EALil on lisaks põhikontole veel teinegi, avatud Eesti Ühis pangas 1995. aastal seoses Soome ajakirjanike Liidu rahalise annetusega summas 40 000 krooni. Teise toetussumma 30 000 lisasid soomlased 1999. aasta augustis. EAL-i juhatuse endise esimehe Ralf Amose selgituse kohaselt oli see Soome-poolne annetus sihtotstarbeline, mõeldud meie Kosemetsa tee kinnistu olemasolu säilitamise ja hilisema võõrandamisega. Väljamakset kontolt on tehtud peamiselt kinnistuga seondunud juriidiliste nõuannete eest tasumiseks.“

mele.¹⁴⁹ Juhatuste ja aastail 2008 kuni 2012 volitatud kinnisvarakomisjoni (Merike Viilup ja Madli Vitis-mann) tööga tagati, et detailplaneeringuta hoonevaremetest ja ehitusõigusega maatükist sai lõpuks väärtuslik korrastatud hoonestamata kinnistu, millel oli 2012. aastast koguni veidi suurem pindala, üksik-elamu ehitusõigus ja kehtiv detailplaneering.¹⁵⁰

Liidu põhikirja järgi peab kinnisvara müümiseks loa andma kongress. Esimest korda küsis juhatus seda kohe, kui kohtusekeldused seljataga, 2003. aastal, sest järjekordselt tunti rahapuudust, kuna liikmemaksudest ja deposiidi intressist jäi kulude katteks väheks. Luba saadi aastaks.¹⁵¹ Kuigi isegi müügikuu-lutuse mustand tehti valmis,¹⁵² siis müügini ei jõutud ja luba aegus.

Kaks aastat hiljem, 2005. aasta veebruaris 18. kongressil küsis juhatus uut volitust, et soodsa võimaluse avanedes oleks võimalik tegutseda. „Selleks, et liit saaks toimida, on vaja mitte kinnisvara hoida, vaid on vaja kasvatada seda väärtust ja kasutada raha liidu eesmärkide saavutamiseks,“ ütles Heido Vitsur.¹⁵³ Luba anti plaanideks, kuid mitte müügiks. 2006. aasta kongressi otsus oli, et alla 900 000 krooni müüa ei tohi.

2007. aastal tuli juhatus eesotsas esimees Marica Lillemetsaga välja juba väga konkreetse müügisoo-viga, olles koguni hinnapiire komanud.¹⁵⁴ Eelmise müügi raha kasvas deposiidis ja juhatus hindas, et sinna müügitulu lisades saaks piisava intressi liidu kulude katteks ning liikmemaks jääks muudeks tegevusteks. „See on müügi eesmärk. Ta on juba tõus-nud hinnas piisavalt ja vaadake, mida teeb praegu kinnisvaraturg. Ta rahuneb ja ühel päeval läheb alla.

Ma arvan, et see on müügiks ideaalne hetk,“ ütles Lillemets. Juhatus liige Mart Ummelas omalt poolt sidus hääletuse sisuliselt usaldusega juhatus vas-tu. Luba anti enam kui poole kongressil osalenute toel.¹⁵⁵ Müük teoks siiski ei saanud.

Järgmisel kongressil ütles revisjonikomisjoni liige Heido Vitsur: „Otsustasime sellel aastal seda krunti mitte võõrandada, sest kui me oleks hakanud seda kevadel või suvel võõrandama, oleks me olnud jälle sellises olukorras, et oleks võõrandanud langevasse turgu.“¹⁵⁶

2010. aastast hakkas liit oma kulude katteks võt-ma lisa deposiidist. Varuraha vähenes kiirelt. 2012. aasta alguseks oli kulutatud juba pool.¹⁵⁷ Seetõttu läks toonane juhatus üle üsna rangele kokkuhoiure-žiimile ja asus liidu asju, sealhulgas liikmemaksulae-kumisi, korrastama. Kuid sissetulekutest kulude kat-teks ikkagi ei piisanud ja deposiidis oleva raha hulk vähenes murettekitavalt.

Nii oli 2018. aasta kongressi päevakorras taas kin-nisvara müügiks volituste andmine ja uue, rendikor-teritest kinnisvara hankimine, et liit saaks oma kin-nisvarast kulu asemel tulu.¹⁵⁸ Juhatuses endas puu-dus raha paigutamise osas üksmeel, kuigi kongressi-le esitati ainult üks ettepanek. Üksmeelt selles, mida ikkagi saadava rahaga teha, ei leitud ka kongressil. Müügiluba jäi saamata kahe häälega, kuid kõik toe-tasid ettepanekut moodustada komisjon, kes pakuks välja ideid raha paigutamiseks.¹⁵⁹

Merike Viilup, kes juhatus poolt teemat kong-ressil vedas ja ettepanekut selgitas, arvab nüüd, et ettevalmistustest ja eelnevaist selgitustest jäi puu-du.¹⁶⁰

¹⁴⁹ Detailplaneeringutest oli varem ka juttu olnud, kuid 2006. aastal asus K-Projekt, võttes aluseks Tallinna Linnavalitsuse 15.01.2003. a korralduse, sellega tõsi-selt tegelema ja pöördus ettepanekute saamiseks ka Eesti Ajakirjanike Liidu poole. (K-Projekti detailplaneering (2006) ja juhatus e-kirjavahetus (2006), EAL-i arhiiv). 2008. aastal tegeles detailplaneeringuga juba AS Vallikraavi Kinnisvara. Nende ettepanekutele andis linnaplaneerimise ameti küsimuse peale hinnangu ka Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, mis muu hulgas soovitas loobuda planeeringus pos. 3 hoone kavandamisest visuaalsel ja hoonestustiheduse põhjusel. Pos. 3 oli EAL-i krundil paiknev hoone. EAL-i kinnisvarakomisjon koostas ja juhatus saatis välja protestikirja, sest amet ei olnud arvestanud, et detailplaneeringus olid kahe omaniku krundid ning EAL-i krunt oli loata kaasatud. Paluti annuleerida pos. 3 kohta käiv märkus, sest EAL plaanivat tulevikus uue hoone ehitamist ja oma detailplaneeringut. (Kultuuriväärtuste ameti kiri Kosemetsa 7–17 kinnistute detailplaneeringu esküisist (2002) ja EAL-i vastuskiri (2008), EAL-i arhiiv). EAL-i protesti võeti kuulda ja hoonestusõigus jäi alles (Kultuuriväärtuste ameti kiri (2009) ja detailplaneeringu joonised (2009), EAL-i arhiiv).

¹⁵⁰ 2008. aastal püüdis AS Vallikraavi Kinnisvara veenda liitu loobuma osast oma krundist linna kasuks, et ehitada sinna tee, ligipääs oma hoonetele. Läbirääki-mised lõppesid liidule kasulikult, sest krunt mitte ei vähenenud, vaid suurenes maadevahetuse kokkuleppega. (Notariaalne leping 3.04.2012, EAL-i arhiiv; EAL-i 16. kongress, 08.12.2023. Eelnevad materjalid liikmeile. Meie kinnisvarast. EAL-i arhiiv.)

¹⁵¹ Eesti Ajakirjanike Liidu 16. kongress, 31.01.2003 Stenogramm. EAL-i arhiiv.

¹⁵² EAL-i arhiivis säilinud mustand aastast 2003: „Eesti Ajakirjanike Liit müüb avalikult suulisel enampakkumisel kinnistu Tallinnas, Kosemetsa tn 15 pind-alaga 902 m², sihtotstarbega elamumaa. Enampakkumise alghind [puudub] Enampakkumine toimub [kuupäev puudub] Eesti Ajakirjanike Liidus (Tallinnas, Gonsiori 21), kell [puudub].“

¹⁵³ Eesti Ajakirjanike Liidu 18. kongress, 18.02.2005. Stenogramm. EAL-i arhiiv.

¹⁵⁴ Marica Lillemetsa e-kirjavahetus. (2007). Koopia. EAL-i arhiiv.

¹⁵⁵ Eesti Ajakirjanike Liidu 20. kongress, 5.04.2007. Protokoll. EAL-i arhiiv.

¹⁵⁶ Eesti Ajakirjanike Liidu 21. kongress, 15.02.2008. Stenogramm. EAL-i arhiiv.

¹⁵⁷ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatus protokoll nr 1/85, 28.12.2011. EAL-i arhiiv.

¹⁵⁸ Eesti Ajakirjanike Liidu 16. kongress, 08.12.2023. Eelnevad materjalid liikmeile. Meie kinnisvarast. EAL-i arhiiv.

¹⁵⁹ Eesti Ajakirjanike Liidu 36. kongress, 08.12.2023. Protokoll. EAL-i arhiiv.

¹⁶⁰ Autori intervjuu Merike Viilupiga 13.08.2024.

Selleks, kuidas veel laskmata karu nahka jagada, ei suutnud reaalseid ettepanekuid teha ka kokkukutsutud komisjon.¹⁶¹ Järgnevate aastate kongressidel räägiti küll kinnisvarast, deposiidi vähenemisest ja rahapuudusest, kuid otsuseni ei jõutud. Seda mitte enne 2023. aastat, kui deposiidis olnud varuraha oli praktiliselt otsas ja liit vaatas vastu sisulise tegevuse

või koguni juriidilise eksistentsi lõpetamisele. Saadava rahaga kortereid ostma minna enam ei plaanitud, vaid nüüd lubas juhatus tulu hoiustada konservatiivselt.¹⁶² Vastuhääled jäid seekord alla ja kongress otsustas lubada juhatusel liidu viimase kinnisvarakillu müüki panna.¹⁶³ Selle müügi toimumisega sai ajakirjanike kodu maa ja majade saaga lõplikult läbi.

¹⁶¹ Eesti Ajakirjanike Liidu kinnisvarakomisjoni koosoleku protokoll, 22.05.2018. EAL-i arhiiv; EAL-i juhatuse protokoll 31.05.2018. EAL-i arhiiv; Merike Viilupi ülevaade kinnisvarakomisjoni istungist: „Komisjoni liikmed rääkisid kõigest muust (alates sellest, miks on vaja maksta sotsiaalmaksu, kuni selleni, et EAL-i pole praegusel kujul vaja), aga mitte sellest, mida meie kinnistuga ikkagi ette võtta. Minul on selge arusaamine, et nad tulid selleks, et ettepanekule r seerida kinnistu kahe üürikorteri vastu vesi peale lasta.“

¹⁶² Eesti Ajakirjanike Liidu 36. kongress 08.12.2023. Eelnevad materjalid liikmeile. Meie kinnisvarast. EALi-arhiiv.

¹⁶³ Eesti Ajakirjanike Liidu 36. kongress, 08.12.2023. Protokoll. EAL-i arhiiv.

Eesti pagulusväljaanded kui vabadusvõitlus ja kultuuriplahvatus

Maarja Lõhmus

Eesti riigi ja ühiskonna hävitamise järel aastal 1940 sulges Vene okupatsioonivõim enamiku Eesti ajakirjandusväljaandeid ja kehtestas tsensuuri.

Vene süsteemist imporditud tsensuuriorgan Glavlit¹ asus valvama ja moonutama Eesti avalikkust ning ühiskonda. See kestis kokku 50 aastat, kuni 1990. aastani. Eesti Vabariigis ajakirjanikuna töötamine oli „süü“, mille eest karistati vangilaagri või surmaga. Eesti ajakirjanike Läände põgenemine oli massiline.

Eesti kultuuritegelaste, sh ajakirjanike, saatus ja teekond hargnes kolme suunda:

- palju Eesti ajakirjanikke oli kaotanud oma elu, vangistatud Eestis või küüditatud Siberi vangilaagritesse aastatel 1940–1941;
- Eestit okupeeriva Vene-režiimi kohalikud kehtestajad ja/või Vene armee sõjaveteranid said jätkata sovetisüsteemi ajakirjanduses;
- paljud elupõlised vabadussõjas vaba Eesti riigi loomise eest võidelnud ajakirjanikud põgenesid eksiili (peamiselt Rootsi või Saksamaale) või jäid sisepagulusse.
- Eesti NSV-s toimus 1940. aasta augustis-septembris ajakirjanduspööre. ENSV ajakirjandust iseloomustas piiratus ja ülirange kontroll. Riigipöörde järel aastatel 1940–1941 alustati parteiajakirjanike koolitamist Moskva õppekava alusel, et valmistada uus kaader soveti ajakirjanikke.

Eesti NSV avalik sfäär oli kolmetasandiline:

- kehtestati ideoloogilised ametlikud tekstid (soveti müüdid), mida ei lubatud kahtluse alla seada (nn ametlikult kehtestatud konsensus);
- eksisteeris konfliktide ala, milles olid lubatud „vastuolud“, mis kajastasid igapäevaelu jm hierarhiliselt madalat tasandit;
- eksisteeris vaikuse sfäär: teemad ja tekstid, mida ei tohtinud avalikkuses eksisteerida, mis inimesed- teemad-tekstid avalikkusest „puudusid“²

Kui konsensusse alas olid ametlikud tekstid, konfliktide alas igapäevaelu ja vaenlaste vastane huumor vastuolude peegeldusena, siis vaikuse alale olid presititud kõik need teemad ja tekstid, mille avalikkuses esile tulekut võim ametlikult keelas, rakendades karimi tsensuuri.

Üks vaikuse ala on olnud eestlaste põgenemine oma kodudest okupatsiooni eest, eestlaste paguluskultuur, sh pagulusajakirjandus.

Pagulus kui Eesti NSV vaikuse ala, avalikes tekstides puuduv tsensuuriga keelatud teema

Vaatame lähemalt ajakirjanduse funktsioone ja võrdleme ajalehtede rolle 1940ndatel nii soveti- kui ka pagulus-Eestis. (tabel 1)

ENSV ajakirjanduse poliitiliselt kontrollitud vaikus kestis u 50 aastat. Sellest murti välja kirjanike-

¹ Главное управление по охране государственных тайн в печати, eesti keeles Kirjanduse ja Kirjastuste Peavalitsus.

² vt Lõhmus, M. (2002). Transformation of Public Text in Totalitarian System. Turku/Tartu: Turku University / Tartu University (lk. 63-67). <http://hdl.handle.net/10062/24460>; Hallin, D. (1994). We Keep America on Top of the World: Television Journalism and the Public Sphere. London: Routledge; Prikaz natšalnika GLAVLITa no 194422, 9.5.1941; Eesti NSV Kirjandus- ja Kurjastusajade Peavalitsuse poolt keelustatud Eesti ja välismaa autorite nimestik (1950, 1951, 1952, 1953); Üldisest kasutamisest kõrvaldamisele kuuluva vananenud kirjanduse nimestik (1955); Raamatukogudest ja raamatukauplustest kõrvaldamisele kuuluvate raamatute üldnimestik nr 2 (1956); Raamatukogudest ja antikvariaatidest kõrvaldamisele kuuluvate kodanikul ja okupatsiooni ajal Eestis ilmunud väljaannete koondnimekirja (1963), Tallinn; Kodumaal keelatud raamatud (1980), Rootsi Eestlaste Esindus; Mitte salajaste väljaannete trükkimise ühtsed eeskirjad (1977), NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv trükistes riiklike saladuste kaitse peavalitsus, Tallinn, Valgus.

Tabel 1. Ajakirjanduse funktsioonid 1940-ndail soveti- ja pagulus-Eestis

	ENSV	Pagulus-Eesti
Ajakirjanduse väljaandja	<ul style="list-style-type: none"> Eestimaa Kommunistliku Partei (EKP) institutsioon ja/või ENSV Ministrite Nõukogu (MN) organisatsioon 	<ul style="list-style-type: none"> DP-laagri administratsioon (1945–46) pagulusorganisatsioon või eraisikud
Ajakirjanduse finantseerija	<ul style="list-style-type: none"> ENSV; EKP Keskkomitee (KK) eelarve 	<ul style="list-style-type: none"> pagulaste omakapital; asukohamaade toetus
Ajakirjanduse sisu määraja	<ul style="list-style-type: none"> EKP süsteemi esindav ametnik, ametlikud eeskirjad, Glavlit süsteemi ametlik ajakirjanik, süsteemi ametlikult määratud toimetaja 	<ul style="list-style-type: none"> professionaalide endi otsus
Ajakirjanduse kontroll	<ul style="list-style-type: none"> tsensuur – Glavlit, poliitainstitutsioonid, kes pidid „ilmutama valvsust“ ja kaebama „organitele“ 	<ul style="list-style-type: none"> DP-laagri lehtedel vajalik juhtkonna luba rahvuskoondise infolehe väljaandmiseks; tavalisel ajakirjandusel kontroll puudub, põhineb usaldusel
Ajakirjanduse funktsioon, eesmärk	<ul style="list-style-type: none"> diktatuuri teostamine, uue võimu kehtestus; piiratud info jagamine, keelatud info nimekirjade järgimine; inimeste rahvavaenlaseks kuulutamine, „kodanlikuks natsionalistiks“ nimetamine ja hävitamine; sovetiseerimine, uue soveti inimese kuju loomine; soveti tegelaskujude, karakterite kehtestus; uute inimeste „kasvatamine“ uue võimu mentaliteedi levitamine; eestluse kandjate/raamatute keelamine nimekirjade alusel, viha õhutamine; jumalaeitus, ateismipropaganda; inimeste allutamine ja kontroll 	<ul style="list-style-type: none"> informeerimine maailma protsessist, DP-pagulaslaagrite elu ülevaated ja elukorraldusinfo, DP-laagri juhtide tutvustus, laagri juhtkonna valimiste info; inimeste/kogukonna ühistegevuste korraldus – koolid, töö, organisatsioonid jm, eestluse, identiteedi tugevdamine; eestikeelse keskkonna hoid; vastuseis ENSV-sse repatrieerimisele, info Eesti kohta; vastuseis Eesti traditsioonide hävitamisele; vastupanuvõitlus, jumalasõna ja hinge hoid, kodu ja lähedaste kaotuse lohutamine; kadunud inimeste otsimine
Ajakirjanduse vormid	<ul style="list-style-type: none"> ranged ametlikud piiratud vormid, uus poliitiline keel; vabad žanrid keelatud; formaliseeritud huumor välisvaenlase vastu; keelemäng, tähenduse mänguruum keelatud 	<ul style="list-style-type: none"> vabad vormid; loominguvabadus; keelevormide arendus eri refleksiivsetes žanrides, sh följeton, veste, karikatuur
Kultuurifunktsioon	<ul style="list-style-type: none"> Eesti kultuurikatkestuse läbiviimine; kultuuriidentiteedi lõhkumine, traditsioonide keelamine; uue inimese mudeli kehtestamine, võõra identiteedi kehtestamine; agressiivne võitlus „kodanlike igandite“ ja inimeste vastu 	<ul style="list-style-type: none"> Eesti kultuuri järjepidevuse hoidmine, Eesti ühiskonna liitmine, traditsioonide säilitamine ka paguluses; rahvusliku identiteedi säilitamine ja edasikandmine järgmistele põlvkondadele, eesti pagulaskonna mõtteleo talletamine
Inimese roll ajakirjanduses	<ul style="list-style-type: none"> Inimene on objekt; inimene on vahend 	<ul style="list-style-type: none"> Inimene on subjekt inimene on eesmärk

Allikas: autori ajakirjandusdokumentide ja ajakirjandustekstide analüüs, intervjuud ajakirjanikega

arhitektide ja teiste loomeinimeste ühise aktsioonina alles 1988. aasta loomeliitude pleeniumil. Pleenumi avas näitleja Mikk Mikiver, juhtides ajaloolist avalikuse-pööret:

„Ammu pole Eestimaal sellist aukartustäratavat ja austustväärivat kogu koos olnud. See kohustab. Mida sisukamalt me kaks päeva töötame, seda austustväärivamad me olla võime. Iseenda ees ja oma rahva ees. Seepärast siis tõde, tõde ja veelkord tõde – peaks olema meie lipukiri.

Ärgu painaku ühtki sõnavõtjat hirm: mis saab minust, kui mu ettepanek, idee, analüüs või muu ei meeldi mõnele kõrgelseivale isikule? Jäägu ainult mure – mis saab minu väärt ettepanekust, käsitletud probleemist? Leiab ta mõistmist? Ja rakendamist? Ärgu olgu meil tabuteemasid. Lõpuni minna!”³

Loomerahvas plaanis Eestis tekstilist pööret sulutusest avatusse, kogu ühiskonna mentaalselt sulatud süsteemist välja tõstmist avatud süsteemi. See õnnestus.

Vabas maailmas elanud eestlaste vaba ajakirjanduse kogemus oli totalitaarsüsteemist väljumisel määravalt oluline. Eesti pagulusajakirjandus näitab eesti ajakirjanduse paralleelset teekonda, mis 50 aastaga vabas maailmas läbiti. Pagulusajakirjandus on olnud oma ajastu vaba mõttelooming rahval, kes oli kaotanud oma maa ja riigi. Pool sajandit elati võitluslikku elu oma riigi taastamise nimel. See vaba ajakirjandus on oluline mõttetegu, Eesti identiteedi ja Eesti vaba ühiskonna eksistentsi alus.

Pagulus alates aastast 1944

II maailmasõja järgne aeg oli Euroopas suurte süsteemide hävimise ja uute ühiskondlike suhete moodustumise aeg. Saksamaal kui sõja kaotajamaal oli elu keerulisem,⁴ Rootsis märgatavalt stabiilsem.⁵ Poliitilise põgeniku seisu üldistab Bernard Kangro:

„Kogu maailma uuemat ajalugu iseloomustab nähtus, mis on valmistanud palju kannatusi asjaosalistele ja probleemide nendele, kes neid küsimusi peavad lahendama. See on põgenemine oma kodumaalt, oma senistest põlistest elukohtadest. Põge-

nemise põhjuseks on kas võõra sõjaväe sissetung või muidu vägivaldselt kehtestatud diktatuurirežiim, mida iseloomustab vastaste füüsiline hävitamine või poliitiline ja kultuuriline surve koos majandusliku väljakurnamisega.

Kuidas olukord maailma areenil ka areneks, ajapikku vähemusrahvusteks muutuvate poliitiliste põgenike püüdlused ja võimalused uuel kodumaal, nende üldnimelikud õigused iseseisvale kultuurielule ja sellest tulenev probleemistik on ikka ja taas uus selle ajani, kuni inimesed võivad oma vabadele kodumaadele tagasi pöörduda.”⁶

Põgenemine Rootsi ja Saksamaale, pagulusajakirjanduse sünn

Aastal 1944 jõudsid paljud oma kodudest punaterrori eest põgenema saanud eestlased peamiselt Rootsi ja Saksamaale. Üle saja eesti ajakirjaniku jõudis ühel või teisel moel Rootsi ja Saksa põgenikelaagritesse.

Laagrites jätkasid eestlased oma rahvuslikku elu, moodustasid Eesti rahvuskorpused, mida juhtisid Eesti komiteed ja keskesindus, asutasid ajakirjandusväljaandeid.

Eesti ajakirjandus Rootsis

Rootsi põgenes ligi 23 000 – 24 000 eestlast, u 1/3 välja saanutest. Elu algas Rootsis veidi lihtsamalt. Inimesed said kiiremini laagritest välja ning oma elu ja rahvusliku ühistööga edasi minna.

Eestlaste ajakirjandus Rootsis sündis kohe aastal 1944 esimestesse peatuspaikadesse maabudes. Loodi oma infolehed, näiteks Eriksdali Teataja,⁷ Tylösandi Kaja, Källviki Kaja, laagrilehed, nagu Lühilaine: Stensbaeki eestlaste laagri seinaleht. Peatselt alustasid ka ajalehed Teataja,⁸ Stockholms-Tidningen Eestlastele,⁹ Välis-Eesti¹⁰ ning aasta pärast ka ajakiri Kodukolle.¹¹

Samuti liikusid eestikeelsed lehed riikide vahel – näiteks kolis Eesti Post Saksamaalt Geislingeni DP-laagrist Malmösse, lisas nimesse Tidning för ester och estlandssvenskar i Sverige.

³ Eesti NSV Loominguliste Liitude juhataste ühispleenium (1988). 1.–2. aprill. Tallinn: Eesti Raamat (lk 5).

⁴ vt Kool, E. (1999). DP kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951. Lakewood: Eesti Arhiiv Ühendriikides.

⁵ vt Kangro, B. (1976). Eesti Rootsis. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

⁶ *Ibid.*

⁷ Kõigi nimetatud lehtede ilmumisaeg, väljaandja, tegijad ja ilmumiskoht, kui need on teada, leiduvad artiklile järgnevas lisas.

⁸ Teataja ilmus 1944–1945 kord nädalas, 1949–1952 kaks korda nädalas, 1953–1958 kaks korda kuus, 1963–1995 kord kuus, 1996–2002 kaks korda kuus. Teataja nimetati võlausaldajate eet pääsemiseks Eesti Teatajaks (vt Kolk, R. (1992). „Tuulisui“ ja teised. Märkmeid ja mälestusi kodumaalt ja pagulusest. Tallinn: Faatum), aga jätkas numeratsiooni.

⁹ Stockholms-Tidningen Eestlastele, 1944–1947 pealkirjaga Stockholms-Tidningen: lehekülj eestlastele, ilmus kuus korda nädalas.

¹⁰ Kuni 1975 ilmus Välis-Eesti ebaregulaarselt, 1976–1988 kord kuus, 1989–1995 taas ebaregulaarselt. Lehe mõtte andsid Jüri Uluots, Edgar Kant, Johannes Klesment.

¹¹ Kodukolle kirjastaja Orto viis ajakirja 1947. aastal Kanadasse, Rootsis ilmus alates 1947. aastast edasi Kodutee nime all. Ajakirja lisa oli Tulehoidja, toimetas Heino Jõe. Tulehoidja muutus ajalehe Eesti Teataja lisaks ning hiljem oli iseseisev väljaanne.

№ 1577/c

Maa, Häärt. Ja Jõnni OLP.

ERAPOOLETU
informatsiooni,
kultuurküsimus-
te ja majanduse
NÄDALALEHT

Välis-Eesti

AJALEHT EESTLASTELE JA EESTI-ROOTSLASTELE

Ilmub iga nädal
PÜHAPÄEVAL
29. okt. 1944
Nr 1
40 ÖRE

Ära unusta! Viimsed päevad Tallinnas

»Kiida, mu hing, Issandat ja kõik, mis mu sees on, tema püha nime! Kiida, mu hing Issandat, ja ära unusta kõiki ta heategusid. Tema annab andeks kõik su pahateod, tema parandab kõik su viimsed. Tema, kummaliselt, ei

Vaevalt olen saanud tme silma kui juba ärkan. Lõuga palju muret on rõõmuse. Mure mahajääva kogu ja kodulõuna pärast. See oli eile, kui mõtetes poole ööni kõndisin täis läbikumisvalu Tallinna nii tuttavaid tänu

**Kroonikalisi märkusi ühelt viimsel
hetkel lahkunult**

Rootsi liiguti ka üle Soome, kust toodi kaasa seal asutatud pagulusväljaanded, nagu näiteks Malevlane: Eesti Vabatahtlike Rindemeeste Ajaleht Soomes või Üle Lahe: Eesti sõjameeste Soomes I pataljoni väljaanne, aga ka kultuuri- ja kirjandusajakiri Sõna. Rootsieesti ajakirjandus on alul täis uusi tundmatuid kohanimesid, mis eestlaste saatusega seotud. Bernard Kangro esitab eestlastega seotud algsete paikade loetelu:

„Kui oleks võimalik joonistada laagrite kaart, siis leiduks seal palju kohanimesid, mis on ammu ununenud ja millega enam kellelgi pole hiljem tegemist olnud peale mälestuste.

Toome järgnevas ära rea nimesid, et üldiseltki meenutada, milliste paikadega olid seotud eestlaste esimesed muljed: Ankarsrum, Blackstad, Danne-mora, Doverstorp-laager, Ekerö, Enebyberg, Estuna, Fagersjö, Fanna, Figeholm, Gimo, Grangärde, Gräddö, Gränna, Hagaström, Hallstavik, Hargshamn, Hultsfred, Häverödal, Högsby, Igelfors, Johannesfors, Kisa, Kristdala, Källviks brunn, Loka brunn, Lövudden, Mariannelund, Medevi brunn, Mjölby, Möckeln, Mölle, Norrhult, Nybybruk, Ockelbo, Olofsfors, Paskallavik, Ramnäsa, Ringamåla, Sigtuna, Silverdalen, Skebobruk, Skytteholm, Storebro, Storvreta, Strömdalen, Stygsund, Sunhultsbrunn, Svärtinge, Söderhamn, Timmernabben, Tingsryd, Tomta, Tyramyra, Uddeboö, Ulricehamn, Vadstena, Valdemarsvik, Vendel, Vetlanda, Vimmerby, Visingsö, Vrika, Väd-döbacka, Västervik, Akershol, Asljunga, Aseda, Atvi-daberg, Örkelljunga, Örbyhus, Örnköldsvik, Österberga, Ängelsberg jt.¹²

Eestlastele on raskustes oluline huumor ja väikestviisi irooniline kõrvalpilk iseenda kohta. See avaldus ka ajakirjanduses, näiteks Täitsa Eesti, Tindnökk: Taarupgaardi eestlaste laagri-leht. Infotöö algas loodud Eesti Komitee ametlike teadetega, kirikukoguduste väljaannete ja skaudi-gaidilehtedega. Rootsis loodi näiteks Kodumaa Hääled: vaimulik leht eestlastele, Eesti Komitee Bülletään, Eesti Rahvusfondi Teated, Ecclesia Militans: A Protestant News Bulletin, Eesti Rahvusnõukogu Bülletään. Tähelepanuväärne on vanade võitluskaaslaste ühendamine ajakirjanduses, näiteks Korp! Sakala Ringkiri ja Narva: Narva salga skautide häälekandja. Alustasid eestlust üldistavad ja koordineerivad väljaanded Kontakt, hiljem Rahvuslik Kontakt, mis ilmub sellisena tänini, Norrköpingi Väike Postimees: organisatsioonidevaheline sidemees rahvuslikus kultuuritöös ning eestlaste kokkusaamisi tutvustav Pealinna Piduleht.

1950-ndate algul jõudsid pagulaseestlased ajakirjandusväljal huvisuundade hargnemiseni, oluliseks jäid vaimulikud teatelehed, eestlaste esindusorganite infokanalid, üldlehtedele lisandusid spetsialiseeritud huvide väljaanded, näiteks:

- erialajakirjanduse väljaanded (sh Eesti Meremees: Eesti Meremeeste Uniooni bülletään, Loodusteaduslikud Teated: Eesti Loodusteadlaste Koondise väljaanne);
- põhjalikud regulaarsed skaudi-gaiditöö lehed (sh Külimit: Eesti Skautide Maleva Rootsis õppekiri vanemskaudijuhtidele, Maleva Kirilind: teateleht vanagaididele, vanaskautidele ja skaudisõpradele Rootsis, Kirjad Gaidjuhtidele);

¹² Kangro, B. (1976: 47).

- intellektuaalset pinget pakkuvad poliitilise ilmavaate väljaanded (sh Radikaaldemokraat, Liberaal: Eesti Liberaaldemokraatliku Koondise ringkiri – Bulletin of Estonian Liberal-Democratic Union, Side, Vaba Eesti);
- huumoriajakirjandus (sh Pisuhänd).

Pagulusajakirjanduse kvaliteet oli usaldusväärne, selle levik üleilmne. Ajakirjanduse rahvusvaheline tähendus tõusis.

Sõja järel oli sõna võitlusvahend, seda nii info vahendamisel, okupeerijate valeinfo kummutamisel kui ka maailma avalikkusele oma nõudmiste kordamisel. Selleks algas Balti ajakirjanike koostöö. Büllätääni Newsletter from Behind the Iron Curtain, mille väljaandjaks olid Baltiska Humanistiska Förbundet (BHF) ja Eesti Rahvusfond, tegid Aleksander Terras ja teised. Büllätään oli usaldusväärne materjal Euroopa ja maailma riigijuhtide, teadusasutuste ja infoagenteuride töölaudadel.

Teises BHF väljaandes Humanitas töötasid Richard Indreko, Nikolai Kaasik, Roland Härm, Evald Uustalu jt. Seda ajakirja levis 100 000 eksemplari.

Rootsi kui pagulasmaadest Eestile geograafiliselt lähim ning ka tunnetuse poolest tugevama sidemega maa andis eestlusele elujõulise suuna aastakümneteks. Eesti pagulusajakirjandus Rootsis sai intellektuaalselt kena hoo sisse, andes ühtekokku välja üle saja ajalehe ja ajakirja.

Eestlaste kultuuri ja elustiili ajakirjandus – Sõnast saab Tulimuld ja Tulimullast kasvab Eesti Kirjanduse Kooperatiiv

Soomes alguse saanud ja Rootsis ilmumist jätkanud ajakiri Sõna, mida toimetasid rühmituse Tuulisui¹³ liikmed Ilmar Talve, Raimond Kolk ja Kalju Lepik, suleti ning toimetajad asusid Teataja kultuurilehekülge tegema. Kultuurilehekülg oli pagulasajakirjanduses uus kvaliteet.

Järgmine kvaliteedihüpe oli 1950. aastal ajakiri Tulimuld, vaimselt Sõna jätk. Sõna lõpetas ilmumise Tulimulla alustamise kasuks.¹⁴ Bernard Kangro toimetatud Tulimuld: Eesti ajakirjanduse ja kultuuri ajakiri tähendas intellektuaalse loomingu väljaande sündi. See levis 28 riiki.

Tulimulla intellektuaalid jõudsid sama 1950. aasta detsembris raamatukirjastuse Eesti Kirjanduse

Kooperatiiv asutamiseni. Asutamiskoosoleku kutsus Valev Uibopuu kokku Lundis Välis-Eesti ruumides pühapäeval, 10. detsembril kell 12. Motiive ja põhjusi kirjanike oma kirjastuse loomiseks oli korjunud palju, nende seas põhimõtte maksta autoritele normaalses korras honorari ja kindlustada kirjandusliku uusloomingu pidev ilmumine.¹⁵

Eesti Kirjanike Kooperatiivi asutamise järel hakkas ilmuma selle autoreid ja teoseid tutvustav Eesti Kirjanike Kooperatiivi Teated: Medlemsblad ning Raamatusõber: raudraamatukogu igasse eesti kodusse. Eesti pagulusmõtet, esseesid ja huumorilehekülge pakkus ajakiri Vikerlane. Väikestele kogoduslehtedele lisandus teoloogilist mõttelugu kandev Eesti Kirik, mis jätkas Eestis 1923. aastal asutatud ja 1940. aastal võõrvõimu korraldusel suletud väljaande formaati ja sisu.

Ajakirjade Sõna ja Tulimuld ning Eesti Teataja kultuurikülgede tegija Raimond Kolk iseloomustas valitsenud olusid nii: „Mõnikord ütlesime Lepikuga üksteisele, et tuleb pea selge hoida ja mitte sellest jampsist välja teha.“¹⁶

Üleilmne Triinu

Ajakiri Triinu kujunes nii Rootsi eestluse kui üleilmse eestluse pereajakirjaks, mis hoidis elegant-sel daamilikul viisil üleval Eesti kodude mentaliteeti, sh olid avaldatud näited ja löiked universaalsed ning varustatud teadusliku infoga. Triinul oli lai üleilmne autorkond ning levik. Väljaandel on manifestne rahvuslik printsiip ja stiil paigas esimesest numbrist peale.

Triinu oli koduloome ajakirjanduslik õpetus: alustuseks kodusisustuse esemete valmistamisest rahvaainetel, linnuka kiri, Maret Suits-Elsoni luule, Väike-Maarja naiseülikonna kirjeldus, käiste kiri muustrilehega, kirjutised kodusest kangakudumisest, kolmnurksest Haapsalu rätist, ülevaade jõulutoitudest ja pilk tulevikku ehk essee toimetajalt.

Näiteks esimene Triinu number 1952/53. aasta talvel algab nime Triinu tähenduse avamisega:

„Mispärast just Triinu? Esiteks Triinu on vana eesti nimi, teiseks kui mõtleme Triinule – siis tõuseb meie silmade ette lihtsas riietuses tütarlaps. Ka käesolev Triinu esineb õige tagasihoidlikul kujul.

Triinul on seejuures rida häid omadusi, mis alles pikernal vaatlemisel esile tulevad. Triinu on töökas, abivalmis ja elurõõmus. Muinasjutu Triinu elusaa-

¹³ 1940. aastal Tartus asutatud kirjandus- ja kunstirühmitus, mis 1945. aastal jätkas tegevust paguluses.

¹⁴ vt Kolk, R. (1992:143).

¹⁵ *Ibid*: 154–55.

¹⁶ *Ibid*: 145.

tus on esiotsa karm. Seepoolest sarnaneb Triinu elu niipaljude eesti naiste saatusele. Lõpuks teostuvad Triinu unelmad õnnelikust elust. Sama lootusega elavad eesti naised.

Kui tahame, et eesti kodu säiliks ka võõrsil, siis on kõigepealt vaja, et eesti naine säilitaks hoolimata kõigist raskustest oma elujõu, elurõõmu ja ilumeele. Kõike seda ta ammutab sidemetest, mis teda seovad kodumaaga. Kodumaine eesti rahvuskultuur, eesti käsitöö ning selle kõrval praktiliste oskuste levitamine, mis hõlbustavad ja sisustavad harmooniliselt igapäevast elu, seepärast on tervishoiu, toitlustuse ja kodunduse küsimused Triinul kõige pealt päevakorral.

Triinu kavatseb võimaluse piirides käsitada ka muid alasid, näit. omakeelset õpetamist kodudes, valgustada eesti naiste tegevust mitmesugustel aladel oma kodumaa huvides varematal aegadel ja nüüid. Triinu tahaks pidada kontakti saatuskaaslastega naabermaadest Lätist ja Leedust ning hõimlas- tega Soomest, tuues aegajalt vastavat informatsiooni nende maade naiste tegevusest. Leidku see väljaanne tee eesti naise juurde.¹⁷

Triinu esinumbri lõpetab peatoimetaja Vera Poska-Grünthal pilguga tulevikku:

„Küsisin kord Ludvig Juhtilt, mis talle Roots- is nähtust-kuuldust jättis sügavaima mulje? – Öhtu laste keskel Eesti Algkoolis, oli silmapilkne vastus.

Meie noored on säilitanud ja arendanud ka võõrsil oma organisatsioonid. Suur osa neist on koon- dunud skautideks ja gaidideks. Gaidid on endast- mõistetavalt huvitatud eesti rahvuskultuurist, selle väärtuse arendamisest. Gaid on eesti kodu rajaja tulevikus.

Käesoleva väljaande eesmärgiks on koonda- da enese ümber kõiki, kellel on huvi eesti kodukul- tuuri, käsitöö ja rahvusliku elustiili vastu. Meil on palju eriteadlasi sel alal. Neil on nii palju teadmisi ja kogemusi edasi anda eesti naistele. See oleks nii vajalik meie rahvuslikule olemusele, selle sihikindlale säilitamisele võõrail mail, võõraste mõjude kiuste. Koostöös noortega paistab see ülesanne teostatav ja tulevik näib helgemana.¹⁸

Mana

1950-ndate teisel poolel elavdas Mana ilmumi- ne Ivar Grünthali toimetamisel kultuurialooge ja

kriitikat.¹⁹ Toimetajad Grünthal, Iliste, Laaban ja Rei- nans avasid „Saateks“ Mana nime tähenduse mani- festselt:

„Käesolevaga ilmub uus kirjandus- ja kultuu- riajakiri MANA eestlaste ette vabas maailmas. M a n a k s nimetasid meie esivanemad allmaailma haldjat. Üldises rahva- ja usunditeaduses tähendab m a n a uskumust kõikmalnise maagilisse ürgjõusse. Tähistaksime omalt poolt selle sõnaga vaba vaimse otsingu võimu, mis manab esile uusi elumõtteid ja ilumõisteid, tungooni ja väärtusi. /.../ Ei sõjalistel ega usulistel ega põllumajanduslikel märksõnad- el poleks nagu õiget kohta alal, kus kehtib ainult kirjan- duslik mõõdupuu.

Okupeeritud kodumaal on kirjandus alandatud diktatuuri tööriistaks. Kirjandus vajab aga ennekõike vaba lennuruumi. Kuidas tohiksime siis meie, vaba- duses viibijad, tema tiibu kärpida ükskõik kui õil- salt mõeldud kirjandus- või rahvuspoliitiliste sihtide huvis? MANA on avatud kõigile meie kirjanikele, noortele ja vanadele; ainsaks avaldamiskriteeriu- miks on kaastöö kvaliteet. /.../

Meilt on ajutiselt röövitud võimalus elada ja are- neda vabal kodumaal – meile on jäänud meie kir- janduse ja kultuuri vaimses mõttes piiramatu elu- ja eduvõimalus vabas maailmas ja meie lootus tulevi- kule. Ärgem unustagem ka seda tohutut vabaduse ja valguse igatsust, mis okupeeritud Eestist meieni püüab hingata.

Oleks aeg loobuda siin, Läänes, vahetegemisest kirjanduse ja pagulaskirjanduse sihiasetuses. Eesti kirjandus peaks olema osa tervikust, maailma kul- tuurist. Me ei tohi lasta pettuda neil, kes kodumaal orjastatuina meilt vabaduses tegutsejailt täisväärt- uslikku, ajaga kaasas sammuvat loomingut oota- vad. Meie latentne jõud on suur; managem ta esile kivistusest kirgastuma.²⁰

Eesti Päevaleht

Rootsi eestlaste suur kultuuri- ja ajakirjandussaa- vutus on professionaalne päevaleht – Eesti Päevaleht – Estniska Dagbladet: Rootsi eestlaskonna infor- matsioonileht.

Eesti Päevaleht on olnud Eesti ühiskonna mõtete, tegude ja suhete kajastaja. Läbi mitme põlvkonna on aatesõprade toimetused hoidnud vaba mõtte ja analüüsi fookust.

¹⁷ Mispärast just Triinu? (1952). *Triinu* 1.

¹⁸ Poska-Grünthal, V. (1952). Pilkk tulevikku. *Triinu* 1.

¹⁹ Mana ilmus kvartalikirjana 1964. aastani Ivar Grünthali, edasi Hellar Grabbi toimetamisel. Toimetuskolleegiumis eestlased eri mandritelt: Johannes Aavik, Ivo Iliste, Endel Kõks, Ilmar Laaban, Enn Nõu, Mardi Valgemäe, Rein Silberg, Paul Laan, Alur Reinans, Vootele Vaska jt.

²⁰ Grünthal, I., Iliste, I., Laaban, I. ja Reinans, A. (1957). Saateks. Mana 1.

EESTI RADA

Nr. 1

Laupäeval, 29. sept. 1945. a.

Ilmub laupäeviti

Eesti Rada

Tänasest peale hakkab ameerika võimude loal ilmuma eesti laagris Augsburgis ka eestlastele oma ajaleht "Eesti Rada".

Radu ja teid on palju. Nad kulgevad põhja ja lõunasse, läände ja itta. On radu kergesti käidavaid, on ka raskeid ja vaevalisi. Nad kulgevad otse, sirgjoones, kuid on ka täis kõverikke. Samuti on palju sihtkohti, kuhu rajad viivad.

Meie eestlased siin, võoral pinnal, käime siiski oma rada, oma eesti rada! See on viinud meid küll kaugemale oma kodumaast, vastu meie tahtmist, vastu meie soove, vastu meie ootusi ja lootusi, igatsusi ja unelmaid. Ent ometi! Kõigist olemasolevaist, iga ilmakaare poole kulgevaist radadest olleme asunud sellele rajale, mis meie meelsuse, meie mõtteilma, meie mõistete järgi vabadusest ja demokraatiast pidi meid viima lõpuks ometi sinna, kuhu meie igatseme jõuda küll väikese, kuid vaba rahvana — suurte demokraatlike rahvaste vabasse rüppe. See rada pole meile olnud kerge, vaid väga, isegi väga raske. Meie eestlased, põhjamaa rahvas, olleme aga harjunud taluma raskusi. Talume neid ka nüüd!

Siin, kus me olleme praegu, me viibime ajutiselt, vaid möödaminnes. Rahvaste ja riikide ajalugu õpetab meile, et see rahvas, olgu ta suur või väike, kes armastab vabadust rohkem kui muud maailmas ja kes omab siikust ja kangust selle eest võitlemiseks ja vastupanuks, ei

Eesti rahvuslipu heiskamine Augsburgi Hochfeldi laagris

Noorusmaa

Villem Grünthal-Ridala

Kuis olid kaunid noorusrajad, mäed, kingud, murud, metsakajad! Ei unuma küll saa need ajad!

Rand kuldne unistustega, mu kodumaa!

Kui armas oli üksik palu, niit, männik, laas ja kaugse salu ja vaikne hämar metsatee, koivalu,

mis kustus õhtul üle vee. Kuis unuks see!

Täis õnne näitsid väinad, lahed, roo ääred, pangad, saarte vahed, ja meretuule kauged hood, nii mahed,

ja vete välg, tüüned tood. Kui kallid nood!

Oh kuldseid ajad, õndsad päevad, mis meele kustumata jäävad, või olgu muutusi, mis ka kõik näevad.

Ei iial unustama saa sind, noorusmaa!

Eesti sõjavangid teel vabadusse

"Ida-Euroopast, Poolast, Ungarist ja Baltimaadelt päritolevate vangide vabastamine on probleemiks"

"Times" avaldas pikema kirjutise pealkirja all "Saksa sõjaväe lõpp", milles tuuakse üksikasjalik andmeid juba vabastatud ja vabastamiste kuuluvate saksa sõjavangide kohta. Kokkuvõttes üteldakse: Briti tsoonis vangid langenuid 2.240.000 meest on seni vabastatud 1.500.000 meest, kelle kodud asuvad Briti ja Ameerika tsoonides, millede vahel on liiklemise vabadus. Vene ja Prantsuse tsoonidega pole

Inglise alalt vabanes eesti sõjavange

Teatavasti oli suurem osa eesti end. sõjavangidest Prantsuse tsoonis, mis on

Eesti ajakirjandus Saksamaal

Eestlaste kodust põgenemise teine sihtkoht oli Saksamaa, kus loodi arvukalt DP-laagreid.²¹ Sügisel 1944 põgenes Eestist Saksamaale üle 40 kutsealise eesti ajakirjaniku. Inimesi, kes muu töö kõrvalt Eestis lehtedele artikleid kirjutasi, oli kaugelt üle 100.²² Laagrites korraldati täielik eesti elu – teatrid, koolid, väljaanded, kirjandus. Eesti mitmed parimad ajakirjanikud asusid DP-laagritesse jõudes infolehti ja ajalehti tegema.

Erinevalt Rootsist oli varemtes Saksamaa täis takistusi ja ohte. DP-laagritesse koondatud pagulasi nähti kui repatrieerimise materjali. ENSV-sse repatrieerimist õnnestus vältida tänu suurepärasele rahvajuhtidele, kes võtsid laagrite juhtkondadele ning ametitele nagu UNRRA²³ selgitada, miks tagasitee okupeeritud kodumaale on võimatu – naasmise eeldus on kodumaalt okupatsiooniar mee välja viimine ja oma riigi taastamine. Need teemad olid üleval

suurte DP-laagrite ajalehtedes, Augsburgi Eesti Rajas ja Geislingeni Eesti Postis.

Mõlemad suurlaagrite lehed asutati 1945. aasta lõpus, kui olukord DP-laagrites läks nii sisemiselt kui ka välimiselt järjest pingelisemaks. Ajakirjanikel oli aastaid täiesti permanentne ettearvamatu intellektuaalse lahingu olukord. Keegi ei mõtnud tööpäevade pikkust, tööga kaasnes pidev unevõlg ning ajakirjanikel tuli teravalt, vaimukalt, täpsesõnaselt ja võitluslikult seista oma rahvuskoondise eest, samal ajal ka hulgalistele kaebekirjadele vastuseid kirjutades ja avaldades.

Eesti Rada ja Eesti Post, DP-laagri lehed kui orienteerumiseks vajalikud elupäästjad

DP-laagritesse paigutati eestlased ühtekokku elama. Laagrite korraldajate idee oli ka selles, et pärast sõja lõppu, kui võõrväed peavad Eesti riigist lahkuma, saavad kõik tagasi koju Eestisse pöörduda.

²¹ DP – displaced person (ingl.k.).

²² Kool, F. (1999: 744).

²³ UNRRA: ÜRO Abistamis- ja Taastamisadministratsioon (ingl United Nations Relief and Rehabilitation Administration) oli II MS ajal, 9.11.1943 loodud USA algatus, et pakkuda Euroopale tagastamatut abi. ÜRO alla kuulus aastast 1945. Asutajad 44 riigi valitsused. UNRRA tegeles ka DP-de skriinimisega, mis on olnud ajalehtedes Eesti Rada ja Eesti Post kriitika objekt.

Seda oodati ja selle nimel elati.

Olukord oli dissonantne, sest läänlaste arvates pidid kõik DP-d koju ruttama. Kui aktsioon nii kiiresti ei arenenud, nagu algul loodetud oldi, õnnestus Moskval oma sõjakaaslasi veenda, et tülikate DP-de repatrieerimiseks on väljavaated siis soodsamad, kui nad ei tea, mis nendega sünnib.

DP-sid hakati lugema inimesteks, keda tuli informatsioonist võimuga eemal hoida, et eestlased maailma sündmustes ei orienteeruks. Ferdinand Kool selgitas olukorda:

*„Selline hoiak seisib küll põhiliselt vastuolus läänlaste demokraatliku maailmavaatega, mille nimel nad arvasid end võitlevat, kuid bolshevike seisukohad leidsid ruttu heakskiitu. DP-de informatsioonist eemalehoidmise eesmärgil keelati Ameerika sõjaväelehe *The Stars and Stripes* levitamine ja lugemine DP-laagris. Samuti keelati ka saksa lehtede levitamine ja lugemine.“²⁴*

Üldküsimumuste juures on vaja mainida aastat 1947, mil eestlastel oli järjekordselt vaja oma staatuse ja saatuse eest kollektiivselt võidelda, seekord siinsamas Saksa DP-laagrites, et vastu seista repatrieerimisrännakutele. Tuleb rõhutada, et UNRRA repatrieerimiskatsete ja relvastatud rännakute tõrjumine 1947. aasta talvel ja kevadel oli eestlaste kollektiivne ühistöö. Liitlaste eesmärk oli saada repatrieerimistega Saksamaa eestlastest tühjaks.

Eesti ajakirjandus töötas skriinimise ja repatrieerimise vastu väga ühtselt. Nn liitlastele selgitati põhjuseid, miks Vene okupatsiooni alt põgenenud ei saa okupeeritud maale naasta. See rahvusvaheline suunamuutus laagrites eesti intellektuaalide, juhtide ja ajakirjanike ühistöös avas eestlastele vaba ilma, edasirändetee teistesse riikidesse.

Eesti Rada Augsburgis

Augsburgi nädalalehele Eesti Rada anti ilmumisluba kui väikseformaadilisele kohalikule laagrilehele. Sellisena see 29. septembril 1945 ilmumist alustaski, aga paari kuuga kasvas väikseformaadilisest laagrilehest täismõõdus korralik rahvuslik ajaleht koos professionaalse küljenduse ja kujundusega. Silmapaistev on 1946. aasta esinumbri esikül, millel on kujundatud Eesti riigi vabastamise lootuse sümbolikat – lootuselaevad liikumas purjedel valguse – kolme vapilõvi – poole.

„Vana aasta jättis uuele raskeima päranduse. Ta oli kui õnnetu teekäija, kes lebades surivoodil, peab

kahjatsusega lausuma oma järeltulijale: „Tahtmised minul olid head, aga päevi ei jätkunud. Kõik on veel varem ja korraldamisel. Võta ta niisugusena, nagu ta on, ja katsu teha rohkem, kui mina seda suutsin.“

Tõepoolest pole vist kunagi maailmas olnud nii palju rususid ja kunagi varem pole korraga nii rohkelt suuri probleeme, millest oleneb sadade miljonite saatus, seisnud lahenduse ootel.

Vaadeldes Euroopat. Kogu see vana manner, kaugest põhjast kuni Wahemere kallasteni ja Atlanti rannikult Mustamere voogudeni on täis asulate varemeid ja ühiskondlikkude korralduste rususid. Ühed miljonid inimesed on sõjast saati veel ikka oma kodu ja omakste otsingul, teised miljonid tulevad lähematel kuudel oma senistest kodudest ümberasustamisele. Ainult Shveits ja Rootsi on kõige selle keskel nagu imekombel jäänud püsima peagu oma endises seisundis. Kõikjal mujal ülesehitus seisab alles ees ning on pakitemas tuhandeid elukiisimused.

Saksa riiki tema endisel kujul Euroopa keskuses ei ole enam olemas ja saksa rahvas peab läbi käima veel mitmest uue ühiskonna kujundamise puhastustulest, enne kui ta taas leiab kätte kindlama arengutee. Soome, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria ja Itaalia ootavad rahulepinguid ja nende sisemises korralduses on veel palju ebastabiilset, teadmatuse momenti. Poola, Tshehoslovakkia, Austria, Jugoslaavia, Albaania ja Kreeka viibivad suurte murrangute ajajärgus. Nende riikide elusuund on kujunemisel ja suuremaid sisemisi võitlusi siin tõenäoliktult seisab ees.

Kolm rahvast Balti mere rannikul – eestlased, lätlased ja leedulased – on faktiliselt kaotanud oma riikliku iseseisvuse ning sadu tuhandeid nende elanikkudest on paisatud laiali üle Euroopa, osalt viidud Siberi kõige kaugematele aladele, ning kõik nad ootavad, millal neil võimaldub pöörduda tagasi omale vabale kodumaale. /.../

Välja sõjavarjude piirkonnast valguse poole! See on sõjast vintsutatud rahvaste üldiseks sooviks, astudes esimesi samme uuel aastal. See on suur ja vaidlematu soov, mille täitumist ei saavutada kindlasti mitte korraga ja temani ei jõua ka rahvad üksikult rännates. Selle sihi saavutamise nõuab kõikide head tahet, vastastikust arusaamist ja õiglast meelt. Loodame, et uus aasta aitab maailma selle eesmärgile tunduvalt lähemale.“²⁵

Eesti Vabariigi aastapäevanumber 24. veebruaril 1946 tähistas oma riigi taastamise mõtet. Numbri

²⁴ Kool, F. (1999: 747).

²⁵ Valguse poole. *Eesti Rada*, 29. september, 1946 lk 1.

pärast viimast Geislingeni linnanõukogu koosolekut laagri käsutusse võetud majade omanike ning neis elanute seas võtnud ootamatult eriti aktiivse ilme. Süüdistatakse linnapead, kuid ka erilist linnavolinikest koosnevat „eestlaste küsimuse komisjoni“, ega taheta aru saada, nagu kirjutab ajaleht „NWZ“, et omalajal selle korralduse tegid sõjaväevalitsuse tege-lased pärast olude kohapealset selgitamist, nii et selle otsuse vasta polnud kellelgi võimalik protesteerida.

Samasugust aktiivsust oma majade tagasisaami-se küsimuses näitavad sakslased ka teistes linnades, küsimata milliseid võtteid selleks kasutada kõlbab, milliseid mitte. Heidenheimi linnapea on sellepärast olnud sunnitud teatama, et edaspidi võetakse vas-tutusele kõik isikud, kes selles asjas levitavad alusetu teateid.²⁷

Eestlaste muu DP-laagriajakirjandus

Kõikjal Saksamaal-Austrias-Poolas ja mujal Kesk-Euroopa paguluseestlaste paikades loodi kohe infolehed ning pagulased asutasid oma infokeskkon-nad.

Eestlased andsid 1944. aastal oma DP-laagrites Berliinis, Danzigis,²⁸ Salzburgis ja mujal välja järg-misi lehti: Teateleht Eestlastele, Press (Pressemeeste Press), Varemest Tõuseb Kättemaks: ühe Eesti SS diviisi nädalaleht, Teateleht Eestlastele, Eesti Kiriku Teataja Austrias.

Ka järgmisest, 1945. aastast näeme laagri-infolehti üle Saksamaa väga erinevates paikades. Keeruline võitlus käis Kempenis, kus üritati eestlasi repatrieerida, tehti skriinimisi. Kempteni eestlased andsid välja Kauge Kodu Päevauudiseid, mis ilmus kaks korda nädalas.

Saksamaal ja Austrias ilmunud eestlaste lehtede geograafiline haare ja olukord on olnud mitmekesi-ne. Ühel pool on olnud sõjavangilaagrite väikelehed ja teisel pool õpilaste huumorileht. Näiteks võib tuua 1944. aasta ajakirjanduse:

- väikelehed eestlaste vangilaagrites (näiteks Aja Kaja, Eesti Sõjavangide Häälkandja)
- infovahetus- ja teabelehed (näiteks Reakesi Saa-tusekaaslastele, Mis On Uudist: laagrileht, Eesti Teated – Estonian Notices, Päevauudised, Uudi-sed: Märzfeldi Eesti Rahvuskoondise informatsioo-nileht – Estonian Camp Bulletin, Laagri Teated – Bulletin of Estonian Displaced Persons Assembly Centre at Geislingen, Sõnumid: Eesti Teadeteleht, Side: Glasenbachi laagri eesti leht, Sõnumid – Esto-

²⁷ Majad tagasi! *Eesti Post*, 11. juuli 1947, lk 6.

²⁸ Tänapäeval Gdańsk Poolas.

NOORTE SÕNA

KULUKIRI NOORTELE JA LASTELE

Nr.1

New York, oktoober 1950

I aastakäik

Noortele oma ajakiri

SINIST KORDA KOPUTAB "Noorte Sõna" täna kõikide ees-ti lastevanemate uksale. Ta tuleb noorte hea sõbra-na, õpetajana ja ajaviitjana. Avage talle uksed, ja avage ka südamed, juhatage ta kõikide sirguvate ees-ti noorte juurde paguluses, nõnda et "Noorte Sõna" võiks nüüdsest alates tulla iga kuu. "Noorte Sõna" kõneleb eesti enakeelt ja ju-tustab ilusast Eestist, meie kodumaast. "Noorte Sõna" avab "Noor-te loomingu" erinevusi ja tahab kuulda selles heameelega ka noorte eneste jutustusi ja mõtteid, muutub neist rõõmsamaks, noortele lü-hedasemaks ja jutustab noorte eneste mõtteid edasi teistele noor-tele.

Ei ole kuskil maailmas loodud nii kauneid ja soe-südamlikke muinasjutte, kui meie kodumaal, Eestis. Kas väljaspool kodumaad kasvavad eesti noored tunnevad neid muinasjutte? Või kas nad tunnevad oma kodumaad? Küllap tunneb aga "Noorte Sõna" kogu meie kodumaal ilusast muinasmaast, ja küllap ta kõigest jutustades paneb kodumaal elisevate ka noorte südamed, nõnda et noortel on varati palju, millest rääkida oma siinsetele kooliõpradele ja mängu-kaaslastele. Eks tee see meie noori omakorda palju rikkamaks!

"Noorte Sõna" teavitab kõiki eesti noori ja ulatab neile oma tõelise sõbrakäe. Võtke vastu see käsi, sest sellest saab uus sõber elujõudu ja tugevust!

"NOORTE SÕNA" toim. ja väljaandja.

376 №

nian Weekly News, Teated, Im Ausland + Abroad: EUCOM HQ-Civil Affairs Division, Information Bulletin, Sõnumid Briti Tsooni Eestlastele)

- eestlaste organisatsioonide koordineerimise info-lehed (näiteks Teated: Eesti NMKÜ/NNKÜ hääle-kandja Saksamaal, Eesti Teated – Estonian Notices, Augsburgi Eesti Rahvusgrupi Päevauudised)
- noortelehed (Põhjamaa Tähistel: kaasanne noorte-le, Kõverpeegel: Valga Eesti laagri algkooli V kl aja-kiri)
- spordi- ja võitluslehed (näiteks Eesti Rada. Sport: lehekülgi eesti pagulassportlastele. EVÜ Teated)
- kirikulehed sarnaselt Rootsiga (näiteks Eesti Kiriku Teataja Austrias; Hinge Hääl).

Aastatega muutus DP-laagrites maapaos elamine kurnavaks nii eestlastele kui ka nende asukohamaa-dele, lahendamatu olukord püsis aastakümneid nen-des riikides, mille territooriumidel igapäevaelu elati.

Ülemereminekud ja ajakirjanduse jätk

1940-ndate lõpul loodi Eesti pagulastele võimalusi Saksamaalt uutesse sihtriikidesse rännata. Paljud valisid Ameerika, Kanada, Lõuna-Ameerika, Austraalia, valikuliselt võeti „tööjõudu“ Inglismaale. Uutes asukohamaades löid eestlased kohe ka oma ajakirjandusväljaanded, kõigil neil ühine siht: hoida identiteeti ja heas toonuses vaimu, et jõuda taastada Eesti riik.

Reaalsus oli karm, rahvusvahelisel tasandil toimus 4.–11.2.1945 Jalta konverents, kus võimu ja riikide ümberjaotamine ei andnud Eestile kiiret riigi taastamise lootust. Eesti jäi okupeerituks.

Samas toimus kvaliteedihüpe just info liikumises, kui 1945. aasta kevadel rajatud ÜRO-s (mida pagulaseestlased nimetasid Liitunud Rahvaste Organisatsiooniks) said lisaks riikide esindustele tähelepanu ka need rahvad, kes olid oma riigi sõja järel kaotanud ning kes aktiivselt oma riikide taastamist nõudsid. Nii käis ajakirjanike töö juurde infotöö mõlemal suunal – eestlaste informeerimine maailma asjadest ning ÜRO riikide informeerimine eestlaste olukorrast kodumaal ja maapaos.

Eriti New Yorgis ilmunud Vaba Eesti Sõna on olnud teavitaja ka ÜRO ees ja sees toimunud Balti riikide, sh Eesti okupeerimise vastastest protestiaktioonidest. Esimesed suured Balti noorte ühised protestid ÜRO-s korraldati aastal 1956 NSVL-i juhi Nikolai Hruštšovi New Yorgi visiidi ajal. Võitlus läks edasi rahvusvahelisele avalikkusele ja riikide juhtidele adresseeritud märgukirjade kirjutamise ja publitseerimisega, BATUN-i töö vormis 1960-ndatel.

Vaba Eesti Sõna New Yorgis

USA-s asutati 1949. aastal Vaba Eesti Sõna, mis kujunes alates esimesest numbrist eesti kogukonda organiseerivaks ja organisatsioonide infot üleilmsest vahendavaks keskuseks. Samuti ilmus lehes infot kodu-Eestis toimuva terrori kohta. Esimese lehenumbri esiküljel kõneleb küüditamisest 25.–28. märtsil 1949: „Suurküüditamine Eestis. Jälle veerevad rongitüüed eestlastega Siberi poole. Eesti rahva süstemaatiline hävitamine – meeletehetele viidud eestlased kodumaal ootavad sõda.“

Uue lehe esinumbri esilehel kirjutab ajalehele Eesti Vabariigi peakonsuli kohustes Johannes Kaiv:

Juba peaaegu kümme aastat on Eesti vaba sõna ülalpeetud väljaspool kodumaad. Oli aastaid, kus

ainukeseks väikeseks vabaduse tõrvikuks oli New Yorgis ilmuv „Meie Tee“. Nüüd omab eesti pagulaskond oma kirjasõna mitmetes maades.

Praegu maailmas käimasolev võitlus vabaduse ja orjuse vahel kasvab päevpäevalt. Väikesed vabad rahvad ei ole enam ükski oma võitluses kommunismi vastu. Meie häääl õiguse nõudmisel ei ole enam nõrk. Sangarlik eesti sõdur, kes oma vere ja eluhinnaga on alati võidelnud kodumaa vabaduse eest, ei seisa enam ükski. Kommunism tuleb murda. Selles suures võitluses seisab nüüd meie poolel Ameerika koos muu vaba maailmaga.

Ameerika, kes alati on kindlalt tunnistanud Eesti Vabariiki, kehastab seda, mis kõigile vabadust armastavatele eestlastele on püha. Ameerika üks suuremaid sõdureid kindral Lucius D. Clay lausub eile:

„Need, kes tahavad hävitada maailmast vabadust, on meie vaenlased ja neid tuleb vastavalt kohelda. Need jõud, kes maailmas praegu võitlevad selle vabaduse eest, mida meie siin naudime, on meie sõbrad ning väärivad meie igakülgset abi.“

„Vaba Eesti Sõna“ nädalalehena seisab Ameerikas suure ülesande ees, tiivustada meid meie võitluses ja kanda eesti vaimu üle Ameerika mandri kus me ka iganes ei viibiks.“²⁹

Toronto ajalehtede sünn

Meie Elu

Ajaleht Meie Elu ja kaks aastat hiljem alustanud Vaba Eestlane kujunesid üleilmse eestluse kujundamise filosoofilisteks keskusteks. Meie Elu alustas Torontos aastal 1950, ilmudes kaks korda nädalas. Meie Elu toimetuses töötasid karmisõnalised ajakirjanik-toimetajad Aleksander Veller, Endel Kareda, Heino Rebane, Enn Salurand, Siegfried Veidenbaum, Henn Arvo ja Bernhard Parming. Eesti riigitaastamise aastatel (1989–1998) juhtis lehte Tõnu Parming. Olulised on olnud tähtpäevade ja reklaamide kalendrid – Meie Elu Tähtpäevad –, mis kindlustasid, et praktiliselt kogu elu pangast kauplusteni võis Torontos korraldada eestikeelses keskkonnas. Toronto kujunes ESTO-de³⁰ korraldamisega kujunenud tõeliseks maailma-eestluse keskuseks.

Vaba Eestlane

Vaba Eestlane alustas Torontos ilmumist aastal 1952, ilmudes samuti kaks korda nädalas. Vaba Eest-

²⁹ Kaiv, J. (1949). Saateks. *Vaba Eesti Sõna*, 11. juuni, nr 1, lk 1. <https://dea.digar.ee/page/vabaestisona/1949/06/11/1>; Vaba Eesti Sõna ilmub jätkuvalt, praegu toimetaja Kärt Ulman.

³⁰ Alates 1972 toimunud ülemaailmsed eestlaste kultuuripäevad.

aatteks

uba penaegu kümme aastat on ti vaba sõna ülalpeetud väljas-kodumaad. Oli aastaid, kus ükses väikeseks vabaduse tõr-iks oli New Yorgis ilmuv "The Tee". Nüüd omab eesti pa-askond oma kirjasõna mitmetes ades.

Praegu maailmas käimasolev datus vabaduse ja orjuse vahel vab päevpäevalt. Väikesed val-rahvad ei ole enam üksi oma tulus kommunismi vastu. Meie il õiguse nõudmisel ei ole enam erk. Sangarlik eesti sõdur, kes na vere ja eluhinnaga on alati idelnud kodumaa vabaduse eest, seisa enam üksi. Kommunism uleb murda. Selles suures võit-ases seisab nüüd meie poolel kmeerika koos muu vaba maail- naga.

Ameerika, kes alati on kindlalt unustanud Eesti Vabariiki, ke- nastab seda, mis kõigile vabadust rmatavatele eestlastele on piha. Ameerika üks suurimaid sõdurid cindral Lucius D. Clay lausub ille:

"Need, kes tahavad hävitada maailmast vabadust, on meie vaenlased ja neid tuleb vasta- valt kohelda. Need jõud, kes maailmas praegu võitlevad selle

VABA EESTI SÕNA

1. aastakäik—No. 1

LAUPÄEV, 11. JUUNI 1949

Üksiknumber 15 senti

SUURKÜÜDITAMINE EESTIS

JÄLE VEEREVAD RONGITÄIED EESTLASTEGA SIBERI POOLE —

Eesti rahva süstemaatiline hävitamine — Meeleheitele viidud eestlased kodumaal ootavad sõda

MEIE ERAKIRJASAAATJA E. KASAK SAKSAMAALT

20.-25. märtsini 1949 toimus Eestis massküüditamine. Küüditatute arv pole veel teada, kuid arvatakse, et seekordne küüditamine oli veelgi suuremaulatuslikum kui 1941. a., mil teatavasti 14. juuni õöl küüditati 14,000 eestlast. Küüditamisele kuulunud isikud, kes on bolshevistlike võimude poolt tunnistatud kulakuteks, kes on välismaaga pidanud kirjavahetust kui ka saksa okupatsiooni ajal sõjaväes, omakaitstes ja poliitiseis teeninud isikute perekonnad.

Aprilli kuu teisel poolel saabus Sak- samaale Eestist ja Lätist mitusada sak- lasest sõjavangi. Endised sõjavangid peatusid mõned päevad läbikägulaag- ris, kus nendega oli võimalik kokkupu- tuda ja elust-olust Baltikumis rääkida.

operatiivmehega (MVD eriosakonnast —varem NKVD) ja mitme MVD rel- vastatud sõduri saatel. Neil päevil flä- gid sõjavangid linnas veoautosid liik- mas täis nutvaid naisi ja lapsi ja üks- kuid mehi oma pakikestega. Veoautodel läbi kaasas reivastatud meeskonnad.

mumeeste arvates küllalt sõbralikult suhtunud Nõukogude Liidu võimudele.

Küüditamispäevadel nägid sõjavan- gid Tallinna raudteel kaubaronge, kuhu aeti linnast ja maalt autodega kokku- toodud inimesi, eriti naisi ja lapsi. Laa- dimise juures olud palju nuttu ja kar- jumist. Küüditatavate vagunid olid tu- geva sõjaväe valve all—ümber rongi äga kolme kuni nelja meetri järele so- dur püstolkuulipildujaga. Vagunid olid trellitatud. Rongi lähedusse kedagi ei lubatud. Üldiselt olvad operatiivmehed nii välimuselt kui käitumiselt olnud toored ja metsikud.

Autobaasides töötanud eestlastest kaasalaste seletusel toimunud küüdi- tamise kohta.

Tervitusi

Eestlastele Välis-Eestis

Käesoleva numbriga astub ees- tete uus ajaleht—"Vaba Eesti S See leht ei ole mõeldud võistlejaks tale eesti ajalehtedele, mis ilmuvad Rootsis, Saksamaal või Londonis üks nendest on tähtnud suuri üles- eestluse kasuks ja alalhoidus, Ees- seisvuse idee kaitsmisel ja Eesti duse tagasivõtmisel.

Praeguse eestlaste uue ümber mise ajal Ameerikasse, olgu see dasse, Ühendriikidesse või Ameerikasse, kus sajad ja tuhanded lased omale uued kodud loovad,

lase tulekuga muutus Toronto eestlaste maailma- keskuseks, milles käis kahe ajalehe kaudu kaalukas kultuurielu ning uute ühistegevuste genereerimine.

Mitu toimetajat oli koos töötanud juba Saksa DP-laagrite ajal, seega kujunes ajakirjanike koostöö sõpruskonna printsiiibil, mis omakorda tugevdas võitluslikku solidaarsust eestluse kandmisel ja Eesti riigi taastamise eest võitlemisel nii lehetekstides kui ka lehe- ja kogukonnaüritustel.

Ajakirjanikest töötasid Vabas Eestlases Karl Arro, Ilmar Külvet, Andres Laur, Valli Voitk, Hannes Oja ja Heino Jõe, kaastööd tegid Hellar Grabbi, Kalju Lepik, Heino Taremäe, Helmut Tarand ja Eduard Tinitis.

Aastal 2001 Meie Maa ja Vaba Eestlane ühine- sid, koosväljaanne Eesti Elu ilmub nädalalehena jätkuvalt, seda toimetab Kai Kiilaspea.

Pagulusajakirjandus on vabadusvõitlus

Alates 1940-ndatest on pagulusajakirjandus olnud vabadusvõitlus — võitlus kodumaa vabasta- mise eest, Eesti riigi taastamise eest, Eesti identiteedi

elujõu eest. Pagulusajakirjanduse eesmärk on olnud hoida eestlaste rahvuskeha ühtsena, hoida eesti keelt ja kultuuri. Suurim lootus oli pääseda tagasi oma kodumaale, kui kodumaalt oleks võõrvõim välja läi- nud.

Seega on pagulusajakirjandus ühisrindede ja info- välja looja, aga kodueestlastele ka võitlusvaimu näi- tamine ning rahvusvahelistel ajakirjanikefoorumidel esil olemine, info saamine ja jagamine. 1940-nda- te lõpul ja 1950-ndate algul liikusid paljud Sak- sa DP-laagrite inimesed edasi teistesse riikidesse, Ameerikasse, Kanadasse, Lõuna-Ameerikasse. Seal jätkasid nad eestikeelsete lehtede väljaandmist, asu- tasid uusi lehti ja ajakirju.

Pagulusajakirjanduse kui vabadusvõitluse tun- nus on võitluse ülemaailmne iseloom — eestikeelset trükisõna ilmus kõigil mandritel, lisaks alustas ala- tes 1951. aastast Ameerika Hääle eestikeelne prog- ramm. Ühendav eestikeelne sõna levis nii trükis kui ka raadiosaadetenä. Ameerika Häälele lisandus Vaba Euroopa / Vabaduse Raadio.³¹ See on eraldi teema.

³¹ Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) eesti keeles 1975–2004.

Lisa. Ajakirjandusväljaanded paguluses ja Välis-Eestis

Väljaanded on süstematiseeritud algusaasta järgi alates eestlaste suurpõgenemisest Eesti NSV-st aastal 1944 kuni aastani 1976, mil Vello Salo kirjastuses Maarjamaa ilmus esimene Hugo Salasoo (Aust-

raalia eestlaste arhiivi) ja Salo (Rooma) koostatud ülevaade „Välis-Eesti perioodika 1944–1975“.

○ märgistatud lehed ilmuvad endiselt.

1943

- **Malevlane** 1943–44, Eesti vabatahtlike rindemeeste ajaleht Soomes; Eino Parikka, Heinrich Mark, Valev Uibopuu, Arvo Mägi; Soome, Helsingi; 33 numbrit.

- **Üle Lahe** 1943–44, Eesti Sõjameeste Soomes I pataljoni väljaanne; Rain Rebas, Ilmar Talve, Ants Lahi; Soome, Jalkala öppelaager.

1944

- **Aja Kaja** 1944, Saksamaa, Sielbecki vangilaager.
- **Eesti Sõjavangide Häälkandja** 1944; Saksamaa, Garmisch-Partenkirchen; 7–8 numbrit.
- **Eesti Sõna** 1944–45 (varemalt Tallinnas), August Oinas; Juhan Libe, Kirjastus Eesti Ajaleht; Saksamaa, Berliin.
- **Eesti Teataja** 1944, Eesti Komitee; Rootsi, Stockholm; 1 number.
- **Eriksdali Teataja** 1944, Jaan Lattik, August Mälik; Saksamaa, Eriksdali DP-laager.
- **Kodumaa Häälled**. Vaimulik leht eestlastele 1944–51, Georg Korjus, Hendrik Kokamägi; Rootsi, Stockholm.
- **Kodutee** 1944, Eesti Sõjameeste Soomes II pataljoni väljaanne; Vello Pekomäe, Kaljo Semmiste, Imant Rebane, Silver Koppel, Ilmar Novak, Värdi Austa, Johannes Oja; Soome, Helsingi; 6 numbrit.
- **Källviki Kaja** 1944, Voldemar Pöder, Rudolf Lipp, Karl Pohla, Lembit Reio – toimetaja; Soome, Källvik.
- **Pressemeeste Press** (hiljem **Press**) 1944–45, Erich Ernits, Viktor Minneste, Kusta Vesilo, Eerik Laidsaar, Udo Loigo, Agnes Vesilo; Saksamaa, Wolfgang, Aussig; 12 numbrit.
- **Rünnak** 1944–45, Germaani ühtus-idee Eesti võitlusleht; Elmar Tõnismäe; Eesti Vabadusliit, SS-Hauptamt; Saksamaa, Germanische Leitstelle, Hildesheim; 7 numbrit.
- **Stockholms-Tidningen: lehekülg eestlastele** 1944–59, C-väljaanne rootsi ajalehe Stockholms-Tidningen juures; alates 1948. aastast **Stockholms-Tidningen Eestlastele. Eskilstu-**

- na-Kuriren** Rootsi; Uno Tamm, Juhan Kokla, Voldemar Kures, Vello Pekomäe; Rootsi, Stockholm; 4179 numbrit; edasi **Eesti Päevaleht** 1959–2018, Juhan Kokla 1959–92; Alur Reinans 1993–94, Ülo Ignats 1994–2010, Eesti Päevaleht Förlage AB Eskilstuna; 7100 numbrit.
- **Teataja** 1944–45, 1953–2002, toimetajad Bernhard Ingel, Oskar Mänd, Adelaida Lemberg, Ilmar Talve, Aksel Mark, Evald Uustalu, Harri Kiisk, Tõnis Kint, Raimond Kolk, Aleksander Warma, Arvo Horm, Aleksander Terras, Ilmar Olesk, Otto Paju; Rootsi, Stockholm.
- **Teateleht Eestlastele** 1944, Juhan Libe, Kurt Franz; Propaganda-Amt Estland, Rahvakasvatuse Peavalitsus; Saksamaa, Danzig, Berliin; trükiarv 4000.
- **Täitsa Eesti** 1944–46, Rootsi, Stockholm.
- **Tylösandi Kaja** 1944–45, Ragnar Kant, Astrid Schönberg; Rootsi, Halmstad.
- **Varemetest Tõuseb Kättemaks**. Ühe Eesti SS-diviisi nädalaleht 1944–45, Karl Gailit; Poola, Glogau.
- **Välis-Eesti**. Ajaleht eestlastele ja eesti-rootslastele. Sõltumatu informatsiooni, kultuuriküsimuste ja majanduse leht 1944–95, Richard J. Jöffer, Edgar V. Saks, Valev Uibopuu, Hanno Kompus, Heinrich Laretei, Vello Ugandi, Madis Üürrike, Martin Kuldkapp, Johannes Klesment, August Mälik, Richard Indreko, Johannes Aavik, Aleksander Määr, Jakob Rang, Mihkel Kövamees, Endel Kareda, Vello Pekomäe; Rootsi, Stockholm.

1945

- **Eesti Kiriku Teataja Austrias** 1945, Rudolf Troost; Austria, Salzburg; 2 numbrit.
- **Eesti Noorus** 1945–53, Enn Nõu, Peep Kivikas, Tarmo Oja, Naida Reimet, Kersti Haliste, Enno Abel Fagerudd; Rootsi, Uppsala; 35 numbrit.
- **Eesti Post**. Bülletään/Informatsioonileht 1945–53, Erich Ernits – toim., Karl Selter – peatoim., Johannes Västrik, Johannes Holberg, Arno Raag; Pedro Krusten, Arvo Kalbus, Agnes Vesilo, Oskar Nahe, K. Vesilo, Edmund Valtman, J. Lööke; Geislingeni eestlaste rahvuskoondis; Kirjastus Eesti Ajaleht Välismaal; Saksamaa, Geislingeni DP-laager; trükiarv 530 – 12 000; 438 numbrit; alates 1952 Rootsis; toim. Herman Puusepp, Jüri Remmelgas; alates 1962 Malmös, väljaandja Ants-Michael Uesson, toim. Albert Kivikas, Osvald Viirsoo.
- **Eesti Rada** 1945–..., Herbert Michelson – toim., Edmund Valtman, Elmar Jaska, Arno Raag, Adolf Perandi, Johannes Västrik, Johannes Kaup; K/ü Eesti Ajaleht Välismaal; Saksamaa, Augsburgi DP-laager; alates 1948 Geislingeni DP-laager, Hamburg; trükiarv 3000–6500; 1990-ndatel Urmas Paidre, Karin Aanja; Eesti Ühiskond Saksa Liitvabariigis (EÜSL), Saksamaa, Köln.

- **Eesti Teataja** (1944–45 **Teataja**). Eestlaste nädalaleht 1945–53, H. A. Tidblom, Oskar Mänd, Adelaide Lemberg, Arvo Horm, Aksel Mark, A. Arras, Juulie Steinmann, Aleksander Varma; Rootsi, Stockholm; trükiarv 3500–4500; 588 numbrit.
- **Eesti Teated**. Estonian Notices 1945–46, Göttingeni Komitee; Saksamaa, Göttingen.
- **Elav Sõna**. Etteloetav ajaleht 1945–46, Eerik Laidsaar; Oldenburgi Komitee; Saksamaa, Schwarzenbeck; 28 numbrit.
- **Geislingeni Laagri Teated** (nr 4 **Geislingeni Eesti Koloonia Teated**, nr 5 **Eesti Koloonia Teated**) 1945, Evald Roosaare; Saksamaa, Geislingeni DP-laager.
- **Hochfeld Camp Sõnas ja Pildis** 1945, E. Soovere; Saksamaa, Augsburgi DP-laager; 1 number.
- **Imperiego**. Noorema generatsiooni ajakiri 1945, Schwargenbeck.
- **Kauge Kodu (Kauge Kodu Päevauudised)** 1945–49, alates 1947 toim Silvia Karukäpp, Bernhard Parming, Karl Kesa, Johannes Kaup, Arvo Lattik, Georg Lootus, Albert Pruks, Karl Krass, Arno Raag, Villem Maidre; Eesti Komitee; Saksamaa, Kempten, Altenstadt, Geretsried.

- **Keep Smiling** 1945–48, Eesti Rahvaülikool Geislingenis; Saksamaa, Geislingen.
- **Kodukolle** 1945–54, Evald J. Voitk, alates 1951 Karl Eerme, alates 1954 Ilmar Külvet; Orto kirjastus; Rootsi, Vadstena; 1951–54 Kanada, Toronto ajakiri; 49 numbrit.
- **Korp! Sakala Ringkiri** 1944–2001; Stockholm.
- **Kõigile** 1945–46, Karl Arro; Kirjastus Kõigile; Rootsi, Göteborg; trükiarv 1000.
- **Laagri Teated** 1945–49, Saksamaa, Geislingen.
- **Lõkketuli**. Eesti Tagavararügemendi omaloominguline ajakiri 1945, Ignas Tõrmaküla, Kalju Saarman; rügemendi õppe- ja kultuuritöö toimikond ja kirjandusring; Saksamaa, Sielbeck.
- **Mis On Uudist?** 1945, Saksamaa, Augsburg-Hochfeldi DP-laager.
- **Päevauudised**. Eesti Tagavararügemendi laagrijaleht Sielbeki vangilaagris 1945, Egon Vellesoo, Evald Tuulik, Ignas Tõrmaküla; vangilaagri õppe- ja kultuuritöö toimikond, vangilaagri informatsioonijaoskond; Saksamaa, Sielbeck; 7 numbrit.
- **Päevauudised** 1945–53, Saksamaa, Bocholt.
- **Reakesed Saatuskaaslastele** 1945, Rudolf Troost; Saksamaa, Maia-Plaini Laager, Salzburg-Rauchenbichler, 4 numbrit.
- **Side**. Salzburgi laagri eesti leht 1945, Erich Ernits, H. Henno, Kusta Vesilo, Rudolf Troost, Edmund Valtman; Saksamaa,

- Rauchenbichler, hiljem Glasenbachi DP-laager.
- **Signal** 1945, Deutcher Verlag; Saksamaa, Berliin.
- **Sõnumid. Estonian Weekly News** 1946–48, Karl Kesa; Balti Nõuandva Keskkogu Eestlaste Esindus, vt **Edasi Sõnumid Briti Tsooni Eestlastele**, Detmoldi DP-laager, 39 numbrit.
- **Sõnumid**. Eesti Teadeteleht 1945–46, Saksamaa, Lübeck.
- **The Baltic Review** 1945–49, Rootsi, Stockholm.
- **Tähised** 1945, Saksamaa, Detmold.
- **Täitsa Eesti** 1944–46, Rootsi, Stockholm.
- **Urituli** 1945–46, Valentin Reose, Riho Randes, August Lembra, Oskar Avel, Maret Metsa, E. Simm, A. Kubbo, A. Leesment, L. Mesila, N. Metsa; Eesti Laagri Kultuurosakond, Eesti Noorte Meeste Kristlik Ühing Uchtes; Saksamaa, Uchte.
- **Vabariiklane** 1945–47, Arvo Mägi, Karl Ristikivi, Rudolf Jalakas, Erik Laid; Kirjastus Vabariiklane; Rootsi, Stockholm, Uppsala.
- **Vabariiklane** 1945–47, Rootsi, Uppsala.
- **Õitsituled**. Ajakirjanike väljaanne 1945, Arnold Sepp; Saksamaa, Geislingeni DP-laager.
- **XY Kompanii Karikatuurisari** 1945–46, Ülo Sinberg, Steve Olem, Koit Paadre; Saksamaa, Fürthi eesti Laager, Frauenschule DP-laager; 19 numbrit.

1946

- **Eesti Komitee Bülletään** 1946, 1949, Rootsi, Stockholm.
- **Eesti Rahvusfondi Teated** 1946–60, Eesti Rahvusfond; Rootsi, Stockholm.
- **Eesti Teated – Estonian Notices** 1945–46, Ed. Vallaste; Göttingeni Eesti Komitee ja Eesti Punane Rist; Saksamaa, Göttingeni DP-laager; trükiarv 6000.
- **Estonia** 1946–51, 1956, Karl Eerme, Harald Pello, Otto A. Webermann, Felix Oinas, J. Virks, Peeter Elias, Ilse Lehiste, Viktor Kõressaar, A. Laev, Lauri Vaska; 1946–51 Saksamaa, Göttingen, Geislingeni DP-laager; 1956 USA, New York.
- **Information Bulletin** 1946–49, Saksamaa, Pinneberg.
- **Kauge Kodu**. Kirjanduse, kunsti ja kultuuri ajakiri 1946–47, Johannes Kaup, Harald Pello, Aino Kosesson; Altenstadi Eesti Komitee; Saksamaa, Augsburg.
- **Kirikuleht**. Estonian Evangelical Lutheran Church News/Bulletin 1946–55, Alekander Hinno, Jakob Aunver, Johannes Lauri, Otmar Pello, Uno Plank, Jaak Taul, Arthur Võõbus, Max Waher, Konrad Veem, Toomas Pöld; Saksamaa, Geislingeni DP-laager; trükiarv 200–2000.
- **Kodutee** 1946, varem **Kodukolle**, Imant Rebane; 12 numbrit.
- **Laagri Elu** 1946, Martin Murro; Eesti Laager nr 2; Saksamaa, Traunstein Jugendheim; 10 numbrit.
- **Lühilaine** 1946, Stensbaeki Eestlaste Laagri Seinaleht; Taani, Stensbaek.
- **Meie Mats**. Poiste häälekandja 1946–47, Inno Salasoo, Helo Raag, V. Heitur, U. Libik, R. Pohlak; Saksamaa, Altenstadt, Geretsried.
- **Narva** 1946–1948, Rootsi, Arsta.
- **Oma Maa** 1946–51, E. Riisna, Karl Arro; Ühing Oma Maa Stockholmis; Rootsi, Stockholm.
- **Pisuhänd**. Huumori ja pilke album 1946, tegevtoimetaja Edgar V. Saks, kunstnikud Arnold Sirkel, Eduard Ole, Aleksander Ristmägi, Henn Arvo; Välis-Eesti Förlag Förening UPA.
- **Põhjamaa Tähistel**. Eesti Raja kaasanne noortele 1946–49, Herbert Michelson; Saksamaa, Augsburgi DP-laager; 53 numbrit.
- **Päevauudised**. Informatsiooni bülletään 1946–47, Julius Säkk, Enn Salurand; Eesti põgenike laager Kopenhaagenis, KB Halli laagri juhatus; Taani, Kopenhaagen; 21 numbrit.
- **Päevauudised** 1946–47, Taani, Kopenhaagen.
- **Scientiae et Artibus** 1946–1949, Balti Ülikooli üliõpilaskond Saksamaal; Saksamaa, Pinneberg.
- **Sõnumid** 1946–48, Estonian Weekly News; Saksamaa, Detmold.
- **Žurnaal Viking**. Kirjanduse, kunsti ja kultuuri magasin. Kõitev magasin kõigile eestlastele 1946, Alfred Kubbo, V. Aus, L. Pääsukene, K. Strobel, E. Sirg; Saksamaa, Uchte.
- **Teataja**. Eestlaste nädalaleht Rootsis, Estnisk tidning för politik och kultur 1944–45, 1953–75, Aleksander Varma, Harri Kiisk, Adelaide Lemberg, Arvo Horm, Aksel Mark, Tõnis Kint; Rootsi, Stockholm.
- **Teated** 1946, Saksamaa, Wiesbaden.
- **Tindinokk**. Taarupgaardi Eestlaste Laagrileht 1946, Taani, Taarupgaard.
- **Tulehoidja**. Eesti Noorte Ajakiri 1946–96, väliseesti skautide ja noorte ajakiri; alguses Kodukolde lisa, alates 1949 iseseisev; Heino Jõe, Susanna Tomson; Rootsi, Stockholm.
- **Uudised**. Märzfaldi Eesti Rahvuskondise informatsioonileht. Estonian Camp Bulletin UNRRA Team 303 1946, A. Müürsepp, B. Vahi, A. Kümnik; Saksamaa, Märzfeld-Nürnbergi DP-laager.

1947

- **Ecclesia militans**: a Protestant News Bulletin 1947, Rootsi, Stockholm.
- **Eesti Hääl** 1947– ..., Gert Helbemäe, Aili Eistrat, Toomas Ojasoo, Reet Järvik; Inglismaa Eestlaste Ühing; Ühendkuningriik, London.
- **Eesti Rahvusfondi Teated** 1947–60, Rootsi, Stockholm.
- **Im Ausland + Abroad**. EUCOM HQ–Civil Affairs Division 1947–48, Saksamaa, Augsburg.
- **Kodukirik** 1947–49, Jakob Aunver; EELK konsistoorium eksiilis; Rootsi, Stockholm.

- **Kodutee** 1947, Kodukolde nr 156 järg, Imant Rebane.
- **Löke**. Ambergi, Bambergi, Weissenburgi ja Valga skautlike noorte koostöö-kiri 1947–48, hiljem Noorte Koostöökiri; Robert Kreem, Ilmar Kala, Ülo Sinberg Nürnberg; trükiarv 150–250; 5 numbrit.
- **Meie Lastele** 1947–48, Kirikulehe lisa lastele; Saksamaa, Geislingeni DP-laager.
- **Newsletter from behind the Iron Curtain. Reports on Communist Activities in Eastern Europe** 1948–89, Aleksander Terras; The Baltic Review; Rootsi, Stockholm.
- **PereKonnaLeht** 1947–49, Rotalia korporatsiooni Rootsi Koondis; Rootsi, Stockholm.
- **Pildipost** 1947–49, Eesti Posti kaasanne, ka lisad **Pildiposti**

1948

- **Aeg** 1948, Saksamaa, Aschaffenburg.
- **Eesti Rada. Sport**. Lehekülgi eesti pagulassportlastele 1948, Johannes Västrik; Saksamaa, Augsburgi DP-laager.
- **Eesti Rahvusnõukogu Bülletään** 1948–51, 1954–63, ?–1994; Rootsi, Stockholm.
- **Käblik** 1948, Augsburgi Eesti Gümnaasiumi õpilaskonna väljaanne; Saksamaa, Augsburg.
- **Lux Aeterna**. Eesti Kristliku Üliõpilasühingu ajakiri 1948, 1950–54, Hermann Soosuu, Evald Must, Oskar Puusepp; Saksamaa, Pinneberg, Oldenburg.
- **Meie Elu – Our Life**. Päevauudiste bülletään 1948, Elmar Jürvetson, Ilmar Peterson, A. Kalbus, Harald Pello, Pedro Krosten, Endel Kõks; Saksamaa, Geislingeni DP-laager.
- **Radikaaldemokraat** 1948–52, radikaaldemokraatlik koondis Rootsis, Stockholm.
- **Oculus** 1948, Augsburgi Eesti Gümnaasiumi III klassi ajakiri; Saksamaa, Augsburgi DP-laager.

1949

- **Eesti Leht Prantsusmaal** 1949, 1952–63, 1970, 1973–74, T. Kann, Fanny Sivers; Eesti Vastastikuse Abistamise Selts Prantsusmaal; Prantsusmaa, Pariis.
- **Eesti Meremees**. Eesti Meremeeste Uniooni bülletään 1949–82, Rootsi, Stockholm.
- **Eesti Metsamees Eksiilis** 1949–89, Bernhard Tuiskvere, E. Kokk, A. Pals, E. Puide, A. Raukas; Eesti Metsateadlaste Koondis Geislingenis, hiljem Stockholmis Eesti Komitee juures asuv metsanduse sektsioon; Eesti Metsateadlaste Ühing Rootsis; Rootsi, Stockholm.
- **Eesti Rahvusnõukogu Pressiinformatsioon** 1949, 1953–58, 1964–75, Rootsi, Stockholm.
- **Eesti Rahvusliku Liidu Teated** 1949, August Rei; Rootsi, Stockholm.
- **Kauge Kodu**. Argentiina eestlaste häälekandja 1949, Leo Laurson; Brasiilia, Buenos Aires; 5 numbrit.
- **Koguja – The Assembler Estonian Magazine**. Kirjanduse ja kultuuri ajakiri 1949, Henrik Visnapuu, Harald Parrest; Ülemaailmne Eesti Kirjanduse Selts; Saksamaa, Geislingen; trükiarv 1500.
- **Koidikul**. Vaimulik ajakiri eestlastele 1949–52, Villi Vink; Sydney Eesti baptisti kogudus; Austraalia; trükiarv 300.
- **Köverpeegel**. Valga Eesti laagri algkooli V kl ajakiri 1949, Jako Abel, Henno Allik, Valter Utkin, Ave Kümnik, Malle Avolaid, Jüri Nõu, Steve Olem, Koit Paadre, Ülo Sinberg; Saksamaa,

1950

- **Alma Mater** 1950–51, 1954–56, Heino Ainso, Rein Taagepe-

Köverpeegel ja **Pildiposti Ristsõnad** 1948, Aino Koseson, Erich Ernits, Aleksander Raag; Saksamaa, Geislingeni DP-laager; trükiarv 2000–4000.

- **Ronk** 1947, Saksamaa, Hochfeld.
- **Spikker** 1947–49, Valga laagri Eesti Gümnaasiumi õpilas-ajakiri; Malle Avolaid, Jüri Nõu, Steve Olem, Koit Paadre, Ülo Sinberg; Saksamaa, Nürnbergi DP-laager; trükiarv 40–80; 15 numbrit.
- **Teated Eestlastele** 1946, Eesti Vabariigi saatkonna väljaanne; A. Torma; Ühendkuningriik, London.
- **Tulilind** 1947–48, Geislingeni Eesti Rahvuskoondis; Saksamaa, Geislingen.

- **Skautlikel Õppeväljakuil** 1948–89, Kanada, Toronto.
- **Skautluse Õppeväljakul** 1948, 1954–55, Hans Peets, Herbert Michelson, Ilmar Pleer; Saksamaa, Geislingen, Augsburgi DP-laager.
- **Sõna** 1948–50, 1956, Kalju Lepik, Raimond Kolk, Ilmar Talve, Arvo Mägi; kirjandus- ja kunstirühmitus Tuulisui väljaanne; Rootsi, Stockholm.
- **Sõnumid Briti Tsooni Eestlastele** 1948–51, Saksamaa, Augustdorf.
- **Teated Briti Tsooni Eestlastele** 1948–49, Balti Nõuandva Keskkogu Eestlaste Esindus; Saksamaa, Detmold.
- **Tähised** 1948–50, Ühendkuningriik, London.
- **Vaba Eesti** 1948–50, Rain Rebas, Imant Rebane; Rootsi, Göteborg.
- **Vagu** 1948, Saksamaa, Perdoel.
- **Virmaline** 1948, Suure Tõllu skautkond, Kaktuse salk; Saksamaa, Geislingen.

Nürnberg; 5 numbrit.

- **Meie Kodu** 1949–2019, Austraalia eestlaste nädalaleht; Ilmar Raudma, Peeter Lindsaar, Aksel Valgma, Hilja Lipping, Ell Valdmäe, Tiit Kroll, Musa Ohandi, Paul Kimmel, 2000-ndatel Peeter Muttik, Helle-Mall Risti, Aune Vetik (peatoim 2011–2018); Sydney Eesti Selts „Eesti Kodu Linda“; Austraalia, Sydney; trükiarv 1000–1200.
- **Möttelend**. ENMKÜ segakoori ajakiri 1949–51, Rootsi, Stockholm.
- **Nädalaleht** 1949, Edgar Väär, Robert Kreem, Emil Eerme Rolphton; Kanada, Ontario; trükiarv 400.
- **Pealinna Piduleht** 1949–51; Rootsi, Stockholm.
- **Radikaaldemokraat** 1949–50, 1952, Sotsiaaldemokraatliku Koondise bülletään; Vaptas Urke, Hans Lebert, Olev Mikiver, Imant Rebane, Harri Olt, Vahur Linnuste, Alfred Tõnus, Harri Kiisk; Rootsi, Stockholm; trükiarv 200–475; 8 numbrit.
- **Sõnumid Briti Tsooni Eestlastele** 1949–51, Sõnumite järg; Balti nõuandva Keskkogu Eestlaste Esinduselt; Saksamaa, Augustdorf bei Detmoldi DP-laager; 58 numbrit.
- **Usu Sõna** 1949–51, National Lutheran Council; USA, Chicago.
- **Vaba Eesti Sõna – Free Estonian Word** 1949–..., August Valdman, Erich Ernits, Harald Raudsepp; The Nordic Press, Inc; USA, New York; trükiarv 1500–4000.
- **Vikerlane** 1949–50, Vello Pekomäe; Rootsi, Stockholm.

ra, Rein Sepp; Eesti Üliõpilaskond USA-s; USA, New York.

- **Balli Hääl** 1950–51, Ühendkuningriik, London.
- **Chicago Eesti Seltsi Teated** 1954–74, 1950, CES Nädalaleht; USA, Chicago.
- **Eesti-Ameerika Kultuur-klubi Sõnumid** 1950, USA, Miami.
- **Eesti Kirik** 1950–2007, Jakob Aunver; Eesti Evangeeliumi Luteri Kirik; Rootsi, Uppsala; Kanada, Toronto.
- **Eesti Post**. Tidning för ester och estlandssvenskar i Sverige 1950–75, alates 1962 **Meie Post**. Kodanlike ringkondade häälekandja; Herman Puusepp, Jüri Rimmelgas, Albert Kivikas, Osvald Viirsoo; Rootsi, Stockholm, Malmö; 334 numbrit.
- **Eesti Vet-Arst** 1950–72, Eesti Vet-Arstide Ühing; Rootsi, Lund; 17 numbrit.
- **Eesti Võitlejate Ühingu Teated** 1950, Saksamaa, Geislingen, 1951 Baumholder, 1952 Pirmasens.
- **EVÜ Teated** 1950–52, Primasens: Eesti Võitlejate Ühing.
- **ESNA. Eesti Skautlikud Noored Austraalias** 1950–58, 9th Sydney Estonian Boy Scouts Group; Austraalia, Sydney, Melbourne, Adelaide; 27 numbrit.
- **Jumala Abiga** 1952–70, Sergi Samon; Eesti Apostliku Õigeusu Kirik; Los Angelese Eesti Ap.-Õigeusu kogudus; USA; trükiarv 500; 91 numbrit.
- **Kannatav Kodumaa** 1950–51, Karl Kerme; Eesti Rahvusfond Inglismaal; Ühendkuningriik, London.
- **Meie Elu**. Eestlaste ajaleht paguluses, 1950–2001, Aleksander Veller, Endel Kareda, Heino Rebane, Enn Salurand, Siegfried Veidenbaum, Henn Arvo, Bernhard Parming; 1989–98, Tõnu Parming; Kanada, Toronto; trükiarv 1350. Ühines ajalehega Vaba Eestlane, uueks nädalaleheks **Eesti Elu** (2002–...).
- **Meie Elu: tähtsamat** 1950–2002, Kanada, Toronto.
- **Montreali Eesti Seltsi Teated** 1950–76, Kanada, Montreal.
- **Noorteleht**. Stockholms-Tidningen Eestlastele vahel avaldatud noorteleht 1950–59, Ilmar Vainu; Rootsi, Stockholm.
- **Noorte Sõna**. Kuukiri noortele ja lastele 1950, Johannes Kaup; Kirjastus Nordic Press; USA, New York.
- **Teataja / Los Angelese Eesti Seltsi Teataja** 1950, 1958, 1968–81, Eero Omri, Boris Auksmann, Asta Auksmann, Jaan Kukkk, Walter Niilus; Los Angelese Eesti Seltsi väljaanne; USA, Los Angeles; trükiarv 300–700.
- **Teataja**. EELK Vancouveri koguduse kiriklik bulletin 1950–59, Kanada, Vancouver; trükiarv 200.
- **Tulimuld**. Eesti kirjanduse ja kultuuri ajakiri 1950–93, Bernard Kangro; Rootsi, Lund; trükiarv 1000–4000.
- **Usu Sõna** 1950–52, 1954–55, Valter Viks, Harry Nuudi; USA, Chicago.
- **Valgus** 1950–2006, Herbert Söderholm, Y. W. Ölvingsson; Eesti Kristliku Nelipühi Kiriku Keskus; Rootsi, Örebro 1950–54, Kanada, Toronto 1955–93; trükiarv 1000–1800.
- **Vastutuuli** 1950–65, USA, Los Angeles.
- **Võitleja** 1950–51, Voldemar Ruus; Eesti Kirjastus Kanadas, Heidelberg; 4 numbrit.
- **Üksikskaut** 1950–61, Rootsi, Karlskoga.

1951

- **Eesti Invaliid** 1951, Eesti Invaliidide Ühing; Saksamaa, Lübeck.
- **Eesti Skaudid Paguluses – Estonian Boy Scouts' News in Exile** 1951, Rudolf Aru; Estonian Boy Scouts' Central Bureau; USA, New York.
- **Hiitule Ümber** 1951, 1953, 1956, 1963, Ilmar Merits, Elmar Ojaste, Taavi-Rein Triumph; Rootsi, Stockholm, Göteborg.
- **Külimit**. Eesti Skautide Maleva Rootsis Õppekiri Vanemskaudijuhitidele 1951–52, Rootsi, Skara.
- **Meie Side**. Korp Rotalia ajakiri 1951–59, 1961–67, 71–73; USA, New York; Rootsi, Stockholm; Kanada, Montréal; Rootsi, Göteborg; trükiarv 325–500, sh **Meie Side Austraalias** 1963–66; Korp Rotalia Austraalia Koondis; 14 numbrit.
- **Melbourne'i Eesti Ühingu „Kodu“ Informatsioonileht**. Melbourne'i ja Victoria eestlaste leht 1951–56, 1959, 1964, 1967, 1971, Austraalia.
- **Meremees** 1951–74, Nikolai Metslov; Eesti Meremeeste Unioon, 59 numbrit.
- **Sõnumid** 1951–75, Heinrich Mark, Endel Krepp, Johannes Oskar Lauri, A. Alep; Eesti Komitee, Eesti Rahvusfond, Eesti Abi Keskus, E. A. Suvikodud; Rootsi, Stockholm, 59 numbrit.
- **Usk ja Elu**. Vaimulik ajakiri eestlastele 1951–75, A. Anderson, K. L. Marley, Edmund Saraoja; Ameerika Eesti usklikkude väljaanne; USA, New York; Kanada, Toronto.
- **Vaba Eesti**. Vabameelsete ideede foorum 1951–64, Imant Rebane, Harry Oit, Rein Marandi, Reino Sepp, Ivo Iliste. Autorid Ilmar Laaban, Ilmar Mikiver, Vahur Linnuste, Peeter Rõnus, Rein Riisalu, Hellar Grabbi; Rootsi, Stockholm; alates 1955 Kanada, Toronto; 63 numbrit.

1952

- **Augsburgi Eesti Rahvusgrupi Päevauudised** 1952–55, Augsburgi Eesti Komitee; Saksamaa, Augsburg.
- **Bulletään**. Eesti Õpetajate Keskühingu häälekandja 1952–75, Herman Rajamaa, Erik Saare, Henno Kirikmäe, Teodor Künnapas, William Muld, Olev Olesk, Heinrich Mark, Mart Hennoste, A. J. Leinjärv; 23 numbrit.
- **Eesti – Mu Kodumaa** 1952, Salme Pruuden; Eesti Kooli Fond Inglismaal; Ühendkuningriik.
- **Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses** 1952–74, EÜS koondised USA-s, Kanadas, Rootsis; trükiarv 700–2000; 52 numbrit.
- **Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses** 1952–93, USA, New York.
- **Loodusteaduslikud teated** 1952, Harry Mutvei; Eesti Loodusteadlaste Koondis; Rootsi, Stockholm.
- **Meie Noortele**. Kirikulehe lisaleht 1952, Saksamaa, Geislingen.
- **Meie Pühapäevakool** 1952–69, Kanada, Toronto.
- **Meie Žurnaal**. Tänapäev sõnas ja pildis 1952–55, Jüri Jõgi; Rootsi, Södertälje.
- **Minnesota Postimees** 1952–2011, USA, Minneapolis.
- **New Yorgi Eesti Ev. Luteriusu Kirik** 1952–54, 1956, USA.
- **Paunvere Pasun** 1952, Rootsi, Stockholm.
- **Portlandi Eestlaste Teated** 1952–2015, USA, Portland.
- **Raimla Side** 1952–89, Rootsi, Stockholm.
- **Sidemees**. Eesti Ühendatud Koguduste vaimulik aegkiri Kanada ja USA Läänerannikul 1952–55, 1966–74–2007, Villi Vink, Herbert Kirves; Kanada, Vancouver; trükiarv 130.
- **Triinu**. Kodu- ja käsitööleht 1952–95, asutaja ja peatoimetaja kuni 1985 Vera Poska-Grünthal, peatoimetaja 1985–95, Tanni (Constancia) Kents, Nora Külm, Heldia Estam; Eesti Kodu, Estoprint, hiljem Toronto Eesti Naisseltsi Triinu Komitee; Kanada.
- **Usurändur** 1952 – ..., Richard Kaups; järg väljaandele **Teekäija Armuhääl**; Kanada, Ontario, Toronto.
- **Vaba Eestlane**. Vabade eestlaste häälekandja 1952–2001, Vaba Eestlase Tähtsamat 1953–76, Tähtsamat 1977–2001,

alates 2002 **Eesti Elu**, Karl Arro, Ilmar Külvet, Andres Laur, Valli Voitk, Hannes Oja, Hellar Grabbi, Heino Jõe, Kalju Lepik, Heino Taremäe, Eduard Tinitis; Kanada, Toronto; trükiarv 1500 (1952).

• **Verbum Habet Sakala** 1952–78, USA, New York.

○ **Võitleja**. Ajalehe Eesti Sõjamees (al 1917) traditsiooni kandja, jätkaja 1952–2013–..., Arnold Joonson, Ilmar Peterson, August

Jurs, Jaanika Kressa; SA Võitleja; Saksamaa, Ettlingen 1952–56, Heidelberg 1956–79, Kanada, Toronto 1980–.

• **Võitlev Eesti** 1952–56, Adolf Perandi, Evald Roosaare, Ilmar Raamot; Eesti Nõuandev Kogu koostöös The Research and Publication Service, National Committee for Free Europe'iga; USA, New York; trükiarv 1500; 6 numbrit.

1953

○ **EELK New Yorgi Pauluse Koguduse Teataja** 1953–..., USA, New York.

• **Eesti Male** 1953–77, Koit Tullus, Kurt Blumberg, Hans Allik, Aleksander Weldemaa/Velde; Välis-Eesti Maleliit; USA Seabrook, San Francisco, New York; trükiarv 150–500; 69 numbrit.

• **Kesköö Hüüd The Midnight Cry** Vaimulik leht eestlastele 1953–84, Endel Siitam; Kanada, Toronto; USA, West Hill, Salinas, Arroyo Grande; 91 numbrit.

• **Kiri-Kool** 1953–59, Kiri-Kooli Abivihik, Ants Roos; Eesti Rahvuskomitee Ühendriikides; USA, New York.

• **Lokulaud**. Argentiina gaidide-skautide suvelaagri sõnumitooja 1953, Aale Kingo, Hillar Kristal, Gunnar Mölder, Allan Soomets; Argentiina, San Miguel del Monte; 5 numbrit.

• **Maleva Kirilind**: teateleht vanagaididele, vanaskautidele ja skaudisõpradele Rootsis 1953–63, Rootsi, Falköping.

• **Noorte Leht**. Los Angelese ap-õigeusu koguduse noorte häälekandja 1953–56, USA; 9 numbrit.

• **Noored Võitlejad** 1953–55, Ühendatud Kogudus; Kanada, Vancouver.

• **Teated** 1953–73, Montreali Eesti Selts; Kanada, Montreal.

• **Teated**: Eesti NMKÜ/NNKÜ häälekandja Saksamaal 1953–67, Dortmund: Eesti NMKÜ/NNKÜ Saksamaal.

• **Teated**. EELK Portlandi Koguduse informatsiooni-bülletään 1953–59, Karl Kiisk; trükiarv 100.

• **Sõnumid**. Põhja-Kalifornia eestlaste häälekandja 1953–58, Arno Bender, Kurt Blumberg, J. Ostrat, H. Jõgis, K. Lipping; San Francisco Eesti Selts; USA; trükiarv 320–460.

• **Vanaskaudi Kirilind**. Teated ja juhised eesti vanemskautidele 1953–63, Ilmar Loorand; Eesti Skauttöö Keskus Rootsis; Rootsi, Falköping.

• **Viiking** 1953–56, 1961, 1966, 1971, Ado Uriko, Tõnis Kelder, Priit Parming, Avo Koort; New Yorgi Viikingi lipkond; USA, New York.

1954

• **Brisbane'i Teataja** 1954–56, Brisbane'i Eesti Selts; Austraalia, Brisbane.

• **Chicago Eesti Seltsi Teated** 1954–94, USA, Chicago.

• **EELK Los Angelese Peetri Koguduse Bülletään** 1954–63, Johannes Aarik; USA, Los Angeles; trükiarv 260.

• **EELK USA Esimese Praostkonna Bülletään** 1954, Aleksander Hinno; USA, Long Island.

• **Liberaal**. Eesti Liberaaldemokraatliku Koondise Ringkiri / Bulletin of Estonian Liberal-Democratic 1954–63; Eesti Liberaaldemokraatlik Koondis; Rootsi, Stockholm.

• **Läänekaar**. 1954–61–2021, R. Paramontov, A. Erisalu, J. Kõvamees, Eduard Kalkun, J. Matson; Vancouveri Eesti Selts;

Kanada; trükiarv 350–400.

• **Moment** 1954–55, Lembit Kriisa; Eesti Majandusühing Produkt; Rootsi, Stockholm; 4 numbrit.

• **Noorte**. Eesti Hääle kaasanne 1954–73, Atso Matkur, A. Saluveer; Inglismaa Eesti Ühingu õpetajate sektsioon; 50 numbrit.

• **Põllu Vagudel** 1954–69, Karl Kaups; New Yorgi Baptisti Kogudus; USA.

• **Ristirahva Teataja** 1954–55, Heino Taremäe; Patersoni Eesti Ev. Luteriusu Pauluse kogudus; trükiarv 250.

• **Ratsanik Sarvega** 1954–64, Kanada, Toronto.

1955

○ **Eesti Filatelist** 1955– ... August Pensa, Madis Üürrike sen, Elmar Ojaste; Eesti Filatelistide Selts Ameerikas; USA, New York; alates 1970 NY Eesti Filatelistide Selts ja Eesti Filatelistide Ühing Rootsis; Rootsi; 17 numbrit.

• **Eesti Kirjanike Kooperatiivi Teated**. Medlemsblad 1955–84, Bernard Kangro; Rootsi, Lund.

• **EÜS Põhjala Bülletään** 1955–69, H. Hagar, E. Kalve, E. Uustalu, R. Härm, R. Indreko, H. Maandi, A. Horm, H. Laretei, L. Kallas, A. Lahe, V. Floss, A. Tiltsen, H. Aamisepp, E. Maurer, J. Kuslap, M. Põllupüü, V. Keiland, A. Terras, K. Käärrik, H. Keiland; Rootsi, Stockholm; trükiarv 150–300.

• **Fraternitas** 1955–74, Korporatsioon Fraternitas Liviensis; USA, New York; 20 numbrit.

• **Karukoopas**. Juhiseid hundujuhtidele 1955, 1957, 1960, Erni Kilm; Eesti Skautide Malev USA-s.

• **Kui Leerilapsed Kuldsel A'al**. Toronto eesti leerilaste hõlma-alune kära-kandja. Peetri Kiriku leerilaste vaimulik värskendaja 1955, Vello Soots, Hendrik Weiler, Jaan Roos; Kanada, Toronto; 9 numbrit.

• **Külimitu Kiri** 1955–62, Kanada, Saint-Lambert.

• **Mõttekillud Korrespondents-ajakiri** 1955–56, A. Rauamägi;

Saksamaa, Memmingen; 20 numbrit.

• **Mõttekriips**. Üliõpilasteleht 1955–77, Tiiu-Ann Salasoo, Hans Johanson, Leonid Karlov, Hilja Velsvebel, Valdemar Vilder, Leonid Kaagjärv, Aet Meiusi, Inno Salasoo, Eha Treufeldt, Valli Naelapea, Vella Tava, Enn Truupõld, Olev Pihlak, Urmas Aavelaid, Silvia Salasoo, Aita Illison, Lembit Tamm, Aita Pank, Aet Järv, Andres Perendi, Aet Joasoo, Andres Paas, Tõnu Meiusi, Maimu Tomson, Liina Tammemägi, Georg Juurik, Ants Joab, Kai Mõisa, Jaak Peedo, Toomas Pill, Tiia Raudma; Eesti Üliõpilaskond Sydneys; 31 numbrit.

• **Noorte Sõber** 1955–56, Leho Lumiste; EÜSLi kooli- ja haridustoimkonna väljaanne; Saksamaa, Kempten.

• **Pajataja** 1955, Priit Parming; Laagerriik „Muisne Eesti“; USA, Lakewood; 8 numbrit.

• **Side** 1955–92, Raimond Kolk; Eesti Sotsialistliku Partei Välimaa Koondis, alates 1956 Eesti Pagulasametühingute Koondis; Rootsi, Stockholm; 93 numbrit.

• **Sõnumitooja** 1955–66, Eesti Skautlike Noorte Malev Rootsis; Rootsi, Borås.

• **Viru Kaja**. Eesti Skautide Maleva Rootsis 3. suurlaagri infoleht 1955–56, 6 numbrit.

- **Õitsilised.** Boräsi Põhjapoegeade ja Taaratütarde ajakiri

1955–56, Eesti Skautide Malev Rootsis; 13 numbrit.

1956

- **Balt-Press** 1956–2002, Rootsi, Stockholm.
- **Eesti Liit Kanadas Bülletään** 1956, Kanada, Toronto.
- **Informatsioonileht.** Patersoni Eesti Organisatsioonide häälekananja 1956, USA, Paterson, NJ.
- **Koguduse Teated** 1956–2007, Rootsi, Stockholm.
- **Meie Aeg** 1956, Eesti Üliõpilaskond Inglismaal; Ühendkuningriik; trükiarv 100.
- **Noorte Sõna** 1956–71, 2000ndad–..., Vaba Eesti Sõna kaasanne; Herbert Michelson, Erni Kilm, Marta Lannus, Gaston O. Randvee, T. Vink, R. Vahtel, Ell Tabur, Tiia Puuström, Aado Perandi, Linold Milles, Heino Taremäe; trükiarv 1500–4000.
- **Olion.** Eesti rahvusliku ideoloogia, kultuuri ja majanduse ajakiri 1956–60, Yri Naelapea, Valter Polli; Austraalia, Sydney; 7 numbrit.
- **Põhjala Tähistel** 1956–75, Johannes Vihma, Arved Viirlaid, Martin Juhkam, Raimond Kolk, Rain Rebas; Soomepoiste Klubi

- **Hea Sõnum.** Evangeelne ajakiri 1956, Usu Sõna järg; Harry Nuudi; USA, Chicago.
- **Torontos ja JR200 Sõprusühing** Stockholmis; Rootsi; 14 numbrit.
- **Päevaleht, Postimees, Vaba Maa, Sakala, Uus Eesti** 1956, Tõnis Kelder, Gaston Randvee, Jüri Kork, Andres Peekna, Tiit Rüütel Skautlaager Vaba Eesti USA; USA, Lakewood; 5 numbrit.
- **Raamatusõber.** Raudraamatukogu Igasse Eesti Kodusse 1956, Vaba Eesti; Rootsi, Stockholm.
- **Side.** Poliitika ajakiri 1956–92.
- **Suurlaagrite Sõnumitooja** (Skälderviken, Ängelholmen). Noortelehe eriväljaanne 1956, Rootsi, Stockholm; 4 numbrit.
- **Sädemed.** Clevelandi Eesti Seltsi vana-aasta õhtu balli häälekananja 1956–61, 1967, Helmut Schuster; USA.
- **Uperpall** 1956–58, Rootsi, Stockholm.
- **Õitsituled** 1956, Kanada.

1957

- **Buenos Airese Reformatsiooni Koguduse Ringkiri/Teataja** 1957–74, K. Laantee, H. Jaanus, T. Nõmmik, H. Laur; Argentiina; 98 numbrit.
- **Chicago EELK Pauluse Koguduse Teated** 1957–62, 1967, USA.
- **EELK Bergen County Koguduse Kirikuteated** 1957–..., USA, Bogota, NJ.
- **Eesti Komitee Noortetöö Bülletään** 1957–73, Eesti Komitee kooli- ja noortetoimkond; Rootsi, Stockholm; 3 numbrit.
- **Eesti Komitee Teated** 1957–75, Rootsi, Stockholm; 25 numbrit.
- **Eesti Spordileht** 1957, Georg Seck; Austraalia, Sydney.
- **Estonia** 1957, Voldemar Mettus; Eesti Organisatsioonid Argentiinas; Argentiina, Buenos Aires.
- **Hinge Hääl** 1957, Saksamaa, Memmingen.
- **Kodumaa Teadete Bülletään** 1957, Eesti Rahvusfond; Rootsi, Stockholm.
- **Rahvuslik Kontakt** (algselt **Kontakt**) 1957– ..., H. Laretei, Voldemar Kiviaed, Ahti Pae, Harry Herman Puusep, Rein Asu, Mai Raud-Pähn, Uno Schultz, Filip Laurits, Aho Rebas, Sirle Sööt; Rootsi Eestlaste Liidu väljaanne; Rootsi, Stockholm.
- **Laste Sõber.** Noorte Kirik 1957–66, 1969–80, Richard Koolmeister; Rootsi, Västerås.
- **Liberaal.** Eesti Liberaaldemokraatliku Koondise ringkiri 1957, 1959, 1963, Rootsi, Stockholm.
- **Lõunakaar.** Aafrika eestlaste bülletään 1957–59, Kaul Kadak, E. Määr, E. Veskimeister, E. Villberg; Lõuna-Aafrika Vabariik, Kaplinn, Johannesburg.

- **Lõunaristi all.** Adelaide EEL Koguduse teateleht 1957–60, 1963–2007, Oskar Juul, hiljem Johannes Aarik.
- **Mana.** Kirjanduse ja kultuuri ajakiri 1957–99, Ivar Grünthal, Ivo Illiste, Ilmar Laaban, Alur Reinans, alates nr 32 Hellar Grabbi; Eesti PEN klubi koostöö; Rootsi, Visby; Kanada, Toronto (alates 1965); trükiarv 800–1500.
- **Memmingeni Post** 1957, A. Rauamägi; Saksamaa, Memmingen.
- **Möttesport** 1957, Ants Pallo; USA, Buffalo.
- **Raimla Side.** Üliõpilaste Seltsi Raimla Kanada, Rootsi ja USA koondiste ühisväljaanne 1957–72.
- **RVN Pressi Keskuse Bülletään** 1957, Evald J. Voitk; Rahvusliku Välisvõitluse Nõukogu; Kanada, Toronto; trükiarv 300.
- **Silmapiir** 1957–58, 1962, 1965, 1968–81, Aarand Roos; Eesti Üliõpilaskond Lundis; Rootsi, Lund; trükiarv 100–150.
- **Sõnumid.** Clevelandi Eesti Rahvusgrupi bülletään 1957–2007, Erich Allik, Toivo Karjus, Helmut Schuster, Hugo Orro; 131 numbrit.
- **Tallinna Teataja** 1957–2010, Elmar Ojaste, Aksel Ojasoo, Märt-Tauno Henning, Anne-Liis Klemmer; Tallinna lipkond Göteborgis; Rootsi, Göteborg; 106 numbrit.
- **Teadija** 1957, USA, Lakewood.
- **Winnipegimaa Eestlaste Teataja** 1957–59, 1960–65, Ülo Raabe, H. Anniko; Winnipegi Eesti Selts Side; USA.
- **Õigusteadusline Ajakiri** 1957–64, Artur Taska; Rootsi, Stockholm, Lund.
- **Ühispanga Uudised** 1957–74, Artur Ekbaum; Toronto Eesti Ühispank; Kanada, Toronto; trükiarv 6000; 19 numbrit.

1958

- **Adelaide Eesti Seltsi Teataja** 1958–71, vt Virgats-Teataja.
- **Eesti Kodu** 1958, Evald J. Voitk; Kirjastus Eesti Kodu; Kanada, Toronto; 7 numbrit.
- **Elulained.** Psühholoogiline-humoristiline erakuukiri 1958–63, Karl Karsna (W. N. Quixote); Inglismaa.
- **Kirjad Gaidijuhtidele** 1958–64, 1966, Susanna Tomson; Eesti Gaiditöö Keskus Rootsis; Rootsi, Sävedalen.
- **Manuline.** Mana kaasanne 1958–70, Hellar Grabbi; Rootsi, Visby, Stockholm; Kanada, Toronto; 8 numbrit.
- **Lääneranniku IV Eesti Päevade Teated** 1958–59, A. Bender, H. Leeman; IV Lääneranniku Eesti Päevade peakomitee; USA, San Francisco; trükiarv 100–300; 7 numbrit.

- **Ratsanik Sarvega / Riding Herold** 1958–62, 1964, Valter Piigli, Karl Ranken; Eesti Skautitöö Keskus Kanadas; Kanada.
- **Saare Suurlaagri Teataja** 1958, Kanada Eesti Skautide Malev; Kanada, Toronto, 4 numbrit.
- **Teated** 1958–59, USA, San Francisco.
- **Tee ja Tõde.** EELK Melbourne'i (Pauluse) koguduse bülletään – teateleht 1958–2007, Ilmar Ainsaar; Austraalia.
- **Tulehoidja** 1958, Kanada, Kotkajärve skaudilaager.
- **Vabaduse Kuulutus.** Eestikeelse vaimuliku raadiosaate „Vabaduse kuulutus“ infoleht 1958, 1963–66, 1969, Kalju Raid; Kanada, Toronto.

1959

- **EAK Teated** 1959, Eesti Abistamiskomitee Kanadas; Kanada, Toronto; trükiarv 2000.
- **Eesti Päevaleht** 1959–2018– ..., toim. Juhan Kokka, vastutav toim. Arvi Moor, 1993–94 toim. Alur Reinans, 1994–2010 Ülo Ignats, 2011 Tiina Pintsaar; Eesti Päevaleht Förlags AB, Estniskt Tidskrift AB; Rootsi, Stockholm.
- **Juhanson** **Päevaleht** / Juhanson **Ööleht** / Juhanson **Öö- ja Päevaleht** 1959–71, Eesti Rahvaulikool Gimos; Rootsi, Gimo.
- **Kiriklikud Teated**. EELK Stockholmi Koguduse Teadete järg 1959–62, Rootsi.
- **Lipkonna Uudised** 1959–64, Rootsi, Stockholm.
- **Memmeküla Postimees**. Veste, nalja ja pilke leht 1959, A. Rauamägi; Saksamaa, Memmingen.
- **Norrköpingi Väike Postimees**. Organisatsioonidevaheline Sidemee Rahvuslikus Kultuuritöös 1959–2005, Norrköpingi Eesti Kodu; Rootsi, Norrköping.
- **Oma Maa** 1959–60, Förlag Eesti Post; Rootsi, Stockholm.
- **Vaatevinkel**. Uku skautide ajakiri lipkondadele, Lundi noorte ajakiri 1959–60, Aarand Roos; Rootsi, Lund; trükiarv 150; 13 numbrit.
- **Teated** 1959, Rootsi, Göteborg.

1960

- **Austraalia Eesti Seltside Liidu Juhatus** **Teated** 1960, 1968, Austraalia, Adelaide.
- **Hüüdja Hääl** 1960–64, David Ling; Sydney Ühendatud Kogudus; Austraalia, Sydney; 42 numbrit.
- **Kalevlaste Kannas**. Toronto Kalevi lipkonna laagri lugemisvara 1960, Kanada, Udara.
- **Laanekaja**. Eesti Skautide Maleva USA-s suurlaagri Laanekuru häälekandja 1960, Imre Lipping; 3 numbrit.
- **Lembitu Teataja**. Kodu ja skautluse sidemee 1960–61, Lembitu lipkond Kanadas; Kanada, Toronto.
- **Maleva Teataja**. Eesti gaidide ja skautide infoleht Saksamaal 1960–84, Ülo Semmel; Eesti Skauttöö Keskus Saksamaal koostöös Gaidtöö Keskusega; Saksamaa, Nürnberg.
- **Mäeotsa Suurlaagri Teataja** 1960, Eesti Sakutlikud Noored Austraalias; Austraalia, Adelaide; 3 numbrit.
- **Olevilinna Sõnumid**. Rootsi 4. Suurlaagri infoleht 1960, Hirjo Leemets, Ella Ilves, Anne Palm; 4 numbrit.
- **Põhja-Ameerika II Eesti Päevade Teataja** 1960, Eesti Päevade Peakomitee; USA, New York.
- **Sponditeel** 1960–74, alates 1969, Välis-Eesti Spordiajakiri; Eesti Spordiliit Austraalias; Austraalia, Coburg, Vic, Adelaide; 41 numbrit.
- **Sõnumitooja**. Eesti Skautlike Noorte Maleva Rootsisis Teateleht 1960–66, Enno Klaar, Sigrid Põdrus, Agu Lokko, Mall Spirka; Rootsi, Stockholm, Borås; trükiarv 275–400.
- **Teated Eesti Põgenike Koondise bülletään** 1960, Saksamaa, Fürth.
- **Tuulemaa Vindarnas Land**. Rahvusliku koostöö häälekandja 1960–76, Voldemar Strentse; Tuulemaa lipkond Stockholmis; Rootsi, Stockholm.

1961

- **ERN/ Organ för Estniska Nationalradet** 1961, Arvo Horm; Rootsi, Stockholm.
- **Esinduskogu Informatsioon** 1961–2004, Rootsi, Stockholm.
- **Ilmakaare Innustaja**. Suurlaager Ilmakaare 28.7–6.8. häälekandja 1961–62, Eesti Gaidide Malev Kanadas; Kanada.
- **Kajaja**. Eesti Jahimeeste Seltsi Torontos teated 1961–62, Kanada.
- **Kalevipoja Sõnumid** 1961, Rootsi, Falköping.
- **Maarjamaa**. Eesti katoliiklaste ringkiri 1961–76, Vello Salo; Saksamaa, Vellern; Itaalia, Rooma; trükiarv 200–1000; 27 numbrit.
- **Pillerkaare Kaja**. Gaidide-skautide peoleht 1961–66, Kanada, Montreal.
- **Poliitiline Tsentrum**. Ühinenud Põllumeeste Erakonna ja Rahvusvahelise Tsentrumklubi bülletään, hiljem Eesti Demokraatliku Uniooni bülletään 1961–74, Aksel Mark; 29 numbrit.
- **Tuleviku Tähistel**. Üksikgaidide ja -skautide Tartu lipkonna ajakiri Rootsisis 1961–66, Valve Madar, Malle Parikas, Arved Ojasaar, Silvi Lokko; Rootsi, Kallhäll; trükiarv 75–150.
- **Ühendus** 1961–70, Rootsi, Mölndal.

1962

- **Esinduse Informatsioon** 1962, Rootsi Eestlaste Esinduse Teadeteteenistus; Rootsi.
- **Klubiringi Kobreulet** 1962, Paul Parv; Sydney Eesti Seltsi Klubiring; Austraalia, Sydney.
- **Koduküla Teated** 1962–63, EELK Bergen County kogudus; USA, Teaneck NJ.
- **Koguduse Teated**. Kiriklike Teadete järg 1962–75, Konrad Veem, 1975 August Raidur; EELK Stockholmi kogudus; Rootsi, Stockholm.
- **Kooli Sõnumid**. Montreali Eesti Täienduskooli teateleht 1962–63, Kanada.
- **Kotkajärve Tulehoidja**. Ilmakaare maailmalaagri häälekandja 1962, Susanne Tomson, Leena Kitzberg, Karl Ranken, Olev Träss; Kanada, Toronto.
- **Meie Post** 1962–87; Eesti Posti järg; toim. Osvald Viirsoo; alates 1965 Edgar Pärl; Ühing Eesti Post; Eesti paremoolsete ringkond; Rootsi, Stockholm; 41 numbrit.
- **Mõtteid/Thoughts**. Eesti- ja inglisekeelne iseseisva mõtte kandja 1962–67, Viktor Minneste jun; USA, Chicago; 54 numbrit.
- **Perede Virgats** 1962–65, Rootsi, Göteborg.
- **Sari** 1962–63, Brasiilia, Sao Paulo.
- **Sõnumitooja**. EÜS-i ajalootoimkonna väljaanne 1972–74, Artur Grönberg; USA, Durham NC.
- **Taaralinna Teated**. Tartu lipkonna laagri Taaralinna leht 1962, Eesti üksikgaidid ja -skaudid Rootsisis; Rootsi.
- **Teated** 1962–63, 1967, Aleks Koel; NMKÜ/NNKÜ; Saksamaa, Dortmund.
- **Voz ativa da 'Uus Kodu' Uniao Cultural Brasil-Estônia** 1962–63 eesti ja portugali k, Jüri Olljum, Matti Kenkmann, Otto Kuusberg; Brasiilia, Sao Paulo.

1963

- **Bülletään** 1963–71, Bradfordi Eesti Margiring / Margiring Inglismaal; trükiarv 45–75.
- **Bülletään**. Estonian Evangelical Alliance'i Kodukirik raadio- saate teataja 1963, Kanada, Toronto.
- **Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Peetri Koguduse Bülletään** / ... **Elu** 1963–64, 64– ..., Oskar Puhm; trükiarv 1800.
- **Heimosillan Hymy. Höimusilla Naeratus** 1963, Hirjo Leemets, Eesti Skautlike Noorte Malev Rootsis, Eesti- ja soomekeelne Koitjärve Höimusilla laagri ajaleht; Soome.
- **Hiidetuli**. Öppekiri hundujuhtidele 1963–69, Sigrid Pödrus; Eesti Skauttöö Keskus Rootsis; Rootsi.
- **Külvaja**. Usuline ajakiri eestlastele 1963–73, Vambola Pihel; Kanada, Toronto; 39 numbrit.
- **Läänekaare Postipoiss** 1963–68, 1971–74, ... Felix Laansoo, Valdeko Veemee; Vancouveri Eesti Selts; Kanada; trükiarv 200–450.
- **Meie Mats**. Karu lipkonna häälekandja 1963–66. Lisa **Meie Mees**. Enno Klaar; Rootsi, Stockholm; trükiarv 150.
- **Meie Side Austraalias** 1963–83, Austraalia, Sydney.
- **Norrköpingi Väike Postimees**. Organisatsioonide-vaheline sidemees rahvusliku kultuuritöö ja seltskondliku tegevuse alal 1963–64; Norrköpingi Eesti Kodu; Rootsi.
- **Põhjala Post**. Põhjala Tütarde gaidlipkonna infoleht 1963–94, alates 1964 **Põhjala Tütred-Kalevipojad**, Susanna Tomson; Rootsi, Göteborg, Sävedalen; 52 numbrit.
- **Põhjala Sõnumid**. Eesti Skautlike Noorte Maleva Rootsis 5. suurlaagri teateleht 1963–64, Harald Sepp; Rootsi.
- **Seattle'i Eestlaste Teated** 1963–2014, Carol Leiman, Merit Oviir, Katre Raidla, Pille Mändla, August Raja, Karl Niggol, Eino Moks; Seattle'i Eesti Selts; USA; üle 100 numbrit.
- **Sihtasutis Tuleviku Teated** 1963, R. Kleitsman, Heino Annik, Ernst Vilval, Uno Org; Rootsi, Stockholm.
- **Stockholmi Eesti Osakonna Teated** 1963–64, Jaak Maandi; Stockholm Eesti Üliõpilaskond; Rootsi, Stockholm.
- **Sõnumitooja** 1963–64, Eesti Üliõpilaskond USA-s; USA, New York.

1964

- **EDU Teated**. Eesti Demokraatliku Uniooni USA ja Kanada osak. info bülletään 1964, Juhan Käis; Kanada, Toronto.
- **EELK San Francisco Koguduse Teataja** 1964–75, Karl Lipping; USA.
- **Eesti Postimees** 1964–67, 1969–87, August Kärsna, Evald Roosaare, E. Loide, A. Kala; Estonian Literary Heritage Inc., hiljem Eesti Kirjavara Inc; USA, Brooklyn, Long Island.
- **ETA Bülletään** 1964, Erik Heine; Kanada, Toronto; trükiarv 3000; 4 numbrit.
- **Ivan Kábina Nimeline. Eestimaa Naerupoolajatega Sidepidamise Rahvusvahelise Ühisuse Eesti Muigkonna pjäälkandja** 1964–65, Rein Riitsalu; Soome, Helsingi.
- **Kolgata Teel** 1964–80, Nicolai Kõrm; Rootsi, Stockholm; 35 numbrit.
- **Lipkonna Uudised**. Kalevi lipkonna juhtide väljaanne 1964, Rootsi.
- **Lõunasäde**. Kaplinna Eesti Seltsi väljaanne 1964, Lõuna-Aafrika Vabariik.
- **Parvepoiste Pajataja** 1964, USA, Lakewood.
- **Raudhabe**. Vanaskautide Pere Raudhabemed kultuuriringi väljaanne 1964, Kanada, Toronto.
- **Teated** 1964–73, San Francisco Eesti Selts; USA.
- **Virgats**. Eesti riikliku iseseisvuse eest võitleja / **Kaitse Kodu** 1964–81, Avdy Andresson; Ülemaailmne Eesti Vabadusvõitlejate Keskus USA-s, ka **Kaitseliidu Peastaabi toimetised** (Kaitse Kodu); USA, Deerfield, NJ.

1965

- **Aja Kaja** 1965–80, Rein Klaus, Karl Inno; Albany-Schenectady Eesti Ühing; USA, New York; 15 numbrit.
- **Baltimore Eesti Organisatsioonide Bülletään** 1965–2019, Aleksander Leinjärv, Voldemar Liiv, Virve Ladon, Heino Ederma, Mari Peets; trükiarv 400; 102 numbrit (1975).
- **Eesti Baptist Austraalias** 1965–66, Austraalia, Sydney; 9 numbrit.
- **Maleva Teated** 1965–67, 69, 1972–88, Eesti Skautlike Noorte Malev Rootsis; Rootsi, Jakobsberg.
- **Rahvuslane** 1965–75, Mart Tarum, Aksel Salumets; Eesti Rahvuslaste Kogu Kanadas; Kanada, Islington, Weston, Ontario; 40 numbrit.
- **Skautlikel Öppeväljakuil**. Eesti skautide ja gaidide õppeajakiri 1965–70, Elmar Saarniit; Eesti Skautide Liit; USA, New York 1965–66, Kanada, Toronto 1966–70.
- **Teated** 1965, Eesti Üliõpilaskond Rootsis; Rootsi, Uppsala, Göteborg.
- **Virula-Vinkel**. Eesti Skautlike Noorte Austraalia suurlaagri Virula teateleht 1965–66, Austraalia; 13 numbrit.

1966

- **EELK Peetri koguduse teated** 1966–93, Toomas Vaga, Helmut Piir, Oskar Pastik, Karl Laantee, Walt Johanson; Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik; Kanada, Vancouver.
- **Eesti Üliõpilaskond Torontos** 1966–67, Peeter Sepp, Imre Lipping, T. Kiil, I. Puhm, Heli Kopti; Eesti Üliõpilaskonna Torontos Vilistlaskogu; Kanada, Toronto; 2 numbrit.
- **Chicago Eesti Maja teated** 1966–2007, Chicago Eesti Maja; USA, Lincolnshire.
- **Kaljuvalla Innustaja** 1966, Lisanne Vaher, Irje-Anu Pihlberg; Eesti Gaidtöö Keskus Kanadas; Kanada.
- **Kaljuvalla Kaja / Kaljuvalla Järeilkaja**. Kaljuvalla suurlaagri häälekandja 1966, Edward L. Pihlberg.
- **Kaljuvalla Kuulutaja** 1966, Karl Ranken; Eesti Skautide Malev Kanadas; Kanada, Toronto; trükiarv 450–625; 3 numbrit.
- **Kesk-Lääne Eesti Suvepäevade Teataja** 1966–67, USA, Minneapolis.
- **Leht**. Eesti Üliõpilaskonna Rootsis häälekandja 1966–67, Andres Viirsoo; Rootsi, Göteborg.
- **Läänekaar** 1966–69, Elmar Koik; Los Angelese Eesti Skautrühm Tulehoidja; USA.
- **Oma Kirik** 1966–70, 1973–75, Aleksander Hinnno, Elmar Pähn, Max Saar, Gottfried Redi, Herbert Puupill, Voldemar Eiso, Villi Kangro, Rein Neggo, Valdeko Kangro, Juhan Arike, Jaan Talve, Uudo Teri, Avo Tõnis Oras; USA, New York; trükiarv 2000; 8 numbrit.
- **Portlandi Sõnumid** 1966–72, Portlandi Eesti Selts; USA.

- **Raudhabe** 1966, Raudhabemed, Toronto Eesti Vanaskautide Pere Kultuuriring; Kanada, Toronto.
- **SSNF** 1966–70, Enno Klaar, Liberaalne Erakond Rootsi –

- Välis-Eesti; Rootsi, Stockholm.
- **Tuulepööris** 1966, Rootsi.

1967

- **Aade** 1967–97, Vello Salo; Saksamaa, Stuttgart, Mossul; Itaalia, Rooma; Rootsi, Älvajö; Itaalia, Frascati; Saksamaa, Münster; trükiarv 100–400; 13 numbrit.
- **Kultuuriside. Kultuurfondi teataja** 1967–96, Ilmar Rebane; Eesti Kultuurfond Ameerika Ühendriiges / The Foundation of Estonian Arts and Letters, Inc.; USA.
- **Kungla**. Eesti kultuuri ajakiri 1967–68, Edgar Aavik; Urituli Publications; Austraalia, Sydney.
- **Külastaja**. Eesti baptisti koguduse teateleht 1967–2011, Hillar

- Palias, Gerda Palias, Asta Kaups; Kanada, Toronto.
- **Polügoon**. Ajakiri noortele 1967–68, Hillar Liitoja, Peeter Pöldre, Olev Maimets; Kanada, Toronto.
- **Põhja-Ameerika IV Eesti Päevade Teataja** 1967–68, Eduard Vallaste; Põhja-Ameerika Eesti Päevade Peakomitee; USA, New York.
- **Sõdalane** 1967–80, Peeter Kaseoru; Kanada EVÜL / Eesti Võitlejate Ühingute Liit; Kanada, Toronto; 16 numbrit.
- **Veimevakk** 1967, Ülo Laine; USA, Wilmington.

1968

- **Kirve Kaja**. Eesti Skautlike Noorte Maleva Rootsis VI suurlaagri Uudismaa häälekandja 1968, Anna-Liis Klemmer; Metsakodu Rootsis; Rootsi.
- **Liivika Uudised** 1968–98, Otto Treier, Karl Ollino, Leo Koo-bas; Liivika Üliõpilasselts; Kanada, Toronto.
- **Sõrve Sõnum**. Sydney Eesti Täienduskooli lastelaagri hääle-

- kandja 1968, Leena Janov, Anne-Reet Kimmel; Austraalia.
- **Uus Eesti** / Tidningen Nya Estland – för frihet, rättvisa och demokrati 1968–78, Vello Ugandi, Ahti Pae; Rootsi, Stockholm; trükiarv 1100.
- **Võru Joru** 1968–69, Eesti Skautlikud Noored Austraalias; Austraalia, Adelaide.

1969

- **Eesti Kultuuri Koondis: informatsioon** 1969–78, Rootsi, Stockholm; 18 numbrit.
- **Laulusild** 1969, Muusa Ericsson; Stockholmi Eesti Naiskoor; Rootsi.

- **Pärnu Postimees** 1969–98, Eesti Skautlike Noorte Malev Rootsis, Pärnu lipkond, Kopra salk; Rootsi, Boras.
- **ÜÜT Teated** 1969, toim Ülo Semmel; Eesti Skauditöö – Eesti Gaiditöö Keskus Saksamaal; Saksamaa, Nürnberg.

1970

- **EELK Chicago Esimese Koguduse Teated**, Elmar Kuusler.
- **Eesti Üliõpilaste Seltsi Informatsiooni Bülletään** 1970, Voldemar Kõiv; USA, New York.
- **EÜS Koondus Ühendriikides Bülletään** 1970.
- **Krambambuli**. Korp! Fraternitas Estica bülletään 1970–73, Matti Anniko; Rootsi Koondis; Rootsi; trükiarv 500.
- **Meeletu**. Noorte ajakiri 1970, Rein Luning, Juhan Kurrik; USA, New York; 2 numbrit.

- **Väike Postipois** 1970–77, Erna Klemmer; Stockholmi Eesti Lasteaed; Rootsi, Stockholm.
- **Ühendaja Rada** (Ühendajate Uudiste järg). Maailmalaagri „Ühendaja“ teateleht 1970, Jyri Kork, Anu-Irja Parming, Anu Blunt, Asta Aihiväli, Lydia Marjak, Peter Belinfante, Hery Foog, Allan Pensa; Saksamaa, Bundenbach.
- **X Lääneranniku Eesti Päevad** 1970–71, Eesti Organisatsioonide Liit Läänerannikul; USA, Los Angeles.

1971

- **Aspekt**. Liberaalse erakonna kontaktorgan, debatifoorum 1971–75, Enno Klaar; Rootsi, Lund; trükiarv 150–250; 15 numbrit.
- **Bülletään** 1971–75, Rudolf Hämar; New Yorgi Eesti Filatelistide Selts; USA; 11 numbrit.
- **EELK Bergen County Koguduse Kirikuteated** 1971, 1974, Max Saar; USA, New Jersey.
- **Eesti Etnograafilise Tarbekunsti Säilitamise Ringi (EETS) Öppekiri** 1971–75, Ene Runge; 25 numbrit.
- **Noorte Postimees** 1971–73, Rootsi, Norrköping.
- **Saare Saladused**. ESNA VII suurlaagri ajakiri 1971–72, Vaike Liiband, Evald Peljo, Inno Salasoo, Eesti Skautlikud Noored

- Austraalias; Austraalia, Sydney; 10 numbrit.
- **Suured Saladused** 1971–72, Austraalia, Sydney.
- **Usk ja Elu**. Eesti apostliku õigeusu ajakiri 1971–96, Jüri Poska, David Papp; Rootsi, Stockholm; trükiarv 500–780.
- **Usu Teataja** 1971–81, Rootsi, Mölndal.
- **Vaba Elu** 1971–72, Eesti Üliõpilaskond Torontos; Kanada, Toronto.
- **Varrak**. Kirjastuse Varrak maarahva kuukiri 1971–79, H. Riga; Kanada, Warkworth, Ontario.
- **Virgats Teataja** 1971–..., Eesti Võitlejate Ühing Adelaide'is, Eesti Selts; Austraalia; 55 numbrit.

1972

- **Chicago Eesti Maja Uudised** 1972–74, Vello Sugussaar, Oskar Kookla, Ene Maru, Mia Mall Maru, Rudolf Kivimägi, Kalju Kaldalu, Karl Johansen, Haimi Viks, Reet Sööt, O. Timat.
- **EELK Baltimore/Washingtoni Markuse Koguduse Teated** 1972–81, Rudolf Troost; USA, Silver Spring.
- **Kotkajärve A'al / Kotkajärve Eel / Kotkajärve Ra'al** 1972, L. Pihlberg, Henny Aruja, Karl Novek, Rita Andreoni, Aime Metsar; maailmalaager Kotkajärve informatsiooni osakond; trükiarv 1200.

- **Kotterman**. Saare lipkonna ajakiri 1972–76, Alar Kopamees, Toomas Kann; Kanada, Toronto, Willowdale.
- **Lääneranniku Eesti Päevad Portlandis**. Infobülletään 1972–73; Eesti Organisatsioonide Liit Läänerannikul; USA, Portland.
- **Meie Jonn** 1972–74, Armin Morgen; USA, Baltimore; 22 numbrit.
- **Sinule, Eesti** 1972–76, Albert Ohvril, Vernier Puurand, W. Rakfeldt; Eesti Rahvuslaste Kogu Austraalias; Austraalia, Sydney; 5 numbrit.

- **Pörsas** 1972–75, USA, Irvine, California.
- **San Francisco Eesti Võitlejate Ühingu Teated** 1972–73, USA, San Francisco.

1973

- **Baltic Events** 1973–75, Rein Taagepera, Juris Dreifelds; USA, Irvine West Hill.
- **EELK Montreali Pauluse Koguduse Teated** 1973, Oskar Gnadenteich; Kanada, Montreal.
- **EELK Peetri Koguduse Teated** 1966–68, 1973–75, Helmut Piir; Kanada, Toronto; 11 numbrit.
- **ENT** (teataja sisse trükitud) 1973–74, Mart Maandi, Jaan Seim; Stockholmi Eesti Noortetöö, Eesti Komitee Noortetöö; Rootsi, Stockholm.
- **Maa Rahva Ristsõnad** 1973–75, Ants Vomm; Kanada, Toronto; trükiarv 250–700; 4 numbrit.
- **Marginaalid** 1973–92, Hans Kröndström; Eesti Filatelistide Ühing Rootsis; Rootsi, Stockholm.
- **Meie Rahva Ristsõnad** 1973–75, Kanada.
- **Poliitiline Tsentrum** 1973, Rootsi, Stockholm.
- **Õnnetud Ajad** 1973–74, USA, Baltimore.
- **ÜEVK Teated** 1973–79, Ülemaailmne Eesti Vabadusvõitlejate Keskus; USA.

1974

- **Eesti Laevandus**. Bulletin of Estonian Shipping in Exile 1974–79, Einar Sanden; International Maritime Union; Ühendkuningriik, Cardiff.
- **12. Lääneranniku Eesti Päevad San Francisco – Oakland 1975**. Infobülletään 1974–75, Arnold Rehemets; Eesti Organisatsioonide Liit Läänerannikul; USA, Los Altos.
- **Maailmalaager Metsakodu Info** 1974–75, Tarmo Sepp, Hirjo Leemets, Rein Asu; Eesti Skautlike Noorte Malev Rootsis, Metsakodu Rootsi.
- **Meie Kirik** 1974–75, Heino Laaneots; EELK Põhja–Inglismaa kogudus; Ühendkuningriik, Leicester; trükiarv 300.
- **Oru Kaja** 1974–75, Eesti Skautlikud Noored Austraalias; Austraalia, Melbourne.
- **Sinu Eest – Isamaa** (Meie Jonni järg) 1974–83, Armin Morgen; USA, Baltimore.

1975

- **Hiiu** 1975–2015, Hiiulaste Selts; Kanada, Toronto.
- **Kodumetsa Teated** 1975, Eesti Skautide Malev Kanadas.
- **Laste Kirik** 1975, Thomas Vaga; EELK Konsistoorium; Rootsi, Stockholm.
- **Lõuna-Rootsi Eesti Maja Teated** 1975, Rein Asu; Lõuna-Rootsi Eesti Maja toimikond; Rootsi, Lund; 2 numbrit.
- **Maailmalaager Metsakodu Päevakaja** 1975, Hirjo Leemets; laagrilehe tegevusring; Rootsi, Sandhem; 5 numbrit.
- **Ringkiri** 1975–76, Rahvuslik Parempoolne Rühm (Rootsi); Rootsi, Stockholm.
- **Toronto Raamatulaada Leht** 1975, Vello Salo; Kanada, Toronto.

1976

- **Aja Kiri** 1976–92, Rootsi, Stockholm.
- **Bülletään** 1976–77, Lydia Indla; Eesti Organisatsioonide Liit Läänerannikul; Kanada, Vancouver.
- **Metsakodu Kirilind** 1976–2003, Metsakodu Sõprade Ring; Rootsi, Falköping, Norrköping.
- **Montreali Sõnumid** 1976–84, Ferdinand Kaljuste, Leida Helde, Paul Kents; Montreali Eesti Selts; Kanada, Montreal.
- **Päevaleht** 1976–78, toim. Evald Peljo; Eesti Skautlikud Noored Austraalias; Austraalia, Adelaide.
- **Realist** 1976–97, Metsakodu Sõprade Ring; USA, Somerville.
- **Sillas** 1976–88, Eesti Liit Kanadas; Kanada, Toronto.

Allikad: Hugo Salasoo, Vello Salo. Välis-Eesti perioodika 1944–1975 / Bibliography of Estonian Periodicals Abroad 1944–1975. Maarjamaa Taskuraamat. Rooma: Maarjamaa, 1976. Osaliselt autori poolt täiendatud. Ferdinand Kool DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951. Eesti Arhiiv Ühendriikides. Lakewood, New Jersey 1999.

Autor tänab Tallinna Ülikooli väliseesti kirjanduse keskust, Tartu kolledžit Torontos, Peeter Vihalemma.

RINGVAADE

Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu ülikoolis 2023. ja 2024. aastal

Peeter Vihalemm

2023. aastal lõpetas Tartu Ülikooli bakalaureuseõppe ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal 34 inimest, vähem kui varasematel aastatel – 2022. aastal 46 ja 2021. aastal 48. Magistrikraadi saanute arv, 19 inimest, oli 2023. aastal samuti väiksem kui varem – 2022. aastal 26 ja 2021. aastal 45.

2023. aastal kaitsti ajakirjanduse ja meedia alal üks doktoritöö. Marit Napp kaitses 29. augustil 2023 oma töö „The Communicative Construction of Families: Emerging Trends in the Age of Deep Mediatisation“,¹ juhendajad Andra Siibak ja Veronika Kalmus. 2022. aastal kaitsti instituudis samuti üks doktoritöö, 2021. aastal ajakirjanduse ja meedia valdkonnas doktoritöid ei kaitstud.

19 uuest magistrist lõpetas 7 (37%) magistritööga, ülejäänud kas magistrieksamiga või praktilise magistriprojektiga. Aasta varem oli magistritööga lõpetanute osakaal suurem, 46%. 6 kaitstud magistritööd seonduvad ajakirjanduse ja meediaga (vt nimekirja allpool). Selles aastaraamatus ei ole 2023. aasta magistritöödest lähemaid ülevaateid esitatud.

34 bakalaureuseastme lõpetanust kaitses 22 (65%) bakalaureusetöö, teised tegid lõpueksami (35%). Aasta varem oli eksamitegijaid rohkem, 64%. Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd (12, vt nimekirja allpool) moodustasid kaitstud töödest 55%, sama suure osa kui varasemal aastal (56%). Aastaraamatus on esitatud ülevaade ühest, Triinu Tähe bakalaureusetööst.

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad magistritööd 2023

■ Anna-Liisa Blaubrück, „Eesti õpetajate meediapädevus nende endi hinnangul ja vahend selle mõõ-

miseks“. Juhendaja Ragne Kõuts-Klemm.
<https://hdl.handle.net//10062/90382>

■ Kerttu Kirjanen, „Postimehe uudistetoimetuse ajakirjanike reaktsioonid juhtide vahetusele“. Juhendaja Signe Ivask. Kinnine kaitsmine, töö jääb suletuks.

■ Inger Klesment, „5- kuni 10-aastaste laste meedia- ja digipädevuste arendamine: neljale K-internetiriskile keskenduvad mängud“. Juhendaja Maria Murumaa-Mengel.
<https://hdl.handle.net//10062/90390>

■ Tiina Nõmm, „Meedia- ja infopädevuste edendamise hetkeolukorra kaardistus Eesti üldhariduskoolides ning arendusvõimalused“. Juhendajad Maria Murumaa-Mengel ja Maia Klaassen.
<https://hdl.handle.net//10062/90382>

■ Kristi Raidla, „COVID-19 pandeemia raamistamine Eesti ajakirjanduses Delfi ja Eesti Päevalehe näitel“. Juhendaja Liis Auväärt.
<https://hdl.handle.net//10062/90447>

■ Triinu Sikk, „Kuidas tajuvad Edasi ja Levila lugejad nende väljaannete eesmärke“. Juhendaja Virgo Siil.
<https://hdl.handle.net//10062/90449>

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd 2023

■ Birgit Anette Bibikov, „Traagiline teleuudis: vaatajate reaktsioonid“. Juhendaja Brit Laak.
<https://hdl.handle.net//10062/90737>

¹ Vt <https://hdl.handle.net/10062/91370>.

- Karina Jaroshevitsh, „Ukraina sõjapõgenike representatsioon Postimehes“. Juhendaja Külliki Seppel. <https://hdl.handle.net//10062/90249>
- Li Loitme, „Veebilehe sisu optimeerimine nähtavuse tõstmiseks otsingumootoris: vajadus ja võimalikkus avalik-õiguslikus organisatsioonis ÜTI kodulehe näitel“. Juhendaja Diana Poudel. <https://hdl.handle.net//10062/90251>
- Eneli Mossin, „Kehakuvandit kujundavate sõnumite analüüs noorte TikToki infovoos“. Juhendaja Diana Poudel. <https://hdl.handle.net//10062/90253>
- Kristjan-Hendrik Paavo, „Vägivallateemaline tasukuhääling „Nähtamatu““. Juhendajad Marii Kangur ja Merle Linno. <https://hdl.handle.net//10062/90257>
- Joonas Piir, „Meedia aktiivsete vene noorte sotsiaalse agentsuse kanalina: noorte ajakirjanike ja sisuloojate vaade“. Juhendaja Triin Vihalemm. <https://hdl.handle.net//10062/90258>
- Ines Pütsepp, „Eestlaste meediarepertuaarid kolmes vanuserühmas“. Juhendajad Signe Opermann ja Ragne Kõuts-Klemm. <https://hdl.handle.net/10062/90294>

- Margareth Sonntak, „Naiste kujutamine moeajakirja Siluett moefotodel perioodil 1958–1978“. Juhendaja Ene Selart. <https://hdl.handle.net//10062/90329>
- Annabel Suigusaar, „Väärtused Saksa okupatsiooni aegses noorteajakirjanduses: ajakiri Eesti Noored (1944)“. Juhendaja Ene Selart. <https://hdl.handle.net/10062/90332>
- Sanne Sigrid Taveter, „Ajakirjanike töörahulolu mõjutavad tegurid ja nende seos töömotivatsiooniga“. Juhendaja Marju Himma-Kadakas. <https://hdl.handle.net//10062/90337>
- Triinu Tähe, „Ajakirjanik väljaspool toimetust – Twitterisse postitamine ja selle reguleerimine eesti ajakirjanike seas“. Juhendaja Marju Himma-Kadakas. <https://hdl.handle.net//10062/90335>
- Grete Volmer, „Kohaliku ajakirjanduse digitaliseerimine Postimees Grupi maakonnalehtede näitel“. Juhendajad Signe Ivask, Marju Himma-Kadakas. <https://hdl.handle.net//10062/90342>

2024. aastal lõpetas bakalaureuseõppe ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal 45 inimest, rohkem kui aasta varem (34). Ajakirjanduse ja/või kommunikatsiooni erialal 68 aasta jooksul (1957–2024) vähemalt kolmeaastase bakalaureusehariduse saanute koguarv oli 2024. aasta lõpuks 1792.

Ka magistriõppe lõpetanuid oli aastal 2024 kokku 24, mida oli rohkem kui aasta varem – 19. Magistrikraadi on 32 aasta jooksul (1993–2024) saanud 568 inimest (ajakirjanduse / ajakirjanduse ja kommunikatsiooni / kommunikatsioonijuhtimise alal kokku).

2024. aastal kaitsti ajakirjanduse ja meedia alal üks doktoritöö. Viivika Eljand-Kärp kaitstes 1. aprillil 2024 väitekirja „Tõhusad küsitlemispraktikad uudisintervjuudes. Ammendava teemakäsitlemise saavutamise eksperdi- ja kogemusintervjuudes“,² juhendajad Halliki Harro-Loit ja Anu Masso. Ülevaade sellest tööst on toodud käesolevas aastaraamatus.

Ka aastatel 2023 ja 2022 kaitsti instituudis üks

doktoritöö. Kokku on 28 aasta jooksul (1997–2024) kaitstud 49 tööd, mis on instituudis/osakonnas ette valmistatud.

24 uuest magistrist lõpetas 8 (33%) magistritööga, ülejäänud magistrieksempliga. Aasta varem oli eksamiga lõpetanuid samas suurusjärgus. 8 kaitstud magistritööd seonduvad ajakirjanduse ja meediaga (vt nimekirja allpool). Selles aastaraamatus on toodud ülevaated kahest magistritööst – Liisbeth Ratsi ja Angelina Loni tööd.

45st bakalaureuseastme lõpetanust kaitstes 32 (71%) bakalaureusetöö, teised tegid lõpueksami (29%). Aasta varem oli eksamitegijaid tunduvalt rohkem, 64%. Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd (16, vt nimekirja allpool) moodustasid kaitstud tööd poole, 50%, mida on ligikaudu sama palju kui eelmisel aastal (56%). Aastaraamatus on esitatud ülevaade Karmen Kikase bakalaureusetööst.

² Vt <https://hdl.handle.net/10062/95972>.

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad magistritööd 2024

■ Karina Auli, „16–18-aastaste vene keelt emakeele-na kõnelevate noorte arvamus populaarteaduslikest sotsiaalmeediakanalitest ja sellega seotud tegurid“. Juhendajad Marju Himma ja Ebe Pilt.
<https://hdl.handle.net//10062/100255>

■ Kairi Küngas, „Prokurörid ja ajakirjanikud avaliku huvi mõiste tõlgendajatena: tasakaalupunkti leidmine kohtueelse menetluse kajastamisel“. Juhendaja Kristjan Kikerpill.
<https://hdl.handle.net//10062/100259>

■ Grete Kristi Landson, „Poliitiliste teemade ja poliitikute esitlus tabloidväljaande Õhtuleht esikülgedel aastatel 2000–2021“. Juhendaja Külliki Seppel.
<https://hdl.handle.net//10062/100266>

■ Angelina Lon, „Eesti ajakirjanike kogemused Ukraina sõja kajastamisel: mida ja kuidas nendest õppida?“. Juhendaja Signe Ivask.
<https://hdl.handle.net//10062/100268>

■ Darja Maskin, „Eesti- ja venekeelse Delfi ja Postimehe kõneaine Vene-Ukraina sõja kontekstis 2022. aastal“. Juhendaja Ragne Kõuts-Klemm.
<https://hdl.handle.net//10062/103987>

■ Liisbeth Rats, „Autorite koostöö teleuudise konstrueerimisel“. Juhendaja Brit Laak.
<https://hdl.handle.net//10062/100270>

■ Mihkel Uiboleht, „Praktiline projekt: Eesti ajakirjanduse ja kommunikatsiooni lähiajaloo lühikursuse ettevalmistamine ja läbiviimine“. Juhendajad Ene Selart ja Marju Himma.
<https://hdl.handle.net//10062/100276>

■ Marta Vunš, „Eesti venekeelsete noorte meediakogemused ja avalik eneseväljendus Ukraina sõja kontekstis“. Juhendaja Triin Vihalemm.
<https://hdl.handle.net//10062/100285>

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd 2024

■ Liisa Ehamaa, „Ajakirjanike emotsioonid ootamatute ja traagiliste sündmuste kajastamisel“. Juhendaja Signe Ivask.

<https://hdl.handle.net//10062/100072>

■ Gretel Juhansoo, „Vandenõuteooriad TikTokis ja mujal sotsiaalmeedias: alates 15-aastaste Eesti elanike kogemused ja hinnangud“. Juhendaja Maria Murumaa-Mengel.
<https://hdl.handle.net//10062/100234>

■ Katariina Järve, „Eesti ja Eesti riigi institutsioonide kajastamine Telegrami kanalis „KOOS-ВМЕСТЕ КАНАЛ ДВИЖЕНИЯ““. Juhendaja Ragne Kõuts-Klemm.
<https://hdl.handle.net//10062/100162>

■ Ehe Kaldmaa, „Poliitiline tasakaalustatus „Valimisstuudio“ 2023. aasta Riigikogu valimiste eelsetes debattides“. Juhendaja Marju Himma.
<https://hdl.handle.net//10062/100236>

■ Madis Kasemaa, „Venekeelne ajakirjandus Narvas – selle olukord ja elanike ootused“. Juhendaja Ragne Kõuts-Klemm.
<https://hdl.handle.net//10062/100099>

■ Karmen Kikas, „Kuidas Eesti ajakirjanikud kasutavad tehisintellekti tööriistu – juhtumiuurimus“. Juhendaja Marju Himma.
<https://hdl.handle.net//10062/100103>

■ Iirene Kilusk, „Eesti uurivate ajakirjanike tajutud turvalisus ja turvariskid“. Juhendaja Signe Ivask.
<https://hdl.handle.net//10062/100235>

■ Katarina Mürk, „Tehisintellekt ajakirjanduses: võimalused, puudused ja dilemmad kolme audiovisuaalse juhtumi näitel“. Juhendaja Marju Himma.
<https://hdl.handle.net//10062/100120>

■ Kaarel Oraste, „Arvamusliidrite hinnang Postimehe ja Eesti Päevalehe arvamusartiklites Eesti Vabariigi valitsuse tegevusele seoses pronkssõduri teiseldamisega“. Juhendajad Ene Selart ja Külliki Seppel.
<https://hdl.handle.net//10062/100122>

■ Lauri Rikas, „Tuumaenergia kasutuselevõtu kajastus Eesti meedias 2020–2021 ERR-i ja Delfi näitel“. Juhendajad Ene Selart ja Külliki Seppel.
<https://hdl.handle.net//10062/100187>

■ Revo Raudjärv, „Praktikute soovitusel ajakirjandustudengitele teleuudiste harjutamisel. Reporter

vaatenurk". Juhendaja Brit Laak.
<https://hdl.handle.net//10062/100130>

■ Katre Roomets, „Eesti- ja venekeelsete teleuudiste erinevused Eesti Rahvusringhäälingu „Aktuaalse kaamera“ näitel“. Juhendaja Ragne Kõuts-Klemm.
<https://hdl.handle.net//10062/100133>

■ Coco Rõõmussaar, „Teledebati „Esimene stuudio“ ettevalmistus, planeerimine ja elluviimine“. Juhendaja Marju Himma.
<https://hdl.handle.net//10062/100237>

■ Anna Sarapuu, „Kaja Kallase „idavedude skandaali“ meediakajastuse kriitiline diskursusanalüüs“.

Juhendaja Kaspar Kruup.
<https://hdl.handle.net//10062/100134>

■ Maria-Johanna Vomp, „Radikaliseerumisprotsesside ilmingud Eesti sotsiaalmeedias ning deradikaliseerumise võimalused ekspertide hinnangute põhjal“. Juhendaja Maria Murumaa-Mengel ja Maia Klaassen.

<https://hdl.handle.net//10062/100188>

■ Kätrin Zupsmann, „Eesti noorte kinnipeetavate kogemused sunnitud sotsiaalmeediapausil“. Juhendaja Maria Žuravljova.
<https://hdl.handle.net//10062/100176>

Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudi ajakirjanduse ja nüüdismeedia õppekavadel kaitstud tööd 2023–2024

Andres Kõnno

Tallinna Ülikoolis BFM-is on kaks eestikeelset õppekava, millel õpetatakse meediat ja ajakirjandust. Need on ajakirjanduse bakalaureuseõpe ja nüüdismeedia magistriõpe. Ajakirjanduse bakalaureuseõpe toimub päevaõppe vormis. Nüüdismeedia magistriõppel on kaks suunda: meediauuringute moodul ja telemoodul. Viimasesse toimub vastuvõtt igal teisel aastal.

Mõlemal juhul on tegemist tsükliõppega, st õpe toimub igal nädalal neljapäevast laupäevani. Magistriõppesse tulijatele me piiranguid ei sea, ootame kõiki. Meediauuringute mooduli fookus ei ole mitte lihtsalt ajakirjandustöö, vaid meediaorganisatsioonide toimimisel ühiskonnas. Õpetame tudengitele meedia ärimudelite toimimisloogikat arenevas tehnoloogilises keskkonnas, seda fookusega andmestumisele nii meedias kui ka ühiskonnas üldiselt. Uurimis- ja õpetamisvaldkonnadena toome siinkohal välja meediamajanduse, meediainnovatsiooni, meediapoliitika ning meedia- ja digikultuuri valdkonnad.

Nii bakalaureuse- kui ka magistriastme lõpetamine eeldab praktilise uurimistöö tegemist. Uurimistööle esitatavad nõuded on mõlemas astmes samad, tõsi – bakalaureusetöö eeldatav maht on siiski umbes kolmandiku võrra väiksem. Alates 2024. aastast on mõlemad õppekavad õppuritele tasuta. Ajakirjanduse bakalaureuseõppekava kureerib Külli-Riin Tigasson. Nüüdismeedia magistriõppe kuraator on Andres Kõnno.

Nüüdismeedia magistrid 2023

■ **Kristiina Kostap**, „Key Factors that Influence Estonian Reader’s Willingness to Pay for Online

Fees“. Juhendaja Ulrike Rohn.

<https://www.etera.ee/zoom/200324/view?page=1&p=separate&tool=info>

Magistritöö eesmärk oli anda ülevaade veebilugejate maksmisvalmidust mõjutavatest teguritest. Teemale läheneti kirjandusülevaates tuvastatud 11 olulisema faktori kaudu: isiklik huvi, usaldusväärsus, mugav maksmislahendus, reklaamivaba sisu, midagi „ekstrat“, mõistlik hind, kasutajapõhine isikustatud uudissisu, lojaalsus brändile, informatiivsus/kvaliteet, alternatiiv puudub. Viidatud faktoritest moodustati 11 hüpoteesi. Uurimus tehti veebiküsimustiku abil. Küsimustikule vastas kokku 134 inimest.

Tulemused näitavad, et olulisimaks lugemisvalmidust mõjutavaks faktoriks on lugejate isiklik huvi, sellele järgnevad mõistlik hind ja kvaliteetse sisuga uudised. Maksmisvalmidust mõjutasid kõige vähem kasutajapõhine isikustatud uudissisu, lugeja lojaalsus uudisebrändile ning alternatiivi puudumine. Lisaks selgus, et mida kõrgem on lugeja hariduslik tase, seda meelsamini on ta nõus maksta. Uuringu tulemuste põhjal võib järeldada, et Eesti inimeste valmidus veebiuudiste eest maksta on alla keskmise. Maksmisvalmidus erineb peamiselt generatsiooniti, aga ka näiteks hariduse lõikes.

■ **Kätlin Laasik**, „Meediatarbimise muutuste mõju telekommunikatsiooniettevõttele Elisa“. Juhendaja Andres Jõesaar.

Magistritöö peamine eesmärk oli mõista, milline on uute sotsiaalmeediaplatvormide ja meediatarbimise mõju telekommunikatsiooniettevõttele Elisa. Töös esitati alljärgnevad küsimused: a) millised on tarbijate hinnangud platvormide vajalikkusele, b)

kuidas on muutunud konkurents Eestis tegutsevate telekommunikatsiooniettevõtete vahel ja c) millise-
na nähakse telekommunikatsiooniettevõtete rolli
tarbijate jaoks tulevikus? Esitatud küsimustele vasta-
miseks intervjueriti kuut Elisa juhtkonda kuuluvat
inimest ning tehti ankeetküsitlus Elisa klientide seas
(N=233).

■ **Endel Maas, „Eesti noorte täiskasvanute kogemused ja arvamused seoses kohtinguäppidega“.**

Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/200308/view?page=1&p=separate&search=Endel%20Maas&tool=search>

Magistritöö eesmärk oli mõista nii noorte kogemusi kohtinguäppidega kui ka nende arvamusi kohtinguäppide kohta. Kohtinguäppe uurinud teadlased kinnitavad, et need on muutmas tutvuste sõlmimise kultuuri. Kogemuste eeldatava individuaalsuse tõttu valis autor uuringu tegemiseks kvalitatiivse lähene-
mise poolstruktureeritud intervjuu kaudu. Tegemist on mugavusvalimiga, mida laiendati lumepallimeetodil. Kokku tehti 28 intervjuud.

Nagu oodatud, varieerusid tulemused palju. Kasutajate kogemused ulatusid vestlustega ülekoormatusest kuni äppide kasutamise suhtes allaandmiseni, kuna mitme aasta jooksul ei ole leitud ühtegi tähendusrikast vestlust. Arvamused kohtinguäppide kohta olid samuti suure varieeruvusega, kuigi üldiselt olid seisukohad kas neutraalsed või positiivsed. Enamik vastanutest siiski tajus mõningaid probleeme, kuid ka probleemsetena tajutud aspektid erinesid suuresti.

■ **Ederi Ojasoo, „Eesti filmitööstuse globaliseerumine Tartu ja Lõuna-Eesti filmikogukonna näitel“.**

Juhendajad Andres Kõnno, Teet Teinmaa.

<https://www.etera.ee/zoom/200319/view?page=1&p=separate&tool=info>

Uuringu eesmärk oli teha ülevaade Tartu ja Lõuna-Eesti filmitööstuse olemusest. Selleks uuriti, milline on Tartu ja Lõuna-Eesti filmitööstuse olemus, kas eksisteerib piirkondlik kogukond ning kuidas nähakse piirkonnas Tartu ja Lõuna-Eesti filmitööstuse esindajate filmitootmise potentsiaali. Samuti tehti esmane kaardistus Tartu ja Lõuna-Eesti roheline filmitootmise valmisolekust ja huvist ning analüüsiti, kuidas väljendub regiooni identiteet Tartu Filmifondi toetatud filmides.

Töö teoreetilises osas käsitletakse filmitööstuse üleilmastumist ja regionaalsete filmifondide nähtust.

Tuuakse välja piirkondlike filmifondide mõju regioo-
nile ja kogukonnale. Samuti antakse ülevaade regio-
naalsest identiteedist. Teooriale järgneb uurimuse
metoodika ja andmete kirjeldus. Kvalitatiivne uuri-
mus põhineb autori tehtud 13 poolstruktureeritud
veebiintervjuul. Intervjuud transkribeeriti, kodeeriti
ja analüüsiti sisuanalüüsi meetodil. Uurimuse tei-
ne osa põhineb Tartu Filmifondi rahastatud filmide
visuaalsel diskursusanalüüsil, mille käigus analüüsiti,
kuidas väljendub regiooni identiteet.

Töö peamine järeldus on, et Tartu ja Lõuna-Eesti
filmikogukonda kuuluvad pigem väiketootjad,
eksisteerib amatöörsektor. Välja on kujunenud kind-
lad koostööpartnerid, tegeletakse kaastootmisega.
Respondendid tajusid kogukonna olemasolu, kuid
tundsivad end sellest kõrvale jäetuna. Kogukonna
arendamist peeti filmivaldkonna arendamisel vaja-
likuks. Tõdeti roheline filmitootmise olulisust ja seda
nähti kasulikuna turunduses.

Filmide analüüsil selgus, et regiooni omapära
tuleb esile pigem persoonilugudes ja dokumen-
taalfilmides, kus filmi tegevuspaik on konkreetset
Tartu või Lõuna-Eesti, muudes filmides domineerib
pigem Eestile omase üldise kultuuriruumi ja looduse
kajastamine. Usutakse, et Tartu Filmifondi tegevus
aitab kaasa regionaalsele filmitootmisele, soovitakse
regionaalse filmifondi rahalist ja kogukondlikku
tuge.

Uuringu näitel võib öelda, et Tartu Filmifondi
ja regiooni filmikogukonna tegevuse näitel on tegu
globaliseerumise ilminguga, mida iseloomustab
valdkondlik võrgustamine ja asjaolu, et piirkondlik-
ku ruumi kujundavad nii globaliseerunud kontaktid
kui ka kohalikud olud.

Nüüdismedia magistrid 2024

■ **Peep Ehasalu, „Soome kultuuri asend Eesti meediapildis: kultuuriülekandest kultuurivahe-
tuseni“.** Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/201635/view?page=1&p=separate&tool=info&view=0,0,2481,3508>

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada soome
kultuuri teemade jaotus Eesti meedias, soome kul-
tuuri asend Eesti kultuuriväljal ning selle oletatavad
põhjused. Selleks käsitleti aastatel 2020–2022 ilmu-
nud soome kultuuri kajastusi (keskendudes kaunite-
le kunstidele), mida oli sel perioodil kokku 605. Aja-
kirjanike Soome-suhte väljaselgitamiseks kasutati
anonüümset küsitlust, millele vastas 122 adressaadist
37 kultuuriajakirjanikku, ning intervjueriti 9
tegevajakirjanikku.

Tulemused näitasid, et kajastused vastasid suuresti kultuuriajakirjanike enda huvidele ja intuitsioonile ning kõige rohkem leidis kajastamist soome kirjandus, muusika ja film.

Žanriliselt oli kõige rohkem kirjeldusi ja uudiseid. Soome kultuuri peetakse tuttavlikuks, Eestile lähedaseks ja oluliseks, leitakse, et Eestis ja Soomes on maailmale ühesugune pilk. Eesti ajakirjanike hinnangul ja kajastuste sisu järgi on kunagine Soome kui keskuse ja Eesti kui perifeeria suhe jäänud minevikku.

Laiema leviku ja mõjuga kolme suurema meediamaja (ERR, Postimees Grupp, Delfi Meedia) kanalite vaates paigutub soome kultuur Kõutsi ja Lauristini (2015) loodud kultuuriajakirjanduse tüpoloogias ajakirjanduslik-konservatiivsele äärealale ja ajakirjanduslik-populaarse käsitusviisi sektorisse.

■ **Mia Liina Kraanat, „Kuni kolmeaastaste laste vanemate ekraanimeedia vahendamise ja piiramise harjumused“.** Juhendajad Katrin Sigijane, Esta Kaal.

<https://www.etera.ee/zoom/201638/view?page=1&p=separate&tool=info&view=0,0,2484,3509>

Magistritöö põhieesmärk oli välja selgitada kuni kolmeaastaste laste vanemate eneseraporteeritud praktikaid lapse ekraani jälgimise võimaldamisel ja piiramisel ning nende uskumusi ekraanide mõjust lapsele.

Teemale läheneti kolme uurimisküsimuse kaudu: kuidas suhtuvad lapsevanemad kuni kolmeaastastele lastele ekraanide näitamisse; kas lapsevanemate suhtumine ekraanimeediasse ja selle väikelastele näitamisse kajastub ka nende käitumises; millised on lapsevanemate uskumused selle kohta, kuidas ekraanide vaatamine nende lapsi mõjutada võib või mõjutab? Valimis oli 446 inimest, uurimus tehti küsitlusuuringut kasutades.

Uuringust selgus, et vanemad kontrollivad ja piiravad oma väikelaste ekraaniaega, enim rakedatakse piiravat vahendamisviisi. Lapsevanemate pigem negatiivne hoiak ekraanimeediasse kajastub ka nende käitumises – ekraane ei kasutata üldjuhul ka siis, kui on vaja lapse tähelepanu mujale viia. Lapsevanemad tajuvad eelkõige negatiivseid mõjusid, mis ekraanimeediaga seonduda võivad: see mõjub silmadele halvasti, soodustab vale kehaasendi (rühihäirete) tekkimist ning tekitab unehäireid ja ärevust. Oli ka neid inimesi, kes nägid ekraanimeedia kasutamises positiivset: selle vaatamine võib anda uusi teadmisi ning suurendada lapse sõnavara.

■ **Jaanus Lensment, „Online-ajakirjanike väljakutsed sotsiaalmeedias avaldatud informatsiooni kasutamisel Urkaina ja Venemaa vahelise sõja näitel“.** Juhendaja Jaana Davidjants.

<https://www.etera.ee/zoom/201633/view?page=1&p=separate&tool=info>

Magistritöö eesmärk oli uurida, kuidas saavad Ukraina ja Venemaa vahelist sõda kajastavad ajakirjanikud sotsiaalmeedia infosegadikust informatsiooni otsides järgida oma kutsestandardeid ning millised väljakutsed sellega kaasnevad. Uurimuse fookuses olid kaks ajakirjanduslikku formaati: sõjablogi ja sõjapäevik.

Nelja uurimisküsimuse kaudu uuriti ajalist survet, allikakriitikat, faktikontrolli, sotsiaalmeedia olulisust allikana ning psühholoogilisi väljakutseid. Andmete kogumiseks tehti üheksa ajakirjanikuga poolstruktureeritud intervjuud, mida analüüsiti temaatiliselt, kasutades avatud kodeerimist.

Ajakirjanikud töid probleemina välja sotsiaalmeedia ebausaldusväärse infoallikana. Nende sõnul on ajaline surve töö osa ning enamasti põhjustab seda kas suur või väike infovoog või ajakirjanik ise. Olulise teemana kerkis esile faktikontrollimiseks vajalike oskuste puudumine. Probleemina toodi välja hirmu midagi olulist maha magada ja sõjaväsimust. Uurimistulemused näitasid, et ajakirjanikel on mitmeid väljakutseid, millega toimetused peaksid tegelema hakkama.

■ **Mirjam Muhk, „Ekraanimeedia praktikad ja ekraaniaeg eesti väikelastel 2022. ja 2024. aastal“.** Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/201636/view?page=1&p=separate&tool=info&view=0,0,2484,3509>

Uuring keskendus 2–3-aastaste lasteaialiste ekraanimeedia kasutamisele. Uurimismeetodina rakendati kombineeritud lähenemist. Töös kasutati kolme liiki andmeid: 1) küsimustiku abil saadud ülevaade perede igapäevastest ekraanimeediaharjumustest; 2) süvaintervjuudest kogutud põhjalikum info perede kogemustest ja 3) vaatluste abil kogutud info laste reageeringute kohta ekraanimeediat kasutades. Analüüsi tulemused näitasid, et kuigi kõige populaarsem on endiselt televisioon, kasutatakse väikeste laste puhul ka puutetundlikke tahvelarvuteid ja nutitelefone.

■ **Maarja Eliisabet Roosalu, „Avaliku ja isikliku sfääri tunnetamine sotsiaalmeedias eesti tantsukunstnike näitel“.** Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/201639/view?page=1&p=separate&tool=info&view=0,0,2550,3301>

Magistritöö eesmärk oli mõista, kuidas tajuvad Eestis tantsukunstnikud avaliku ja isikliku sfääri piiri sotsiaalmeedias. Varem on uuritud nii tavakasutajate kui ka suunamudijate sotsiaalmeedia kasutamist ja sellega seonduvaid privaatsusküsimusi, kuid loomeinimeste puhul on professionaalsel või isiklikul eesmärgil sotsiaalmeedia kasutamise piir hägustunud ning puuduvad üheselt mõistetavad käitumisnormid.

Teemat uuriti kvalitatiivsete intervjuude kaudu, millest selgus, et olenevalt ametist ning täpsest valdkonnast tajuvad Eestis tantsukunstnikud isikliku ja avaliku sfääri piiri erinevalt, kuid tunnetuses võib leida ka ühisosi. Haavatavus ja piinlikkus on universaalsed indikaatorid, et postitatud sisu võiks jätta üles panemata või mugavuse piir on ületatud. Uurimus on väike pilk suuresti uurimata valdkonda ning edasised uuringud võiksid uurida loomeinimeste sotsiaalmeediakasutust nii eri kunstivaldkondades kui ka süveneda sellesse, kuidas tants ja sotsiaalmeedia üksteist mõjutavad.

■ **Kirsi Süda, „Local and Web3 Music Streaming Platforms as Alternatives to Spotify: Walkthrough of Fairmus and Audius“.** Juhendaja Madis Järvekül.

This thesis examined the value propositions and distinctive platform features of the music streaming platforms Fairmus and Audius to assess the ways in which these alternative platforms could potentially challenge Spotify's dominance in the music streaming market. Theoretically, this thesis relies on a three-step model of the platformization of cultural production, adapting the framework to the realm of music streaming. Employing a comparative case study approach and combining it with the app walkthrough method in the methodology chapter provides a systematic framework to explore the differences between the platforms.

Key findings highlight Fairmus's emphasis on transparent user-centric payments and editorial focus over algorithmic personalization, which potentially offers listeners more intentional control over their listening experiences. Audius, with its social-focused design and tech-driven community, offers a distinct experience, but currently lacks models for sustainable artist compensation to have an immediate impact on the music streaming landscape.

Ajakirjanduse bakalaureusetööd 2023

■ Grete Avel, „Kvaliteettelevisiooni mõiste Eesti teleseriaali „Reetur“ näitel“. Juhendajad Andres Kõnno, Teet Teinemaa.

<https://www.etera.ee/zoom/200545/view?page=1&p=separate&search=Grete%20Avel&tool=search&view=474,834,1482,680>

■ Vitali-Dmitri Bestšastnoi, „Intervjuu läbiviimine jutusaates Urmas Oti „Teletutvuse“ näitel“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/200553/view?page=1&p=separate&search=Vitali-Dmitri&tool=search>

■ Kristjan Halg, „Ajateenijate arusaam kaitsetahtest Pioneeripataljoni näitel“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/200540/view?page=1&p=separate&search=Kristjan%20Halg&tool=search>

■ Heiti Heli, „Eestikeelsete sporditeemaliste taskuhäältingute eesmärgid“. Juhendaja Arko Olesk.

<https://www.etera.ee/zoom/200534/view?page=1&p=separate&search=Heiti%20Heli&tool=search&view=484,1102,1482,680>

■ Annabel Jürgenson, „Organisatsioonisisene tööküsimine Eesti ajakirjanike seas“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.

<https://www.etera.ee/zoom/200444/view?page=1&p=separate&search=Annabel%20J%C3%BCrgenson&tool=search>

■ Annabel Kask, „Ajakirjandushariduse tähtsus valdkonna spetsialistide vaates“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/200587/view?page=1&p=separate&search=Annabel%20Kask&tool=search&view=313,696,1800,826>

■ Lenel Kivi, „Soostereotüüpide uurimine ajakirjanika Anne & Stiil 2022. aasta väljaannete intervjuudes 18–35-aastaste naistega“. Juhendaja Arko Olesk.

<https://www.etera.ee/zoom/200536/view?page=1&p=separate&search=Lenel%20Kivi&tool=search>

■ Krislyn Kroon, „Veteranide raamistamine Eesti ajakirjanduses“. Juhendajad Külli-Riin Tigasson, Tiia-Triin Truusa.

<https://www.etera.ee/zoom/200535/view?page=>

1&p=separate&search=Krislyn%20Kroon&tool=search&view=360,955,1610,739

■ Iris Kübarsepp, „Ukrainas toimuva sõja kajastamise mõju Delfi, ERR-i ja Postimehe ajakirjanike vaimsele tervisele“. Juhendaja Arko Olesk.
<https://www.etera.ee/zoom/200548/view?page=1&p=separate&search=Iris%20K%C3%BCbarsepp&tool=search>

■ Ksenia Laine, „Tallinna linnavalitsuse pressiteadete avaldamise erinevused eestikeelses ja venekeelses Eesti ajakirjanduses“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.
<https://www.etera.ee/zoom/200557/view?page=1&p=separate&search=Ksenia%20Laine&tool=search>

■ Katariina Loog, „Traumateadlik lähenemine lähisuhtevägivalla ohvrite intervjuerimisel“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.
<https://www.etera.ee/zoom/200541/view?page=1&p=separate&search=Katariina%20Loog&tool=search>

■ Marlene Neiland, „Avaliku ja privaatse ruumi eetika Sildarude ja Veerpalude tegevuse kajastamise näitel“. Juhendaja Andres Kõnno.
<https://www.etera.ee/zoom/200549/view?page=1&p=separate&search=Marlene%20Neiland&tool=search>

■ Annette Nordmann, „Naissoost ajakirjanike kogemused tööülesannete täitmisel sõjapiirkonnas Ukrainas 24. veebruaril 2022 alanud Venemaa agressiooni näitel“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.
<https://www.etera.ee/zoom/200448/view?page=1&p=separate&search=Annette%20Nordmann&tool=search&view=337,787,1580,725>

■ Merylyn Närep, „Ajakirjanikuks õppivate tudengite ootused veebiajakirjanduse õpetamisele Tallinna Ülikoolis“. Juhendaja Arko Olesk.
<https://www.etera.ee/zoom/200543/view?page=1&p=separate&search=Merylyn%20N%C3%A4rep&tool=search&view=367,1103,1610,739>

■ Marian Roomet, „Läbipõlemise tunnetamine veebi- ja teleajakirjanike näitel“. Juhendaja Andres Kõnno.
<https://www.etera.ee/zoom/200546/view?page=1&p=separate&search=Marian%20Roomet&tool=search&view=346,1021,1610,739>

search&view=346,1021,1610,739

■ Carmen Katariina Sikk, „Lugejate eelistused meelelahutusportaali uudissisu osas lähtuvalt uudisväärtuse põhikriteeriumitest ja selle mõju reporter-toimetajate tööle“. Juhendaja Priit Hõbemägi.
<https://www.etera.ee/zoom/200450/view?page=1&p=separate&search=Carmen%20Katariina%20Sikk&tool=search&view=235,904,1740,798>

■ Getter Adeele Tamm, „Iganädalaste päevakajaliste Eesti stuudiomeelelahutussaadete vaatamise põhjused ja harjumused noorte seas“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.
<https://www.etera.ee/zoom/200573/view?page=1&p=separate&search=Getter%20Adeele%20Tamm&tool=search&view=256,905,1610,739>

■ Birgit Tolli, „Noorte naiste tõlgendused neile suunatud stereotüüpsetest artiklitest“. Juhendaja Arko Olesk.
<https://www.etera.ee/zoom/200559/view?page=1&p=separate&search=Birgit%20Tolli&tool=search&view=446,841,1482,680>

■ Katrin Veek, „Eesti kümne Premium liiga jalgpalliklubi kommunikatsioon spordiajakirjanike kogemuse põhjal“. Juhendaja Arko Olesk.
<https://www.etera.ee/zoom/200556/view?page=1&p=separate&search=Katrin%20Veek&tool=search>

Ajakirjanduse bakalaureusetööd 2024

■ Kristjan Väli, „Kannatanu kujunemise teekond Öhtulehes. Autoetnograafiline uurimus“. Juhendaja Andres Kõnno.
<https://www.etera.ee/zoom/201634/view?page=1&p=separate&search=Kristjan%20V%C3%A4li&tool=search&view=315,946,1810,831>

■ Hedi Aimsalu, „Mõjutusvõtete kasutamine alternatiivmeedia väljaannete Uued Uudised, Objektiiv ja Telegram.ee uudistes“. Juhendaja Barbi Pilvre-Storgard.
<https://www.etera.ee/zoom/202361/view?page=1&p=separate&search=Hedi%20Aimsalu&tool=search&view=404,929,1482,680>

■ Aleksander Algo, „Sõbrakriitika“ avaldumine Eesti muusikakriitikas muusikakriitikute kogemusel“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.
<https://www.etera.ee/zoom/201630/view?page=1&p=separate&search=Aleksander%20Algo&tool=search&view=315,946,1810,831>

1&p=separate&search=Aleksander%20Algo&tool=search

■ Emilie Haljas, „Tehisintellekt ajakirjanduses ja selle roll ajakirjanike töös“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson. <https://www.etera.ee/zoom/202356/view?page=1&p=separate&search=Emilie%20Haljas&tool=search>

■ Kerttu Jõgi, „Eesti ajakirjandusväljaannete sisemise rahulolu uurimine Õhtulehe, Elu24 ja Kroonika ajakirjanike näitel“. Juhendaja Andres Kõnno. <https://www.etera.ee/zoom/202353/view?page=1&p=separate&search=Kerttu%20J%C3%B5gi&tool=search>

■ Anita Känd, „Tele- ja kirjutava ajakirjanduse eripärade võrdlus haavatavate allikatega suhtlemisel“. Juhendaja Andres Kõnno. <https://www.etera.ee/zoom/202358/view?page=1&p=separate&search=Anita%20K%C3%A4nd&tool=search>

■ Demi Kruusmann, „Eesti raadiote muusikatoimetajate tööpraktikad: taustsüsteem, intuiitvne lähenemine ja vastutustunne“. Juhendaja Andres Kõnno. <https://www.etera.ee/zoom/202367/view?page=1&p=separate&search=Demi%20Kruusmann&tool=search&view=395,878,1482,680>

■ Ingrid Landeiro Leitao Santor Marques, „Meediapädevuse kui üldpädevuse õpetamisega kaasnevad raskused meediapädevuse koolitusele tulnud õpetajate näitel“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson. <https://www.etera.ee/zoom/202357/view?page=1&p=separate&search=Ingrid%20Landeiro&tool=search>

■ Katriin Lepik, „Seksuaalvähemuste määratlemise muutused televisioonis uudistesaaete „Reporter“ näitel“. Juhendaja Indrek Treufeldt. <https://www.etera.ee/zoom/202370/view?page=1&p=separate&search=Katriin%20Lepik&tool=search>

■ Alexandra Mägi, „Ajakirjanduse ja sotsiaalmee- dia roll söömishäirete kajastamisel“. Juhendaja Priit Hõbemägi. <https://www.etera.ee/zoom/201629/view?page=1&p=separate&search=Alexandra%20M%C3%A4gi&tool=search&view=210,665,2070,950>

■ Mirjam Männik, „Draamaelementide kasutus tekstides Eero Epneri artiklite näitel“. Juhendaja Priit Hõbemägi.

<https://www.etera.ee/zoom/202449/view?page=1&p=separate&search=Mirjam%20M%C3%A4nnik&tool=search>

■ Henry Mölder, „Ajakirjanike kommunikatsiooni- valdkonda liikumise põhjused aastatel 2020–2023“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/202447/view?page=1&p=separate&search=Henry%20M%C3%B6lder&tool=search>

■ Sandra Liis Olander, „Noorte meediapädevus sotsiaalmeedias levivate väljakutsete näitel“. Juhendaja Külli Riin Tigasson.

<https://www.etera.ee/zoom/202472/view?page=1&p=separate&search=Sandra%20Liis%20Olander&tool=search&view=344,814,1570,720>

■ Kert Pehap, „Keskkonnavaldkonna käsitlemine Eesti Televisioonis keskkonnaaktivistide vaatenur- gast“. Juhendaja Indrek Treufeldt.

<https://www.etera.ee/zoom/202451/view?page=1&p=separate&search=Kert%20Pehap&tool=search>

■ Annabel Piirma, „ETV päevakajalise arutelusaate formaadi areng saadete „Suud puhtaks“, „UV faktor“ ja „Impulss“ näitel“. Juhendaja Indrek Treufeldt.

<https://www.etera.ee/zoom/201632/view?page=1&p=separate&search=Annabel%20Piirma&tool=search&view=256,780,1810,831>

■ Maria Rannaväli, „Taskuhäalingute osakaal ja roll 15–24-aastaste Eesti noorte uudiste tarbimises“. Juhendaja Priit Hõbemägi.

<https://www.etera.ee/zoom/202459/view?page=1&p=separate&search=Maria%20Rannav%C3%A4li&tool=search>

■ Rauno Ruus, „Kurjategijate nimele avaldamise praktikad Eesti ajakirjanduses“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.

<https://www.etera.ee/zoom/202455/view?page=1&p=separate&search=Rauno%20Ruus&tool=search&view=445,785,1482,680>

■ Grete Schmidt, „Nišiajakirjanduse nähtuseana- lüüs Soccernet.ee veebiportaali näitel“. Juhendaja

Andres Jõesaar.

<https://www.etera.ee/zoom/202461/view?page=1&p=separate&search=Grete%20Schmidt&tool=search>

■ Anete Tolli, „Taskuhäälingute loomise väljakutsed Eesti taskuhäälingute tootjate kogemuste näitel“. Juhendaja Andres Jõesaar.

<https://www.etera.ee/zoom/202454/view?page=1&p=separate&search=Anete%20Tolli&tool=search>

■ Helen Truuverk, „Vaigistushagid Eesti uurivas ajakirjanduses: probleemi olemuse, tagajärgede ja lahenduste kaardistamine „Pealtnägija“ ja Arto Autio kohtuasja näitel“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/201637/view?page=1&p=separate&search=Helen%20Truuverk&tool=search&view=110,873,2134,979>

■ Andres Urbla, „Eesti venekeelsete ajakirjanike Ukraina sõja kajastamise mõtestamine“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.

<https://www.etera.ee/zoom/202467/view?page=1&p=separate&search=Andres%20Urbla&tool=search&view=396,880,1550,711>

<https://www.etera.ee/zoom/202462/view?page=1&p=separate&search=Mari%20Urbla&tool=search>

■ Mari Urbla, „Eesti ajakirjanike ohutusala ettevalmistus konfliktipiirkondades töötamiseks“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.

<https://www.etera.ee/zoom/202463/view?page=1&p=separate&search=Rauno%20Uusleer&tool=search&view=415,1027,1482,680>

■ Rauno Uusleer, „Uudisväärtuse kriteeriumite hulk ja kasutamine ning noore lugeja huvi kohaliku ajakirjanduse vastu Järva Teataja näitel“. Juhendaja Andres Jõesaar.

<https://www.etera.ee/zoom/201631/view?page=1&p=separate&search=Natan%20Zakrevski&tool=search>

■ Natan Zakrevski, „Peatoimetajate hinnang Eesti venekeelse inforuumi toetusmeetmele“. Juhendaja Andres Jõesaar.

<https://www.etera.ee/zoom/201631/view?page=1&p=separate&search=Natan%20Zakrevski&tool=search>

